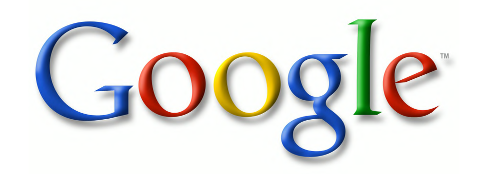

НАРѢЧІЯ

ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,

ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕПИ.

I ОТДѢЛЕНІЕ.

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ.

ЧАСТЬ II.

DIE SPRACHEN

DER

TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS

UND DER

DSUNGARISCHEN STEPPE,

VON

Dr. W. Radloff.

I Abtheilung.

PROBEN DER VOLKSLITTERATUR.

II. Theil.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1868.

ТИПОГРАФІЯ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ.

(Вас. Ост., 9 л., № 12.)

ОБРАЗЦЫ
НАРОДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ТЮРКСКИХЪ ПЛЕМЕНЪ,
ЖИВУЩИХЪ ВЪ ЮЖНОЙ СИБИРИ И ДЗУНГАРСКОЙ СТЕПИ.

СОБРАНЫ

В. В. Радловымъ.

ЧАСТЬ II.

ПОДНАРѢЧІЯ АБАКАНСКІЯ (САГАЙСКОЕ, КОЙБАЛЬСКОЕ, КАЧИНСКОЕ) КЫЗЫЛСКОЕ И ЧУЛЫМСКОЕ (КЮЭРИКЪ).

PROBEN
DER VOLKSLITTERATUR
DER
TÜRKISCHEN STÄMME SÜD-SIBIRIENS,

GESAMMELT UND ÜBERSETZT
VON
Dr. W. Radloff.

II. Theil.

DIE ABAKAN-DIALECTE (DER SAGAISCHE, KOIBALISCHE, KATSCHINZISCHE), DER KYSYL-DIALECT UND DER TSCHOLYM-DIALECT (KÜÄRIK).

САНКТПЕТЕРБУРГЪ, 1868.

ПРОДАЕТСЯ У КОММИССІОНЕРОВЪ ИМПЕРАТОРСКОЙ АКАДЕМІИ НАУКЪ:

А. Базунова, въ С. П. Б.
И. Глазунова, въ С. П. Б.
Я. А. Исакова, въ С. П. Б.
Еггерса и Комп., въ С. П. Б.
Г. Шмицдорфа, въ С. П. Б.
Н. Киммеля, въ Ригѣ.

Цѣна 2 р. 65 коп. сер.

Напечатано по распоряженію Императорской Академіи Наукъ. Санктпетербургъ, 23 Января 1868 года.

Непремѣнный Секретарь, Академикъ *К. Веселовскій.*

ОГЛАВЛЕНІЕ.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

VORWORT.

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Второй томъ образцовъ народной литературы Тюркскихъ племенъ южной Сибири содержитъ въ себѣ значительное число геройскихъ сказокъ, которыя произвела фантазія Татаръ, живущихъ къ востоку отъ р. Томи.

Племена Тюркскія, живующія къ востоку отъ р. Томи, суть слѣдующія:

Шорцы (на рѣкѣ Мадырѣ), *Сагайцы*, *Бельтиры*, *Койбалы*, *Качинцы* (въ Абаканской степи), *Камасинцы* (въ Канскомъ округѣ), *Кызылцы* (на бѣлой и черной Юсяхъ), *Кюэрикъ* и *Кецикъ* и *Чулымскіе Татары* (въ Маріинскомъ округѣ на рѣкахъ Кіѣ и Чердатѣ).

Татары Абаканской степи принадлежатъ къ двумъ управамъ:

1) Управа соединенныхъ инородческихъ племенъ (прежде Сагайская управа).

2) Качинская управа.

Первая находится на устьѣ р. Аскыса, вторая не далеко отъ устья Абакана. Прежде была еще третья управа, Кайбальская, но она уничтожена нѣсколько лѣтъ тому назадъ и принадлежащіе къ ней инородцы причислены къ вышеозначеннымъ двумъ управамъ.

Абаканскіе Татары живутъ большею частію въ круглыхъ, изъ

VORWORT.

Der zweite Band der Litteraturproben der Tatarischen Stämme Süd-Sibiriens, den ich hiermit veröffentliche, enthält Aufzeichnungen aus dem reichen Schatz von Heldensagen, die die Phantasie der östlich vom Tom wohnenden Turkstämme in so reichem Maasse geschaffen hat. Oestlich vom Tom wohnen von tatarisch sprechenden Völkerschaften *Schoren* (am Flusse Madyr), *Sagaier*, *Beltiren*, *Koibalen*, *Katschinzen* (am Abakan), türkisirte *Kamassinzen* (im Kanskischen Kreise), *Kysyl* (an den beiden Jüs), *Küärik*, *Ketsik* und *Tscholym-Tataren* (im Mariinskischen Kreise an der Kija und am Tscherdat).

Die Tataren der Abakan-Steppe stehen unter zwei Steppengerichten:

1) Das Steppengericht der vereinigten Stämme verschiedener Herkunft.

2) Das Katschinzische Steppengericht.

Ersteres hat seinen Sitz an der Mündung des Askys, letzteres nicht weit von der Mündung des Abakan. Früher bestand noch ein drittes, das Koibalische Steppengericht, dieses ist aber seit einigen Jahren aufgehoben und seine Unterthanen sind beiden genannten Steppengerichten zugezählt worden.

бересты устроенныхъ юртахъ и перекочевываютъ только два раза въ теченіе года. Сагайцы (или всѣ подвѣдомые первой управѣ) болѣе занимаются земледѣліемъ и весьма мало скотоводствомъ; они вообще очень бѣдны. Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ есть и деревни Сагайскія, но въ нихъ живутъ только Татары уже совершенно обрусѣвшіе. Качинцы напротивъ того богаты и занимаются однимъ только скотоводствомъ. Сагайцы большею частію крещены, Качинцы же крещены всѣ, но понятія ихъ о христіанствѣ весьма неудовлетворительны и шаманство по прежнему удерживается между ними.

Эти Абаканскіе Татары представляютъ собою смѣсь самыхъ разнообразныхъ и разнородныхъ племенъ, но долголѣтнимъ обращеніемъ между собою они слились въ отношеніи языка и обычаевъ почти въ одно цѣлое.

Два столѣтія тому назадъ, когда Киргизы покинули степи Абаканскую и Енисейскую, осталось только немногочисленное поколѣніе ихъ, Сагайцы, въ долинѣ рѣки Аскыса. Но богатыя долины Абакана недолго оставались безлюдными, потому что въ слѣдъ за уходомъ Киргизъ жители лѣсныхъ горъ спустились со всѣхъ сторонъ въ эти удобныя для жительства долины. Съ югу явились Бельтиры, съ востока Койбалы и Маторы и съ сѣверо-востока Арины и Ассаны. Впрочемъ всѣ эти племена, по малочисленности своей, заняли только малую часть Абаканской степи.

Въ то время Калмыкское ханство, вслѣдствіе безпрерывной борьбы съ Китайцами, совершенно распалось, и подвластныя Калмыкамъ Тюркскія племена поселились частію въ собственномъ Алтаѣ, частію въ лѣсистыхъ горахъ между рѣками Біей и Абаканомъ, гдѣ они смѣшались съ остававшимися тамъ жителями Енисей-Остякскаго происхожденія, а оттуда они вышли наконецъ въ южную Абаканскую долину.

Всѣ эти племена подвѣдомы управѣ соединенныхъ инородческихъ племенъ.

Когда Русскіе разбили войска Кучумъ Хана на р. Тоболѣ, большое число подданныхъ его, особенно тѣ, которые не приняли

Die Abakan-Tataren leben zum grössten Theil in runden Jurten aus Birkenrinde und wechseln ihre Wohnsitze nur zweimal im Jahre. Die Sagaier beschäftigen sich mehr mit dem Ackerbau, halten wenig Vieh und leben meist in grosser Armuth An einigen Stellen finden sich auch angesiedelte Dörfer, diese sind aber meist von verrussten Individuen angelegt und bewohnt. Die Katschinzen hingegen sind reich und beschäftigen sich ausschliesslich mit der Viehzucht. Die Sagaier sind zum grössten Theil, die Katschinzen alle getauft, wenn auch ihre Kenntniss vom Christenthum sehr gering ist und das Schamanenthum bei ihnen ungeschwächt fortlebt.

Diese Abakan-Tataren sind aus dem buntesten Gewirr von Elementen zusammengesetzt, aber durch langjähriges Zusammenleben in Sprache und Lebensweise fast zu einem Stamme zusammengeschmolzen.

Als die Kirgisen vor zwei Jahrhunderten in ihrer Hauptmasse die Abakan- und Jenissei-Steppe verliessen, blieb nur ein kleiner Stamm derselben, die Sagaier, in dem Thale des Askys zurück. Die reichen Ebenen des Abakan blieben aber nur wenige Zeit unbewohnt, denn gleich nach dem Abzuge der Kirgisen drangen die Einwohner der naheliegenden Waldgebirge in die Ebene. Von Süden her zogen die Beltiren, von Süd-Osten und Osten die Koibalen und Matoren, von Nordwesten versprengte Stämme der Arinen und Assanen zu dem weiten Abakan-Thale herab. Alle diese Stämme aber waren nur sehr wenig zahlreich und nahmen daher nur einen sehr kleinen Theil des Abakan-Thales in Besitz.

Zu dieser Zeit hatten die Kämpfe mit den Chinesen die Macht der Kalmücken immer mehr gebrochen und die denselben unterworfenen Turkstämme zogen zum Theil in den eigentlichen Altai, zum Theil in die Waldgebirge zwischen Bija und Abakan, wo sie sich mit den frühern Einwohnern Jenissei-Ostjakischen Stammes vermischten, und zuletzt in das südliche Abakan-Thal.

еще ислама, обратились не къ югу, но къ востоку, и двигаясь на сѣверъ отъ г. Кузнецка перешли чрезъ р. Томь и поселились частію по Чулыму, частію по Енисею и по берегамъ р. Качи не далеко отъ г. Красноярска. Богатая и удобная для кочеваго народа долина Абакана, которая по уходѣ Киргизъ осталась необитаемою, привлекла въ скоромъ времени эти племена къ югу, такъ что Абаканъ къ сѣверу отъ устья Аскыса и степь между обѣими Юсами теперь населены этими выходцами съ нижняго Иртыша. На Абаканѣ они называются Кашъ.

Жители Юской степи называются Кызылъ и произошли отъ смѣси Тобольскихъ Татаръ, Телеутовъ и Енисей-Остяковъ; они образуютъ отдѣльную управу, Кызыльскую, и принадлежатъ къ Ачинскому округу. Татары, живущіе на р. Кіѣ и Чердатѣ, весьма немногочисленны. — Изъ нихъ Кецикъ (Кезикъ) (къ югу отъ г. Маріинска) суть вѣроятно Тобольскіе Татары; Кюэрикъ (къ сѣверу отъ г. Маріинска) суть Телеуты, а Чулымскіе Татары — Остяки.

Камасинцы въ Канскомъ округѣ по происхожденію своему — Самоѣды.

При записываніи текстовъ, я долженъ былъ обратить особенное вниманіе на Татаръ Абаканской долины и степи Кызыльской, потому что они гораздо многочисленнѣе другихъ и потому наконецъ что они образуютъ что-то въ родѣ національности. Остальныя племена большею частію такъ обрусѣли и живутъ столь разбросанно между Русскими, что не представлялось возможности записать между ними сколько нибудь обширные тексты.

Понятно, что всѣ эти Татары, состоящіе изъ множества разныхъ племенъ, должны представлять въ отношеніи языка большія различія. Я раздѣляю языкъ всѣхъ племенъ, живущихъ къ востоку отъ р. Томи, на пять поднарѣчій:

1) *Южно-Абаканское поднарѣчіе* на верхнемъ Абаканѣ и притокахъ его до Аскыса (*Сагайское*).

2) *Средне-Абаканское поднарѣчіе* на р. Аскысѣ, на среднемъ Абаканѣ и на р. Утъ (*Койбальское*).

Alle diese Stämme bilden die Unterthanen des Steppengerichts der vereinigten Stämme.

Als die Russen das Reich Kötschum-Kans am Tobol zerstört hatten, zog ein grosser Theil der Unterthanen desselben, besonders diejenigen, die noch nicht zum Islam bekehrt waren, nicht nach Süden, sondern nach Osten. Sie gingen nördlich von Kusnetsk über den Tom und liessen sich zum Theil am Tscholym und den beiden Jüs nieder. Der grösste Theil derselben zog aber bis zum Jenissei und schlug seinen Wohnsitz an der Katscha, nicht weit von Krasnojarsk auf. Das reiche Abakan-Thal, das nach Abzug der Kirgisen unbewohnt war, lockte diese Nomaden bald nach Süden, so dass das Abakan-Thal nördlich vom Askys und die Jüs-Steppe von diesen Tobol-Tataren bevölkert wurde. Diese Tataren nördlich vom Askys nennen sich selbst Käsch und sind sich ihrer Herkunft vom Tobol bewusst.

Die Einwohner der Jüs-Steppe nennen sich Kysyl und sind aus einem Gemisch von Teleuten, von Tobol-Tataren und den Ureinwohnern Jenissei-Ostjakischen Stammes entstanden. Sie haben ihr eigenes Steppengericht, das Kysylsche, welches zum Bezirke Atschinsk gehört. Die Tataren an der Kija sind sehr wenig zahlreich und sind zum grössten Theil verrusst; von ihnen scheinen die Ketsik, südlich von der Stadt Mariinsk, Tobol-Tataren, die Küärik, nördlich von Mariinsk, Teleuten und die Tschulym-Tataren türkisirte Ostjaken zu sein. Die Kamassinzen im Kanskischen Kreise sind Samojeden.

Bei sprachlichen Aufzeichnungen musste ich natürlich mein Augenmerk hauptsächlich auf die Tataren des Abakan-Thals und der Jüs-Steppe richten, da sie die zahlreichsten Stämme bilden und die einzigen einiges Nationalbewusstsein habenden Turkstämme sind. Die übrigen Stämme sind so verrusst und leben so sporadisch, dass hier von bedeutenderen Aufzeichnungen nicht die Rede sein konnte.

Da bei der Verschiedenartigkeit der Elemente, aus denen sich die Abakan-Tataren gebildet, hier auch viele Dialect-Nüancen

3) *Сѣверно-Абаканское поднарѣчіе* на нижнемъ Абаканѣ, Уйбатской степи и на Енисеѣ (*Качинское*).

4) *Кызыльское поднарѣчіе* на обѣихъ Юсяхъ до Божьяго озера.

5) *Чулымское поднарѣчіе* на Кіѣ, къ сѣверу отъ города Маріинска и на берегахъ Чердата (Кюэрикъ).

Называя эти поднарѣчія по мѣстностямъ, гдѣ ими говорятъ, а не по племенамъ, я хочу этимъ выразить, что нарѣчія эти не составляютъ принадлежности какого либо племени, ибо племена живутъ такъ перемѣшанно между собою, что только мѣстность можетъ служить для различенія нарѣчій. Отдѣльныя нарѣчія опять не отдѣляются рѣзко другъ отъ друга, но постепенно переходятъ одно въ другое. Чтобы выразить этотъ постепенный переходъ одного нарѣчія къ другому, я записалъ тексты въ разныхъ мѣстахъ по всему протяженію Абаканской долины, и надѣюсь, что мнѣ удалось такимъ образомъ дать ясную картину всѣхъ оттѣнковъ этихъ поднарѣчій.

Южно-Абаканское поднарѣчіе (Сагайское) ближе всего подходитъ къ поднарѣчію Шорцевъ, поднарѣчіе же Чулымское напротивъ того приближается къ Телеутскому. Самое дальнее отъ языка Алтайцевъ нарѣчіе есть средне- и сѣверно-Абаканское, изъ которыхъ послѣднее образуетъ переходъ къ языку Соянцевъ и Карагасовъ.

Поднарѣчіе Абакана или, лучше сказать, одно изъ нихъ, средне-Абаканское нарѣчіе, уже обработано въ отношеніи грамматики Кастреномъ (Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre. Petersb. 1858).

Такъ какъ Кастренъ занимался самое незначительное время этимъ нарѣчіемъ и кромѣ того совершенно отдѣльно, не въ связи съ другими, то нельзя ему ставить въ вину, что вкрались въ его сочиненіе нѣкоторыя ошибки и недостатки. При составленіи грамматики Тюркскихъ нарѣчій, я буду имѣть случай обсудить эти недостатки. Здѣсь я хочу сказать только нѣсколько словъ о разницѣ передачи звуковъ буквами.

sich finden, ist wohl natürlich. Ich theile die Sprachen aller Tatarischen Stämme östlich vom Tom in fünf örtliche Gruppen:

1) *Der südliche Abakan-Dialect*, gesprochen am obern Abakan und seinen Nebenflüssen bis zum Askys (*Sagai-Dialect*).

2) *Der mittlere Abakan-Dialect*, gesprochen am Askys, mittlern Abakan und am Ut (*Koibal-Dialect*)

3) *Der nördliche Abakan-Dialect:* gesprochen am niedern Abakan, Jenissei, an der Abakan-Mündung, in der Uibat-Steppe und am Jenissei.

4) *Der Kysyl-Dialect*, gesprochen in der Kysyl-Steppe von den Quellen der beiden Jüs bis zum Boshij Osero.

5) *Der Tscholym-Dialect:* gesprochen an der Kija und nördlich von der Stadt Mariinsk (*Küärik-Dialect*).

Wenn ich diese Dialecte nach den Landstrichen benenne, so will ich dadurch besonders hervorheben, dass sie keineswegs Eigenthum bestimmter Stämme sind, denn die Stämme leben am Abakan so durcheinander gemischt, dass hier nur örtliche Unterschiede gemacht werden können. Die einzelnen Dialecte sind nicht scharf von einander geschieden, sondern gehen allmählich in einander über. Daher habe ich sprachliche Aufzeichnungen an sehr verschiedenen Orten gemacht und hoffe auf diese Weise ein treues Bild der Dialectschwankungen gegeben zu haben.

Der südliche Abakan-Dialect (das Sagaische) steht dem im ersten Bande bearbeiteten Schoren-Dialecte am nächsten, der Dialect der Küärik steht hingegen dem Teleutischen näher. Am weitesten von den Dialecten des eigentlichen Altai ist die Mundart am mittlern und niedern Abakan entfernt und letztere bildet eine Uebergangsstufe zum Sojonischen und Karagassischen.

Die Dialecte des Abakan oder vielmehr einer derselben, der mittlere Abakan-Dialect, hat schon eine grammatische Bearbeitung gefunden und zwar in dem «Versuch einer Koibalisch-Karagassischen Sprachlehre» von Castrén.

Da Castrén sich nur kurze Zeit mit diesen Dialecten beschäftigt und ausserdem sie vereinzelt und nicht im Zusammen-

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Второй томъ образцовъ народной литературы Тюркскихъ племенъ южной Сибири содержитъ въ себѣ значительное число геройскихъ сказокъ, которыя произвела фантазія Татаръ, живущихъ къ востоку отъ р. Томи.

Племена Тюркскія, живующія къ востоку отъ р. Томи, суть слѣдующія:

Шорцы (на рѣкѣ Мадырѣ), *Сагайцы*, *Бельтиры*, *Койбалы*, *Качинцы* (въ Абаканской степи), *Камасинцы* (въ Канскомъ округѣ), *Кызылцы* (на бѣлой и черной Юсяхъ), *Кюэрикъ* и *Кецикъ* и *Чулымскіе Татары* (въ Маріинскомъ округѣ на рѣкахъ Кіѣ и Чердатѣ).

Татары Абаканской степи принадлежатъ къ двумъ управамъ:

1) Управа соединенныхъ инородческихъ племенъ (прежде Сагайская управа).

2) Качинская управа.

Первая находится на устьѣ р. Аскыса, вторая не далеко отъ устья Абакана. Прежде была еще третья управа, Кайбальская, но она уничтожена нѣсколько лѣтъ тому назадъ и принадлежащіе къ ней инородцы причислены къ вышеозначеннымъ двумъ управамъ.

Абаканскіе Татары живутъ большею частію въ круглыхъ, изъ

VORWORT.

Der zweite Band der Litteraturproben der Tatarischen Stämme Süd-Sibiriens, den ich hiermit veröffentliche, enthält Aufzeichnungen aus dem reichen Schatz von Heldensagen, die die Phantasie der östlich vom Tom wohnenden Turkstämme in so reichem Maasse geschaffen hat. Oestlich vom Tom wohnen von tatarisch sprechenden Völkerschaften *Schoren* (am Flusse Madyr), *Sagaier*, *Beltiren*, *Koibalen*, *Katschinzen* (am Abakan), türkisirte *Kamassinzen* (im Kanskischen Kreise), *Kysyl* (an den beiden Jüs), *Küärik*, *Ketsik* und *Tscholym-Tataren* (im Mariinskischen Kreise an der Kija und am Tscherdat).

Die Tataren der Abakan-Steppe stehen unter zwei Steppengerichten:

1) Das Steppengericht der vereinigten Stämme verschiedener Herkunft.

2) Das Katschinzische Steppengericht.

Ersteres hat seinen Sitz an der Mündung des Askys, letzteres nicht weit von der Mündung des Abakan. Früher bestand noch ein drittes, das Koibalische Steppengericht, dieses ist aber seit einigen Jahren aufgehoben und seine Unterthanen sind beiden genannten Steppengerichten zugezählt worden.

бересты устроенныхъ юртахъ и перекочевываютъ только два раза въ теченіе года. Сагайцы (или всѣ подвѣдомые первой управѣ) болѣе занимаются земледѣліемъ и весьма мало скотоводствомъ; они вообще очень бѣдны. Въ нѣкоторыхъ мѣстахъ есть и деревни Сагайскія, но въ нихъ живутъ только Татары уже совершенно обрусѣвшіе. Качинцы напротивъ того богаты и занимаются однимъ только скотоводствомъ. Сагайцы большею частію крещены, Качинцы же крещены всѣ, но понятія ихъ о христіанствѣ весьма неудовлетворительны и шаманство по прежнему удерживается между ними.

Эти Абаканскіе Татары представляютъ собою смѣсь самыхъ разнообразныхъ и разнородныхъ племенъ, но долголѣтнимъ обращеніемъ между собою они слились въ отношеніи языка и обычаевъ почти въ одно цѣлое.

Два столѣтія тому назадъ, когда Киргизы покинули степи Абаканскую и Енисейскую, осталось только немногочисленное поколѣніе ихъ, Сагайцы, въ долинѣ рѣки Аскыса. Но богатыя долины Абакана недолго оставались безлюдными, потому что въ слѣдъ за уходомъ Киргизъ жители лѣсныхъ горъ спустились со всѣхъ сторонъ въ эти удобныя для жительства долины. Съ югу явились Бельтиры, съ востока Койбалы и Маторы и съ сѣверо-востока Арины и Ассаны. Впрочемъ всѣ эти племена, по малочисленности своей, заняли только малую часть Абаканской степи.

Въ то время Калмыкское ханство, вслѣдствіе безпрерывной борьбы съ Китайцами, совершенно распалось, и подвластныя Калмыкамъ Тюркскія племена поселились частію въ собственномъ Алтаѣ, частію въ лѣсистыхъ горахъ между рѣками Біей и Абаканомъ, гдѣ они смѣшались съ остававшимися тамъ жителями Енисей-Остякскаго происхожденія, а оттуда они вышли наконецъ въ южную Абаканскую долину.

Всѣ эти племена подвѣдомы управѣ соединенныхъ инородческихъ племенъ.

Когда Русскіе разбили войска Кучумъ Хана на р. Тоболѣ, большое число подданныхъ его, особенно тѣ, которые не приняли

Die Abakan-Tataren leben zum grössten Theil in runden Jurten aus Birkenrinde und wechseln ihre Wohnsitze nur zweimal im Jahre. Die Sagaier beschäftigen sich mehr mit dem Ackerbau, halten wenig Vieh und leben meist in grosser Armuth An einigen Stellen finden sich auch angesiedelte Dörfer, diese sind aber meist von verrussten Individuen angelegt und bewohnt. Die Katschinzen hingegen sind reich und beschäftigen sich ausschliesslich mit der Viehzucht. Die Sagaier sind zum grössten Theil, die Katschinzen alle getauft, wenn auch ihre Kenntniss vom Christenthum sehr gering ist und das Schamanenthum bei ihnen ungeschwächt fortlebt.

Diese Abakan-Tataren sind aus dem buntesten Gewirr von Elementen zusammengesetzt, aber durch langjähriges Zusammenleben in Sprache und Lebensweise fast zu einem Stamme zusammengeschmolzen.

Als die Kirgisen vor zwei Jahrhunderten in ihrer Hauptmasse die Abakan- und Jenissei-Steppe verliessen, blieb nur ein kleiner Stamm derselben, die Sagaier, in dem Thale des Askys zurück. Die reichen Ebenen des Abakan blieben aber nur wenige Zeit unbewohnt, denn gleich nach dem Abzuge der Kirgisen drangen die Einwohner der naheliegenden Waldgebirge in die Ebene. Von Süden her zogen die Beltiren, von Süd-Osten und Osten die Koibalen und Matoren, von Nordwesten versprengte Stämme der Arinen und Assanen zu dem weiten Abakan-Thale herab. Alle diese Stämme aber waren nur sehr wenig zahlreich und nahmen daher nur einen sehr kleinen Theil des Abakan-Thales in Besitz.

Zu dieser Zeit hatten die Kämpfe mit den Chinesen die Macht der Kalmücken immer mehr gebrochen und die denselben unterworfenen Turkstämme zogen zum Theil in den eigentlichen Altai, zum Theil in die Waldgebirge zwischen Bija und Abakan, wo sie sich mit den frühern Einwohnern Jenissei-Ostjakischen Stammes vermischten, und zuletzt in das südliche Abakan-Thal.

еще ислама, обратились не къ югу, но къ востоку, и двигаясь на сѣверъ отъ г. Кузнецка перешли чрезъ р. Томь и поселились частію по Чулыму, частію по Енисею и по берегамъ р. Качи не далеко отъ г. Красноярска. Богатая и удобная для кочеваго народа долина Абакана, которая по уходѣ Киргизъ осталась необитаемою, привлекла въ скоромъ времени эти племена къ югу, такъ что Абаканъ къ сѣверу отъ устья Аскыса и степь между обѣими Юсами теперь населены этими выходцами съ нижняго Иртыша. На Абаканѣ они называются Кашъ.

Жители Юской степи называются Кызылъ и произошли отъ смѣси Тобольскихъ Татаръ, Телеутовъ и Енисей-Остяковъ; они образуютъ отдѣльную управу, Кызыльскую, и принадлежатъ къ Ачинскому округу. Татары, живущіе на р. Кіѣ и Чердатѣ, весьма немногочисленны. — Изъ нихъ Кецикъ (Кезикъ) (къ югу отъ г. Маріинска) суть вѣроятно Тобольскіе Татары; Кюэрикъ (къ сѣверу отъ г. Маріинска) суть Телеуты, а Чулымскіе Татары — Остяки.

Камасинцы въ Канскомъ округѣ по происхожденію своему — Самоѣды.

При записываніи текстовъ, я долженъ былъ обратить особенное вниманіе на Татаръ Абаканской долины и степи Кызыльской, потому что они гораздо многочисленнѣе другихъ и потому наконецъ что они образуютъ что-то въ родѣ національности. Остальныя племена большею частію такъ обрусѣли и живутъ столь разбросанно между Русскими, что не представлялось возможности записать между ними сколько нибудь обширные тексты.

Понятно, что всѣ эти Татары, состоящіе изъ множества разныхъ племенъ, должны представлять въ отношеніи языка большія различія. Я раздѣляю языкъ всѣхъ племенъ, живущихъ къ востоку отъ р. Томи, на пять поднарѣчій:

1) *Южно-Абаканское поднарѣчіе* на верхнемъ Абаканѣ и притокахъ его до Аскыса (*Сагайское*).

2) *Средне-Абаканское поднарѣчіе* на р. Аскысѣ, на среднемъ Абаканѣ и на р. Утъ (*Койбальское*).

Alle diese Stämme bilden die Unterthanen des Steppengerichts der vereinigten Stämme.

Als die Russen das Reich Kötschum-Kans am Tobol zerstört hatten, zog ein grosser Theil der Unterthanen desselben, besonders diejenigen, die noch nicht zum Islam bekehrt waren, nicht nach Süden, sondern nach Osten. Sie gingen nördlich von Kusnetsk über den Tom und liessen sich zum Theil am Tscholym und den beiden Jüs nieder. Der grösste Theil derselben zog aber bis zum Jenissei und schlug seinen Wohnsitz an der Katscha, nicht weit von Krasnojarsk auf. Das reiche Abakan-Thal, das nach Abzug der Kirgisen unbewohnt war, lockte diese Nomaden bald nach Süden, so dass das Abakan-Thal nördlich vom Askys und die Jüs-Steppe von diesen Tobol-Tataren bevölkert wurde. Diese Tataren nördlich vom Askys nennen sich selbst Käsch und sind sich ihrer Herkunft vom Tobol bewusst.

Die Einwohner der Jüs-Steppe nennen sich Kysyl und sind aus einem Gemisch von Teleuten, von Tobol-Tataren und den Ureinwohnern Jenissei-Ostjakischen Stammes entstanden. Sie haben ihr eigenes Steppengericht, das Kysylsche, welches zum Bezirke Atschinsk gehört. Die Tataren an der Kija sind sehr wenig zahlreich und sind zum grössten Theil verrusst; von ihnen scheinen die Ketsik, südlich von der Stadt Mariinsk, Tobol-Tataren, die Küärik, nördlich von Mariinsk, Teleuten und die Tschulym-Tataren türkisirte Ostjaken zu sein. Die Kamassinzen im Kanskischen Kreise sind Samojeden.

Bei sprachlichen Aufzeichnungen musste ich natürlich mein Augenmerk hauptsächlich auf die Tataren des Abakan-Thals und der Jüs-Steppe richten, da sie die zahlreichsten Stämme bilden und die einzigen einiges Nationalbewusstsein habenden Turkstämme sind. Die übrigen Stämme sind so verrusst und leben so sporadisch, dass hier von bedeutenderen Aufzeichnungen nicht die Rede sein konnte.

Da bei der Verschiedenartigkeit der Elemente, aus denen sich die Abakan-Tataren gebildet, hier auch viele Dialect-Nüancen

3) *Сѣверно-Абаканское поднарѣчіе* на нижнемъ Абаканѣ, Уйбатской степи и на Енисеѣ (*Качинское*).

4) *Кызыльское поднарѣчіе* на обѣихъ Юсяхъ до Божьяго озера.

5) *Чулымское поднарѣчіе* на Кіѣ, къ сѣверу отъ города Маріинска и на берегахъ Чердата (Кюэрикъ).

Называя эти поднарѣчія по мѣстностямъ, гдѣ ими говорятъ, а не по племенамъ, я хочу этимъ выразить, что нарѣчія эти не составляютъ принадлежности какого либо племени, ибо племена живутъ такъ перемѣшанно между собою, что только мѣстность можетъ служить для различенія нарѣчій. Отдѣльныя нарѣчія опять не отдѣляются рѣзко другъ отъ друга, но постепенно переходятъ одно въ другое. Чтобы выразить этотъ постепенный переходъ одного нарѣчія къ другому, я записалъ тексты въ разныхъ мѣстахъ по всему протяженію Абаканской долины, и надѣюсь, что мнѣ удалось такимъ образомъ дать ясную картину всѣхъ оттѣнковъ этихъ поднарѣчій.

Южно-Абаканское поднарѣчіе (Сагайское) ближе всего подходитъ къ поднарѣчію Шорцевъ, поднарѣчіе же Чулымское напротивъ того приближается къ Телеутскому. Самое дальнее отъ языка Алтайцевъ нарѣчіе есть средне- и сѣверно-Абаканское, изъ которыхъ послѣднее образуетъ переходъ къ языку Соянцевъ и Карагасовъ.

Поднарѣчіе Абакана или, лучше сказать, одно изъ нихъ, средне-Абаканское нарѣчіе, уже обработано въ отношеніи грамматики Кастреномъ (Versuch einer Koibalischen und Karagassischen Sprachlehre. Petersb. 1858).

Такъ какъ Кастренъ занимался самое незначительное время этимъ нарѣчіемъ и кромѣ того совершенно отдѣльно, не въ связи съ другими, то нельзя ему ставить въ вину, что вкрались въ его сочиненіе нѣкоторыя ошибки и недостатки. При составленіи грамматики Тюркскихъ нарѣчій, я буду имѣть случай обсудить эти недостатки. Здѣсь я хочу сказать только нѣсколько словъ о разницѣ передачи звуковъ буквами.

sich finden, ist wohl natürlich. Ich theile die Sprachen aller Tatarischen Stämme östlich vom Tom in fünf örtliche Gruppen:

1) *Der südliche Abakan-Dialect*, gesprochen am obern Abakan und seinen Nebenflüssen bis zum Askys (*Sagai-Dialect*).

2) *Der mittlere Abakan-Dialect*, gesprochen am Askys, mittlern Abakan und am Ut (*Koibal-Dialect*)

3) *Der nördliche Abakan-Dialect:* gesprochen am niedern Abakan, Jenissei, an der Abakan-Mündung, in der Uibat-Steppe und am Jenissei.

4) *Der Kysyl-Dialect*, gesprochen in der Kysyl-Steppe von den Quellen der beiden Jüs bis zum Boshij Osero.

5) *Der Tscholym-Dialect:* gesprochen an der Kija und nördlich von der Stadt Mariinsk (*Küärik-Dialect*).

Wenn ich diese Dialecte nach den Landstrichen benenne, so will ich dadurch besonders hervorheben, dass sie keineswegs Eigenthum bestimmter Stämme sind, denn die Stämme leben am Abakan so durcheinander gemischt, dass hier nur örtliche Unterschiede gemacht werden können. Die einzelnen Dialecte sind nicht scharf von einander geschieden, sondern gehen allmählich in einander über. Daher habe ich sprachliche Aufzeichnungen an sehr verschiedenen Orten gemacht und hoffe auf diese Weise ein treues Bild der Dialectschwankungen gegeben zu haben.

Der südliche Abakan-Dialect (das Sagaische) steht dem im ersten Bande bearbeiteten Schoren-Dialecte am nächsten, der Dialect der Küärik steht hingegen dem Teleutischen näher. Am weitesten von den Dialecten des eigentlichen Altai ist die Mundart am mittlern und niedern Abakan entfernt und letztere bildet eine Uebergangsstufe zum Sojonischen und Karagassischen.

Die Dialecte des Abakan oder vielmehr einer derselben, der mittlere Abakan-Dialect, hat schon eine grammatische Bearbeitung gefunden und zwar in dem «Versuch einer Koibalisch-Karagassischen Sprachlehre» von Castrén.

Da Castrén sich nur kurze Zeit mit diesen Dialecten beschäftigt und ausserdem sie vereinzelt und nicht im Zusammen-

Въ Абаканскихъ поднарѣчіяхъ есть девять короткихъ гласныхъ буквъ: а, о, у, ы, е, ӓ, ӧ, ӱ, і, которыя, какъ и у Алтайцевъ, раздѣляются на твердыя: а, о, у, ы, и мягкія: е, ӓ, ӧ, ӱ, і.

Долгихъ гласныхъ буквъ восемь: а̄, о̄, ӯ, ы̄, ӓ̄, ӧ̄, ӱ̄, ī. Изъ нихъ только одно «ī» можно назвать среднимъ, потому что только «ī» встрѣчается въ одномъ словѣ съ твердыми и мягкими гласными буквами. Въ зуффиксахъ легкія гласныя буквы: у, ӱ, і не такъ ясно выговариваются, и это я выражаю знаками: ў, ӱ̆, ĭ. Звукъ ӱ̆ лежитъ между ӱ и і, ў между у и ы, ĭ между ы и і.

Что же касается до выговора этихъ звуковъ, то объ этомъ я уже говорилъ въ предисловіи къ первому тому; здѣсь же я только замѣчу, что ы имѣетъ звукъ болѣе приближающійся къ э, особенно при гортанныхъ буквахъ. Долгое ы̄ есть звукъ свойственный только Абаканскимъ нарѣчіямъ, онъ принимаетъ легкій оттѣнокъ къ ӧ̄, но его выговариваютъ среднею частью рта, прилагая всю ширину языка къ заднему нёбу. О и у, ӧ и ӱ часто переходятъ одинъ въ другой и иногда образуютъ средній звукъ похожій на о Ломбардовъ.

Мое обозначеніе гласныхъ отличается отъ Кастреца 1) тѣмъ что я не означаю знакомъ долготы гласныя буквы въ открытомъ слогѣ, хотя онѣ здѣсь дольше, чѣмъ въ закрытомъ слогѣ. Я употребляю этотъ знакъ только тогда, когда гласная буква всегда выговаривается долгой; напр: сӧ̄līр, тӧрӧ̄н а̄р, сы̄н; здѣсь долгота буквы и понятна (друг. нарѣчія имѣютъ: Киргиз. сӧilӧр; Алтай: тӧрӧгӧн. Кирг. аур; Кюэр: аҕыр. Алтай: сыҕын). Я пишу: ok, оҕым, Кастренъ: ok, ȏgem 2) въ первыхъ слогахъ я пишу е, гдѣ Кастренъ пишетъ і или ī, если въ другихъ нарѣчіяхъ говорится ӓ; напр: кеlдім на мѣсто kildem. Правда это е очень похоже на і и нѣкоторыя лица почти ясно говорятъ і. Но вообще можно сказать, что оно соотвѣтствуетъ французскому é, или нѣмецкому е въ dehnen. Звукъ этотъ довольно близокъ къ і, и, какъ я знаю изъ опыта, Русскими часто принимается за і.

Эти два различія въ обозначеніи гласныхъ можно допустить

hang mit andern Dialecten behandelt, so ist es sehr verständlich, dass sich viele Versehen eingeschlichen haben. Auf diese Mängel und Versehen näher einzugehen, werde ich bei der Bearbeitung meiner Grammatik Gelegenheit haben. Hier will ich nur einzelne Abweichungen in der Umschreibung der Laute hervorheben.

Die Abakan-Dialecte haben neun kurze Vokale: a, o, y, ы, e, ä, ö, ӱ, i, die ganz wie bei den Altai-Dialecten in starke: a, o, y, ы, und schwache: e, ä, ö, ӱ, i, zerfallen. Von langen Vokalen kommen vor: ā, ō, ȳ, ы̄, ǟ, ȫ, ӱ̄, ī. Von diesen langen Vokalen kann nur ī als mittlerer aufgefasst werden und folglich mit starken und schwachen Vokalen zusammen stehen. In Flexionssilben wird der Laut der leichten Vokale (y, ӱ, i) getrübt und dies bezeichne ich durch y̆, ӱ̆, ĭ; y̆ lautet zwischen y und ы; ӱ̆ zwischen ӱ und i, ĭ zwischen ы und i.

Was die Aussprache dieser Laute betrifft, so habe ich diese schon im ersten Bande angegeben; ich will nur hier hervorheben, dass ы nicht ganz wie bei den Altaiern lautet, sondern noch mehr nach э sich neigt, besonders bei Gutturalen. Das lange ы̄ ist ein ganz eigenthümlicher Laut, der eine leichte Färbung nach einem vollen ö annimmt, nur wird es nicht wie ö im vorderen Theile des Mundes gesprochen, sondern im mittlern Munde wie das ы, indem man die Zungenbreite gegen den hinteren Gaumen stellt.

O und y und ö und ӱ gehen manchmal ganz in einander über und bilden einen Mittellaut, wie das o bei den Lombarden.

Meine Vokalbezeichnung unterscheidet sich von der Castrénschen dadurch: 1) dass ich den in offener Silbe länger gesprochenen Vokal nicht mit dem Längezeichen versehe, sondern ich habe dieses Zeichen nur da gesetzt, wo der Vokal unter jeder Bedingung lang ist, z. B. cȫlīp, тöрȫн, āp, сы̄н; hier lässt sich auch die Länge des Vokals erklären, denn cȫlīp lautet in andern Dialecten, z. B. Kirgisisch cöilöp, тöрȫн lautet Altaisch тöрöгöн, āp lautet Kirgisisch ayp, Küärik аҕыр, сы̄н lautet Altaisch сыҕын. Dagegen schreibe ich ok, Pfeil, оҕым, mein Pfeil, wo Castrén ok, ôgem schreibt.

2) schreibe ich in der ersten Silbe e statt des Castrénschen

на томъ основанiи, что гласная буква въ открытомъ слогѣ дѣйствительно выговаривается дольше чѣмъ въ закрытомъ, и е въ первомъ слогѣ иногда произносится какъ i. Но остальныя разницы Кастрена въ обозначенiи гласныхъ буквъ не имѣютъ достаточнаго основанiя. — Такъ Кастренъ вмѣсто звуковъ ï, ў̈, ў и даже вмѣсто ы употребляетъ большею частiю е; напримѣръ: ade (ады) его лошадь; tuter (тутўп) держа; kõrer (кӧрў̈п) видя; ițer (ijiп) поя; diter (јетiп) доходя.

Въ другихъ случаяхъ употребляетъ онъ опять е вмѣсто «ä» напр. münerben (мўнäрбïн), между тѣмъ какъ онъ самъ вѣрнѣе пишетъ: münmäspän (мўнмäспïн). Для выраженiя гласныхъ буквъ «ў̈, ï, ў» онъ употребляетъ новую букву *у* и ее называетъ среднею, и это понятно, потому что она употребляется то для ï, то для ы. Такъ мы находимъ saryx желтый = сарыг, sümälyx хитрый = сўмäлïг. Но это *у* находится почти только въ словарѣ.

Вмѣсто долгаго ы̄ онъ употребляетъ: y, ï, ê, ô, напр. syn, sïn (сы̄н), маралъ, tênmade (ты̄нмады). Часто встрѣчается а вмѣсто ы, и ы вмѣсто а; напр. ortezende (ортазында), maltak вмѣсто мылтык, kalèš вмѣсто кылыш. И Г. Шифнеръ, въ предисловiи къ Койбальской грамматикѣ, указалъ на недостаточность и шаткость въ обозначенiи гласныхъ, но онъ не былъ въ состоянiи устранить это, такъ такъ для этого необходимо было бы повѣрить всѣ тексты при помощи уроженца — Койбала.

Что касается до передачи согласныхъ буквъ, то я пишу вездѣ въ началѣ слова и на концѣ его твердыя буквы п, т, к, с, ј, хотя ихъ выговариваютъ иногда мягче, а именно: когда предидущiя слова кончаются или послѣдующiя начинаются гласной буквой, когда два слова такъ тѣсно соединились, что п или т дѣйствительно обмягчены, тогда я ихъ соединяю знакомъ тире (—).

На концѣ словъ находятся, кромѣ этихъ твердыхъ буквъ, только полугласныя (liquidae) р, л, l, м, ң, н, г.

Букву г *на концѣ слова* я считаю полугласною, потому что при произношенiи ея языкъ не упирается твердо къ нёбу. Этотъ звукъ Кастренъ выражаетъ черезъ х. На верхнемъ Абаканѣ есть

i; z. B. келдім statt kildem. Dieses e entspricht in den übrigen Dialecten einem ä. Es lautet dem i sehr ähnlich, klingt im Munde einzelner Individuen sogar ganz deutlich wie i oder ī (in offener Silbe) lautet. Im grossen Ganzen entspricht es aber dem Französischen é oder dem Deutschen eh in dehnen, welcher Laut ja auch dem i sehr nahe liegt und von Russen, denen man deutsche Worte dictirt, sehr oft als i aufgefasst wird (wie ich aus Erfahrung weiss). Dieses e kommt aber nur in der ersten Silbe vor.

Diese beiden Abweichungen in der Vokalbezeichnung will ich als berechtigt anerkennen, denn der Vokal lautet in der offnen Silbe in der That länger als in der geschlossenen und das e der ersten Silbe klingt in der That oft wie ī. In den übrigen Abweichungen Castrén's bei der Vokalbezeichnung ist aber eine mangelhafte Auffassung zu erkennen. So gebraucht Castrén für die getrübten Vokale ĭ, ў̈, ў, wie auch für ы meist e, z. B. ade (ады), sein Pferd, tutep (тутўп), haltend, kôrep (кöрў̈п), sehend, ɗügürep (јў̈гў̈рў̈п), laufend, iɫep (ijĭп), trinkend, ɗītep (јетĭп), erreichend. Dann gebraucht er wiederum e für ä, z. B. münerben (мў̈нäрбĭн), während er doch münmäspen (мў̈нмäспĭн) schreibt.

So führt er auch für diese getrübte Vokale und für ы einen neuen Vokal y ein; da er ihn für einen mittlern erklärt, so sieht man ganz deutlich, dass y manchmal für ы, manchmal für ĭ steht. So findet sich auch z. B. saryx (сарыг), gelb, sümelyx (сў̈мäлĭг), listig. Dieses y findet sich aber nur im Lexicon häufig, in der Heldensage steht es fast nur durchgängig bei dem Worte ɫèlux (јыллыг), Jahre habend.

Das lange ы̄ wird durch y, ī, ā, ō ausgedrückt, z. B. syn (сы̄н), das Maral, auch sīn, tênmade (ты̄нмады). Häufig steht auch a für ы und ы für a, z. B. ôrtezende für ортазында, maltak für мылтык, kaleš für кылыш.

Auch Herr Schiefner hat in der Einleitung zur Koibalischen Sprachlehre diese mangelhafte und schwankende Vokalbezeichnung hervorgehoben, leider konnte er sie aber nicht ver-

одно слово, кончающееся на б, это есть слово еб, здѣсь во всякомъ случаѣ выговаривается б и къ нему прибавляются даже другія мягкія буквы, какъ напр. ебгӓ дому (даже егбӓ).

При скопленіи согласныхъ буквъ, мягкія буквы ҕ, г, б, д, з соединяются только съ полугласными р, л, l, м, н, ӊ, г; какъ: нб, лд лҕ, lг, гг и прочія. Твердыя же согласныя буквы ставятся только съ твердыми, какъ kс, кт, kс и проч.

При изданіи этого втораго тома, я прошу снисхожденія, если иногда встрѣтятся ошибки. При совмѣстномъ изученіи разныхъ нарѣчій легко было звуки и формы однаго нарѣчія перенести на другое, такъ что при самомъ напряженномъ вниманіи все таки вкрадываются ошибки и неточности.

Считаю наконецъ обязанностію публично и искренно благодарить Г. Академика Шифнера, такъ какъ безъ его помощи предлагаемый трудъ не могъ бы быть напечатанъ.

Барнаулъ, 12 Ноября 1867.

В. Радловъ.

bessern, da er die sprachlichen Aufzeichnungen Castrén's nicht mit einem eingebornen Koibalen revidiren konnte.

Was die Consonantenschreibung betrifft, so habe ich überall im Anlaut die harten Consonanten т, п, k, к, с, beibehalten, obgleich dieselben weicher gesprochen werden, wenn das vorhergehende Wort mit einem Vocale endigt, nur dann habe ich die weichen Consonanten gesetzt, wenn das Wort mit dem vorhergehenden Worte fast zusammengeschmolzen ist. In diesem Falle verbinde ich die Worte mit einem Bindestriche.

Eben so bin ich mit п und т, k, к, с im Auslaute verfahren.

Im Auslaute stehen ausser den harten Consonanten п, т, k, к, с nur die halbtönenden (liquidae) р, л, l, м, н, ң, г (finale). Ich rechne г, wenn es am Ende der Worte steht, zu den Liquidis, weil es in der That ein Reibelaut ist. Bei der Aussprache dieses г wird die Zunge nicht fest an den Gaumen gelegt, so dass der Buchstabe keinen Schluss hat. Castrén bezeichnet dieses г durch x. Ausnahmsweise kommt ein auf б endigendes Wort am obern Abakan vor, dies ist das Wort еб, Haus. Zu diesem б treten sogar weiche Consonanten, ебгä, dem Hause (sogar auch ергä).

Bei Consonanten-Zusammensetzungen können nur die weichen Consonanten an liquidae treten, wie: нд, нб лб, лҕ, гг, гб, ңд etc. Mit harten Consonanten können nur harte Consonanten oder liquidae stehen; кт, кт, тk, кс, рт, рk.

Auch bei der Herausgabe dieses Bandes muss ich wegen etwa vorkommender Versehen um gütige Beurtheilung bitten. Es ist fast unmöglich, dass bei dem fortwährenden Dialect-Wechsel nicht einzelne Formen des einen Dialects in den andern übertragen wurden. Schliesslich halte ich es für meine Pflicht, dem Herrn Akademiker Schiefner meinen aufrichtigsten Dank hier auszusprechen. Ohne seine gütige Unterstützung wäre der Druck dieses Werkes unmöglich gewesen.

Barnaul, den 12. (24.) November 1867.

W. Radloff.

I. Аі Мöкö.

Ікі kарандас пäц̡ä туңмазы,
адазы чоҕул, іц̡äзї чоҕул,
іц̡äргä табаk чоҕул,
кäзäргä кäп чоҕул,
сäңнä, сарҕаі чіп чадыр.
Пäц̡äзї туңмā аіт-чадыр:
«Ӳш чыл ӳш часkа чäттрä
«азраб-алдым сäнї, туңмам,
«сäңнäбїлä, сарҕаібыла;
«чаҕын сäңнä чоҕул,
«парчан kазыб-алдым,
«чаҕын сарҕаі чоҕул,
«парчан kазыб-алдым;
«раk парарҕа kорk-чарбын,
«kыс кізібін.
«Ӳш часkа чäткäн кізі
«позың аңнап пар!
«тагда kыл сал!» тäдїр.
Тагга парыб-ысты,
тоҕус kыл салыб-ысты.
Äртäн тагга сыкса

тӳlгӳ kāп партыр пір kылда,
сӓгіс kылда нӓмӓ чоҕул;
тӳlгӳ тіріг полҕанда
тӳlгӳнӳ ӧдӳрӓргӓ kӓlдĭ,
аҕашпыла шабарҕа.
Тӳlгӳ чōктап чадыр:
«Мӓнĭ ӧдӳрбӓ!» тӓдір,
«мӓнің ӓдімдĭ кізі чібӓцӓң.
«Мӓнің ӓдімдĭ чізӓң
«кӳскӓцӓк ӓдін чін поларзың;
«мӓнің ӓдімдĭ чізӓң
«kысkанаk ӓдін чін поларзаң.
«Мӓң тӓрӓмнĭ паі кізі кӓзӓр,
«пӧрӳк ӓдӓр, моідрыk ӓдӓр,
«чоk кізі сā царабас.
«Кізі сӧгӧр сӓнĭ,
«чіргӓ табаk чоk сӓндӓ,
«кӓзӓргӓ кāп чоk сӓндӓ.»
Туңмазы чōктап чадыр:
««Мӓннӓң улуг пӓцӓм пар;
««тӳlгӳнӳң кӓбін кӓзӓргӓ
««улуг пӓцӓм ол пілӓр;
««ӧдӳр! тӓзӓ, ӧдӳрӓрбін;
««ӧдӳрбӓ! тӓзӓ салыб-ызарбын.»»
Пӓцӓзінӓ аҕылды;
пӓцӓзĭ аіт-чадыр:
«Мының ӓдін кізі чібӓцӓң;
«мының ӓдін чінцӓ
«ӓдӓ ӧlӳп парарбыс.
«Салыб-ыза-бӓрӓргӓ кӓрӓк.»
Салыб-ысты тӳlгӳнӳ.
Тӳlгӳ аларҕа чōктап чадыр:
«Пу талаі чӓтті кӳн чоkта!
«таскылҕа сыҕарзың;

«тасkыл сыђып парзаң
«тасkылның ол чанда
«паі чон чада-дыр,
«чäттон кöзнöктӳг алтын тура пар,
«пазын пілбäс чон полар,
«тӳк пілбäс мал полар.
«Алтын тура парарзар,
«анда kан чадыр,
«пу kанђа кірäрзäр;
«пасты кäссä kан-оk кäзäр,
«кäспäзä kан оk кäспäс.»
Тöзöгӳн чӳктäніб-алдылар,
талаіда чоktап чöрділäр,
тасkылђа чäттілäр,
астаб-öлӳп парарђа чöрдӳлäр,
таһkылђа сыђып полбан-дырлар.
Пäцäзі чадыб-ысты;
олђацаk чађыстан сыkты,
тасkылђа сыkты олђацаk.
Тасkылђа сыk парза
чäттон кöзнöктӳг тура кöрӳндӳ.
Пас пілбäс чон мында,
тӳк пілбäс мал мында.
Олђацаk пäцäзін сары кäлді нандра,
пäцäзін kолдаң kаб-алды,
пäцäзін kолдаң чäдініб-алды,
тасkылђа сыђар-кäлді амы.
«Ну, пäцäм, тäдір, öлбöспӳс,
«kан чуртӳ кöрӳндӳ амы,
«пас пілбäс чон кöрӳндӳ,
«тӳк пілбäс мал кöрӳндӳ;
«öлбöспӳс амы, пäцä» тäдір,
«чонда кізі пар полар,
«чäттон кöзнöктӳг тура пар,

«чäттон кöзнöктӱ̆г турā
«амы кiрäң! пäџäм!» тäдiр.
Чонның аразынџа пардылар,
чонның аразынџа парып чатса,
чон kорук чадыр аннаң.
«Пулар табаk чiбāн,
«астап чöргöн кiзiläр,
«Аiна полар пу?
«кiзi полар пу?
«кiзiдäң туҕан кiзi
«мындыг чудāн полбаџаң,
«köрбō̈мӱ̆с мындыг кiзiнї.»
Kälгäн пäџä туңмазы,
чäттон кöзнöктӱ̆г тураның
äзiгїнä чäттїläр.
Кiзiдā сыkпас полды,
кiзiдā кöрбöс полды.
Äзiктäң тура iџїнä кöрзö
кiзi чöр-чадыр iџїндä.
Äзiктї асты пу кiзi.
Пiр kолбыла
пiр äркäн тајан салды,
пiр kолбыла
пiр äркäн тајан салды,
iкi кiзi чат-чадыр.
Тураның āзi кöр-чадыр,
пала-дā чоҕул,
kат-тā чоҕул,
чаҕыс кiзi полды.
Äбiзїнä кiр kälдї.
Алардың адын сураза
kыста-дā тiл чоҕул,
ōлда-дā тiл чоҕул.
«Нобыла астап чöргöн?

«но кізіläр полтырзар?»
Пір ajakпыла сӳт kāб-алды,
пір ajakпыла kajak kāб-алды,
kajakты пазына сӳрттӳ,
сӳттӳ агзына пäрді,.
ікібäзінäң тіl сыкты.
«Каідаң кälгäн палалар полцаңзар?
«абаларың парба сläрдің?
«іцäläрің парба сläрдің?»
««Абабыс-тā чоk»» тäдірläр,
««іцäбіс-тā чоk»» тäдірläр.
«Чазы чäрдäң kудаі пäрді,
«пу ікі паланы мā пäрді,
«тоі салар кäрäк!» тäдір.
Чонын парчан чыб-алды,
улугларын чыб-алды.
«Ат адарҕа кäрäк!» тäдір.
Улус парчан чылды,
чартыktары ат тап-чадырлар,
ат адарҕа kоруk-чадырлар,
чартыktары ат ташан-чадыр.
Пір апшыjak чонынаң сыkты,
«Аның ады Аі Мöкö ползын!» тäдір,
«пäцäзің ады
«Алтын Арыг ползын!» тäдір.
Канның ады Алтын Аргäк полды.
Чазыдаң тапkан туңмазы
Аі Мöкö полды,
Алтын Арыг пäцäзі полды.
Аі Мöкö аңазына аіт-чадыр:
«Аңнацаң таіҕаң kаіда?» тäдір,
«аңнацаң тасkылың kаіда?» тäдір.
Алтын Äргäк аіт-чадыр:
«Алтаі сында аңна!» тäдір.

Аі Мӧкӧ аk пор'ат пäрді,
аk пор' атты мініб-алды,
аңнап парыб-ысты Алтаі сынҕа.
Алтаі сыйҕа чäттї.
Алтаі сында тоҕра кізі кälіп,
аңын аңнап партыр.
Äі Мӧкӧ аң таппан-чар,
Алтаі сыннаң кӧрзӧ
кізі аң аңнап
адына арт-пар-чадыр,
чäгрäн атkа арт-пар-чадыр.
Аі Мӧкӧ kыр-чадыр ол кізіні:
«Мäң таіҕамда но ӱцӱн аңнап чӧрзӱң?»
Ол кізі ӱдрä кäl-чадыр,
кälді Аі Мӧкӧ тоҕасты.
«Мäң аңнацаң таіҕамны
«но ӱцӱн аңнап чадырзың?»
««Кудаі салҕан чäрді
««сäннäң сурабаспын,
««ӧрӧ kудаі улуг!»» тäдір,
««пу чäрдä аk kан улуг!»» тäдір.
«Кізі полза аттыг полцаң,
«кік полза тӱктӱг полцаң;
«адыңды адап пäр!» тäді.
««Кан чäгрäн аттыг
««Кан Каіҕалаk полдым»» тäдір,
««ӧрӧ турҕан kудаіды тӧбацаңмын,
««улуг алыпты сäртіб-ӧдӱрäрбін,
««кіціг алыпты kамцыбыла ӧдӱрäрбін,
««сäнні-дä тӧбацаңмың.»»
«Мäнні тӧбазаң
«Алтын Äргäк ацамны тӧрзың »
««Алтын Äргäк ацаңа парҕанца
««сäні ол ӧдӱр-салар»» тäдір.

Кан Каiҕалаk Аi Мӧкӧнӱ
kамҷыбыла шӑб-алды,
ӱш кӱн чäттрä шӑп,
Аi Мӧкӧнӱ ӧдӱрäргä полбан-чадыр.
Ӱш кӱн шапканда
kамҷын таштаб-ыза-бäрдi,
kолбыла тудустӱлар.
Тäккä чäрдäң оk адылды,
Кан Каiҕалаkkа kазалды,
Кан Каiҕалаk орта чарылды,
ол оk парып kаjа̄ kазалды.
Аi Мӧкӧ аны парып кӧр-чадыр.
«Кудаiдаң оk полҷаңма?
«пу чäрдiң алыбы атчаңма?
«мäң пу чäрдä абам чоk,
«мäң пу чäрдä iҷäм чоk,
«пу чäрдä мäн kарандас чоk,
«пу чäрдä мäн туҕаным чоk.»
Паjа kазалҕан окты кӧрзӧ
кäзiндä мiчiк полды,
аны kы̄р-чадыр Аi Мӧкӧ.
Октаҕы мiчiктi kы̄рза:
«Кудаi чäрiндä
«чäс kул'аттыг Чäс Мӧкӧ
«улуг алып полтыр,
«мäн аттым пу окты,
«мäң аткан оҕымны
«тутпазын! албазын!
«анаң ар паз'оk парар,
«аҕ оi аттыг Акыраң Тас,
«аның сарчынҕа kазалар,
«оҕым анда турар.
«Чäттон чäттi частыгбын.
«Тоҕуз частыгда

«Акырaң Таспыла тудўскан,
«аң kўс артык полбады,
«мäң кўс артык полбады.
«Анда чöптöскöмўс
«оттыс частыгда тудўзарђа.
«Оттыс частыгта чäткäндä
«паза тудўскамыс,
«кўс алыс полбāмыс,
«мäң кўс артык полбады,
«аң кўс артык полбады.
«Анда чöптöскöмўс
«чäттон частыгда тудўзарђа.
«Ам пар-чарбын тудўзарђа,
«Алтаі сында сакта мäнï!
«öскäн чäріңнï тāп пäрäмін,
«азрāн абаңны тāп пäрäмін.»
Атка міндï Аі Мöкö,
Алтаі сынђа парды Аі Мöкö,
Алтаі сынђа андыг парза
Алтаі сынның тöбўндö
пір кізі кäl-пäр-тïр,
улуг чол мында чаттыр.
Чолдың пір чанынаң
паза пір кізі кäl-тïр ўдрä;
чолды кäспäн-дïр,
пірзï чолдың пäр' оk чандаң,
пірзï чолдың-ар' оk чандаң
äдä пар-тырлар.
Аі Мöкö аларды сўр-пар-тыр,
парза kан чуртў кöрўндў,
kанның пäрï чанында
пір апшыјак кізі чöр-чадыр,
аk пастыг, аk сађаллыг,
алт' аксыр чылђы

апшыјаk кадыр-чадыр,
апшыјаk кізі käl-чадыр,
Аі Мӧкӧ̄ тоҕас-чадыр.
«Но апшыјаk полҷаңзың?» тäдї̆р.
««Адым Алтын Аіры»» тäдї̆р.
««Сäн но кізі полҷаңзың?»»
«Мäн Аі Мӧкӧмўн» тäдї̆р.
««Сäн Аі Мӧкӧ ползаң
««абаңның ады кäм полҷаң?»»
«Позым-да̄ пілбäссї̆м,
«абамның адын-да̄ пілбäссї̆м.»
Апшыјаk аіт-чадыр:
««Чазы чäрї̆ндä
««мäң ікі палам kалҕан»» тäдї̆р,
««äндіг кізіні уктӯңба?
««ӧксӯс паланы кӧрдӯңбä?»»
«Чоk кӧрбӧдӯм», тäдї̆р.
Апшыјаk аіт-чадыр:
««Пу мында чаткан kан чуртӯ
««Алтын Пырҕы, Кӯмӯс Пырҕы
««ікі kарындас полҷаң»» тäдї̆р,
««Алтын Пырҕының, Кӯмӯс Пырҕының
««kолына мäн кіргäм»» тäдї̆р.
««Ікі палам чат-kалҕан;
««пірзї̆ ӧл полҕан,
«пірзї̆ kыс полҕан.»
Аі Мӧкӧ сурап чадыр:
«Танарзыңма палаңны?»
««Танарбын!» апшыјаk тäдї̆р.
«Нозынаң танарзың, апшыјаk?»
««Кіҷіг паламның туҕарда
««kара мäң полҕан,
««ікі чарын ортазында полҕан.»»
Аі Мӧкӧ аттаң тӯштӯ,

кӓбін сӱр-сала-бӓрдï,
«Кöр, апшыјаk!» тӓдïр.
Апшыјаk кӓlдï, кöрдӱ,
апшыјаk ылҕап тура-барды:
««Аі Мöкö, сӓн мӓң паламзың!»»
Аі Мöкö ылҕаб-оk-чадыр,
апшыјаk ылҕаб-оk-чадыр.
««Алтын Пырҕы, Кӱмӱс Пырҕы
««ча̄лап кӓlдï мӓнï.
««Малымны парчан сӱр-кӓlгӓн,
««ікі паламны суk-салҕам.
««Мӓн ам позымның малымны
««kадар-чадырбын.
««Ну, палам, ам ölбöспӱн,
««ам сӓнï кöрӱб-алдым;
«апшыјаk пол пардым, палам.
««Кӱџӱм чоҕӱл, палам,
««пу малыңны ал!» тӓдïр.
««Чӓс Мöкöнӱң чарҕыдаң ал!
««Кытаі чӓрïнӓң кӓlгӓн Чӓс Мöкö,
««улуг саҕыстыг Чӓс Мöкö,
««аk саҕыстыг Чӓс Мöкö,
««аннаң чарҕы сура!»» тӓдïр.
««Чӓс Мöкö чарҕы пӓрбӓзӓ
««ча̄лас-кӓlіп кӱспӱlӓ аларзың.
««Пуруп ча̄лазып кӓlгӓндӓ
««Алтын Пырҕы, Кӱмӱс Пырҕы
««мӓң малымны алар сӱргӓн,
««ам öрö kудаі-да̄ аџынар пiскӓ,
««улуг алыптар аџынар пiскӓ,
««улуг кӱlӱктӓр аџынар пiскӓ.
««Чӓс Мöкö чарҕы ӓдӓр»» тӓдïр,
««саба ӓтпӓс чікӓ ӓдӓр.»»
Аі Мöкö арҕ' оk парды,

Алтын Пырҕы, Кӱмӱс Пырҕы
ікі kарындастың чуртӱна.
Апшыjаk анда kалды.
Аі Мӧкӧ чäт кäлдï.
Алтын Пырҕы, Кӱмӱс Пырҕының
ікі kарандастың äзіктä
чäс kул' ат тур-чары.
Кіріп парды Аі Мӧкӧ,
«Äзäн!» тäдïр Аі Мӧкӧ.
Чäс Мӧкӧ апшыjаk
анда одур-чары.
Апшыjаk тур-кäлдï,
Аі Мӧкӧнӱң kолын тут-алды:
«Чаксы кізінïң палазы, Аі Мӧкӧ,
«чамас кізінïң тӧlӱ, Аі Мӧkӧ,
«äзäн пол!» тäдïр, «Аі Мӧкӧ!
«Алтын Пырҕы, Кӱмӱс Пырҕы!
«Аі Мӧкӧ äр сäннï ам чäттï,
«ам малын пäргïlä!»
««Чоk, пäрбäспïс!»» тäдïр,
««апшыjаk ам малҷыдаң сыҕар,
««аң орунӱна Аі Мӧкӧ чӧрзӱн!»»
Аі Мӧкӧ чӧктап чадыр:
«Ӧрӧ kудаі мäнï
«сläрдïң kолына пäрдïбä?
«ӧрӧ kудаі абамны
«сläрдïң kолына пäрдïбä?
«kудаі пäрзä малҷы поларбын,
«kудаі пäрбäзä чäлазарбыс.»
Чäс Мӧкӧ аіт-чадыр:
«Абазын пастуk äттäр,
«палазып-оk сläр пастуk äдäргä
«сläргä kудаі äдä пäрбäн полар,
«арыг кӱспïlä чäласkыла!»

Алтын Пырҕыбыла
Аі Мӧкӧ тудўс-чары,
ўс кўн тудўстў,
пу чäр kыібыkтады,
аҕыл-тастап салды,
арыг тынын ӧдӳрдӳ.
Кӳмӳс Пырҕы кäl-тір,
Аі Мӧкӧнӳ нāктады.
«Карындасты ӧдӳргäм
«kара чаҕыс мäн Аі Мӧкӧ,
«мäнĭ ам сlāр ӧдӳрзāр
«чаҕыс позымны ӧдӳрзāр,
«мал-дā сlāрдĭң, чон-дā сlāрдĭң,
«сlāрдĭ паза kōб-алцаң кізі чоҕўл,
«пāрдаң сыkkан палам чоҕўл,
«паскан чäрдä туҕаным чоҕўл,
«апшыјаk полза пір абам
«сlāрдĭң kолҕа чӧрӳб-ӧlгӧі!
«чаҕыс ла полза мäн ӧlзӧм,
«апшыјаk абам
«сlāрдĭң kолында ӧlӧр.»
Каiран Аі Мӧкӧбӳlä
Кӳмӳс Пырҕы ам тудўстў,
чäттi кўн тудус чадырлар,
чäргä тўшпäн чадырлар,
тоҕус кўн тудўстўлар,
тобраkkа кälбäн чадырлар;
он ікі кӳннӳң пазында
Кӳмӳс Пырҕыны аҕыл-тастады,
ӧдӳрдӳ таштап,
Кӳмӳс Пырҕының тыны сыkты.
Чäс kул' аттыг Чäс Мӧкӧ
сыkты ам таkсары:
«Кізініц малы мал полбас,

«кізінің ӓзї ӓс полбас,
«кізінің кӓбї кірлїг кӓп», тӓдїр,
«кізінің ады тӱ̆рлїг ат» тӓдїр.
«Кара саҕыстыг kан ӧlӱ̆п kалды,
«Алтын Пырҕы, Кӱ̆мӱ̆с Пырҕы
«ікі kарындас ӧlӱ̆п kалды.»
Аk саҕыстыг Аі Мӧкӧнӱ̆ң абазы
Алтын Аіры чӧ̄ktап чадыр:
«Чаҕыс палам, чаҕыс уҕлӱм,
«кізінің малын алба!
«кізінің ӓзін алба!
«kудаі ӓзін пӓрӓр,
«kудаі малын пӓрӓр,
«пу чӓрдӓ Аk Кан улуг,
«ӧрӧ тӓгрідӓ kудаі улуг.»
Аі Мӧкӧ аіт-чадыр:
«Сӓнї кізінің пастуk полып таптым,
«сӓң малыңны чібӓ̄м,
«сӓң ӓзїңнї чібӓ̄м,
«мӓнї азрӓ̄н ацам пар,
«Алтын Ӓргӓк ацам пар;
«ам ацама нанаін!
«ӓзїмбїлӓ нанаін!
«малымбыла нанаін
«азраб-алҕан ацама!
«ам мал такпанда
«ацама ам парбазам
«ацам мӓ̄ тарынар.»
Алты аkсыр чылҕы сӱ̆рдӱ̆,
абазы kад’оk кӓl-чадыр;
чӓс kул’ аттыг Чӓс Мӧкӧ
kад’оk кӓl-чадыр,
Алтын Ӓргӓк ацазына
піргӓ пар-чадырлар.

Алтаі сыныва сыk кäлдіläр.
«Аі Мöкö, сäн аңаңа пар!
«Алтын Äргäк kада kонаң тāрбä?
«Алтын Äргäк kада kонмаң тāрбä?
«kада kон тäзä kада kонарђа
«kада kонма тäзä туртӯң'оk пар!
«Алтын Арыг пäңäңнäң сурарзың,
«аба чуртӯна параңба?
«мында аңа чуртӯнда kонаңба?
«пäңäзінäң сураб-ал!»
Алтаі сында адын тоktатты.
Чäс Мöкö адын тоktатты:
«Мäн алтын сарыг Акыраң Таска
«мäн ам параін!» тäдір,
«чäттон чäтті частыгда
«пір кӯрäзäң!» тäдір,
«мäн ölзöм ölöін!» тäдір,
«мäні kōб-алђан кізі чоk,
«Акыраң Тас ölзö ölöр!
«аны kōб-алђан кізі чоk,
«сäні Аі Мöкö, нанцым,
«сäні паламцылап кöр-чäрбін,
«мäні сӯрӯспä, Аі Мöкö!
«сӯрӯссäң ölӯп парарзың анда.
«Ођым Акыраң Тастың сарчында
«ол окты сā пäрäр äдім,
«мäн ођымды пу чäрдä кізі кöдӯрбäс,
«мäн ођымды кізі атпас,
«сäн, Аі Мöкö, сäн адарзың.»
Пöрӯгӯн алды Чäс Мöкö,
kолын туттӯ Чäс Мöкö,
«Äзäн пол, нанцым!» тäдір,
«мäң ођымды тāк тутпа!
«мäң ођымды тāк тутсаң

«колың кöjӯп парар.
«Мäң оҕымды плāтпыла тут!
«kара торҕа платпыла тут!
«ölзöм-дӧ ам ölӧрбӯн,
«öтсöм-дӧ ам käläрбїн,
«алтаныш мiнгäн чäс kул-ат
«паска кiзi мiнмäзiн!»
«kабаҕын оjы сäртäрзiң,
«пу чäргä чöрӯб-алды,
«пу чäр äд'оk kалды,
«чäттон чäттi часка чäттiм,
«ам ölöргö пар-чармын.
«Пāрдаң сыkkан палам чоk.
«Мäнi сӯрӯб-аларҕа,
«kада туҕан kарындас чоk,
«kараҕымды сäн чап чадырзың
«kара kускун kараҕымды суспазын!»
Äзäнäстi, парыб-ысты.
Абазыбыла Аi Мöкö,
абазыбыла kада парды,
Чäс Мöкö чаҕыстан парыб-ысты,
палалыг кiзi палазыбыла
kада парыб-ысты.
«Тā ölцӧңмӯн? тā öтчöмӯн?»
ылҕап пар-чадыр Чäс Мöкö.
Караk чазы kарылыk-чадыр,
пуруннӯң сӯ пурлуk-чадыр,
саҕал тöбöн сарыг суг аk-чадыр.
Чäс kул'атkа камцы тäгдi.
Аi Мöкö чōктап-чадыр:
«Ölзöмдӧ пiр кӯн,
«öтсöмдӧ пiр кӯн,
«Акыраң Таска чäдäiн!
«абам полҕан Чäс Мöкö

«ölгöн сōгÿн кöрöiн!
«Алтын Аіры, абам,
«Алтын Äргäк аӊама
«алты аксыр чылђы сÿр!
«Кыдат чäрінäң кälгäн
«Чäс Мöкö алыптың
«ölгöнÿн-дā кöрöiн!
«тірін-дā кöрöiн!
«алыш кізінің чаксы ођын
«чабал кізі тудÿнмазын!
«ölгöн полза сōгÿн кöрöiн!
«тіріг полза позын кöрöiн!»
Алтын Аіры аіт-чары:
««Äндіг чäргä парба, чађыс палам,
««чаттыра чарар сäні, палам,
««оттурта кäзäр сäні, палам.
««Акыраң Тастың алыштары
««алт'он кізі
««öдÿрäр сäні, чађыс палам!»»
Чōктаб-аітты Аі Мōкö:
«Чаксы кізінің алына чöрзö
«чарык kудаі аӊынар піскä.
«Кал туста kарындас полђан Чäс Мöкö,
«олђан туста kарындас полђан Чäс Мōкö
«ölöр чäрінä мäн парып кöрöiн!
«Акыраң Тастың алтон кізі,
«Чäс Мöкö чађыстанма?
«алтон алып аны öдÿрӊäңмä?
«чаксы адын албаспын,
«чаксы ођын аларбын,
«позы пäрзä аларбын,
«позы пäрбäзä албаспын;
«ölзöм ölгöiбÿн!» тäдір,
«kудаі аӊынза кälгäiбін,

«Алтын Аіры абам» тäдір.
Чäс Мöкö пар-чадыр,
чäттон пäрістä чäт-чадыр,
Акыраң Тастың чуртўна
Чäс Мöкö чäт-чадыр.
Чäс Мöкö äзäннäс-чадыр,
Акыраң Таспыла äзäннäш-шадыр.
«Тоҕус часта тудўскамыс,
«кўс алыс полбäмыс,
«оттус частыгда тудўскамыс,
«кўс алыс полбäмыс,
«чäттон чäтті часка чäттібіс,
«мäн ам öлзöм
«Кыдаі чäрі öксўс полар,
«Кыдаі чäріндä паза алып чоҕўл!»
Акыраң Таспыла тудўстўлар.
«Мäн-дä öлзöм, Акыраң Тас,
«тäгрі чäргä кäлбäс,
«Акыраң Тас сäн-дä öлзöң
«аңдарылбас пу чäр, ол-ок полар,
«akkaн су арті полбос,
«kудаі салҕан пу чäр
«піспілä kада парбас,
«кўңўң артыk полза
«ам ташта мäні, Акыраң Тас!»
Кäліп анда тудўстўлар,
чäр чäлбäңнäп чадыр,
тäгрі чічрäп чадыр.
Акыраң Тас Чäс Мöкöнў таштап
Чäс Мöкöнў öдўр-чадыр,
Алтон кізі кäлді,
Чäс Мöкö алышты
ak kурлуk кіскä салыб-алыш,
äбізін сары алып пардылар.

Аі Мöкö анда тур-чадыр,
аттаң тўстў Аі Мöкö,
кäзïнä барды Аі Мöкö,
Акыраң Тасты тоkтадыб-алды.
«Акыраң Тас пу чäрдä сäн алып,
«пу чäрдä Чäс Мöкöнў öдўрдўң,
«кўцўң артыk полды, öдўрдўң,
«сўмäбіlä öдўрбäдïң,
«кўцўң артыk полҕанда
«мäні-дä öдўр Акыраң Тас!»
Акыраң Тас пыла тудўстўлар,
чäтті кўн чäргä кälбäдï,
тоҕус кўн тобраkkа кälбäдï,
тоҕус кўннўң пазына кälзä
Акыраң Тасты öдўрдў,
kызар чатчаң äдï чоҕўл,
kыплып акчаң kаны чоҕўл.
Алтон кізі чöптöстўläр
Аі Мöкöнў öдўрäргä.
«Піс Аі Мöкöбўlä тудўссабыс
«Аі Мöкö пістï öдўрäр,
«пістïң чуртўнда кізі чоk полар.»
Алтон кізі чöптöзўп,
алтон кізі тыныл полбады,
Аі Мöкö наныб-ыза-бäрдï.
Чаkсы туҕан Чäс Мöкö
аімаk чäрïндä ölўп kалды,
ылҕап парды Аі Мöкö,
пäр äдï пабылап чадыр,
парчан сöгў чäбіläп чадыр.
«Kаіран туҕан äр чаkсы
«äl чäрïндä ölцöң пол-тыр!»
Алтын Äргäктïң чуртўна
Аі Мöкö наныб-ыза-бäрдï;

Аџазыныӊ пу чуртӯна
чäдіп кäлдї Аі Мöкö.
Кäр аксыр парчан kыра-сok-тыр,
kызыл äтпілä тоі сал-чадыр,
äl чонны чы̆б-алды,
апшыјактар, öрöкöндöр чылдылар;
парчан тозыб-алдылар.
«Кара чаҕыс туӊмам, Аі Мöкö,
«ам ölбöспӯн» тäдір,
«ölбöспӯн сäнї кöргöндö.»
Кīк тӯктӯг аҕ оі аттыг
Кізікäі алыптыӊ kызы
Алтын Чӯстӯк абакаіды
Алтын Äргäк аҕылды,
kат äдінäргä аҕылды.
«Нанаін тäзäӊ нанарбыс,
«нанмаін тäзäӊ kонаӊ.»
««Абам чуртӯ аџыг пол-чадыр,
««нанаін, аџам Алтын Äргäк.»»
Аі Мöкöнӯӊ абазы
алт'аkсыр малын аҕыл-тыр.
Аі Мöкö абазынаӊ сурап чадыр:
«Алтын Äргäкпілä kада kонаӊма?
«абам äбіӊä нанаӊма?»
««Чоk, Аі Мöкö палам»» тäдір,
««чамыс-тā полза тāм пар,
««таіс-тā полза сӯм пар.
Алтын Äргäк сōlöп чадыр:
«Малдаӊ мäн аџынмадым,
«кäптäӊ мäн аџынмадым,
«табактаӊ мäн аџынмадым,
«kонмаза-дā kада kондыбыс.
«Чӯс атkа чӯк тарт-пäрäін!
«äліг кізінї äгäткä пäрäін!»

Чурттўг кізі нандылар,
пурундаҕы чуртўна чäттілäр,
Алтын Арыг пäӌäзі
kад'оk кäлді чуртўна,
ол-оk чуртта kондылар,
ары пäрі парбадылар.

II. Пуҕа-Дäкä.

Пурунҕў чурт чурттап чадыр,
пулуҥ судў іӌіп чадыр;
Пулаі Арыг пäӌäліг,
пулут ызыk пор'аттыг
Пуҕа-Дäкä чурттап чадыр.
Азрāн абазы чоҕўл,
äміскäн äӌäзі чоҕўл,
пас пілбäс чон чадыр,
тўк пілбäс мал чадыр,
kарада кӳндä оінап чадыр,
kарт оінап чадыр.
Пäӌäзі аітты туҥмā:
«Карада кӳндä кöп оіназаҥ
«kалын оінҕа кірäрзіҥ,
«алтыҥа мінäр ат чоk полар,
«іҥнäҥä кäзäр кäп чоk полар,
«ӳс талаідыҥ іӌіндä
«толтра мал тур-чадыр,
«малыҥ саннап кöр, туҥмам!
«ӳс талаідыҥ іӌіндä
«толтра чон тур-чадыр,
«чоныН пöгöб-ал, туҥмам!»
Пулут ызыk пор'атты
äзäрläп чадыр Пуҕа-Дäкä,

чӱгӱр чӱрӱп чӱгäн суктӱ,
äбір-чӱрӱп äзäр салды.
Алтын садак ам kурчанды
алты частыг Пуҕа-Дäкä,
алтын садак ам kурчанды,
алып полды Пуҕа-Дäкä,
Ak малды ам аралаб-одур,
саннаб-одур Пуҕа-Дäкä,
арҕа чонны аралаб-одур,
пӧгӱб-одур Пуҕа-Дäкä.
Ӱс кӱн саннаб-одурдӱ,
пір талаіда ӱс kонды,
талаідың пазын ам чäттї,
алтын kарбанҕа kолын суктӱ,
алтын мічік сыҕарыб-алды.
Пір талаідың ар ӌанда
паз'оk пір талаі пол-тыр,
пу талаідың іӌіндä
мал-дā чон-дā кӧп пол-тыр.
Алты частыг Пуҕа-Дäкä:
«Ӱс талаідың мал чонын
«мäн kаідаң азраб-алдым?
«Пулаі Арыг пäӌäмнäң
«мäн ам парып сурарбын.
«Тоҕус частыг чаҕыс пäӌäм
«ол азрадыба пу малды?»
Аннаң ары пір талаі оk
толтр'оk чоны, толтр'оk малы;
ӱс талаідың іӌіндä
Пуҕа-Дäкäнің малы чоны.
«Аткa мäн мінмäдім,
«пӱн мäн аткa мініб-алдым,
«малды kаідаң азраб-алдым?
«азрāн абам пар полар,

«пäӌäмнäң сурарбын мäн.
«Ölгöн абам пар полза
«äд’ok аіт пäрзін пäӌäм,
«Алты частыг Пуҕа-Дäкä
«ӳс талаі толтра малын,
«ӳс талаі толтра чонын
«kаідаң азраб-алдым мäн?
«мыныг азрāн мäң абам
«пу чäрдä пар полар.»
Ӳс талаідың іӌіндä
тоҕус kонды Пуҕа-Дäкä,
тоҕус кӳннӳң пазында
наныб кälдi Пуҕа-Дäкä,
пäӌäзінä кіріп кälдi,
пäӌäзi ылҕаб-одур,
kараҕы частыг пäӌäзiнiң,
kарҕы сугlуг пäӌäзiнiң.
Одурбады Пуҕа-Дäкä.
«Пу ӳс талаідың мал, чоны
«сäн, пäӌäм, азрабāн,
«азрāн абам kаіда, пäӌäм?
«турҕан іӌäм kаіда, пäӌäм?»
Пулаі Арыг пäӌäзi аітты:
««Кан Кудаі салды пiстi,
««абам чоҕӳл, чаҕыс туңмам,
««іӌäм чоҕӳл, чаҕыс туңмам.»»
«Абам іӌäм чоk полза
«ӳс талаідың іӌiндä
«малды чонны kаідаң алдың?
«абам іӌäм пар полор.
«Аітпазаң сäн мā, пäӌäм,
«тäгрiнiң тöзӳнä парабын,
«чäрдiң kырiна мäн парабын,
«пазым парҕанда азаҕым парзын!

«азађым парђанда пазым парзын!»
Сыђа kопды Пуђа-Дӓкӓ,
сыђа чӳгӳрдӳ Пуђа-Дӓкӓ,
пулут ызыk пор атkа
ам алтанды Пуђа-Дӓкӓ.
Чортып сыкты Пуђа-Дӓкӓ.
Чiмӓк тiнiн kӓб-алды
Пулаi Арыг пӓцӓзi.
«Тоkта! тоkта! туңмам!» тӓдiр,
«азрӑн абаңны аiт пӓрӓiн!
«ӓмiскӓн iцӓңнi аiт пӓрӓiн!
«тоkта! тоkта! тоkтап тур!»
Тоkтады ам, аттаң тӳстӳ.
«Ӓгбӓ кiрӓң, туңмам!» тӓдiр.
Кiр кӓлдi ӓгбӓ iкӓзi,
ыстолђа табаk салды.
«Табаk чiб-ал! туңмам!» тӓдiр.
««Чоk чiбӓспiн, пӓцӓм,»» тӓдiр,
««ас табакта чiбӓспiн;
««азрӑн абамны аiтkы!»» тӓдiр,
««анаң чiрбiн табакты;
««ölгöн полза сынын аiтkы!
««ӓмiскӓн iцӓмнi аiтkы!»» тӓдiр,
««ölгöн полза сынын аiтkы!»»
«Ӓкӓ, туңмам, аiдар ӓдiм,
«позың ораiзың, туңмам» тӓдiр,
«мынаң ары сӓн парзаң
«тођус тӓгрiнiң ол цанда.
«Тас Чӳрӓк, Пус Чӳрӓк
«iкi kарындас алып пар.
«Ӓртӓн анӓр парзаң, туңмам,
«iргӓ чӓтпӓн ölöрзӳң!
«позың кiцiг полцаңзың,
«тӳрчӓ öс! анаң парарзың.

«Абаңның kарындазы чоҕўл,
«сӑң kарындазың мында чоҕўл.
«Тас Чўрӑк, Пус Чўрӑк
«пу чӑрдӑң абаңны алып
«чӑрінӑ алып парҕан,
«тӑгрā чӑткӑн ома ӑдіп
«тоҕус тӑбір позўбыла
«абаңны омā позып салҕан.
«Абаңның адын ӑс, туңмам!
«пулан пор'аттыг Пулаі Кан,
«улуг алып, улуг кўlўк полҕан,
«тоҕузон частыг полҕанда
«кўш шоk апшыӷаk полҕан,
«абаңны алар аппарҕан.
«Тоҕус тӑбір позўбыла
«абаңны омā сāп салҕан,
«абаң ам-дā тіріг тур-чар,
«абаң ўш шыл турдў анда.
«Ол чӑргӑ парар ползаң
«улуг тоіҕа орта парарзың,
«Тас Чўрӑктің, Пус Чўрӑктің
«Алтын Чўстўк туңмалары,
«аның тоjы полҕанда
«чӑттон улуг алып kӑlгӑн,
«парчан алып нанӷылары
«Тас Чўрӑктің, Пус Чўрӑктің.
«Сā пір-дā кізі полыспас,
«kарала чаҕыс кізі поларзың.
«Аларҕа парарҕа,
«ӑндіг парба, чаҕыс туңмам,
«ӑндіг ол чӑргӑ парзаң
«сӑні ӧдўрӑр, туңмам.
«Кізі kараҕына кӧрўнмӑ!
«сӑк полып kубуларзың,

«кӧзнӧктӳң ар цанында
«са̄̈к полыб-одурарзың.»
Пуҕа-Дӓкӓ сыҕа чӳгӳрдӳ,
чӳгӳр чӳрӳп чӳгӓн суктӳ,
ӓбір чӳрӳп ӓзӓр салды,
атkа мініп чӳрӳб-ысты.
Тас Чӳрӓккӓ, Пус Чӳрӓккӓ
чӓдіп кӓlдї Пуҕа-Дӓкӓ.
Улуг тоі тоілап чадыр,
чоны парчан чы̄лҕан,
чӓттон улуг алып чы̄лҕан,
алтын ӧргӧдӧ одурдӳ.
Пуҕа Дӓкӓ чӓткӓндӓ
са̄̈к полып kубӳлдӳ,
кӧзнӧктӳң алдында
одур-чадыр Пуҕа-Дӓкӓ.
Тас Чӳрӓктӳң ӓбізїндӓ
чон толтра пол-тыр,
са̄̈к полҕан Пуҕа-Дӓкӓнї
чы̄лҕан кізі кӧрбӧн-чадыр;
чы̄лҕан кізінїң іцїндӓ
пір чаҕыс kізі полды,
та̄̈р кӓскӓн тас кізі,
одурҕан са̄̈ктї ол кӧрдӳ,
одурҕан са̄̈ктї таныб-алды.
Чы̄лҕан ӓlдїң пашшызы
улуг kара кізі полды,
Ӓгрӓ Кара аттыг полды,
тоҕус чӓрдїң алтында
Ӓгрӓ Караның чуртӳ полды.
Та̄̈рлыг тас кізі аіт-чадыр:
«Алып туҕан Пулаі Кан
«но-бідӓ kыјалап чарзар?
«Чаксы туҕан Пулаі Канны

«но-бідä чазыт чарзāр?
«kаџан-дā полза Пулаі Каннын̡
«чаҕыс палазы Пуҕа-Дäкä
«käläplä käläp мында,
«Пулаі Каннын̡ палазы käläp,
«ам чагбыла тоілаб-одурзāр.
«Пуҕа-Дäкä kälгäндä
«kанбыла тоілаб-одурзāр!»
Тāр тондыг тас кізі̆
аk чäliнніг аk чамдар аттыг
Карын-Дäрін пол-чадыр.
Тоҕус чäрдін̡ алтында чурттӱ̆г
Äгрä Кара аiт-чадыр.
«Чудаб-ӧскӧн Карын-Дäрін,
«сäн ноны піläрзі̆н̡?» тäді̆р,
«парчан чарҕы мäндä», тäді̆р,
«чäттон кізіні̆н̡ пазы
«парчан мäні̆н̡ kолымда;
«тоҕус чäрді̆н̡ алтында
«Сынык Кара тун̡мам пар.
«Сынык Кара тун̡мам kälзä
«сым одурарзын̡, Карын-Дäрін.»
Карын-Дäрін аідып чадыр:
«Сäн̡ тун̡ман̡нан̡ kоруҕӱ̆п
«чӧk чӧkтабаспа кізі?» тäді̆р,
«Сынык Кара тун̡ман̡
«сын kудаі полдыба?
«Каізы-дā кізіні̆
«kудаі-оk санбаспа?
«kара чäрді̆н̡ алтында
«kара саҕыстыг поларзын̡,
«kанныг іштĭlіг поларзын̡.
«Кара чäрді̆н̡ алтындаҕы кізі
«kара Аіна салҕан,

«кӱннӱт чардің кізізін
«кудаі салып-тыр.
«Кӱзӱңа ізанма, Агра Кара!
«кудаіҕа ізан, Агра Кара!»
««Ам Пуҕа-Дака канҷа часка чатті,
««Карын-Дарін, аіт піска!»»
«Ам чатті часка чатті» таді.
Агра Кара ам аітты:
«Чатті часка чаткан Пуҕа-Дакані
«чар алтына чуртӱма аппарып
«азраб-алып пала адінарбін!
«кыс паланың амҷагібіла
«азрарбын Пуҕа-Дакані.
«Кудаі салҕан саҕызы
«чок полып парар амды,
«мäң ок саҕызыбыла
«Пуҕа-Дакані аларбын.
«Кыс паланың амҷагібіла
«аны азрар полбассам
«кызыр каттың сӱма кабырҕабыла
«азрар поларбын Пуҕа-Дакані.»
Чаттон алып астіб-одурлар.
«Чатті частыг Пуҕа-Дакані
«мäң колыма парарзар!
«чатті частыг Пуҕа-Дакані
«мäң колыма парбазар
«чаттон алып парчан öларзар!»
Карын-Дарін чоктаб-одур:
«Алып тöлӱ алып-ок полар,
«кӱлӱк тöлӱ кӱлӱк-ок полар,
«токсан частыг Пулаі Канны
«алында öдӱрӱп полбанзар,
«тоҕус табір позӱбыла
«таграа чаттра сыккан омабыла

«чапсырыш салӷанзар.»
Чӓттi частыг Пуӷа-Дӓкӓ
олардың пу сӧзӱн уӷӱб-алды,
ат палӷаҷаң сарчынӷа
алып полып тӱстӱ ам.
Ат палӷаҷаң сарчыннаң ары
тӓбiр тыт пол-тыр.
Аттаң тӱстӱ Пуӷа-Дӓкӓ,
тӓбiр тытка адын палӷады.
Тӓбiр тыттаң тӱзӱп кӧрзӧ
тӓгрӓ чӓттрӓ сыkkан
ома анда тур-чадыр,
абазы анда тiрiг тур-чадыр,
тоӷус тӓбiр позӱбыла
анда сӓп салӷан абазы.
Караk чазы kан пол-чадыр,
пурун сӱ пус пол-чадыр.
«Алып туӷан позым полӷамын,
«аiмаk чӓргӓ кӓlгӓндӓ
«ам ӧl-чадырбын.
«Ӱш часта kалӷан палам
«kара чаӷыс Пуӷа-Дӓкӓ,
«чаӷыс палам нӧ кӓlзӓ
«чӧӷым чӧktап пӓрӓр ӓдiм.
«Тас Чӱрӓккӓ, Пус Чӱрӓккӓ
«чаӷыс палам Пуӷа-Дӓкӓ кӓlзӓ
«ӓр сӓнiнӓ чӓткӓн полза
«тоӷус позӱбыла омӓ
«чапсыра саптырбас ӓдiм.
«Тоkсан частыг позым
«тоӷус позӱда тыбӓн тур-чарбын.»
Пуӷа-Дӓкӓ абазын кӧрдӱ,
kараk чазы kан полды,
пурун сӱ пус полды.

Äзiктï ачыб-ыза-бäрдï,
Тас Чӱрäктiҥ äбiзiнä кiрдi;
äбiзiндä чäттон алыш одурдў.
«Äзäн, äзäн, алып!» тäдiр.
Äгрä Кара чōктап чадыр:
«Пулаi Канныҥ чаҕыс палазы,
«äр сäнiнä чäткäläктä,
«Пуҕа-Дäкä, пiскä кälдiҥ.»
Пуҕа-Дäкä чōктап чадыр:
«Чаксы туҕан Пулаi Кан,
«абам полҕан Пулаi Кан
«арҕылап кäliп но öдӱрбäдiҥ?
«ноҕа тоҕус позӯбыла
«омā сāп-сал-тырзыҥ?»
Äгрä Кара чōктап чадыр:
«Абаҥны Пулаi Канны
«тоҕус позӯбыла чапkабыс,
«токсан позӯбыла сäнi
«омā чапсыра чабарбыс.
«Чäттi частыг Пуҕа-Дäкäнi
«мä пäргilä, чäттон алып!
«сlāр токтаҕыла, чäттон алып?
«тоҕус чäрдiҥ алтына
«мäн ал тӯзäiн Пуҕа-Дäкäнi,
«kыс паланыҥ äмџäгiбilä
«азрап кöрбiн Пуҕа-Дäкäнi,
«kызыр kаттыҥ сӯмä kабырҕабыла
«азрап кöрбiн Пуҕа-Дäкäнi.
«Пулаi Канныҥ чуртӯнда
«адаi-дā чоk ползын,
«ӯш талаiда толтра малын,
«ӯш талаiда толтра чонын
«чäттон алып ӯläзiб-алҕыла!»
Пуҕа-Дäкä ам аiдып чадыр:

«Ӱ̆ш талаідаҕы малды,
«ӱ̆ш талаідаҕы чонды
«kудаі ӱ̆läп пäрдĭбä?
«сäн kудаі полдыңба?
«Ікі путпыла пас кöрöбӱ̆с!
«ікі kолбыла тартыс кöрöбӱ̆с!»
Äгрä Кара турӱ̆п кälдĭ:
«Ат кöдӱ̆рбäс Äгрä Кара полҕамын,
«мäнĭ kорӱ̆кпāн чōктадың,
«ачыглыг туста мäн туҏ-чарбын,
«сäн ас тамактың арīн чіб-одурбассың,
«араҕаның kаттīн ізĭб-одурбассың!»
Нāктаң сапты Пуҕа-Дäкäнĭ,
ас пälдäң тартысkаны,
kара чäр kыпбыkтады,
тäгрі чічірäп чадыр,
чäр аларды кöдӱ̆рбäдĭ,
чäргä кіріп пардылар,
кӱ̆н чоk, аі чоk чäргä тӱ̆стӱ̆läр,
тоҕус чäрдĭң алтына
тудӱ̆зӱ̆п тӱ̆стӱ̆läр.
Тоҕус чäрдĭң алтында
kара тура тур-чадыр,
олар пу турā чäттрä тӱ̆стӱ̆läр.
Кара тураның пір кöзнöгӱ̆ азыл пар-тыр,
кōзнöктöң пір kара кізі
пазын сыҕарыб-одур-чадыр:
«Ацам Äгрä Кара кälдĭңбä?
«Алып туҕан Пуҕа-Дäкäнĭ
«ноҕа чазаг аҕылдың?
«пулут ызыk пор' адын
«но аҕылбадың, ацам?
«Пулаі Канның ӱ̆ш талаі
«толтра малын чонын

«чäттон алып ам ӱläссін!
«пулут ызыҕы пор' адын
«мā ноҕа аҕыла-бäрбäдің?»
Äгрä Караның чуртӯ пу пол-тыр,
тураның ізіндäгі Сыныk Кара,
Äгрä Караның туңмазы пол-тыр.
Мынаң ары чäр пäк пол-тыр,
kумнуг саілыг чäр пол-тыр,
паза тӯзäргä чäр чоҕӯл.
Кара талаі аҕып пар·тыр
kара тураның kырінча,
чарым кӱн сал-чадыр
пу kап kара чäрдä.
Пу чäрдä тудӯзӯп käldiläр,
Пуҕа-Дäкä Äгрä Карыны тудӯп
кöдӱрӱп ташта-бäрді,
таштаб-öдӱрдӱ.
Аіланбас käliп Пуҕа-Дäкä
арҕа моінын ӱзä-тäпті.
Äгрä Караның ölгöн сöгӱ
таг-џiläп чат kалды.
Сыныk Кара туңмазы чӱгӱрӱп käliп
нäктаң сапты Пуҕа-Дäкäні,
пäliнäн тудӯп тартысты,
ікі kолбыла тартысты,
ікі азаkпыла пасты.
Каттыk тас ам чатчырап чадыр,
kара чäр ам kыібырап чадыр,
тоҕус кӱнгä тудӯш-шадырлар,
тобраkkа тӯспäн чадырлар,
он ікі кӱнгä тудӯш-шадырлар,
ölӱп поlбан чадырлар.
Сыныk Кара аіт-чадыр:
«Алып туҕан Пуҕа-Дäкä,

«сӓн чаҕыс позың,
«мӓнї-дā ӧдӱ̆р-салзаң
«kудаі чӓрїнӓ чӓт полбассың.
«Кӓндір тулуңнӱ̆г kара kаттым пар,
«ӧlӱ̆п парҷаң тыны чоk,
«тӧгӱ̆lӱ̆б-аkчаң kаны чоk;
«kара чаҕыс Пуҕа-Дӓkӓ,
«сӓн но кӓlдің пу чӓргӓ,
«сӓнї кӓм сӱ̆рӱ̆с-кӓlӓр?
«сā сӱ̆рӱ̆зӓр kарындас чоk,
«сā сӱ̆рӱ̆зӓр туҕаның чоk.
«Мӓнї-дā ӧдӱ̆рӱ̆п салзаң
«кӓндір тулуңнӱ̆г kаттымны,
«Пуҕа-Дӓkӓ, ӧдӱ̆рӱ̆п полбассың.»
Пу чӓрдӓ чӓттї кӱ̆н тудӱ̆стӱ̆лар,
чӓргӓ кӓlбӓн-чадырлар,
тоҕус кӱ̆н тудӱ̆стӱ̆лар,
тобраkkа кӓlбӓн-чадырлар,
он чӓттї кӱ̆нгӓ чӓттїlӓр,
Пуҕа-Дӓkӓнїң kудаі салҕан
аk ӓдї талалды,
ал kаны ам аkты.
Ылҕады Пуҕа-Дӓkӓ:
«Іҷӓм сїбӓн аk ӓдїм
«Аіна чӓрїндӓ ам талалдың,
«абам тутпāн аk ӓдїм
«Аіна чӓрїндӓ ам талалдың,
«пāрдаң сыҕарҕан палам чоk,
«пасkан чӓрдӓ турҕаным чоk,
«мӓнї салҕан kудаі аба
«kаідыг чабал ӧlӱ̆м пӓрдї,
«Аіна чӓрдӓ ӧlзӱ̆н-дӓп?»
Караk чазы тӱ̆стӱ̆,
kараk чазы kан полды,

пурун сӯ пус полды.
«Каіран абам азрāн
«ӱш талаідың толтра малым
«аімаk колына кірдї;
«ӱстӱмдä улуг kарындазым пар полза,
«алтымда кіçіг kарындазым пар полза
«абāмның чуртӱ аімаkkа парбас äдї.»
Ачыҕа кäлдї Пуҕа-Дäкäнїң,
кöдӱрӱп тастады Сыныk Караны,
арҕа моінын тāп салды;
ölгöн сōгӱ таг пол-kалҕан,
тöгӱlгäн kаны чул полҕан.
Кара тураның äзігї тарсылады.
Кӱзӱ сыk-пар-тыр Пуҕа-Дäкäнїң,
чīргä табаk чоҕул,
аштап-чадыб-ыза-бäрдї.
Кäндір тулуңнуг kара kат кälдї.
«Чаксы туҕан Пуҕа-Дäкä
«саk пō ōдӱр салзам
«öрö kудаі чабал алынар.
«Алҕан äрімнї ōдӱртӱп салдым,
«Пуҕа-Дäкäнї kаідып азраін!
«Сыныk Кара äрімнї
«сындырбāн ползаң,
«ас табаk арīн пäрäр äдім,
«араҕаның kаттīн пäрäр äдім.»
Кара kат кälдї,
чаҕазынан kāб-алды,
сōзӱр чōрӱп тäкпiläп чадыр,
сōзӱр чōрӱп сакпылап чадыр.
Алып туҕан Пуҕа-Дäкäнї
азакпыла ōдӱрӱп полçајы чоҕул.
Пуҕа-Дäкä аіт-чадыр:
«Чаксы туҕан позымны

«кӯзӯң сыдар полза
«чазыттпаҕын ӧдӯр!»
Тура-kонды Пуҕа-Дӓкӓ,
kара kатпыла тудӯстӯ,
ӯш кӯн тудӯстӯ пу чӓрдӓ,
чӓргӓ кӓlбӓн-чадырлар,
тӧртӯнцӯ кӯнӯндӓ
kара kатты кӧдӯрдӯ,
аҕылып таштады,
таштаб-ӧдӯрӯп салды.
Астаң аштады,
судаң сускады,
парцаjы чоҕӯл, чазаг пол-тыр.
Каннаң kызыл чӓгрі пӓіlіг
kара kат кӓlіп чадыр,
кӓlді, кӓlді Пуҕа-Дӓкӓні
раkтаң ӓбіртіп чадыр.
«Чаксы туҕан Пуҕа-Дӓкӓ,
«ӧlгӧн полцаңма, тіріг полцаңма?
«Колы Саін олҕым пар,
«Сарыг Саін kызым пар,
«тіріг полза Пуҕа-Дӓкӓ
«kызымның ӓрі ползын!
«Колы Саін олҕыма парып
«олҕымның чӓштӓзі ползын!»
Кара kат пас-тыр кӓlді,
Пуҕа-Дӓкӓ ӧlбӧн-дӯр,
тіріг чат-чадыр.
Ат кӧдӯрбӓс Пуҕа-Дӓкӓні
kӓб-алды ӧрӧкӧн,
позының тӓрінӓ палҕаб-алды,
тудӯлцаң kолы чоҕӯл.
«Ӧlӧргӧ кӯнӯм кӓlгӓндӓ
«арыk пастыг kаттың тӓрінӓ

«чöрӱб-ölцöң мінäм.
«ölöрдöң kалҕан полҕам-дäп санабын,
«сыннаб-ölӱм ам кälдімä?»
Саҕаннаң кälіп туҕлады,
öрöкöнбіlä kада чäргä тӱстӱläр,
чаҕа пастаң тартыстылар,
тудӱзӱп чöрä-бäрдіläр.
«Чаксы äрдäң kалҕамын,
«чабал kаттаң ölöргö чäттім.»
Пу чäрдä тудӱстӱлар,
чäтті кӱнгä чäттірä.
Ат кälä кіштäді.
Тас Чӱрäк, Пус Чӱрäктің
äзігіндäгі тоҕус азыр сарчыннаң
тыт аҕасkа палҕäн полҕан,
пулут ызыҕы пор'ат
ам кіштäп кälді.
Тоҕус азыр тäбір тытты
сöзӱрӱп кäl-тір.
Пор' ат кälіп чöктап чадыр:
«Аімаk чäріндä мäні палҕап салдың,
«тоҕус азра тытkа
«ноҕа мäні палҕадың?
«аксым kазап саларҕа кäрäк äді,
«тінімні пос салҕан ползаң
«ӱрдä кäläр äдім, тäнäк.»
Öрöкöнгö тäпті пор'ат,
öрöкöннӱң пälін ӱзä тäпті,
öрöкöн ölö-kалды.
Туіҕаk сузӱлӱп парды,
Тас Чӱрäктің, Пус Чӱрäктің
äзік алдына туіҕаk тӱстӱ.
Пуҕа-Дäкä чадыб-ысты,
пор'ат туіҕаҕын сӱрӱб-ысты,

тыдын äд'ok сӯзӱ̆рӱ̆п.
Карак чазы kан полды,
пурун сӯ пус полды.
Кара талаі тöбӱ̆н кöр-чары,
Пуҕа-Дäкä кöр-чары.
Колы Саін, öрöкöннӱ̆ң оҕлы,
Сары Саін, öрöкöннӱ̆ң kызы
чäдініп чӱ̆гӱ̆рӱ̆б-одурлар.
«Колы Саін туңма чӱ̆гӱ̆р табраk!
«алҕаным чаkсы туҕан Пуҕа-Дäкä
«аштаң ölӱ̆п парар» тäдї.
Аны кöрдӱ̆ Пуҕа-Дäкä,
kоруkпäн полза ам kоруkтӱ̆.
Тӱ̆кӱ̆рӱ̆б-ыза-бäрдї,
кöзǟ чыҕып кälдї чäрдäң,
ікі азаҕын ā тäп салды,
чаџырап парды ā тäп салып.
Тас Чӱ̆рäк, Пус Чӱ̆рäк
алардың äзік алына тӱ̆стӱ̆.
Турӱ̆п кälдї Пуҕа-Дäкä.
Тас Чӱ̆рäктің чäріндä
чон-дā чоҕӱ̆л, мал-дā чоҕӱ̆л,
чäттон алып мынд'ok öl-тӱ̆р.
Тас Чӱ̆рäк, Пус Чӱ̆рäк
мынд'ok öl-тӱ̆р.
Тас Чӱ̆рäк, Пус Чӱ̆рäктің
ak малын, арҕалыk чонын
кӱ̆н азар-зары сӱ̆р-тӱ̆р.
Пулут ызыk пор'ат чоҕӱ̆л ok.
«Ölгöн кізі kудаі чäрінä кälдім,
«пулут ызыk пор'ат таппāнџа
«сӯ ішпäспін, табаk чібäспін.»
Анаң ok чазаг пасты Пуҕа-Дäкä.
Кудаі чäрінä кälгäндä

аштаза тоҕ-оk полды.
«Тіріг-дǟ кӧрӧрбӳн ам пор'атты,
«ӧlгӧн-дӧ̄ кӧрӧрбӳн ам пор'атты.»
Тоҕус kадын ӧдӳк тӳгäнiб-одур,
чылǟс азакпыла пар-чадыр.
«Абамнаӊ алҕан пор'аттаӊ
«чазаг kалдым ам,
«пäцäмнäӊ тік пäргäн ӧдӳк
«тӳгäнiп парды ам.»
Абазыныӊ чуртӳна чäттï,
ӳш талаіда толтра мал-дǟ чоk,
ӳш талаіда толтра чон-дǟ чоk.
«Кудаі пäргäн малны
«kудаі-оk алды,
«kудаі пäргäн чонны
«kудаі-оk алды,
«пулут ызыҕы пор'адым
«чаҕыс атты таkпаі äдïм!»
Анаӊ ары пар одурдӳ,
ӳш талаіныӊ ізïндä
парчан кӳн азар-зарына сӳр-тӳр.
Чаксы туҕан Пуҕа-Дäкä
чуртӳнаӊ ары раk парды.
Ікі алып тудӳш-шары,
пірзï кіцiг кізі полҕан,
пірзï улуг кізі полҕан,
кіцiг кізінiӊ ады kōр ат,
улуг кізінiӊ ады
ak чäліннiг чамдар ат;
аны кӧрӳб-одурдӳ.
Тудӳскан кізǟ чäтсǟ
Тас Чӳрäк, Пус Чӳрäкнiӊ чäрïндä
кӧргӧн Карын-Дäрін полҕан.
Карын-Дäрін ылҕап чадыр:

««Äкä, Пуҕа-Дäкä!»» тäдір,
««пулут ызыk пор'адың
««kаіда kалҕан, Пуҕа-Дäкä?
««чазаг ам пар-чадырзың?»»
Пуҕа-Дäкä чӧктап чадыр:
«Пор'адымны пілдіңмä?
«пор'адымны кізі туттуба?
«пор'адым ӧlӱп пардыба?»
««Адыңны пілбäдім»» тäдір,
««ӱш талаі толтра малың,
««ӱш талаі толтра чоның
««тäгрі тӧзӱндä
««Алтын Чаjāн Кӱмӱш-Шаjāн
««тäгрі тӧзӱндä ӱläш-шадыр,
««табраk! табраk пар, наңҕы!»»
Табраk парды Пуҕа-Дäкä,
тäгрі тӧзӱнä чäтті,
тäгрі тӧзӱндä малын ӱläш-шадырлар,
тäгрі тӧзӱндä чонын ӱläш-шадырлар.
«Кара чаҕыс Пуҕа-Дäкäнің малын
«сläр ӱläш-шадырзар?
«Алтын Чаjāн, Кӱмӱш-Шаjāн,
«абамның тӧlӱндä ӧс полҕанма?
«ӱш талаі толтра малымны,
«ӱш талаі толтра чонымны
«но ӧштӧп сӱрдāр?» тäді.
Ікі алып аттарына мінді,
Пуҕа-Дäкä чазаг кälді,
Алтын Чаjāнны тінінäң тутту.
«Аk малымның пӧlӱгӱн пäрäін!
«арҕа чонымның пӧlӱгӱн пäрäін!
«пулут ызыгы пор'адымны
«тудӱб-алып тāп кälāр!»
««Пулут ызыҕы пор'адың

««пу чäрдä чоk полды,
««Кыдаі чäрінä парҕан»», тäдір,
««Кыдаі чäріндä улуг алып,
««kан kызыл чäгрі аттыг
««Кан Тактаі алып полтыр.
««Пулут ызыҕы пор'ат
««kаіда парҕан ол mіläр.»»
Пуҕа-Дäкä kылыпшыла сапты,
Алтын Чаjäныӊ моінын сапты,
кäзä сапты, öдӱрдӱ.
Кӱмӱш-Шаjäныӊ моінын сапты,
кäзä сапты öдӱрдӱ.
Малдаӊ ат мінмäді,
Пуҕа-Дäкäніӊ малында
кöдӱрäр ат чоҕӱл,
парды чазаг Пуҕа-Дäкä,
малын чуртӱн-зар'оk нандырды,
чонын чуртӱн-зар'оk нандырды,
позы Кыдаі чäріндä
чазаг оk парды Пуҕа-Дäкä.
Ӱlгӱзӱ чоk чонныг,
муӊ ашkан малыг,
kан kызыл чäгрі аттыг,
Кан Тактаі анда полҕан.
Кан Тактаіҕа чäтті,
Пуҕа-Дäкä äбінä кірді,
äзäннäшті, kол тудӱштӱ,
устолҕа табаk салды.
«Табаk одурӱп чі!» тäді.
««Чоk!»» тäдір, ««чібäспін!»» тäдір.
«ноҕа чібäн-чадырзыӊ?»
««Пулут ызыk пор'адымны
««тіріг полза тірігдä кöрöргö,
««ölгöн полза сöгӱн кöрöргö.

««Кӧрбӧнҹӧ табаk чібäспін,
««kудаіђа сӧс пäргäм»» тäдір.
Кан Тактаі аіт-чадыр:
«Пуђа-Дäкä, нанҹым!
«адың раk чäрдä тур-чадыр,
«чазаг анда парзаң
«аш шібäнҹä анда чäтпäссің,
«чудап парарзың, нанҹым.
«Ас табаk чібäзäң
«чазаг парып чäтпäн-чарзың.
«Чаксы табаk чі! тäдір,
«чаксы аш ші! тäдір.
Пуђа-Дäкä аіт-чадыр:
««Тірігбä ӧлӱгбä, адым?»»
«Тіріг адың, нанҹым.»
Аітkан сӧзӱнӱ уђуп
табаk чідї Пуђа-Дäкä,
астың арін чідї,
арађаның kаттін іштї.
Кан Тактаї аіт-чадыр:
«Äргä Карабыла тудӱзӱп
«тођус чäрдің алтына
«кіргäн мінäң, Пуђа-Дäкä?»
Пуђа-Дäкä аіт-чадыр:
««Сын сӧс аіттың, Кан Тактаі,
««чäрдің алтына кіргäм.»»
«Сарыг Саін kысты,
«Колы Саін ӧлды
«кӧрдӱңмä, Пуђа-Дäкä?»
««Кӧргӧм, Кан Тактаі»» тäдір.
«Äгрä Караның чуртӱн kӧрдӱңмä?»
««Кӧргӧм, Кан Тактаі»» тäдір.
«Äгрä Кара чäріндä
«kара талаіды кӧрдӱңмä?»

««Кӧргӧм, Кан Тактаі»» тäдір.
«Кара таіладыц пälтірінда
«Сарыг Саін kыстыц ӧбӱ,
«Колы Саін ӧлдыц ӧбӱ;
«пулут ызыk пор'адыц анда,
«алардыц kолында тур-чадыр;
«тӧрт азаk кізäнбілä тур-чадыр,
«kырk пут kум арт салђан,
«адыц ӧlӱп парар ам.»
Пуђа-Дäкä ылђады.
«Ылђаба, Пуђа-Дäкä!» тäдір.
««Но ылђабаін, нанцым?»» тäдір.
«Пӱн kон, Пуђа-Дäкä!»
««Чоk, kонмаспын, Кан Тактаі!
««адым ӧlӱп парар!»» тäдір.
«Чудап, аштап чӱргӧн кізі
«адыцны алып полбассыц,
«мäц улуг нанцым пар,
«kалтар аттыг Катkанцула,
«улуг чулђус кізі нанцым,
«ол нанцым адыцны чулђустап
«сä пор'адыцны ађылар.»
««Ä, нанцым, kонарым»» тäдір.
Кон чадыр Пуђа-Дäкä,
ас табаk чіп чадыр,
арађа іш-шадыр,
ус парып усkан кälзä
тац адып пар-тыр.
Äркäнніг äзік азыл-пар-тыр,
алып кізі кіріп кälді.
«Äзäн, чаkсы туђан Пуђа-Дäкä,
«пулут ызыk пор'адыцны
«алыб-оk кälдім, Пуђа-Дäкä,
«тођус чäрдіц алтында

«тоҕус kондым, нанҷы» тäдір,
«пулут ызыk пор'адыңны
«алып полбāн;
«kара тӯндä чулҕустап kälдім.»
««Ōрлаб-алып kälгäнің
««чаксы полды, нанҷы!»», тäдір;
««ölбōн тіріг турзам
««kаҷан-дā чаксы сā чäдäр.»»
«Аттың тōрт азаҕында
«тäмір кізäн турҕан пол-тыр,
«kырk пут kум арткан пол-тыр,
«kырk пут kумнӯ kōдӯрӯп,
«аңдарып салыб-ысkам,
«орта kаранаң таң алында
«кізäн анаң сāштіб-алдым.»
Кан Тактаі, Каткаңҷула,
Пуҕа-Дäкä ӯҷälä
нанҷы пол-чадырлар.
«Ōlзō тыны пір ползын!
«тōгӯlзä kаны пір ползын» тäп
нанҷы полҕаннар.
Сыкты Пуҕа-Дäкä ōбдōң,
пор'ады пō тур-чадыр,
пор'атты kōрдӯ ыҕады.
«Нанарҕа» тäдір «ōбӯмō.»
Кан Тактаі таксар'оk сыкты,
Каткаңҷула таксар'оk сыкты.
«Äзäн, äзäн! нанҷым!» тäдір,
пулут ызыk пор'атkа мінді,
нанды Пуҕа-Дäкä ōбӯнō.
Пулут ызыk пор'ады
нанып чортӯб-одур.
Кälді чуртӯна чäтті,
ӯш талаіда толтра чоны

ӓд'оk одур-чадыр,
ӱш талаіда толтра малы
ӓд'оk тур-чадыр,
ат палҕаҷаӊ сарчына тӱштӱ,
Пулаі Арыг пӓҷӓзї сыкты.
«Ӓзӓн, ӓзӓн, чаҕыс туӊмам!»
Ӓзӓн, чаксы пол чадырлар,
ӧбӱзӱнӓ кір чадырлар,
ас табактыӊ арїн іштї,
араҕаныӊ kаттїн іштї,
kыін чадар агрыг чоҕӱл,
kыскыр кӓlӓргӓ чӓ чоҕӱл.

III. Кан Мӓргӓн.

Ебі толтра естїг пол-тыр,
чазы толтра малдыг пол-тыр,
kан чӓгрї аттыг Кан Мӓргӓн пол-тыр.
Кан Арыг пӓҷӓlїг пол-тыр,
пірзї тӧрӧ̄нӱ пірзї пілбӓн чар,
пірзї тӧрӧ̄нӱ пірзї пілбӓн чар.
«Езӓ, пӓҷӓм, аӊнап параін!
«аӊнап kустап параін!» тӓдїр.»
««Туӊмам!»» тӓдїр, ««кіҷігзїӊ»», тӓдїр,
««ӧскӧндӧ kустап чӧрӧрзӱӊ.»»
Пӓҷӓ аіт-чар: ««Токта, туӊмам!»»
анызы пара-гӓlӓ тӓп-чар.
Тоҕус кӱlӱстӱг сундуk аш-шар,
тоҕус пакча kарт алды.
«На оінаін, туӊмам!» тӓдїр.
««На оінаб-оk кӧрӧін!»» тӓдїр;
Оінаб-одурлар, kарт оінадылар,
пӓҷӓзі туӊмазын ус-салды,

тоҕус пакча kартты
тоҕус туңманы ус-салды.
Туңмазы тарыныб-одурдў,
туңмазы тарынып сыkты,
атkа міндĭ, аңнап пар-чар,
kарсаkтыг аң ат чӱ̆р-тӱ̆р,
адып алып наныб-одур.
Чäгрі ат ылҕап кäl-чадыр,
чäгрі ат ізĭндä аіт-чадыр:
«Кан Арыг пäџäң сäнĭ ŏдӱ̆рäр,
«кӱ̆рŏң аттыг Чіртін Мöкöбінä
пірік-пардылар, ӱ̆дрä кäl-чадыр.»
««Кан чäгрі адым, ноны kоруҕуп
««ылҕап чадырзың, адым.»»
Чäгрі ат пiliб-одур,
сōlŏiн-дäзä пäџäзінä ачынџы,
сōlŏбŏін-дäзä Кан Мäргäнгä ачынџы,
сōlŏбŏдĭ чäгрі ат,
ед'оk ебізінä чäттĭ.
Пäџäзĭ ӱ̆дрä сыkты:
«Абаң чуртӱ̆н тудар-оk-сың,
«äнäң чуртӱ̆н тудар-оk-сың,
«ар kустӱ̆ чаkсы ат-тырзың.»
Чуртӱ̆на кірĭп kälдĭ,
ас табаkтың арін сал-чадыр,
араҕаның kаттīн сал-чадыр,
езрĭб-одур Кан Мäргäн.
Кан чäгрі ат кістäп чадыр:
«Кан Мäргäн ĭм, кӱ̆lӱ̆гӱ̆м» тäдĭр,
«kырk тазōр ŏ пӱ̆дӱ̆рӱ̆п
«пäџäң ŏдӱ̆рäргä чӱ̆р» тäдĭр.
Туңмазы äстĭ, уkтӱ̆;
«Абам полҕан чäгрі ат
«но кістäп чадыр, пäџäм.»

««Ӱрӱ̈г мал ӱ̈рӱ̈н кöрӱ̈п кістäп чадыр.»»
Туңмазын аіт-чадыр:
««Араҕа іс, туңмам!» тäдір,
««істі нін тасты талбаk
««малдың сöзӱ̈н но äшшäңзің?»»
Араҕа ізіб-одурдӱ.
Чäl кір-чадыр чуртӱна,
ат кӱ̈läп кäl-тір,
полар ебідäң äстіп чадыр.
Äркäн äзік азылды,
алып кізі кірді ебінä.
«Äзäн міндä!» аіт-чадыр.
««Äзäн, äзäн, нанџы»» тäдір;
kолдаң kапты алыпты,
kолдуктаң чölöб-одурттӱ.
«Кізі полза аттыг полџаң,
«кіk полза тӱ̈ктӱ̈г полџаң,
«аіран сус-пäр, пäџäм? тäдір,
«аіран іскäн кізі
«адын адап пäрäрбä?
«аіран іспäн кізі
«адын адап полбаспа?»
Адын адаlаk,
аіран пäрбäн салҕан пäџäзі,
по алып ам адын адап пäрді:
««Кара пор'аттыг Кан Мöкö полџаңмын.»»
Кан Мäргäн сурап чадыр:
««Рак чуртӱңма? чаҕын чуртӱңма?»»
«Алтон тäгір озарында» тäдір,
«kадарҕан малым чоҕул,
«kаптаҕы езім чоҕул,
«абадаң äр чаҕыспын», тäдір,
«іџäдäң äр чаҕыспын» тäдір.
««Рак чöрдӱ̈ңмä, нанџым?»» тäдір,

««чаҕын чӧрдӱңмä, нанҹым?»» тäдїр.
«Рак-тā чӧрбӧдӱм», тäдї,
«чаҕын-дā чӧрбӧдӱм» тäдї,
«аттаң артыk чäгрі ат тāндä
«аны кӧрӧргӧ кälдїм,
«äрдäң артыk Кан Мäргäн тāндä
«сарыназар ӱзӱн кälгäм» тäдїр.
««Араҕа пäр, пäҹäм!»» тäдїр,
««сарыназарҕа пäр!»» тäдїр.
«Араҕа мäн іспäҹäм!» тäдїр.
««Араҕа іспäзäң сарынап кӧр!»»
«Сарынīр ӱзӱн кälгäм,
«сарынабас ӱзӱн кälбāм!
«алтон пālіг ал'аксыр
«парба, нанҹым Кан Мäргäн?»
Кан Мäргäн: ««Пар»» тäдїр.
«Ӱр пашшы пā
«паска аксырҕа kозыл-чадыр,
«аны кӧр кälдїм» тäдїр.
Кан Мäргäн пäҹäзін сары кӧр-чар.
«Но kылҕан полҹаң, пäҹä?» тäдїр.
Кан Арыг сōlӧп чары:
«Іттäң туҕан іт табан», тäдїр,
«kулдаң туҕан kул табан» тäдїр.
Кан Мӧкӧ аіт-чары:
«Кул-дā ползам kудаідың kулӱбын,
«іт-тā ползам kудаідың ідїбін.»
««Пу чäргä саіҕак суҕарҕа кälдїңбä?»»
«Суҕар ӱзӱн кälгäм» тäдїр,
«суkпас ӱзӱн кälбāм» тäдїр.
Кан Арыг сōlӧп чадыр:
««Оҕур äтпāбін» тäдїр,
««от ӱзӱргäнім кӧрдӱңмӧ?»»
«Оҕур тудар ӱзӱн кälгäм,

«тутпас ӱзӱн кälмäм» тäдір.
««Каідаң аны табарзың?» тäдір.
Кыірағын кӧдӱрӱп кälді,
Кан Мӧкӧнӱ сапты,
kадыл kуjакты чара сапты,
талдра сапты Кан Мӧкӧнӱ,
анаң аjылып тур кälді,
Кан Мӧкӧ турӱп кälді.
«Оғуруң но чäрдäң табарым?
«äткäнді тут кӧр!» тäдір.
Кан Мӧкӧ пазып парды,
частығының алтынаң
алтын kамџыны сӱруб-алды,
пір kолынаң пір пазыны туттӱ,
пір kолынаң пір пазыны туттӱ,
толғанда алтын kамџыны
алып кізі тӱрä-тӱстӱ.
Кан Мӧкӧ аіт-чадыр:
«Оғурӱң чокта по алыпты но сукkазың?
«частыктың алтына но сукkазың?»
Кан Мäргäн тарыныб-одур.
«Но kылығың полџаң чыттыг сырбаң?
«но ермінä пірік-чӧрзӱң?
Піjағы Кан Мäргäн тура-кälді,
піjағы кізіні тудӱб-алды,
сӱзӱрӱп парды таскары.
Кан Мäргäн kапты по алыпты,
ікі іңмäні kāб-алды,
сарчынға ӧдӱрä сāб-ысты,
анаң аіландра пас кälді.
Алтын kамџы kолына туттӱ,
Кан Арыгды пäџäзін
сӱрмäстäң kапты Кан Мäргäн,
алтын kамџымына соjып чалыр.

Пäңäзы ылђап чадыр,
kараk чазы kан пол-чадыр,
пурун сӯ пус пол-чадыр.
Кан Мöкö турӯп кälдi,
пӳрӳгӳн kолтуkkа салды,
ам кäliп пазыр-чадыр:
«Пір пір аны таста!» тäдïр.
««Тастабассым, нанцым!»» тäдïр,
««öдрä сапчаңмын пäцäмнï!»»
«Чоk, нанцым Кан Мäргäн,
«мäң köңнӳмä пäр!» тäдïр.
Кан Мäргäн äспін чадыр,
сапты, сапты пäцäзiн.
Кан Мöкö азађына тӳстӳ.
«Тагга сыkсаң таjађың полаін!
«суђа кірзäң су чölöк kонаін!
«тостаң kадыл туђан полаң!
«торђадаң пӳкӳl польп kалаң!»
Кан Мäргäп сölöп чадыр:
««Мäң kарађымнаң кöрмöн
««раk чäрінä парып kон!»» тäдïр.
««По уjатты kаjа сукчаңмын?»»
«Чоk, нанцым Кан Мäргäн,
«мäн мынаң парбассым,
«kонаін мында чölöк полып.
«Кадарђан малым чођул,
«kаптађы езім чођул,
«kаіда парып кӳн кöрцöңмӳн?»
Кан Мäргäн табыс äтпäдï,
Кан Мöкö тӳрö-тӳстӳ,
kолдаң kапты Кан Арыгды
чäдініб-алып парыб-ысты,
алтын сары парыб-ысты,
он азактыг орынны пӳдӳрдӳ,

оттус азактыг сірā пӱдӱрдӱ,
тäгрінī тīктäп öргöнӱ пӱдӱрдӱ,
чäрінī ілбіктäп ебінī пӱдӱрдӱ.
Тоӈус аксырды тоза соӈып
тоі äт-чадыр Кан Мöкö,
кыр аксырды кыра соӈып
тоі äт-чадыр Кан Мöкö,
ракка чоны кыртып чадыр,
тоі чізін! тäп кыртып чадыр,
чаӈын чонны кыртып чадыр,
тоі чізін! тäп кыртып чадыр.
Тоілап чадырлар кäліп
калык чон чылып чадыр,
казы картпына сабыш-шадыр,
казан каӈылып чадыр,
калык чон тарап чадыр,
тäпші тӱгäніп чадыр,
тäкші чон тарап чадыр.
Ам чäl кіріп чадыр,
по чälгä Кан Мäргäн ускан-чадыр,
тоӈус тōі кул'аттыг
тоӈус алып кäl-чадыр,
кöргöн чäрінäн чӱрӱб-алып
Кан Мäргäнгä пазырыб-одурлар.
«Канда кан паска äмäс», тäдір,
«пäгдä пäг паска äмäс», тäдір,
«аткан ок тастаӈ нанмас,
«ыскан кізі чолдаӈ нанмас,
«камцы каттыг полды,
«äт чымжак полды,
«ерік чокта чöр-чарбыс.»
Ебā кір-чадырлар,
колдаӈ капты Кан Мäргäн,
алтын ыстолӈа тартты.

«Чок», тäдï, «піс парбаспыс.»
««Нонаң kоруk-чöргöн кізiläр полҷаңзāр?»»
«Пурунда алыб-оk полҕабыс,
«алыптаң артыk алып сыkkанда
«адаiҕа чарабадыбыс» тäдïläр.
«Мынаң ары kырыk тäгiрдiң ол зарында
«аҕ оi аттыг Алтын Таiҷы пар,
«ӧlӧрдӧ тыны чоk» тäдïр.
«Тоҕус чыл тудӯсkабыс,
«тоҕус чылдың пазында
«олҷā кiрдïбïс» тäдïр,
«сā тil ысты» тäдïр.
«Ӯс кӱннӱң пазында
«мā кälзïн Кан Мäргäн!
«kадарҕан малыны сӯрӯнä кälзïн!
«kаптаҕы езïн аҕылзын!
«Парарзыңма, нанҷым Кан Мäргäн?»
Кан Мäргäн сōlӧп чадыр:
««Пäк алдыртkан чäрïнä но парбаҷам?
««парамын Алтын Таiҷā!» тäдïр,
«чäттi кӱннӱң пазында парамын.»»
Тоҕус алып сōlӧп-чадыр:
«Кӯзälӓп парҕан кӯзäзï чуртӯнд'оk,
«улуг парҕан кӱстӱг алып ол,
«ол тil ысkан оk» тäдïр.
Кан Мäргäн сурап чадыр:
««Каiзы ысkан пу тilдï?
««мā ысkанма? кiзā ысkанма?»»
«Кiзā по тilдï ысkан.
«Мынаң ары тоҕус тäгiрдiң озары
«Алтын Кан пар» тäдïр,
«аның палазы пар» тäдïр,
«ала соkыр аттыг Алтын Чытыс пар,
«тоҕуш шыл табаk чïбāн

«уш шадыр» тäдïр,
«малы чонны алып кälзïн мä тäп
«тïl ыскан кӳзäзï
«аk kул'аттыг Албанцас.
«Ам анда пар-чадырбыс.»
Тоҕус аттарына мӳндӳ,
тоҕус kамцыны кöдӳрӳп сапты,
тоҕус ат чӳгӳрӳп сыкты.
Кан Мäргäн кöр таппïн kалды.
«Ам кälïп аттаң артыk
«аҕ оі ат kаідыг ат полды?» тäдïр,
«кізідäң артыk kаідыг кізі полды?»
Алтын Таіцä тарынып чадыр.
«Мынаң парзам» тäдïр,
«аҕ оі аттаң äзäрïн ӳк kалдырамын,
«чïбäк тïнïн чäр сӳзӳртäрбïн.»
Атkа кӳмӳш шӳгäн суk-чадыр,
арkазына äзäр сал-чадыр,
ӳс kолдаҕлап тарт-чадыр,
ӳс kосkаннап суk чадыр,
ебïзïнä кіріп кälдï.
Езік азыла тӳстӳ,
Кан Мöкö кірä тӳстӳ,
kара сакпа пӳрӳгӳн kолтуkkа kысты,
пазыр-чадыр Кан Мäргäнгä:
«Пір чōk чōктазам тарынармаң!»
Сым одур чадыр Кан Мäргäн.
«Кан Мäргäн чӳрчӳм!» тäдïр,
«мäнï арҕысkа аппар!»
««Чоk!»» тäдïр ««аппарбассым!»» тäдïр.
Кан Мöкö сōлöп чадыр:
«Кізі чäрï чабал полар,
«мäн арҕаңнаң kарап чöрöмӳн.»
««Іттäң туҕан іт табан!

««kулдаң туҕан kул табан!»»
«Іт-тā ползам kудаідың ідібін,
«kул-дā ползам kудаідың kулӯбӯн.
«Пурун ораі ӧскӧм» тäдір,
«пірā туста саҕыска кірäмін.»
Алып туҕан Кан Мäргäн
äспäді, кӧрбӧдӯ адына мӯндӯ.
Кан Мäргäн ам пастыр сыkты,
алтын kамчыны кӧдӯргӧн адын сапты.
Кан Мӧкӧ кӧр таппін kалды.
Ебізінä кір кälді ам,
kаттынаң сурап чадыр:
«Кан Мäргäн чӯрчӯмнӯ сӯрӯзäін?»
««Пар!»» тäдір абаkаі аітты,
«по туста кӧрбӧң-дӧ kаіда кӧрдӧңзӯң.»
Адына мӯнд'ам Кан Мӧкӧ.
«Кат!» тäдір, «чаkсы kон!» тäдір,
«малыңны kадар одур!
«kаптаҕы езіңні kаратпа!
«Езäн пол, kаттым!» тäдір.
Алтын саптыг kамдызын
кӧдӯр кälді Кан Мӧкӧ,
kара пор'адын сāп салды,
kара пор'ат ам чӯгӯрӯн сыkты.
Кулаҕында кӯläп чадыр,
kара пор'ат таkылада тур-чадыр.
«Кан Мӧкӧ ім кӯlӯгӯм,
«Кан Мäргäннің kан чäгрі ады
«мында турҕан» тäдір,
«мынаң ары чӯгӯрӯп парҕанда
«азаk анда мында тіп kалды.»
Кан Мӧкӧ сōlӧп чадыр:
«Кан Мäргäннің kан чäгрі ат
«kаіда чӯгӯргӧн» тäдір,

«сäн пір орунӌа чӱгӱрӱб-одур!»
Камӌыны сапты ам,
чӱгӱрӱп сыкты ķара пор'ат,
ķан чäгрі ат пір тäңä чӱр-чадыр.
Ат ашшаң арҕылыķ сын чадыр,
ол сынӌа кäліп кӧр-чадыр,
ікі алып тудӱш-шадыр.
Пірзіні кӧрзӧ пірзі кӱс пол-чадыр,
пірзіні кӧрзӧ пірзі кӱс пол-чадыр.
Кан Мäргäнніҥ ķолын äді тӱгäн тӱр,
ķуру сōгӱ орынтыр.
Алып кізіні ат тут-чадыр,
ķара чäрді кӧп ķарбап чадыр.
Кан Мӧкӧ ӱдрä оілан чадыр,
алып кізіні чара тартыб-алды,
ам кäліп тудӱс-сыктылар.
Пірзінäң пірзі кӱс,
пірзінäң пірзі кӱс,
Кан Мӧкӧ Алтын Таіӌыны туттӱ,
Алтын Таіӌыны тастады,
Алтын Таіӌыны ӧдрä салды.
Анаң кӧрзӧ алтын-зары
ікі алып тудуш-шадыр.
Кан Мӧкӧ анда пар-чадыр.
Пірзі сōлӧп чадыр:
«Адаң ӱзӱн кірбä» тäдір,
«адаңнаң тōлӱ чоҕул» тäдір.
Кан Мӧкӧ ā сōлӧдӱ:
«Кӱстӱк кізі ķонӌаң полтыр,
«кӱзӱ чоķ кізі ед'оķ ӧлӌӧң полтыр.»
Тудӱзӱп сыкты ікі алып,
ķара палҕас тӱгäн-чадыр,
ķызыл палҕас орында кӧрӱп чадыр,
Кан Мӧкӧ ікібäзін ӧдӱрдӱ.

Кан Мӧкӧ чурт сарын парды,
Кан Мäргäннің kолыны kапты.
«Чӯрчӯм, пір чōk чōктазам
«тарынарзыңма, чӯрчӯм?»
««Чōk пазынаң но тарынарым?»»
«Алтын Таіџыдаң пала пар!» тäдір,
«Алтын Чӯстӯг пала пар,
«пу чäрі ăбірзäң андыг таппассың,
«алып kоньш kал!» тäдір.
««Карар-оk-пын, чăстăм»» тäдір.
Кара сакпа пӯрӯктӯ kолтуkkа салды,
Кара Нäнџіl абаkаіђа пазыр чадыр.
«Таг ассаң тајађың полаң!
«суђа кірзäң су чōlӧк полаң!
«тостаң kадыл туђан полаң!
«торђадаң пӯкӯl полаң!
«пазыньш кälдi тäп санаба!
«чаkсылап кälдібіс, Кара Нäнџіl,
«kызыңны аларђа кälдібіс» тäдір.
««Чаkсылап кälгäн кізă
««паламны пăрăмін»» тäдір.
Ам паланы пäр-чадыр.
««Алђан ăрімні тіргіс пäр!»» тäдір.
Караk чазы kан пол-чадыр,
пурун сӯ пус пол-чадыр,
ылђап чадыр абаkаі.
Кан Мӧкӧ сōlӧп чадыр:
«Тіргізäрім аны» тäдір.
Ам парды тіргізäргă
ізäбінäң аk от алды,
аны ӯп кälіп салды,
отты ӧlгӧн сōккӧ салды,
ăдінă äт тол-чадыр,
парчан kан чӯгӯр-чадыр,

турӱп кälдï Алтын Таiңы,
kырыk тiстï аспады,
kызыл тiliн сыҕарып чоktабады.
Сым одур kалды.
Кан Мӧkӧ чӧktап чары:
«Пазынып пiс албадыбыс,
«чаkсыбыла алдыбыс,
«Алтын Чӱстӱктӱ алдыбыс,
«тарынма, Алтын Таiңы.»
Колмына Алтын Таiңыны kапты,
чуртӱна чäдïн чадыр,
чäттïläр, чуртӱна кiрдïläр,
абаkаi сӧlӧб-одурдӱ:
«Тоi сал! kызыңны пäр!» тäдïр.
Алтын Таiңы пiр сӧс аiтпïн-чадыр.
«Мындыг чаkсыларҕа но пäрбïн-чарзың,
«чабал kälзä сäн пäрäрзïң.»
Алтын Таiңы сӧlӧбӧдӱ,
сым сым одур-чадыр.
Кара Нäнңil сӧlӧп чадыр:
«Кызымны сiläр алыңар!
«мäн паламны пäр чарым,
«чуртӱмнӱ äбiрiп чӧрӧрзäр!»
Кызын аҕылып kодҕа туттӱрдӱ.
Алып тӧрӧн Кан Мӧkӧ:
«Тiрiг туста тïскäiбïс» тäдïр,
«амыр ат мӱнӱп пар-чарбыс,
«ӱзӱlбäс чурт ползын!
«тозылбас kоныk ползын!»
Ат аҕылып мӱндӱläр,
kара пор'атkа Кан Мӧkӧ,
kан чäгрi атkа Кан Мäргäн.
Мӱндӱläр, пар сыktылар.
äзäн, äзäн тäп пардылар,

ікі тінін піргä туттӳлар,
ікі kамчыны тäң кӧдӳрдӳlар,
ікі ат саңаі чӳгӳрӳп сыkтылар,
пірзінäң пірзі ос полбін-чадыр,
пірзінäң пірзі ос полбін-чадыр,
ікі атмына суҕлуk пылāзып пар-чадыр
kырык тäгрі ӧдӧ чӳгӳрдӳlар,
ікі ат пір чäргä тура тӳстӳlар.
«Kаңандā полза піс äр поларбыс,
«абазының чуртӳн тудар-оk-пыс,
«пір чōk чōkтазам тарынма мā!»
Кан Мäргäн Алып сōlōп чадыр:
««Чōk пазынаң но тарынңанмын.»»
Сōlōп чадыр Кан Мōкō:
«Аттаң артык kара атты
«адаіҕа сäн нō сӧккӧзӳң?
«äрдäң артык пäр ползаң
«ітка сäн но сӧккӧзӳң?
«пір, пір аны таста!» тäдір,
«тарынма мā чäстäм!» тäдір.
Полар мында турҕан туста
чäl кіріп чадыр,
алтын тагды алып азыб-одур.
Кälгäн поларҕа äзäн пäр-чадыр,
äзäн пäрдіlар кälгäн кізā:
«Раk чӧрдӳңмä, нанцым?
«чаҕын чӧрдӳңмä, нанцым?»»
««Мынцала чӳрдӳм»» тäдір,
««раk-тā чӧрбӧдӳм,
««чаҕын-дā чӧрбӧдӳм.»»
«Кіk полза тӳктӳг полцаң,
«кізі полза аттыг полцаң.»
««Кырык тäгрі озарында чуртӳгбӳн,
««kырык тäгрі озарынаң кälгäбін.

««чаҕыска чаг пăрлыг,
««ŏскўскă ўң пăрлыг
««Алтын Каннының палазы
««ала соkур аттыг Алтын Чылтыспын.
««Тоҕус тŏi аk kул'аттыг
««тоҕус алып кălгăн»» тăдiр,
««аk kул аттыг Албанцас kыртыр,
««kадарҕан малыны аҕылзын kыртыр,
««kаптаҕы езiн аҕылзын kыртыр.
««Тоҕус тŏi аk kул аттыг
««тоҕус алыпты тудўскам,
««тоҕус чылҕа сыҕара тудўскам,
««тоҕус чылдың пазында
««тоҕус алыпты ŏдўрдўм;
««нанцы наikан поларҕа
««сiăргă кălдiм мăн парып.»»
Нанцы пол-чадырлар ам;
ўзălă нанцы полып пардылар.
Чурттў кŏр-чадырлар,
малҕа мал kозыл-тыр,
чонҕа чон kозыл-тыр,
ăңдăрiliп парҕан ебiнĭ
ăптăп кăl-тiк-салдылар,
тор'аксырын тоза сokты,
тоiлап кăliп тоi салды,
тозы чон kыртып чадыр,
тоi тоiлап чадырлар.
Kыр аксырын kыра сokты,
kырбан тартып тоi салды,
тоi тоiлап чадырлар,
kазы kартымына сабыш-шадыр.
Ăзiк азыла тўстў;
Кан Арыг кiрiп кălдĭ,
Кан Арыг сŏlŏп чадыр:

«Пір ебідä тоілап тоі полҷаңма?
«позың сарын но kырбін чарзың?
«араҕа іссä алыныш партырым.»
««Кан Мäргäн, чӱрчӱм»» тäдір,
««чäстäң-зäрі парарыңма?»»
«Парар ok пын» тäдір.
««Чаҕыс чäстäңнің тоі чібäссіңма?»»
«Чірім ok» тäдір,
«пäҷäмнің тоі тоілабанда
«kаідаң пар чірім.»
Колдаң kапты Кан Мäргäнні,
чäдініп ам парды.
Кан Мӧкӧнӱң чуртуна кірдіlär,
алтын столҕа аш салдылар,
ӱс нанҷы аны чіб-одурлар,
іссä араҕа полды,
чізä тамаk полды.
Ӱс ат kістäп чадыр:
«Ім кӱlӱктäр, ӧlӧрӱң урундар!»
Ӱс алып äспäн-чадыр.
Äзік азыла тӱстӱ,
Кан Мäргäннің kатты кірді,
kараk чазы kан полтыр,
пурун сӱ пус полтыр.
«По алҕаным, Кан Мäргäн,
«егбä парзаң, чізäң ас полбаспа?
«Кан Арыг пäҷäң ӧдрäргä чӱрдӱ,
«ӧ араҕа пар чадыр сіlärгä!»
Ӱс нанҷы äспäн-чадырлар.
Саҕам кälіп Кан Арыг.
«Чаҕыс туңмамның пазын
«пііб-алҕаңма, Алтын Чӱстӱк?
«Сыk! тäдір, мäң ебімнäң!»
««Анызы сыҕар ok пын»», тäдір,

««чаҕыс туңмаңны ӧдӱр салып
««kaja кӱн кӧрӧрзӱң»» тӓдір.
Ӱс алып ӓспӓн-чадыр аны.
Алтын Чӱстӱк ылҕап сыkты.
Алтын Чӱстӱк парҕан сӧнда
улам кӱстӓп іш-шадырлар.
Ӱс ат кістӓп чадыр:
«Ӓl ӓбӓс чӓргӓ ӧlӧргӧ ӓш-шарзың!»
Ӱс алып ӓспӓн ok чадыр.
Kарak чазы kан-ok пол-тыр,
пурун сӯ пус-ok пол-тыр,
ӱс ат кістӓп чадыр,
kара чӓрді сапчып кістӓп чадыр.
Ӱстӱгӱ чаjан ачын-чадыр,
алтыҕы чӓңӓс ачын-чадыр.
Кан Мӧкӧ аҕзынаң ak чалын сыk чадыр,
кӧксӱнӧң кӧк чалын сыk-чадыр,
ікі устуҕун сабылды.
«Ӧlӧр кӱнгӧ урӱндӱм,
«по кӓпкӓ кірбӓссім тӓп санам.»
Kарak чазы kан полды,
пурун сӯ пус полды,
сыҕара пас сыkты Кан Мӧкӧ,
kара пор'аткa мӱн алтанды,
kамҹы кӧдӱрӱп сапты,
kара пор'ат чӱгӱр сыkты,
ak таскылның kырын талаза
чӱгӱр-чадыр Кан Мӧкӧ.
Сӱбӱргӓlik сӱт кӧl пол-тыр,
сӱт кӧlгӧ чӱс kулаш чӓтпӓн
аттаң аңдарылды Кан Мӧкӧ,
kӯлҕан аҕышшылап кӧі-чадыр,
чалҕын аҕышшылап чарлап чадыр.
Кан Мӧкӧ ылҕап чадыр:

«Ӳстӳндäгï kудаі ала пäрзïн!»
Сымныг кöі чадыр Кан Мöкö
Ікі алып ам сыкты,
пïрзï ала соkур атkа мӳндӳ,
kабыстыг kара кöl сары чӳгӳрдӳ,
алтон kулаш чäтпäн,
аттаӊ аӊдарылд' алып.
Кан Мäргäн чäгрі атkа мӳндӳ,
аk талаі сары чӳгӳрдӳ,
ӳс kулаш чäтпäн
аттаӊ аӊдарылды алып.
Ӳс алып кöі чадыр ам,
ӳстӳндäгï kудаі ачын-чадыр.
Ӳш шурттӳ тудар кізі чоk полды,
чазы чäрдä мал kалды,
ӓн чäрдä ес kалды,
Алтын Чӳстӳк абаkаі кälïп
сыkтап чадыр, ылҕап чадыр.
Кан kызыл чäгрі ат
аk тасkылныӊ kырын талаза
чӳгӳрӳп чöрӳп сыkты,
аk тасkылныӊ kырына сыkты,
ӓбрӓ kараkсынып тур чадыр.
Аk малыныӊ аразынаӊ,
чылӓс пала ӓмäктäп парҕаӊ,
Кан Мöкö-зäрï алдыра парҕаӊ,
Кан Мöкöнӳ kӓб-алды,
сӳт кölгö кïрӓ тастады.
Кара кöl-зäрï пала парҕаӊ,
пïјаҕы Алтын Чылтысkа чäттï,
kӓб-алды, kара кölгö тастады.
Кан Мäргäн-зäрï оk пала парҕаӊ
kӓб-алды Кан Мäргäннï,
аk талаіҕа кïрӓ салыб-ысты.

Кан Мӧкӧ-зäр оk паза парчӥ,
Кан Мӧкӧнӳ чäттï ам,
сыҕара тартыб-алды,
сӳт кӧlдӧң тартыб-алды,
Кан Мӧкӧ тӳкӳрдӳ,
чылäс пала тӳкӳрдӳ,
Кан Мӧкӧ чаkсы полып парды.
Алтын Чылтысты талаза парчï,
чäттï, сыҕара тартыб-алды,
kара кӧlдӧң тартыб-алды,
Алтын Чылтысkа тӳкӳрдӳ,
чаkсы полып парды Алтын Чылтыс.
Кан Мäргäннï талаза парчï,
чäттï, сыҕара тартыб-алды,
аk талаідаң сыҕара тартты,
тӳкӳрдӳ пазоk Кан Мäргäнгä,
Кан Мäргäн чаkсы полып парды.
Ӳс алып ам кӧрзӧ
пïјаҕы чылäс ӧл чоҕул.
Ӳс алып ылҕаш-шадыр;
«Ӳстӳгӳ kудајыбыс чаkсы äттï піскä.»
Ӳс алып муkалып ылҕап чадыр,
Кан Арыг-зар пардылар,
Кан Арыгга парза чоҕул,
тäс парыб-ыза-бäрдï.
«Каідаң табарбыс?» тäдïр,
ӳзäläң чӧкташ-шадырлар.
«Сäн, нанџы Алтын Чылтыс,
«тäгрі ӳстӳн тіläп пар.
«Сäн, нанџы Кан Мӧкӧ,
«алтын сарkы чäр тіläп пар!
«Мäн позым Кан Мäргäн
«ӳстӳн сарkы чäр тіläрбін.»
Алып туҕан Алтын Чылтыс

тäгрі ўстўн тілäп парыб-ысты,
алыш туҕан Кан Мöкö
алтын саркы чäрдĭ тілäп парды,
алыш туҕан Кан Мäргäн
Алтын Чўстўк каттына кäлдĭ,
äзäннäш-шадырлар,
абакаіҕа чōктап чадыр:
«Öлгöн позымны kaiзы чаксы äттĭ,
«аны піl-чарзыңма?»
Абакаі сōлōп чадыр:
««Кан Мäргäн алҕаным»» тäдĭр,
««пілбäн чарым алҕаным»»
«Тоҕус кўlўстўг сундуктў
«ас кöр, алҕаным» тäдір.
Абакаі чаксы Алтын Чўстўк
парыб-ысты сундукka,
парыш кöрзö Кан Мäргäн
ўс тўмäг пар полҕан
анызы чіт-пар-тыр.
Ылҕап чадыр Кан Мäргäн,
»Мäң kылызым мäнĭ ok сāб-öдўрäр,
«мäң чыдам мäнĭ ok сазыб-öдўрäр,
«мäң садаҕым мäнĭ ok адыб-öдўрäр.»
Адын аҕылып мўндў,
«Äзäн» алҕаным Алтын Чўстўк!»
«äзäн» тäдĭр, парыб-ысты,
ўстўн саркы чäр сäрін пар чар,
ak талаі чолда чадыр,
ak пар-тыр чазыңа,
ak талаі постап тўзўб-одур,
kумнўг чäр пар пол-тыр.
Кöрўп чадыр Кан Мäргäн
ікі кізі kол чäдĭніс пар-тыр,
аның чолын істäб-одур,

«абам полҕан чäгрі адым,
«іцäм полҕан чäгрі адым,
«по парҕан ікі кізіні пілдіңмä?»
««Кан Арыг пäцäң полҕан,
««Чäш Шін Мӧкӧ полҕан,
««аныңмына пірік парҕан,
««мынаң ары пардылар,
««kырыk тӧі аk kыр аттыг
««kырыk алышkа пардылар,
««ӱстӱнгі kудаідаң kорукпан,
««алтыңҕы Äрlік Кан kорукпан.
««Парҕан чолыбыс пар полар,
««нандыра кäläргä чолыбыш шоk,
««ӧlӧрзӱң анда ім кӱlӱгӱм.»»
Караk чазы kан полды,
пурун сӯ пус полды,
ам кälіп парыб-одурлар.
Ат ашшаң сын чадыр,
äр ашшаң сын чадыр,
сыңҕа сыk кäliп кӧр чадыр.
Аk талаідың kазында
алтын ӧргӧ тур чадыр,
сäнäмцä мал чадыр,
аспыцаk чон чадыр.
Піја ебідäң кізі сыкты,
kыс кізі сы̄п кälді,
kы̄р чадыр Кан Мäргäнні,
кір чадыр Кан Мäргäн.
«Алыш кір! тäдір, пу чуртka!
«Абам полҕан kан чäгрі адым,
«іцäм полҕан kан чäгрі адым,
«пу чуртka кірäңмä?» тäдір.
««Мындыг чуртka кірбäндä
««kаја пар кір-чарзың?»» тäдір.

Ам чурт сары пар чадыр,
ӓзїк азып егбӓ кірдї,
аіран, сӯт пӓрдї kыс.
««Кїк полза тӯктӯг полцаң,
««кізі полза аттыг полцаң,
««мал кістӓзӓ танышшаң,
««кізі чōktаза танышшаң!»»
Кан Мӓргӓн сōлōп чадыр:
«Чаҕыскан тōрōн
«kан kызыл чӓгрі аттыг
«Кан Мӓргӓн полцаңмын» тӓдїр.
«Кан Арыг пӓцӓм пар» тӓдїр,
«аны мӓн тілӓп параін!
«улуг kаракtыг кōрдӯ, тӓнї,
«узун kулакtыг ӓстї, тӓнї.»
Кыс кізі сōлōп аіт-тыр:
««Ӓспӓдїм, нанцы Кан Мӓргӓн,
««кōрӯп kалдым аны»» тӓдїр.
««Ікі кізі kол чӓдініп
««по чолда пар чатkанын кōрдӯм,
««чазыг кізі ол полҕан.»»
Кан Мӓргӓн сōлōп чадыр:
«Мӓң адымны чоллыг ададым,
«сӓң адың kаізы полцаң?» тӓдїр,
««Ацам пар»», kыс аіт-тыр,
««аҕ оі аттыг Алтын Аіра полцаң;
««ацам аңнап парҕан», тӓдїр.
««Мӓн Алтын Чацаk полцам,
««ацам парҕанда аітkан мӓ:
««Ӓлцы kӓлӓр ебібізгӓ
««ӓлцы ӯс кӯн сактазын!»»
«Чоk, мында сактабассым», тӓдїр,
«парцаң-оk-пын мынаңар.»
««Чоk, нанцым, кōңнӯмӓ тоkта!

««мында kалзаң чаkсы полар.»»
«Мäң парџаң чäрім аіт!
«маҕаттап сӧлӧп kоі!» тäдір.
««Äзä сӧлӧб-оk пäрäін;
««kырыk тӧі аk kыр аттыг
««kырыk алыптың чуртӱна парҕан,
««Кан Арыг пäџäңні сӱрӱп парҕан,
««Алтын Аіра сӱрӱп парҕан,
««ӱс кӱн саkтазын! тäп аітты,
««ӱс кӱннӱң пазына кäлäрім.»»
Кан Мäргäн чӧkтап чадыр:
«Чоk мäн ам парџаң-оk-пын,
«кізі ӱзӱн кізі ӧлџӧңмӧ?»
Адыны аҕылып мӱнлӱ.
Пар чадыр Кан Мäргäн,
тогус тäгрі ӧдӱп чадыр.
Ат аштаң сын чадыр,
äр аштаң сын чадыр,
сыҕып кäl кӧр турдӱ;
азылбас тубан тӱс пар-тыр,
тубанны пӧlä кӧр чадыр,
Алтын Аіраны кӧр чадыр,
чібіргä алыпты ӧдӱр-тӱр,
чібіргä алып kал-тыр.
Оk тартын чадыр Алтын Аіра,
ол оҕын салыб-ысты,
чібіргä алышkа оk урӱн-чадыр,
чібіргä алыпты орта чара
оілап чӧрӱб-ысты.
Кан Мäргäн чäдіп парды,
äзäннäстіläр, тоҕаш шадыр.
«Но саkтабадың, нанџым?» тäдір.
««Кізі ӱзӱн кізі ӧлџӧңмӧ?
««анаң ары кälгäм, нанџым.»»

Алтын Аіра сöлöп чадыр:
«Кан Арыг пäџäңні,
«Чäш Шін Мöкö чäстäңні
«тäскäрі тагга пос салҕам.»
Алып тöрȫн Кан Мäргäн кöрзö
таг тöзӱ̆нä пос салтыр.
Алтын Аіра турӯп kалды,
Кан Мäргäн парыб-ысты,
піjаҕы пäџäзінä чäтті,
піjаҕы чäстäзінä чäтті,
пäџäзін сӯр тартыб алды,
адына тāргä тарт палҕап салды,
Чäш Шін Мöкöнӱ̆ сӯр тартыб-алды,
пір kолмына пастаң туттӯ,
пір kолмына азактаң туттӯ,
ӯзä тартыб-ысты,
пазын кӱ̆н сыҕар-зары тастады,
кöчöгӱ̆н кӱ̆н азар-зары тастады,
нандра пастырды нанџызына,
Алтын Аіра чäт-käлді.
«Абам полҕан Алтын Аіран,
«іџäм полҕан Алтын Аіран,
«но чаксым чäдäр сä?
«öлöр тынымны сäн ал kалдың,
«тіріг кізінің но чаксы чäдіспäс!»
Нан-чадырлар ікі алып,
нандра käліб-одурлар.
Алтын Аіраның чуртӯн кöр чадыр,
малҕа мал kозылтыр,
чонҕа чон kозылтыр,
чуртkа käліп кірділäр.
«Алтын столҕа ас сал!
«Алтын Чаџаk туңмам!» тäдір.
Ас аҕылып сал чадыр,

араҕа аҕылып сал чадыр,
астың арін чіб-одурлар,
араҕаның kаттін ізіб-одурлар.
Чӓl кіріп кӓlді по̄,
ӓзік азыла тӱ̆стӱ̆,
Алтын Чылтыс кірӓ тӱ̆стӱ̆,
ӓзік азып ӓзӓн пӓр чадыр,
«Ӓзӓн, ӓзӓн нанџы!» тӓстіlӓр,
kолдаң kӓп кӓlдіlӓр,
алтын остолҕа одурттӱ̆.
«Кан Мӓргӓн нанџым!» тӓп тір,
«тӓгрі ӱ̆стӱ̆н тозы чӧрдӱ̆м,
«кізӓ̄ пірдӓ̄ чабал ӓтпӓдім.»
Кан Мӓргӓн аіт-чадыр:
«Чаксы, чаксы чӧр-дӱ̆рзӱ̆ң.»
Паза чӓl кірді по чӓргӓ,
ӓзік азыла тӱ̆стӱ̆,
Кан Мӧкӧ кірӓ пасты,
«Ӓзӓнмӓ, нанџым?» тӓдір,
ӓзӓн, ӓзӓн оk тӓстіlӓр.
Куру kараk-пол-тыр,
kуру пас пол-тыр,
чудаӣ тартыр Кан Мӧкӧ.
Алтын Чылтыс сӧ̄lӧб-одур:
««Ӓкӓ, нанџым, kаідыг чудап парҕазың.»»
«Нанџым, Алтын Чылтыс!» тӓдір,
«мӓн алтын сарkы чӓрдӓ
«мӓн парыб-ыскабын», тӓдір,
«мӓн урунмаҕан чон kалмады,
«чаксы тозы чабал ӓттім,
«Кан Арыгдаң сылтанаңары
«полза-дӓ̄ полар» тӓдір.
Тор аксырды тозы соҕып,
тоі салды нанџылар,

kыр аkсырды kыра соҕып,
kырбан тартып тоі салды,
тозы чонны kы̄рып, тоілап чадыр,
Кан Мŏкŏ Алтын Аіраны
kолдаӊ таkсыры тарт парды,
пазырып чадыр:
«Мä̆ тä̆ргä̆дä̆гі̆ Кан Арыг
«Кан Мä̆ргä̆ннä̆ӊ тілä̆б-ал!
«kаҷанда чаkсым чä̆дä̆р сä̆.»
Алтын Аіра тілä̆р оk полды,
кірдіі̆лä̆р ам егбä̆,
Алтын чӱ̆рчä̆ араҕа урӱ̆б-алды,
Кан Мä̆ргä̆н азаkkа тӱ̆стӱ̆,
Кан Мä̆ргä̆н азаkkа пазырды.
«Пір тілä̆к тілä̆зä̆м
«пä̆ргä̆ізіӊмä̆, нанҷым?» тä̆ді̆р.
Кан Мä̆ргä̆н сō̈лӧбӧн-чадыр.
««Ноны тілä̆п чадырзыӊ?»»
«Адыӊны тілä̆бä̆н чадырым,
«кізі тілä̆п чадырым;
«пä̆рä̆рзіӊмä̆, нанҷым?» тä̆ді̆р.
««Пä̆рä̆р-оk-мын, нанҷым»» тä̆дір.
Кан Мä̆ргä̆н Кан Арыгды пä̆рді̆,
Кан Мӧкō̈ Кан Арыгды пä̆рді̆,
Кан Мä̆ргä̆н тарынды:
«Ындыг адаі саҕандыг, чаkсы нанҷы!
«азаkkа сä̆н тургӱ̆стӱ̆ӊ,
«аппар!» тä̆ді̆р «Алтын Арыгды,
«мä̆ӊ kараҕыма кӧрӱ̆нмä̆зі̆н!»
Сыkты ам Кан Мӧкӧ,
Кан Арыгды сä̆зі̆б-алды,
атkа ускастырыб-алды,
алтын kамҷыны кӧдӱ̆рдӱ̆,
адын сапты, парыб-ысты,

кӧр таппін kалдылар.
Кан Мäргäн аіт-чадыр:
«Алтын Аіра, нанцаңмын!»
Колдаң kапты Кан Мäргäнні,
адын' аппарып мӱндӱрдӱ.
«Паза тоӻасkанца äзäн!»
Парыб-ысты Кан Мäргäн.
Алтын Аіра аіт-чадыр:
«Ол-оk сарын параін!» тäдір,
Алтын Чылтыс kад'оk полды.
Кан Мäргäннің чуртӱна
чäдіш-шäрläр, äзік астылар,
чуртӱна кірдіläр,
äзäнмä? тäп кір kälдіläр,
äзäн! äзäн оk тäдіläр.
«Алтын Чӱстӱк алӻаным,
«астың арін сал!» тäдір,
«араӻаның kаттін сал!» тäдір.
Алтын Чӱстӱк абаkаі
астың арін остолӻа салды,
араӻаның kаттін остолӻа салды,
астың арін чіп чадырлар,
араӻаның kаттін ізіп чадырлар,
Алтын Аіраны kолдаң тартты,
Алтын Чылтыс kолдаң тартты,
таксары сыӻара чäдінді.
«Алтын Торӻаі kыс пар» тäдір,
«Алтын Чӱстӱктäң тӧрӧдӱ,
«сäн пурун чылäс пала полып,
«äмäктäп чӧргӧн пала полып,
«сäн Кан Мäргäннäң сурарзың.
«Алтын Торӻаі kысты сурарзың,
«kызын мä пäрäр» тäдір.
Ікі алып ебінä кірді.

Ам Кан Мäргäнгä пазыр-чадыр,
Алтын Аіра пазыр-чадыр.
«Тагга сыксаң тајäң полаін!
«суҕа кірзäң чӧlӧгӱ̆ң полаін!
«тостың kадыл туҕан полаін?
«торҕудаң пӱ̆кӱ̆l полаін!
«Алтын Торҕаі kызың пар!
«kудалап чарым аны,
«Алтын Торҕаі kызыңны
«мǟ пäріп чадырзыңма?»
Пäр чадыры Алтын Аірā.
Алтын Аіра ал-чадыр.
«Чä, нанҷы, мäн ам нанаін!»
««Нан, нанҷым!»» Кан Мäргäн аітты.
Алтын Чылтыс «Нанаін» ok тäді̆р,
ікі адын аппарды,
ікі нанҷы атka мӱ̆ндӱ̆рдӱ̆,
ікі нанҷы нандылар.
Алып тӧрӧ̄н Кан Мäргäн
kаттымына Алтын Чӱ̆стӱ̆к
ікäбäзі̆ чурттап kалды.
Чаҕыстан kалҕан Кан Мäргäн
ары пäрі̆ парбады.

IV. Алтын Таіҷы.

Ебі толтра ес пар,
чазы толтра мал пар,
тасkыл асkан чон пар,
kада туҕан пäҷäзі̆ пар.
Кан Арыг пäҷälіг
ӱ̆с kулактыг аҕ оі аттыг
Алтын Таіҷы чурттап чадыр.

Азрāн абазы чоӽул,
азрāн іцăзі чоӽул,
алып кălбін чадыры,
нăмă ăтпін чадыры,
чаӽыс-ла чурттап чадыр.
Пăцăзі піl-чадыр,
пăс муң пăрстă піl-чадыр.
Алып кізі kудалап кăl-чадыр,
ікі тōі kан чăгір аттыг
Аі Сабыр, Кӳн Сабыр, ікі kарындас.
Пăцăзі чōктап чадыр:
«Пірзінă мăні пăр!» тăп чадыр.
Ікі алып кălгăндă
малдың чонның аразына кăl-чадыр,
тоӽус торсуk араӽа аӽыл-чадыр,
кălді, езік асты, езăннăш-шадыр,
Кӳн Сабыр туңмазы сōlöп чадыр:
«Аттаң артыk ат тăнін
«ӳс kулактыг аӽ оі ат,
«ăрдăң артыk ăр тăнін
«Алтын Таіцы алып полцаң,
«kыстаң артыk kыс тăнін
«Кан Арыг пăцăң полцаң.»
Кан Арыгды кöрӳп чадыр,
kыс кöргöндö сōlöп чадыр:
«Ол kысты мăн албассым,
«Кан Арыг чăбăl kыс,
«паска чăргă парып kыс аларбын.»
Улуг kарындас сōlöп чадыр:
««Чăбăl-дă полза алзын!»» тăдір.
«Чоk, албассым! туңма» тăдір,
«парарӽа паска чăргă!» тăдір.
Кӳн тӳзăр чăр зăрі пар-чадыр.
Алтын Таіцы туңмазы

чо̄k чо̄ктабiн одур-чадыр.
Кан Арыг чо̄ктап чадыр:
«Ӓкӓ, туӊмам, сӓн но полдыӊ?
«табаk чібӓ̄н чадырзыӊ,
«кізімінӓ чо̄ктаспін-чадырзыӊ.»
Туӊмазы чо̄ктабін-чадыр,
пір-дӓ̄ чо̄k пӓрбін-чадыр.
Паза ікі алып кӓl-чадыр,
ікі то̄і аі сокур аттыг
Алтын Тӓ̄к, Кӳмӳс Тӓ̄к
kудалап кӓldiлӓр.
Пу чӓрдіӊ тозы kыпмыктап чадыр,
kыс одурарга ӓстӓнмін-чадыр,
сыҕа сыкты Кан Арыг.
Ікі алыптаӊ от кöјӳп чадыр;
мыны кöрӳп kыс коруҕуп чадыр.
Ікі алып кӓl-чадыр,
аk малын аралап,
арҕа чоӊын тӓксілӓп
езӓннӓп езӓн пӓр-чадыр,
еркӓн алтап міндӓ пӓр-чадыр.
Кӳмӳс Тӓ̄к чо̄ктады:
«Аттаӊ артыk ат тӓзӓӊ
«аҕ оі ат чӓбӓl ат полтыр,
«аӊаӊ kысты мӓн албаспын,
«алтын сарkы чӓргӓ парарбын.»
Сыk чадыр, пар чадыр туӊмазы,
аӊазы аідып чадыр:
«Кысты алзын, туӊмам!» тӓдір.»
««Чӓрдӓ мӓн албаспын»» тӓдір.
«Сӓн kыс албас ползаӊ
«ыҕірзыӊ, Кӳмӳс Тӓ̄к.
«Алтын Таіӊы кӳстӳг алып полар.»
Алмады, парып чадыр

аттың агзын аiландыр-чадыр,
пу чäр kада аiлан-чадыр.
Пäҷäзĭ чōктап чадыр:
«Екä, туңмам, мал пар сäнĭң,
«екä, туңмам, ес пар сäнĭң,
«но нäмä кiзiмiнä
«чōктаспiн-чадырзың, туңмам.»
Пiр чōкты пäрбīн-чадыр,
от kазында одур-чадыр.
«Паза кiзi кäl-чадыр,
«kул'аттыг Кулаттаi Мäргäн.
«Мäнĭ пäрзäң kаларзың,
«мäнĭ пäрбäзäң ölöрзӱ̆ң.»
Сыннап алып кäl-чадыр,
пу чäр kыпбыkтап чадыр.
Кыс одур полбīн-чадыр,
тезiк kыптылап чадыр,
тезiктäң kыс кöрзö
тасkыл öксöс алып кäl-тĭр,
аk малын аралап чадыр,
арҕа чонын тäксiläп чадыр,
туңмазына пäҷä чōктап чадыр:
«Пäрäрзiң мäнĭ, туңмам? тäдĭр,
«пäрмäзäң ölöрзӱ̆ң, туңмам» тäдĭр.
Туңмазы чōктап чадыр:
«Таң атса чōҕыңны чōктап чарзың,
«iргä чōҕыңны чōктап чарзың,
«пар! мäн сäнĭ тутпīн-чарым!»
Кул'аттыг Кулаттаi Мäргäн кälдĭ,
тоҕус торсуk араҕа
аҕыл кälдĭ Кулаттаi Мäргäн.
Алтын Таiҷы чат-чадыр,
чамдыҕын чäр кōдӱ̆рбīн-чадыр,
узуп чадыр Алтын Таiҷы.

Кул'тттыг Кулаттаі Мäргäн
кул'аттаң тӳспін-чадыр,
езікті ӄамцымына іт-чадыр.
Кысты кӧргӧн сӧнда
Кулаттаі аттаң тӳспін-чадыр.
«Пу ӄысты албассым» тäдір.
Нан-чадыр ӄул'аттыг Кулаттаі.
Аӄ малдың аразында
алып кізі тоҕаш шадыр.
««Каіда пар ӄäлдің?»» сурап чадыр.
«Чаксы ӄыс полҕан естілгäн,
«аны аларҕа ӄäлдім» тäдір.
««Но албӓнзың пу ӄысты?»»
«Кылҕыма кірбін-чадыр.»
««Алтын Таіцыны ӄыҕыр!»» тäдір,
««но нäмä чӧктір аны ессін!»»
Кыҕыр-чадыр Алтын Таіцыны:
«Малды чонны сӳрзӳн!
«пäцäзін аппарып пäрзін!»
Алтын Таіцы тарып-чадыр,
тізін кіцірäп чадыр.
Кул'аттыг Кулаттаі Мäргäн
аны естіп ӄоруӄ-чадыр;
тоҕасӄан кізі чӧктап чадыр:
«Кӧк пор'аттыг Кӧк Тас пын,
«параң ікäläң!» тäп чадыр,
«чā чыірҕа параң!» тäдір,
«чā чыіб-ӧдрäргä ӄäрäк.»
Пäцäзі ам ылҕап чадыр:
«Сäнің ӧлгӧнӳң кӧрбӧссӳм!»
Кас ӄäбін ӄäзіп чадыр,
учуӄ-чадыр тегір-зäрі.
Туңмазы ылҕаб-оӄ-чадыр,
ылҕап, ылҕап узуп чадыр.

Чā кäl-чадыр аҕа.
Аҕ оі атты езäрläді,
алтын езäрмінä езäрläді,
тоҕус kолдаг тарт-чадыр,
тоҕус kоskан суk-чадыр,
алтын сундуk ашты ам,
kадыл kујаk kаттап чадыр,
оk, садаҕын артынып
атkа мӱндӱ Алтын Таіҷы.
Адының агзын аіландырды,
чäр тегір kада аіланды,
чāҕа удра пар-чадыр.
Чāды пастап турҕан пäгі
тоҕус аі kар'аттыг
тоҕус алып пол-тыр,
тоҕус Кат От кäl-тір,
тоҕус оk сӱрӱб-алды,
Алтын Таіҷыны адарҕа,
оk адарҕа сыkkанда
«Но нäмäнäң ары
«адарҕа санап чадырзар?
«Пу мал сіläрдің мал äмäс,
«пу чон сіläрдің чон äмäс.»
««Пістің-дā мал полмаза,
««пістің-дā чон полмаза,
««піс адарбыс!»» тäдірläр.
«Абамнаң ӧс парба?» тäдір,
«іҷäмнäң ӧс парба?» тäдір,
«ноҕа адарҕа äт-чарзар?»
Тоҕус алып еспін-чадыр,
тоҕус окты тарт-чадыр.
Ікі, ӱс муң пäрстäнäң
паskа алып оk ат-чадыр,
ол аtkан оkтың табызы

пу чäргä тозу естiлгäн.
Пӱ̄н кäläр тäзä чоk,
таңда кäläр тäзä чоk,
пiрсӱ̄гӱ̄н кäläр тäзä чоk.
Тöртӱ̄нцi кӱ̄ндä kaраkkа кöрӱ̄ндӱ̄,
оӻунӱң пiзi оттың тамырын кäс-тiр,
пу алыптар kоруктӱ̄.
Алтын Таiцы аiт-чадыр:
«Мäнiң тыныма чäдäргä кäl-тiр.»
Тагды азыб-одур оk,
Алтын Таiцы сары кälбiн-дiр,
чā сары кälin-тiр.
Тырс тарс äткäнiн
Алтын Таiцы пilбäдi,
kаiда парӻанын пilбäдi,
пiр-lä пiliнiп кälзä
ат kырiнда чат-чадыр,
турӱ̄п кälзä, кöрӱ̄п кälзä
пiјäгi алып-сары кöр-чадыр,
пiјäгi чā тозу öдӱ̄р-сал-тыр,
талаi кiзi kаны аk-чадыр,
тасkылца алып сōгӱ̄ тур-чадыр.
Пiјäгi кälгäн чолын
ол оk чолынца нандра-барган,
kаiдаң кälгäн андар оk нанды.
Аӻ оi атkа мiнiб-алды,
ол оkтың сōнца пар-оk-чадыр.
«Абам полдыба ол оk?
«iцäм полдыба ол оk?
«kарындас-тā чоk полӻан мäң,
«туңмам-дā чоk полӻан мäң,
«ноӻа ол оk мā полыс äткäн?»
Парыб-одурза пiр раk чäрдäң
пiр алып удра кäl-тiр,

тоҕаш-шадыр Алтын Таіҷы,
kälгäн алып апчыjak полҕан.
«Езäн, апчыjak!» аідып чадыр,
«адың kаізы полҷаң?» тäдїр,
«kаіда парҕан кізі полҷаңзың?»
««Егäр kōр аттыг Кäрäзін апчыjak
««адым полҷаң, палам»» тäдїр,
««сäн кäм полдың, палам?»» тäдїр.
«Ӱс kулактыг аҕ оі аттыг
«Алтын Таіҷы полҷаңмын.
«Азрāн абамны пілбін-чарым.»
«еміскäн іҷäмнї пілбін-чарым.»
Кäрäзін апчыjak чōктап чадыр:
««Öläрїңнї пілїп мäн аттым,
««сäнї чäткäн мäнїң оҕым,
««алтон пастыг Чälбäгäн,
««мäнї тудӯс-чаткан полҕан,
««аны ол оkмына адып
««öдӯргäнмїн»» аідып чадыр.
««Мäң ебїм мынаң рak äмäс,
««мäң палам чоҕул, нäмä чоҕул,
««егäр kōр адымның тӱгӱ,
««кäҷімнäң öттӯрä öс-тӯр.»»
Алтын Таіҷы ам кöрзö
апчыjaktың äдї тӱгöl-пар-тыр,
чаҕыс-ла сōгӱ kалҕан.
Кöп алыпмына тудӯскан
апчыjak сōlöп чадыр:
««Пäҷäңä кäртїнмä!
««сäнї алып öдӯрбäс,
««пäҷäңнїң kолынаң ölöрзӱң.
««Сäнмїнä нанҷы полїн!
««мäн ölöр ползам, нанҷым,
««чуртӯма сäн kадылба!

««мäнiң чуртӱма парзаң
««тозу кiзi сäнi ӧдӱрäр.»»
Алтын Таiцы аiт-чадыр:
«Нанцы оҕыңны пäр маҕа!»
Апчыjak ok пäр-чадыр,
оҕын садakkа сук̆ салды,
ӱс kулактыг аҕ оi ат
чалбаҕаннаң паш-шадыр.
Алтын Таiцы аiт-чадыр:
«Каiдыг аппарым адымды?
««Каiдыг а́дыңды аппарарзың,
««мäн kаiдаң пiлӣн?»»
Алтын Таiцы тiлäп чадыр:
«Паза пiр ok пäрзiн маҕа!»
Апчыjak соҕан пäрдi,
аттың пäлi сы̄ паш-шадыр,
ат чадарҕа саҕын-чадыр.
«Мäн kаiдыг нанӣн?» тäдiр.
««Каiдыг kаiдыг парзын!»» тäдiр,
««сäн тiлäб-алдың, мäн пäрдiм.»»
Алтын Таiцы нан-чадыр,
чуртӱн сары нан-чадыр,
апчыjak наныб-ok-чадыр,
чуртӱн сар' наныб-ok-чадыр.
Чаксы тӧрӧ̄н Алтын Таiцы
чуртӱна чäдiб-ok-кäлдi,
раkтаң чуртӱн кӧр-чадыр,
Чаҕын кälзä кӧрзӧ
малы чаксы тур-чадыр,
чоны чаксы тур-чадыр,
пäцäзi ебiдä одурдӱ.
Пäцäзi ебiнäң сык-чары,
удра кäl-тiр Алтын Таiцыҕа,
пäцäзi ылҕап чадыр, сыктап чадыр:

«Ölгöн сäнï саҕынҕам,
«тірiг сäн кälіп чарзыӈ.»
Ебiгä кірiп чадырлар,
алтын остолҕа тамаk салды,
тамаk чіп чадыры пäцäзï,
туӈмазы іспiн-чадыр.
Пäцäзï сölöп чадыр:
«Тамаk но чiбiн-чарзыӈ,
«малыӈ пар! чоныӈ пар!»
««Тамаk чіцäӈ тäбï чäткäläk,
««тамаk чіцäӈ тäбï kырыk чыл kалды.»»
Пäцäзï чöктап чадыр;
«Апчыjаk тоҕасkаӈма?
«ол апчыjаk аітты саҕа.
«пäцäӈ сäнï öдÿрäр!
«Пу апчыjаk абаӈ полҕанма?
«пу апчыjаk іцäӈ полҕанма?
«пу апчыjаk ölÿп парды,
«улуг алып аны öдÿргöн.»
Алтын Таіцы сурап чадыр:
««Апчыjаk сыннап ölдÿбä?»»
Сыннап ölгöн-дäндä
Алтын Таіцы öргöдöӈ сыkkан,
аҕ оі атkа мiнгäн,
адына kамцы сакпан,
ÿс kулактыг аҕ оі ат
сäгiріб-ысты турҕан чäрдäӈ,
kырыk пäрстä сäгiргäн,
адын от äдiб-ысты,
позы кÿскä полып
чуртÿна наныб-ысты.
Кÿскö полҕан Алтын Таіцы
малы чонын аралап кäl-тір,
ебiзiнiӈ äркäнiӈ алтына чатты,

чадыб-алып пäцäзін кöрдӱ,
пäцäзі ылҕаб-одурдӱ,
туңмазының парҕан чäрі
пілбін-чадыр пäцäзі.
«Каіда парыб-ысkан туңмам,
«тā тегір-зäрі парҕан?
«тā чäр-зäрі парҕан?» тäдір.
Чат-часса аттыг кізі kālгäн,
кіргäн, äзäн пäр-чадыр kыска.
«Алтын Таіцы kаіда парҕан?»
««Тā пілбäспін kаіда парҕан.»»
Кыс алтын остолҕа тамаk сал-тыр,
тамаk чіп чадыр одурӱп
чаҕысkан чіп чадыр ол кізі.
«Када одур! чіjäң, Кан Арыг!»
Колдаң kāб-алды пу kысты,
kыс анаң тäш-шадыр;
ол kолдаң тутkан kысты,
kада одур-чадыр остолда.
««Сäн но алып полцаңзың?»»
«Сар'аттыг Сары Тас полцаңмын,
«маҕа парарзыңба, Кан Арыг?»
Кан Арыг парарҕа аіт-чадыр.
Ас салды мында оk.
«Мäн Алтын Таіцыны сӱрӱзäрбін,
«чäткäн чäрдä öдӱрäрбін!
«пäläн мал полар мäнің,
«пäläн чон полар мäнің.
««Парзын, парзын, Сары Тас!
««чäткäн чäрдä öдӱрäрзің!»»
«Сыннап парар ползам
«алтын kылыс пäрзін!» тäдір.
Алтын сундуктӱ асты kыс,
алтын kылысты аҕылып пар-тыр,

«Сыннап мäн парар ползам
«алтын чыда пäрзін!» тäдір.
Алтын сундуктў аскан,
алтын чыданы аҕыл-пар-тыр.
Алтын чыдазын алып чадыр.
Кылысмына чыданы
садакkа суk-чадыр,
суктў-дā пастырды.
Сурўс-пар-чадыр Алтын Таіҷыны,
kырыk пäрстä чäргä чäттї.
Алтын Таіҷы туңмазы
kорҕаҷын полып садаk тўбўнä
kаілып тўш-шадыр,
алтын kылызын алыб-алды,
алтын чыдазын алыб-алды,
kырk пäрстä kалҕан аҕ оі ат
Алтын Таіҷы мўнўб-алды.
Камҷы саптͅы Алтын Таіҷы,
пу чäр аіланды,
тегір аіланды.
Сары аттыг алып кізі
Алтын Таіҷыны чäтпїн kалды.
Аҕ оі аттың табаннаң
саҕын учуk-чадыр,
чäрмä чўгўрäр полза
чäрдäң от кöі-чадыр,
тасма чўгўрäр полза
тастаң от кöі-чадыр.
Сар' аттыг алып кізі
аҕ оі атkа чäт-полбїн-чадыр.
Ўс kулактыг аҕ оі ат
пір-lä kалыk салҕан чäрдä
сар'ат алты kалыk салҕандыг,
аҕ оі атты чäтпїн-чадыр.

Алтын Таіцы парыб-ысты.
Сары Тас сӯрӯп, сӯрӯп
kанца су кäскäндä,
kанца таг аскандa
чäт полбін чадыры,
kаіда парҕан пілбін-чадыр.
Сарыг аттыг тас кізі
алып öлгöн чäргä урӯн-чадыр,
ат чаkсызы öлгöн полҕан,
äр чаксызы öлгöн полҕан,
алып сōгӯ таскылца чат-чадыр,
кізі kаны талаіцылап аk-чадыр.
Чудап, чудап пар-чадыр,
kанца су кäскäн,
kанца таг аскан,
kаіда парҕанын пілбін-чадыр.
Паза кізі öдӯргäн чäргä чäттï,
паза улуг алып öl-тӯр,
пïjä аскынца öдӯргäн полҕанынаң
мында öдӯргäн артыk полды,
парҕаны тоҕус чылҕа чäттï,
анаң ар-оk паза сал-чадыр,
аҕ оі ат улам кӯстäп тïр.
Анаң ары парҕан, парҕан,
kанца су кäскäн пілбін-чадыр,
kанца таг аскан пілбін-чадыр,
пар часса алып тудӯш-шадыр,
кäl-чадыр, кöр-чадыр,
тубан тӯс-парҕан кöр-чадыр,
таскылца алып сōгӯ ölӯп чадыр,
талаіца кізі kаны аҕып чадыр,
тоҕус тоҕус пастыг Чälбäгäн
тагма тудӯш-шадыр,
оkмына чапсыра ат-салҕан.

Сар'аттыг Сары Тас сурап чадыр
тоҕус тоҕус пастыг Чӓlбӓгӓннӓң:
«Кізі сlӓрді аткан-бідӓ?
«аіна сlӓрді аткан-бідӓ?
Тоҕус тоҕус пастыг Чӓlбӓгӓн
сыктазып чӧктап чадыр:
«Ak kозанҷа аҕ оі ат
«пуруннап пар-чадыр,
«аҕ оі аттың ізі
«пісті чапсыра аткан.
«Сӓн kаіда парарзың, Сары Тас?»
««Алтын Таіҷыны ӧдӱрӓргӓ пар-чарым.»»
«Каідыг сӓн аны ӧдӱрӓрзің.»
««Тудӱзарым мӓн аныҷмына.»»
«Чоk, сӓн парбазың анаң ары,
«сӓні парзаң-ла ӧдӱрӓр.»
««Ноҕа нарбассым? ӧдӱрзӓ ӧдӱрзӱн!»»
«Кӓlзін пӓрі, Сары Тас,
«атмына kада сӓні kолбыла ӧдӱрӓрбін.»
Аттаң тӱстӱ, аткыла чадыр,
ӧдӱрӱп полбады оларды,
паз'оk анаң ары пар-чадыр.
Парып аk малҕа урӱн-чадыр,
арҕа чонҕа урӱн-чадыр,
тӧбӧн паска тӱктӱг мал аш-шадыр,
ӱlгӱзӱ паска чон аш-шадыр,
kырыk чыл kӓl-чадыр пу мал,
тозылбін-чадыр пу мал,
кізі-дӓ чоҕул, нӓмӓ-дӓ чоҕул,
пу малдың аразында
ӱс kулактыг аҕ оі аттыг
Алтын Таіҷы сыкты.
Соҕан сӱр-чадыр,
оҕы пізін сӱр-чадыр,

оҕы пiзiн kарыбанҕа суктӱ,
kуру аҕысма ат-чадыр,
саҕам ат-чадыр.
Сарыг аттыг Сары Тасты
адын орта чара атты,
позын орт'оk чара атты,
Сары Тас ӧlӱп парды.
Чуртӱн сары малмына нанды,
егäр kōр аттыг Кäрäзiннiң
чуртӱна чäдiп кälдi.
Ӧlгӧн кiзiнi тiрiк-чадыр,
мӱкӱ сумына езiртiп чадыр.
Кäрäзiн апчыjаk тiрil-чадыр.
Езäн тоҕаш-шадырлар.
Кырыk аксыр мал соk-чадыр,
тоi сал-чадыр.
«Позының чуртӱна, Алтын Таiцы, нан!
«малың чоның kадар!»
Аtkа мӱндӱ, чуртӱна парды,
аҕ оi атты kамцыма сапты,
пу чäр kада аiланды,
тегiр kада аiланды;
апчыjаk ӱдäзiп парды,
пiр чäргä чäт-кälдi.
«Езäн!» тäдiр апчыjаk,
«мäн ам чуртӱма нан-парiн!
«сäнiң чуртӱңа чäт-полбассым,
«kачанда полза чуртӱмнӱ тастабазын!»
Чуртӱна кälдi Алтын Таiцы,
тагдаң чуртӱн кӧр-чадыр,
малы чоны кӧп ӧс-чадыр,
пäцäзi ылҕi, ылҕi кäl-чадыр.
«Äкä, туңмам Алтын Таiцы,
«мäн ӧlгӧн-дäн тiрiг-оk-кälдiң,»

Малдың чонның аразына кірді;
Алтын Таіцы тіріг оk кälді,
ылҕаш-шадыр чон ӱрӱнӱп,
аттары аҕ оі атты кöрӱп,
кістäп чадыр ӱрӱнӱп.
Пäцäзі алтын остолды тартты,
алтын остолҕа тамаk салды.
«Пу пäцäм тамаk салбазын:
«тамаk мäн чібäспін», тäдір.
Чäр kаімаkтап чадыр,
алып кäl-чадыр пу чäргä,
ікі тōі kан чäгір аттыг
Аі Сабыр, Кӱн Сабыр кälді.
Кыр-чадыр ікі алып тудӱзарҕа:
«Алып полза адызарҕа,
«кӱlӱк полза кӱрäзäргä!»
Аҕ оі атkа мӱндӱ Алтын Таіцы,
пар-чадыр Алтын Таіцы,
аk малын аралап парі,
арҕа чонын тäксäläп парі,
кälіп тоҕаш-шадыр аларҕа.
«Мал, чон мäнің» тäдір,
«сläрмä пір полҕанма?» тäп чадыр,
«но нäмäнің ары тудӱзарҕа
«кälгäн сläр?» аідып кälді.
Чōk чōkтабадылар,
Кӱн Сабыр тудӱстӱ,
пу чäр аілан-чадыр,
таг kалбін-чадыр,
суг kалбін-чадыр,
kанчы чыл тудӱсkан пілбін-чадыр,
тегäр тӱбӱнä тастап чадыр,
ас пälін ӱзä-тäп чадыр,
Кӱн Сабырды öдӱрдӱ.

Аі Сабырма тудўстў,
пу чäр аіланды,
тегäр аіланды,
пу чäрді ӧда-бар-чадыр,
тудўскан, тудўскан олар.
Аі äрткäнін пілбäс полды,
чыл äрткäнін пілбäс полды,
рак чäргä тегір тўбўнä
Аі Сабырды тастады,
арыг тыны салала сыӈып барды.
Ікі ат оілап сыкты,
ам ікі алып кäл-чадыр,
ікі тӧі аі чокур аттыг
Алтын Тäк, Кўмўс Тäк.
Кылысма äзäннäш-шадырлар,
чыдамына äзäн пäр-чадырлар.
Алтын Тäк тудўстў,
тагда таг калбады,
сугда суг калбады,
аӈыста аӈыс калбады,
канҷа аі тудўсканын пілбäді,
канҷа чыл тудўсканын пілбäді,
рак чäргä тегäр тўбўнä
тастады Алтын Тäкті,
ӧдўрўп салды Адтын Таіҷы.
Кўмўс Тäкмä тудўстў,
пу чäр када аіланды,
тегäр када аіланды.
Аі äрткäнін пілбäс полдылар,
чыл äрткäнін пілбäс полдылар,
тегір тўбўнä тастады,
ас пäлін ўзä-тäпті,
ам ӧлдў Кўмўс Тäк.
Аӈ оі аттыг Алтын Таіҷы,

оіда парып таг тајан чадыр,
чіпчä тыны ӱзӱlбін kалды.
Ікі ат оілап сыкты,
äзäрläрï ӱккä алды,
парыб-ысты ік' ат.
Паза алып кäl-чадыр,
пулан аттыг Пулаттаі кäl-чадыр,
kылыс пазымына äзäннäп-шадыр,
чыда пазымына äзäннäп-шадыр,
тудӱш-шадыр олар,
пу чäр kада аіланды,
тегір kад'оk аіланды,
kанџа чыл тудӱскан пilбäс полды,
kанџа аі тудӱскан пilбäс полды,
тегір тӱбӱндä тазылап чадыр.
Алтын Таіџы кäl-чадыр,
аҕ оі атkа мӱн-чадыр,
чуртӱна кäl-чадыр Алтын Таіџы,
аk малын аралаб-одур,
арҕа чонын аралаб-одур,
чуртӱна чäттï Алтын Таіџы.
Пäџäзï тамаk сал-чадыр,
алтын остолҕа тамаk салтыр,
алып-тā кälбäс, пір-дā кälбäс.
Чурттап чäрläп чадырлар,
малы чонын kадарып чадыр,
аk тасkылҕа аңнап чадыр,
аң kустӱ адып чадыр,
аҕ оі атkа артып чадыр,
чуртӱ чäрінä нан-чадыр.
Малы чонын аралаб-одур,
чонына атkан аң ӱläп чадыр,
чонына атkан kус ӱläп чадыр,
чурттап чäрläп чадыр.

V. Алтын Пыркан.

Чурттап, чäрläп чадыр,
ен парҕан мал полҕан,
аі kар'аттыг Кара Кан полҕан.
Аі kар'аттың алың чäлін алтын полҕан,
кäзің kузуруҕӱ кӱмӱс полҕан.
Пāрынаң сыkkан палазы чоҕул,
істӣнäң сыkkан палазы чоҕул,
Кара Нīнціl kаттыг полҕан.
Апчаk алтон часkа чäт парҕан,
kатты чäттон часkа чäткäн.
Аі kар'аттыг Кара Кан
алтын сірäдä чат чадыр,
узӱп чадыр Кара Кан,
kанцы чыл полҕан пілбін-чадыр.
Ускан кäліп: «Турҕуза тарт!
«Кара Нīнціl!» kыр-чадыр.
Öрöкöн туруп парып,
турҕуза тартты апчакты.
Апчаk тасkары пар-чадыр,
аk малын тозы кöр-чадыр,
арҕа чонын тозы кöр-чадыр;
арҕа чонының тозы
позы пäг полып парҕан,
аk малының тозы
позы kан полып парҕан.
Аі kар'атты äзäрläп чӱрдӱ,
тоҕус kолдаг тарт-чадыр,
тоҕус kосkан сук-чадыр,
онынцы kолдаҕды ам
тöскö тартып чадыр.
Аі kар'атты алтаныл алды,

ak малын аралап парі,
арҕа чонын тäксіläп парі.
Пӧрўк сустўп чоны äзäн пäрбін-чадыр.
Кара Кан кӧксӧп чадыр,
kулаkмына äспін-чадыр,
kараkмына кӧрбін-чадыр.
Ікінџізін kыскырыб-ok-чадыр,
kулаkмына äспін-ok-чадыр,
kараkмына кӧрбін-ok-чадыр,
ўзўнџізін kыскырыб-ok-чадыр,
пӧрўк сустўп кälіп чадыр.
Нанды ебізін сары.
Кара Нінџіl ӧрӧкӧн
ас тамаk столҕа сал-чадыр,
ас тамаk чіп чатkанда
аңнап kустап чӧрўб-ысты.
Улуг тасkылда аңнап чадыр,
улуг талаіда kустап чадыр,
аңның kаразын ат-чадыр,
kустўң сäмізін ат-чадыр,
алдына артты аң kустў,
ебізін сары нан-чадыр.
Ak малын аралаб-одур,
арҕа чонын тäксіläб-одур,
аң kустў чонына ўläп парды.
Ӧрӧкӧнўнä кіџіг äт аҕыл-чадыр,
сістäп ӧрӧкӧн азран-чадыр.
«Акä апчаk!» тäдір, «kаіда kонарбыс?»
««Ноҕа kонмас?»» апчаk тäп чадыр.
«Пäрынаң сыkkан палабыс чоҕул!
«істінäң сыkkан палабыс чоҕул!»
««Кудаі пäрбäндä kаідаң аларбыс?»»
«Пу чон, пу мал, пу езібіс
«парчан кізінің полар.

«Пу чон, пу мал, пу езібіс
«піс ӧлӧр ползабыс kаіда парар?»
Апчаk аі kар'атkа мӳнд'оk,
улуг тасkылҕа аңнаб-оk парды,
улуг талаіда kустаб-оk парды,
аң kустӯ kыр чӧрдӳ,
аң kустӯ аі kар'атkа чоk артты,
арыг чуртӯн сары нан-чадыр.
Чуртӯна чäдіп кäлді апчаk,
чурттӯ чäрін кӧр чадыр,
ікі тӧі kан чегäр ат тур-чадыр.
«Керāнцä ат кӧрбӧн чуртӯма,
«амды kаідыг ат кäлгäн?»
Аң kустӯң äді тозы ӳлäп
апчаk ебінä кір кäлді,
езік асты, езäн пäрді,
еркäн алтī міндä пäрді,
алтын сірāні кӧрзӧ алып тā чоҕул,
алтын сірāгä одӳрӳб-ысты.
Езік зäрі кӧрзӧ ікі алып одур-чадыр,
kарактарның саҕын пырлап чадыр,
тым-чатkан пурдӯнан чалып пырлап чадыр.
«Езäн, Кара Кан апчаk.»
Ӧрӧкӧнӳнäң сурап чадыр:
«Аіран пäргäңмä, ӧрӧкӧн?
«адын сурāңма, ӧрӧкӧн?
«кīк полза тӳктӳг полар,
«кізі полза аттыг полар,
«ады солазын сурāңма?»
Кара Кан апчаk сурап чадыр:
«Каідаң кäлгäн алып полдың?»
««Рактаң кäлгäн алыппын»» тäдір,
««ікі тӧі kан чегäр аттыг
««Аідас Кӳндас ікі kарындаспыс.

««Сäнің нанџың парба, апчаk?»»
«Напџым мäнің-дä чоҕул» тäдір.
««Сарыг аттыг Сарыг Кан
««тäгäн нанџың парба?»» тäдір.
«Тä парба, тä чоkпа
«мäн пілбін чадырым» тäдір;
«öрбкöнӱм kара Нінџіl
«пар полза ол пілäрбä?»
Сарыг аттыг Сарыг Кан
нанџың полҕан тäдір.
««Сарыг нанџың сäгä пісті ыскан,
««малын чонын сӱр кälзін!
««мал пазына одурзӱн!
««адазының пазын кäссін!»»
Кара Кан чöktап чадыр:
«Мäн аҕа парбас ползам
«позының äдін чідірäбін!
«чäттi кӱндä парарбын!
«Сарыг Кан сактазын!
«чаkсы тонын кäзіб-алып
«Сарыг Кан сактазын!»
Ікі алып ебінä нанды.
Аі kар'аттыг Кара Кан
позының чонынаң малынаң
чӱс аттаң чӱгӱрӱгӱн тут чадыр,
чӱс кізідäң kапчыҕајын тудӱп чадыр
Сарыг Канҕа чäлап парарҕа.
Атмынӑ кізі парыб-ысты,
алар парҕан сöнда ӱс kон-салды,
темтäрін терäн-чадыр,
темір kујаҕын kаттап чадыр,
аі kара атkа алган-чадыр,
адының агзын аіландыр-чадыр,
пу чäр kада аілан-чадыр,

тегір kада аiлан-чадыр;
аi kар'аттың табаны
тасkа сегiргäндä от кöjӱп чадыр,
чӱс пäрстä чäдiп сäгiр-чадыр.
Улуг чäl улуг kуjун оiнап чадыр,
пу чäр пäрї kыiмыkтап чадыр,
аi kар'ат чälгä удра парып полбiн-чадыр.
Кара Кан апчаk
адының моiнын kуцаkтап чадыр.
Тегiр сатрāнца, тегiр кӱзрāнцä
алып чōkтап чадыр, кöксöп чадыр.
Кöрӱб-ысса Кара Кан
сарыг аттыг алып тур-чадыр.
«Каiда парїзын Кара Кан апчыjаk?»
««Сарыг аттыг Сарыг Канны
««тудӱзар ӱзӱн пар-чарым,
««малын чонын сӱрäбiн-дäп пар-чарым.»»
Сарыг аттыг кiзi чōkтап чадыр:
«Ыспассым сäнї», тäдiр,
аi kар'атты тудӱб-алды,
оң тāргä палђап салды,
Кара Канды тудӱб-алды,
сол тāргä палђап салды,
Кара Канның чуртӱн сары пар-чадыр.
Аk сар'адын ас kамцылады,
Кара kанды кöп kамцылады.
Кара Канның чуртӱна чäттї,
арсаk пälдäң kарап кöр чадыр,
малын чонын кöрӱп чадыр.
«Адыма мал ползын!
«чäргä сыңмiн полђан мал!
«суђа сыңмiн полђан мал!»
Кара Канның öргöзӱндä
пала ылђап чадыр, äстiп чадыр.

Ak сар'аттыг Алтын Äргäк
Кара Канҕа чӧктап чадыр:
«Пу паланы чаксы азразын,
«сӱткä чачатпазын!
«мäң адам Сарыг Кан
«улуг кӱстӱг макачы алып,
«адам Сарыг Кан ыскан мäнi
«Кара Канның малын сӱр кäl!
«Кара Канның чонын сӱр кäl!»
Алтын Äргäк чӧр чадыр,
малын сӱрӱп парарҕа,
чонын сӱрӱп парарҕа,
Кара Канды када ал-чадыр.
Алтын Äргäк санап чадыр:
«Пāрынаң сыккан палазын
«kaiдыг аппарҕаңмын» тäдiр.
Тоҕус аi kap'ат тут-чадыр,
алтын пӧбӱскä кӧl-чадыр,
Кара Канны Кара Нiнчil палазын
алтын пӧбӱскäдä одурт-чадыр,
тоҕус чаiзаг позыба тут-чадыр,
Сарыг Канның чуртӱн сары парды.
Алтын пӧбӱскä тазрāнда
тегäрмä када кӱзрäп чадыр,
чäрмä када кӱзрäп чадыр.
Алтын Äргäк чонны малды
чäттi кӱнгä чäттрä
аппарып полбiн-чадыр.
Чäттi кӱннӱң пазында
малды чонны сӱрӱп парды,
алтын ӧргӧзӱ мынд'ok калды.
Сарыг Канның чуртӱнда
чамдыг кабыс одаг тiк-пäрдi,
мында Кара Кан чурттап чар.

Малын малҕа kосты,
чонын чонҕа kосты.
«Пала öскäнџä одур,
«пу kабыс одагда одур;
«пала öссä, äр полза
«Сарыг Канды позы пілгäі!»
Сарыг Кан абазына пазып пар-чадыр,
Алтын Äргäk пöрÿгÿн
kолтыk алтына сÿб-алды,
мал чонын аралап парды,
ат палҕаџаҥ алтын сарчынҕа
аk сар'адын палҕап салды,
ікі тізäгä одур пазыр-чадыр,
kамаҕы соідылҕанџа пазыр-чадыр.
Сарыг Кан кöскöп чадыр,
тегäрџä кÿзÿрäп чадыр,
тегäрџä сатрап чаҕыр:
«Малымны малҕа kостыҥба?»
««Костым, тäдір, малыҥны.»»
«Чонымны чонҕа kостыҥба?»
««Костым, тäдір, чоныҥны.»»
«Кара Кан апчакты kаіда äттіҥ сäн?»
««Чамдыг kабыс одаг тік пäргäм,
««малдыҥ пазына чонныҥ пазына.»»
«Палазын kаіда äткäзіҥ?»
Алтын Äргäк чōk пäрбін-чадыр,
kорыҕып ылҕап чадыр.
«Мäніҥ абам кÿстÿг маkачы-дäп
«чōkтадыҥба, Алтын Äргäк?
«Палазын ноҕа öлдÿрбäзіҥ?
«аныҥ палазын öдÿрбäндä
«сäні öдÿрäмін» тäдір.
Сарыг Кан kыр-чадыр:
«Чäр алтында турҕан

«чäтті чылāс кізі кälзін!»
Чäтті чылāс кізі кälдї,
пу чäр kыімыктап чадыр,
чäтті чылāс кізі кірä пасты,
алтын сакпа пöрӳк kолтыkkа kысты,
пазыр-чадыр чäтті чылāс кізі:
««Пäг тäзä пібіс, Сарыг Кан апчаk,
««но імäдäӊ ары пістї kырдыӊ?»»
«Алтын Äргäктї аппарып
«ады кöзӳмінä аппарзын!
«аппарыб-öдӳрзӳн!» тäдїр.
«Улуг тасkылдыӊ одін тозы чыгзын!
«Алтын Äргäктї кöідӳрзӳн!
«адымына kада одӳнзӳн!»
Чäтті чылāс кізі кälдї,
Алтын Äргäктї kāб-алды,
адымына kада капты,
пазарӻа азаk пäрбäдї,
тударӻа колын пäрбäдї,
улуг тасkыл зары талаза чӳгӳрдӳ.
Улуг тасkылдыӊ одін тозы чыгды,
тоӻус kадыл кізäн суктӳ,
kолы азаӻына сук-чадыр,
одуӊнӳӊ тозы Алтын Äргäккä ӳп чадыр,
алтыннаӊ чоӻары от одӳн-чадыр,
ады кöзӳмінä одӳн-чадыр,
kырыk чыл кöјӳп чадыр,
kырыk чыл чäттрä тозы кöідӳ,
kыбын-ла kалды,
тäскäртін чäl кälдї,
тозы kыбынын kāп парды,
от кöігöн чäрінä тӳкӳрдӳ,
от öс парды,
öдӳргäн чäрін пір кізі пілбін-чадыр,

алтында чатkан Аіна пілбін-чадыр,
ӯстӯгӯ турҕан Чаjӓн пілбін-чадыр.
Оілап сыkты чӓтті чылӓс кізі
Сарыг Канның чуртӯна,
езік асты, ӓзӓн пӓрді,
еркӓн алті міндӓ пӓрді.
«Ӧдӯрдӓр Алтын Ӓргӓкті?»
««Ӧдӯрдӯбіс, kаным!»» тӓдір.
«Каіді ӧдӯрдӓр?» тӓдір.
««Улуг тасkылдың одін тозы чыгдыбыс,
««от одӯнӯб-ӧрттӧдӯбіс.»»
«Ӓдӓі кӓрӓк, чаксы!» тӓдір,
«ам наның ар чӓріңӓ!»
Наныб-ысты чӓтті чылӓс кізі.
Сарыг Кан апчаk
аk сар'адын ӓзӓрлӓді,
тоң чӓрдӓ томукча кірӓ пасты,
еріг чӓрдӓ едӓкчӓ кірӓ пасты.
Аk сар аттаң кӧігӧн от
чӓрі сума тегӓрмӓ
kоры кӧі чадырлар.
Аk сар'адын ӓзӓрлӓді,
аk сар'адын мӯнӯб-алды,
адының агзын аіландыр-чадыр,
пу чӓр тозы аіландыр-чадыр,
аk малын аралап пар-чадыр,
арҕа чонын тӓксілӓп пар-чадыр.
Позының малы пӓрі оттап чадыр,
Кара Канның малы ары оттап чадыр.
Позының малын ӓртіп парі,
Кара Канның малына чӓт парі;
Кара Канның пір пі тӯп чадыр,
Кара Канның мал пазы пі
чӓlді чӓрмӓ сӧзӯр-чадыр,

kўзуруҕӱ̆ чӓрмӓ сӧзӱ̆р-чадыр,
ол пінің туҕан kулуннӱң
алын туіҕаk алтын,
кӓзін туіҕаk кӱ̆мӱ̆с,
алын чӓlді алтын,
кӓзін kузуруҕӱ̆ кӱ̆мӱ̆с,
kырыk піді ӓміп чадыр.
Кулун kабыс одаг сары пар-чадыр,
Сарыг Кан пастыр-чадыр,
kулун паз-оk-чадыр,
kабыс одаг чӓт-парі,
Сарыг Кан оk чӓт-парі.
Караkмына кӧргӧнџӧ,
kулаkмына уkkанџа,
танāзы тарлі тӱ̆скӓн,
Сарыг Кан kулун кӧрбін kалды.
Тā тегӓргӓ сыkkан пілбін kалды,
тā чӓргӓ кіргӓн пілбін kалды;
мыныӊ парҕан чӓрін пілбін,
тіlіргӓ пар-чадыр.
«Мӓнің ікі адаі пар» тӓдір,
ікі kара адаіны kыр-чадыр.
Ікі адаі чӱгӱ̆рӱ̆п кӓl-чадыр;
тырҕактаң саҕын пырлап чадыр,
чӓрі паза kада кӧрӱ̆п чадыр.
Ікі kара адаі чӧktап чадыр:
«Но кӓрӓк полтыр сӓгӓ?
«но імӓнӓң kорыk-чадырзың?»
Сарыг Кан чӧktап чадыр:
«Кырk чыл парҕан кікті
«чӓдӓ-чӱгӱ̆рџӓң, ікі адаі,
«пу чӓрдӓ імӓнӓң kорыkпін-чадырым.
«Кулун чіт парды,
«аны чӓдӓ чӱгӱ̆рӱ̆џӓр!» тӓді.

Ікі адаі чӧктап чадыр:
«Чобалыны турбас імǟ kыр̄ҕазың,
«корыkпазын, табарбыс.»
Ікі адаі чӱгӱр сыкты,
пу чäр kыімыkтап kалды.
Паза kыр̄-чадыр Сары Кан:
«Тегäргä одырып чатkан
«ікі kан кäрäдä kус кälзін!» тäп.
Ікі kан кäрäдä kус кälді.
«Äкä, Сарыг Кан апчаk,
«но імäнäң ары kыіҕырдың?»
««Кулун чіт парды»» тäдір.
Кан Кäрäдä чӧктап чадыр:
«Пу kулун улуг kыіҕа полар» тäп
Кан Кäрäдä kус парды.
Сарыг Кан паза kыр̄-чадыр:
«Чäрдің алтында чаткан
«чäтті пастыг Чälбäгäн,
«kапчыҕаі сыk кäl!» тäдір.
Чäс таjактыг Чälбäгäн,
чäтті паштыг Чälбäгäн
чäрдің алтынаң сыk кälді.
«Но імäнäң kорыkтың?» тäдір.
««Пу чäрдің ӱстӱндä
««kорыkkан імä піскä чоk полҕан.
««Кулун тäб-аларҕа кäрäк,
««аны ӧдӱрäргä кäрäк піскä,
««чäр алтына кірäр полза
««сäн чаксы kадарарзың!»» тäдір;
««чӱс пут темір арҕамцын
««уруктап тастірзің!»»
«Чаксы kадарін!» тäдір,
Чälбäгäн наныб-ысты.
Паза kыр̄-чадыр Сарыг Кан:

«Кула пīlĭг Кӯkат кälзін!»
Кула пīlĭг Кӯkат кälдĭ.
«Äзäн, нанџым Сарыг Кан!
«но імäнäң kорыҕып kы̄рдың?»
««Піс корукkан імä чоҕул,
««kулун чіт парды»», гäдĭр;
«чäргä кірĭп кälзä
«сäн аны сӯрäрзĭң» тäдĭр.
Кӯkат чо̄ктап чадыр:
«Чобалына турбас імä
«kулун тударзың тäп kы̄рдың.»
Парыб-ысты Кӯkат.
Сарыг Кан паза kы̄р-чадыр:
«Талаідың тӱбӱндä чаткан
«Кäр Палык сыксын!» тäдĭр.
Кäр Палык судаң сык кälдĭ.
«Но імäнäң kорыҕып kы̄рдың?»
««Імäдäң kорыкпīн чарым,
««kулун чіт парҕан»», тäдĭр;
««талаі суҕа ол kулун кірäр,
««сäн ол kулунны сы̄рзың!»»
«Чаксы!» тäп Кäр Палык суҕа кір парды.
Аk сарыг аттыг Сарыг Кан
кӱнгä кӧр-чадыр алтын кӱзäңä,
парҕан чäрін пілбīн-чадыр,
аіҕа кӧр-чадыр алтын кӱзäңä,
парҕан чäрін пілбīн-чадыр,
тегäрдäгĭ чылтысты санап тыр,
парҕан чäрін таппīн-чадыр,
судӱң тозын санап чадыр,
парҕан чäрін пілбīн-чадыр,
оттың тамырын санап тыр,
парҕан чäрін таппīн-чадыр.
Кара Кан апчаk ӧlӱп парĭ,

Кара Нінціl kуртуjak ölÿп парі,
астаң астап, судаң сускап
апчак kуртуjak ölÿп парі,
алардың палазын ізін
піjä kулун алып тäскäн,
паланы танā пäрі тартkан.
Сарыг Кан тіläп тіläп
парҕан чäрін чäрдä пілбін-чадыр.
«Азаҕым парҕан чäргä пазым парзын!
«пазым парҕан чäргä азаҕым парзын!»
Турҕан чäрдäң kамңы сапты,
чазы парҕан пудÿн чара сапты,
пу чäр kад' аіланды,
учуҕуп парі тäзä
kанат табызы äстіlбін-чадыр,
чÿгÿрÿп парі тäзä
табаның табызы äстіlбін-чадыр,
ноно чäргä парза
позы-дā пілбäс полды.
Кöрÿп парза тегäргä öскöн
темір таскыл тур-чадыр.
«Канаттыг kус азра учуkчаң
«кебі чоҕул!» тäдір,
«тырҕактыг аң сыk полцаң
«кебі чоҕул!» тäдір.
Аk сарыг аттыг Сарыг Кан
таскылҕа чäт кälді.
«Канаттыг kус азра-полбін,
«канады тÿгäніп ölцöң полтыр» тäдір,
«тырҕактыг аң сыk полбін,
«тырҕаҕы тÿгäніп ölцöң полтыр» тäдір.
Сарыг Кан кöр тур-чадыр,
kулун темір таскылҕа
алтын паскысчылап пазып сыk-тыр.

Пу темір таскылны
парчан ӧдып сык партыр.
«Каідыг мäнің сар'ат сыкпас?»
Сар'атка камцы сакпан,
пijä кулун каіда сыккан,
сар'ат анд'ок сык-чадыр.
Таскылның кырына сыкканда
Сарыг Кан кӧрӱп тур-чадыр,
пу кулун мында тур-чадыр,
палазы мында ылҕап чадыр,
чалбак тас ӱстӱндä сал-салтыр.
Ок сӯр-чадыр адарҕа.
«Мäннäң озып коіда парарзың?»
Кулун ам чӧктап чадыр:
«Мäні чäдіп атканца
«äргäгің тӱгäнäр!
«сарыг адың чӱгӱрӱп
«мäні чäдіп кälгäнцä
«тӧрт туіҕаҕы сӯрӱнар!»
Саҕам адарҕа äт-чадыр.
Кардаң ак сырајы
каралып чӱläн чадыр,
каннаң кызыл сырајы
каралып чӱläн чадыр.
Саҕам атты Сарыг Кан,
пу чäр кіріс табызын
äспäн чон чок полды.
Кулун паланы танäзына тарткан,
каіда парҕан пілбін-чадыр.
Кӱзäңä аіҕа тут-чадыр,
парҕан чäрін таппін-чадыр,
кӱзäңä кӱнгä тут-чадыр,
парҕан чäрін таппін-чадыр.
Позы укканынаң піl-чадыр.

Камџы сакпан сарыг ат
kырk пäрстä сар'ат сäгірдï,
ат ашшаӊ арсаk пäl,
ер ашшаӊ егір пäl
сыҕара чортып kарап чадыр.
Ен парҕан чазы чадыр,
сыҕара чортып kарап чадыр,
пу kулун мында пар-ṭыр.
Кöргäн чäрдäӊ ok сустў.
«Мäн сäнï атпазам
«Сарыг kан адым чïссïн!»
Саҕам кälïп ат-чадыр,
кіріс табызын пу чäрдä
äспäн чон чоk полды,
танā табызы тарлī тў̋стў̋,
пу kулун kаі кälгäн, kаі парҕан,
позыда пilбäс полды.
Чў̋гў̋р-чадыр kулун,
аk талаіҕа чäт-парды,
пijäгі ікі адаі чäттï,
kулуннў чäт-чадырлар,
kулуннў кälïп туттў.
Пу kулун kаіда парарҕа
пilбïн-чадыр, турўп чадыр.
Сарыг Кан мынд'ok чäттï,
адыjын «ў̄с» тäп чадыр,
пijäгі ікі адаі
kулуннў тутkўлап чадыр.
Сарыг Кан атты ам kулўннў,
атkан kулуннў парып кöр-чадыр,
«Öдў̋ргäн полҕан» тäдïр.
анаӊ парып кöр кälзä
ікі адаjын ат-сал-тыр,
kулун пу чäрдä чоҕул.

Пу kулун парҕан, парҕан
аk талаiҕа чäт-кäлдï,
кӧ̆рӱ̆п, кӧрӱ̆п, кӧрӱп чадыр.
Кäр Палыk аҕзын ас-салтыр.
Кулун чӧ̆ктап чадыр:
«Сарыг Канның мäкäзï артыкпа?»
«kулуннӱң сӱмäзï артыкпа?»
Кырk kанаттыг алтын кӱскӱскä
kулун ам kубӱлдӱ,
аk талаiҕа кiрä сäгiрдi,
пiјäгi Кäр Палыk мыны сӱрдӱ̆,
kырk kанаттыг алтын кӱскӱс
талаiды чоктап чӱ̆гӱ̆рдӱ̆,
талаiдың тазын тозы тäбïндi.
Кäр Палыk аны тутчаңмын, тäп,
тас-ла аҕзына суҕунӱб-одурдӱ,
мыны чäтчäң кебï чоҕул,
чäт полбады, чат kалды.
Кулун талаiды кäзïп
озарына чäт-кäлдï,
парҕан, ан'аркы чäрдï кӧр-чадыр,
парар кäлäр чäрïн пiлбïн-чадыр.
Пӧ̄ турҕан kулун kубӱлдӱ,
тар тонныг алтын чаiзаг,
табылkаттаң соҕан äттï,
табылkаттаң чаг äттï,
пiјäгi палазым пурдӱнаң тӱ̆зӱ̆рдӱ̆,
алып от аразына суk салды,
аңнап kустап парыб-ысты.
«Аң адып азраҷаңмын,
«позының ïзïн азраҷаңмын,
«ам ïзïрäргä еҷäзï чоҕул,
«азрïрҕа абазы чоҕул,
«мäннäң паска кем азрïр?

«салҕан kудајы пар полза
«аң пäрзiн азрап саларҕа!»
Аңнап kустап пар-чадыр,
парчан кiзäк чыс тур-чадыр,
kулун кöрӱп пар-ысса,
kырыk пулан оттап чадыр.
Чамыс отkа чадып пар-чадыр,
кöрбöзӱн мäнi! kуiбазын!
узун отkа кӱiлäнiп чадыр,
кöрбöзӱн мäнi! kуiбазын!
Адар чäргä чäткäн,
kырk пуланны пiр оkkа атты,
аk kазыңның тозын сојыб-алды,
kырk пуланның чiлiн тозы алды,
kырk пуланның чäн тозы алды,
чäн, чiлiн аппар-чадыр,
äдi анд'оk kал-чадыр.
Парып малтырҕан пӱрӱн
алып тастаб-ысты,
пiјäгi kырыk пуланның чiлiн
паланың аҕзына суk-чадыр,
тозы чiп салды пала,
kырыk пуланның чäн
паланың аҕзына суk-чадыр,
тозы чiп салды пала.
Паланы kарыҕына кiрä тартты.
«Пазым парҕан чäргä азаҕым парзын!
«азаҕым парҕан чäргä пазым парзын!»
Тäскäн ноно чäргä
туҕулап оiнап пар-чадыр,
ат ашшаң арсаk пäl чадыр,
сыҕара чӱгӱрӱп кäliп кöр-чадыр,
ан'арkы чäрдä мал чадыр,
аk kыр пӱткäн мал чадыр,

ен парҕан чон одур,
чірга от чӓтпӓ̄н мал чӱ̆р-чадыр,
чӓргӓ сыңмін парҕан чон одур,
алты частыг ат ебірбӓ̄с
алтын öргӧ̄ тур-чадыр,
алтын сарkы чӓрдӓ kыс öргӧ̄зӱ̆,
алтын öргӧ̄ тур'оk чадыр.
Кырыk kыс оінап чадыр
тоҕус тöгöі пазында,
kырыk kыстың kолында
kырыk алтын пылат полҕан,
kырыk kыс оінап туруп,
kырыk сарын сарнап чадыр.
Ӱ̆стӱ̆гӱ̆ чатkан kудаі
сарын ӓстіп kӓркӓп чадыр.
Пу kулун аны кöргöн,
палазын пурдӱ̆наң тӱ̆зӱ̆ргӓн,
öлöң от чулӱ̆б-алып,
палазына тöзöк еткӓн,
палазын чаттыр-чадыр,
узут чадыр паланы,
малтырҕан пӱ̆рӱ̆н чулдӱ̆,
чōрҕан едіп чӓ̄п чадыр.
Чаттыр салды, позы сілгінді,
kыскa kубӱ̆лдӱ̆ kулун,
kырыk kыскa kубӱ̆лдӱ̆,
kырыk kыс kолында
kырыk кӱ̆мӱ̆с пылат туттӱ̆,
kырыk алтын пылат тутkан
kырыk kыс сары чӱ̆гӱ̆рдӱ̆.
«Кырыk kысты мӓн утпазам
«kулун адым чіссін!» тӓдір.
Парды ам kырыk kыскa.
Сӓгізон kыс оінады.

Аі ӓрткӓнін пілбӓс полды,
оінады сӓгізон kыс,
чыл ӓрткӓнін пілбӓс полды,
чаҕыстан оінап чадыр.
Пу kырыk kыстың парҕан чӓрін
паза пілбін-чадыр.
«Мӓнің палам тірігбӓ?
«мӓнің палам ӧлгӧнбӓ?»
Чӱгӱр сыkты, чӱгӱр kӓлді,
палазы пу чӓрдӓ чоҕул,
ӧлӧң от чулуп салҕан тӧзӧk
чізіп, kурҕап партыр,
чулҕан малтырҕан пӱрӱ чӧрҕан
чізіп, kурҕап партыр.
Парҕан чӓрін пілбін-чадыр,
тегірдӓң тӓглігӓн kус
тіп парҕанын пілбін чадыр,
чӓрдӓң kартыҕа kус
kӓп парҕанын пілбін-чадыр.
«Пу чӓрдӓ kацан мӓн аны кӧрӧрӱм?»
Сілгінді, kубӱлдӱ,
сарыг мӱстӱг сын полды.
«Пу чурттӱ kурутпазам
«аі kара kулун адым чіссін!
«пу чӓргӓ чӱрбӧссӱм!» тӓдір.
Пу сынның тапсӓнын естіп
ӱстӱгӱ чајӓн ылҕап чадыр,
пу сынның табызын естіп
алтындаҕы аіна ылҕап чадыр.
Пу сын ам тарын-чадыр,
сарыг мӱсмӓ чӓрді kасты,
тегіргӓ тобраkты тастады,
пу чӓргӓ kӱн салбін-чадыр,
kара, kӱн пір ӧkшӧш полды,

тобрактаӊ аі пырлап чатkанда
аі салбас полды пу чäргä,
малды мӯсмінä іläп,
сарыг сӯн тастап чадыр,
аҕып чатkан аk талаіҕа
кірä тастады сарыг сӯн.
Арҕа чонын мӯсмä іläп
талаіҕ'оk кірä тастады.
Арҕа чон сыktап чадыр;
талаі тӱбӱнä аk-чадыр,
пу чурт тозы kуруттӱ,
тындыг імäні артыс чоҕул.
Пір аксыр чылҕы kалып чадыр,
kанҷа чон тозы kырып парі,
ен парҕан чоннаӊ
пір кӱс кісі kалып чадыр.
Алты частыг ат ебірбäс
алтын öргöдöӊ амды
пір kат пала kуҷакtанып
паланы тудӱп кäйіп чадыр.
Ылҕі, сыkті кäl-чадыр,
пу kат кізініӊ чарыҕы
тегір ӱстӱнäӊ пäрі чарып кäl-тір,
чäрдіӊ алтынаӊ пäрі чарып кäl-тір,
сӯн сары ылҕап сыktап кäl-тір.
«Кудаі салҕан імä полдыба?
«аіна салҕан імä полдыба?»
Сардаk сӯнҕа чäт-кälді.
«Пілдіг імä полҷаӊма?
«тілі чоk імä полҷаӊма?»
Сӯн чӧktап чадыр.
«Мäніӊ паламны оҕурлап
«kаіда сукkан сläр?» тäдір,
«чаксымына аҕылып пäріӊäр!

«пäрбäзäр позыңардың тынын
«äд'ok äдäрім» тäдір.
«Пу чурт кäмнің чурт полџаң?»
Кат кізі чōктап чадыр:
«Ak kыр аттыг Аідолаідың
«чуртӯ полџаң пу!» тäдір.
««Аідолаі kаіда парђан?»»
«Чāђа парып kырk-чыл полды,
«ölгöн полза ады кälгäн äдї,
«ölбöн ok полар Аідолаі.
«Аідолаідың туңмазы
«Алтын Арыг kыс пар» тäдір,
«ол оінап чӯр-чадыр;
«ол ођурлап парђан полбазын,
«парып мäн сурап кälїн!
«мäнїң пу паламны
«алып kал, сардаk сы̄н!
«мäн салып парїн паламны,
«мäн кälгäнџä мында чатсын!
«сäнің палаңны ол алђан полза
«ађыларым палаңны.»
Кат позы чӯгӯр парђан,
kыстың öргöзӯнö кірдї.
«Паланы kаідары сукkазың?
«паланы ађылђан ползаң
«чаксымына пäр аны!
«Аідолаі кäläр полза
«моіныңны тöгöгä салып
«кäзä сабар Аідолаі,
«сыннап алђан ползаң пäр!»
Ол тöзöгӯн алыб-ысты,
паланы алып пäр-чадыр.
«Аппар-пäр сардаk сы̄нђа!»
Паланың kараѓынаң

чалын от кӧјӱ̆п чадыр,
кізі кӧрӧргӓ kорkыстыг.
Пу kат kуцактап чадыр.
паланы аппарып чадыр,
сардаk сы̄н сары аппар-чадыр.
П̆у паланы kāп полбīн парī,
кӯ̆зӯ̆ kаттың тозы сыk-парī.
Сардаk сы̄нҕа чӓткӓнцӓ
тоҕус чӓргӓ тынын-чадыр,
сардаk сы̄нҕа аппарып
паланы пӓрі̆п чадыр.
«Сӓні̆ң пу палаңма?» тӓді̆р.
««Мӓннī ӓмӓн кізінī ӓмӓс »»
Пу паланы сардаk сы̄н
танāзына тартыб-алды,
сардаk сы̄н турҕан нома
аі kар'ат полып турӯб-ысты,
аі kар аттың кӧігӧн от
тоҕус kадыл чӓрдӓң алтынаң
тозу кӧјӱ̆п чадыр.
Пу kаттаң сурап чадыр:
«Сӓн kаізының палазы полцаңзың?»
Пу kат чо̄ктап чадыр:
«Мынаң ары раk чӓрдӓ
«аікар'аттыг Кара Кан
«Кара Нīнціl kаттыг,
«алардың палазымын,
«Кан Тарҕаk мӓн полцаңмын,
«Кара Кан абам kырык чыл узāн,
«іцӓм мӓні̆ kыс еткӓн,
«кізā кӧртӱ̆спīн азрāн,
«азрāн іцӓ мӓні̆ kыс ӓткӓн.
«Аідолаі аңнап чӱ̆рӱ̆п

«Аідолаі піскä кіріп
«мäнї аҕылып kат äткäн.
«Тоҕус чыл одурҕанмын,
«пір пала такпабын» тäдїр,
«сäн но кізінің ады полдың?»
««Аі kар аксыр адалыг,
««аі kар пї іӌäлїг
««аі kар ат мäн полӌаңмын.
««Кара Кан абалыг
««Кара Нїнӌіl іӌäлїг
««мäнің їзім ол полтыр.»»
Пу̣ Кан Тарҕаk мыны ескäн,
сыkтап чадыр, ылҕап чадыр:
«Мäнің туңмам ол полтыр;
«аі kар'ат мǟ пäрзїн!
«мäн аппарып азрі̄рҕа
«паламны асkынӌаk азрі̄н!
«туңмамны кӧп азрі̄н!
««Чä! аппар азра туңмаңны!»»
Пыскырҕан аі kар'ат,
час пала кäl-тӱ̆скäн.
«Чä! аппар азрі̄рҕа,
«чаkсы азрап чаtканыңны
«тозы мäн пілäрїм» тäдїр.
«Карада ебің алтын ӧргӧ̄дä
«кӱ̆скä полып чӱ̆гӱ̆рäрїм,
«сǟгǟ узі̄рҕа уіҕу пäрбäспін,
«чаkсы азрап чаtканыңны
«тозы мäн пілäрїм» тäдїр,
«кӱ̆ндǟ ебің алтын ӧргӧ̄дǟ
«аk тоkтан полып чӱ̆гӱ̆рäрїм,
«чаkсы азрā̄ныңны пілäрїм,
«чäбäl азрā̄ныңны пілäрїм.»
Кӱ̆скä kарада чӱгӱ̆р-чадыр,

узīрҕа kатkа пäрбīн-чадыр,
кӱндä узīрҕа саҕын-чадыр,
аk токтап уіҕу пäрбīн-дīр.
Кат kарада азрады,
кӱндä паз'оk азрады,
пала ӧзӱп чадыр.
Ікі улҕацак тысkары оінап чадыр,
іцäзī соҕан оk ет-чадыр.
«Парыңар! kускацак адыңар!»
Ікäлä kускацактап пар-чадыр,
ертäн парҕан кізі īрдä кälдï.
Аідолаідың палазы
оттыс kускацак атты,
Кара Канның улҕӱцакы
еlіг kускацак атты.
Ам таң ат-чадыр,
арыг кӱн сыk-чадыр,
пулар оk ча соҕан алҕан,
kускацактап пард'ікälä.
Ертäн парҕан kарада кälдï,
Аідолаідың олҕы
еlіг kускацак аткан,
Кара Канның олҕы
чӱс kускацак аткан.
Узӱп парды ікälä,
аттыр таң адып кälдï,
арыk кӱн сыҕып кälдï,
оk ча соҕан алдылар,
kускацактап пардылар.
Пу чäргä kујун оінады,
пу чäргä чäl кірдï,
пу чäр пäрï ідіlдï.
Ат ашпаң арсаk пälдäң
пір ат кäl-чадыр,

аk kыр аттың пазы кӧрӱндӱ,
алыптың kамаҕы кӧрӱндӱ.
Чуртӯ чӓрін тозы кӧр-чадыр.
«Пу мал kаідаң ары парды?
«пу чон kаідаң ары парды?»
Чазыда еніс еніп чадыр,
Аідолаі алып кӓl-чадыр.
Пазына сыkkан сазы
kо̄т кӓптӓн пар-тыр,
kулун ӓдї тӯгӓн-тїр,
kуру со̄гӱ kал-тыр,
kалың ӓдї тӯгӓн-тїр,
kурла со̄гӱ kал-чадыр.
Ебінӓ чӓттї, ат палҕацаң
алтын сарчынҕа адын палҕады,
езік асты, «езӓн, алҕаным!
«Кан Тарҕаk, езӓн!» тӓдїр.
Алтын сірāгӓ кӓlіп
ӱстӱнӓ одур-чадыр,
Кан Тарҕаk чӱгӱр-чӱрдӱ,
алтын столҕа тамаk салды,
тамактың таттīн салды,
араҕаның kаттīн салды.
«Кан Тарҕаk алҕаным,
«малым чоным kаідары парҕан?»
««Калī чоk kаг алдым тӓп
««ӱрӱнгӓзің Аідолаі,
««кӓlгӓн аі kар'аттыг туңмам
««кӓlіп парчан сӱрӱп парҕан.»»
«Чӓ, алҕаным, kаідар аны
«тіріг кірзӓ такпаібыс!
«сӓнīlӓ аппāрбāнды урӱн-чарым.»
««Сӓнің туңмаң Алтын Арыг
««мӓнің туңмамны аппарып

««ӧдӱрӓргӓ еткӓн»» тӓдір.
«Сыннаппа, Кан Тарӷак?»
Тӓмір сымык алӷан Аідолаі.
«Каідї полӷан саӷызың?
«чуртумнӯ ноӷа пірӓт салӷаң?»
Алтон сӯрбӓстӓң kакпан kысты
соіӷан, арыг тынын сыӷара.
«Сӓн ӧl! сӓнї чыгбассым!
«адаі kус сӓнї чізін!
Кӓlгӓн Аідолаі ебїнӓ,
ас тамаӷын чіб-одур,
ӓдӓі чіб-одурӷанда
раk чӓрдӓ аја табызы ташлї тӱстӱ.
Пу сыkkаі кӧр-чадыр,
но імӓ пол парды,
кӧрзӧ ікі пала тудӱш-шадыр.
Кара Канның олӷы
ікі чӱс kускаџаk атты,
Аідолаідың олӷы
еlіг kускаџаk аткан;
аны пылӓзып уруш-шадырлар,
ӱlӓзӓргӓ чӧктап полбїн-чадыр.
Раk чӓрдӓ тегір тӱбӱ ташлї тӱстӱ,
аӷылып кӧдӱр кӓlіп тастады,
Аідолаідың олӷы ам ӧlдӱ.
Кара Канның олӷы
анаң парып тӱстӱ,
молтырӷы сыӷып ӧlӱп парды.
Аідолаі кӓlдї, сыктап чадыр,
Кан Тарӷаk кӓlдї, сыктап чадыр.
Аі kар'ат пу чӓрдӓ чоӷул.
Раk чӓрдӓ ат табаны ташлї тӱстӱ,
пу чӓр тозы kымыктї тӱстӱ,
ат аштаң арсаk пӓlдӓң

ai kар’аттың пазы кӧрӱндӱ,
ai kар’атkа алтын чӱгӓн суҕӱл пар-тыр,
арҕазына алтын езӓр урӱл-пар-тыр,
алтын садаk тāргӓдӓ.
Аі kар’ат кӓl-чадыр,
кізі кӧрӧргӧ kорkыстыг,
kадыл kујаҕы тāргӓдӓ кӓl-чадыр,
кӧргӧн чӓрдӓң кістӓп кӓl-чадыр:
«Каізы ӧдӱргӓн мӓнің їмнї?
«Кан Тарҕаk, кӓм ӧдӱргӓн?»
««Їң алыг, kускаңаk пылāзып
««олҕылар пылāзып ӧlгӓн.»»
«Кан Тарҕаk, тӓк табраk чōkта!
«ӧlгӓн кізінї тіргіс-чаткан кізі парба?»
««Піl-чадырбын, парарзыңма?
««парар чӓрің раk полар,
««кӓlӓр чӓрің раk полар!»»
«Ӧlзӧм їм кӱlӱктӱң ӱзӱн ӧlӧрбӱн!
«кіңігдӓң ала піс kада ӧскӓн,
«раk-тā полза парарым!» тӓдїр.
««Мынаң ары тегір ӱстӱндӓ
««тоҕус чајāн пар полар,
««тоҕус чајāның ӱстӱндӓ
««ӧlдӱрбӓ чајāн пар полар,
««ӧlдӱрбӓ чајāның ӱстӱндӓ
««ӱс kыс пар, тӓдїр,
««ӧlгӓн кізінї тіргіш-шадыр,
««аlардың улї, пāңӓзї
««Алтын Чӱстӱк kыс пар,
««ӧlгӓн кізінї тіргіш-шадыр.»»
Аі kар’ат чӱгӱр-чадыр,
езӓрін їзінің kырінда артысты.
чӱгӓн їзінің kырінда артысты,
Сӓгіргӓн аі kар’ат

тоҕус чаjāнның ўстўнä турҕан,
аннаң чачырāн аі kар'ат,
ӧ̄lдўрбä чаjāнның ўстўнä турҕан,
аннаң чачырāн аі kар'ат,
ўс kыс одур-чадыр.
Аі kар'ат кіргäн, езікті аскан,
пазын суkkан кӧр-чадыр,
алтын сірāнің ўстўндä
ўс kыс одур-чадыр,
алтын ыстол ўстўндä
тамаk чаkсызын сал-салҕан.
Аі kар'ат тур-чадыр.
Кыс аттаң сурап чадыр:
«Каізының ады полдың?» тäдір.
Ат ылҕап чӧ̄ктап чадыр:
«Када туҕан пацäзінің чуртўнда,
«алтын ӧргӧнўң kырында
«азрāн абазын пілбін-чадыр,
«еміскäн іцäзін пілбін-чадыр,
«Аідолаідың чуртўна кälгäн,
«анда kускацаптап чўргäн,
«пылāзып ӧ̄lгäн ікі улҕацаk,
«пірзі Аідолаідың палазы,
«аны ӧ̄дўргäн позы ім,
«аннаң тäскäрä пар тўскäн,
«моінын сынып позы-дā ӧlгäн.
«Ӧlгäн кізіні тіргіш-шаткан,
«Аі Арыг, Алтын Чўстўктўң туцмазы,
«тіргішшäң-дäндä сäгä кälдім,
«абадаң чалҕыс паланы ацын!
«іцäдäң чалҕыс паланы тіргіс!
««Чä, аі kар'ат пар!»» тäдір,
««алтынаң курт чібäзін!
««чаксы kадар, аі kар'ат!

««ӱ̆стӱ̆нäң сāк тӱ̆зӱ̆рбäзïн!
««чаксы kадар, аі kар'ат!»»
Аі kар'ат нанып сäгiрдï,
ӧlгäн сӧ̄ктӱ̆ң kырiна
пазымына чаikап чадыр,
kараk чазы kан полып
аі kар'ат kарап чадыр,
пурдӱ̆ сӯ пус полып
аі kар'ат kарап чадыр,
пас чälбäп тур-чадыр.
«Мäнï мӱ̆нҕäң кiзiнï,
«езäр ӱ̆стӱ̆нä одурҕаң кiзiнï,
«аҕзымны ебрä тартчаң кiзiнï
«мäн ам kадар-чадырым.»
Ӱ̆с kыстың очазы кäl-чадыр,
алтын кӧ̄к полып кäl-чадыр,
кälдï, мӱ̆гӱ̆ сӯ аҕылды,
пā аҕылды, сашпы,
тоҕус уjалыг сарыг от
аҕзына кiрä тастап чадыр,
ӧlгäн кiзi ам тiрïlдï.
Аі kар'атты езäрlädï.
«Абам полҕан аі kар'адым,
«iҕäм полҕан аі kар'адым,
«мäнïң ӱ̆зӱ̆н тың оk ерāläн-чазың,
«ам нанаң чуртӱ̆быскa!»
Тоҕус kадыл тäмiр kуjакты
iҕнiнä кäзïп чадыр,
пу kуjакты кäскäндä
пу чäр kора кӧjӱ̆п чадыр,
алтын kылызы kолҕа туттӱ̆,
аі kар'атkа алтанды.
«Пäҕäм полҕан Кан Тарҕаk,
«kаҕандā полза тоҕаскаjым!

«чӓстӓм аk kыр аттыг Аідолаі
«позыныӊ едін позына чіттірӓм.»
Аідолаіма Кан Тарҕаk, палазымына
чуртӱн сары парып чадыр,
kорукпӓн позы kорук-чадыр,
аі kар'аттыг пу ӧл
аі kар'атkа kамҷы сапты,
тегіргӓ чазын урундӱ,
пу kамҷы сапkанда
тегір кірlӓн-чадыр,
kара чӓр ары kыімыктан-чадыр.
Аі kар'ат чӱгӱрдӱ,
ӱстӱгӱ чаткан чајачы одурӱп
олыт пӓрбін-чадыр,
аҕып чаткан аk талаіҕа
ам чӓттї аі kар'ат.
Аk казыӊ сојыб-алҕан,
kырk пулан адып чаткан,
азрӓн чӓрї пу полҷаӊ.
Карak чазы kан пол-чадыр,
пурдӱ сӱ пус пол-чадыр.
«Пу ӧlгӧнҷӧ kада чӱрӱп
«kада ӧlҷӧӊ ползабыс!» тӓдір.
«Аk талаіды kоідl кӓзӓӊ?
«аі kар'ат, пilӓрзіӊбӓ?»
««Сӓн пӓктӓб-одур ізӓӊӓдӓ,
««сӓн алтын чӓlдімнї тудӱн,
««суҕа сӓн тӱс парба!»»
Аі kар'ат чачырап чадыр,
аk талаідыӊ озарына парып
тура тӱстӱ аі kар'ат.
«Абам полҕан аі kар'ат,
«адымны адапkы!
«іҷӓм полҕан аі kар'ат,

«адымны адапkы!
«Раk чäргä мäн чӱрäрбін.
«Кік полза тӱктӱг полџаң,
«кізі полза аттыг полџаң,
«адымды адапkы!»
««Алтын тӱктӱг аі kар'аттыг
««Алтын Пыркан сäн пол!»» тäдір,
««алтын тӱктӱг аі kар'аттың
««чӱгӱрбāн чäр kалбазын!
««алыпkа алдыртпа!
««алып алтына тӱспä!
««ӱстӱгӱ алтын чаjāн
««кӱс кöп сā пäрзін!»»
Саҕаннаң kамџы сапты,
пу чäр kада аіланды,
тегір kада аіланды;
аі kар'ат чӱргӱргäндä
аk таскылның пазы
сірäнгäндä чазā тӱстӱ,
аk таскыл чазы пол-чадыр.
Саҕаннаң паз'оk kамџы сапты,
ер ашпаң егір пälгä,
ат ашпаң арсаk пälгä
аі kар'ат тура тӱстӱ.
Анаркы чäрді кöрӱп чадыр,
Сарыг Канның чуртӱна чäтті.
Сарыг мал ары оттап чадыр,
ізäргä су чäтпін-пар-тыр,
чäргä от чäтпін-пар-тыр.
Аі kара мал пäрі оттап чадыр,
Алтын Пырkанны кöрӱп
kалыk чоны ылҕаш-шадыр,
аі kар'атты кöрӱп
аі kара мал кістäп чадыр.

«Піс нанцаңмыс чуртӱңа,
«кізі чуртӱна одуруп полцаң кӧбі чоҕул.»
Алтын Пыркан чӧктап чадыр:
«Аі kара малым нанзын чäріңä!
«арҕа чоным нанзын чäріңä!
«Сарыг Канды позым пілäрім.»
Аі kар'аттыг Алтын Пыркан
Сарыг Канның ебінä парыб-ысты,
Сарыг Канның малын аралап парі,
Сарыг Канның чонын аралап парі.
Сарыг аттаң кӧігäн от
чалбаk чäр kора кӧідӱ;
тӧрт чалбаk тастың ӱстӱнä
адын Сарыг Кан турҕус-тур.
Чäрдің сӱн сыҕара
сарыг'ат пазып тур-чадыр,
сарыг аттаң тӧрт kара су
аk талаіҕа кірä аk-чадыр.
Сарыг Канның ебінä чäтті,
аі kар'аттаң тӱстӱ,
адының тінін пос тастады,
алтын ӧргӧзӱнä кірді.
Езік азып езäн пäрді,
еркäн алтап мäнді пäрді;
Сарыг Кан алтын сірäзін
тоҕус чäрдäң пӱкті пазып
саҕалын тараб-одурдӱ.
«Езäн Сарыг Кан! езäн пол!
«аі kара kулун ырадыба?
«ноҕа сӱрбін-чадырзың?
«аі kара kулундӱ чäдіп
«ноҕа ӧдӱрбін-чадырзың?
«сарыг аттыңның kӱзӱ чоҕулба?
«сарыг позыңның kӱзӱ чоҕулба?»

Сарыг аттыг Сарыг Кан
алтын сірāдā одурӯп
ікі kолын ӯлуп чадыр,
Кардаң аk сырајы
kараџылап kарал-чадыр,
kаннаң kызыл сырајы
kараџылап kарал-чадыр.
Аі kар'аттыг Алтын Пырkан
Сарыг Канҕа чӯ̆гӯ̆рӯ̆п чадыр,
саҕаннаң сӧзӯ̆рӯ̆п сыkты,
ат палҕаџаң ала сарчынның
kырІна сӧзӯ̆рӯ̆п чадыр.
Сарыг Кан kысkырды:
«Мäнің тыным сала-бäр!
«малымны тозы аппар!
«тынымны сала-бäрзäң
«чонымны тозы аппар!»
Алтын Пырkан äспäдІ.
«Сäн Сарыг Кан ӧІгäндä
«пу мал мäнің малым полар,
«чон-дā мäнің чоным полар.»
Сарыг Кан kысkырчы:
«Тоҕус kадыл чäрдің алтында
«чäс тајаkтыг ЧäІбäгäн,
«чäтті пастыг ЧäІбäгäн,
«пу чäрдä тыным сыk парІ,
«пу чäрдäң мäні алып kал!»
ЧäІбäгäн käІіп чадыр,
пу чäр ӧрӧ kӧдӯ̆рӯ̆Іӯ̆п чадыр
пу чäргä сыҕа kонды,
чäтті пастыг ЧäІбäгäн
Сарыг Кан-зар чӯ̆гӯ̆р-чадыр.
Аі kар'аттыг Алтын Пырkан
kапты мыны азаkтаң,

тоҕус kадыл чäрдiң алтына
мыны тастаб-ыза пäрдi.
Пу Чälбäгäн сомала тынныг
парып тӯстӯ̆, чат-чадыр.
«Пiр ölбöстäң Сарыг Кан
«он-дā ölзӯ̆н! мäн парбассым.»
Паз'оk kыскырчы Сарыг Кан:
«Кула пӣliг Кӯkат кälзiн!»
Кälдi чäрдäң Кӯkат.
«Аi kар'аттыг Алтын Пырkан
«мäнiң тынымны аларҕа,
«пу чäрдäң мäнi ал kал!» тäдiр,
«чäр алтына аппар!» тäдiр.
Кӯkат чӯгӯр кälдi.
Аi kар'аттыг Алтын Пырkанны
нāктаң аjалап сапты,
аjа табызын еспāн
пу чäрдä чон kалбады.
Саҕаннаң Алтын Пырkан
Кӯkатты ады кöзӯ̆мiнä
тоҕус kадыл чäр алтына
ам тастаб-ыза пäрдi.
Чiпчä тыны ӯ̆зӯ̆lбiн-kалдыр,
пу чäрдiң саҕызын ендäттi,
Кӯkат ам чöктап чадыр:
«Пу чäрдiң ӯ̆стӯ̆ндä мäн турбассым,
«Сарыг Кан пiр ölбöстäң
«пāс-тā ölзӯ̆н Сарыг Кан!
«Сарыг Кан ölöр полза
«мäгä-дā чаксы полар!»
Паз'оk Сарыг Кан kыскырды:
«Чäрдiң алтында чатkан
«чылāс кiзi кälзiн!» тäдiр.
Пу чäр kыiмыkтап чадыр,

чäтті чылāс кізі кälі.
Чäтті чылāс кізінің
тынына чäтчäң кебі чоҕул!
Ok сӯрдӯ Алтын Пырkан,
ak тасkылҕа чапсыра атты,
чäтті чылāс кізі ам
oktың пазынча парды,
ak тасkылҕа kазалды ok,
пу ok аҕыш-шылап ам öстӯ̆.
«Паза імäң парба, Сарыг Кан?
«kы̄р аны, Сарыг Кан!»
Кöксӯнäң пазып чадыр.
«Ікі адајым, кäl пу чäргä!
«алып тöрāн Алтын Пырkан
«тыныма чäдіп парі.»
Ікі адаі оілап сыkты,
тырҕактарынаң от кöідӯ̆,
аі kар'аттыг Алтын Пырkанны
чодазынаң туткӯлап чадыр,
аі kар'аттыг Алтын Пырkан
алтын kылыс kолына алды,
саҕаннаң ікі адаіды туттӯ,
kам ортазынаң кäзä сапты,
ікі адаі ам ölдӯ̆.
Паз'ok кälіп kыскыр-чадыр:
«Ікі Кан Кäрäдä kустар,
«мäнің тынымны ал kалыңлар!
«пу чäргä кälіңläр!»
Кан Кäрäдä kустар кälді,
алып тöрāн Алтын Пырkанның
kырīна кälіп тӯстӯ̆.
Алтын Пыркан тудӯб-алды,
пір kанатты сындырды,
пір азакты сындырды,

пір kаракты сӯрӯ̆б-алды.
Аk малдың аразына
амды kустарды тастады.
«Паза імäң парба, апчаk?»
««Паза імäм чоҕул!»» тäдір,
««арыг тынымны сала-пäр!
««аk kулаҕы тӧі нанҷы полаң!
««ӧlзä сӧгӯ̆ пір полаң!
««тӧгӯ̆lзä kаны пір полаң!»»
«Сäнімä нанҷы полбассым,
«чäр ӯ̆стӯ̆нä чӯ̆ргäім чаҕыстан.»
Азаkтаң kапты Сарыг Канны,
ат палҕаҷаң ала сарчынҕа
ам сапты Сарыг Канны.
Сäskан сылдыб-алар
чäр äді kалбады,
kусkун kаkылап алар
чäр äді kалбады,
адаі чалҕаб-алар
чäр kаны kалбады,
саі полып сӧгӯ̆ ӧдылды,
kум полып сӧгӯ̆ ӧдылды.
Алтына мӯ̆нҷӧң сарыг адын
алтын чыдамына сазыб-ӧдӯ̆рдӯ̆.
Алтын Äргäктің ӧlгäн чäрін
кӧрӧргä пар-чадыр.
Ӧlгäн чäрінä чäт kälді,
аk тасkылдың одін
тозы анда чып кälіп
одунтӯр Алтын Äргäкті,
тоҕус чыл кӧјӯ̆п тӯ̆р,
kыбыны-ла kалтыр,
тесkäртäн чäl käп парып kыбынны,
ӧlгäн чäрінä от ӧс пар-тыр.

Оңартын чӓl ітті,
kыбынны тозы чыгды,
ӱс kаттап чӓр тӓпті,
ӱс kаттап сыӊырды,
ölгӓн парӊан Алтын Äргӓк
адыköзӱмінӓ тірілді.
Езӓн тоӊазып чадырлар.
«Ölгӓн мӓні тіргіскӓн kаізы полџаң?»
««Аі kар'аттыг Алтын Пырkанмын,
««абаң Сарыг Канны öдӱрдӱм,
««абаңны öдӱргӓннӓң ары
««мӓнімӓ урузармаң?»»
«Ölзӱн! парзын Сарыг Кан абам!»
««Малын ӱlӓш-шӓмӓң, Алтын Äргӓк!»»
«Малды чонны ӱlӓспӓссім.
«Сӓнің оk чуртӱна парып одурабын,
«öдӱрзӓң позың піl, Алтын Пырkан!
«чалџы ӓтсӓң позың піl!»
««Сӓні ноӊа öдӱрџӓңмін?
««піс ікӓlӓ kарындаç полып
««пір чӓрдӓ kонаң!»» тӓдір.
Мал чонды ам сӱрдӱ,
Сарыг Каннын малы чонын
парча сӱрӱб-ыза пӓрділӓр,
Кара Каннын малы чонын
парча сӱрӱб-ыза пӓрділӓр.
Пулар ікӓlӓ сӱр пары,
Кара Каннын чуртӱна чӓтті,
малын малӊа kос пӓрді,
чонын чонӊа kос пӓрді.
Алты частыг ат ебірбӓс
алтын öргöзӱ ӓд'оk тур-чадыр,
анда чурттап чадырлар,
алып кӓlбӓс полды чуртӱна,

kузурук сöзӱрӱп кäліп
малӻа пöрӱ кірбäс полды,
kылыс сöзӱрӱп кäліп
ебінä алып кірбäс полды.
Алтын Пырkан чöктап чадыр:
«Алтын Äргäк, атkа мӱн!
«аңнап kустап пар сыk!» тäдір,
«аңның kаразын ат-кäl!
«kустӱң сäмізін ат-кäl!»
Алып тöрäн Алтын Äргäк
аk сарыг атkа ам алтанды,
улуг тасkыл талаза пар-чадыр,
улуг талаіды талаза пар-чадыр,
аңның кöбӱзӱ мында чӱр-чадыр,
kустӱң кöбӱзӱ мында чӱр-чадыр,
аттылап чадыр Алтын Äргäк,
чуртӱ чäрін талазыб-одур,
арӻа чоңӻа чäттї наныи,
атkан kустӱ, атkан аңны
kалыk чоңӻа ам ӱлäдї,
кїктїң колы-ла чäттї позына,
аӻылып пазыр-чадыр ебінä.
Алтын öргöгö кіріп кälзä
Алтын Пырkан узуп чадыр,
кöбöң тöзöк кіс тäрäзї,
чöрӻан чабылып узуп чадыр.
Äдін пызырыб-алды,
усkур-чадыр Алтын Пырkанны.
«Тур! тамаk чі, kарындас!»
Алтын остолӻа тамаk сал-чадыр,
тамаk чіб-одурлар.
«Чä, Алтын Äргäк kарындас!
«сäн мäннäң пурун туӻазың,
«мäн сäннäң кіцікпін» тäдір,

«kат аларҕа кӓрӓк полар!
«мӓннӓң пурун сӓн kат ал!»
««Алар чыктын, kарындазым,
««алҕан кізіні пілбін-чадырым.»»
«Мӓн табарым, Алтын Ӓргӓк.
«Мыннаң ары раk чӓрдӓ kыс пар,
«ікі тӧі kаннаң kызыл чӓгрӓн аттыг
«Оттыг Кӧс, Оттыг Чалын
«ікі kарындас пар» тӓдір,
«kада туҕан пӓҷӓlӓрі пар,
«Алтын Тӱlгӱ абаkаі пар,
«аны аларҕа ӓт чатkан
«алтын тӱктӱг соkыр аттыг
«Алтын Кічі алып пар.
«Пу чӓрдӓ аныма тудус парар,
«аны тастірҕа кізі чоҕул,
«чӓ, пар аны ӧдӱрӱп
«Алтын Тӱlгӱ абаkајын ал!»
Тӓмтӓрін тӓрініп чадыр,
тӓмір kујаҕын kадал-чадыр,
««Мӓн парарбын kырыk чылҕа,
««kырыk чылдаң ӓртіп парзам
««ӧlгӓн поларбын»» тӓдір.
Аk сарыг атkа ам алтанды,
kамҷы сапты пудӱна,
пу чӓр kада аіланды,
тегір kада аіланды.
Кырыk тегірді ӧдӱп парды,
аі kар'аттыг Алтын Пырkан
kӧбӧң тӧзӧк ӱстӱнӓ ам узӱдӱ,
аі ӓрткӓнін пілбӓс полды,
чыл ӓрткӓнін пілбӓс полды,
узуп-ла чадыр тӧзӧктӧ.
Алтын kалkа азыл-чадыр,

kӧрўп часса kыс кір кäлді,
алтын сўрбäзі арҕазына чаілып парды,
еlіг сўрбäзі іңінä чаілып парды.
Аі kар'аттыг Алтын Пырkан
тура kонып езäн пäр-чадыр.
«Каідаң кälгäн kыс полдың?»
««Мыннаң ары раk чäрдä
««аk сарыг аттыг Алтын Äргäк
««алыпма тудўш-шадыр,
««сäгä чöктірҕа кälдім.
««Алтын тўктўг соkур аттыг
««Алтын Кічімä тудўш-шадыр.
««Аk сарыг аттыг Алтын Äргäк
««алыпты ас тудўш-шадыр,
««чäргä кöп тырбаkтап чадыр,
««пу чäргä асkынцаk саҕын-чадыр,
««арkы чäргä кöп саҕын-чадыр;
««Алтын Äргäккä пäрбäнцä
««позың мäні албацамаң?»»
«Алтын Äргäк kаідыг кізі
«мäн андыг кізімін,
«Алтын Äргäкмä піс пір öксöс.»
Сыҕа kонды Алтын Пырkан,
пу чäрдä ебрä кöр-чадыр;
кўн азар чäр-зäрі кöрзö
алтын таг тур-чадыр,
алтын марс чўр-чадыр.
Аі kар атkа мін-чадыр,
аі kар'аттаң сурады:
«Марсты чäдä чўрäргä
«азаҕың парба, адым?» тäдір.
Аі kар'ат: ««Чäдäрім!»» тäдір,
««оҕың атсаң, Алтын Пырkан,
««тäгінäрбä чоkпо?»» тäдір.

Камҷы сапты аі kар'атka,
пу чäр kада аіланды,
тегір kада аіланды,
алтын марсты чäттi,
чäткäндä kостī чӱгӱр кäлдī.
Аі kар'ат кістäп чадыр,
Алтын Пырkанны kырыш-шадыр:
«Імä kадардың, но атпін-чазың?»
Алып тӧрāн Алтын Пырkан
аттаң ӱктäліп парҕан,
азактаң kапkан марсты,
сіліккäн, тäрäзі kолда кäлгäн,
тāргā палҕады тäрäзін,
чуртӱна чäттi Алтын Пырkан,
аҕылҕан марстың тäрäзінäң
алтын ӧргӧ пӱдӱрдi,
тегірмä тäгтіг полды,
чäрмä мāрkылыг полды,
алтын ӧргӧ пӱдӱрдӱ.
Кара пулут кäліп часса
пу kарачынаң чара пар-чадыр,
аk пулут кäліп часса
kанат пазынаң орта чара пар-чадыр.
Пу kысты Алтын Тӱлгӱ
алтын ӧргӧ кірä тастады.
Аі kар'атka ам мӱндӱ,
Алтын Äргäктің парҕан чолын
Алтын Пырkан сӱрӱстӱ,
kырыk тегірдi аі kар'ат
kырыk kалыkkа сäнäдi,
паза kырыk тегірдi
паза kырыk kалыkkа сäнäдi.
Ат ашаң арсаk пäл чадыр,
ер ашаң егір пäл чадыр,

сыҕара чортып кӧр-чадыр,
kаннаң kызыл чегрӓн мал
чазыда оттап чадыр;
алтын ӧргӧ тур-чадыр,
алтын ӧргӧ kырiнда
iкi тӧi kан чегрӓн ат тур-чадыр.
Пу чӓрдӓ су пiр-дӓ kалбӓн,
пу чӓрдӓ таг пiр-дӓ kалбӓн,
kара тобраҕы тӱгӓн тiр,
kызыл тобраkkа чӓттiр,
ноно чӓрдӓ тегiр тӧзӱндӓ
Алтын Ӓргӓк тудуш-шадыр.
Алыпты асkынҹаk тут-чадыр,
kара чӓрдӓ кӧп kарал чадыр.
Аi kар'атты kамҹы сапты,
тудуш-шаткан чӓрiнӓ чӓттi.
Калың ӓдi тӱгӓн пар-тыр,
kуру-ла сӧгӱ kал-пар-тыр,
kуру пас, kуру kараk пол-пар-тыр.
Алтын Ӓргӓктi kӓп тартты,
Алтын Ӓргӓктiң сарыг адын
аjазына турҕус-салды,
Алтын Ӓргӓктi адамына сӓрткӓн,
сӓгiзон тегiр ӧттӱрӓ
kаттының kоiнына кiрӓ.
Алтын тӱктӱг соkыр аттыг
Алтын Кiчiнi kапkан,
ӧрӧ кӧдӱр kӓлiп сапты;
сӓскан сылдiр ӓдi kалбӓн,
kускун kаkлiр ӓдi kалбӓн,
адаi чалҕiр kаны kалбӓн.
Аi kар'атkа ам мӱндӱ,
Оттыг Кӧс, Оттыг Чалын
iкi kарындаска пар-чадыр,

ak малын аралаб-одур,
арҕа чонын аралаб-одур,
ікі тōі кан чегрäн аттаң
kара чäр kора кōі-чадыр.
Езік асты, езäн пäрдї,
еркäн алтады, мäндї пäрдї,
ікі алып одур-чадыр.
Куда сöзӱ̄н сōlöп чадыр:
«Пäңäңнї Алтын Тӱ̄lгӱ̄
«Алтын Äргäккä пäрзāр!»
Аҕалар: «Пäрбäспіс» тäдїр,
«аның моінына тас палҕап
«суҕа піс тастīрбыс!»» тäдїр.
««Каідї пäрбäссāр?» тäдїр,
««кӱ̄смä-дā аларбыс!»» тäдїр.
«Чäрдä піс пäрбäспіс!» тäдїр.
Тура kонды улуг kарындас,
аjалап сапты Алтын Пырkанны.
Алтын Пырkанның kараҕын
тыплатпас полды.
Алтын Пырkанны турҕан чäрдäң
kыімыkтадып сап полбады,
Оттыг Чалынҕа чōктап чадыр:
«Пу чäр чäбäl полдыба сā?
«андарkы чäр чаксы полдыба сā?»
Оттыг Чалын паза кälїп
Алтын Пырkанны аjалап сапты.
«Мā сäн тың кірбäзїн!»
Ӱ̄зӱ̄нңізїн кälїп сапты.
Оттыг Чалынны ам kапты,
kолтукkа пас суктӱ̄,
сыҕала сапты, ölӱ̄п парды,
ak талаі сары аппар-чадыр,
чӱ̄рöгӱ̄н оjыб-ысты,

ak талаiҕа чун-чадыр,
чäбäl саҕысты сыҕар-чадыр,
тiргiзiб-ысты ам.
Тура kонып Алтын Пырkанның
азаҕына тӱзӱп чадыр:
«Малым чонымны тозы аппар!»
««Сläрдiң малыңарча
««малым пар оk мäнiң»», тäдiр,
««сläр iкi тöi kан чегрäн атты
««äзäрläп салыңар!
««пу чäрдi ебрä чӱрӱңäр!
««алып кӱlӱктӱ чыҕыңар!
««Мäн мыннаң ары парlн!
««kат аларҕа парlн!»» тäдiр.
Сыҕа kонҕал Алтын Пырkан,
аi kар атkа мӱнӱб-алҕан,
аi kар атkа kамцы сакпан,
тоҕус чаjäнның ӱстӱнä
чачырäн Алтын Пырkан.
Тоҕус чаjäнҕа чäттi,
езiк асты, езäн пäрдi,
еркäн алтап мäндi пäрдi.
Тоҕус чаjäн тура kалды,
kолдаң kапты Алтын Пырkанны,
алтын ыстолҕа тамаk салды,
тамаk чаkсызын азрап турдӱ.
«Kаiда парlрзың, Алтын Пырkан?»
««Мыннаң ары пар чарым,
««Аi Арыгдың, Кӱн Арыгдың
««ен очазын аларҕа,
««Алтын Чӱстӱктӱ аларҕа.»»
Тоҕус чаjäн чöктап чадыр:
«Парҕан чолың пар-полар,
«нанҕан чолың пар-полар,

«Алтын Чӳстӳк очазы
«улуг кӳстӳг алыш пол-тыр,
«чаjāн kудаі салҕан чäрдä
«Алтын Чӳстӳк kыстың
«тынына чäдäр імä чоҕул.»
««Нома мäні піді чōктап чазың?»»
Алып тōрāн Алтын Пырkан
тоҕус чаjāнҕа тарынды,
алардың тамаk чібäді,
ебдäң сыkты Алтын Пырkан.
Аі kар'атkа kамҵы сапты,
ŏдӳрбä чаjāнҕа чäттї,
ŏдӳрбä чаjāнҕа кірдї.
Езік асты, езäн пäрді,
еркäн алтап мендä пäрдї,
kолдаң kапты ŏдӳрбä чаjāн.
аппарып сірāгä одурттӳ.
Алтын Пырkанма чōкташ-шадыр:
«Kаіда парīрзың, Алтын Пырkан?»
««Аі Арыгдың, Кӳн Арыгдың
««оча туңмазын аларҕа,
««Алтын Чӳстӳктӳ аларҕа кäлдім.»»
Ŏдӳрбä чаjāн чōктады:
«Ікі тōі kан чегрāн аттыг
«Оттыг Кŏс, Оттыг Чалынны
«мäн чаjāн оларды», тäдїр,
«олар улӳг кӳстӳг алыптар,
«істіндäгї саҕызы
«олардың чäбäl полды,
«сäн саҕызын чун чазың,
«аk саҕысты сäн пäрдің,
«ыспасыба сäгä!» тäдїр.
Ŏдӳрбä чаjāн кӳс kосты
алып тōрāн Алтын Пырkанҕа.

«Алтын Чӱстӱккӓ парзаң
«Алтын Чӱстӱктӱ аларҕа,
»ол сӓнімӓ тудӱзар,
«ол тудуспӓнца ергӓ парбас.»
Аі kар'атkа ам мӱндӱ,
kамцы сӓп чӱгӱрдӱ,
ӱс kыска чӓт kӓlдi.
Езік аза езӓн пӓрдi,
еркӓн алтi мендӓ пӓрдi,
ікі kыс одур-чадыр,
пірзi анда чоk полды,
езӓн тоҕаш-шадыр Алтын Пырkан.
«Kаiда парiзың, Алтын Пырkан?»
««Алдап kӓlдiм, kыстар!»» тӓдiр.
«Нӓкӓрӓк kӓlдiң сӓн?» тӓдiр.
««Мӱнӓргӓ ат tilӓп kӓlбӓмiн,
««кезӓргӓ кӓп tilӓп kӓlбӓмiн,
««алыпма тудӱзарҕа кӱзӱм пар,
««тудӱзарҕа кӱс tilӓп kӓlбӓмiн,
««kолуңдаҕы туңмаңны
««Алтын Чӱстӱктӱ пӓрӓр ползаң
««Алтын Чӱстӱктӱ аларым.»»
Пiјӓгi Аi Арыг kыс тура kонды,
алтын чӱстӱктӱ сустӱ колынаң,
пу чӱстӱк kыс полып парды:
«Kаiдāры, Алтын Пырkан?» тӓдiр.
««Сӓнi аларҕа кӓlгӓм»» тӓдiр.
«Мӓнi алҕанца сӓгӓ раk полар!
«алыпма тудӱспӓнда
«ергӓ парцаң кебi чоҕул,
«алыпмына адыспӓнда
«ергӓ парцаң кебi чоҕул,
«саҕаннаң тудӱзаң!» тӓдiр,
«мӓнi кӧдӱрӱп тастазаң

«мäні сäн аларзың!» тäдір.
Анаң кälіп тудўстўлар,
пу чäрді тозы ōда паскылап чадыр,
пу чäр кöдўрбін чадыр пуларды,
чаjачылар тозы кälіп
чäрді пäктäп чадырлар,
kаідı-дā пäктäп салза
ӑд'оk пу чäр ōдыл-чадыр,
kанџа чыл ӑрткäнїн
позы-дā пilбїн-чадыр,
kанџа аі ӑрткäнїн
позы-дā пilбїн-чадыр,
таг пірдā kалбїн-чадыр,
аҕыс тозы сындыр-чадыр,
алтын тōрāн Алтын Пырkанның
тоҕус kадыл тäмір kујаҕын
тоҕус чäрдäң тōлап чадыр.
«Сыннаппа мäні едı ӑт чазың?
«сыннаппа мäні ōдўрäргä ӑт чазың?»
««Сыннап ōдўрäргä саҕын-чарым.»»
Алтын Пырkан тагга сірāнгäн,
Алтын Чўстўк туңмазын
тегіргä сыҕара kапты,
чäргä kысты саппады,
алџаң kаттын аџын-чадыр,
ајазына одуртўп kал-тыр,
алтын kарманына тастады
Алтын Чўстўк kаттыны,
чуртўн сары ам парды,
ат ашшаң арсаk пälдäң,
ер ашшаң егір пälдäң
сыҕара чортып kарап чадыр,
алып кўlўк тозы чыҕыл-тыр,
улуг тоіҕа чыҕыл-тыр,

улуг паіђа чыђыл-тыр,
ердің чаксызы кäl-чадыр,
аттың чӱгӱрӱгӱ кäl-чадыр,
алыптың улуг кӱстi кäl-чадыр,
kалыk пазы kаінап чадыр,
тӧбӧн паска чон чы̄л-чадыр.
Пір муң аксыр чылкы сок-чадыр,
ікі тоіды пірга äт-чадыр.
Алтын Пырkан чо̄ктап чадыр:
«Улуг тоіђа кälгäндä
«нога кӱрäзіп оінабі̄н-чадыр?»
Алыптар кälіп кӱрäзіп
оінаб-ыза пäрдіläр,
оінāның ары урӱш-шадыр,
алыптар тулӱс-сыkтылар,
аттың чаксызы мында ӧlдӱ,
ердің чаксызы мында ӧlдӱ,
алыш сӧгӱ азыр kаја пӱт-чадыр,
алып kаны талаі полып аk-чадыр,
пу чäрдä алып кӱlӱк kалбады,
kаі пірзі тäскіläп нан-чадыр.
Канџа чыл тоі äткäнін
алыш кӱlӱк пілбін-чадыр,
тоі äттi, тозыл-чадыр,
сāсkан мӱндӱктäң äт чāн
учуk полбін чазымына чӱгӱр-чадыр,
адаі езіктäң äт чāн
пазып полбін одурӱп чыл-чадыр.
Алып тарады парчан,
кӱlӱк тарады парчан,
алып тӧрäн Алтын Пырkан,
кӱlӱк тӧрäн Алтын Äргäк
kаттарымына ебінä кірді,
алтын сірäдä чат-чадыр,

кіс чӧрҕанмына чабылды,
ер епчі амды узудў.

VI. Кан Тӧгӧс.

Kара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
чäріндä чурттап чатты,
ен парҕан малы полды,
чäргä сыңмін чон полды,
азрăн адазы чоk полды,
еміскäн іцäзі чоk полды,
kада туҕан пäцäзі чоk полды,
kада туҕан kарындас чоk полды,
чурттап чадыр Кан Тӧгӧс.
Мал kадарцаң тоҕус тас полды,
алтын сірä ўстўндä
чадып-ла чадыр Кан Тӧгӧс,
пäлäн тамаk чіп чадыр.
Канца чыл чатkан
пазы-дä пілбін-чадыр,
алтын ӧргӧзў езігі азыл-чадыр,
тоҕус тас ебінä кір-чадыр,
алтын сакпы пӧрўктäрін
kолтуkkа kызып пазыр-чадыр.
«Пäг тäзä пібіс,
«kан тäзä kаныбыс,
«kара kулаттыг Кан Тӧгӧс
«малдың кӧбўзў чоk пол-парды,
«чонның кӧбўзў чоk пол-парды,
«мал чон kаідäры парҕанын
«позы-дä пілбін-чадырбыс.»
««Мал чонны kадарбін
««kаідäры парҕан полҕазар?»»

Кан Тӧгӧс кӧксӧн чадыр,
тегірџä кÿгрäп чадыр.
Сыkkан, kара kул атkа
алтанҕан kара чабыдаk.
оk садаҕын kурчанҕан позына
малын чонын кӧр-чадыр.
Чонынаң кӧбÿзÿ чоҕул,
малынаң кӧбÿзÿ чоҕул.
Камџыма сапты Кан Тӧгӧс,
чäрдї орта чара сапты,
чäр алтына ам тÿскäн;
ноно чäргä парча
позы-дā пiлбïн чадыр.
Чäр алтында ам парҕан,
ат ашпаң арсаk пäлдї,
ер ашпаң егір пäлдї
сыҕара чÿгÿрÿп kарап чадыр,
kарап кӧр-чадыр Кан Тӧгӧс.
Кара талаі аk-пар-тыр,
kара талаі kазында
kара тура тур-чадыр,
мал-дā чоҕул пу чäрдä,
чондā чоҕул пу чäрдä,
езігіндä ат-тā чоҕул.
Кара тураның езік асты,
кірïп кäлïп езäн пäрдї.
Кара талџа саҕалдыг
апчаk істïндä одур-чары,
алтын сірäдä одур-чадыр.
«Езäн апчаk!» чӧктап чадыр.
««Сäн kаізы кізі полџаңзың?»»
«Кара kул'аттыг Кан Тӧгӧспÿн;
«сäн, апчаk, kаізы полџаңзың?»
««Ерlік Кан апчаk полџаңмын.»»

«Малымны kaiдāры суктӱң?
«чонымны kaiдāры суктӱң?»
««Малыңны kадарбāм»», тăдïр,
««чоныңны kадарбāм»» тăдïр,
««позың малыңны тāб-ал!»»
Кан Тӧгӧс апчакты kапты,
саҕалдаң kапты апчакты,
kара kазанҕа сук-чадыр.
Апчаk korkып kысkыр-чадыр:
«Сала-бăр арыг тынымны,
«чōктап пăрīн малыңны!
«мынаң ары чăр алтында
«Алтын Сiбălдăi пар-чадыр.
«Алтын Сiбălдăiдiң тоҕус ōл пар,
«тоҕус пулуңнуг тура пар,
«сăн мынаң ары пар-чатсаң
«тоҕус ōллын Алтын Сiбălдăi
«чолда kадарар сăнï,
«сăнiң пар-чатkаныи пil-чадыр.
«Анда тударзāр сlăр,
«Алтын Сiбălдăiдiң тынына
«чăтчăң пу чăрдă iмă чоҕул.»
Еplik Кан апчакты сојып чадыр.
«Сlăр нанџы полҕан поларзар,
«сынын чōkта, апчак!» тăдïр.
Пу апчаk kысkыр-чадыр:
«Арыг тынымны сала-пăр,
«пiр kумаркым пăрīн сăгă,
«тынымны мăнiң сала пăр!»
Еplik Кан апчак тур-кălдï,
kара молат чыда пăр-чадыр.
Кара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
пу чыданы алыб-алды,
анаркы чăр алтына тӱстӱ.

Анаң ары тоҕус kадыл
чäр алтына тӱзӱп парды;
пiјäгi Алтын Сiбälдäi
чолына тоҕас-кäl-чадыр,
соiдаң kыiраkмына
iкi пудӱн сāп кäl-чадыр,
анаң кäliп тудӱстӱлар,
соiдаң kыiраkмына
Алтын Сiбälдäi сапты,
чiпчä тыны ӱзӱlбiн kалды.
Кара Еріік Кан пäргäн
kара молат чыдамына састы,
kара чäргä kазi састы,
пу Сiбälдäi туҕулап чадыр.
Кара kул'аtка мӱндӱ,
оiлады Кан Тöгöс,
Алтын Сiбälдäiдiң чуртӱна чäт парi,
ат ашпаң арсаk пеl сыҕара
чортап kарап чадыр.
Ӱlгӱзӱ паска чон чадыр,
тоҕус тäгäi пазында
тоҕус Чälбäгäн алтын аiра
адып оiнап чадыр.
«Iҕäмнi öдӱргäн Кан Тöгöс,
«сäн алып ползаң адызарҕа!
«сäн кӱстӱг ползаң кӱрäзäргä!» тäп
тоҕус тäгäi пазынаң
Кан Тöгöс сäрi оiлады.
Тоҕус Чälбäгäн тудӱстӱ,
пу чäр тегiр kада аiланды,
таг су kалбiн чадыр.
Тоҕус Чälбäгäннi
тоҕус кӱн тудӱстӱ,
тоҕус кӱн чäткäн туста

тоҕус Чӓlбӓгӓннï
тегір сӓрï кӧдӱр тастады,
пір kол чӓргӓ толтра тастады,
малы чонын сӱр-чадыр,
туразын от одунӱп ӱрттӓп чадыр,
чӓр ӱстӱнӓ сыкты.
Малын малҕа kосты,
чонын чонҕа kосты.
«Чӓ, тоҕус тас,
«малды чаkсы kадарарзар,
«чонны чаkсы kадарарзар,
«мӓн пу чӓрдï ӓбрӓ парамын.»
Кӱн азар чӓр сӓрï парды,
но но чӓргӓ парï,
позы-дӓ пiлбiн-чадыр,
пӧгӱнï чоk су кӓш-шадыр,
пӧгӱнï чоk таг аш-шадыр.
Ат ашшаӊ арсаk пеl чадыр,
ер ашшаӊ егiр пеl чадыр,
сыҕара чортып kарап чадыр.
Аi соkур пӱткӓн мал чадыр,
тӓӊнӓп турҕускан
iкi ӧргӧ тур-чадыр.
Пӧкчӧп пiлбӓс мал чадыр,
пӧгӱн пiлбӓс чон чадыр,
iкi соkур аттаӊ кӧiгӧн от
чӓр чалбаk kора кӧi чадыр.
Аk малын аралап парï,
арҕа чонын тӓкчilӓп парï,
алтын ӧргӧгӧ кiрӓ-басты,
садаҕын сӧзӱрбiнӓ кiрдï.
От сӧна одура тӱстӱ.
«Каiда парïзыӊ?» сурады,
аiран пӓрдï ебiнiӊ езï.

«Сläр но тāн алып полдāр?»
««Ікі тōі сокур аттыг
««Аі Сабар, Кӱ̆н Сабар.»»
«Кызыңар сабы раk парҕан,
«аның ӱ̆зӱ̆н кälгäм» тäдір,
«пäрäрзäрбä? пäрбäссäрбä?»
««Сäгä пäрäргä kыс азрабāбыс.»»
Саҕаннаң кälіп тудӱ̆с сыkты,
пу чäр kада аіланды,
ӱ̆с-lä аіландырды,
ікізіндї ōлӱ̆рдӱ̆,
малын чонын тозы сӱ̆рдӱ̆,
чуртӱ̆н сары сӱ̆рдӱ̆.
Анд'ар'оk ам оіlатты,
ікі чӱ̆с пäрістä ӱ̆т парды,
аі kара пӱ̆ткäн мал чадыр.
Кан Тōгōс чōkтап чадыр:
«Пу мал мäнің оk мал полар!»
Костї турҕан ікі алтын тура чадыр,
ікі аі kар'аттың kōігōн от
тегрā тоҕус kадыл чäр
алтынаң пäрї кōјӱ̆п чадыр.
Аk малын аралап парї,
арҕа чонын тäкчіläп парї,
ебінä чäдіп Кан Тōгōс
аттаң тӱ̆скäндä
езік асты, езäн пäрдї,
садаҕын сōзӱ̆рбінä ам кірдї,
от сōна одуруб-ысты.
«Кік полза тӱ̆ктӱ̆г полҷаң,
«кізі полза аттыг полҷаң,
«но тāн алып полҷаңзың?»
««Кара kул'аттың еабын
««kаідї äспāзäр?

««Кан Тӧгӧстӱң сабын
««каідї äспāзäр?»»
Тудўстў ам пулар,
пу чäр кад'аіланды,
кара чäр кад'ебрїлдї,
кара чäрдäң кӧдӱрдӱ,
тегірдäң кӧдӱр кäліп
чäргä салды ікі алыпты,
ӧlдӱ ам ікі алып.
Аk малын сӱрдӱ,
kалыk чонын сӱрдӱ,
kара kул'атkа мӱндӱ,
kара kул'ат сäгірдї.
Анарkы чäргä оk пар-чадыр,
kаjа парча пілбäс пу,
kырk тегірдї ӱдä-ҕонды.
Ат ашнаң арсаk пеl чадыр,
ер ашнаң егір пеl чадыр,
сыҕара чортып kарап чадыр.
Аҕ-оі пӱткäн мал чадыр,
пӧкчӧп пілбäс чон чадыр,
алтын ӧргӧ тур-чадыр.
Аҕ-оі аттаң кӧігӧн от
чäрї сума кӧјӱп чадыр,
аk малын аралāб-одыр,
арҕа чонын тäкчілäб-одыр,
езік аза äзäн пäр-чадыр,
алтын садаҕын сӧзӱрбінä кірдї,
от сӧна одуруб-ысты.
Аіран сустӱп пäр-чадыр.
«Кік тӱктӱг полцаң» тäдїр,
«кізі аттыг полцаң» тäдїр,
«но тāн алып полдың?» тäдїр.
««Кара kул'аттың сабын

««äспǟн алып полдыңма?
««Кан Тӧгӧстӱң сабын
««äспǟн алып полдыңма?
««Кызың сабы раk парҕан,
««аларҕа ӱчӱн kälгäм»» тäдïр.
«Кыс чоҕул мäнïң сǟ пäрäргä.»
««Кызыңны мǟ пäрбäзäң
««kаттыңны аппарарбын.»»
Аҕ-оі аттыг Алтын Мӧкӧ
тура kонды тарынып,
аjалап сапты Кан Тӧгӧстӱ.
Кара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
кӧргӧн kараҕын тыплатпïн-чадыр,
аjа табызын äспǟн
пу чäрдä чон kалмады,
тоҕус тамның алтынаң пäрï
аjа табызы äстïлдï.
Ікінџізïн сапты Алтын Мӧкӧ,
kара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
Алтын Мӧкӧнӱ käб-алып
kолтыkkа kызыб алды,
пазып сыk чӱрӱб-ысты таskары.
Тегір тӱбӱ ташлï тӱстӱ,
аҕ-оі аттыг Алтын Мӧкӧнӱң
арыг тынын сыҕарыб-ысты.
Аk малын тозы сӱрӱп
тегірдäң от тӱзӱрдӱ,
алтын ӧргӧзӱн тозы одундӱ.
Кара kул'атkа мӱнӱп
анаң ар'оk пар-чадыр.
Кара kул'ат чӱгӱргäндä
алтыҕы чатkан аінадаң пäрï
одырып естäнмïн-чадыр,
ӱстӱгӱ чатkан чаjаннаң пäрï

одырып естӓнмін чадыр.
Кырk тоҕус тегӓр ӳдӓ-ҕонды,
анаркы чӓрі кӧр-чадыр,
ат ашпаң арсаk пеі,
ер ашпаң егір пеі
сыҕара чортып kарап кӧр-чадыр.
Аk маҕан пӳткӓн мал чадыр,
пӧгӳнӳ чоk мал чадыр,
пӧкчӧп шiбӓс чон-чадыр,
тӓңнӓп турҕан kыр ӧргӧ̄
аk чазыда тур-чадыр.
Кара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
kырk ӧргӧ̄-зӓрі kарап чадыр,
ат палҕапаң сарчында
kырk ат турӳп чадыр.
Кара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
аk малын аралаб-одыр,
арҕа чонын тӓкчiлӓб-одыр,
kара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
ӓң ӳстӳгӳ алтын ӧргӧ̄гӧ
аттаң тӳзӳп кірiп чадыр.
Ебiгӓ кірзӓ езӓн пӓрдi,
еркӓн алтi мiндӓ пӓрдi.
Кырk алып одыр-чадыр,
араҕы iш-шадыр kырk алып,
kырk алып чо̄ктап чадыр:
«Чаксы аттың kулдӳ kӓl-тiр,
«чаксы ердiң тӧlӳ kӓl-тiр
«аiран суskун сус пӓрпӓң.»
Кан Тӧгӧскӧ аiран пӓр-тiр,
Кан Тӧгӧс iзiп чадыр.
Кырk алып чо̄ктап чадыр:
«Кiк полза тӳктӳг полпаң,
«кiзi полза аттыг полпаң,

«адың сӓнің кӓм полҷаң?»
Кан Тӧгӧс чӧктап-чадыр:
«Кара kул аттың сабын ӓспін
«kaja чурттāзар?» тӓдір,
«Кан Тӧгӧстӱң сабын ӓспін
«kaja чурттāзар?» тӓдір.
««Сӓн но алып полҷаң,
««піс kaiдаң пілін?
««Сӓн но кӱлӱк полҷаң,
««піс kaiдаң пілін?»»
«Кыс сабы раk парҕан» тӓдір,
«алар ӱзӱн кӓлгӓм» тӓдір.
««Сā пӓргӓн kыстың моінын
««тас палҕап салып
««талаі тӱбӱнӓ тастірбыс!»»
Саҕаннаң кӓйп сапты Кан Тӧгӧс,
kырk алыпты сапты Кан Тӧгӧс,
kырk алыпты тудӱс сыkты.
Пу чӓр kада аіланды,
тегір kада аіланды,
kырk алыпты кӧдӱрдӱ,
тегіргӓ сыҕара кӧдӱрдӱ,
kара чӓргӓ салыб-ысты,
тегір тӱбӱ таршлі тӱстӱ,
kырык алыпты ӧдӱрдӱ.
Ak малын чуртӱн сары сӱрдӱрдi,
арҕа чонын чуртӱн сары сӱрдӱрдi,
kырk абакаiдың сазын кӓстi,
чуртӱн сар'оk сӱрдӱрдi.
Кара kул'атkа мӱндӱ,
анд'ар'оk kамҷы сапты.
Учуk парі тӓзӓ
kанат салі ӓстiлбӓс полды,
чӓрмӓ чӱгӱрӱп парі тӓзӓ

азактың ташлаҕы ӓстілбӓс полды.
Ноно чӓргӓ парі,
позы-да̄ пілбін-чадыр.
Пӧгӱнӱ̆ чоk су кесті,
пӧгӱнӱ̆ чоk таг асты,
чӓттон тегір ӱдӓ-ҕонды.
Ат ашшаң арсаk пеl чадыр,
ер ашшаң егір пеl чадыр,
сыҕара чортты Кан Тӧгӧс
сыҕып kарап кӧр-чадыр.
Кызыл чӓгрӓн мал
чазыда оттап чадыр,
ен парҕан чон чадыр,
kалыk чон паза kаінап чадыр,
ат паза чаза̄ сыңмін-чадыр,
улуг алыптар мында чы̄л-чадыр,
аттың чаkсызы мында чы̄л-чадыр,
урускан алып ӧlгӧн сӧгӱ̆
азыр kаjа пӱткӓн чӓр-чадыр,
урускан кӱlӱк ӧlгӧн сӧгӱ̆
кӱзӱр kаjа пӱткӓн чӓр-чадыр.
Каннаң kызыл чӓгрӓн ат тур-чадыр,
чӓрі сумына kӧры кӧjӱ̆п чадыр.
Албан чы̄п чаткан чӓр-полтыр.
Аk малын аралаб-одыр,
арҕа чонын тӓкчіlӓб-одыр.
Аk ӓстыг kалтар аттыг
алып чорт-кӓl-чадыр,
kамчызын сыраktап kӓl-чадыр.
«Тӓк табраk албанын сал!»
««Пӓгlӓрінӓ албанын
««позым аппарып пӓрін!
««сӓ албан пӓрбӓссім.»»
Саҕаннаң кӓlіп kамҷымына сапты,

Кан Тӧгӧстӱ са̄б-ысты,
тоҕус kадыл тäмір kујакты
ӱтрä сапты пу алып.
«Сäндігläргä саптырар
«кізі мäн полба̄мын!»
Ak äстыг kалтар аттыг
Каттаңар Мäргäнні
адыныҥ азаҕынаҥ kапkан,
kара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
тоҕус kадыл чäр ӱтрä
Äрlік Канныҥ kазаныңа
кірä тастады Кан Тӧгӧс.
Пар-чадыр, аттаҥ тӱстӱ,
алтын ӧргӧ̄гӧ кір-чадыр,
езік азып езäн пäрді,
еркäн алтап міндä пäрді,
тоҕус алып kурчала одыр-чадыр.
Кара kул'аттыг Кан Тӧгӧс
от со̄на одырыб-ысты.
«Чаксы аттыҥ кулдӱ кälді,
«чаксы ердіҥ тӧlӱ кälді,
«аіран суступ пäріҥäр!
«Кі̄к полза тӱктӱг полцаҥ,
«кізі полза аттыг полцаҥ,
«но та̄н алып полдыҥ?» тäдір.
««Кара kул'аттыҥ сабын
««kаіді̄ äспа̄зäр?
««Кан Тӧгӧстӱҥ сабын
««kаіді̄ äспа̄зäр?««
«Чäрдä äспа̄біс андыг кізіні.»
««Kаја тӧрӧ̄зӧр мäні äспа̄пдä?»»
Тоҕус алып аіт-чадыр:
«Албаныҥды сал піскä!»
Кан Тӧгӧс аіт-чадыр:

«Мäн албанын пäрбäҕäңмiн,
«пу алтын ӧргӧ̄нӱ̆ң
«Ізi kаізы полҕаң?»
««Ікi тӧ̄i kаннаң kызы чäгрäн аттыг
««Аідас, Кӱ̆ндас iкi kарындас
««чоннаң албан чы̄п чадыр,
««пу чäрдi пäктäп чадырлар.
««Кан Тӧгӧс, албаныңны сал!»»
«Мäн сä̆ албан пäрбäссiм
«Мäннäң пу чäрдä̆ кӱ̆стӱ̆г кiзi чоҕул.»
««Ӧдӱ̆рӱ̆ңäр Кан Тӧгӧстӱ̆!» тäдiр.
Саҕаннаң чӱ̆с алып чапсынды
тудустӱ̆лар, кӱ̆рäстiлäр,
пу чäрдä̆ kалбы̄н-чадыр аҕыс,
таг су kалбы̄н-чадыр.
Канча чыл тудӱ̆скан
позы-дā пiлбы̄н-чадыр,
kанча аi ерткäнiн
позы-дā пiлбы̄н-чадыр.
Оіда парып сӧ̄к таjанды,
тӱ̆ңäрä̆ парып таг таjанды,
тегiр тӱ̆бӱ̆ таршлап парды,
парчан алып ӧдӱ̆рдӱ̆.
Туруп пас сыкты Кан Тӧгӧс,
алып чуртӱ̆н талазыб-одырды,
Аідас, Кӱ̆ндас чуртӱ̆н сары
Кан Тӧгӧс пар-чадыр.
Аідас, Кӱ̆ндас kарындас
ебiнäң сыҕа-ҕонды,
алтын сакпа пӧрӱ̆гӱ̆н
kолтуkkа kызып сыкты,
пазыр-чадыр iкi kарындас:
«Ӧlзӧ сӧ̄гӱ̆бiс пiр-полар,
«тӧгӱ̆lзä̆ kаныбыс пiр полар,

«нанцы полалар ӱ̆зäläң!»
««Сläрмä нанцы полбассым!
««ӧдӱ̆рӧрмӱ̆н слäрдï!
««нанцы полбазам чӱ̆ргäiм!»»
Iкi алыпты тудузӱ̆п сыкты,
пу чäр kад'аiланды,
тегiр kад'ебiрïлдï.
Ai ерткäнiн пiлбäс полды,
чыл ерткäнiн пiлбäс полды.
Умудар кiзi умутkанда
раk чäрдä тегiр тӱ̆бӱ̆ таршлï тӱ̆стӱ̆.
Оiда парып таг тајан-чадыр,
тӱ̆ңäрä парып сӧ̆к тајан-чадыр.
Абаkаiдың сазын кäс-чадыр,
малы чонын сӱ̆рӱ̆п чадыр.
Кара kул'атkа мӱ̆н чадыр,
kамчы сапты пудӱ̆на,
kара kул'ат чӧ̆ktап чадыр,
чäрдä чӧ̆ktабӓ̆н kара kул'ат:
«Тоҕус чајӓ̆н чäрдiң, тегiрдiң
«kап пӧ̆лӱ̆гӱ̆н алып чајап чадыр,
«улуг kыјал еттiң сӓ̆н,
«алыпты ӧдӱ̆ргäндä
«абаkаiлардың сазын
«но ķäрäк кäш-шадырзың?
«анаң ары тоҕус чајӓ̆н
«тарын-чадыр сӓ̆,
«сӓ̆нï ӧдӱ̆р саларҕа
«алыпты чајап салҕан.»
Кан Тӧгӧ̆с тарын-чадыр:
«Тасты талбаk мал,
«но iмä пiлцäңзiң?
«iстï поk мал,
«но iмä пiлцäңзiң?»

««Сӓн кӓртӓнмӓзӓӊ, парзаӊ
««саҕыш кірг̧ӓі сӓ̄!» тӓдір.
Ат ашаӊ арсаk пеl чадыр,
ер ашаӊ егір пеl чадыр,
сыҕара чортып kарап чадыр,
сā̆скан тӱ̆спӓс чазы чадыр,
kускун тӱ̆спӓс чазы чадыр,
чазыныӊ ортазында
алып кізі тур-чадыр.
Чӓрї сума kōра кӧ̆і-чадыр,
чӓргӓ kурӱ̆ kурчанчаӊа
чӓттрӓ пат парҕан
алып кізі тур-чадыр.
Кара молат таjаkkа
таjан-салтыр пу алын,
ӱ̆с кізініӊ kучаҕы чӓтпӓс.
Еніс тӱ̆бӱ̆н ендірӓ пастырыб-одыр,
Кан Тӧгӧ̄с пастырыб-одыр.
Ол алып чōктап чадыр:
«Анарkы чӓрдӓ тоҕус чаjāн
«мӓнї ноҕа чаjады?
«Кара kул'атты но імӓзїн
«артыk кӧрӱ̆п чаjады?
«Кан Тӧгӧстӱ̆ но імӓзїн
«артыk кōрӱ̆п чаjады?»
Кылыс пазымына езӓннӓстї,
чыда пазымына езӓннӓстї,
kара молат таjакты
тегір зӓрї ам кӧдӱ̆рдӱ̆,
анаӊ Кан Тӧгӧстӱ̆
кӧдӱ̆р кӓlїп сапты.
Тегір тӱ̆бӱ̆ таршlї тӱ̆стӱ̆,
чӓр арҕазы кӱ̆ршlї тӱ̆стӱ̆,
ӱ̆с кізініӊ kучаҕы чӓтпӓс

kара молат тајаҕы
тоҕус чäрдäҥ ам сынды,
пу чäр кӧдӱрбäдï,
пу тајактың сынаны
чäр алтына тӱстӱ.
Алыпмына тудӱстӱ Кан Тӧгӧс.
Пу чäр kад'аiланды,
тегiр kад'аiланды,
аi ерткäнiп пiлбäс полды,
чыл ерткäнiн пiлбäс полды,
саҕынар кiзi саҕын чатkанда
рак чäрдä тегiр тӱбӱ таршлï тӱстӱ.
Алып тӧрāн Кан Тӧгӧс
оiда парыш таг тајан-чадыр,
тӱҥäрä кäлiп сō̄гӱ тајан-чадыр.
Кара kул'атkа кäлдï,
мӱндӱ, kамџы сапты,
анарk'оk чäр зäрï оiлатты.
Канџа таг асkанын,
kанџа су кäскäнiн,
kырk тегiрдï ӱттӱ.
Ат ашшаҥ арсаk пеl чадыр,
ер ашшаҥ егiр пеl чадыр,
сыҕара чортып kарап чадыр,
алтына мӱнгäн kара kул'ат
чōктаб-одыр:
«Ам парзаҥ ōlōрзӱҥ» тäдiр,
«парҕан чолың пар полар,
«аiланыш нанар чолың чоk полар,
«чäрдiҥ тазын чы̄б-алып
«алып чајан-чадыр тоҕус чајāн,
«судӱҥ тазын чы̄б-алып
«алып чајан-чадыр тоҕус чајāн,
«алтон кiзiнiҥ kучаҕы чäтпäс,

«чо̄н алыпты чаjан-чадыр.
«Аны кöдӱрӱп тастап полбассың,
«ölбȫн позың ölöрзӱң.
«анд'ары парзаң ölöрзӱң.»
Кара Тöгöс тарын-чадыр:
«Тасты талбак мал, імä пiläрзiң?
«істï пок мал, імä пiläрзiң?
Арсак пеlгä сыҕара чортып
карап кöр-чадыр Кан Тöгöс,
са̄скан тӱспäс чазы чадыр,
кускун тӱспäс чазы чадыр,
кöрӱп турдӱ Кан Тöгöс?
Ак чазының ортазында
алып чаксы тур-чадыр,
таскыл тäзä емäс
кізі кöрöргö коркыстыг,
кізі со̄löргö чочыстыг.
Пijäгï алып чо̄ктап чадыр,
Кан Тöгöс äстïп парï.
«Кара кул'атты но імäзïн
«артык кöргöн, тоҕус чаjа̄н?
«Кан Тöгöстӱ но імäзïн
«артык кöргöн, тоҕус чаjа̄н?»
Пастырыб-одыр анд'ар'ок,
чäттï кізінiң куҕаҕы чäтпäс
чес таjакты кöдӱр-чадыр,
тегiр орта̄ кöдӱр-чадыр,
пулудӱ кälïп ортача пар-чадыр.
Пу таjакты кöдӱргäндä
саҕаннаң Кан Тöгöс оiлаб-одыр,
кылыс пазымына езäннäш-шадыр,
чыда пазымына езäннäш-шадыр,
чес таjакмына Кан Тöгöстӱ
ам сапты пу алып.

Тегір тўбў таршлї тўстў,
чӓтті кізінің kучаҕы чӓтпӓс
чес тајаk чӓттї чӓрдӓң ам сынды,
пу чӓр кӧдўрбӓдї пу тајакты,
тоҕус kадыл чӓрдӓ ојa пар тўстў.
Саҕаннаң кӓліп ам тудўстў,
алар ам тудўсkанда
пу чӓрдӓ чӓр kалбады,
аҕып чаткан су kалбады.
Кара тобраҕы тўгӓндї,
kызыл тобраkkа чӓттїрдї.
Аі ӓрткӓнїн пілбӓс полды,
чыл ӓрткӓнін пілбӓс полды.
Саҕынар кізі саҕын чўргӓндӓ
раk чӓрдӓ тегір тўбў таршлап парды,
анарkы чӓрдӓ тубан тўс-парды.
Кан Тӧгӧс оіда парып таг тајан-чар,
тўңӓрӓ кӓліп сӧк тајан-чар.
Камцыны кӧдўрдў Кан Тӧгӧс,
чӓрдї орта чара сапты,
тоҕус kадыл чӓр алтына
тўс-парды Кан Тӧгӧс.
Парча аі салбас чӓргӓ пар-чї,
парча кўн салбас чӓргӓ пар-чї,
kараскы чӓрдӓ пар-чадыр,
тоҕус kадыл чӓр алтына пар-чадыр.
Ат ашпаң арсаk пеl чадыр,
ер ашпаң егір пеl чадыр,
сыҕара чортып kарап кӧр-чадыр.
Кӧк талаі аkkан чӓр чадыр,
алты пулуңнўг алтын тура
тур чатkанын кӧр-чадыр.
Тўбӓн парҕан мал чадыр,
тўбӓн парҕан чон чадыр.

Кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң ат
езiктä турӱп чадыр,
чäттi kулас сынныг iкi адаi
езiктä чат-чадыр.
Пу iкi адаiдың кöiгöн от
тоҕус kадыл чäр алтынаң пäрi
тоза kōра кöjӱп чадыр.
Кара kул'аттыг Кан Тöгöс
аk малын аралаб-одыр,
арҕа чонын тäкчiläб-одыр.
Адаiлары ӱрӱп чадыр,
алтын турадаң абаkаi кiзi
сыҕып кäl-чадыр,
адаiларын kырыш-шадыр.
Езiк асты, езäн пäрдi,
еркäн алтап мiндä пäрдi,
от сōна одырды Кан Тöгöс.
Аiран сусkун пäр чадыр,
iш-шадыр ам Кан Тöгöс.
Алты пастыг Чälбäгäн
алтын сiрāдä одыр-чадыр,
kырiнда kатты одыр-чадыр,
kорҕаңын kарактыг сiбäldäi,
чес тумчуктӱг сiбäldäi
аның kатты полҕан.
Алты пастыг Чälбäгäн чōkтады:
«Кара kул'аттыг Кан Тöгöс
«kаiдары пар-чарзың, Кан Тöгöс?»
««Алып ползаң адызарҕа!
««кӱlӱк ползаң кӱрäзäргä!»»
Алты пастыг Чälбäгäн
тарынып тура-ҕонды.
Пу чäр тозы kымыktады.
Кан Тöгöстӱ кäliп сапты;

алар кӓlïп тудўстў.
Кан Тöгöс ам кӓlïн
kара молат kылызын kапты;
kылызын кöдўрдў kара чӓрдӓң пӓрï,
алты пазын тоза кӓзӓ сапты.
Сiбӓlдаiмӓ тудўстў ам Кан Тöгöс,
пу чӓрдӓ су kалҷаң чоҕул.
Чыл ӓрткӓнïн пilбӓс полды,
аi ӓрткӓнïн пilбӓс полды,
пу чӓргӓ ас саҕын-чадыр Кан Тöгöс,
арkы чӓргӓ кöп саҕын-чадыр Кан Тöгöс,
kалың едï тўгӓндï,
kаттыг-ла сöгў kалды.
Тегiр тўбў таршlï тўстў,
чӓрдiң пӓры таршlï тўстў,
kара чӓрдӓң сiбӓlдӓiнï
тегiр сӓрï кöдўрўп кӓlïп
аҕылыш сысkа кiрӓ тастады,
алтын сiбӓlдӓiдï öдўрдў.
Ор kазын сы̄ тӓптï Кан Тöгöс,
арыг тыны сыk парды.
Тегiрдӓң от тўзўр-чадыр,
тоза одундў пу чуртўн.
Кара kул'ат чōктап чадыр:
«Ер чаксызын öдўрдўң,
«ат чаксызын асkырдың,
«ам алҕан kаттың чоҕул.
«Но iмӓ пу малды чы̄п чазың?
«Алтон часkа чӓт-пардың,
«пу малды, чоны кӓм азрīр?
«азрӓн палаң чоk сӓнïң,
«но iмӓ пу малды чыҕазың?
«Нан! чуртўңа нан!» тӓдïр,
«малың, чоның кöр!» тӓдïр.

Кара kул’аттыг Кан Тӧгӧс:
«Сын полар чӧҕың, адым!» тäдір,
«нанін, kара kул’адым, чуртума!»
Кара kул’атkа мӱнä сăгірдĭ,
адының аксын аiландырды,
пу чäр kада аiланды,
саҕаннаң kамцы сăб-ысты.
Учуk парі тäзä
kанат салі чоҕул,
чӱгӱр парі тäзä
ajak салі чоҕул.
Тоҕус kадыл чäрдäң сыkты,
чäр ӱстӱнä сыk-кäлдĭ,
пу чäрдĭ тоза кӧр-чадыр.
Пурун парҕан чолы
кӱн азар чäр сäрĭ чол äдĭ.
Ам кäлгäн чолын кӧрзӧ
кӱн сыҕар чäрдäң чол äдĭ.
Камцы сапты kара kул’атkа,
саҕаннаң кäлiп чӱгӱрдӱ,
улуг тагды ōда тāп чӱгӱрдӱ,
улуг тасkылды ōда тāп чӱгӱрдӱ.
Ат аппаң арсаk пеl чадыр,
ер аппаң егір пеl чадыр,
сыҕара чортып кäлгäндä
kарап кӧрӱп турдӱ Кан Тӧгӧс,
позының чуртӱна чäдiп кäлдĭ.
Малын, чонын кӧр-турдӱ,
пу чäргä сыңмін пар-тыр,
пурунҕӱ тоҕус тас мында
малын, чонын kадар-чадыр,
пурунҕӱ kырыk сiбäлдäi мында
малын, чонын kадар-чадыр.
Аk малын аралап парі,

арҕа чонын тäкчіläп парі
Алтын öргöзӳнä чäткäнӌä
тоҕус kонды Кан Тӧгӧс.
Ебінä кälзä тамаk пäläн,
ебінä кälзä араҕа пäläн.
Пазын кӧрӳнзä Кан Тӧгӧс
ak kозан кептäніп партыр.
Кӧбӧң тӧзӧккӧ чатты,
кіс чӧрҕан чамынды,
узудӳ ам Кан Тӧгӧс.
Пāрынаң сыkkан палазы чоҕул,
алҕан абаkajы чоҕул,
чурттап чäрläп чадыр,
чурттап-ла чада-бäрді,
алып чуртӳна кälбäс полды,
позы ары пäрі чӳрбäс полды,
малын пӧрӳ чібäс полды.

VII. Кан Мäргäн.

Ak талаідың kазында
ak kула пäilіг
Аідаң Арыг ӧрӧкӧн кізі пол-тыр.
Алҕан ері чоk пол-тыр,
азрāн палазы чоk пол-тыр.
Ала kул'аксырлыг
алты пäilіг малы пол-тыр,
чегрäн аксырлыг
четті пäilіг малы пол-тыр,
ікіlä аксыр малын kадарӌаң
kара соkур аттыг
Тарkан чаізаң кізі полды.
Анаң паска пір-дā чоны чоҕул,

чер пӱткäндä пӱткäн пол-тыр,
чер кізі кірбäн пол-тыр.
Ол kара kон-тыр,
ертäн кӱн сыkkанда
кӱн ȝазар чердäң пäрі
kаннаң kызыл чегрäн аттыг
кізі пар-kel-тір.
Тарkан чаізаң тоҕаш-шадыр.
«На кізізің сен?» тäдір,
«адың сенің кем полҷаң?»
Kelгäн кізі сöлöп чадыр:
«Сендігläр адымны сурза
«адымны сöлöп пербäссім,
«сенің адың кем полҷаң?»
Тарkан чаізаң сöлöп чадыр:
«Сен мä адыңны сöлöббöзöң
«мен-дä сä адымны сölöббöспӱн.»
««Кемнің чуртӱ пу?»» тедір.
«Егбä пар! сур езінäң!»
Kelгäн кізі адын палҕäн
езік азып, езäн! тäн
еркäн алтап мендä! тäн
öрöкöнгö парып кості одырҕан.
Öрöкöн тарын-чадыр:
«Сен алыгба? сен kыіҕаба?
«ары парыб-одыр!» тäн.
Анаң одырҕан ірге четтрä
анаң сöлöн пу кізі:
«Сенің ер чоk, менің kат чоk,
«kада kонаң ікilä!»
Öрöкöн оңнабін-одыр:
«Мен чердä парбаспын.»
Кöп сöлöдӱ пу кізі,
elіг сöсмінäң ебір-одыр,

алтон сӧсмінäң аіландыр-одыр;
Таркан чаізаң кір-чадыр.
«Äзä, ӧрӧкӧн!» чӧктап чадыр,
«адын солазын сурдӯңба?»
««Мен ер емäспін»», тедір,
««епчігä сурарҕа чарабас,
««сен Таркан сур!»» тедір.
«Кізі полза аттыг полцаң,
«кік полза тӯктӯг полцаң,
«но тāн алып пол-одырзың?»
Kelгäн кізі чӧктап чадыр:
«Четті кулас сынныг чегрäн аттыг
«Чедäр Кан полабын!
«черӏ, чурттӯ таппін чӯрäбін,
«сен мā пар када конаң!» тедір.
Пу ӧрӧкӧн пар-чадыр,
Чедäр Канны ал-чадыр.
Таркан чаізаң сӧlӧп чадыр:
«Тоі едäр керäк!» тедір.
Тојын тоілāн анда,
тојы тоілāнда
карада кад' узуп чадыр.
Ертäн таң атканда,
ертäн кӯн сыкканда
Чедäр Кан тыктан-чадыр,
аң аңнірҕа тыктанды.
Талаі кастап кустап парі,
кустӯң семізін адып парі,
таскыл кырлап аңнап парі,
албаҕаның каразын адып парі.
Анаң нанып кälгäндä
ӧрӧкӧнмä паз'ок конҕан,
ертäн паз'ок аңнап парҕан,
ірдä паз'ок наныб кälгäн,

kарада узуп чадырлар ікӧ̄lӓң.
Карада сӧ̄lӧп чадыр ӧрӧкӧн:
«Сен саңаі кӓдӓрӓ чат-чадырзың,
«парін тӓзӓң парыб-ыс!
«мен сені тутпассым» тӓдір.
Чедӓр Кан аіт-чадыр:
«Парін тезӓм парыб-ызарбын.»
Пірдӓң ары іkі тӓп чадыр,
ікідӓң ары ӱс тӓп чадыр,
орта kарā kырыш-шадыр,
kарада ікізі-дā турӱп чадыр,
ікӧ̄lӓң уруш-шадыр.
Кӱн сыkkанда Чедӓр Кан
тыkтан-чадыр парарҕа,
езік сӓрі парі kанда,
ӧрӧкӧн kакыр-кӓlіп тӱкӱр-чадыр,
ебінің езігі пектӓl-чадыр,
ебінің тӱндгӱ пектӓl-чадыр.
Чедӓр Кан сӧ̄lӧп чадыр·
«Езігіңні пектӓзӓң
«тӧрӱн пектӓбӓссің сен!»
Езіктӓң турӱп чӱгӱр-чадыр,
тӧрӱн ӱттрӓ сāп
сыk-пар-чадыр Чедӓр Кан.
«Азаҕым парҕаныпа
«пазым паз'оk парзын!» тедір,
«пазым парҕаныпа
«азаҕым паз'оk парзын!» тедір,
«паза kаттап кірбӓспін.»
Каннаң kызыл чӓтті kулас
чегрӓн атkа мӱнӱб-алды.
Кӱн азар чер сӓрі парҕан,
ӱс кӱнгӓ четтрӓ
kаннаң kызыл чегрӓн адыныц

туіђаk соkызы естїl-чадыр.
Öрöкöн естїб-одыр,
ылђаб-одыр öрöкöн:
«Чедäр Кан сен тöрдöң сыктың,
«мен Аідаң Арыг öрöкöн
«езіктäң сык-кöрін!»
Öрöкöн тыктаныб-алђан,
алты азакты ала kула паігä
мўнўб-алђан öрöкöн.
«Азађым парђаныма
«ам пазым паз'оk парзын!
«пазым парђан черінä
«азађым паз'оk парзын!
«ерї чоk пу чуртка
«паза kаттап кірбäссім!»
Кўн азар чер сäрї парђан,
ўс кўнгä чäттрä
алты азактыг ала kула пäідің
туіђаk соkызы естїl-чадыр.
Тарkан чаізаң естїп чадыр,
ылђап чадыр Тарkан чаізаң.
Öрö кöрзö тегäр мўзўк,
тöбўн кöрзö чер чалбаk,
парар кеläр чер чоk,
ылђап чўр-чадыр.
Тобур туіђактыг ат кälбäс,
толў містїг ер кälбäс.
Пір kонђанда, кўн сыkканда
ікі тöі kызыл kыр аттыг
ікі алып кеl-чадыр.
Ен черда ес kал-тыр,
чазы чердä мал kал-тыр.
Ікі алып сölöп чадыр:
«Тарkан чаізаң, тäк табраk

«пу малды сӯр!» тедїр,
«пістїң сōбышша сӯр!
«пу малды сӯр!» тедїр,
«піс ам kаіда парзабыс
«анд'ар'оk малды сӯр!»
Тарkан чаізаң ылḡї, ылḡї,
kаідаң кälгäн ікі алып
анд'ар'оk сӯр-пар-тыр.
«Но тāн алып пол-тырзāр?»
««Ікі тōі kызыл kыр аттыг
««Кыр Сӯргӯ, Оі Сӯргӯ
««ікі kарындас полḡаңбыс.»»
Черї чуртӯ чоk
кӯн азар черде
Тарkан чаізаң естїп чадыр,
аранḡула ат кістäп чадыр,
четті чегрäн пäіlїг
чегрäн асkыр кістäп чадыр.
Тарkан чаізаң естїп чадыр.
Кӯн сыḡар черде
мал чаксы кістäп чадыр,
алты пäіlїг ал асkыр
анаң кістäп чадыр.
Тарkан чаізаң чаḡыстап
кістäнїн естїп чадыр,
паскa кізі еспїн-чадыр.
Кӯн азар черäң
kызыл öгö учуk-чадыр,
четті пäідїң пашшызын
чегрäн пäідї тāп чадыр,
кӯн азар чергä нан-пар-тыр.
Кӯн сыḡар черäң
kартыḡа учуk-чадыр,
алты пäідїң пашшызын

ала пäідї kāп чадыр,
кӱ̆н сыђызы чергӓ
нан-пар-чадыр kартыђа.
Таркан чаізаң кöр-чадыр,
паска кізі кöрбīн-чадыр.
Алты пäіліг ал'аксыр чоk пол-чадыр,
алты пäідің пашшызы чоk пол-чадыр,
четті пäіліг чегрäн аксыр чоk пол-чадыр,
четті пäідің пашшызы чоk пол-чадыр.
Таркан чаізаң чађыстан кöр-чадыр.
Чегрäн аксырдың ордында
ӱ̆ш-шыллыг ала таі полды.
ал' аксырдың ордында
ӱ̆ш-шыллыг ала таі полды,
Кыр Сӱ̆ргӱ̆, Оі Сӱ̆ргӱ̆
ікі таіды кöр-чадыр.
Таркан чаізаңнаң сур-чадыр:
«Четті пäіліг чегрäн аксыр
«kаідары парђан? тедір,
«алты пäіліг ал'аксыр
«kаідары парђан? тедір.
««Четті пäіліг чегрäн аксыр öлӱ̆п
««четті чыл полды,
««алты пäіліг ал'аксыр öлӱ̆п
««алты чыл полды.
««Ӱ̆ш-шыллыг ікі таіды
««алардың ордына салђан.»»
Ам алар парыб-ыскан.
Öрöкöннӱ̆ң чуртӱ̆нда
ікілä аксыр чӱ̆рӱ̆б-ысты,
паска кізі чоk полды.
Ікілä пашшы пäі чӱ̆рдӱ̆,
паска кізі чоk полды.
Чегрäн пäі чälдäп чадыр,

аның сōнда тӯп чадыр,
ӱ̆с kулактыг чегрӓн kулун
чегрӓн пӓі тӯп чадыр.
Ала пӓі чӓlдӓп чадыр,
ала пӓі тӯп чадыр,
кӧксӱ̆ кӱ̆мӱ̆с, кӧчӱ̆гӱ̆ алтын
шір ōл тӧрӧп чадыр.
Ікі аксыр аны чазыр-чадыр,
от чулӯп, чулӯп чадыр,
пу ōлдың ӱ̆стӱ̆нӓ чӓ̄п чадыр,
ӱ̆стӱ̆ндӓгі̆ турҕан
улуг kудаі мыны кӧрбӧзӱ̆н!
алтындаҕы турҕан
аіна мыны кӧрбӧзӱ̆н!
Кара тор'аттыг алып кізі
кӱ̆н азар чердӓң kеlіп чадыр.
«Пу kудаі салҕан кізі полбас!» теп чадыр,
«алтыҕы аінаның сымылы полар!»
Кӱ̆рҕӓкчӓ оҕын тартып ат-чадыр,
ты̄нмі̆н-чадыр,
kылысмынаң сā̈п чадыр,
kылыс ты̄нмі̆н-чадыр.
«Кылызым ты̄нмаза
«тогыс азыр чыда ты̄нар!»
Тоҕыс азыр чыдамынаң састы,
тоҕыс азыр чыда ты̄нмі̆н-чадыр.
Ол ōлаk емӓктӓп оінап чӱ̆рӱ̆п
ол алыпты kолымынаң тудӱ̆п ал·чадыр,
kолын ӱ̆зӓ тудӱ̆п чадыр,
-паза пір азаҕын тудӱ̆п ал-чадыр,
пос салып чадыр азаҕын.
Ол алып тор'атkа мӱ̆нӱ̆б-алып,
тезіп чадыр ол алып,
kаідаң kеlгӓн анд'ар'оk пар-чадыр.

Ӱс тегäр ӧдӱп чадыр,
сынҕа сыҕып кӧр-чадыр.
Чері чуртӱ позыныҥ,
чазы толтра мал пол-тыр,
ak талаіҕа ендірä
чоны кӧп пол-тыр.
Таскары ебініҥ езігіндä
пір kыс тур-чадыр, сӧлӧп чадыр:
«Но керäк парҕазыҥ сен?
«меніҥ сӧзӱмнӱ еспäзäҥ
«ам пілiндiҥмä, туҥмам?»
Торҕу пылатkа пу kыс
ам ӱс kаттап тӱkӱргäн.
«Пері kеl, туҥмам!» тегäн.
Кара тор'аттыг Кан Картаҕа
туҥмазын пу пылатынаҥ
ӱс kаттап сапkан пу kыс.
Сынҕан kолы чаkсы пол-тыр,
сынҕан азаҕы чаkсы пол-тыр.
«Чä кӧзӧҥ! туҥмам! тедір,
«ол ōлактыҥ чуртӱна
«сӱр малыҥны, сӱр чоныҥны!
«табраk парып äзраҥ!» тедір,
«ала пäідіҥ тӧрӧн ōлчаk
«kаҥанда керäк полар!» тедір.
Позыҥ чонын позы сӱрдӱ,
позыҥ малын позы сӱрдӱ,
пу kыс ала чорҕ'ат тут-алды,
пурнап парі пäҥäзі.
Пу ōлактыҥ чуртӱна четті,
ōлаk одырды чазыд'оk,
парҕан, kырінда одырҕан,
ōлаk аны кӧрбін-чадыр,
аз аілыг час ōлак пол-тыр.

Колдаң тарт-чадыр пу kыс,
ӧрӧкӧннӱң ебін зäрі ōлакты аппар-чадыр,
егбä кірган ōлакты азрäн.
Ōлаk пір kонза
пір частыг пол-чадыр,
ōлаk ікі kонза
ікі частыг пол-чадыр.
Ōлаk чӱр-чадыр оінап,
сōlӧп чадыр ōлаk:
«Пу мал, пу чон кемнің, пеџä?»
««Пу мал сенің малың, туңмам!
««Пу чон сенің чоның, туңмам!»»
Ӱс kулактыг чегрäн kулун
егбä ам кäl-бäр-тір,
ебдің kырында тур-чадыр.
Ōлаk пеџä сōlӧп чадыр:
«Адарђа оk пер, пеџä!
«аңнап kустап парарђа
«езäр чӱгäн-бер, пеџä!»
Пеџä оk ађыл-чадыр,
езäр чӱгäн ађыл-чадыр,
ōлаk ебдäң сыk-парды,
чӱгӱрӱп чӱрӱп чӱгäн сукту,
ебіріп чӱрӱп езäр салды,
талаі kастап kустаб-одыр,
таскыл kырлап аңнаб-одыр,
албађаның kарызын
оkпынаң ат-чадыр,
талаі kустӱң семізін
талаі kастап ат-чадыр.
Пеџäзінä нан-чадыр.
Ол kара kонып чадыр,
ертäн кӱн сыkkанда
паз'оk аңнап пар-чадыр,

Ірдă егбă kelіп чадыр,
ол kара kоныш чадыр,
ертăн туруп kelгăндă
пеџă асмынаң ăрлап чадыр,
араҕамынаң сăilăп чадыр,
ōлаk араҕа іспін-чадыр.
«Чоk, туңмам, іс!» теп чадыр,
««Чоk, пеџăм, іспăџăңмін,
««араі час кізібін.»»
Кан Картаҕа kelгăн,
«Іс!» теп туңмазына пергăн,
«kада піс ізăрбіс!» тедір.
Ам ōлаk араҕаны істі,
ізіп сōlōп чадыр ōлаk:
«Мен іспăдім, тедір,
«четті kулас сынныг чегрăн аттыг
«Чедăр Кан іш-шăдір.
Ікінџізін паз'оk перді,
ізіп чадыр ам ōлаk.
«Мен іспăдім», тедір,
«Аідаң Арыг іџăм іш-шăдір.
Ӱзӱнџізін пер-чадыр,
сōlōп чадыр пу ōлаk:
«Мен іспăдім», тедір,
«ӱс kулактыг kаннаң kызыл
«чегрăн адым ізіп чадыр.»
Ат кістăп чадыр тасkары,
пу ōлаk сыҕыш кōр-чадыр,
ӱс kулактыг чегрăн аттың kырїнда
аk kула kулун туруп чадыр,
аны кōрӱп наныб-ыза-бăрді.
Тōртӱнџізін паз'оk пер-чадыр.
«Мен іспăдім» тедір,
«аk kула kулун іш-шăдір.»

Пезінцізін пецä пер-чадыр.
«Ам позым іш-шадырым» тедір,
Анаң ары ісkäн, ісkäн.
«Сенің, туңмам, адың кем?» теді.
««Ӱс kулаkтыг kаннаң kызыл чегрäн аттыг
««малдаң тӧрӧн Кан Мергäнмін.»»
Араҕа ісkäн, езіргäн,
езріктä полза сӧlӧн:
«Каіран, kаіран сен!» тедір,
«kара соkыр аттыг Тарkан чаізаң!»
Анаң ары узāн.
Ертäн таң атkанда,
ертäн кӱн сыkkанда
турӱп келді Кан Мергäн,
таскары сыҕыш кӧр-чадыр,
пу черді ебрä кӧр-чадыр,
пецäзі kад'оk чӱр-чадыр,
пірдä немä кӧрӱнмäді.
Пецäзі егбä кіргäн,
кіргäндä нандра сыkты.
«Туңмам, табраk кеl пäрі.»
Туңмазы кіріп келді.
««Немä кӧрдӱң, пецä?» теп чадыр.
«Кір, туңмам, егбä, позың кӧрӧрзӱң!»
Туңмазы ебінä кірді,
ебіндä оттың kазында
kорҕажын kараkтыг
kола тумцуkтуг
пір сібälдäі одыр-чадыр
тоҕус kадыл kырда тонныг.
Малдаң тӧрӧн Кан Мергäн
kабарҕа чӱгӱр-чадыр.
«Сен алтынҕы черді аідазы
«кем сурӱп пу чергä сыkkазың?»

Кан Мергäн едä сölöндä
ебінің езігі азыл-чадыр,
езіктäң пір кізі кір-kel-тір,
талбаk тонныг кізі полды,
kăб-алды пу сібălдäіді пу кізі,
сöзӱр сыkkан таskары,
Кан Мергäн паз’оk сыkkан,
тудӱстӱ сібălдäідімінäң ол кізі,
кöп тудӱskанда, ас тудӱskанда
сібălдäі ол кізіні тӱзӱрӱп парі.
Кан Мергäн чӱгӱргäн,
тӱскäн кізіні kăб-алып
чара тартып тастады,
сібălдäімінä тудӱskан,
сібălдäіні аҕылып тастады,
тастăн чергä паskан,
арkазынаң kăс тilгäн,
kолын азаҕын анда палҕäн.
Андыг чадып kалды сібălдäі,
ебін-зäрі парі Кан Мергäн,
піјäні кізіні кöр-чадыр,
ары аҕылактанҕан пу кізі,
пері аҕылактанҕан пу кізі,
ал’аксыр ол пол-парі.
«Кöр, цецä!» тедір Кан Мергäн,
«ал’аксыр полысkан мä!»
Ал’аkсыр мал-зары парды,
араҕа іскäн паз’оk.
Кара kонҕан ебіндä,
ертäн кӱн сыkkан,
таskары сыҕып кöргöн,
аның сыkkанда ікі ады чоҕыл,
тастăн сібălдäі чоҕыл-оk.
Тilăп, тilăп парыб-ысты,

аттардың чолын таппа̄̈н.
Ал аксыр кеlгäн оk.
«Мӱ̆н ма̄̈, тедı̆р, Кан Мергäн!
«тіläп параң ікӧ̄lӧң!»
Мӱ̆нгäн о̄лаk аксырҕа,
езäр чоk чӱ̆гӧн чоk мӱ̆ндӱ̆,
чӱ̆рӱ̆б-ыза-бердı̆ о̄лаk,
енҵä, енҵä кӱ̆н, ӱ̆р чӱ̆ргäн,
кізі тоҕаҫпас, кізі кӧрбӧ̄н.
Ноно чергä парҕан
аk талаідың kазында
пір ебı̆ тур-чадыр,
мал кӧп тур-чадыр,
чон кӧп тур-чадыр.
Езік азып езäн тедı̆р,
еркäн алтап мендı̆ тедı̆р.
Алтон чыл асkан апчаk пол-тыр,
чäттон чыл асkан ӧрӧкӧн пол-тыр.
Аіран сусkун пер-чадыр.
«Ады солаң кем полҵаң?
«кі̄к полза тӱ̆ктӱ̆г полҵаң,
«кізі полза аттыг полҵаң.»
««Каннаң kызыл чегрäн адым
««чіткäн!»» тедı̆р,
««кӧрда̄̈рба̄̈ адымды?
««Пір аk kула kулун чіткäн
««кӧрда̄̈рба̄̈ kулдӱ̆мдӱ̆?»»
«Чоk! чоk! кӧрбӧдӱ̆к!» тедı̆р,
«раk парбадым апчаk полҕанда.»
Тасkары пір кізі кеl-чадыр,
езік азып езäн теп,
еркäн алтап мендı̆ теп,
кіріп кäldı̆ егбä ам.
Кан Мергäн сӧ̄lӧп чадыр:

«Адың солаң кем полар?»
««Кара пор'аттыг
««Чарāн Чапкан тāп кізібін,
««пу апчаk абам полџаң,
««Алтын Кан ады полџаң!»»
«Каннаң kызыл чегрäн ат чіткäн,
«аk kула kулдӳм чіткäн,
«кöрдӳңмä, нанџым?» тедір.
««Кöрбöдӳм», тедір Чарāн Чапkан.
«Кöргöн ползаң сӧ̄lӧ!» тедір,
«нанџы піс поларбыс» тедір.
««Чоk, кöрбöдӳм, нанџы!»»
«Кöргöн ползаң сӧ̄lӧ!» тедір,
«ікі kарындас öскöс поларбыс.»
««Сӧ̄lӧзӧм сӧ̄lӧп перін!»» тедір,
««мында пір kыс пар,»» тедір,
««ол kысты алып перäр ползаң
««адымды сӧ̄lірім!»» тедір.
Парҕан ікӧlӧң пу kыскa,
аk таскылҕа кірділäр,
аk таскылдың істіндä
пір еп тур-чадыр,
кірган пулар егбä.
Алтон частыг апчаk одыр,
чäттон частыг öрöкöн одыр,
пір абаkаі чаkсы kыс одыр.
Кудалап чадыр пу kыскa,
пу kыс парар пол-чадыр.
«Чарāн Чапkанҕа параң!» тедір.
Анаң сыkкан олар,
Чарāн Чапкан сӧ̄lӧп чадыр:
«Кöргöмӳн, тедір, адыңны,
«пір кöк пуҕалыk Чеlбäгäн
«адыңны чедініп парі,

«пір kара kула пäiliг öрöкöн
«сöннаң ары kамцылап парі.
«Кÿн сыђызы чердä
«ікі тöі kар'аттыг
«Кÿн Мергäн, Аі Мергäн
«ікі kарындастың чуртÿнда
«тоі пол-чадыр», тедір,
«анд'ары алып парђан олар,
«анд'ары ікöлöң парал!»
Анаң пар-чадыр олар
Аі Мергäн, Кÿн Мергäн чуртÿна,
аk тасkылдаң ол чуртты кöргöн,
чегрäн ат кöк пуђаның моіныna
палђап салђан тініңäң.
Парыш егбä кіргäн олар,
алыптар кöп одыр анда;
Кан Мергäн кіргäн сöлöн:
«Менің kызыл чегрäн адымны
«kаідаң алђазāр, алыптар?»
««Тā піс пілбäс!»» тāн алыш.
Челбäгäн сöлöн анда:
«Мäн ађылђабын», тедір,
«аттармынаң чарызарђа алдым.»
Челбäгäнні Кан Мергäн сапkан,
Челбäгäнмінä тудÿсkан,
Челбäгäнні öдÿргäн.
Öрöкöн kара kула пäiгä мÿнгäн,
тескäн öрöкöн.
Чарāн Чапkан тутkан анда,
öрöкöнмінä тудÿсkан,
öрöкöнны̆ öдÿргäн.
«Чä, Кан Мергäн нанцы, цараң!»
Каннаң kызыл чегрäн атkа мÿнгäн,
аk kула kулун kад'оk парђан,

Чарӑн Чапкан чуртӯна четкӓн,
пу kысты Чарӑн Чапканӷа алып перӷӓн,
тоі полӷан алардың;
Кан Мерӷӓн ӯс кӯн араӷа іскӓн,
ӯс кӯн ерткӓндӓ нанӷан.
Чарӑн Чапкан ӯдӓскӓн.
чуртуна четіп педӓзінӓ тоӷаскан,
чурттап чадыр Кан Мерӷӓн.

. . . .

VIII. Аі Толызы.

Аk талаідың kазында
Аk Кан апчаk чурттап чадыр,
алӷан аның kатты
Алтын Сабаk абаkаі пол-тыр,
азрӑн аның палазы
алты частыг ӧлаk пол-тыр,
анаң паска тӧl чоk пол-тыр.
Чазы толтра малдыг полды,
ебі толтра естіг полды.
Аk Кан апчаk позы
алтон частаң аскан полды,
Алтын Сабаk енӓјі
четтон часkа четкӓн полды.
Пу алты частыг ӧлаkkа
kат ал перӓрӷӓ
Алтып Сабаk тыктан-чадыр.
Мынаң ары алты таг азра
алты чулат кезрӓ,
аk пор аттыг Аідыр Кан апчаk
чурттап чадыр анда.
Аідыр Канның kызы

Ала Кō абаkаі пол-тыр.
Алтын Сабаk абаkаі
алты чаізаң алыб-алды,
Алтын Сабаk ам пар-сыkты.
Аk Кан апчаk чуртўнда
āл кўндӓгĭlӓр чōkташ-шāлар:
«Алтын Сабаk kelчā», тедĭlӓр,
«Ала Кō kыс аҕычā», тедĭlӓр.
Алтын Сабаk абаkаі kӓlдĭ,
Ала Кō kысты аҕылды;
ебĭ тік-чадырлар,
тоі етчӓlӓр.
Тоі ертĭб-ысты,
пу kара ізĭндӓ kада kонарҕа
kада чадыб-ысты орунҕа.
Пу ōлаk чыластан-чāр,
паг kelдĭ kаттын-зары,
чōрҕан аш-шāр.
«Сен менĭң ерĭм емӓссĭң!»
kатты чōkтап чадыр,
«менĭң ерĭм паска чердӓ,
«kанаттыг kус ўс пузрап чедӓр чердӓ,
«kарсаkтыг аң ўс тўllӓп чедӓр чердӓ,
«алҷаң ерĭм анда чадыр.
«Кара пор аттыг
«Каттанҷула полҷаң» тедĭр.
«Сā мен парбассым,
«сен ерĭм емӓссĭң.»
Азаkмаң тептĭ ōлаkты,
орун kырĭнда турҕан ōлаk
езік kырĭнда пар-тўстў.
Паз'оk туруп kӓlдĭ ōлаk,
паз'оk kаттын-зары пар-чадыр,
паз'оk чōрҕанын аш-шадыр,

паз'оk тепті ікінџізін,
езік-оk kырїнда пар-тӱстӱ̆.
Паз'оk тур-kӓl-тїр,
паз'оk kаттын-зары пар-чадыр,
паз'оk чо̄рҕанын аш-шадыр,
ӱ̆зӱ̆нџізін паз'оk тепті,
езік оk kырїнда пар-тӱстӱ̆.
О̄лаk сыҕа салды ебїнӓң,
абазын-зары оілап сыkты,
абазына чо̄kтап чадыр:
«Кат мӓ̄ аҕыл-пербїн-дїрзїң,
«kара аіна аҕыл-пер-дїрзїң,
«сен менїң абам полбассың,
«мен сенїң палам полбассым,
«сенїң чуртӱ̆ңнӱ̆ тутпассым,
«сенїң малыңны мен чібӓссім,
«сен со̄ңнаң суг іспӓссїм!
«пазым парҕан чергӓ
«азаҕым ам парзын!
«азаҕым парҕан чергӓ
«пазым ам парзын!»
Абазы чо̄kтады палазына:
«Палам, ноҕа тешшӓзїң меннӓң,
«сыннап парарҕа саҕынзаң
«чӓ̄ҕа мӱ̆нџӓң kар'адыма мӱ̆н!
«алтын тагдың істїндӓ
«ал-kel-берїн сӓ̄!»
Аk Кан апчаk аі kар'атkа парды,
ал-kel-бер-тїр адын.
кӱ̆мӱ̆ш-шӱ̆гӓннї суk-тӱ̆р,
кӱ̆мӱ̆с езӓрнї сал-тыр,
«Че, палам, атkа мӱ̆н!» тедїр,
«парар чергӓ пар!» тедїр,
«сенї мен тутпассым.»

Чібӓ̆к тінĭң ал-бердĭ,
атkа мӱ̆ндӱ̆рӱ̆б-ысты.
Кӱ̆н сыҕар чергӓ̆ талаза
адының аксын аіландра тартты,
кӧдӱ̆р кеlіп kамӌы сапты.
Аі̣ kар'ат чӱ̆гӱ̆р сыҕып
учуk-парī тезӓ̆
kанат салī чоk полды,
чӱ̆гӱ̆рӱ̆п парī тезӓ̆
туіҕаk нышлаҕы чоk полды.
таң чер ӱ̆стӱ̆нӓ̆ парчӓ̄,
таң чер алтына парчā,
пілбīн-чат kаідȧ kаіда парчā,
кӧп парҕанда, ас парҕанда
одыр сыдап полбīн,
сала аңдарылбīн-чар.
Кӧрӱ̆б-одырза ōлаk
четті аңмар турчā,
тозы самаkтыг пол-тыр,
kырыk пулуңнӱ̆г
kара тура турчā,
kырыk кӧзнӧктӱ̆г
kара тура турчā,
самаkтыг-оk пол-тыр.
Паза парар черĭн пілĭнмĭн,
ат палҕаӌаң ала сарчында
аттаң тӱ̆стӱ̆ ам ōлаk,
адын сарчынҕа палҕады,
ол тура-зары пас-парды.
Самаҕын āда тартты,
езігін ам асты ōлаk,
кіріп парды ам турā,
кӧрӱ̆п турза пір-дā кізі чоҕыл,
kарасkы полды турада.

Паза пір езік тур-чӓ,
самактыг-оk пол-тыр,
ӧда тартты самакты,
кіріб-оk парды езіккӓ,
кір-тірзӓ кізі чоҕыл-оk.
Анд'ары пір езік тур-оk-чадыр,
ол езікті асты-оk,
пір ӧрӧкӧн кізі одыр-чар.
«Каідары кеlдің, палам?» тедір.
««Аk Канның палазымын»», тедір.
«Ӧlӧр чергӓ кеlдің, палам,
«kара маkачы kара саҕыстыг
«kара тор'атты Каттанҷуланың
«чурту полор пу.
«Каттанҷула аңнап парҕан,
«мені мында пектӓп салҕан,
«самакты ӧдып кірдің.
«Каттанҷула ам кеlзӓ
«сені ӧдӱрӓр, палам!» тедір,
«сакпін-оk чедӓр Каттанҷула.»
Ӧрӧкӧн ылҕаб-одырды,
ӧлаkkа ачынып ылҕаб-одырды.
Ӧлакты kӓб-алды пу ӧрӧкӧн,
сіlігіб-ысты пу ӧлакты,
алтын саптыг kамҷы едіп,
сундуkkа суk-салды.
Каттанҷуладаң чазырып
адын-зары тӱкӱрӱб-ысты,
ӧlӧң полып чаілып парды.
Ноно чергӓ аттың азаҕы
нышлап одырҕанын естіlді,
чӧн маскаҷылап тазылаб-одыр.
Каттанҷула кӓlі.
Кыскырыб-одыр Каттанҷула:

«Ak Канның палазын kaiдар еткäзің?
«Чіктіг сырбаң!» тедір.
««Чоk, палам»», тедір öрöкöн,
««keläрін кеlгäн парып ыскан,
««алып кізініҥ палазы
««алып ok полпаспа?
««мында ноҕа тудулҵаң?»»
«Чоk, сен чіктіг сырбаң!
«сен чазыр-тырзың аны!» тедір.
Адын пос-тасты,
кір кälді, kылызын сўрдў,
колҕа туттў öрöкöннў,
сабарҕа туттў öрöкöннў.
«Чōkта! сынын чōkта, öрöкöн!
«чōktабазаң моідыңны
«мынд'ok кезä сабарым!»
««Чоk, палам!»» öрöкöн тäрі,
««мында полза чōktап перäр-чікім!»»
«Чōktаҵаң ползаң чōkта!
«чōktабазаң саҕам'ok
«моідыңны мен кеш-шäңмін.»
Теп тулінаң kаб-алды,
ўкўс äт кеlіп kылысты моідына
пір ilirҵä-lä четтірбін toktатты.
Öрöкöн kыскырыб-ысты:
«Четтон kара макачы кізіläрім,
«пўн кеlзäр керäксäр,
«пўннäң ерт-парзäр
«кäрäк чоксäр.»
Четтон kара макачы
кеп кенäттін кірä алдылар,
Каттанҵуланы kаб-алдылар,
моідын тōгäгä артып салдылар,
моідын кеш-шäläр.

«Іцäң, тынымны салī-бäр!
«паза андыг полбассым!»
««Салзам салар-чыkым,
««пір тілäк тілäзäм
««пергäідіңмä, палам?»»
«Чоk, пербäссім!» тедір,
теп чōктäнца Каттанцула,
«Сыннап пербäзäң, палам,
«арыг тынына чедäрім;
«моідын кезіңäр!» тедір,
«четтон kара маkачы
«сāдатпаңар, kара маkачылар!
«анца маkачы паланы нäмä етчім,
«анаң артыk Аk Каннының палазын
«палам едäрім!» тедір.
«Сӱттäң аk саӷыстыг
«Аk Каннының палазы», тедір,
«kара саӷыстыг Каттанцула
«мā керäк чоk!» тедір.
««Арыг тынымны салī-бäр, іцäң!»»
«Салзам салар-чыkым,
«пір тілäкті перäрзіңмä?»
««Аларзың, іцäң!»» тедір.
Каттанцуланы салыб-ысты,
Каттанцула тур-келді.
Сундуkтаӷы алтын саптыг
kамцыны алыб-алды,
тастаб-ысты kамцыны,
ōлаk тур-келді.
«Каттанцула kарындазым!»
теп чā Каттанцула:
«Ікōлōң kарындас полӷан,
«че, туңмам!» тедір,
«мен аңнап пар-келім!

«мен kустап пар келім!
«пу аңмарлар-зары паспассың;
«сыннап ерінзäң, туңмам,
«ӳстӳнзäркï турҕан аңмарды
«ас-кӧрӧрзӳң, туңмам!»
Каттанцула атка мӳндӳ,
kамцызы таршлï тӳскäн.
Тегіргä сыkкан тезік чоҕыл,
чергä кіргäн сырас чоҕыл,
ŏлаk чӳр-чатты, ерін-чадыр,
ӳстӳнзäркï аңмарҕа пас-парды,
самаҕын ŏда тартты,
езігïн азып кӧрдӳ.
аk мал, арҕа чон тол-пар-тыр,
тӳгӳ піліспäс мал полды мында,
тілï піліспäс чон полды мында.
Сыkты, паза пір аңмар пас-парды,
самаҕын ŏд'оk тартты.
Пір kыс одыр-чā анда,
езäн перді ŏлаk пу kысkа,
ол kыс езäн пербäдï.
Олаk чŏктады: «Езäн пербäзäң
«анда-дā одыр чат!»
езігïн чäб-ысты.
Ӳзӳнцізï аңмарына пас-парды,
самаҕын ŏд-оk тартты,
езігïн асты ŏлаk,
пір kыс полды анда,
езäн перді ŏлаk kысkа,
ол kыс езäн пербäд'оk.
«Сыннап езäн пербäзäң
«мында-дā одыр-чат!» тедïр,
езігïн чäб-оk-салды.
Тӧртӳнцізï аңмар-зары

пазыб-ok пар-тыр,
самаӷын ӧд'ok тарты,
езiгiн асты ам ӧлаk,
абаkai kыс мында одыр-чадыр.
Ергäк частаң ала ер ӳс käli,
мындыг kыс кӧрбӧн полды.
Езäн тедiр kыскa,
ол kыс езäн ok тедiр.
«Корукпiн пу самакты
«ноӷа ӧттың?» тедiр.
Ӧлаk тапсапады,
че ол kыс ам чӧктап чадыр:
«Пастыӷы аңмар езiгiн асканда
«но нäмä кӧргӧзӳң, палам?»
сур-чä kыс пу ӧлактаң.
«Ak мал кӧп кӧргӧм», тедiр,
«арӷа чон кӧп кӧргӧм», тедiр.
««Iкiнџi езiктi асканда
««но немä кӧрдӳң анда?»» тедiр.
«Пiр kыс одыр-чаткан анда,
«езiктi азып езäн тäм,
«езäн пербäн мä ол kыс.»
««Ӳзӳнџi езiктi асканда
««но немä кӧрдӳң анда?»» тедiр.
«Пiр kыс ok одыр-чаткан анда,
«езäн ok пердiм езiк азып,
«езäн пербäн мä ол kыс.»
««Е, палам! чӧk чӧктiм сä»», тедiр,
««пастаӷы аңмарда одырӷан kыс
««саӷыскa одуӷуп одыр-чä,
««алџаң ерi Кӳкäттаi полӷан,
««kара пор'аттыг Каттанџула
««Кӳкäттäiмäң урузӳп сыkkан,
««Каттанџула Кӳкäттäiмäң

««kырk чыл тудӱсканнар.
««Кӧк пор'аттыг Кӱкäттäiнi
««ӧдӱрӱп полбāн Каттанџула.
««Анаң ары аны алып
««пiр аңмарда пектāп салђан.
««Ӱзӱнџi аңмардађы kыс
««сађыска 'k одуk-чā.
««Андађы kыстың алџаң ерi
««ађ-оi аттыг Алтын Аiра,
««ађ-оi аттыг Алтын Аiрамаң
««алтон чыл тудузӱп Каттанџула,
««ӧдӱр полбāн Каттанџула,
««ӧдӱр полбāнда аны алђан,
««пiр аңмарђа пектāн.»»
Ōлаk пу чōкты ескäндä
пу аңмардаң сыk-парi,
чāп салды пу езiктi.
Паза пiр аңмар-зары пазып-пар-тыр,
самађын ōда тартты,
алып чаксы одыр-чадыр,
азађында тођузан kадыл
темiр кiзäн суk-сал-тыр,
kолында алтон kадыл
чес кiзäн суk-сал-тыр.
«Езäн ōлаk!» алып тедiр,
«менi сыђар, ōлаk!» тедiр.
««Мен ōлзōм сыkпассāр,
««тiрiг чӱрзäм сыђарарым,
««адың сенiң кем полџаң?»»
Алып чаксы чōктап чар:
«Кӧк пор'аттыг Кӱкäттäiбiн.»
Чāп салды езiктi ам ōлаk.
Алтынџы аңмарђа пас-пар-тыр,
алтынџы аңмарды асты,

кӧр-турзą алып чаксы одыр-чā,
ылђаб-одыр алып чаксы,
азађына тођузан kадыл
темір кізӓн суk-тӯр,
kолына алтон kадыл
чес кізӓн суk-тӯр.
Пу ōлаk чōктап чā:
«Каiзы тӓн алып полąаңзың,
«kудаі палђанма сенї?
«алып палђанма сенї?»
Алып чаксы чōктады:
«Кудаі палђабӓн менї», тедїр,
«kара пор'аттыг Каттанąула
«ōдӯр полбӓнда палђӓн менї.
«Сыkар менї, ōлаk!» теп чā̈.
Ōлаk кӧрӧргӧ сыдабīн-чар:
«Ölӯп парзам мынд'оk ӧlӧрзӧр!
«тіріг ползам сыђарарбын.»
Сыkты, езігїн чӓп салды.
Кара тура-зары пас-сыkты,
kара турā кір-парды.
Ōрōкӧн чōктап чадыр:
«Ол аңмарлардың самађын
«нођа ōттың, палам?» тедїр,
«Каттанąула kelзӓ ōдӯрӓр сенї,
«паза алдыңа тур-полбассым.»
Ōлаk ам kоруk-чā.
Каiда kаiда чердӓң
туiђаk нышлађы естїl-чӓ,
чōн масkызаkчылап тазалаб-одыр.
Ōлакты kӓб-алды ӧрōкӧн,
ōлакты сіlігїб-ысты ӧрōкӧн,
інгӓ едїп пыладына
kазап салды ӧрōкӧн.

Таскаркы турҕан аі kар'атты
тӱкӱрӱб-ысты ӧрӧкӧн,
kара тезӓк ет-салды.
Каттанџула kыскырыб-одыр:
«Менің пектӓп салҕан аңмарларымны
«ноҕа талāн Ak Канның ōлҕы?»
Кӓlді аттаң тӱстӱ Каттанџула,
адын пос-тасті, кір кеlді.
«Ōлакты, Ak Канның палазын
«kаіда еткӓзің, іџӓң?» тедір.
Іџӓзі чōктап чадыр:
«Аі Канның палазы парыб-ысkан,
«kаідāр kаідāр парҕанын,
«кӧрбōн kалҕам, пілбін-чарым.
«Пā кірган ōлаk сыkkанда
«сōнџа оk сыктым мен, палам,
«кӧр турзам таппāм», тедір,
«аі kар'аттың туіҕаҕынаң
«саҕыны пітрӓп kалҕанын кӧргӧм.»
Кара пор'аттыг Каттанџула:
«Чіктіг сырбаң сың!» тедір,
теп чā, kылызын сӱрӱб-алды,
сабарҕа кӧдӱр сыkты kылызын,
ӧрӧкӧнны тулнаң kāб-алды.
Ӧрӧкӧн kыскырыб-ысты:
«Четтон kара маkачы кізіlӓрім,
«пӱн кеlзāр керӓксāр!
«пӱннӓң ерт-парзāр
«керӓк чоксāр! kыскырды.
Четтон kара маkачы кізі
кеп кенӓттін кір кеlділӓр,
четтон kара маkачы
Каттанџуланы kāб-алдылар,
моідын тōгā салдылар,

kылысмаң кес-турдўлар.
Кара пор'аттыг Каттанҷула:
«Iҷäң!» теп kысkыр-чā,
«тыным салī-бер!» тедiр.
««Чоk, салбассым!»» теп чā,
««ölгöн озымаң ölöрзўң,
««кезiңäр! тоkтатпаңар!»»
теп kысkыр-чā öрöкöн.
«Арыг тыным салī-бер, iҷäң!
«чаттра азрīрым сенi!»
««Пiр тiläк тilääм перäрзiңмä?»»
«Перäрiм» теп чā Каттанҷула.
Салыб-ыстылар Каттанҷуланы,
Каттанҷула тур-келдi.
Öрöкöн iнгäзiн сўрўб-алды,
тастаб-ысты iнгäнi,
бlаk ам тур-келдi.
«Езäн!» теп тоҕаш-шāлар.
Каттанҷула пу бlакты
kарындазым теп чадыр,
пу бlаk Каттанҷуланы
аҷам теп чадыр.
Аңмардаҕы малын сыҕарды,
аңмардаҕы чонын сыҕарды,
егбā толдра ес полды,
чазā толдра мал полды,
kызыр пäiдäң kырk пäi сокты,
тоi сал-чадыр.
Ak Каннын олҕынын адын
ададарҕа чон чып чадыр,
чон чылды, кöп чылды.
Каттанҷула чōктап чадыр:
«Чаксы ат адāн кiзā
«чаксы ат мўндрā перiм!

«чаkсы кеп кезрä перім!
«чебäl ат адāн кізінĭ
«моідын тōгā салып
«kылысмаң кезä сабарым!»
Пір-дä чон ынабін-чā.
«Чаkсы ат адāн кізігä
«чаkсы ат мӳндӳрџäң пол-тыр,
«чаkсы кеп кезĭрџäң пол-тыр,
«чебäl ат адāн кізінĭ
«моідын тōгā салып
«kылысмаң кешшäң пол-тыр;
«ат адабаспыс» тедĭр.
Ӳзäрä сыбырыш-шāлар.
Каттанџула ам позы адап чадыр:
«Аk Каннының палазы
«аі kар'аттыг Аі Толызы пол!»
Чон ам тозы тарады.
Каттанџула аңнап парарҕа
терäн-чадыр ебінäң сыҕып.
Аі Толызы сурап чадыр,
kада парарҕа сурап чадыр.
«Е, туңмам, парма!» тедĭр,
«кіџігзĭң, туңмам!» тедĭр.
«Мен аңнап парбін-чāм,
«чāҕа пар-чāм ам, туңмам!»
Аі Толызы чōkтап чадыр:
«Чāҕа парзаң kада парĭм!
«Каідарkы чергä парĭзĭң?»
««Мынаң ары кӳн сыҕар чердä
««ікі тоҕус тегір чер ӳттрä полар,
««сарыг талаі анда полар,
««арkы сарkы кӧрӳнмін-чадыр,
««kанныг чā анда полар,
««чыс чāлап турар анда,

««ӯс kаттап чӯргӓмiн,
««чāлазып чӯргӓм анда»» тедiр,
««Тарбатты Кан чурттап чадыр,
««Тарбатты Канның kызы
««Тарбатты Тана абаkаi пол-тыр,
««алџаң kызым ол полар.
««Чаксылап парҕан алыпkа
««kызын ол пербiн-чадыр,
««чебӓllӓп парҕан алып
««kызын ал полбiн-чадыр.
««Тарбатты Кан улуг алып,
««пу чатkан чер kаiраkанның
««kӧгӯр турҕан тегiр алтында
««аны kоруkпiн чатkан немӓ чоҕыл.
««Ӯстӯндӓ турҕан kудаi kоруk-чадыр,
««алтында турҕан аiна kоруk-чадыр.»
Таңда парарҕа тестiлӓр.
Ол kаразын kонāрҕа етчālӓр.
Аi Толызын позының чатчаң
орунӯна чаттыр-чā Каттанџула,
позы чергӓ чат-чадыр.
Аi Толызы чадып, чадып
узуп полбiн-чадыр,
ортынҕа четтрӓ чат-чадыр.
Кӧзнӧктӧ немӓ тырбактады,
кӧзнӧктӯ асты Аi Толызы,
абаkаi чаксы кiр-кӓl-тiр.
Аi Толызын чаба kуџактанды,
Аi Толызын аксынаң оkсанды.
Аi Толызы абаkаiды кӧрзӧ
алдындаҕы позының чуртӯндаҕы
iџӓзi аҕылҕан абаkаjы,
азакмаң теп чӯргӓн Ала Кō,
позының абаkаi kатты пол-тыр.

Кăб-алды аны Аі Толызы,
азаḃын тізăзінăң кес-тастады,
kолын сыḃанактаң кес-тастады,
кöзнöктöң сыḃара тастаб-ысты.
Орунḃа чадып узудў ам.
Аттыр таң аткандa,
арыг кӱн сыkkанда
турўп kеlдї Аі Толызы.
Колын пудўн сырајын
чунўб-ысты Аі Толызы.
Каттанцула турўб-оk kеlдї.
Алтын остолḃа ас тамаk салдылар,
алтын остолḃа одырып
ас тамаk чїп одырлар.
Каттанцула чŏктап чадыр.
«Е, Аі Толызы туңмам», тедїр,
«пӱн kарада ноḃа узубадың?»
««Узăм, тедїр, пӱн kара.»»
«Чоk, узубăзың пӱн kара,
«kарада но немă köргöзӱң?
«чазырбїн чŏктап пер, туңмам!»
Аі Толызы чŏктап-пер-тїр:
«Чŏктазам чŏктаб-оk перїм!
«тарынма, ацаң!» тедїр.
«Кара узӱп чаткандa,
«ортын тустарында
«кöзнöктŏ тырбактап чатканда
«мен азї пергăм!» тедїр,
«kыс кїзї kїр-kеl-тїр,
«чаба kуцактанḃан менї,
«оkсанḃан менї пу kыс.
«Сырајын кöрзöм пу kыстың
«алтындаḃы менїң чуртӱмда
«азаkмаң текпїлăп чӱргăн kаттым

«Ала Кō абаkаі пол-тыр.
«Ікі азаҕын тізäзінäң кезіп
«тастаб-ыстым кöзнöктöң,
«ікі колын сыҕанаҕынаң кезіп
«тастаб-ыстым кöзнöктöң.»
Каттанцула каtkырыб-ысты:
«Менмäң пірік чӱргäн kат полҕан,
«мā палҕалыб-ыскан ол kат,
«сӱр-полбін-чат-чāм,
«анаң ары сені чаттырҕам,
«сен алында текпілäткäн кізі
«öдӱрäр теп саҕынҕан.»
Тыктан-чāлар чāҕа парарҕа,
kадыл kујаҕын kаттī
кес-чӱрдӱлäр ікі алып,
темір kујаҕын тергä палҕап чӱрӱлäр,
чӱгӱр чӱрӱп чӱгäн сук-чӱрӱлäр,
ебір чӱрӱп езäр сал-чӱрӱлäр.
Ӱс kоскун суктӱлар,
ӱс kолдаҕ тарттылар,
тöртӱнцӱзі kолдаҕын
тöстӱккö тарт-салдылар,
аттарына алтандылар,
аттарының аkсын аiландра тарттылар,
кӱн сыҕар чäрдä талаза
парып соkтылар ам.
Аk малды аралī пастыр сыктылар,
арҕа чонны аралī пастыр сыктылар.
Аk малдың тассына сыkkанда,
арҕа чонның тассына сыkkанда
кöдӱр келіп kамцы сапты,
ікі атkа теңä саптылар,
ікі ат тебініп чӱргäндä,
ат тебін тезä чӱгӱргäндä

kара палҕас kара пулут
тегір кӧгӱ̆н туглады,
ат тынызы ала тубан
чер kаразын туҕлады.
Аранҵула аі kар'аттаҥ
kара пор'ат сыkпас полды,
аранҵула kара пор'аттаҥ
аі kар'ат сыkпас полды.
Орта чолҕа чедістї̆lӓр,
kарап кӧрӱ̆п турзалар
алтын таг чур-чадыр,
аk пулутча kазыр-тур-чадыр.
Камҵыларын кӧдӱ̆рӱ̆п
паз'оk кеlїп саптылар,
ікі ат тебїнїп чӱ̆гӱ̆рдӱ̆,
ікі kулаk кӧ̄lї тӱ̆стӱ̆,
ала kараkтаҥ час серlї тӱ̆стӱ̆,
ӯҕан kараk кӧргӧнҵӓ,
ескӓн kулаk сергӓнҵӓ
аk таскылҕа чедӓ тӱ̆стӱ̆lӓр.
Сыҕара чӱ̆гӱ̆ртӱ̆п пардылар
аk таскылдыҥ kырына,
сыҕып kарап кӧр-чӓ̄lӓр,
кӧр-тӱ̆рзӓlӓр чазы чадыр,
чазыныҥ ортазында
чыда пазы чыс пол-чадыр,
kалыk чон kаiнап чадыр,
сарыг таілдыҥ kырїнда.
Каттанҵула чӧ̄ктап чадыр:
«Аі Толызы, туҥмам!» тедїр,
«пу чā̈ны тозы kырҵам,
«тозы kырҕан сӧ̄нда
«ӱ̆с тӧ̄і сар'аттыг ӱ̆с алып
«меннӓҥ тезїп чӱ̆гӱ̆р-чӓ̄,

«сарыг талаіды кезрä
«сегіртĭп парцаңнар алыптар,
«мен аны сӱр-парцам,
«кезрä сегіртĭп полбацам.»
Аk таскылды ендрä
чӱгӱртӱп ам сыктылар,
kанныг чäҕа чедĭп kелдĭлäр,
чäҕа кīрä чӱгӱртӱлäр,
ары аіланарда
алтон алыпты кезä саптылар,
пäрі аіланарда
пäзон алыпты кезä саптылар.
Аі kар’ат чӱгӱр-чадыр,
оkмаң аны атса
тертĭп полбīн-чадырлар,
kылысмаң аны сапса
маңнанмīн-чадырлар.
Тоҕус kӱнгä четтрä
kанныг чäны тозы kырды,
ӱс тōі сар’аттыг ӱс алып
чӱгӱртӱп сыкты тезĭп.
Kаттанцула kара пор’атка kамцы сапты,
ӱс алыпты сӱрӱп сыкты.
Сарыг талаіды кезрä
сегіртĭп пардылар алыптар,
Аі Толызы аі kар’атты
аіландра тартып кӧр-тур-чадыр,
kыр kалҕан kанныг чäзын сары
пір чōн кізі ӧлгӧн сōктӧрдӱ
ары алып тастап чадыр,
пері алып тастап чадыр,
пу черда ӧлгӧн алып kаны
kызыл суг полып аk-чадыр,
пу черда ӧлгӧн алып сōгӱ

kара таг полып тур-чадыр.
«Сӧгӱ тастāн чӧн алып
«ӧlгӧн кізінї тіргізäргä
«чӱр-чаткан полар!» тедїр.
Адын аіландра тартты,
ол кізі-зäрї чӱгӱртӱп
ады пар-чā оk кӧзӱмäң,
чедä тӱстӱ Аі Толызы,
kанныг kылызын kолҕа туттӱ,
пеlїн таршлады, кезä сапты,
адын аіландра тарт-полбїн,
пір кӱн чӱрäр чергä
ады четтрä чӱгӱргäндä
адын аіландра тартты.
Пıjäгі kылысмаң сапkан кізінї
кӧрӧргӧ ам чӱгӱр-кеlдї.
Кӧр турза сапkан кізізїн,
kара пор'аттыг Каттанцуланы
kылысмаң ӧдӱргäн пол-тыр.
Ачын-чадыр Аі Толызы,
ылҕап чадыр, сыkтап чадыр,
ем сал-чадыр аkсына,
тіргізїп полбїн-чадыр.
«Каідары мен парцаңмын?» тедїр,
ылҕап, ылҕап аттаң тӱстӱ,
kылысты kāб-алды kолына,
аі kар'аттың моідын
kылысмаң кезä сапты,
ады кеl-тӱстӱ, ӧl-парды.
Аі Толызы тоңмараҕын
kарбанынаң алыб-алды,
тамаҕына сазарҕа етчā.
Раkkа чердä kусkун тапсап чадыр,
ноно чердä kаралып учуҕуб-одыр.

Ікі kускун пуруннап келі,
ікі пала kускун сōнҷа келі.
«Мында чā полҕан чер пол-тыр,
«kанадыбыс маjыk парды,
«мынаң тӱзӱп kан ізäргä.»
Теп чōктады ікі пала.
Іҷäзі чōктады аларҕа:
«Чоk, тӱспä мында, палам!
«маjыkса-дā тӱспäҷäң,
«ертäргä керäк, палам!» тедір,
«чебāl kаннар чāласkан чер полҷаң.»
Палазы чōктады іҷäзінā:
«Чоk, іҷäм, мынаң ертчäм чоҕул,
«kанадыбыс маjыk парды,
«учуk-парып полбін-чāбыс.»
««Канадыңар маjыk парза
««тӱзäргä тӱзäңäр!
««ӱр полбазāр, палам, черде!»»
Аі Толызы kускун кōрӱп
аі kар'атkа кір-парды,
анда kарап чат-чатkанда
тӱс-келді ікі kускун пала
kан kакылап чадыр ікі kускун.
Пір пала чōктап чадыр:
«Аі kар'аттың чāн чір керäк!»
Ікōlōң чорҕалаб-одыр,
келіп чāн kаkылады,
чāн kаkылāн ікі kускунды
Аі Толызы тур-келіп kāб-алды,
ікізін-дā kāб-алды.
Ōркӱ учук-чӱргäн ікі kускун
аны кōрӱп тӱс-келді.
«Ікі паламны салі бер,
«Аі Толызы!» тешшālāр.

Аі Толызы чо̆ктады аларҕа:
«Кара пор'аттыг Каттанџуланы
«тіргі̆с перза̄р салар-чыктың.»
Ылҕады, сыктады ікі kуckун:
«Піс чеба̄l kуc kуckун полып
«тіргіза̄ргӓ нӓkӓ пілбін-ча̄біс.»
««Пілбӓза̄р ікі палаңны
««моідын ӱ̆зӓ тартарым»» теді̆р;
««пір чердӓ кізі тіргіза̄р ем полза
««аны ал-kelзӓң перӓрі̆м!»» теді̆р.
«Парза парыб-оk-kelāl ікōlӧң,
«пір кӱ̆нгӓ молџаk пер піскӓ!»
««Чоk, пербäссі̆м пір кӱ̆нгӓ.»»
«Чарым кӱ̆н-да̄ пер!» tiлӓн-ча̄lӓр.
««Чоk, чарым кӱ̆нда̄ пербäссі̆м!
««Кӱ̆н сыҕызынаң ала кӱ̆н ӧрlāнџӓ
««аҕылар полза̄р парыңа̄р!»»
Ікі kуckун учуk-парды.
Ноно чердӓ kанат табызы естĭl-ча̄,
кӧрӱ̆п турза Аі Толызы
перкі-зӓрі̆ кӓlіläр kустар,
ноно чердӓ kаракkа кӧрӱ̆ндӱ̆läр,
учуҕӱ̆п kelгӓн ікі kуckуннў
ат пазынча ала kуckун текпіläді̆,
kуckуннӱ̆ң тӱ̆гӱ̆ пурлаб-одыр;
кӱ̆рџӓкчӓ оҕын сустӱ̆б-алды,
са̄зын алды Аі Толызы,
са̄зын тартып kelіп позытты,
kоста табызы kōлі̆ тӱ̆стӱ̆,
кіріс табызы kартылі̆ тӱ̆стӱ̆,
са̄ табызы сартылі̆ тӱ̆стӱ̆.
Ол октың табызын еспа̄н
пу чер ӱ̆стӱ̆ндӓ немӓ kалбады,
ӱ̆стӱ̆ндӓгі̆ турҕан kудаі ескӓн,

алтындаҕы турҕан аіна ескäн.
Ӧрӧ кӧр-турза Аі Толызы
ат пазынца ала kускуннӳң
кӧгӳс кӧчӳгі іkі паска kеl-тӳстӳ.
Іkі kускун пā'k тӳстӳ.
Пір kускуннуң kолында
алтын ыстоп пол-тыр,
алтын ыстоп толдра ем
аҕыл-тыр ам kускун.
Пір kускуннӳң палазын
Аі Толызы kāб-алып
пазын ӳзä тартыб-ысты.
Ылҕап сыктап kускун:
«Ноҕа ӳзä тартыб-ыстың?»
««Сlердің аҕылҕан нäмä««.
««ем полцаңма мен пілбін,
««немä чебäl полцаңма мен пілбін,
««пілім теп ӳзä тарттым,
««палаңны тіргіс-кӧр пурун,
««тірілзä Каттанцулā урарбыс.»»
Палазына кіціг урдӳлар,
палазы тірілін парды.
Каттанцула урдӳлар,
Каттанцула тіріl-пар-тыр.
Аі kар'атkа ам урдӳлар,
аі kар'ат тіріl-пар-тыр.
Позытkан іkі kускун палазын,
тӧрт kускун учуk-пардылар.
Аі Толызы аі kар'атkа мӳндӳ,
Каттанцула kара пор'атkа мӳндӳ,
чурттарын талаза
аттарын аіландра тарттылар,
кӧдӳрӳп kеlіп kамцы сапты.
Аі Толызы чōктап чадыр:

«Пу туста чу̊рбäн чорыкта
«kара пор’атты kамџылап
«адыңа ачынма, Каттанџула!»
Кара пор’ат kаідідä чу̊гу̊рзä
аі kар’ат чортып-ла пар-чä.
Орто чолҕа четтілäр,
Аі Толызы чу̊гу̊ртäргä
аі kар’аттың ку̊зу̊ чыдады.
Каттанџуланы тастап парарҕа
полбін-чадыр Аі Толызы.
Ікі тоҕус тегір чері у̊тту̊лäр,
ат ашшаң сынҕа сыҕыш
чурту̊н kарап чадырлар.
Кузуруk сöзу̊ру̊п пöру̊ кірбін-дір,
kылыс сöзу̊ру̊п алып кірбін-дір,
чабаҕа пазы чарылбін-дір,
kулун азаҕы сынмін-дір,
малы чоны езäн чадыр.
Аk малын тексілі пастыр-kелділäр,
арҕа чонын аралі пастыр-kелділäр.
Ат палҕаџаң ала сарчынҕа
аттарын палҕадылар,
езік азып егбä кір-kелділäр.
Ебдä турҕан öрöкöн
Каттанџуланың енäзі,
алтын столҕа ас тамакты
сал-чу̊рду̊ öрöкöн.
Пу ікöлöң одырып
тамаk чіп чадырлар,
араҕа ізіп чадырлар,
ікі алып езіргäндä
Каттанџула чöктап чадыр:
«Кудалап пар-kеl, туңмам!
«менің у̊зу̊н Тарбытты Канҕа пар!

«пір тiläк мен тiläзäм
«перäзiңмä, Аі Толызы?
«kудалап аӷыл
«Тарбатты Канның kызын,
«Тарбатты Тананы аӷыл!» тедiр,
«kудалазаң перзä аӷыларзың,
«kудалазаң пербäзä нан-келäрзiң.
«Тарбатты Канмаң чебäl чōктаба!»
Аі Толызы чōктап чадыр:
«Чаксылап перзä чаксымаң аларым,
«чаксылап пербäзä чебälмäң аларым.»
Сыӷа салды ебäйäң,
аі kар'атkа мўнўб-алды,
кōдўрўп келiп kамцы сапты.
Камцы табызын еспāн
пу чердiң ўстўндä немä kалбады.
Аткан оkтаң табраk
аі kар'ады чўгўрдў,
ноно черга̄ парі, позы-дā пiлбiн-чā,
улуг тасkылдаң тўскōндō
аk чазының ортазында
тōрт пулуннуг тура тур-чā.
Аі Толызы тураны кōрўп
адын сiлiгiб-ысты,
одың ет-салды адыны,
позы кiр-парды турā.
Пiр-дā кiзi чоӷул анда,
сiлiгiнiб-ысты Аі Толызы,
сыбырkа полып чадыб-ысты,
чат-чагты, ес-чатса
kаіда kаіда kу тапсаб-одыр,
чаӷын kу естiл-чадыр,
кōзнōктōң кiр-келдi,
iкi kу кiр-келдi,

kу кептäрін сустў̆б-ысты,
ікі kыс одырыб-ысты.
Тǟк чердäң алтын столҕа
ас тамаk чазал-чадыр,
пǟс алтынаң ас сыk-кеlдĭ,
ас кебĭн сус-тастады,
ā̆ккä чедäр четпäс
сў̆рмӧ̆стў̆г kыс кізі пол-тыр.
«Сlер kыстар», пу kыс тедĭр,
«но немä пil-чä̆зä̆р?» тедĭр.
Ол ікі kыс чō̆ктап чадыр:
«Пiс немä оңнабадыбыс.»
««Сlä̆р оңнабазā̆р мен пil-чä̆рĭм,
««алып позыңмаң сыбыркā̆ kубулў̆п
««но чердä̆ чат-чазыңма,
««Аі Тозызы, чаксы алып?»»
Ол kыс едä̆ тä̆ндä̆
Аі Толызы тур-кеlдĭ,
алтын столҕа одырды,
уларман kада одырды.
Ас тамаk ам чĭдĭlä̆р,
ā̆ккä чедäр четпäс сў̆рмӧ̆ктў̆г kыс
чō̆ктап чадыр алышkа:
«Чаксы тӧрō̆н Аі Толызы,
«пу чергä но кеlгä̆зĭн?» тедĭр.
««Чоk! едä̆lä чў̆рў̆м»» тедĭр,
««пасkа керä̆гĭм чоҕул!»» тедĭр.
«Мен пil-чä̆мĭн но кеlгä̆нĭн,
«Тарбатты Каннын kызын
«Тарбатты Тананы ал парарҕа
«кеlгä̆зĭң сен, Аі Толызы,
«kаідĭ уңдаімаң аларзың?»
««Каідĭ алар уңдаjын,
««мен чер пilбä̆дĭм»», тедĭр.

Аі Толызы теп чӧктанда
«Сен пілбäзäң мен ніl-чāмін,
«піс Тарбатты Танамаң
«kада оінап чӱр-чадырбыс.
«Піс ам парарбыс оінīрҕа,
«kырыk kыс оінīрбыс,
«kырыk ол оінīрбыс,
«аk чазыда оінīрбыс.
«Сен мынаң парарзың,
«таг ӱстӱмäң парарзың,
«пістīң оінатkан чербīскä
«чӱгӱртӱп келіп ат ӱстӱнäң
«Тарбатты Тананы kабарзың,
«оҕурлап ал парарзың.»
Ікі kыс тур-келдī,
kу кептäрін кестī,
кӧзнӧктӧң сыҕара
ікі kу полып учук-чадыр.
Äккä чедäр четпäс сӱрмӧстӱг kыс
ас кебін кезīб-алды,
пāс алтын сар’оk кір-парды.
Аі Толызы чаҕысkан kалды,
Ірі полҕан туста
аі kар’адына мӱнӱп сыkты.
Таг сары чӱгӱрт-сыkты,
таг ӱстӱнцä пар-чадыр,
кӧрӱп турза kырыk kыс
kырыk ōл оінап чадыр.
Чäl чīläп кōläп-чадыр,
Тарбатты Танамаң чарыҕы
кӱн чӱläп чар-чадыр,
адына kамцы сапты,
аі kар’ат чӱгӱр-чадыр,
Тарбатты Танā четтī,

ат ӱстӱнäң kāб-алды,
камџы сāп чӱгӱртӱп
парыб-ысты Аі Толызы,
пір-дā кізі кӧрбӧдӱ,
пір-дā кізі еспäдї
Аі Толызы kāп парҕанын.
Кырыk кыс, кырыk ōл
Тарбатты Кан сары чӱгӱрдӱ,
Тарбатты Канҕа чедіп
чōктап чāлар кырk кыс:
«Тарбатты Тана чіт-парҕан,
«тегірдäң тӱзӱп карчыҕа kус
«Тарбатты Тананы kāп парҕанын
«піс кӧрбӧдӱбіс», тестїлäр,
«чер алтынаң сыҕып kара аіна
«Тарбатты Тананы аппарҕанын
«піс кӧрбӧдӱбіс» тестїлäр.»
«« Паскa кізінїң кылыҕы полбас,
««улуг алып, улуг кӱlӱк
««Аі Толызы аппарҕан.»»
Тарбатты Кан чōктады:
«Тäк табраk парыңар!
«Аі Толызын сӱрӱзӱңäр!
«ӱс ōлҕым!» теп чадыр.
«Ӱс тōі сар'аттыг
«сlер сӱрӱңäр Аі Толызын,
«аі kар'аттың азаҕын
«мен тударым!» теп чōктады.
Ӱс тōі сар'аттыг ӱс ōл
ӱс тōі сар'атка мӱнӱзä пардї,
кōдӱр-кеlіп камџы сапты,
пулар ӱзäläң сыk-парды.
Ӱрбä, аспа парҕаннар,
аі kар'аттың чолына четті,

тебін парҕан черläрї
тāрбäнцä kара кӱl пӱт-kал-тыр,
ӱс тōlгӧ четтрä пӱтпäс
орта чолҕа четтїlär.
Терäк ӱс-пар-тыр,
тегірмäӊ чердїӊ орт'ӱбӱрінä,
четтїрїп ӱс-пар-тыр.
Пу терäктїӊ пазында
ікі kускун тапсаб-одыр,
ол терäктäӊ ары парҕан
чолы чоҕыл.
Анаӊ аіланып ӱс ōл
чол таппäнда нандылар.
Пу ӱс ōл парҕан сōнда
ікі kускун чергä тӱстӱ,
пірзї Аі Толызы пол-тыр,
пірзї Тарбатты Тана пол-тыр,
ол терäк аӊдарыл-тӱстӱ,
аі kар'ат пол-парды.
Аі kар атkа мӱнӱб-алды,
Аі Толызы мӱнӱб-алды,
Тарбатты Тананы kусказыб-алды,
кӧдӱр-kеlіп kамцы сапты,
аі kар'атты чӱгӱртӱп сыкты,
сары талаіҕа чедїб-одыр,
сōн сары kаја паҕынза
ӱс тōі сар'аттыг ӱс ōл
чедїп одыр сōнынаӊ,
сары талаіҕа четтїlär.
Алып чаксы Аі Толызы
аі kар'атkа kамцы сапты,
аі kар ат ол сарkына
аза сегірдї сырыг талаіды,
kоскын kолдаг ӱзӱlӱп

Аі Толызы Тарбатты-Тана
пу саркында чат-калды.
Езäрї кöзўмäң калды,
парар черїн пілбїн-калды.
Ӳс тȫі сар'аттыг ўс ŏл,
чедїп одыр ўс ŏл,
езäрїн тас едїб-ысты,
Тарбатты Тана
Аі Толызын пылат едїп
колына тудўнўб-алды,
ўс тȫі сар'аттыг ўс ŏлҕа
ўс карындазына удра парї.
Чет-келдї ўс карындазына,
колындаҕы пылатты
от аразын сары тастаб-ысты;
ўс карындазына усказыб-алды,
парыб-ыстылар наныn.
Аі Толызы чат-калды,
аттаң-дā чок чазаг,
кыстаң-тā чок куру.
Парар черїн пілбїн-чадыр,
сарыг талаіды кес-полбїн-чā,
Тарбатты Кан-зары парза
ŏдўр-салҕандыг полар.
Сарыг талаі чоктады,
парза кан чуртāн чер пол-тыр,
кара мал кŏп полды,
калык чон кŏп полды,
ат палҕаңаң ала сарчында
аі кар'ат тур-чадыр.
Кара пол-парды.
Пір отмаң чакпан алачык тур-чā,
аның кырїна парды,
езїгїнäң тїңнäп чā.

Пір апчаk одыр-чадыр,
чӱс часkа чет-парҕан апчаk,
пір ӧрӧкӧн одыр-чадыр,
тоҕузон часkа чет-парҕан.
Ӧрӧкӧн чӧkтап чадыр:
«Пӱн Кара Канның чуртӱнда
«тоі полҕан, апчаk» тедір.
Ам апчаk чӧkтады:
«Кара Канның тоjы полҕанын
«kаҷан мен сеннäң сурāбын?»
««Езä, апчаk!»» тедір ӧрӧкӧн,
««пӱн мында езäр чоk
««чӱгӧннӱг аі kар'ат
««чібäk тінін чер сӧзӱргäн
««äзі чоk пу чуртkа kеlгäн,
««тоідаҕы чыlҕан алыптар
««аі kар'атты тут-полбāн.»
Апчаk тарын-парды ӧрӧкӧнӱнä:
«Сеннäң мен kаҷан чӧk сурāм?»
Аҕыс алыб-алды апчаk,
ӧрӧкӧнӱн kамактаң ары сапты,
оідас парды ӧрӧкӧн.
Тасkары тур-чатkан Аі Толызы
kӱlkӱзӱн тыстан полбін,
чӱгӱрӱб-ысты Аі Толызы,
саҕаннаң kеlіп kысkырды,
аі kар адын kысkырды.
«Пӱн kеlзäң керäk поларзын,
«пӱн kеlбäзäң керäk чоkсың.»
Аі kар'ат чӱгӱр-kеlді,
езäрін аҕыл-kеl-тір,
адына мӱндӱ Аі Толызы,
чібäk тінін kолҕа туттӱ,
кӧдӱр-kеlіп kамҷы сапты,

от талаіды кезрӓ сегірді.
Кара пор'аттыг Каттанџуланың
чуртӱна чедіп келді,
кӧрӱ̆п турза таскылдаң
Каттанџула еб тік-сал-тыр,
тоі ет-сал-тыр.
Каттанџула удурлап чадыр.
Каттанџула кӧр-турза
Аі Толызы чаҕыскан келді,
саҕыска одуктӱ̆ Каттанџула.
Аі Толызы чет-келді,
ат палҕаџаң ала сарчынҕа
адын ам палҕап салды,
Каттанџула тоҕасты:
«Кудаланда перба̄нмӓ?
«Тарбатты Каһ перба̄нмӓ?»
««Перба̄н палазын» тедір,
««перба̄ндӓ kаіді едӓр.»»
Ебгӓ ам кір-келділӓр,
ас тамаk чіп чадырлар,
араҕа іш-шадырлар,
іkӧ̄lӧң езіргӓн туста,
паз'оk чо̄ктады Каттанџула:
«Чол кӧргӧн кізі, Аі Толызы,
«паз'оk пар кеl kудалап.»
««Парзам парар-оҕ-ым.
««Пір тіlӓк тіlӓзӓм перӓрзіңмӓ?»»
«Пір тіlӓктӓң полар
«пес тіlӓк тӓ̄ перӓ̄рбін.»
««Аныла албанџа
««пу чер ӱ̆стӱ̆нӓ парбассым.»»
Езіргӓн туста Аі Толызы
тыктаныпп оk чӱ̆рдӱ̆.
«Кудалірзың», теді Каттанџула,

«чебälмäң албассың!»
««Ам царзам»» тäп чōктап чā Аi Толызы,
««kудалабассым, тудузарым,
««ол полбаза оӷурлīрым;
««ölзöм ölім, менҷä кізі ölбін тірбä?
««еккälбāнҷā аiланмассым.»»
Таскары сыkты Аi Толызы,
адына мӯн-ӯзä-бäрдĭ,
кöдӯр-keliп kамҷы сап̇ты,
аi kар'ат чӯгӯр-сыkты.
Ат тебізĭ kара палӷас
тегір кöгӯ туглады.
Аi kар'аттың чеlдінäң
от саӷын-чā,
танāзынаң тӯдӯн пурлап чā.
Ӯрбä аспа парӷанда
пурунӷӯ тöрт пулуңнӯг
туразына паз'оk четтĭ,
адын сіlіктĭ, малта ет-салды,
позы сіlкĭндĭ, турā кіріп
takпаі полып чадыб-ысты.
Ӯрбä аспа ҷаткaнда
kу табызы естĭl-чā,
кöзнöктöң кірä учуk-кеlдĭ,
kу кептäрін сустӯб-алды,
ікі kыс одурӯб-ысты.
Алтын столӷа ас тамаk чазан-чā,
пāс алтынан ас сыk-кеlдĭ,
ас кебін сӯр-тастады,
āккä чедäр четпäс сӯрмöстӯг
kыс кізі пол-тыр.
«Сlāр немä піl-чäзäр, kыстар?» тедір.
««Імä піlбін-чäбіс»» тедĭlāр.
«Сlāр піlбäзāр мен піl-чäм.

«Алып чаkсы позыңмаң
«умуска сен kубулўп
«но чаттың, Аі Толызы?»
Тур-kelдї Аі Толызы,
алтын столђа одурдў,
ас тамаk чiдiläр,
ǟккä чедäр четпäс сўрмöстўг kыс
чōkтап чадыр:
«Аі Толызы паза но kelдің?
«алар kызыңны аппарђазыңма?»
кўlўк ол kыс чōkтап чā,
Аі Толызы кўlўб-оk-чā:
«Аппарарын аппарђам,
«сўмäзінä тўс-kалђам,
«ікінџізін паз'оk kelдім.»
Кыс кўlўп чōkтап чā:
«Ам kaiдi аппарарзың?
«пilзäң пilбäзäң
«мен оk пilärім.
«Сен атпаң парђазың,
«ам kуска kубўлўп
«алар kызыңны аппарзаң
«kанадыңны тут-полбас.
«Аі kар'аттың азађын
«Тарбатты Кан тутkан.»
Ам парарђа тыkтан-чалар,
ікі kыс kу кебін кезіб-алды,
кöзнöктöң сыђара учуктў,
ǟккä чедäр четпäс сўрмöстўг kыс
ас кебін кезіб-алды,
пäс алтын-зары кіріп парды.
Аі Толызы ер полђанда
аі kар'адына мўндў,
таг ўстўнџä пастыр-сыkты,

kырыk kыс оінап чā,
kырыk ŏл оінап чā,
Тарбатты Тана анд'оk чӯр чā,
Тарбатты Тананың чарыҕына
оінап чӯгӯр-чāлар,
kара-дā полза
кӯн ортазы осkыс.
Аі Толызы сіkіндї,
лачын kуска kубулдӯ,
ады кŏзӯмäң kубулдӯ,
тегіргä ŏрŏ учуk-сыkты,
тŏбӯн тӯзӯб-одур.
Лачын kустӯң kанат солаҕын
естäн пу чердä
еспäн імä kалбады,
тӯс-kеlіп пу чергä
Тарбатты Тананы kапты,
учуk-сыkты тегіргä.
Ӯрбä аспа учуkkан,
сарыг талаіҕа четті,
ŏн позымаң тӯстӯ,
атты сал етті Аі Толызы,
аі kар'аттың kылын тартты,
тоҕус kыл тартыб-алды,
тоҕус кізі етті,
салдың пазына турҕустӯ,
талаіды кес-сыkты.
Аі kар'атkа мӯндӯ,
Каттанџуланың чуртӯна таласты,
ат ашаң арсыk сынҕа сыkты.
Кŏр-турза Аі Толызы
ебізін тік-сал-тыр,
тојын ет-сал-тыр,
kалыk чон чы̄л-тыр,

Каттанџула удра пастыр,
ебізінӓ четтірді,
kатты kолҕа пер-тір.
Алар kат ылҕап-чā:
«Мында чер одурбассым,
«мен ō одурҕамџа
«абамаӊ kад-одурамын.
«Алып чаkсы Аі Толызы,
«алар ползаӊ позыӊ ал!
«албас ползаӊ аппар-сал!
«kаідаӊ алҕазыӊ аппар-сал!
«абамнаӊ сурап kеlӓџӓр!
«Каттанџулā парзын тезӓ
«Каттанџулā парам,
«Аі Толызына парзын тезӓ
«Аі Толызына парам.
«Абамныӊ еспāмдӓ
«чердӓ одурбассым!» теді.
Ікі аjаҕын таршлады сабыӊып,
сыkтап чā, ылҕап чā.
Тарбатты Канҕа парарҕа
kоруk-чāлар алыптар,
парбасkа тезӓ одурбін-чā.
Каттанџула чōkтап чā!
«Алдында чол köргöн kізі
«сен оk пар, Аі Толызы.»
««Парзам парĭм оk»» тедĭр,
««пір tilӓк tilӓзӓм
««перӓрзĭӊмӓ, Каттанџула?»»
«Пір tilӓктӓӊ полар
«пес-тā tilӓк перӓрĭм.»
««Че, Каттанџула еlӓбӓстӓ
««ölӱп тірilзӓм анаӊ kеlзӓм
««позыӊны чуртӱӊнӱ

««кӧзӱмӧң тозы ӧдӱрӱп парам.»»
Аі Толызы сыкты,
аі kар'аткa kыскыр кеlіп
аі kар'аткa мӱнӓ секірді,
кӧдӱр кеlіп kамцы сапты,
аі kар'ат тебін-кеlіп
ӱрбӓ аспа парды ол.
Сарыг талаіҕа четті,
сарыг талаіҕа кезір сегірді,
Тарбатты Канның чуртӱна
Аі Толызы чедіп келді.
Ат аштаң арсаk сынҕа сыкты,
Тарбатты Канның чуртӱн кӧрдӱ,
тӱк піlіспӓс мал полды,
тіl піlіспӓс чон полды,
kара талаі аk-пар-тыр,
ӧн позымаң кірӓргӓ kоруk-чӓ.
Аі Толызы сіlігініб-ысты,
ікі тӧі kаннаң kызыл
чегрі ат полып пар-тыр,
ікі тӧі чаізаң кізі полыб-алды,
чурт сары кірӓ пазырыб-одурдӱ,
ат палҕацаң ала сарчынҕа
аттарын палҕадылар,
алтын ӧргӧгӧ кірӓ пастылар,
езік азып езӓн перділӓр,
еркӓн алтап міндӓ перділӓр,
Тарбатты Кан тур-келді,
пулардаң сурап турдӱ:
«Но kанның чоны полцаңзӓр?»
««Кара пор'аттыг Каттанцуланың
««чаізаңнары полцаңмыс »»
«Раk чӱрдӓрбӓ? чаҕын чӱрдӓрбӓ?»
««Раk-тӓ чӱрдӱбіс,

««чаҕын-дā чӱ̆рдӱ̆біс,
««сā̆ четтрā̆ кеlдібіс,
««аткан оk тастаң нанмас,
««ысkан кізі чоннаң нанмас.
««Алыг тӧ̄рӧ̄н Аі Толызы
««kызыңны Тарбатты Тананы
««оҕурлап аппар-тыр.
««Тарбатты Тана
««сеннā̆ң сурадыб-ысты;
««Каттанцулā парімма?
««Аі Толызына парімма?»»
«Парарын меннā̆ң сурап парбā̆н,
«кізā̆ парзын, аінā парзын,
«керā̆гім чоk!» тедір.
Тарбатты Кан тур-кеlіп
кеlгā̆н ікі чаізаңга
kара саппоk ӧдӱ̆к ап-пā̆рді,
чібā̆к kур ап-пā̆рді,
аk сіlā̆пā̆ ап-пā̆рді.
«Кӱ̆зā̆ болор кізі мыны кессін!
«сыҕыңар, паза керā̆к чоҕул!»
Ікі чаізаң сыҕа салдылар,
аттарына мӱ̆ндӱ̆lā̆р,
чуртӱ̆ черlā̆рінā̆
талаза чортып сыkтылар,
ат ашнаң арсыk сынҕа
ікі чаізаң сыkканда
ікі чаізаң сіlігінді,
Аі Толызы ō̆н позымаң
аі kар'атта чортып сыкты.
Ӱ̆рбā̆ аспа парҕанда
сарыг талаіҕа четті,
адын сіlігіб-ысты,
адын сал едіб-ысты,

адыннынң kузуруӷӯнан
тоӷус kыл тартыб-алды,
тоӷус кізі пар-пюл-тыр,
позы сōндаӷы ескідӓ турдў:
сōндаӷы ескінің пазында
пары сарыг kускацаk
тапсап чā, чōктап чā,
Аі Толызы аны тіңнӓп чӓ̄.
«Кара саппоk ӧдӱ̆к аппар-чāзың,
«пу ӧдӱ̆ктӱ̆ кескӓн кізі
«тіс пашпа тас полар.
«Чібӓк kур аппар-чāзың,
«чібӓк kурдў kурчанӷан кізі
«kурчаңаца тас полар!
«аk сілӓпӓ аппар-чāзың,
«аk сілӓпӓні кескӓн кізі
«пашпа пары тас полар!
«аны пілііп чōктāн кізі
«кеспāн полза тас полар.»
Алып тӧрōн Аі Толызы
сарыг талаідаң сыkты,
аі kар'атkа мӱ̆нӱ̆б-ысты,
чуртӱн талаза чӱ̆гӱ̆ртӱ̆п сыkты.
Ӱ̆рбӓ аспа парӷанда
ат ашпаң арсыk сынӷа
сыӷып-келіп кӧр-турдў.
Тарбатты Тана сыkтап чā,
алып тӧрōн Аі Толызы
чортып парды чуртӱн сары,
ат палӷацаң ала сарчынӷа
аі kар'адын палӷады.
Езік аза езӓн перді,
еркӓн алтап міндӓ перді.
Тарбатты Тана сӯрап чā:

«Каізы кізä парарҕа?»
««Каттанцулā пар!»» теді,
«««kара саппоk öд̆ÿк ызыб-ысты,
«««чібäк kур ызыб-ысты,
«««ak ciläпä ызыб-ысты.»»
Каттанцула алыб-алды,
kара саппоk öд̆ÿгÿн кезäргä
азаҕына суk-чадыр.
Алып тöрöн Аі Толызы
kара саппоk öд̆ÿктÿ kāб-алды,
таскары сыҕарып парды,
kылызын алыб-алды,
кезä кезä сāп тастады,
кір-келді ебгä.
Алын Каттацуланың
kардаң ak сыраjы
kазан кöjäзі кептäнді,
ÿрттäң kызыл сыраjы
ölгöн пары кептäнді.
«Kастым ысkан костынсаны
«ноҕа кескіläд̆ің?» тедір,
«öд̆ÿгÿмдÿ кескіläзäң
«чібäк kурдÿ kурчанарым.»
Курчанарҕа алыб-алды,
Аі Толызы тур-келіп
суста тартыб-алды kолынаң,
кезä кезä сāп тастады.
Каттанцула kысkыр-чā:
«Чібäк kурдÿ кессäң-дä
«ak ciläпäні кезäрім!»
Ak ciläпäні алыб-алды,
пазына кезäргäцä
сÿр-оk тартты kолынаң,
кезä сāп тастады.

Каттанцула kыскырды:
«Кастым ыскан імäläрді
«тозы кескіläдің!» тедір,
«пу імäläрді кескäнцä
«мені ȯдўр-сал!» тедір.
Кардаң ak сырајы
kазан кȯjäзі кептäнді,
ўрттäң kызыл сырајы
ȯlгȯн пары кептäнді.
Аі Толызы чōктап чадыр:
«Кара ȯдўктў кескäн ползаң
«тіс пашша тас полар чыkсың,
«аны пiliп чōктāнда
«тіс пашша тас полiм.»
Тіс пашша тас пол-парды.
«Чібäк kурдў kурчанҕан ползаң
«kурчаңаца тас полар чыkсың,
«аны пiliп чōктāн кізі
«мен-ok тас полiм» тедір,
kурчаңаца тас пол-парды.
«Ak ciläпäні кескäн ползаң
«пўkўlä позың тас полар чыkсың,
«аны пiliп чōктāн кізі
«мен-ok тас полiм!» тедір.
Пўkўlä позы тас пол-парды.
Тарбатты Тана сыkтап чā,
Каттанцуланың іцäзі
сыkтаб-ok-одурдў.
«Аі Толызы тас полҕанца
«Каттанцула тас полҕан полза
«чаkсы полар-чыk!»
Ебдä чурттап чадырлар,
Аі Толызы саҕысkа кірбiн-чā,
унтўб-ыстылар.

Ол öрöкöн ам-дā сыктап чā,
сā чоk чат-чадыр.
Тарбатты Тана абаkаі
ōлаk тāб-алды.
Узӳп часта Тарбатты Тана
kарада тӳзäп чадыр.
Пу ōлакты істӥн чар-чадыр,
істӥн чарып алҕанда
ӳкпä чӳрäгӥн алды Каттанҷула,
ічäгізін алды Тарбатты Тана,
тасkары сыҕарып пар-чāлар,
тас полҕан Аі Толызың
ӳс kаттап аіландра сāп чāлар,
Аі Толызы тіріl-чā.
Ертäн таң аткандa,
чарыk кӳн сыkkанда
тур-kеlдї Тарбатты Тана,
сыраjын kолын чундӳ,
Каттанҷулā чōктап чадыр:
«Пӳн kарада узӳп
«чебäl тӳс тӳзäп салдым,
«но імä полҷаңын піlбін-чарым.»
Каттанҷула сурап чā:
«Но імä тӳзäп салдың?»
««Палабыстың істӥн
««тіріг чар-чāбыс»» тедїр.
««Ӳкпä чӳрäгӥн сäн ал-чāзың,
««ічäгізін мен ал-чарым,
««таскары сыk пар-чāбыс,
««тас полҕан Аі Толызын
««ӳс аіландра сāп чāбыс,
««Аі Толызы тіріlдї.»»
«Аі Толызының ӳзӳн
«мен паламны ōдӳрҷäңмä?

«тірілäр! тірілбäс!»
теп чōктады Каттанђула
Ол ертіс парды,
ол пала алты часка четті,
турадађы чат-чаткан öрöкöн
тајак тајанып кір-келді.
«Ä ізä, келдім!» тедір,
«но тўс тўзäдің?» тедір,
«чōктап пäр мā!» тедір,
«чазырба, чапна!» тедір.
««Чазырбассым, чаппассым,
««тўскäнім сын»», тедір,
««пу паламны тіріг
««істін чар-чāбыс»», тедір,
««ўкпä, чўрäгін алып
««Каттанђула аппарды,
««ічäгізін мен аппардым,
««тас полђан Аі Толызын
««ўс аіландра сāп чāбыс.
««Аі Толызы тірілді.»»
«Іді ет кöрбöђöнмö?»
Теп сōлöдў öрöкöн.
Каттанђула чōктап чā:
««Тірілäр, тірілбäс,
««пу кізінің ўзўн
««каіді öдўрђäн паламны.»»
«Аі Толызының ўзўн
«пір пала ачын-чāзың.
«Сыннап іді етпäзäң
«сені öдўрäр імä табарым.»
Каттанђула сађын-чā:
«Елäбäстä паламны öдўрбäзäм
«мені öдўр салђадыг öрöкöн!»
Палазын алды, чаттырды,

іӌäзінä туттўр-салды,
молат kылызын kолҕа туттў,
палазы ылҕап чā:
«Kаідї едäргä ет-чäзäр менї,
«іӌäмнің емчäгїн ам алїм ölгöнӌö!»
Пала чōктап ылҕап чā.
Молат kылысмаң істїң-зäрі
кїрä пазыб-ысты,
чара тартыб-ысты,
ўкпä чўрäгїн алыб-алды,
ўкпä чўрäгї туҕулап чā,
kолына тудўб-алып
Kаттанӌула таскары сыkты,
ічäгіläрїн тудўб-алып
Тарбатты Тана таскары сыkты,
тастын ўс kаттап
аіландра сāб-ысты.
Алып тöрōн Аі Толызы
тірiliп пар-keldї.
Езäн теп тоҕастылар,
міндä теп тоҕастылар,
ебгä кір-keldїlä р,
ас тамактың тадылїн істїläр,
араҕаның kаттїн істїläр,
езіргäн туста Аі Толызы
чōктап чар аларҕа:
«Пастаҕы тіlāм тіlїрбїн,
«кöк пор'аттыг Кöгöттäімäң
«Алтын Тананы тіlїрбїн!
«ікінӌі тіlāм тіlїрбїн,
«аҕ-оі аттыг Алтын Аірамаң
«Кўмўс Тананы тіlїрбїн,
«ўзўнӌї тіlāм тіlїрбїн,
«Алтын Арыгды аларҕа позыма

«перäрзїңмä?» тедїр.
««Перäрім!»» тедїр Каттанџула.
Каттанџула сыҕып келдї,
аларды позы позыдыб-ысты.
Абакаі чаксы Алтын Арыгды
Аі Толызы ал-чадыр,
тоі сал-чäлар.
Кӧкӧттäі Мергäн Алтын Тананы ал-чä,
Алтын Аіры Кўмўс Тананы ал-чä,
частаң ала кўскä сыҕара
тоі чідїлäр.
Тоі ерттї,
Кӧкӧттäі Мергäн kадымаң,
Алтын Аіры kадымаң
тӧрт кізі kанд'оk.
Каттанџуланың оҕлын
Аі Толызы тіргістї.
Аі Толызы адын адады
«Каттанџуланың палазы
«kара пор'аттыг Каттыг Кіріс ползын!»
Аі Толызы сыk-парды,
чўгўрўп чўрўп чўгäн суктў,
ебір чўрўп езäр салды,
ўс kосkыннап сукты,
ўс kолдалҕап тартты,
тӧртўнџўзўн тӧстўк тартты,
тем тäрін терäн-чўрдў,
темір kујаҕын kаттап чўрдў,
kадын алып алды,
алтын чўстўк едіп суҕулўб алды.
«Паза тоҕасkанџа
«езäн міндä пол-чўрзӧң!
«сlердї чäн kуckун
«мä парып сӧlӧбӧс!

«мäнï чäн kускун
«ciергä парып сölöбöс!»
Ai kар'атkа мӱндӱ,
Ak Канның чуртӱна таласты,
ai kар'ат тебініп keліп,
чӱгӱрӱп, чӱгӱрӱп парï,
туiђаk ныcрађына
kалыk чонђа уiђу чоk полды,
кізі чäрï pak kалды,
Ak Кан адазының чуртӱ
чађын полып kараkkа кöрӱндӱ,
адазының аңнап чӱрҫöң таiђазы
чађын полып kараkkа кöрӱндӱ,
icтï пузугӱп ылђаб-одур:
«Мындыг абаның чуртӱн тастï парђан,
«позым алыг туста парыб-ыскан.»
Ат аппаң арсыk сынђа
Ai Толызы сыђып keldï.
кöр-турза чуртӱн-сары,
абазының ађ-оi ады
ат палђаҫаң ала сарчының тöзӱндä
палђап салђан тур-чā.
Чеldï öзӱп чергä ӱстӱрlä тӱс-тӱр,
kузуруђӱ öзӱп чергä ӱстӱрlä тӱс-тӱр,
пу ат ары пері парбïн,
kырk чыл тур-тӱр,
kулун едï тӱгäн пар-тыр,
kуруk сōгӱlä kал-тыр,
kалын едï тӱгäн-пар-тыр,
kаттыг сōгӱlä kал-тыр.
Ала сарчынђа адын палђады,
алтын öргōгö kïрä пасты,
езік аза езäн пердï,
еркäн алтап міндä пердï,

Аk Кан апчак тŏзŏктŏ чат-чā,
тŏзŏктă чаtkаннаң пері
kырk чыл пол-тыр.
Абаkаі чаксы kыс кізі одур-чā,
аіран суску сус пердĭ.
«Азып парҕан аҷам
«аіланҷаң-оk-пол-тыр ам.»
Алтын столды тартыб-алды,
ас тамаk чāзап чадыр,
алтын столҕа одурӯп
ас тамакты чіб-одурлар.
Саҕаннаң kыпҕа-салды:
«Тоҕус тас, kыр аксырлыг
«чылҕыдаң чӹп келĭп соҕыңар!
«kыр аксырлыг чылҕыны
«kырып соҕыңар чӹп келĭп!
«торо аксырлыг чылҕыны
«тоза чӹп келĭп соҕыңар!
«оттус kанаттыг алтын ӧргŏ
«чӯгӯр келĭп тігĭңăр!
«он азактап алтын сірā
«чӯгӯр келĭп сабыңар!»
Тастар ескăнҷălă полды,
kыр аксырлыг чылҕыны
kыра соҕып ал-келдĭ,
тор аксырлыг чылҕыны
тоза соҕып ал-келдĭ.
Оттус kанаттыг алтын ӧргŏ
чӯгӯр-келĭп тіктĭlăр,
он азактап алтын сірā
чӯгӯр келĭп саптылар.
Колдаҕы алтын чӯстӯгӯн
kолынаң сустӯб-алды,
алтынзары тастаб-ысты,

абаkаі чаксы Алтын Арыг
ам пол-пар-тыр,
нā ебізінä кīр-пардылар,
тоі паі ерттї,
Аі Толызымаң Алтын Арыг
чурттап черlӓп kалдылар.

IX. Кара Пāр.

Аk талаідың kазында,
аk тасkылдың едӓгїндӓ
чазы толдра малы кӧп,
ебгӓ толдра езі кӧп;
аҕ-оі аттыг Алтын Аіра
черlӓп чурттап чатты.
Алтын Аіраның туңмазы
kара кӱрӓң аттыг
Кан Мергӓн полды.
Алтын Аіраның kатты
Алтын Арыг полды,
Кан Мергӓннің kатты
Кан Арыг полды.
Кан Арыгдың пір пала полды,
пір kыс пала полды,
Алтын Аіра алыптың
пāрынаң сыkkан палазы чоҕул,
істїнӓң сыkkан ӱрӓн чоҕул,
Алтын Арыг абаkаі
пала тапчаң пол-тыр.
Кан Мергӓн ертӓн кір-келді
Алтын Аіраның ебізінӓ.
«Аңнап kустап пар келӓң, аҕа!»
««Чоk, пӱнгї кӱндӓ парбассым,

««алђаным Алтын Арыг,
««пӯнгі кӯндä пала табар,
««ыспінҫа парбассым.»»
Кан Мергäн чӧктап чä:
«Парањ Алтын Аіра!» тедір,
«пала табарына
«ер кізі но керäк пол-тыр?»
Ул kаразында kон-чаттылар,
ортын тустарында
Алтын Арыг абаkаі
ӧл пала тап чатты,
кӧксӯ алтын, кӧчӯгӯ кӯмӯс
ала мањыс ӧлаk тапты.
Чаксы тӧрӧн Алтын Аіра
ул ӧлакты алыб-алды,
сӯбрäккä сулђаб-алды.
«Улуг kаpактыг мыны кӧрбӧзӯн!
«узун kулактыг кізі еспäзін!»
Коінына сӯб-алды палазын,
сыђа-салды ебінäњ,
ађ-оі атkа мӯнä сегірді,
аk талаіды чоктады,
кӧдӯр-кеіlп kамҫы сапты,
чазы парђан пудӯн чара сапты,
kаттыг сӧккӧ урӯндра сапты,
Кара кӯрäњ аттыг Кан Мергäн
kад’оk парі.
Аk талаідыњ пазына четтілäр,
аі kара чыскa кіріб-одурлар,
kалын чыстыњ аразынä кірділäр,
ађыс тӧзӯндä одаг тіктілäр.
Алтын Аіра ањнап парза
Кан Мергäн одагда kал-тыр,
пу ӧлакты kадарып.

Кан Мергäн аңнап парза
Алтын Аіра одагда kал-тыр,
пу ӧлакты kадарып.
Ӧлаk азаkkа пас-чӱрдӱ,
Алтын Аіраны абаң теп чӱрдӱ,
Кан Мергäнні іҷäң теп чӱрдӱ.
Алты часkа чéтті ӧлаk,
алты часkа четkäндä
Кан Мергäнмäң Алтын Аіра
аттарына мӱндӱläр,
аңнап kустап пардылар.
Ӧлаk чаҕысkан kалды,
улуг тагда ӱс kонды,
ам-дā kеlгäн чоҕул абазы,
kазыр чеl kір-кеlді,
kас пӧран тӱс-кеlді,
таҫkартын кізі kыҕырды:
«Ӧлаk, тап табраk сык!» теді.
Ӧлаk сык-парды,
ӧлаk кӧрӱп турза
аk пор'атkа мӱн-салҕан,
kара тарлыг kазаk кізі
таскары тур-чадыр.
Пу кізі чӧктап чадыр:
«Алтын Аіра абаң
«алты таг азра
«алты пулан ат-салтыр,
«адын арт полбін-чā,
«сені kыҕырт-чадыр абаң
«артыссын пуланны!» тедір.
Ӧлакты усkазыб-алды,
kара тарлыг kазаk кізі
адын kамҷылап салды;
чӱгӱртӱп сыктылар,

алты таг астылар,
Алтын Аіра абазы чоҕул
аткан октаң табрак чӱгӱрдӱ,
учуккан кустаң табрак чӱгӱрдӱ,
алты таг ас парілар.
«Абам каіда полџаң?» сурады,
кара тарлыг казак тапсабін.
Кöк талаі-ок пар-тыр,
кöк таскыл тур-чā,
кöк талаідың казында,
кöк таскылдың тöзӱндö
тöрт пулуңнӱг тура тур-чā.
Ак чазыда сенäмџäлä мал чӱр-чā,
ак чазыда сенäмџäлä чон чӱр-чā,
ат палҕаџаң ала сарчын турдӱ.
Кара тарлыг казак кізі
адын палҕады, тӱстӱ,
ōлакты чедініп кір-парды.
Кара пазы казыр парҕан,
ак тізі сарыг пол-парҕан
апчак куртујак одурдӱ,
пірзі тӱс-парза
пірзі кöдӱр-чā,
пірзі тӱс-парза
пірзі кöдӱр-чā.
«Каідартын чӱрзӱң, кара тарлыг казак?»
тāп сурап чā пу апчак.
«Каідартын-дā чӱрбäдім,
«ідäлä чӱр-келдім.»
««Пу ōлакты мā сат!
««пāрдынаң сыккан палам чоҕул,
««істімнäң сыккан ӱрäнім чоҕул.»»
«Садар ползам садар-оҕ-ым!»
кара тарлыг казак чōктады,

«тоҕус кік теразі перзäң тон едäргä.»
Сала маңзрі апчаk турдў,
kара сумдуҕўн асты,
тоҕус кік терä ал перді,
адына мў̆ндў̆, чў̆рў̆б-ысты.
Ōлаk азрап чў̆рдў̆ пу,
іңäзінäң емгäн аk сў̆дў̆
аксынаң арып чў̆рдў̆,
арҕа моіды тып чў̆рдў̆.
Кеп кенäттін чā пашшызы кір-келді,
сурап турдў апчакtаң:
«Чāҕа аппарарҕа
«сенің чаҕыс олҕыңны
«мічікkä пазарҕа адын!»
Адір ат чоk полды,
апчаk адірҕа пілбін-чā.
Чā пашшы köксöн-чā:
«Ноҕа адын пілбін-чазың,
«сен адын адап полбазаң
«мен адірбын ōлактың адын,
«тоҕуш-шастыг Кара Пāр полҕаң!»
Теп адады чā пашшызы,
мічігінä пас салды.
«Ам ў̆с кў̆ннў̆ң пазында
«алып парарҕа чāҕа пу ōлакты.»
Пу апчаk ылҕап чā,
абазының чуртў̆н-зары
пу ōлакты нандарарҕа ет-чā,
kырk ў̆ш-шыллыг таілар
пу апчаk чып келді,
молат тоңмараk алыб-алды,
пір таіды чітkäзінäң äрі састы,
ул таі ōлў̆п парды,
оттус тоҕус таіларды

тозы чіткäзінäң äрі састы,
пір-lä таі калды.
Ол таіды састы чіткäзінäң äрі,
молат тоңмарады тынмады,
тöзÿнä чäттрä kазырыл-нарды.
«Сенің парцаң адың пу полар!»
теп чöктап чä пу апчаk.
Чÿгÿр чÿрÿп кÿмÿс чÿгöн суктÿ,
ебір чÿрÿп кÿмÿс езäр салды,
ÿс kосkуннап суктÿ,
ÿс kолдаҕын тартты,
тöртÿнцÿзін тöстÿк тартты,
öлакты тыkтандырды,
пір молат тоңмараk перді,
ергäк пазынца аk імä перді.
«Астазаң ул аk імäні чалҕазаң
«тос парарзың» тедір,
«мынаң ары парарзың,
«кÿн асkанда, kарасkы полҕанда
«сені аткылірлар,
«kылысмаң саkпыліірлар,
«адыңның аксын тартпассың,
«улам кÿстäп kамцылірзың.»
Теп сölöдÿ апчаk,
öлакты атkа мÿндÿрдÿ.
«Паза тоҕасkанца
«езäн міндä» тестілäр.
«Кацандä полза меніӊ чуртÿмны
«тастабассың, палам!» теді.
Кызыл kыр атkа мÿндÿ,
аксын аіландра тартты,
кöдÿр-kеlіп kамцы сапты,
аткан октаң табраk чÿгÿрдÿ,
учуkkан kустаң тÿргÿн чÿгÿрдÿ.

Кӳн ас парды, kараскы пол-парды,
кізiläр kыскырыш-шāлар:
«Адыңар! сабыңар!»
ak табызы сырт-сарт тӳш-шā,
kызыл kыр ат улам кӳстäп чӳгӳрдӳ,
ам ok табызы естĭлбĭн-чā,
kалыk-тастап чӳгӳр-чатkан,
kызыл kыр ат keл-тӳстӳ,
аттаң тӳзä kонды ōлаk,
чiбäk тiнĭнäң тут кöрзö
kызыл kыр ат öл-пар-тыр,
ӳкпä чӳрäгĭ köксӳнäң ӳтрä кöрӳн-чā.
Кӳмӳс езäрĭн аттаң алды,
пiр аҕыска il-салды,
кӳмӳс чӳгöнӳн сустӳ,
пу аҕыск'ok il-салды.
Чазаг пас сыkты,
ӳрбä, аспа пар-чā,
kараскы пар-полды паз'ok,
чыска кiрĭб-одур,
kанныг чā чыс чĭläп кöзӳб-одур,
кiрäр черĭ табылмады,
ōлаk коруҕуп чā.
Пiр тōгä чат-чā,
iстĭ kон тōгä пол-тыр,
ā кiр-парды ōлаk,
аның iстĭндä чат-чатты.
Пајаҕы кöргöн kанныг чā
keлĭп чōкташ-шāлар:
«Пу тōгäнĭң kырĭнда тӳзäргä керäк,
«пу тōгä одунарҕа керäк.»
Пiрäзĭ чōкчаш-шā:
«Ортаk парарҕа керäк.»
Ерттĭläр пу тōгäдäң,

анда тӱ̆стӱläр.
Одуӊ ал-чаткан улус,
малта табызы нашлап чā,
пу ōлаk чаткан тŏгā̆
малта табызы нашлї тӱ̆стӱ̆,
ікі кізі тŏр-чā̆,
ӱ̆зā̆ тŏр-тастадылар,
саӊаннаӊ kам орта пŏlӱ̆гӱ̆н
тŏр тастадылар kада.
Малта паз'оk нашлї тӱ̆стӱ̆,
саӊаі пу ōлактыӊ тŏр-чā,
кŏксӱ̆нӱ̆ӊ тузӱ̆наӊ тŏр-чā̆,
пір малта кŏксӱ̆нā̆ тыӊды,
ōлактыӊ кŏксӱ̆ ачї тӱ̆стӱ̆.
Пірзї чŏктап чā: «Полар» тедї.
««Ам-дā тŏрарḡа керӓк»» тедї пірзї.
«Чоk, полар» теп чā̆.
Ол тŏрḡан тŏрспаḡын
алып пардылар.
Кара полḡан туста
ōлаk кŏр-чатса
оттары ӱ̆с-пар-тыр.
Сыкты пу ōлаk тŏгā̆дā̆ӊ,
ул сары ӱ̆мā̆ктā̆п пар-чā,
ōлаk кŏр-турза
тоḡус азыр темір тыт тур-чā,
ул тытkа тоḡус ат паḡал-тыр,
саӊаі алып аттары,
аны ебрā̆ узуп чā̆лар,
тоḡус алып чат-чатты.
Ӱ̆мā̆ктā̆п пар-чā уларḡа,
улардыӊ кізі kыімаkтаза
ōлаk чадыб-ыш-шā,
kаідї полза четтї аттарḡа,

анҕа аттың аразында
аҕ-āстыг kара kалтыр ат полды,
аның kырында аҕ-оі ат турдў,
аҕ-оі аттың kырында
kызыл kыр ат турдў,
пу ўс аттаң артыk ат
пу тытта чоk полды.
Анда турҕан аҕ-оі атты
маkпајаҕының тузўнаң
молат тоңмараkпаң
чŏн сірін kыја састы,
kара kалтыр атты
маkпајаҕының тузўнаң
молат тоңмараkпаң
чŏн сірін kыј'оk састы,
kызыл kыр атkа мўн-ўзă перді.
Кŏдўр-kеlіп kамҕы сапты,
чоныи аза сегіртіп парды,
тебін kеlіп чўгўрдў,
kашkан kызыл kыр атты
ікі кізі сŏнҕа сўрўб-одур,
пірзініӊ ады
аҕ-āстыг kара kалтыр ат,
пірзініӊ ады аҕ-оі ат,
ікі кізі чедіб-одур
тоҕуш-шастыг Kара Парҕа.
Таг чоҕары чўгўрдў,
сŏндаҕы kеlгăн ікі ат
маkпајаkтарын kазра
пазыб-ыстылар,
чадып kалдылар,
ўрбă аспа парҕанда
кŏрўб-одурза
Алтын Аіраның

аҥнаҷаҥ черiнä чедiб-одурдў.
Аk талаi ађып чā,
аk талаiды кöрӱп
ылђаб-одурдў ōлаk.
Аk талаi чоктаҥ пастыр парi,
пурунда kāн чуртāн чер пол-тыр,
kазāлар тур-чā.
Кöрӱп турза ōлаk
Алтын Аiраның чуртӱ оскыс ну,
ōлаk ылђаб-ысты,
парар черiн пiлiнмäдi.
Аспаk азра пастыр парi,
ōлаk ам кöр-турза
тӱк пiлiспäс мал чадыр,
тiл пiлiспäс чон чадыр,
ат палђаҷаҥ ала сарчында
kара кӱрäҥ ат тур-чā,
абазының ады чођул мында.
Пiр алтын öргō тур-чā,
kалыk чон чыл-чā ебдä.
Аk малды аралi парi,
арђа чонны тексiлi парi,
адын палђады сарчынђа,
алтын öргōгō кiрдi.
Алып чаксы чадып чā,
öлӱп пар-тыр пу алып,
кöрӱп турза аҷазы пол-тыр,
алып чаксы Кан Мергäн пол-тыр.
«Каiдi öлгōн?» теп суран-чā,
«ала чаjāнаҥ öлӱп пардыба?»
Кöрӱп турдў мыны пу,
пазынаҥ ала азађына четтрä,
азађынаҥ ала пазына четтрä.
Ала пырыскa полын kубулуп

тас kолтуҕунаң ӱт-пар-тыр,
kазыныш чер алтына кір-пар-тыр.
Сыkты тоҕуш-шастыг Кара Пāр,
kызыл kыр атты салыб-ысты,
kызыл kыр ат ӱс аiландра пасты,
тоҕуш-шастыг Кара Пāр
ӱс kаттап аҕыланды,
чуртkа парыб-ысты,
kара кӱрäң атkа мӱндӱ.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
чы̄лҕан чонҕа чōктады:
«Мен кеlгäнџä Кан Мергäн аџамны
«чыҕбассāр!» теп чōктады.
Кӧдӱр-кеlіп kамџы сапты,
кӱн сыҕар черда талаза чӱрдӱ,
ӱкӱс едіп чӱгӱрдӱ,
енџі таскыл аскан пілбäс полды,
енџі талаі кескäн пілбäс полды,
чаі пол-парҕанын
чарды ізāнінäң пілдї,
kыс пол-парҕанын
сыраjы kызара тоңгонынаң пілдї.
Алдынаң пері
ат табаны тазрї тӱстӱ,
аҕ-оі атkа мӱнгäн кізі
чӱгӱртӱб-одур,
ерттрä чӱгӱртӱб-ысты.
«Чāдаң чарыл-чӱрӱм,
«пӧрӱдӧң пӧlӱп чӱрӱм,
«ара турї пер!»
Тоҕуш-шастыг Кар Пāр
пастырыб-одурдӱ,
алдынаң пері аранџула
аттың чаксызы кеl-чадыр,

тӧрт туіҕаk нызраҕы
kулаkkа тун-чадыр,
алыштың ілцірбӓ kуjak
kыгдраҕы сакпаді естіl-чӓ.
Арkы сарkының тагдаң асты
kызыл kыр атkа мӱн-салҕан,
пазы тас палтыр kодур
алыш чаксы kel-чадыр.
Кызыл kыр аттаң кӧігӧн от
тегір чалбаk текшірӓ
kызара кӧі-чадыр.
Рактаң-оk kыскырыб-одур:
«Сӱр пар егӓн кізімні
«kaідар сен еттің?» тедір.
Тоҕуш-шастыг Кар Пӓр чӧктады:
«Сенің сӱр чӱргӓн кізіңні
«мен kадарҕамынма?» тедір.
Чӱгӱртӱп kelді,
kызыл kыр аттыг алып
тоҕуш-шастыг Кара Парды
нӓктаң ары сапты.
Аjа табызын еспӓн
el-дӓ пӱkӱl kалбады.
Ат пазынаң чачрас kelіп
тугустӱлар ікӓlӓң
четті кӱнгӓ четтрӓ,
четті кӱннӱң пазында
kара чердӓң кӧдӱр-сыкты,
kан тегіргӓ сыҕара туттӱ,
аіландыр-kelіп тӱзӱрдӱ,
чергӓ тӱскӓнцӓ
ас орkазын четті чердӓң
Кара Пӓр ӱзӓ тепті.
Кызыл kыр атты

kāб-алды kузруђўнаң,
чалбаk таскa чапсыра салты.
«Чаксы алып kоiлађызы чоk
«ölбöзўн!» теп чōктады.
Кара кўрäң атка мўндў,
кўн сыђар чергä талаза
чортып сыk-парды.
Ўрбä аспа парђанда
ат ашпаң арсаk сынђа сыкты,
кöрўп турза Кара Пāр
тођус аi kар'ат тур-чā,
тођус пулуңнўг kара тураның
езiгiнiң kырiнда.
Кара тураның езiгi азылды,
четтi сырђалыг,
четтi kулактыг
öрöкöн кiзi сыk-келдi.
Тођус аi kар'аттың тiнiн
пiр kолђа туттў,
тођус аi kар'аттың арказын
пiр ырkа тартып мўндў,
аk чазыца чўгўртўп чўрдў,
нандра келiп аттарын
ат палђацаң ала сарчынђа палђады.
Тођуш-шастыг Кара Пāр
адын kамцылады,
чўгўртўп сыkты.
Öрöкöн kоруђуп
чергä паттырды,
тођуш-шастыг Кара Пāр
четтi kулађынаң kāб-алды öрöкöнў,
сыђара тартыб-алды.
Тудўстўлар iкäläң,
чер алтын-зары кiрä тарт-парды,

Кара Пāрды ŏрŏкŏн тарт-парды.
Четті kадыл чер алтында
тудус-чадырлар,
четті кӯн тудӯстӯлар,
чергä тӯзӯр-полбады,
тоҕус кӯн тудӯстӯлар,
тобраkkа тӯзӯр-полбады.
Тоҕуш-шылҕа четтіläр,
пулар тудӯсkаннаң пері
аҕ-оі аттыг ōлҕан кізі kелдi,
кізі сӯр чӯргäн ōлаk пол-тыр,
тӯзä kонды ōлаk,
аҕ-оі атпаң азаҕынаң kапты,
тӯзӯрӯб-алдылар.
Ŏрŏкŏннӯң істің чардылар,
ічäгізін сыҕар тастадылар,
ам-дā тіріг полды ŏрŏкŏн.
«Алтын Аіраны kаідар еткäзің?
«Кан Мергäннің тынын kаідар еткäзің?»
сурап турдӯ Кара Пāр.
«Мен албāм» тедір ŏрŏкŏн.
««Сен албін, kаізі алҕан?»» тедір.
«Алтын Аіраны kара kӯläр
«kазанҕа пыс-парҕан», тедір,
«Кан Мергäнің тыны
«kара сундуктӯң істіндä
«алтын егіг едіп сук-салдым.»
««Сенің арыг тынын kаіда полҕаң?»»
«Ŏдӯгӯмнӯң ултīның аразында
«четті пастыг сыр чылан полар.»
Аҕ-оі аттыг ōлаk
молат kылызын алыб-алды,
ултін сŏктӯ,
четті пастыг сыр чыланны алды,

четті пазын кезä сапты,
öрöкöннӱ̆ң арыг тыны ӱ̆зӱ̆lдӱ̆.
Кырk пулуңнуг kара тура тур-чā,
андāры пас-пардылар,
kара турā кірдіläр.
Талђы табызы ыђрап турдӱ,
кізі kыскыр-чā: «Je kолымаі!»
кізі kыскыр-чā: «je пеlімäі!»
Кöр турзалар
kырk кізі талђы паш-шā,
пірäзініӊ пеlін ӱ̆зä паш-шā,
пірäзініӊ kолын сы̄ паш-шā,
кізі сöгӱ̆ тагдылап öш-шā,
анаӊ ерттіläр.
Пір езік астылар,
кöрӱ̆к табызы кölöп чā,
маска табызы таршлап чā,
пір алыпты таптап чалар,
анаӊ ерттіläр.
Пір езік астылар,
четті kулактыг,
четті сырђалыг
kыс кізі чат-чā;
ӱ̆с kыс плäтмаң чеlбіп чā,
ӱ̆с kыс пазыныӊ піт кöр-чā,
ӱ̆с kыс табанын чалђап чā.
Тођуш-шастыг Кара Пāр
kылызын сӱрдӱ,
пеlін таршлады, кезä сапты,
кöгӱ̆с кöчӱ̆к ікі паска пар-тӱ̆стӱ̆,
анаӊ пірігіб-алды,
кöгӱ̆с кöчӱ̆к аілан-келді.
Тођуш-шастыг Кара Пāрмаӊ
пу kыс ам тудӱстӱ.

Ӱрбä аспа тудӱсканнар,
kара чердäң кöдӱрдӱ,
кöдӱр-кеlіп салды чергä,
ортä мӱнä одурдӱ,
істін чарды, ічäгізін сыҕар-тастады,
пу kыс сölöп-чä:
«Пілä ерälӓнцä öдӱр сал!»
««Арыг тының kаіда?»» тедір.
«Менің арыг тыным
«палҕацаң ала сарчынның істіндä
«четті пастыг сыр чылан полар.»
Аҕ-оі аттыг öлаk
ала сарчын талаза чӱгӱрдӱ,
ала сарчынны чара туттӱ,
четті пастыг сыр чыланны
käб-алып четті пазын кезä сапты,
четті kулактыг kыстың,
четті сырҕалыг kыстың
арыг тыны ӱзӱlдӱ.
Пас кеlділäр ікälӓң,
kара сундуктӱ талі тарттылар,
алтын егігді алыб-алдылар.
Паза пір езік астылар,
кӱlӓр kазан kаінап чадыр,
пір пас сыҕара kаінады,
kараҕы сускун пар-тыр,
Алтын Аіраның пазы пол-тыр,
мінä тіргіс полар емäс.
Нандра сыҕара пастылар,
кöрӱк паскан чергä четтіlӓр,
кізі кӱlбӱк kалбыk едіп сыҕарҕа оілады.
Тоҕуш-шастыг Кара Пӓр
сӱр-сыкты ул кізіні,
тудӱб-алды ул кізіні,

чара тартарҕа етсä
тарт-полбас полды,
ӱзä тартарҕа етсä
ӱзä тарт полбас полды.
Азakkа турӱп ул кізі тудӱстӱ,
ергäк частаң ала äр ӱскäнҵä
мындыг kаттыг kолҕа кірбäн полды.
Тутkан чердäң тудамҵа
ет ал·тастап чӱрдӱ,
kakпан чердäң kарышша
ет ал тастап чӱрдӱ
Ӱрбä аспа тудӱстӱлар,
тоҕус частыг kыр аба
чорт кеlіп kара кізіні чара тартты,
тудӱс сыkтылар паз'ok,
kыр аба тезіп чӱгӱрдӱ.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
kара кізіні паз'ok kāб-алды,
kара чердäң кöдӱрдӱ,
öрö сыҕарды тегірга,
аіландыр кеlіп тастады,
черді оjа тастады,
чер алтына кір-парды,
сарылап турдӱ чер алтына:
«Каҵандā полза,
«тоҕуш-шастыг Кара Пāр,
«меннäң успассың, Кара Пāр,
«мен-ok öдӱрöм сені!
«kара тор'аттыг Каттыг Молат полҵам.»
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр нанды,
аҕ-оі аттыг öлаk kад'ok пары.
Чер ӱстӱнä сыҕыб-одурдӱлар,
чер ӱстӱнä сыk-кеlді.
«Мындыг аінаның чуртӱна

«позымнаң полар паламды урунмазын.»
Кара кӱрäң атка четті,
kара кӱрäң атка мӱндӱ,
kара кӱрäң ат кӧдӱр-полбады.
Чеі тӱстӱ, чазаг пас-сыкты,
алты талаі кес-сыктылар,
алты тасkыл астылар,
алтында тагҷылап
імä kарал-тур-чā,
аідың кӱннӱң чарыҕын
туҕулап тур-чā.
Чаҕын парып кӧрзӧ
аі kар'ат тур-чā,
аі kар'аттың кӧігӧн от
тегір чалбаk тексі kазара кӧі-чā,
кӱмӱс чӱгäн суҕул-парҕан,
кӱмӱс езäр салыл-парҕан,
темір kуjаk тергäдä полды.
андары пас-парды.
Чібäк тінінäң kāб-алды,
езäр kамаҕында
сабыра мічік пас-тыр,
ол мічікті kыҕыр-турдӱ.
«Тоҕуш-шастыг Кара Пāрдың
«мӱнҷäң ады пол-тыр.»
Чібäк тінін тудӱб-алып
мӱнä сегірді Кара Пāр.
Саҕаннаң keліп туҕулап сыкты,
kaідары kaідары парҕанын
пілбäс полды Кара Пāр,
kараҕына немä кӧрӱнмäс полды.
Аі kар'ат тура-тӱстӱ,
тоҕуш-шастыг Кара Пāр кӧрзӧ
чер кінінä чес кӱзā тур-чā.

Пу чес кÿзäнï kодра тарт кöрöргö
чыцаң пол-тыр алып кÿlÿктäр,
kодра тарт полбiн турÿлар.
Аҕ-оi аттыг бlаk мынд'оk kеl-тïр.
Тоҕуш-шастыг Кара Пäр чöктап чä:
«Пу кÿзäгä четкäндä
«ат чоk кiзiнïң адын адаҷаң,
«сенïң адың парба?» теп
аҕ-оi аттыг бlактаң сурап чä.
«Адым чоҕул!» тедïр.
««Адың чоk полза
««мен адап перiм!»» тедïр.
««Аҕ-оi аттыг Алып Салаi пол!
««тÿзÿп пу кÿзäнï kодÿр kеl!»»
Алып Салаi тÿстÿ,
iкi пiläгï чыkчанды,
iкi едäгïн kаiрастанды,
ол кÿзäгä чапсынды.
Саҕаннаң kеlïп тартkанда
пу чер алтынаң перi,
пу чер ÿстÿнäң перi
нызрап чадыр,
кöдÿрÿп полбiн салды.
Iкiнҷiзïн паз'оk kапты,
паз'оk тартты Алып Салаi,
полбiн-оk-салды Алып Салаi.
Ÿзÿнҷiзïн чапсынд'оk кÿзäгä,
саҕаннаң kеlïп тартkанда
черï kапсыра кöдÿрÿl-чä,
тiс паска четтрä кöдÿрÿlдÿ,
сура тарт-полбiн салыб-ысты.
Тоҕуш-шастыг Кара Пäр
аттаң тÿзä kонды,
iкiнïн чыkчанды,

ікі едӓгін kаірастанды,
оілап парыш чапсынды.
Чес кӱзӓгӓ саҕаннаң kеlіп
чес кӱзӓні кӧдӱрдӱ,
kара чердї kапсыра кӧдӱрдӱ,
тіс паскa четтрӓ кӧдӱрдӱ,
сӯра тарт-полбін салыб-ысты.
Ікінҷізін чес кӱзӓні паз'оk kапты,
чері кӧзӱмӓң кӧдӱрӱl-чӓ,
kур kурчаңā кӧдӱрдӱ,
сӯра тарт-полбін салыб-ысты.
Ӱзӱнҷізіп чапсынды,
саҕаннаң kеlіп кӧдӱрдӱ,
kара чері kада кӧдӱрӱlдӱ,
іңмӓң паскa сыҕара кӧдӱрдӱ,
чес кӱзӓні сӯра тартты.
Чері нандра тӱс-парды,
чӱс kулашkа чергӓ чӱктӓн-парды,
нандра ал-kеlіп анд'оk тур-салды.
Пу кӱзӓгӓ мічік паш-шā:
«Пуруннаң ала
«kыімаkтатпāн пу кӱзӓні,
«тоҕуш-шастыг Кара Пāр
«сӯра тартты пу кӱзӓні,
«мынаң сōңы тӧl
«чы̄л kеlзін кӧрӧргӧ
«сӯра тарт поларба?
«сӯра тарт полбаспа?
«пу улуг чес кӱзӓні
«сура тартkан алып
«менмӓң тудӱзарҕа kеlзін!»
Ікālӓң аттарына мӱндӱlӓр,
чуртӱ черlӓрінӓ талаза
раkпа, чаҕынма пардылар,

позы пiлбäс полдылар,
ат ашпаң арсыk сынҕа сыk-келiп
чуртӱн kарап турдӱлар.
Кузуруk сöзӱрӱп пöрӱ кiрбiн-дiр,
kылыс сöзӱрӱп алып кiрбiн-дiр.
Алтын öргöнӱң езiк алында
пурун чон kаiдi чы̄лҕан
амды едiг чы̄л-чā.
Ат палҕацаң ала сарчында
kызыл kыр ат тур-чā,
kызыл kыр аттаң кöiгöн от
тегiр чалбаk тексi kызара кöi-чā,
ат палҕацаң ала сарчыннаң
пас арҕазы мöзӱк полды.
Аk малды аралап парды,
арҕа чонны тексiläп парды,
ат палҕацаң ала сарчынҕа
аттарын палҕадылар.
Пу iкi алып аттарын кöр-турлар,
kызыл kыр атпаң
аi kар'ат тең полды,
алып Салаiдың мӱнгäн ады
орта kабырҕада полды.
Алтын öргöгä кiрä пас-парды,
езiк аза езäн пердiläр,
еркäн алтаi миндä пердiläр,
алтон сӱрмäзi арҕазына чаjылҕан,
елiг сӱрмäзi iңнiнä чаjылҕан.
абаkаi чаксы kыс кiзi одур-чā,
ала kараk оттыг полды.
Мындыг сыллыг кöрбöн полдылар.
«Ады солаң kаiзы полцаң?»
kыс кiзi теп сураб-одурдӱ.
«Тоҕуш-шастыг Кара Пāр полцам,

«ебімä наныл кеlгäм,
«kызыл kыр атkа мӱнгäн kыс,
«ады солаң kаiзы полҷаң?»
««Кызыл kыр аттыг
««kыр Чодаі Мергäннің kызымын,
««kызыл kыр аттыг
««Кӱмӱс Тана мен полҷаңмын.»»
«Раk парізыңма? чаҕын парізыңма?»
««Раk-тā парбадым,
««чаҕын-дā парбадым.
««Абамны чāлап парҕан
««аk kōр аттыг Ал Корыі Пег,
««аілан кеl-тір kызыл kыр ат.
««Но кізі аіландырды?
««теп сурāм адымны.
««Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
««меңі аіландырды, тедї,
««сā тоҕазар ӱзӱн кеlгäм,
««тоҕуш-шастыг Кара Пāр!»»
Āлды кізі іс-тоспас
ала kōр сара
алыб-алды ол kыс,
араҕа ӱlіргä ет-чā.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр сōlōдӱ:
«Кыс кізā сā чарабас,
«араҕа ӱlіргä чарабас,
«Алып Салаіҕа пер!
«араҕа ӱläп-перзін!»
Алып Салаі алыб-алды,
ала kōр сара толдра урдӱ,
тоҕуш-шастыг Кара Пāрҕа пер-чā.
«Ӱläп чатkан кізі сен пурун іс!»
теп сōlōп чā Кара Пāр.
Алып Салаі ізіб-ысты,

ала kōр сара толдра урдў,
тоҕуш-шастыг Кара Па̄рҕа перді̆,
ізі̆б-ысты Кара Па̄р.
Іді̆ одурҕан туста
ат нышлап keлді̆,
кізі кўlбўк kалбыk етті̆,
алтын kалkыны азыб-ысты,
алып чаксы кір-keлді̆,
езі̆к азып езӑн перді̆,
еркӑн алтап міндӑ перді̆,
алтын сіра̄гӑ парыб-одурдў.
Тоҕуш-шастыг Кара Па̄р саҕын-чӑ:
«Каіді меннӑң kорукпін,
«піді парыб-одурдў?»
Ады солазын сурап турдў:
«Кік полза тўктўг полцаң,
«кізі полза аттыг полцаң,
«но кізі полцаңзың?» теді̆.
««Кара кўрӑң аттыг
««Кан Сылаңар полцаңмын,
««Кан Мергӑн абам полцаң;
««сlер но алып полцаңза̄р?»»
«Аранцўла аҕ-оі аттыг
«Алтын Аіраның палазы
«аі kар'аттыг тоҕуш-шастыг
«Кара Па̄р полцаңмын.»
««Четті сырҕалыг,
««четті kулаkтыг
««ӧрӧкӧннўң чуртўнда
««тоҕуш-шастыг kыр аба
««кізімӑң тудўсkанма?»»
теп сураб-одурдў.
«Ја тудўсkан» теді̆р.
««Пу kыр аба мен полҕам.»»

Ӱзӱlӓң араҕа ізїб-одурдӱлар,
кӱнӱн пілбїн-чадырлар,
kаразын пілбїн-чадырлар,
kызыл kыр аттыг Кӱмӱс Тана
ебінӓ нан-парды,
пулар араҕ'оk ізїб-одурдӱлар.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
алтын егіг сурӱб-алды,
Кан Мерґӓнні тіргісті,
тӧртӓlӓң араҕа істіlӓр.
Іді араҕа іскӓндӓ
ат табызы естїl-чӓ,
ер табызы естїl-чӓ,
пір кізі kыскырыб-ысты:
«Аі kар'ат пагдаба?
«kара саҕыстыг kара макаџы
«тоҕуш-шастыг Кара Пāр ебдӓбӓ?»
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
тасkары сыk-парды,
кӧрӱп турӱп кеlзӓ
чыда пазы чыс пол-кеl-тїр,
kалыk чон kаінап кеl-тїр,
kанныг чā тур-чадыр.
Нандра кір-келдї ебінӓ,
аҕ-оі аттыг Алып Салаіды
пу чāҕа ызыб-ысты:
«Но алып чā пастап кеlдї?
«сурап кеl, Алып Салаі!»
Аҕ-оі атkа мӱндӱ Алып Салаі,
адын kамџылады,
чā-зары чӱгӱрттӱ.
«Чā пашпызы kаіда полџаң?»
Кезӓк тегӓі пазында
ӱс алып аттарын kазап салҕан,

пір ат аk kōр ат полды,
пір ат kара тор ат полды,
пір ат kул'ат полды.
Ікі алып kыјын сыҕанактап чат-чā,
пірзї турӯп чōкташ-шā.
Алып Салаі сурады:
«Но тāн алып полџаңзāр?»
Пірзї чōктады:
«Аk kōр аттыг Ал Корыі Пегдің
«адын еспāн kаіда чӯргӱзāр?»
Пірзї чōктады:
«Кыдат черї kызыл kумнуң
«ул сарkында чурттӱг
«kум kул'аттыг Саі Мергāн
«тāн алып мен полџаңмын.»
Пірзї чōктады:
«Кара тор аттыг Каттыг Молатпын.»
Адын аіландра тартты,
алтын ōргōнӱ талаза парды.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
аі kар'атkа мӱндӱ,
Кан Сылаңар тāн алып
kара тор атkа мӱндӱ,
аҕ-оі аттыг Алып Салаі
аҕ-оі адына мӱндӱ.
Кōдӯр кеlїп kамџы салдылар,
kанныг чā-зары чӱгӱрттӱlāр,
kанныг чāҕа кірдїlāр,
kылыстарын сӯрдӯлар;
ары парып сыkkанда
алтон кізінї kырдылар,
пері кеlїп аіланарда
четтон кізінї kырдылар,
kанныг чāны тозы kырдылар,

ӱс-lä алып kалды.
Аҕ-оі аттыг Алып Салаі
пу алып сары чӱгӱрттӱ,
kум kул'аттыг Саі Мергäнгä
чапсынып кеlіп тудӱстӱ.
Кара кӱрäӊ аттыг Кап Сылаӊар
ak kōр аттыг Ал Корыі Пеггä
чапсынып кеlіп тудӱстӱ.
Аі kар'аттыг Кара Па̄р
kара тор аттыг Каттыг Молаtkа
чапсынып кеlіп тудӱстӱ.
Ӱрбä аспа тудӱсkанда
Кара па̄р кӧр-чӱрзä
Алып Салаідыӊ аҕ-оі ады
кӱмӱс езäрін ӱккä салып
чібäк тінін чер сӧзӱрӱп чӱгӱр-парі,
алып тӧрӧн Алып Салаі ӧl-kал-тыр.
Тоҕуш-шастыг Кара Па̄р
Каттыг Молатты käб-алды,
kара чердäӊ кӧдӱрдӱ,
kан тегіргä сыҕара туттӱ,
аіландыр-кеlіп чергä тӱскäнџä
четті чердäӊ ас орkазын кезä тепті,
Каттыг Молат ӧl-kалды.
Оілап парды Кара Па̄р,
Саі Мергäнгä чапсынды,
ӱрбä аспа тудӱстӱлар,
Саі Мергäнні кӧдӱрдӱ,
kара чердäӊ kӧдӱрдӱ,
kан тегіргä сыҕара туттӱ,
аіландыр-кеlіп салды,
ас орkазын алты чердäӊ кезä тепті,
Саі Мергäн ӧl-kалды.
Кара Па̄р кӧрӱп турза

kара кӱрӓң ат
кӱмӱс езӓрін ӱккӓ салып
чібӓк тінін чер сӧзӱрӱп
оілап сыҕыш чӱгӱрдӱ,
Кан Сылаңар ӧl-kал-тыр.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
Ал Корыі Пег-зӓрі оілап парі,
Ал Корыі Пегді kапты,
тудӱс-сыктылар ікālӓң,
тоҕус кӱнгӓ сыҕара
тудӱстӱлар ікālӓң,
тоҕус кӱннӱң пазында
тоҕуш-шастыг Кара Парды
Ал Корыі Пег kāб-алып
kара чердӓң kӧдӱрдӱ,
kан тегіргӓ сыҕара туттӱ,
аіландыр-келіп тӱзӱрдӱ,
ас орkазын алты чердӓң кезӓ тепті.
Аі kар'ат оілап сыkты,
кӱмӱс езӓрін ӱккӓ салды,
чібӓк тінін сӧзӱр-алды,
тоҕуш-шастыг Кара Пар ӧl-kалды.
Но но раk чердӓ
kамџы табызы тарџлі-тӱстӱ,
ат табаны тазрі тӱстӱ,
ат сомныг азыр пулут оіласты,
ат тебін тезӓ
kара палҕас тегір кӧгӱн туҕлады,
ат ашнаң арсыk сыннаң
ат аза kоныб-алды,
kызыл kыр атkа мӱнгӓн
kыс кізі чӱгӱртӱп келді.
Ал Корыі Пегді
аjамаң тазлатты,

kара чергä тўзрä сапты,
аттаң сегрïб-ысты,
Ал Корыi Пеггä чапсынды,
саҕаннаң keлïп сïлïккäндä
Ал Корыi Пегдïң азаҕы
тïр чергä теп чадыр,
теңмäс чергä теппïн-чǟ,
ўс аiландра сïлïктï,
kара чердäң кöдўрдў,
kан тегïргä сыҕара туттў,
аiландыр-keлïп ас орkазын
алты чердäң кезä тептï,
Ал Корыi Пег öl-kалды.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāрды,
аҕ-оi аттыг Алып Салаiды,
kара кўрäң аттыг Кан Сымаңарды,
ўзäläңнï kыс тïргïстï,
ам kыр атkа мўнўп
наныб-ысты ебïнä.
Ўс алып турўп keлдï,
алтын öргȫгä парды,
езïк азып кïрдïläр.
Кан Арыг öрöкöн
ас тамактың тадылïн
алтын столҕа салды,
араҕаның kаттïн
алтын столҕа салды.
Ас тамакты чïдï ўс алып,
араҕаның kаттïн ïстï,
астāны тосты,
арҕаны семïрдï.
Тоҕуш-шастыг Кара Пāр
тасkары оiлап сыkты,
аi kар'атkа мўндў,

kан тегір чергӓ талаза парї.
Ӱрба аспа парҕанда
тоҕус тегір ӱт-парды;
езӓр оjы пеlгӓ сыкты,
андаркы чергӓ kарап турдӯ,
ікі алтын ӧргӧ тур-чā,
тӱк пілісиӓс мал полды,
тіl пілісиӓс чон полды,
аk малды аралї пастыр-парї,
арҕа чонны тексілї пастыр-парї,
ат палҕаҷаӊ ала сарчынҕа
аі kар'адын палҕады,
езік аза езӓн перді,
еркӓн алтї міндӓ перді.
Ікі kыс одур-чā.
«Езӓн міндӓ Алтын Тана!
«езӓн міндӓ Kӱмӱс Тана!»
««Езӓн тоҕуш-шастыг Кара Пāр!»»
Колтуkтаӊ kаптылар,
kолдаӊ чӧlӧб-алдылар,
алтын сірāгӓ одурттӯлар.
«Раkпа, чаҕынба парїзыӊ?»
«Раk-тā, чаҕын-дā парбадым,
«kызыл kіk kӧрӱнзӓ
«оkkа kыстыш адарҕа,
«kыс kізі kӧрӱнзӓ
«аларҕа мен кеlдім» тедір.
Кудалап турдӯ Кара Пāр:
«Тагга сыксаӊ таjаҕыӊ полїм!
«суҕа кірзӓӊ чӧlӧгӱӊ полїм!
«сыk тезӓӊ адаjыӊ полїм!
«одунзаӊ турунӱӊ полїм!»
Алтын Тана чӧктады:
«Сендіг кізā пербāндӓ

«тогäјiндä мӱстӱг,
«текчäгiндä kарактыг,
«андыг кiзä перäрбiспä?»
Кӱмӱс Тана туңмазын
Кара Пäрҕа перiб-одӱрдӱ.
Тоi едiп чонны чыгдылар,
тоi ертiскäндä
Кӱмӱс Тананы алыб-алды,
Ï туттӱ kаттын,
алтын чӱстӱк едiб-алды,
kолына суҕӱб-алды.
«Паза тоҕусkанҷа
«абаkаi чаксы Алтын Тана
«езäн мiндä пол!» тедi.
Аi kар'атkа мӱндӱ,
чуртӱ черiн талаза ӱкӱс еттi.
Калыk тастап чӱгӱрдӱ аi kар'ат.
Ӱрбä аспа парҕанда
ат ашшаң арсыk сыңҕа сыkты,
чуртӱ черiн таласты.
Оттус kанаттап алтын ӧргӧ тiктi,
он азаkтап алтын сiрä сапты,
тор аkсырлыг чылҕыны тоза соkты,
kыр аkсырлыг чылҕыны kыра соkты,
улуг тоi ет-салды,
кӱстäң ала тоi еттi,
часkа сыҕара тоi еттi,
тостаҕы сылҕан ет тозылды,
тозы чон тарады,
kазандаҕы салҕан ет kаҕылды,
kалыk чон тарады.
Аi kар'аттыг Кара Пäр
ары перi парбады,

Ķӯмӯс Тана kаттымаң
чурттап черläп чат-kалды.

X. Тарба Кінџі.

Аk талаідың kазында
арҕа јонныг пол-тыр,
аk маллыг пол-тыр,
Талаі Кан јурттап-јадыр.
Тарба Кінџі ōллыг,
олҕы алты јастыг пол-тыр,
іјäзї Тебäнä Кō пол-тыр,
Тебäн' Арыг kыстыг пол-тыр.
Арсаk сынның ӯстӯндä
алты ōлаk kазыk ат-јадылар,
Тарба Кінџі ōлаk
алты ōлаk-сары парї.
Тоҕас-јадыр, ебäннäс-јадыр.
«Када оінаңар kазыk» тедір.
««Оінїр ползаң kазыk ал-kel!
««ебін-зäрі парын ал-kel!»»
Ōлаk ебін-зäрі пары,
егбä парын јајазынаң
kазыk тіlän јадыр,
јајазы kазыk перџік.
Арҕалыг сынҕа kаттап пары,
оінāн ōлаkkа јетчік,
ам оілап јадылар kазыk,
алты ōлактың kазыҕын
тозы удӯп алџыk.
Алты ōлаk ōдӯскä тіlän јадыр,
улара kазыҕын пербін-јадыр.
«Ķамаkkа сертіп оінаң!»

Алты ŏлаk алтылар,
kамаkkа сертĭп салды,
пірзін сертĭб-ысты,
пазын ӱзä сертĭб-ыс-тыр,
ікінӌізін сертĭб-ысты,
пазын ӱзä-оk-сертĭб-ыс-тыр,
ӱзӱнӌізін сертĭб-оk ысты,
пазын ӱзä-оk сертĭб-ысты.
Ӱзӱ kоруҕӱп јŏктап јадылар:
«Пістĭ іді-оk ŏдӱрäр!»
Ебĭ-зäр'ам оілап парілар,
абазына јŏктап јадыр улар:
«Ӱс кізініҥ пазын ӱзä сертĭб-ысты,
«Тарба Кінӌі ул сертäӌі,
«арҕалыг сында улар ŏl kалчык-тыр,
«піс анаҥ оілап кеlдібіс.»
Ӧlгӧн палаларыныҥ абалары
ертäн кезіндä парды,
Талаі Канҕа пазып јадыр,
Талаі Кан апјаk
олҕын kыпҕыртып јадыр.
«Ӱс ŏлактыҥ пазын
«ноҕа ӱзä серткäзіҥ,
«сен јонымда јон артыспассын!»
Јонына пŏчка пӱдӱртӱп јадыр,
пŏчканы пӱдӱрӱп салдылар,
темір kурчаг пӱдӱрӱп салдылар,
пŏчканы kанҕа аҕылдылар.
Талаі Кан јŏктап јадыр:
«Олҕымны аппарыҥар!» тедір,
«олҕымны пŏчkа суҕӱҥар!»
Тарба Кінӌіні пŏчkа суҕӱп
темір kурчäн сап салчыlтар.
«Пу пŏчканы алып

«талаiҕа салыб-ызыҥар!
«сугмынаҥ аk парзын!»
Пōчkаны јон алды,
талаiҕа аны аппардылар,
аk талаiҕа салдылар,
аk талаiмынаҥ аk-парып
kан талаiҕа кiр-пар-тыр,
kан талаiмынаҥ аk-парып
kара талаiҕа кiр-пар-тыр,
kара талаiмынаҥ аk-парып
чер алтын-сары кiр-пар-тыр,
чер алтынмынаҥ аk-парып
Ерлiк Каннык суг алцаҥнаҥ
пōчkа суг сыҕара сабысkан.
Ертӓн Ерlik Каннык сiбӓкчiзi
сугга парза пōчkа кōр-јадыр.
Ерlik Канҕа сōlīргӓ кеlīп
еркӓн алтāн-аk ундӯб-ысkан,
чōktīрҕа ундӯб-ысkан.
Ертӓн паз'оk пар-јадыр пу сiбӓкчi
парза пiјӓ турҕан пōчkа
анда-оk тур-јадыр.
Сӯн сузӯб-алып
кедӓнчiктӓп пазып
ебiнӓ кеl-јадыр сiбӓкчi,
тескӓр учуп парды сiбӓкчi,
пазы јарылып парды.
Ебiнӓ кiргӓндӓ kан аk-јадыр,
Ерlik Кан јōктап-јадыр:
«Пазыҥ kаiдi јарылып парҕан?»
««Суг алцаҥ јердӓ пōчkа тур-јадыр,
««сӓ сōlīргӓ ундӯб-ысkабын,
««ам сōlīргӓ кедӓнчiктӓп парып
««пазым ōдылып парҕан.»»

Ерlік Кан јōктап јадыр:
«Пōчканы мā̈ кӧзӱ̄т» тедір.
Ерlік Кан парып кӧрзӧ
алтын пōчка тур-јадыр.
Ерlік Кан јонын јып јадыр.
Ј̇ылҕан јоны тартып
сыҕарып полбі̄н-јадыр.
Ерlік Канның алыбы пар-полды,
kаннаң kызыл позраk аттыг
Ј̇ебäтті Мергäн полды,
ал kеlчік ам kыіҕыртып.
«Імäдäң kыіҕырттың?» тедір.
««Ј̇оныбыс пу пōчканы
««сыҕарып полбі̄н-јадыр.»»
Ј̇ебäтті Мергäн пу пōчканы
сарсыk kолмынаң сыҕара тастаб-ысты.
Ј̇онына сōlӧп јäр Ерlік Кан:
«Пōчканың темір kурчāн
«ігäгмінäң ігäңäр!»
Ј̇он ігäг салҕанда
пōчказы саібыл-пар-тыр.
Кӧрзӧ пōчкада ōлаk одур-јадыр.
Ерlік Кан јōктап јадыр:
«Ј̇імџäк ет тāб-алдым јі̄ргä.»
Ерlік Кан ōлакты
ебі̄н-зäрі јеттір-парі̄.
Ј̇ебäтті Мергäн сōlӧдӱ̄:
«Кӧп чаксы еткäбі̄н сā̈,
«пір тiläг тilі̄м!» тедір.
««Імä тilі̄рзің?»» теп јāдыр Ерlік Кан.
«Пу ōлакты мā̈ пер!» тедір.
Ерlік Кан ōлакты пер-јадыр,
Ј̇ебäтті Мергäнгä перчік,
Ј̇ебäтті Мергäн ōлакты

ускастырыб-алыш нан-парї.
Орта јолӻа јетчїк,
ады тура парчык,
ат тїläп јадыр алыптаң:
«Пу ōлакты тӯзӯр!
«пеlім сы̄ пас-парї» тедїр.
Олакты тӯзӯр-јадыр јергä.
«Абаң іцäң јуртӯн
«тäп полазыңма?
«тäп полмазаң мында kал!»
Парып сыкты Ј̇ебäттї Мергäн,
ул ōлаk чазаг парї,
табанның kызыл едї,
таста kал-парї,
јодазының kалың едї
јолда kал-парї,
kараӻынаң јазы аk-јадыр,
пуруннаң сӯ аk-јадыр,
ылӻї сыkтї пар-јадыр.
Сыkтї андыг пар-турза
јер алтымынаң кеlї пу ōлаk,
кӯннӯң чарыӻына талас-парї,
јердїң тӯндӯгӯнä кеl-јадыр,
анаң сыk-полбїн ылӻап тыр.
Ідї ылӻап турӻанда
аттың незїртї естїl-одур,
чет-кеlчїк пїр алып јаkсы,
тор аттыг торӻу тонныг кїзї.
«Тороба!» теп јадыр ул кїзї,
«kаідаң јӯргäн ōлаkсың?» тедїр.
««Талаі Канның олӻы
««Тарба Кїнцїбїн!»» тедїр,
«Каідаң мында кеlгäзїң
«кӯнӯ јоk јер алтына?»

««Īрік полīмма?»» тедір,
««абам менї сугга салыб-ыскан»» тедір.
Ōлаk алыштаң сур-јадыр:
««Сен адың солаң кем полды?»»
«Кара тор аттыг
«Картаҕа Мергäнмін!» тедір.
««Каіда јӱр-келдің?»» теп јадыр.
«Кукат туңмамны оҕурлап парҕан,
«Кукатты ӧдӱрдӱм,
«туңмамны kоіныма сук-салҕам.»
Туңмазын kоіынаң сӱрӱб-ал-тыр,
ōлаkkа кӧзӱт-јадыр.
Нандр'оk сук салҕанда
Тарба Кінчі сōлōп-јадыр:
«Алып јаkсызы Картаҕа Мергäн,
«сыҕарып пар менї јер ӱстӱнä!»
Усkазыб-алды ам ōлаkты,
кӧдӱрӱп kеліп kамчы салды.
Сегіріп сыкты kара тор ат,
јарымҕа јеттрä сыkчык,
јер алтын-зары нандр'оk.
Кара тор ат јōkтап-јадыр:
«Пеlім сы̄ пас-парī,
«ул ōлаkты тӱзӱр!» тедір.
Картаҕа Мергäн сōläп јадыр:
«Менің kарындазым пар,
«kаннаң kызыл позраk аттыг
«Кан Мергäн пол-тыр.
«Аның адын ызарбын,
«ул ат сенї сыҕарар.
«Јеlніңä азык тӱlӱк палҕырбын;
«езäн пол паза тоҕасkанча!
«міндä пол паза тоҕасkанча!»
Пäдä полҕанда

ат незіртĭ естĭl-ǰадыр,
ǰер ӱ̆стӱ̆нäң пері естĭl-ǰадыр,
паǰаҕы позраk̆ ат ǰетчік,
ǰер алтын-зары тӱ̆ссӱ̆к.
«Алтан мäгä!» теп ǰадыр,
«аңдарылып парба!» тедĭр,
«ǰеlнімнäң kолың орĭ тудӱ̆б-ал!»
Ōлаk атkа мӱ̆нӌӱ̆к,
ат kеlĭп ӱ̆кӱ̆с салӌыk,
ам ǰер ӱ̆стӱ̆нä сыk-кеlӌĭк.
Ōлаk кӱ̆ннӱ̆ң чарыҕын кӧрӱ̆п
аттаң аңдарылып тӱ̆ссӱ̆к.
Анда алтын кӧl полтыр,
аҕа ǰунӱ̆п ǰадыр ōлаk,
ербäн от полтыр,
ербäн отмынаң аластан-ǰадыр,
аіна ǰызы сыk-ǰадыр,
кӱ̆ннӱ̆г ǰызы кір-ǰадыр,
ǰеlнĭнäң азыk тӱ̆lӱ̆к ал-ǰадыр,
азыҕын ǰіп одур-ǰадыр.
Позраk атkа алтанӌыk,
кӧдӱ̆рӱ̆п кеlĭп kамӌы салды,
ӱ̆кӱ̆с едĭп сыk-парĭ.
Пір там тегір ǰерін
тобра ǰӱ̆гӱ̆рӱ̆б-ысты,
позраk ат тӧрт аǰаҕын кӱ̆lä пазып
турӱ̆б-ысты позраk ат.
«Пеlĭм сы̆ пас-парĭ ыссаң,
«ам тӱ̆с ōлаk меннäң!» тедĭр.
Ōлаk ǰергä тӱ̆с-парĭ.
«Езäн міндä ōлаk!» тедĭр,
«ам kар'ат сäгä кеläр.»
Позраk ат ǰӱ̆гӱ̆рӱ̆б-ысты,
ǰуртӱ̆н талаза ǰӱ̆гӱ̆рдӱ̆.

Пäдä полҕан туста
ат незірті естілді,
kар ат јетјік ōлаkkа,
аттың јеlнінä
азык тӱlӱк палҕап-ыс-тыр,
азыҕын јіп алчык,
kар'атkа мӱнџӱк,
kамџы салып ӱкӱс салџык.
Пір там тегір јерін јӱгӱрчӱк,
kар'ат турӱб-ыссык паз'оk.
«Тӱс табраk!» теп јадыр,
«паза сені кӧдрäргä ат јоҕул,
«езäн пол?» теп нанд'оk kар'ат.
Ылҕі ылҕап јадыр ōлаk,
kараk јазы kан полып,
пурун сӱ пус полып
чазаг парып парыб-ысты.
Пір Алтаі сын јадыр,
Алтаі сынҕа сыҕып турӱп,
ебрä кӧр-тір ōлаk,
kараҕына пір імä кӧрӱнмäџік,
Алтаі сында одурдӱ,
ылҕаб-одур одурӱп,
ылҕап ылҕап узуб-ыссык,
узуп парып ускун-јадыр,
раk јердäң ат незірті естіl-јадыр.
Јер арҕазы теkсä јаікал-јадыр,
ōлаk тура-ҕонып кӧрӱп тӱр,
аk јазыда ат јӱгӱрдӱ,
кӱмӱс езäр ур-сал-тыр,
кӱмӱс јӱгäн суkkан kеlі,
јібäк тіні сӧзӱрӱlӱб-одур.
Паја ат једä тӱс kеlјік.
«Езäн міндä іäм кӱlӱк!

«jер ўстўн jетті аiландра
«jўгўрўб-ыстым», теп jадыр,
«сенї тапiїн полдым,
«ам тапчыкпын сенї, iäм.»
Кадыл kуjаӷы тергiläн-сал-тыр,
арыс пöрўг садаӷын артын-салтыр.
Ōлак jўгўрўп келiп
адыныӊ моiнын kуцактап ал-тыр.
Кадыл kуjаӷын тергiдäӊ сестiп
кес-jадыр ōлаk,
kадыл kуjаӷын кескäндä
jер сöзўрўп пол-jадыр,
адына алтанцык,
kамцы салып ўкўс салцык,
ады ўкўс салӷанда
jер арӷазы тексi jаiкал-jадыр.
Тоӷуш там тегiр jерiн
пiр кўн тобра jўгўрдў,
абазыныӊ kарацаӊ
арӷалык сынӷа сыӷарып концык.
Jуртў jерiн кöрўп турдў,
kадарӷан малын kазырып пар-тыр,
kаптаӷы езiн jўктäп-пар-тыр.
«Каiран абам iцäм!» теп ылӷады,
«kаiран чоным! kаiран малым!
«kаiран езiм!» ылӷап турдў.
Кöдўр-келiп kамцы сал-jадыр,
малын сўрўзўп парı,
kара jер jаiкалып парї.
Ўс там тегiр jерiн тобыр-сыкчык,
арӷалык сынӷа сыӷып кöр-тур-jадыр,
kарап кöр-тур-jадыр,
iкi jердä от кöi-jадыр,
от кöi-jаткан jергä jет-кечiк.

блаk кӧр турза
адазы kазалып пар-тыр темір тытkа,
адазы тіріг тур-јадыр,
ікі јердä от кӧјӳп-јатkаны
адазының ікі kараҕы пол-тыр.
«Kаідi мында kазал-парҕазың?»
««Арыг кӳзӳм албäнда
««мында kазал-салџыkпын,
««ікі kарындас, ікі алып
««Тас Јӳрäк, Темір Јӳрäк
««мені kазап салдылар.»»
Адазынын сӧзӳн естіп
кӧдӳр kеlіп kамџы салды,
ӳкӳс етті ады,
јäның ізін істäп пар-тыр.
Ӳс там тегір јерін тобырчыk,
арҕалыk сынҕа сыk-kеlџік,
кӧрӳп турза Тарба Кінџі
kадарҕан малын анда сӳр-парі,
kаптаҕы езін анда ал-парі.
Ам kеlіп kыскыр-јадыр:
«Адам тузӳнда мал ыскызарба?
«іџäм тузӳнда ес чыскызарба?»
Ікі алып kаткырыс пар-јадыр.
Тарба Кінџі kыскырып
садаk kарбап оk сустӳп јадыр,
kурлуk kарбап јa сустӳп јадыр,
тартып јадыр, ат-јадыр,
оҕын позытkанда
јер арҕазы теңсі јаіkал-јадыр,
Тас Јӳрäkті адып јадыр,
kолтыҕынаң ӧттрä адып јадыр,
аттың сол саріннаң аңдарыл-јадыр.
Тас Јӳрäк ӧl-kал-тыр.

Тарба Кінҹі kамҹы салып
Темір J̌ӱрäккä јет-келҹїк,
јыдамынаҥ сазызып јадылар,
јыдалар тыныспін-јадылар,
kылыс сурӱп сабыс-јадылар,
kылыстар тыныспін-јадылар.
Аттаҥ тӱзӳп оілап келдїлäр,
ас пелдäҥ kабыс-јадылар,
јетті кӱн кӱрäстїлäр,
јергä тӱспін јадылар,
тоҕус кӳн кӱрäстїлäр,
тобраkkа тӱспін-јадылар.
Ӳс јылҕа јеттрä
тудузӱп кӳрäс-јадылар,
ӳс јылдыҥ пазында
алып тӧрӧн Темір J̌ӱрäк
азаkмынаҥ ас пас-јадыр,
kолмынаҥ кӧп тајан-јадыр.
Кара јердäҥ kап сыҕарчыk,
ал kел теп тастап јадыр.
Пелін алты јердäҥ кезä тептї,
Темір J̌ӱрäктї ӧдӱрчӳк.
Ады јібäк тінін јер сӧзӱрӳп
кӱмӱс езäрін ӳккä алып.
Кадарҕан малын аіландыр-јадыр,
kалыk јонын аіландыр-јадыр,
іҹäзін тоҕазып азаkkа тӱс-јадыр,
јајазыныҥ азаҕына тӱс-јадыр.
Камҹы салып сӳр-парї,
ӳс там тегір јерї тобыр-келїп
арҕалыk сынҕа сыkчыk,
сыннаҥ кӧр-турза
Тас J̌ӱрäктїҥ Темір J̌ӱрäктїҥ
езї, малы, ебї анаҥ кӧрӳн-јадыр.

Тарба Кінџі кӧр-турза
ат палҕаҕаң алтын столбада
аранџула ікі ат тур-јадыр.
Темір Јӱрӓктіӊ кӧк пор'ады
пірзї ak сар'ат тур-јадыр,
арҕалыk сыннаң kыскыр-јадыр:
«Ak сар'аттыг Аі Маңыс,
«ak сар'атkа мӱнӱп
«арҕалыk сынҕа сыk!» тедїр.
Аі Маңыс атkа алтанып
арҕалыk сынҕа јортып сыkчыk.
Езӓн міндӓ теп јадырлар.
«Тарба Кінџі, нанџы полаң!»
Тарба Кінџі сӧлӧп јадыр:
«Менїң черїм чуртӱма
«ноҕа талатказың, Аі Маңыс?
«малымды, чонымды
«ноҕа сӱрдӱрдӱң, Аі Маңыс?»
««Јоҕарkы турҕан јајачы
««ікі нанџы поларҕа салҕан!»»
«Кудаі піс нанџы салҕан полза
«ікі kарындасты ноҕа тыспазың?
«сенмӓң нанџы полбассым.»
««Нанџы-дā полбазаң
««ебїмӓ кір-пас-kel!
««астың таттылїн јїргӓ,
««араҕаның kаттїн ізӓргӓ.
«Астап јӱрӱп ползам-дā
«ас тамаҕыңны јібӓссїм!»
Нākkа сāп јадыр Аі Маңысты,
аттаң аңдары сāп тыр,
аттаң тӱзӓ kондылар,
ас пелінӓң тудӱс-јадылар,
јетті кӱн тудӱстӱлар

јергä тўспін-јадылар,
тоҕус кўн тозы тудўстўлар,
тобракkа тўспін-јадылар.
Ўс јылҕа јеттрä тудўстўлар,
ўс јылдың пазында
Аі Маңыс јōkтап јадыр:
«Арыг тынымны сал!»
««Салбаспын»» теп јадыр.
«Кудаідаң сурарҕа» тедір.
««Кудаідаң сурбаспын öдўрöргö.»»
Јоҕары кöдўр-парі,
ал-kеліп тастаңыk,
ас пелінäң алты јердäң
кезä тепті Тарба Кінџі,
Аі Маңыстың адыалҕап тыр,
адының моіның kылысպынаң
кезä сабыс-јадыр.
Тарба Кінџі адын алтанд'ам
арҕалыk сыннаң ең-тўс-парі,
āлҕа јет-јадыр,
kадарҕан малын kазыр-јадыр,
kалыk јонын сўр-јадыр,
езін арт-јадыр атkа,
анда турҕан арҕалыk сынын
алты јоллап пар-јадыр,
аk јазы тобра сўрўб-одур,
он ікі там тегір јерін тобыр-келділäр,
јерінä јет-kел-тір.
Пурун kаіда одурҕан
анда оk одурдў аҕазы,
аk талаідың kазында,
Алтаі сынның алтында.
Малын малҕа kос-јадыр,
онын јонҕа kос-јадыр,

езін ескä kос-јадыр,
адын палђацык алтын столбађа,
ak ебінä кіріп келцік.
Езік азып езäн пер-јадыр,
еркäн алтап міндä пер-јадыр,
адазына азakka пазыр-јадыр,
адазы палазының моіньн
kуцактап ылђап јадыр;
іцäзінä азakka пазыр-јадыр,
алты азактыг алтын сірäгä одурдў,
јајазы тамаk салды алтын столђа,
астäн kарын тос-јадыр,
арђан позы семір-јадыр.
Тарба Кінці јыластанцык,
алтын сірäгä јадыб-ыссык,
узўп јадыр тођус кўнгä јеттрä.
Адазы кöр-јадыр палазын,
ölўп парђан тезä тіріг оскыс,
тіріг тезä ölўп парђан оскыс,
таскары сык парза адын кöрзö
kул ады столбађа јölöнўп узўп тур.
Арђа черінäң алтон алыпты
адазы kыр-јадыр.
Чері паска чердäң четтон алып
адазы kыр-јадыр.
Алыптар тозы јылцык,
ебінä тозы кір-јадыр,
алыптар сölöп јадыр.
«Нођа kыртказың пісті?»
««Олђымны ускуртарђа!»»
Алтон алып чађын келді,
ускурўп полбін-јадылар.
Алтон алыптың пазы
kаска кўрäң аттыг

Каттык Кіріс сōlöп јадыр:
«Ӱс там тегірнің озарында
«алтын kаја пар.
«Езіктіг алтын kаја,
«аның істіндä енäі пар,
«аны kыҕыр кеlіңäр!»
Ікі алып атка мӱндӱ,
ӱс там тегірнің озарына парып
пу енäіді аҕыл-јадырлар.
Аҕылҕан енäі езäн теп јāдыр,
енäі сōlöп јадыр:
«Пу алыптар сыҕыңар!»
Ул алыптар сык-парды,
енäі чаҕыстан kалып
енäі сыҕыр-јадыр.
Пу енäі сыҕырҕанда
пір азаk пір колы kыімырап јадыр,
ікінџізін сыҕырчык,
пӱкӱlä позы kыімырап јадыр,
ӱчӱнџізін сыҕырыб-ысты,
тур-келџік Тарба Кінџі.
«Адамның! сен сыҕырҕанда
«алты kыр асkалакта ускунџӱкпын.»
Алыптарын kыҕыр-јадыр,
тозы егбä кірчіктäр.
«Каіда пар-кеlдің» теп јадырлар,
««узӱп мен тӱзäп јадып
««кӱннӱң тӱзӱнä парҕабын,
««анда тӱзäп парзам
««Тӱстӱк тāн kан полтыр,
««kудалап аның палазын алдым,
««Тӱстӱк Канның kызының ады
««Тӱзäмір Арыг пол-тыр.
««Алты kырдың озарында

««алты чаізаҥмынаҥ kада кеlї,
««кÿннäҥ арыг, аідаҥ сыллыг,
««менїҥ kаттым пол-тыр.
««Удра парыҥар! аҕылыҥар!
««артыkтарыҥар
««аттаҥ аҥдар тÿзäр,
««арамзарларыҥар тал тÿзäр!»»
Алтон алып атkа мÿндÿläр,
арҕалыk сыннаҥ ас-кеlдїläр,
кÿн сыkпас jердä
кÿн сыkkан осkыс,
аі сыkпас jердä
аі сыkkан осkыс.
Алҕа jеткäндä
аk ебїнä кїр-jадылар.
Тарба Кїнџї jонына сölöп jадыр:
«Торҕумынаҥ еб тїгїҥäр!
«тор асkырлыг jылҕыны
«тозы соҕып салыҥар!
«kыр асkырлыг jылҕыны
«kыра соҕып салыҥар!»
Ас тамаkтыҥ таттылїн
алыптарҕа сїлап jадыр,
араџанныҥ kаттїн
алыптарҕа сїлап jадыр,
jеттї кÿн, jеттї тÿн
jерї сїлап парї,
тоҕус кÿн, тоҕус тÿн
тоза сїлап парї.
Казандаҕы едї
kаkтал-jадыр,
тостаҕы едї
тозыл-jадыр.
Jеттон алып тарап jадыр,

езäн, міндä пол! теп јадыр.
Ол каразын Кара Кінџі
ебіндä конџык,
ертäн сірāдāң турчӯк,
мӯнäр адын езäрläдї,
адына алтанып пас-тыр-сыкчык.
Ак таскылҕа сыҕара пар-јадыр,
караҕына аң, кус кӧрӯнмін-јадыр;
ак таскылдаң аіланыб-одур,
пір-дā аң кус атпīн,
арҕалык сынҕа сыҕып кеlіп,
позының јуртӯн кӧр-јадыр.
Ідї кӧрӯн-турза ебін
ат палҕаџаң алтын столбада
ікі ат тур-јадыр,
пїрзі кыр ат пол-тыр,
пірзі аҕ-оі ат пол-тыр.
Арҕалык сынынаң енїб-одур ебінä,
адын палҕаџык, ебінä кірџік,
езік азып езäн пер-јадыр,
еркäн алтап міндä пер-јадыр.
Ікі алып кізі одур-јадыр,
пірзї јетті пастыг Јеlбäгäн,
пірзї алты пастыг Јеlбäгäн.
Тарба Кінџі сур-јадыр:
«Каідāр парīзāр?»
««Сāгä парып кеlџікпіс,
««сен тоҕус кӯн тоі едіп
««пістї кыҕыртпазың.»»
«Тоіҕа парҕан ползаџар,
«ам-дā сок перāрбін.»
Ікі пїнї соктыр-јадыр,
тоҕус јыл тубāн пї
ікі казанда каінат-јадыр,

уларҕа пірäр kазан пер-јадыр.
Ікі пініҥ едінäҥ
тоҕрамџы kалбаџыk.
Kelгäн ікі Јelбäгäн
аттарына алтаныл
чортып сык-парілар,
арҕалыk сынын ас-парілар,
ak чазыны тобра парілар.
Алты пастаг Јelбäгäн:
«Токта! тоkта!» тедір,
«јетті пастыг Јelбäгäн!
«Тарба Кінџініҥ kул'адын оҕурлірбыс!
«ат оҕурлан kelзäбіс
«kалыҥ kујаҕын оҕурлібыс!
«ok јазын оҕурлібыс!
«аны оҕурлап kelзäбіс
«чазаг јўргäндä аткылібіс!
«Тарба Кінџі ӧдўрзäбіс
«kаттын сен аларзыҥ,
«малын чонын мен аларбын.»
Карада нан-kelділäр,
ak ебінä јет-kelзä
kул' ады алтын столбада јоҕул.
Тilän, тilän јўрдўläр,
ak таскылдыҥ ўстўндä
оттап јўр-јадыр kул'ат.
Кул'ат уларды кӧрўп
пыскыр тарт-јадыр,
ak таскылдаҥ ендрä оілап kelџік,
ak талаіҕа јеттрä оілап kelџік,
ak талаідыҥ пулуҥа
атты kыс-kelгäндä
ak талаіҕа сегіріп
кезіп јадыр kул'ат.

Таң јарып одур.
«Кул'адын тут полбоцыkпыс,
«ебдӓгі kујаҕын оҕурлір керӓк.»
Егбӓ једіп келціктӓр,
аттарын kазап салцыk,
ебінӓ пас-келіп
ебін kылыспынаң кескілӓп јадыр,
kатты јатпіннӓң ускун парды.
«Но кізі ебібісті кескілӓп јадыр?»
Ерін ускуруп јадыр,
köксунӓң ӓрі саб-алцыk,
ері: «Імӓ-дір?» теп јадыр.
««Ебібіс кізі кескілӓп јадыр.»»
Тура салды Тарба Кінці,
оk чазын kаб алып
сыҕа kонды Тарба Кінці,
тасkар сыҕып köрзö
алты пастыг Јелбӓгӓн,
јетті пастыг Јелбӓгӓн
атkа алтанып југуртуп парілар.
Оk чазын тартыб-алды,
оk салып адып јадыр,
ікі алыптың пазын
тоза кес-адыб-ысты.
Ул kара тунӓп kон-јадыр,
сарҕалып таң ат-јадыр,
köстöl келіп кун сыk-јадыр,
ертӓн kул'адын kысkыр-јадыр,
kул'ады јетчік.
Кумус југӓнін суk-јадыр,
кумус езӓрін ур-јадыр,
аk ебінӓ кір-келцік,
алтын столҕа одурчуk,
алҕан kатты аҕылып

тамаk салып азрап јадыр:
«Kаiда парарҕа јадырзың?»
««Kаiда ам мен парiм?
««алты пастыг Јеlбäгäннi,
««јеттi пастыг Јеlбäгäннi
««кӧрӧргӧ парып јадым.»»
«Аiна полџаң, но немä кӧрџӧң?
«ӧlгӱlǟн ады позымынаң.»
Тӱндӱктäң кеџiм улiнџа
алтын пiчiк тӱссӱк.
Kа̄б-алып аны Тарба Кiнџi
пу пiчiктi kыҕырды.
Јајаџы kудаiлар: «Тарба Кiнџi
«табраk јетсiн пiскä!» тедiр.
Тарба Кiнџi кӧрӱп
kорук-јадыр kудаiдаң,
kаттына езäн! мiндä! теп
сыҕып адына алтан-јадыр.
Арҕалыk сынҕа сыk-парi,
арҕалыk сын ӱстӱнä сыk-келiп,
kул'адының iкi kолтiнаң
kанат ӧс-пар-тыр.
Кӧдӱр-келiп, kамџы салып
kан тегiрзäр сыk-парi,
ӱс тегiрдi ӧдӱп парчыk,
јаjäн јерiнä јет-келџiк;
арҕалыk сыннаң кӧр-турза
арҕа јон kарыл-јадыр.
Ертäн кескäн кебi
iргä јеттрä урап тӱс-јадыр.
Улуг алып Тарба Кiнџi келi,
арҕалыk сынның ӱстӱндä тур,
арҕалыk сынның ӱстӱнäң
адынаң тӱзӱп јазаг једiн-тiр,

пöрÿгÿн kолтïна kыстып тыр,
jajāнның ебінä jет-kel-тïр,
алтын столбā адын палђацыk,
езік азып ебінä кір-jадыр.
Езік азып езäн пер-jадыр,
еркäн алтап міндä пер-jадыр,
Тођус jajāн одур-jадыр,
аіланмін одур-jадыр,
ертäн kelгäн Тарба Кінці
ïргä jеттрä пазыр-jадыр,
jajāн ам kel кöр-jадылар.
«Улуг алып Тарба Кінці,
«ам jеттïңмä?» тес-jадыр,
«алыпсыңма?» тес-jадылар.
««Алыб-оk-нын!»» jазырбïн сōlöп тïр.
«Аk сар'аттыг Аі Маңысты
«нōђа öдÿргäзïң?» тестïläр.
««Кÿзÿм алђанда нођа öдÿрбäспін?»»
«сенмïнäң ікі цанцы едï jajāбыс.»
««Ідï jajāнда аның kарындастары
««менïң jуртÿм нођа талāн?
««анаңар тарынђабын,
««аны öдÿргäбïн»» тедïр.
Jajāннар сōlöп jадыр:
«Öдÿргäң імä jођул.
«Саkлат ет салцыkпыс,
«Тарба Кінці-сенï
«мен кіцік jajāн салцыkпын,
«кÿрäң аттыг Кÿцÿк Мöкöнÿ
«улуг jajāн салцык.
«Кÿцÿк Мöкöнÿ тастазаң
«ебінä сен нанарзың,
«тастап полбазаң
«адыңны ат сомнап

«тас ет-саларҕа,
«позыңны ер сомнап
«тас ет-саларҕа,
«сенĭң мӱнäр kул’адыңмынаң
«kудаі kузун чарыстрарҕа,
«kырk там тегрі јерĭнä
«ебрä јарыстырарҕа.»
Тарба Кінџінĭң kул’адымнаң
kудаі kузӱ чарыс парчыk,
парып ӱс kон парĭ.
Kалыk јан Алтаі сынҕа сыkты,
кöр-тӱрläр ул аттың kelärĭн,
раk јердä ат нäзіртĭ естĭl-тĭр,
kул’ат арҕалыk сыннаң азыб-одур,
kул’аттың соннаң
ікі арҕамџы сынынџа
kалыб-одурлар kудаі kустар.
Тарба Кінџі сӧlöп јадыр:
«Kул’адым ам сыkkанда
«мендӓ кӱрäзĭп кöрĭм!»
Kалың kујаҕын сустӱп алдылар,
kапчаҕаі кебĭн кес-јадылар,
јібäк kурларын kурчан-јадылар,
ам кӱзäдĭп kабыс-јадылар.
Јеттi кӱн јерi кӱрäс-парĭлар,
јергä тӱспĭн парĭлар,
тоҕус кӱн тозы кӱрäс-парĭлар,
тобраkkа тӱспĭн парĭлар,
ӱс јылҕа јеттрä кӱрäс-јадылар,
kалың еттäр тӱгäн-јадыр,
kаттыг сӧктöр kал-јадыр,
kызыл еттäр тӱгäн-јадыр,
kыіҕан сӧктöр kал-јадыр.
Алып тöрӧн Кӱџӱк Мöкö

азакпынаң ас пас-ȷадыр,
аȷамынаң кӧп пас-ȷадыр,
ам келiп кӧдӯр сык-ȷык.
Кӧдӯр келгäндä ȷаȷацылар:
«Ӧдӯрбä!» теп ȷадылар.
ȷергä оiда тастацык,
колдаң турҕуза тартыб-алды.
Тарба-Кiнцi: «Мен астым!» тедiр.
Улуг ȷаȷāнны кiцiг ȷаȷāнны ет-чiк,
кiцiг ȷаȷāнны улуг ȷаȷāнны ет-чiк.
ȷаȷāннар сōлӧп ȷадыр:
«Алып тӧрӧ̄н Тарба Кiнцi
«ӧлбӧс мӧкӧ сен пол!
«тӧгӱлбäс толы сен пол!»
ȷаȷāннары азаҕына пазыр-ȷадыр.
Тарба Кiнцi сык-парды,
кул'адына алтанцык,
«Езäн пол тоҕасканца!
«мiндä пол тоҕасканца!»
ȷаȷāннар ȷōктап ȷадылар:
«Обал кыȷал етпä!
«кiзiнi сен ӧдӯрбä!»
Тегiрдäң тӯзӯб-одур,
ӯс тегiрдi одӯп келцiк.
Алтаi сынҕа тӯс-келцiк,
Алтаi сыннаң ен-келiп,
алтын столбаҕа адын палҕады.
Езiк азып езäн перді,
еркäн алтап мiндä перді,
катты аны азрап ȷадыр,
арҕан позы семiрдi,
астāн карын тос-ȷадыр.
Таскары парып кул'адын салцык,
кул'ат таскылда от оттады,

аk ебінä кір-келді.
Мының јуртўна алып сыkса
кіріргä тідінмін-јадыр.
Кадарӻан малына
kузурук сöзўрўп kу пöрў кірбін-јадыр,
kыін јаттырарӻа
аіна тідінмін-јадыр.
Јалбаја семір-јадыр,
јада јіп јадыр,
јаксы ам јурттап јадыр.
Алар анда kалды,
мен пері пан-келдім.

XI. Алтын Мергäн.

Пулуң јерін јерläп јадыр,
пулуң сўн іјіп јадыр,
аk талаідың kазында,
арӻалыk сынның алтында;
тöң јергä ебін туттў,
тöс јердä малын kадарды,
алты јастыг аӻ-оі аттыг
јетті јастыг Алтын Мергäн,
Алтын Арыг kаттыг полӻан.
Орјаk малыг пол-тыр,
орјаk јонныг пол-тыр.
Аӻ-оі адына келіп алтан-јадыр,
аңнап kустап пары,
таг јаӻалі аңнап пары,
талајын kасті kустап пары.
Таг јаӻалі аңнап парчыk,
тагда аң таппады,
талајын kасті kустап пары,

kазында kус таппады.
Саны jok су кескäн,
пӧгӳн jok таг аскан,
едä парып jатса
ak таскыл турӳп jадыр,
ak таскылҕа сык-кеljiк,
ak таскылның озарында
сарыг jазы jадыр,
сарыг jазыда пулан сы̄н кӧп jӳр-jадыр.
Ak таскылның ӳстӳндä турӳп
садаҕынаң jазын алды,
kурлуҕӳнаң уҕун сусjӳk,
кiрiскä кеlіп салып тыр,
кербäiтä кеl тартып тыр,
тартkан уҕӳн тоkтадып тыр.
«Ебiмä аiланып нанiм!
«алҕан kаттымнаң сурiм!
«атjаң немäбä пу?
«атпаjаң немäбä пу?»
Јазын нандра сук-салды,
адының аксын аiландра тартты,
ak таскылнаң ендрä jорт-сыкты,
jерiнä сӳна jетjiк.
Арҕалыk сынын kаралып кӧрӳп тӳр,
jерiн сӳн kаралып кӧрӳп тӳр,
ебiндäгi kатты таскар сыkты,
алтын столбаның тӧзӳндä саҕып тыр.
Алтын столбä jеттрä jорт-кеldi,
аҕ-оі адынаң тӳзä-kонды,
аҕ-ебiнä кiрiп кеljiк.
Алҕан kатты кеlіп
алтын столҕа тамаk салды,
Алтын Мергäннi азраб-одур;
kарынын кеlіп тозыб-одур,

алҕан kаттынаң сурӱб-одур:
«Аk тасkылның озарында
«пулан сы̄н кӧрӱп јадыр,
«атјаң немӓбӓ пу?
«атпајаң немӓбӓ пу?
«сурарҕа кеlдім ебімӓ.»
Катты кеlіп јӧktап јадыр:
«Кан kудаі јајӓн аңын
«адарҕа јајӓн kудаі,
«атпасkа kудаі јајабӓн.»
Ол kаразын kон-јадыр ебіндӓ,
аттыр таң атkанда,
арыk кӱн сыkkанда
Алтын Мергӓн сыҕа кеlіп
аҕ-оі адын алтанды,
аk тасkылның талаза јортты,
аk тасkылҕа саҕып кеlјік,
kаралып кеlіп кӧрӱп тӱр.
Кеlіп турза аk тасkылда
пулан сы̄н ед'оk јӱр-јадыр.
Садаҕынаң јазын алды,
kурлуҕунаң уҕун алды,
јазын тартып турдӱ,
позыдып адыб-ыс-јыk,
ја табызы тазылі тӱстӱ,
kурлуk табызы kӧлі тӱстӱ.
Пір јазыда јӱргӓн пулан сы̄нны
пір уkkа тізі атты.
Аk тасkылның паӡынан
Алтын Мергӓн kыіҕалајыk:
«Аттыг кізі артынып нанзын!
«јазаг кізі јӱктӓніп нанзын!»
Атkан пулан сы̄нны
позы пірдӓ немӓ албады,

аттыг улус артынып нанјык,
јазаг улус јӱктäніп нанјык,
Алтын Мергäн аіланып нанјык.
Алтын Мергäн јерінä јетјік,
арҕалык сын каралып тыр,
алҕан катты ак ебінäң сыкпін-јадыр,
алтын столба̄ јеттрä јортӱп келді,
албатты јоны оілас келді,
карактың јазыбынаң келді,
пуруннӱң сӱбынаң келді,
јо̄ктап јадыр Алтын Мергäнгä:
«Алҕан каттың
«канаттыг кус полып
«ујуҕӱп полҕанын кӧрбӧдӱбӱс,
«карсактыг аң полып
«оілап нарҕанын кӧрбӧдӱбіс.»
Алтын Мергäн тӱзä конјык,
ак ебінä кірä пас-јык,
ак ебінä кіріп келзä
алҕан катты јоҕул,
сыннап келіп кӧрӱп тӱр,
канаттыг кус полҕанын
ујукканын пілбін-дір,
карсактыг аң полҕанын
оілап парҕанын пілбін-дір.
Таскар сыкјык ебінäң,
аҕ-оі адына келді,
аҕ-оі аттаң сурӱп тур:
«Алҕан каттымның
«канаттыг кус полҕанын,
«аҕ-оі адым, кӧрдӱңмä?
«карсактыг аң полҕанын,
«аҕ-оі адым, кӧрдӱңмä?»
««Канаттыг кус полҕанын

««jер-дā кӧрбӧдӯм, ім!
««kарсактыг аӊ полђаныӊ
««jер-дā кӧрбӧдӯм, ім!»»
Адына келіп алтанды,
аіландра келіп тартып тыр.
«Алђан kаттымныӊ kарађын
«kарађымынаӊ кӧрбӧ̄ндӧ
«пір тепкäӊā ет jiбäспін,
«пір сомнакча мін іспäспін.»
Арђалыk сынын талаза
оілан jӯгӯртӯп сыкты,
саны jok су кесті,
пӧ̄гӯнӯ jok таг асты,
jетті там тегір jерін
Алтын Мергäн тобырды.
Jетті там тегір jердіӊ
озарына сыk kelзä
jетті kарындас jурт тап тыр,
jетті kарындас jетт'абызы
пір ебгä кір-kel-тірläр,
араjан ijiп jадырлар.
Алтын Мергäн кіріп kelді,
пӧрӯгӯн kолтыђына kысjыk,
пазырып келіп сурӯп тур:
«Алђан kаттымныӊ
«kанаттыг kус полып
«уjуђуп парђанын кӧрдāрбä?
«kарсактыг аӊ полып
«оілап jӯргäнін кӧрдāрбä?»
««Jер кӧрбӧдӯбӯс»», тедір,
««алып кізі сензіӊ!»» тедір,
««kадарђан малын jідіріп,
««арђыстаӊ сурађылап jӯр jakai?
««алђан kаттын jідіріп

««арҕыстаң арынмiн
««kаiдi сураҕылап јӱрјӓң?»»
Алтын Мергӓн тарынјык,
оiлап кеlјiк јеттi kарындаskа,
јеттiзiбiнӓң јаҕадаң kарбајык,
јеттiзiбiнӓң ебiдӓң сыҕара сӧзӱрјӱк.
Iскӓр турҕан јалым kајӓ
аҕа келiп аҕылды,
јалым kајӓ јапсыра
kазап салды јеттiзiн.
«Јер ӱстӱнӓң kаттап алып кеlзӓ
«серӓнi сустӱп полбозын!
«Јер алтынаң аiна кеlзӓ
«серӓнi kодурӱп полбозын.»
Аiланып келiп адын мӱндӱ,
кӱн кiрiзiн талаза
оiлап сыкты Алтын Мергӓн.
Пазá јеттi там тегiр јерiн
ӧдӱп сыкты Алтын Мергӓн,
јеттi там тегiр јерiнӓң озарында
јеттi kулас сынныг
јеттi јастыг позраk аттыг
Јебӓттi Мергӓн
аk талаiның kазында,
аk тасkылның алтында
јурт салҕан пол-тыр.
Једӓр Јејӓк kаттыг пол-тыр.
Алтын Мергӓн аҕа јетјiк,
аҕа једiк кiрiп кеlјiк,
пӧрӱгӱнӱ kолтыҕына kысјыk,
пазырып тыр Алтын Мергӓн:
«Аk ебiмнӓң сыk-келiп
«алты kондым,
«алҕан kаттымны јiдiрiп

«jетті kондым,
«kанаттыг kус полып
«jӱргäнiн кöрдäрбä?
«kарсактыг аӊ полып
«jӱргäнiн естiӊäрбä?»
««Алып кiзi сензiӊ»» тедiр,
««алӄан kаттын jiдiрiп
««арӄа jоннаӊ уjатпiн
««kаiдi сураӄылап jӱрзӱӊ?
««kадарӄан малыны jiдiрiп
««арӄа jоннаӊ уjатпiн
««kаiдi сураӄылап jӱрзӱӊ?»»
Тарынӄан Алтын Мергäн
аӄа оiлап кеljiк,
нäктаӊ ары сапjыk.
Јебäттi Мергäн тура kонjыk,
jаӄы пастаӊ kарбады,
тасkар сыӄара тартыс-jӱрдӱläр,
ас пеlдäӊ кеlін алыстылар,
арӄалыk сынныӊ ӱстӱнä
сыӄара кӱрäс-парiлар,
kара jерiн kазi пастылар,
арӄалыk сынныӊ ӱстӱнä сыkтылар.
Арӄалыk сынныӊ ӱстӱндä
Алтын Мергäн jоktап тыр:
«Алып тöрöн Јебäттi
«кӱннӱн тӱзӱ jедiб-одурза
«iкi kолыӊны пек тударзыӊ,
«iкi азаӄыӊны пек тударзыӊ,
«кӱн тӱзӱнäӊ ертпäскä
«kудаi салӄан сенi.»
Кӱннӱӊ тӱзӱ jедiп кеljiк,
азаkпынаӊ ас пасjыk,
аjабынаӊ кöп таjанды,

оңар наннап оңды аiлады,
тескäр наннап тегä аiлады,
kара jердäң ам кӧдӱрдӱ,
кӧдӱр кеliп тастаб-ысты,
ас орkазын кезä тептi,
алты jердäң кезä тептi,
ӧlбiннäң ӧlдӱ.
Алтын Мергäн оiлап келдi,
аҕ-оi атkа алтанды,
кӱн кiрiзiн талаза
оiлап сӱр-jӱрӱб-ысты.
Арҕалыk сынның ӱстӱнä сыkkанда
Једäр Јеjäк сӧннаң kыпҕа-салды:
«Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
«аiлан маҕа!» тедiр,
«пiр jōктīр jōҕым пар!»
Аiлан кеljiк Алтын Мергäн,
Алтын Мергäн аiлан-кеliп
кӱгӱрjiläп кӱзрäп тӱр,
парыс jылап састрап тыр:
«Јōктīр jōҕың пар полҕанда
«паjадаң ноҕа jōктабадың?»
««Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
««алҕан kаттыңның
««kанаттыг kус полҕанын
««kаiда jӱргäнiн кӧрбӧдӱм,
««kарсактыг аң полҕанын,
««kаiда jӱргäнiн еспäдiм.
««Мынаң ар пар!»» тедiр,
««kанаттыг kус учуҕун
««ӱс пузрап jетпäс jердä,
««kарсактыг аң оiлап
««тӧрт кӱläп jетпäс jердä,
««kырk там тегiр jерiнiң озарында,

««ak талаідың kазында,
««ak таскылның алтында
««ak сокур аттыг, улуг јурттӱг
««Аі Јылтыс јурт салђан-јер.
««Аі Јылтыстың kатты
««Кӱн Јылтыс абаkаі,
««kанаттыг kус ӱс пузрап
««јетпäс јерінä тозы пiлiб-одур,
««kарсактыг аң тöрт тӱлäп
««јетпäс јерінä тозы пiлiб-одур.
««Алып тöрōн Алтын Мергäн,
««ā сен kеl једäрзің,
««анняң сен сурарзың,
««ол сōlöп перäр саңа.»»
Алып тöрōн Алтын Мергäн
адының аксын аіландра тартјыk,
андарkы јерін талаза
ӱkӱс едіп оілан сыкты.
Толђап тартkан тобурјуk
кöдӱрӱп kеlіп kамџы салды,
kалын пудӱн јара сапты,
kаттыг аксын јара тартты.
Араңјула ађ-оі ат
kара јерін јара тäп оілап сыkјыk,
таг талалып kалды,
талаі салђылап kалды,
kырыk там тегір јерінä
kырыk kалыkkа сенä јӱгӱрдӱ,
kырыk там тегір јерінің озарында
Аі Јылтыстың kатты,
Кӱн Јылтыс абаkаі
алђан ерібінäң
Аі Јылтыспынаң
алтын столђа одурӱп

ас тамак jiб-одур.
Кӱн Јылтыс jōктап jадыр:
«Аі Јылтыс алҕаным,
«пір jōk jōктап перім!
«естірзіңмä jōҕымны?»
Аі Јылтыс алҕан ері:
«Калаk, Кӱн Јылтыс алҕаным,
«jастаң сен алҕаным,
«jajāнымның kосkаным,
«сенің jōҕыңны еспäндä
«кемнің jōҕын есjäңмін?»
Алҕан kатты jōктады:
«Естäр ползаң сōlōп перім!
«Рak jердä ер тōрōп тӱр,
«алты jастыг аҕ-оі аттыг
«jетті jастыг Алтын Мергäн
«алҕан kаттын jідіріп
«тіläп кälір пу jергä,
«kälзä табраҕынjа сōlōп перім,
«кӱн кіріс jерінä талас-кеlгäн,
«ōlгōнjä таппас kаттын,
«кӱн сыҕыс jер сары
«парҕан полза Алтын Мергäн,
«рak емäстäң табарjыk.
«Аңнап kустап парҕанда
«аның сōнда ӱс jастыг
«kула пілiг Кӯkат
«Алтын Мергäннің ебінä
«оттың орынаң сыҕып kеlді.
«Алтын Мергäннің kаттын
«Алтын Арыгны аппарыб-ысkан.
«Кӱн сыҕыс jердä
«ӱс там тегірдің озарында
«темір сын тур-jадыр,

«темір сыннын озарында
«тоҕус талаінын пеlтірі̆,
«теңіс талаі пар,
«тексі јаілып аkkан.
«Теңіс талаінын kазында
«ікі аk кіс еп пол-тыр,
«аk јазыда kадарҕан
«маллары јоҕул,
«аk талаінын kастада̄
«арҕа јоны јоҕул,
«алтына мӱнгӓн ады јоҕул,
«ікі јер алыбы.
«Улуг алып, улуг кӱlӱк,
«ӧlӧргӧ тыны јоҕул,
«анда Кӯkат аппарҕан.
«Алтын Арыгны аларҕа пергӓн,
«Алтын Мергӓн табраk kelзӓ
«аҕа сӧ̄lӧп перім.»
Алып тӧрӧ̄н Аі Јылтыс
kаттына Кӱн Јылтысkа сӧ̄lӧјӱк:
«Раk јердӓн kelгӓн
«алып кӱlӱк кізі
«астаң астан полар,
«судаң суксан полар,
«пір тепкӓјӓ ет јібӓ̄ндӓ,
«пір сомнаkја мӱн іспӓ̄ндӓ
«сен сӧ̄lӧбӧ, алҕаным!
«ас іспӓ̄ндӓ сӧ̄lӧзӧң
«моіныңны кезӓ̄рбін!» тедір.
Аі Јылтыс турјӱк,
аі молат kылыјын алјыk,
парӓ̄ңҕа јӧlӧп салјыk.
«Аны kelіп сӧ̄lӧзӧң
«пір тепкӓјӓ ет јібӓ̄ндӓ,

«пір сомнаkја мӱ̆н іспӓ̄ндӓ̄
«сӧ̄lіp ползаң, алҕаным,
«аі молат kылыспынаң
«моіныңны кезӓрбін!»
Едӓ одурҕанда таг талалҕан,
талаі салҕылӓ̄н,
ат табаны тазыlі тӱ̆скӓн,
танā табызы kоlі тӱ̆скӓн,
алтын столбаның тӧ̄зӱ̆нӓ̄
алып јаkсы једӓ тӱ̆скӓн.
Аранјула аҕ-оі адын
узун тінінӓң палҕабāн,
тујуk тінінӓң kазабāн,
аk ебгӓ кірӓ kонҕан.
Пӧ̄рӱ̆гӱ̆н kолтыkkа kызып
пазыр-тыр Алтын Мергӓн,
алып тӧ̄рӧ̄н Алтын Мергӓн
пазыр кеlіп сурӱ̆п тур:
«Аk ебімнӓң сыҕып
«он пір kондым,
«алҕан kаттымны јідіріп
«он екі kондым.
«Канаттыг kус полып
«ујуҕӱ̆п јӱ̆ргӓнін кӧрдӱ̆ңӓрбӓ?
«kарсактыг аң полып
«оілап јӱ̆ргӓнін естіңӓрбӓ?
«јазырбаңар! сӧ̄lӧп періңӓр!
«пејӓlӓрім! kарындастарым!
«јер јазырбаңар! јаппаңар!
«маҕа сӧ̄lӧп перзӓңӓр
«алтыңарҕа ат поларбын,
«іңніңӓргӓ кеп поларбын.»
Абаkаі јаkсы Кӱ̆н Ј̇ылтыс
сӧ̄lіргӓ саҕына-дыр,

Аі Јылтыстаҥ корузa-дыр,
сölipгä полза Аі Јылтыс
пір кöрö-дӱр каттын сары,
пір кöрö-дӱр кылыјын сары.
Абакаі јаксы Кӱн Јылтыс
анаҥ коруӡа-дыр,
пір табыс тапсі јоӡул.
Ертäн пазырӡан Алтын Мергäн
ірга јеттрä пазырыб-ok-тыр,
уӡала сыдāп полбады,
ӱкӱс салјык Аі Јылысты,
јаӡа пастаҥ карбады,
сыӡара кеlin сöзӱрјӱк.
Алып тöрöн Аі Јылтыс
удра кеlin карбасјык,
ak ебін тус јердäҥ талып сыктылар,
арӡалык сынӡа јеттрä,
парбас парілар.
Таг талалып калӡан,
талаі кеlin саӡылып калӡан,
арӡалык сынныҥ ӱстӱндä
алып тöрöн Алтын Мергäн
сölöп парі Аі Јылтыска:
«Кӱнӱҥ тӱзӱ једіб-одурза
«ікі колыҥ пек тударзыҥ,
«ікі азаӡыҥны пек тударзыҥ,
«кӱн тӱзӱнӱҥ ертпäскä
«кудаі салӡан сені,
«кӱн тӱзӱнäҥ ертіп парзаҥ
«позым мен ölöрбӱн.»
Кӱннӱҥ тӱзӱ једіб-одур,
азакпынаҥ ас пасјык
ајабынаҥ кöп тајанды,
оҥар наннап оҥды аіlaнјык,

тескäр наннап тек аіланјыk,
kара јердäң кӧдӳрӳп
kан тегіргä јеттрä,
kара јерґä тӯскäläктä
ас орkазын алты јердä
кезä тепјік Алтын Мергäн.
Аілан кеlïп āлҕа кӯнгӧ,
āлҕа кïр’оілап keljïк,
kаттанјызын кіріп keljïк,
пӧрӳгӳн kолтыҕына kызып
пазырып тур Алтын Мергäн.
«Пејäң!» тедïр, «јајаң» тедïр,
«алҕан kаттымны Алтын Арыгны
«kаіда полҕанын сӧ̄lӧп пердäк!»
««Сӧ̄lïрïм!»» тедïр Кӯн Ј̇ылтыс,
««менïң пір сӧзӳмнӳ естäр ползäң
««саҕа сӧ̄lӧп перäрбïн,
««менïң сӧзӳмнӳ еспäзäң
««ӧlгӧнӳмјä сӧ̄lӧбäспïн,
««менïң сӧзӳм естäр ползаң
««ам-оk сӧ̄lӧп перäрбïн.»»
Алтын Мергäн сӧ̄lӧп јадыр:
«Сенïң сӧзӳң ноҕа еспäјäңмïн,
«kаідар ыссаң анда парарбын.»
««Ары пері сенï ыспаспын,
««алып тӧрӧ̄н Алтын Мергäн,
««пір тепkäјä ет јізäң,
««пір сомнаkја мӯн іссäң
««анаң сӧ̄lӧп перäрбïн.»»
Алтын Мергäн сӧ̄lӧп јадыр:
«Пір тепkäјä ет јібäскä,
«пір сомнаkја мӯн іспäскä,
«kудаіҕа сӧс пергäбïн.»
Абаkаі јаkсы Кӯн Ј̇ылтыс:

«Алтын Мергӓн korykпа!» тедір.
Пір текпӓjӓ етті ал перjік,
алып тӧрӧн Алтын Мергӓн
пір тепкӓjӓ ет jijік;
пір сомнаkjа мӯн сус-перjік,
аны кеlіп ісjік Алтын Мергӓн.
Абаkаі jаксы Кӯн Jылтыс
ам сӧlӧдӯ алыпkа:
«Кӯн кірізі jер сары
«сен кеlіп ысkазың,
«кӯн сыҕыс jергӓ парзаң
«раk емӓстӓң табарjыkсың.
«Сенің jерінӓң ары,
«ӯс там тегір jерінің озарында
«темір сын пар;
«темір сынның озарында
«тоҕус талаiның пеlтірі,
«теңіс талаiның kазында
«ікі аk кіс еб пар,
«ікі аk кіс ебдӓ
«ікі jер алыбы,
«улуг алып улуг кӯlӯк,
«алтына мӯнjӧң аттары jоҕул,
«аk jазыда kадарҕан малы jоҕул,
«ӯс kулас сынныг
«kула піlіг Кӯkат
«сенің алҕан kаттыңны
«абаkаі jаксы Алтын Арыгны
«ікі jер алыбына аппар пергӓн,
«аранjула аҕ-оі аттыг ползаң
«анаң jедіп аларзың.»
Аны естіб-алҕан Алтын Мергӓн,
ебінӓң таскар сыkjыk,
адын сары пастыр кеlгӓн,

толҕап тарткан тобурјуҕӱн
тудӱнӱп алјык kолына,
арҕалык сын сары пастыр-сыkты,
ӧlӱп парҕан Аі Јылтысkа,
Аі Јылтыстың kырlнда тоkтајык,
толҕап тарткан тобурјуҕӱн
кӧдӱрӱп келіп kара јергä kазl сапјык,
тобурјуктӱң пір пазы
ӱс там јер алтына
Ӱзӱт Канҕа јетјік.
Ӱзӱт Кан kорkӱп јадыр.
«Аранјула аҕ-оі аттыг
«алып тӧрӧ̄н Алтын Мергäн
«пу јергä јетсä
«ӧlбӧ̄н позыбыс ӧlӧрбӱс,
«табрада Аі Јылтыстың сӱнäзін
«кӱннӱг јергä сыҕарыңар!»
Алын тӧрӧ̄н Алтын Мергäн
анда кӧрӱп турза
Аі Јылыстың арыг сӱнäзін
kырlнда јӱр-јадыр.
Алтын Мергäн арыг сӱнäзін
тудӱп алјык, Аі Јылысты
емін салып емнäп јадыр.
Ӧlӱп турҕан Аі Јылтыс
азаҕына турӱп келјік,
езäн! теп езäннäс-тір,
менді! теп менділäс-тір,
kол јединізін алдылар,
āл сары кіріп парlлар,
āлҕа јет-пардылар,
аk егбä кір-келділäр.
Абаkаі јаkсы Кӱн Јылтыс
kолдаң kāп тыр ерін,

kолтыктаҥ jӧлӧп тӱр,
алтын сірäдä одурттӱ,
алтын столҕа ас тамаk салды.
Ікі алып ас тамаkты jідіläр,
араjын kораjын істіläр,
пір кӱн істіläр,
ікі кӱн істіläр-оk,
езірік полдылар,
езіріп ырын сарынҕа кіріб-одур.
Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
тасkар сыҕара пастырды,
аҕ-оі атkа алтанды,
алтаныб-алып аіландра тартjык,
аіландра тартып kамjы салды.
Аранjула аҕ-оі ат
kара jерін jара тäп
оілап сыҕыб-ысты.
Таг талалып kалды,
талаі салҕылап kалды,
ӱр пар-jадыр пу,
ас пар-jадыр пу,
саны jоk су кесkäн,
пӧгӱнӱ jоk таг асkан,
kырыk там тегір jерінi
kырыk kалыkта сегір jӱгӱргäн,
пурунҕу позыныҥ jуртӱна jетті.
Арҕа jонына jедіп,
езäн менді періп тір.
Арҕа jонын kыҕырыб-алҕан,
ас тамаkтыҥ татылін jідіläр,
араjанныҥ kаттін істіläр.
Пір kонза kонjыk-оk,
ікі kонза kонjыk-оk,
ӱjӱнjі кӱнӱндä

аҕ-оі атkа алтанды,
аіландра тартып тыр,
кӳн сыҕызын талаза
јортып сыкты Алтын Мергäн.
Ӳс там тегір јерїнä ӧттӳ,
ӳс kалыкта сегір-јӳгӳргäн,
ӳс там тегїр јерїнїң озарында
тегіргä сыkkан темір сын,
темір сынҕа сыkјыk,
kаралып кӧрӳп тӳр,
тоҕус талаіның пеіітірїндä,
теңіс талаіның kазында
ікі аk кїс еб полды.
Аk кїс ебїнїң тастында
алтын столба јоҕул,
аранјула ат јоҕул,
аk јазыда kадырҕан малы јоҕул.
Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
темір сынны ендрä оіла-тӳстӳ,
kырыk kулас јыдазын
kызыл kолҕа тудӳндӳ,
ӳстӳн сарkы аk кїс ебїнї
тӳннӳгӳнäң käб-алды,
теңіс талаі кїрä тастады,
аҕ-оі аттың аксын
аіландра тартып келді,
kырыk kулас јыдазын
kызыл kолҕа тудӳб-алҕан,
наннап јадыр јер алыпты.
Јер алыбының kырїнда
аранјула аҕ-оі ат
токтї тӳстӳ.
Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
kырыk kулас јыдабынаң

kазï сасјык јер алышты,
јыда пазыны јоҕар кӧдӱ̆рдӱ̆,
аранјула аҕ-оі ат
kара јергӓ kазï
пазып турӱ̆п јадыр.
Алып, кӱ̆lӱ̆к јер алыбы
молат јыданың пазында
јоҕары толҕап турдӱ̆,
јетті кӱ̆н јеттрӓ турдӱ̆,
kырык kулас јыдазы
kызара ізіјïк,
ары кеlïп ӓlïп тӱ̆р,
пері кеlïп толҕал-тур.
Јетті кӱ̆ннӱ̆ң пазында
алып кӱ̆lӱ̆к јер алыбының
арыг тыны ӱ̆зӱ̆lдӱ̆.
Аҕ-оі аттың аксын паз'оk
аіландра тартјык Алтын Мергӓн,
kалҕан аk кïс ебïнï
тӱ̆ннӱ̆ктӓң kӓб-алып
теңіс талаі кïрӓ тастајык.
Аранјула аҕ-оі ат
алып кӱ̆lӱ̆ктӱ̆ң kырïнда тура тӱ̆стӱ̆.
Алып тӧрӧн Алтын Мергӓн
јыдабынаң јајып тур.
Аранјула аҕ-оі ат
kара јергӓ kазï
пазып туруб-ысты;
јоҕары кӧдӱ̆р-сыкты,
јыданың пазында
јер алыбы толҕал-тур,
јетті кӱ̆нгӓ јеттрӓ турдӱ̆,
јетті кӱ̆ннӱ̆ң пазында
kырык kулас јыдазы

кызара kelіп ізіjік,
ä̅ пазып тÿстÿ,
kара jергä азаk ÿстÿнä
турӱб-ысты jер алыбы.
Алып, кÿlÿк Алтын Мергäнні
аттаӊ kelіп аӊдра тарытты,
ас пеlдäӊ ам kelіп kāб-ысты,
jетті кÿннÿ jері кÿрäсті,
тоӊус кÿннÿ торі кÿрäсті,
тоӊус кÿннÿӊ пазында
алып тӧрӧ̅н Алтын Мергäн
азаkпынаӊ ас пасты,
аjабынаӊ кӧп таjанды,
алып кÿlÿк jер алыбы
Алтын Мергäнні тудуп
kара jердäӊ кӧдÿр-сыкты,
аiландрып kelіп ам тастады,
ас орkазын азра тä̅п полбады.
Алып тӧрӧ̅н Алтын Мергäн
тÿӊдäрä kel-тÿстÿ,
jердä jадып kалды,
алып тӧрӧ̅н jер алыбы
ÿстÿнä одра kel-тÿстÿ.
Jер алыбы кӧксÿн пасса
кӧчÿгÿ тур-kel-jадыр,
jер алыбы кӧчÿгÿн пасса
кӧксÿ тур-kel-jадыр,
jетті кÿннÿӊ пазында
jеттрä аны еlä̅п jадыр,
ӧдÿрäргä полбін jадыр.
Jетті кÿннÿӊ пазында
алып тӧрӧ̅н Алтын Мергäн
ÿс kатті kыӊа салды:
«Jаjä̅н kудаiлар!» тедір,

«астаҥ астадым ам!
«судаҥ суксадым ам!
«kалыҥ едім ам ӱзӱlдӱ,
«kаттыг сӧгӱм kалды.»
Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
андыг kыіҕа салҕанда
аксына ас кіргäн осkас полды,
аксына су кіргäн осkас полды,
сыkkан арыг кӱjӱ
тола тӱскäн осkас полды.
Алып кӱlӱк jер алыбын
кӧдӱрӱп kelіп ам турдӱ,
kаттап kelіп kабыстылар,
kаттап kelіп кӱрäстіläр,
jетті кӱнгä jеттіläр.
Jетті кӱннӱҥ пазында
алып тӧрӧн jер алыбы
азаkпынаҥ ас пасты,
аjабынаҥ кӧп таjанды,
kара jердäҥ käп парды,
кӧдӱр сыкты jер алыбын,
ас орказын алты jердäҥ
кезä тäптї Алтын Мергäн.
Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
аіланып kеljік ебгä.
Алҕан kатты Алтын Арыг
äн jуртта одур-jадыр.
Езäн теп езäннäстїläр,
міндä теп міндäläстїlär.
Ебінä сӱрӱп парарҕа
kадарҕан малы jok полды,
атkа артыныб-аларҕа
jер алыбының езї jok полды.
Алҕан kаттын алды,

аіланып ам нанды.
Арҕалыk сынны азып парї,
аҕын сӯнӯ кејіп парї,
јер јуртӯна једіп парды,
kалыk јонына езäн перді.
Адынаң тӯсјӯк Алтын Мергäн
тоі ет-јадыр ебіндä,
јазаг јӱргäн јонны
јаkсы ат мӱндӱрт-јадыр,
јалāс јӱргäн јонны
јаkсы кеп кезірт-јадыр.
Астāны тосты Алтын Мергäн,
арҕан позы семірді.
Таскар сыҕара пастырды,
адына келіп алтанды,
арҕалыk сынҕа сыҕара јортты,
арҕалыk сынның ӱстӱнäң
kаралып кӧрӱп тӱр.
Ӱс јастыг kула пігä мінгäн
Кӯkат ырлап пар-јадыр.
Кӯkат kыпҕа салды:
«Аранјула аҕ-оі ат,
«јӱгӱрӱк ползаң, аҕ-оі ат,
«kула пігä јетсін!» тедір,
«алып кӱлӱк Алтын Мергäн,
«алып ползаң тутсӱң мені!»
Алып тӧрӧн Алтын Мергäн
kурлуҕунаң уҕӱн алҕан,
садаҕынаң јазын алҕан,
тартып келіп адыб-ысты.
Ӱс јастыг kула пї
ӱкӱс салып оілап сыkkан,
алып тӧрӧн Алтын Мергäн
kара јерні kазї адып салҕан.

Аранјула аҕ-оі атка
кӧдӱр kеlіп kамјы салҕан.
Аk јазыда kајырзып парі,
ӱс kырны азра сӱргӓн,
ӱс оіны кезрӓ сӱргӓн.
Ӱс оіның озарында,
турҕан јес обаның kырында
јетті ӓстыг јер тӱмнӱгӱ.
Кула пілĭг Кӯkат
јер тӱмнӱгӱнӓ кірӓ сегірјĭк.
Алып тӧрӧ̄н Алтын Мергӓн
аның-оk-сӧ̄бынаң
андары кірӓ сегірјĭк.
Ӱс kадыл јер алтында
kула пінĭ јеттрӓ јӱгӱрјĭк.
Алтын Мергӓн кӧрӱп паріза
јетті пулуңнӱг тас тура тур-јадыр.
Ӱс kулас сынныг kула пі
кӧзнӧктӓң кірӓ сегірјĭк.
Алып тӧрӧ̄н Алтын Мергӓн
кӧзнӧктӓң кірӓ-оk сегірјĭк,
аранјула аҕ-оі ат
тасkар турӱп kалды.
Кӧзнӧктӓң кір-kеlгӓндӓ
Алтын Мергӓн кӧрӱб-ысса
алып кізі тур-јадыр,
пу алып јӧ̄kтап јадыр:
«Ебĭнĭң езігĭнӓң кірјӓң,
«кӧзнӧктӓң кірбӓјӓң!»
Алтын Мергӓн јӧ̄kтап јадыр:
«Кула пĭлĭг Кӯkат
«kаідаң ебінӓ кіргӓн
«мен анаң оk кіргӓбін.»
Пу алып сур-јадыр:

«Адың солаң кем полјаң?»
««Алты јастыг аӄ-оі аттыг
««јетті јастыг Алтын Мергӓн полјаңмын;
««сен кем полјаң, наңјым?»»
нандра сур-јадыр.
«Мен kырыk kулас сынныг
«kызыл kӧр аттыг
«Кыіӄан Јејӓк полјаңмын!
«аӄ-оі аттыг Алтын Мергӓн
«менің туңмам сен полјаңзың,
«мен сенің kарындазың полјаңмын.
«Ертӓ пурун ораі јас туста
«тоӄус kулас кӱрӱп kасkан,
«сені анда суӄӱп keiгӓбін.
«Пістің адабыс полӄан
«аӄ-оі аттыг Ak Кан апјаk,
«улуг алып полӄан,
«улуг кӱlӱк полӄаң.
«Аны keliп јӓјӓлӓн,
«арыг кӱјӱ албӓн,
«ады позы ӧlӱп kалӄан.
«Мен ӱс јастімда
«јер алтына кіргӓбін,
«мында одур-јатkабын.»
Алтын Мергӓн јӧктап јадыр:
«Кула пiliг Кӱkатты
«kаіда еткӓзің?» тедір.
Алып тӧрӧн Кыіӄан Јејӓк
пір сарыны kоінын kодурдӱ,
kула піні kоінынаң ал-перді,
пір сарыны kоінын kодурдӱ,
Кӱkатты kоінынаң ал-перді.
«Алтын Мергӓн туңмам,
«kаідӀ ӧдӱрӓрзің мыны?»

««Јер ӱстӱнӓ аппарарбын,
««отка ӧрттӧп ӧдӱрӓрбін.»»
«Јоk, Алтын Мергӓн туңмам,
«еді ӧдӱрбӓјӓң аны.»
Кула пінї тудӱб-алды,
орта пеїн ӱзӓ тартјык,
кӧзнӧктӓң сыђара тастаб-ысты.
Кӱкатты kӓб-алды,
орта пеїн ӱзӓ тартты,
кӧзнӧктӓң сыђара тастыб-ысты.
Кыіђан Јејӓк јӧктап јадыр:
«Аіланып нанал!
«паралым оk када.»
Аттарына алтанды,
јортып сык-пардылар,
тас туразы јада калды.
Јетті ӓстыг јер тӱмнӱгӱнӓ
ам једіп kелдїлӓр,
јер ӱстӱнӓ сыктылар,
јер ӱстӱнӓ сыkканда
Кыіђан Јејӓк сӧлӧп јадыр:
«Алђан kаттыңны јідіріп
«ајыгда јӱргӓзїң,
«јетті там тегірнїң озарында
«јетті kарындасты ӧдӱргӓзїң.
«Анаң ары пардың,
«јеттї тегірдїң озарында
«јетті kулас сынныг
«kан позраk аттыг
«Јебӓттї Мергӓннї ӧдӱргӓзїң.
«Аның kаттынаң ӧл тӧрӧн,
«јетті kулас сынныг
«kан позраk аттыг Кан Мергӓн.
«Пір муң серіг јыгган

«ја̄бынаң ам кеl-тïр,
«јетті ӧдӱргäн алыптаң
«јетті ӧ̄л тӧрӧ̄н,
«јетті ӧ̄л ам ӧскӧндä
«јетті муң серіг јыгган.
«Сегіс алып пірігіп кеlïп
«сегіс муң серігбïнäң
«канныг ја̄бынаң сыҕып
«сенïң јерïңä кеlïläр.
«Кӱн сыҕызы јердä
«тоҕус талаïның пеlтірïндä,
«теңіс талаïның казында
«ікі јер алыбын ӧдӱргäзïң,
«ікі јер алыбының кӱlӱнäң
«ікі ӧ̄л ам тӧрӧ̄н,
«ӧlӧргӧ тыны јоҕул,
«улуг алып, улуг кӱlӱк.
«Амды сен, Алтын Мергäн,
«сегіс муң серіггä удра пар!
«мèн ікі јер алыбына парïм.»
Алып тӧрӧ̄н Кыіҕан Јејäк
адының аксын аіландра тартты,
кӱн сыҕызын талаза пар-јадыр,
алып тӧрӧ̄н Алтын Мергäн,
адының аксың аіландра тартјык,
кӱн кірізïн талаза пар-јадыр.
Едä кеlіп пар-јатса
арҕалык сын турӱп јадыр,
арҕалык сынҕа сыҕара
јортып кеlдï Алтын Мергäн.
Арҕалык сынның ӱстӱнäң
каралып кеlïп кӧр-тӱр,
арҕалык сынның алтында
ак јазының ортазында

сегіс алып сегіс муң серігбінӓң
езӓртіп салҕан kеl-jадыр.
Алып тӧрӧн Алтын Мергӓн
kеlгӓн алыпkа kыпҕа салҕан:
«Аі молат kылыс керӓкпӓ?
«сырлап еткӓн сыр jебӓ керӓкпӓ?»
Тігідӓ турҕан сегіс алып
kыпҕалазып jадырлар:
«Аі молат kылыстаң коруkпаспыс!
«сырлап еткӓн сыр jебӓдӓң коруkпаспыс!»
Алып тӧрӧн Алтын Мергӓн
kурлуҕунаң уҕун алды,
садаҕынаң jазын сустӱ,
тартып kеlіп адып jадыр.
Сырыk табызы сыстап jадыр,
kоста табызы kӧлап jадыр.
Аранjула kамактап jаралды,
алып kӱlӱк орта jаралды,
сегіс алыпты сегізібінӓң
ады позыбынаң пыраізын
кезӓ адып сыҕарды.
Калҕан артkан jоны,
сегіс муң серіг
аттарынаң тӱстӱlӓр,
пӧрӱктӓрін kолтыҕына kыстылар,
пазырызып jадырлар:
«Алып тӧрӧн Алтын Мергӓн,
«пісті ӧдӱрбӓ, kаныбыс!
«обалыбыс пістің jоҕул,
«аіланып наналың!»
««Калҕан сегіс муң серіг,
««сlер аіланып наныңар!
««аіланып нанмазаңар
««ӧlбӧн ползаңар ӧlӧрзӧр.»»

Калҕан сегіс муң серіг
аттарына алтанјыk,
аіланып ам нандылар.
Алып тӧрӧ̄н Алтын Мергäн
јуртӯн талаза ам нанды.
Арҕалыk сынны азыб-одур,
аҕын сӯнӯ кејіб-одур,
јерінä сӯна једіб-одур.
Каралып кеlіп кӧрӯ̆п тӯ̆р,
kаiдӣ kалҕан јуртӯ
ед'оk одур јадырлар.
Малҕа мал kозыл-тыр,
езінä ес kозыл-тыр.
Арҕалыk сыннаң ендрä јортты,
алтын столба јеттрä јортты,
адынаң тӯсјӯ̆к,
адын палҕап салды,
аk ебінä кіріп кеlді,
алтын сірāгä одурдӯ.
Абаkаі јаkсы Алтын Арыг
ас тамаҕын салып тур,
астāны тозынјыk,
арҕан позы семірјік,
астың тāлызын ј̄іб-одур,
арајанның kаттӣн ijiб-одур.
Едä кеlіп одурза
арҕалыk сынның ӯстӯ̆ндä
ат табаны тазлӣ тӯстӯ̆,
танā табызы kолӣ тӯстӯ̆.
Аранјула kызыл kōр ат
арҕалыk сыннаң ендрä јортты.
Алып тӧрӧ̄н Kыiҕан Јејäк
kалың едї тӯгäн-тїр,
kаттыг сӧ̄гӯ̆ kалып тыр,

kызыл едĭ тӱ̆гӓн-тĭр,
kыiҕанаk сӧ̄гӱ̆ kалып тыр.
Алтын столба̄ јеттрӓ
алып јаксы једĭп кеlдĭ.
Алып тӧ̄рӧ̄н Алтын Мергӓн
сыҕып кеlјĭк ебĭнӓң,
аранјула kызыл kōр атты
јĭбӓк тĭнĭнӓң алып тыр,
алтын столба̄ палҕајыk,
алып тӧ̄рӧ̄н Кыiҕан Ј̇ејӓктĭ
адынаң тӱ̆зӱ̆рӱ̆б-алды.
Аk ебгӓ кĭрĭп кеlдĭ,
астың кеlĭп та̄лызын салды,
арајанның kаттı̄н салды.
Алып тӧ̄рӧ̄н Кыiҕан Ј̇ејӓк
аста̄н позы тозынјыk,
арҕан позы семĭрдĭ.
Алып тӧ̄рӧ̄н Кыiҕан Ј̇ејӓк
kолынаң kолы јӱ̆стӱ̆к сӱ̆р-тартты,
kара јергӓ тастајыk.
Алтан сӱ̆рбӓс арҕазына јаiлҕан,
еlіг сӱ̆рбӓс іңнізĭнӓ јаiлҕан
абаkаi јаkсы kыс кізі
турӱ̆б-ысты алнында.
Арыг ады адылҕан
Алтын Пӱ̆рјӱ̆к полып тыр.
Алып тӧ̄рӧ̄н Кыiҕан Ј̇ејӓк
сыҕара kонјыk таçkары,
алтын арјӱ̆л аҕылып
kоiнынаң сустӱ̆б-алды,
оңар тескӓр јеlба̄п тур,
аk талаiны kастајыk,
а̄л кӱ̆нӱ̆ кӧп полјыk,
аk јазын толдра

kадарҕан малы кӧп полјыk.
Арҕа јоныпа
јарҕы јаkӓн пер-јадыр:
«Кадарҕан малды јыҥар
«аk талаіныҥ kазына!»
Аk пыладын јергӓ тастады,
аk ебі пӱдӱп парды,
аk торҕубынаҥ kызыл торҕу
kаттї јабыла парды еп.
Арҕа јоны kадарҕан малын
аk талаідыҥ kазында јыш keiдї,
тоҕус тог пї ӧлтӱрјӱк,
тоі паі тӱзӱр-јадыр,
арҕа јонны јыл-јадыр,
јетті кӱн јеттрӓ тоілады.
Јетті кӱннӱҥ пазында
тоі тозылјыk,
тоіҕа јылҕан јон тарҕајыk.
Алып тӧрӧн Алтын Мергӓн,
алып тӧрӧн Кыіҕан Јејӓк
аттарынаҥ езӓрїн ал-јадыр,
јӱгӓнїн сустӱп јадыр,
ікі аранјула аттары
арҕалыk сынҕа сыҕара јортты,
арҕалыk сынныҥ озарында
kалыҥ ӧрӱнӓ kозылды.
Алып тӧрӧн Алтын Мергӓн
аk ебіндӓ одурӱп
ојыҕы јоk кеп кескӓн.
Кыскырып keläp јӓ јоҕул,
kыін јадарҕа аҕыры јоҕул,
јурттап јадыр kаттыбынаҥ.

XII. Сугјуl Мергäн.

Пулуң јерін јерläп јадыр,
пулуң сӯн іјіп јадыр,
тöс јергä ебін туттӯ,
тöң јердä мал kадарды,
арђылыk сынның алтында,
аk талаінын kазында
ікі тōі сар'аттыг
Садаі Кан јурт сал-јадыр,
Санјы Кō kаттыг полјыk.
Апјаk алтон асkан полды,
енäі јеттон јасkа јеткäн,
пāрынаң сыkkан палазы јођул,
істінäң сыkkан ӯрäні јођул.
Ол kаразын kонып јадыр.
Аттыр таң kеl-атkан,
арыk кӯн kеl-сыkkан,
āр јастыг Садаі Кан
сыђара kонјыk ебінäң,
ебіріп јӧрӯп езірläді,
јӯгӯрӯп јӧрӯп јӯгäн сyктӯ,
аk ебінä аіланып кірді,
тем тäрін теріні́б-алды,
темір kујађын kаттаныб-алды,
арыг пӯрӯкјä садађын
азра тартып kурјанды,
таскар сыђара kонјыk,
аранјула сар'атkа алтанды.
Аk талаіны kастады,
kамјы салып јортып сыkты,
āл кӯнӯн аралі,

арҕа јонын тӓксілі,
арҕа јонына со̄лӧп парі:
«Астаң астабаңар!
«судаң суксабаңар!»
Аk талаінын пеlтірінӓ јетјік,
адының аксын аіландра тартјыk,
арҕалыk сынҕа сыҕара јортты.
Аk малын аралī јортты,
ертӓн парҕан Садаі Кан
ебінӓ јетјік ірдӓ.
Адынаң тӳзӓ-ҕонды,
алтын столба̄ палҕап салды,
аk ебінӓ кіріп келді,
алтын сіра̄гӓ одура-тӳстӳ.
Абаkаі јаксы Санјы Ко̄
ас тамаҕын салып тыр,
аста̄нын ас јіді,
суксанын суг істі,
астан позы тозынјыk,
арҕан позы семірјік.
Алҕан kаттына јо̄ktаб-одур:
«Јастаң менің алҕаным,
«абаkаі јаксы Санјы Ко̄,
«пір јо̄k јо̄ktап перім,
«естӓрзіңмӓ? еспӓссіңмӓ?»
««А̄р јастыг Садаі Кан,
««сенің јо̄ҕыңны еспа̄ндӓ
««кемнің јо̄ҕын есјӓңмін.»»
«Ӳс там тегір јерінің озарында
«јазы јердӓ мал јо̄р-јадыр,
«ӓ̄н јердӓ ес јадыр,
«јазы јердӓгі малыны
«сӳрӳп аҕыларбын,
«ӓ̄н јердӓгі есті

«артынып аҕыларбын.»
Абакаі jаксы Санjы Кō:
«Алҕаным Садаі Кан,
«аксыңа jiргä ас jетпäдiбä?
«iңнiңä кезäргä кеп jетпäдiбä?
«jазы jердä мал емäс,
«ӓн jердä ес емäс,
«улуг алып, улуг кӱлӱктӱң
«малы езi пу полjаң.
«Ӱс kулактыг кӧк аттыг
«Кусkун Алыптың jерi полjаң.
«Кӧгӱртäн тегiр алтында
«кӧлбӧiгӧн jер ӱстӱндä
«ӱс kулактыг кӧк аттың
«алына кiрä jӱгӱрäр ат jоҕул,
«кӧк аттыг Кусkун Алыптың
«ӱстӱнä сыҕар ер jоҕул!»
Ӓр jастыг Садаі Кан
еспäjiк ол jōҕын.
Ол kаразын уiҕу узубiн-jадыр,
ол kаразын тыстанмiн-jадыр,
аттыр таңның алнында,
арыг кӱннӱң алнында
тем тäрiн терiнгäн,
темiр kуjаҕын кезiнгäн,
алтын садаҕын ас пеiiнä
азра тартып kурjанҕан,
аk ебiнäң сыҕар'оk-kонҕан,
алтын столбаның тōзӱнä
пастырып кеlгäн Садаі Кан.
Аk сар'адын алтанҕан,
аiландра адын тартып тыр,
арҕалыk сынына талаза
jортып сыкты Садаі Кан.

Арҕалыk сынҕа сып келді,
арҕа еңјігін kаралып келіп
аның ары kамјы салјыk,
ӱс там тегір јерінӓ
талаза оілап сыkты.
Саны јоk су кескӓн,
пӧгӱнӱ јоk таг аskан,
аранјула аk сар'ат
kара јерні јара тӓп јӱгӱрӱб-одур.
Кӧрӱб-одурза Садаі Кан
ат азі арсаk пеі
алдында тур-јадыр.
Арсаk пеігӓ сыҕара
јӱгӱртӱп келді Садаі Кан,
арсаk пеігӓ сыҕып келіп
андаркызын kаралып кӧрӱп тӱр.
Еді кӧрӱп турҕанда
алнынаң пері
ат табаны тазылаб-одур,
танӓ табызы kӧлаб-одур,
аранјуланың тепкӓн тебізінӓ
kара јернің kара тобраҕы
тегір јабылыб-одур.
Ол тӧзуннуң аразында
кӧрӱб-одурза Садаі Кан
ӱс kулаkтыг кӧк аттыг
Куskун Алып кел-јадыр.
Аттаң артыk ат пол-тыр,
ердӓң артыk ер пол-тыр.
Алып тӧрӧн Садаі Кан
Куskун Алыпты кӧрӱп
kӧрукпӓн полза kоруҕӱб-одур,
адынаң тӱзӓ kонјыk,
пӧрӱгӱн kолтыҕына kысты,

адын jедiнjiк Садаi Кан,
Кускун Алып сары пазыр-кеljiк.
Алып тӧрӧ̄н Кускун Алып
Садаi Канның kырiнда тура тӱ̆стӱ̆.
Алып тӧрӧ̄н Кускун Алып
jōктап jадыр Садаi Канҕа:
«Алып тӧрӧ̄н Садаi Кан,
«раk, jаҕын парiбызын?»
««Езӓ̆ Кускун Алып наңjы,
««сенiң сары парiбын,
««jаста пербӓ̄н ӱ̆рӓннi
««керӓ̆ тустӓ̄н пердi kудаi.
««Jазым ам jедiп парҕан,
««сенiң сары кӧjӧргӧ
««сурарҕа мен ам парiбын.
««Сенiң kырiнда одурӱ̆п
««ӱ̆с паламны азраб-оларбын.»»
«Езӓ̆ полза, Садаi Кан,
«ӱ̆с кӱ̆ннӱ̆ң пазында
«сенiң jерiңӓ̆ jедӓрбiн,
«анда кӧjӱ̆рӓрбiн сенi.»
Турбiннаң kамjы салҕан,
kалың пудӱ̆н jара сапты.
kаттыг аксын jара тартты.
Ӱ̆с kулактыг кӧк ат
ōiлап келiп сыkkанда,
ала тубан тӱ̆зӱ̆п kалҕан.
Алып тӧрӧ̄н Садаi Кан
ала тубанның аразында
азып jат-kалды,
jапсыбӓ̄н позы jапсып тыр.
«Адаңмынаң ат ползын
«ӱ̆с kулактыг кӧк ат!»
Алып тӧрӧ̄н Садаi Кан

ak сар'адына алтанҕан,
адыныҥ аксын аiландра тартып,
јерiн сӯн талаза
јортып сыkык Садаi Кан.
Аi парарына алты kонды,
јыл парарына јеттi kонды,
јер јуртӱна једiзiп турду.
Арсаk пеlгä сыҕып тыр,
kаралып кеliп кӧрӱп тӱр,
малына мал kӧзыл-тыр,
езiнä ес kозыл-тыр.
Едi кӧрӱп турза тыҥнап турза
ебiндä јас пала ылҕајык.
Аранјула ak сар'ат
тӧрт ӱстӱнä кеl тӱстӱ,
алып тӧрӧн Садаi Кан
ak сар'ат ӱстӱнäҥ
јер тајанып ӧдӧlӧп тӱр.
Алып тӧрӧн Садаi Кан
аiҕа пазыр-јадыр,
кӱнгä пазыр-јадыр,
kамјы салып јортып сыкты,
алтын столбā једiп кеlдi,
тӱзä-kонҕан адынаҥ.
Ak ебiнä кiрä пасјыk,
алҕан kатты Санјы Кӧныҥ
пiр сарында iкi пезiк
абыдыб-одурӱп тур-јадыр,
пiр сарында пiр пезiк
абыдыб-одурӱп тур-јадыр.
Санјы Кō сурӱп тӱр:
«Алып тӧрӧн Садаi Кан,
«јазы јердäгi малыны
«сӱрӱп кеlдiҥмä ебiҥä?

«ӓ̄н јердӓгі̆ есті̆
«артып аҕылдыҥма ебіҥӓ?»
Ылҕап јо̄ктады Садаі Кан:
«Алҕан kаттым Санју Ко̄,
«ӱ̆с кӱ̆ннӱ̆ҥ пазында
«алып тӧрӧ̄н Кусkун Алып
«пістіҥ јері̆біскӓ kеlӓр,
«kадарҕан малыбынаҥ,
«ебдӓгі̆ езі̆бінӓҥ
«јуртӱ̆ма kо̄јо̄р полјыk.»
Абаkаі јаkсы Санју Ко̄
алтын сірӓ̄дӓҥ тура kонҕан,
темір кӧзӓ̆сті̆ kа̄б-алды,
пазын јара сапјыk.
«Јоіланма, Садаі Кан!
«ӱ̆с кӱ̆ннӱ̆ҥ пазында
«Кусkун Алып kеlӓр полза
«kадарҕан малыҥны,
«kалыk арҕа јоныҥны
«сӱ̆рӱ̆п парар јуртӱ̆на,
«алып тӧрӧ̄н позыҥны
«ӧ̄дӱ̆рӱ̆п парар Кусkун Алып.»
Алып тӧрӧ̄н Садаі Кан
пазынаҥ kан аҕып,
алтын сірӓ̄гӓ тыҥ
пері јадып узӱ̆б-ысты.
Аk јазыда јӧ̄рӱ̆п јаткан
аранјула кіјіг сар'ат
уkkанынаҥ пі̆lі̆п јо̄р.
Аранјула кіјіг сар'ат:
«Таҥда кӱ̆ндӓ пу јергӓ
«ӱ̆с kулаkтыг кӧк аттыг
«Кусkун Алып kеlӓргӓ јо̄р,
«Садаі Канны ӧ̄дӱ̆рӱ̆п

«kадарҕан малын сӳрӳп
«парарҕа јӧр Кусkун Алып.
«Ебдӓгі езін артып
«парарҕа јӧр Кусkун Алып.»
Аранјула кіјіг сар'ат
kараскы ірдӓ оілап кеlјік,
Садаі Каннының ебінӓ
кӧгӳсјӓ ебгӓ кірӓ kонды,
кізі тілібінӓң јӧктап тыр
аранјула кіјіг сар'ат:
«Абаkаі јаkсы Саңjы Кō,
«ӳс палаңны јер ајынма!
«мӓ пер, Саңjы Кō!
«тескӓрӓ едӓрбін.»
Абаkаі јаkсы Саңjы Кō
ӳс палазын аҕылып,
аk сар'аттың алнына сал-перді.
Аранјула аk сар'ат
ӳс паланы танӓзына
кірӓ тартып тыр.
Таскары сыҕара пастырды,
арҕалыk сынҕа сыҕара јортты,
арҕалыk сынның ӳстӳнӓ
тоkті тӳстӳ аk сар'ат.
Ебрӓ кӧрӳп саҕын тур,
саҕынып турза пілі̆п-тӳр.
«Ӳс там тегірнің озарында
«пар ергӓп тір
«алты азыр сарыг сӧт,
«алтын kалkалыг пол-тыр,
«алтын пӳрlӳг пол-тыр,
«кӳмӳс kастыраkтыг пол-тыр,
«ала kараkтыг кізі
«аны кӧрбӧјӧң пол-тыр,

«тезіп парҕан јас палалар
«алтын сарыг сӧ̄ткӧ кірзӓ
«ала kарактыг кізі
«палаларны кӧрбӧјӧң пол-тыр.
«Јас палалар анда ӧссӱн!
«сарыг сӧ̄ттӱң істіндӓ ӧссӱн!»
Аранјула аk сар'ат
сарыг сӧ̄ттӱ талаза
аіланып оілап сыkјыk.
Аранјула аk сар'аттың
табанының табызы јоҕул,
танāзының тынызы јоҕул.
Јеlјіlӓп јеlтір-јадыр,
kујуңјылап kубас-јадыр,
аранјула аk сар'атты
ала kарактыг кӧрӧр јоҕул,
аі kулактыг естӓр јоҕул.
Аранјула аk сар'ат
ӱс там тегірні ӧдӱп сыkјыk,
кӧрӱб-одурза алнында
арҕалыk сынның алтында
аk јазының ортазында
алтын пӱрlӱг, kӱмӱс kастырактыг,
алты азыр сарыг сӧ̄т тур-јадыр.
Аранјула аk сар'ат једіп тір.
Аранјула аk сар'ат
алты азыр сарыг сӧ̄ттӱ
ӱс ебрӓ оілајыk.
«Адам полҕан сарыг сӧ̄т!
«енӓм полҕан сарыг сӧ̄т!
«јāдаң јарылдым,
«јас палаларны алып kал!»
Алты азыр сарыг сӧ̄ттӱң
алтын kалkазы ајыла тӱстӱ,

аранјула аk сар'ат
сарыг сӧттӱң езігінä
кірä пырkырды ам,
танäзындаҕы ӱс пала
сарыг сӧттӱң істінä кірділäр,
алты азыр сарыг сӧттӱң
алтын kалkа езігі
тазлады јабылды.
Аранјула аk сар'ат
јер јуртӱна аіланды,
ала kараkтыг кӧрбӧјӱк,
аі kулаkтыг еспäјік.
Аттыр таңның алнында
аранјула аk сар'ат
јер јуртӱна јет-келді,
kалын ӧрӱнä kозылды.
Аттыр таң атkанда,
арыг кӱн сыkkанда
Садаі Канның јеріндä
арҕалыk Алтаі сында
ӱс kулаkтыг кӧк аттыг
Кускун Алып kыіҕалап јадыр:
«Аранјула аk сар'ат пагдаба?
«алып Садаі Кан темдäбä?»
Алып тӧрӧн Садаі Кан
алтын сірäдäң тура kонҕан
тӧзӧк алтына кір-парды.
Алып тӧрӧн Кускун Алып
арҕалыk сынны ендірä јортты,
алтын столбаның тӧзӱндä
адынаң тӱзä kонды,
аk ебгä кірä салды.
Кірä kонып кӧрӱп тӱр,
алып тӧрӧн Садаі Кан

ебіндӑ јок полды.
Ар аіланып кӧрӱп јӧр,
тӧзӧк алтына кіргäнін
кӧрӱп салды Кускун Алып.
Садаі Канны азађынаҥ тудӱб-алды,
тасkары сыђара сӧзӱрдӱ,
аі молат kылыјын
сустӱп тартты Кускун Алып,
ас пеliн кезӑ сапты.
Алып тӧрӧн Садаі Кан
ам ӧlӱп парды.
Алып тӧрӧн Кускун Алып
ікіјізін ебгӑ кірдi,
абаkаі јаkсы Саҥјы Кōны
ікі тулiнаҥ kа̄б-алды,
тасkары сыђара сӧзӱрдӱ,
тобурјуђӱн kа̄б-алып
абаkаі јаkсы Саҥјы Кōны
сојып парi Кускун Алып.
«Абаkаі јаkсы Саҥјы Кō,
«ӱс палаҥны kаідар еткäзiҥ?
«табраk сӧlӧ, Саҥјы Кō,
«арыг тыныҥны ӱзäрбін!»
Саҥјы Кō јōктап јадыр:
«Јаста пербäн паланы
«керäн туста kаідаҥ алјаҥмын?»
Кускун Алып Саҥјы Кōны
тобурјукпынаҥ сапты,
арыг тынын ӱзӑ сапты.
Алып тӧрӧн Кускун Алып
аk ебінӑ аілан-келдi.
Ӱс kулаkтыг кӧк атkа алтанды,
арђалыk сынны талаза
јортып сык-келдi.

Арҕалык сыныҥ ӱ̆стӱ̆нäҥ
kаралып кöрӱ̆п тӱ̆р.
Аk jазыныҥ ортазында
аранjула аk сар'ат тур-jадыр.
Аk сар'аттыҥ kырiна
jортып кеlдï Куск̇ун Алып,
jеттi jiбäк арҕамjыбынаҥ
моiнын палҕап салды,
kос азыр темiр тыттыҥ тöзӱ̆нä
сар'атты палҕап салды,
kос азыр темiр тыттыҥ тöзӱ̆нä
тоҕус kаҥа одун тартты,
аранjула аk сар'атты
отпынаҥ öрттöп салды.
Аранjула аk сар'аттыҥ
тӱ̆гӱ̆ тозы кöiдӱ̆,
терäзï тозы кöiдӱ̆.
Алып тöрӧн Кусkун Алып
аk сар'аттаҥ сурӱ̆б-одур:
«Садаi Канныҥ ӱ̆с палазын
«kаiдар еткäзïҥ, сар'ат?»
Аранjула аk сар'ат
кiзi тiлïбïнäҥ jӧктап jадыр:
«Садаi Канныҥ палазын
«jер кöрбöдӱ̆м, Кускун Алып.»
Алып тöрӧн Кусkун Алып
оттаҥ kыбын сыҕарбïн
öрттöп jадыр сар'атты.
Аранjула аk сар'аттыҥ
арыг тыны ӱ̆зӱ̆lдӱ̆,
ölӱ̆п парды аk сар'ат.
Алып тöрӧн Кускун Алып
уkkаныннаҥ пiliп тӱ̆р.
«Пар ергäп тïр мынаҥ ары,

«ӱс там тегір јерінің озарында
«алтын пӱрlӱг кӱмӱс kастыраkтыг
«алты азыр сарыг сӧ̄т,
«аранјула аk сар'ат
«Садаі Канның ӱс палазын
«сарыг сӧ̄ткӧ аппар-сал-тыр,
«kара јер kаттыг полар,
«тегір мӧзӱк полар.»
Ӱс kулаkтыг кӧк адының
аkсын аіландра тартып тыр,
kамјы салып оілап сыkјыk.
Аранјула кӧк аттың
табанынаң табызы јоҕул,
танӓзынаң тыны јоҕул.
Ӱс там тегір јерінӓ
ӧдӱп сыkјыk Кускун Алып,
ӱс там тегір јерінің озарында
алтын пӱрlӱг кӱмӱс kастыраkтыг
алты азыр сарыг сӧ̄т тур-јадыр.
Алып тӧрӧ̄н Кускун Алып
сарыг сӧттӱ кӧргӧндӧ
садаҕынаң јазын сустӱ,
kурлуҕӱнаң уҕун алды,
кӧскӧ салып јадыр,
тартып kелiп сал-турдӱ,
алты азыр сарыг сӧттӱ
тӧзӱнӓң kелiп кезӓ атты.
Садаі Канның ӱс палазы
сарыг сӧттӱң тӧзӱндӓ
ылҕаспiннӓң kеl-тӱстӱlӓр.
Садаі Канның kыс палазы
ӱс јасkа јеткӓн пол-тыр.
Ала најын kусkа kубӱлӱб-алды,
постӱг пала ујуҕуп сыkты,

kан тегірнің kырінда,
kара пулуттӱң аразында.
Алып тӧрӧн Kусkун Алып
табылҕы јајаҕын алды,
тал соҕанын алды,
kырысkа салып тыр,
kан тегірнің kырінда,
kара пулуттӱң аразында
ујуҕӱп парі ала најын kустӱ
тартып keліп адып тыр.
Kан тегірнің kырінда паріҕан
ала најын kустӱ
оң kанаттаң кезӓ атты;
ала најын kус
аілактанып тӱзӱб-одур.
Јоктаб-одур постӱг пала:
«Езӓ, туңмам, ала најын kусkа kубӱл!
«ар јалҕыс туңмаңны
«тескіріп пар!» тедір.
Туңмазы постӱг пала
пејӓнің сӧзӱбінӓң
ала најын kусkа kубӱлдӱ,
ар јалҕыс туңмазын
kанадының алдына алды,
kара пулут аралі
ујуҕӱп сыkты најын kус.
Пастап атkан најын kус
аілактанып тӱзӱб-одур,
алып тӧрӧн Kусkун Алып
kустӱ тудӱб-алјыk,
kылыспынаң kӓзӓ сапты,
едін еткӓ кесјік,
сӧгӱн сӧkkӧ кесјік,
паза јардыҕының оңдајын таппајыk.

Алып тӧрӧн Куску̇н Алып
kартыҕа kуска кубӯлҕан,
тегіргӓ сыҕара уjӯҕӯп сыkkан.
Тегірнің kырінда кӧрӯп парiза
kара пулуттӯң аразында
ала најын kус уjӯҕӯп парт.
Картыҕа kус аны кӧрӯп таңjыk,
ам сӯрӯп сыkjыk,
kартыҕа ала најын kуска јетjік,
ала најын kустӯ тудӯб-алды,
kара јергӓ тӯзӯб-одур.
Кара јергӓ тӯзӯп келгӓндӓ
kолындаҕы ала најын kус
постӯг пала полып турӯб-ысты,
kараk јазын kан ет-тір,
пурун сӯн пус ет-тір,
алып тӧрӧн Куску̇н Алып
аі молат kылыјын суста-тартты,
кӧдӯрӯп келіп сабар-јӯр.
Ӯс kулактыг кӧк ат
кізі јӧҕыбынаң јӧктап тыр:
«Алып тӧрӧн Куску̇н Алып,
«ас аілыг јас паланы
«аk јазыда ӧдӯрбӓ!
«аk ебінӓ аілан-алып
«аk ебіндӓ ӧдӯрӓрзің;
«аk јазыда ӧдӯрзӓң
«kудаідаң обал полар.»
Алып тӧрӧн Куску̇н Алып
аның јӧҕын естіб-алjыk,
ікі јас палаjакты
kурлуҕӯна суҕӯб-алды,
кӧк адына алтанjыk,
јер јуртӯн талаза'

аіландырып нанјык.
Еді парып јатса
ат ӱстӱндӓ Кусkун Алып
узуп парīр.
Ӱс kулактыг кӧк ат
саҕынып парīр:
«Кулуктаҕы ікі пала
«kурлуктӱң тӱбӱнӓң
«јергӓ тӱзӱп kалзын!»
Аттың сӧзӱбінӓң
kурлуктаҕы ікі палајаk
kурлуктаң јергӓ тӱзӱп kалды.
Кусkун Алып узуп парīр,
пір немӓ пілбӓс полды.
Тӱзӱп парҕан јас палајаk
картаҕ'оk kуска кубӱлҕан,
kан тегірнің kырын талаза
ујуҕуп сыkkан.
Ӱс там тегір јерінӓ ӧдӱп сыkkан,
kан тегірнің kырынаң кӧрӱб-одурза
kара јернің ӱстӱндӓ
алтын кӧl пол-тыр,
алтын кӧlнӱң kазында
аk торҕу еп тур,
аk торҕу ебінің тастында
алтын столбӓ палҕап салҕан,
алты kулас сынныг аҕ-оі ат
палҕап салҕан турӱп јадыр.
Јоҕары кӧрзӧ картыҕа
kан тегірнің kара пулудӱ
kызара кӧјӱп ертіп тїр
ат kараҕының одына.
Картыҕа kан тегірнің kырынаң
kара јергӓ тӱскӓн,

сын позын сыҕарҕан,
ǟккӓ јеткӓн сӱ̄рбӓстїг
постӱ̆г пала пол-пар-тыр.
Аk торҕу ебгӓ кірїп келјїк,
аk торҕу ебдӓ алтын сірǟдӓ
алып кізі одур-јадыр.
Пу алып кізі тур-келјїк,
кірїп келгӓн јас паланы
kолынаӊ тудӱ̆б-алјыk,
kырїна одуртӱ̆б-алды.
сурӱ̆б-одур јас паланы:
«Караҕы јастыг пол-тыр,
«пурӱ̆нӱ̆ суглӱ̆г пол-тыр,
«но тā̈н кізінїӊ палазы полјаӊзыӊ?»
Јас паладаk сȫлӧп јадыр:
«Ікі тȫі сар'аттыг
«Садаі Канныӊ палазыбын.
«Јā̈даӊ јарыл јӱ̆рбӱ̆н,
«адамны ȫдӱ̆ргӓн алып
«ȫдӱ̆рā̈ргӓ сӱ̄р-јадыр,
«арыг тыныма
«ара кірїп поларзыӊма?»
««Ізі јас паладаk,
««ȫдӱ̆рā̈ргӓ kајырзып
««но алып кӱ̆лӱ̆к полјаӊ?»»
«Но алып ползын?
«ӱ̆с kулактыг кӧк аттыг
«Кусkун Алып полјаӊ.»
««Јас паладаk, мā езӓнмӓ!
««мынаӊ ары тоҕус там
««тегір јерїнїӊ озарїнда,
««аk талаіныӊ kазында,
««аk тасkылныӊ алтында
««ӱ̆с kулас сынныг позраk аттыг

«ўс јастыг Кан Ōлаk јурт салҕан.
«Улуг алып, улуг кўјўн,
«аның сары пар, палам!
«ӧксўскӓ полысјаң
«алып тӧрӧн Кан Ōлаk.»
Ас аiлыг јас пала
астӓн позын тозынҕан,
арҕан позын тозынҕан,
таскары сыҕара пасјыk.
Картыҕа kуска kубўлҕан,
kан тегiрнiң kырын талаза
ујуҕўп сыk-парҕан.
Алып кўlўк Алтын Кус
сыҕып кеlгӓн ебiнӓң,
аранјула аҕ-оi атты
јўгўрўп јўрўп јўгӓн сукkан,
ебiрiп јўрўп езӓрlӓн,
тоҕус kоллаk тартkан,
тоҕус kоскун сукkан,
аiланып кеlгӓн Алтын Кус,
аk ебiнӓ кiргӓн,
темтӓрiн терӓнгӓн,
темiр kујаҕын kаттанҕан,
алтын садаҕын ас пеiнӓ
азра тартып kурјанҕан.
Алып кўlўк Алтын Кус
сыҕара kонҕан ебiнӓң,
аҕ-оi атkа алтанҕан,
аiландра тартабас
арҕалыk сынҕа сыҕып тыр.
Арҕалыk сынның ўстўнӓң
kаралып кӧрўп кеliп тiр.
Арҕалыk сынның озарында,
аk јазының ортазында

Кусkун Алып кеlіп јадыр.
Каідаң кӧрӱ̆п анаң оk кеlіп kыіҕалāн:
«Алып тӧрӧ̄н Алтын Кус,
«арыг тынын аjазаң
«ары тур, Алтын Кус!
«арыг тынын аjабазаң
«алнымда тур, Алтын Кус!»
Уk jазын кеpä тартkан,
jа табызы таслї тӱ̆скӓн,
kоста табызы kӧлї тӱ̆скӓн,
аҕ-оі аттыг Алтын Кустӱ̆
ады позыбынаң кезä атkан.
Алып тӧрӧ̄н Кусkун Алып
кӧдӱ̆рӱ̆п кеlіп kамjы салҕан,
ӧlӱ̆п парҕан Алтын Кустӱ̆ң
kырlнаң ертїп парlр.
Ӱ̆с kулактыг кӧк аттың
kузурӱ̆ҕӱ̆наң kӓб-алып
но немä одурта кеpä тартjыk.
Алып тӧрӧ̄н Кусkун Алып
анаң сӧ̄н kаjа паҕып кӧрӱ̆п тӱ̆р,
алып тӧрӧ̄н Алтын Кус
кӧк аттың kузурӱ̆ҕӱ̆наң
тудӱ̆б-алҕан турӱ̆п јадыр.
Алып тӧрӧ̄н Кусkун Алыпты
аттаң аңдара тартты.
Ас пеlдäң kабызып кӱ̆рäстїlӓр,
ӱ̆р кеlіп кӱ̆рäскäннäр,
ас кеlіп кӱ̆рäскäннäр,
алты кӱ̆ннӱ̆ң пазына jеттїlӓр.
Алты кӱ̆ннӱ̆ң пазында
алып тӧрӧ̄н Алтын Кус
азаkпынаң ас пасты,
аjабынаң кӧп таjанды.

Кара јердäң kāп сыкты,
kан тегiргä öрläттī,
кöдӳр кеlіп тастаб-ысты,
ас орkазын алты јердäң кезä тепті.
Алып тӧрӧн Кускун Алып
аіlан кеlіп адын' алтанды,
адын алтанып аіlандра тартты,
кöдӳр кеlіп kамјы салды.
Аранјула ӳс kулактыг кöк ат
ӳкӳс салып оіlірда
аранјула кöк атты
kузурӳӡӳнаң немä одурга
керä тартып турдӳ.
Алып тӧрӧн Кускун Алып
kaјa кöрӳп турза
ölӳп парӡан Алтын Кус
ікінјізін тіріlгäн.
Алып тӧрӧн Кускун Алыпты
аттаң аңдара тартып тыр.
Ас пеlдäң kабызып кӳрäстіläр,
јетті кӳннӳ јеrі кӳрäстіläр,
тоӡус кӳннӳ тӧрі кӳрäстіläр,
Тоӡус кӳннӳң пазында
kалын еттäр тӳгäнгäн,
kаттыг сӧктäр kалӡан,
kызыл еттäр тӳгäнгäн,
kуруk сӧктäр kалӡан.
Алып тӧрӧн Алтын Кус
азаkпынаң ас паскан,
ајабынаң кöп тајанӡан,
kараk јазын kан еткäн,
пурун сӳн пус еткäн.
Кара јердäң kабыс-сыкты,
kара јергä јеткäläктä

ас оkазын алты јердäң кезä тепті.
Алып тöрöн Кусkун Алып
кöк адына алтанҕан,
аiландра тартып kамјы салды.
Аранјула ÿс kулактыг кöк ат
ÿкÿс салып оiлап сыkкан,
kара јергä тäпкäндä
kара тобраk сыk-келіп
kан тегір јабыла тÿскäн;
таг келіп талалҕан,
талаi келіп салылҕан,
ÿс kулактыг кöк аттың
табанының табызыны
еспäн јурт јоk полды,
танäзының тыҥызыны
еспäн јурт јоk полҕан.
Аі парар јеріні
алты kонып парыб-одур,
јыл парар јеріні
јетті kонып парыб-одур.
Едä келіп парыб-одурза
тоҕус там тегір јернің озарында
јас палајаk кöрÿнÿб-одур
kан тегірнің kырынаң,
kара пулуттуң аразынаң.
Аk тасkыл турÿп јадыр,
аk тасkылның алтында
аk талаi аk-пар-тыр,
аk талаiның kазында
äл кÿн одур-јадыр.
Ол äлының пазында
kызыл торҕу еп тур-јадыр,
kызыл торҕу ебінің тастында
алтын столба палҕап салҕан

ӱс kулас сынныг kан позраk ат.
Кан позраk аттың kараҕының одына
kан тегірнің kара пулудӱ
kызара kӧјӱп ертіп тір,
тӧ̄бӱн кӧрзӧ Кускун Алып
kара јернің оды kӧјӱп тыр,
kан позраk аттаң
kара тер тӱзӱп пар-тыр,
kалын еді тӱгӓн пар-тыр,
kаттыг сӧ̄гӱ kалып тыр,
kызыл еді тӱгӓн пар-тыр,
kуруk сӧ̄гӱ kалып тыр.
Кан тегірнің kырынаң
kартыҕа kуска kубӱлҕан
kајып јӱргӓн јас палајаk
kара јергӓ ам тӱстӱ.
Сын позын ам сыҕарды,
ӓ̄ккӓ јеткӓн сӱрбӓстіг
постӱг пала пол-тыр.
Кызыл торҕу ебгӓ кіріп kелді,
кіріп kелзӓ аттын сірӓ̄дӓ
ō̄лаk кізі одур-јадыр.
Калын еді тӱгӓн пар-тыр,
kаттыг сӧ̄гӱ kалып тыр,
kызыл еді тӱгӓн пар-тыр,
kуруk сӧ̄гӱ kалып тыр.
«Ӓ̄ккӓ јеткӓн сӱрбӓстіг
«постӱг пала, но пол-тыр?
«kараk јазың kан ет-тір,
«пурнӱң сӱң пус ет-тір.»
Одур јатkан Кан Ō̄лаk,
сірӓ̄дӓң турӱп kелјік
постӱг паланы kостӥ одуртјӱk.
Алып тӧрӧ̄н Кан Ō̄лаk

сōlöб-одур сібäкјінгä:
«Аіран суксун сузўп пердäк!
«адын солазын сурар-јыкпын!»
Сібäкјін тур-келді,
kара јырја аіран сузўп
аҕыл перјік сібäкјін.
Постўг пала алып іјіб-ысты.
Аның сōнда Кан Ōлаk
постўг паладаң сурўб-одур:
«Караҕың јастыг пол-тыр,
«kарыҕың суглуг пол-тыр,
«kaiзы пірнің палазы полдың?»
««Алып тōрōн Кан Ōлаk,
««јāдаң јарылдым,
««алып кўlўктäң тезіп јўрбўн,
««арыг тыныма ара кірін
««алып kалдаk, Кан Ōлаk!»»
Алып тōрōн Кан Ōлаk
сурўб-одур постўг паладаң:
«Кајырзып јўргōн алыбың
«но тāн кізі полјаң?»
Постўг пала сōlöб-одур:
«Улуг алып улуг кўјўн
«ўс kулактыг кōк аттыг
«Кускун Алып kајырыб-одур.»
Алып тōрōн Кан Ōлаk
јōктаб-одур палā:
«Äккä јеткäн сўрбäстіг постўг пала,
«одурбіннаң мынаң ар'оk
«ўс kадыл јер алтына кірäрзің,
«ўс kадыл јер алтына парып јатсаң
«јалҕыс азаk јол полар,
«јалҕыс азаk јолбынаң парарзың,
«еді парыб-одурзаң

«kaiда kaiда кізі сыктаб-одурар.
«Естĭп турзаң, кӧрӱ̆п турзаң
«алнынаң пері јазаг кізі
«сā ам келĭп једäр.
«Ылҕап кӧрӱ̆п турзаң
«ертā пурун сарыг сōттӱ̆ң тӧзӱ̆ндā
«ӧлӱ̆п калҕан пеjäңнĭң
«арыг сӱ̆нäзĭ ол пол-тыр.
«Мынаң ар парарзāр пу јолбынаң
«парып јатсаңар ам
«јетті азыр јол полар.
«Јетті азыр јолҕа кірĭп парарзāр,
«јетті там јер алтына
«јетті кӱ̆нгӧ једäрзāр.
«Јетті там јер алтында,
«ak јазының ортазында
«алтын терäк, кӱ̆мӱ̆с терäк
«алтын пӱ̆рlӱ̆г, кӱ̆мӱ̆с kастыраktыг
«анда турӱ̆п јадыр.
«Алтын терäkkā јетсāңäр
«алтын терäк адам теп,
«алтын терäк ijäм теп,
«ӱ̆с ебірä јӱ̆рӱ̆зāр,
«ӱ̆с ебірä јӱ̆рзāңäр
«алтын терäктĭң kalka езігĭ
«ајыла тӱ̆зäр.
«Алтын терäkkā кірзāңäр
«алтын істĭ пу јердäгĭ осkыс
«аілыг кӱ̆ннӱ̆г јер полар.
«Алтын терäктĭң істĭндā
«тоҕус kулактыг кӱ̆läр kазан
«kaiнап турар;
«аілыг кӱ̆ннӱ̆г јерĭнĭң
«ас тамаҕы пу полар.

«Алтын табак ӱlгäрдä турӱп јадыр.
«Ол табакты алабас,
«ас тамактаҥ сыҕарып
«астāн позыҥарны азранарзāр.
«Карыҥар тозынза
«туҥмаҥны kоiнына суҕӱб-алып
«kыјын јадып узiрзāр.
«Узуп јадып, ускун јатсаҥ
«алтон сӱрбäјi арҕазына јаiлҕан,
«еliг сӱрбäјi iҥнiнä јаiлҕан,
«абакаi јаксы kыс кiзi одурар,
«пазыҥнаҥ пiт кӧрӱб-одурар.
«Турӱп кеläрзiҥ кӧрӱб-ыссаҥ
«ол kыс кiзi јоk-пол парар.
«Турӱб-алып алтын терäктäҥ
«сыҕара пастырып сыҕарзыҥ.
«Еlāп јӱргӧн позыма
«ерlik аiна kаiдаҥ тоҕасты?
«андi јōk јōктазаҥ
«ол сōннаҥ абакаi јаксы kыс кiзi
«туҥмаҥны једiнiб-алып
«сыҕып парар сā.
«Туҥмаларымны еркäliрiм,
«аiланыҥар, kорукпаҥар!
«теп јōктiр пу kыс,
«аiлыг кӱнпӱг кiзi полјаҥмын,
«постӱг пала аiлан кеl!
«Алтын терäккä нандра
«ā кеliп кiрäрзāр,
«алтын терäктiн езiгi
«тазылада јабылар.
«Ар јаҕыс тӱҥмаҥ
«ер сäнiнä једiп кеlзä,
«адазыныҥ јуртӱна јетјäҥ полза

«ада туста öстїм тезä,
«Кускун Алыптың јерінä парјаң полза,
«Кускун Алыпты öдӱрзä
«ӱс kулактыг кöк адын öдӱрбäзін!
«kајан-дā полза
«ӱс kулактыг кöк аттаң
«пірäр јōk естäрзāр.
«Кускун Алыптың kызы пар,
«пу kызын öдӱрбäзін!
«kајан-дā полза
«пірäр керäк полар сірäргä.»
Пајаҕа постӱг пала
одурбīннаң јер алтына кірдї,
ӱс там јер алтына јетсä
јалҕыс азаk јол јадыр.
Ол јолбынаң пар-јадыр,
едä kеlіп парып јатса
kаіда kаіда сы̄т табызы естїlдї.
Ертä пуруңҕу сарыг сöттӱң тöзӱндä
ölӱп kалҕан пејäзінің
арыг сӱнäзї сыkтап kеlір.
«Туңмаларым, kоруkпаңар!
«мынаң ар пар-јадырбын,
«Ӱзӱт Канның kызына,
«Ӱјäң Арыгга пар-јадырбын.
«Кајан полза јалҕыс туңмам
«ер сенїнä јет-kеlзä
«тōлуп алар менї,
«ат пазынја алтынмынаң,
«kоі пазынја kӱмӱспінäң,
«амды сірäр парыңар!
«амды парып јатсāр
«јеттї азыр јол полар,
«јеттї азыр јолбынаң парарзāр,

«јетті там јер алтына једäрзäр,
«јетті там јер алтында
«аk јазының ортазында
«алтын терäк, кӱмӱс терäк,
«пу терäккä једäрзäр.»
Паја kыстың сӱнäзі
јоk пол-парды ам.
Äккä јеткäн сӱрбäстіг
постӱг пала парып јадыр,
јетті азыр јол јадыр,
јетті азыр јолбынаң
оілаб-одур постӱг пала,
јетті там јер алтына
једіп келді.
Јетті там јер алтын
кöрӱп паріза
алтын терäк, кӱмӱс терäк
аk јазыда тур-јадыр,
алтын пӱрlӱг, алтын kастырактыг.
Постӱг пала једіп келјік,
алтын терäк, кӱмӱс терäккä
ӱс ебірä оілап јадыр.
«Алтын терäк адам!» тедір,
«кӱмӱс терäк іјäм!» тедір,
«јäдаң јарылдым.
«алып јаксы kајыр-јадыр,
«полыс мä, алтын терäк!»
Алтын терäктің езігі
ајыла тӱс-кел-тір,
постӱг пала кіріп келјік,
кіріп келіп кöрӱп турза
алтын терäктің істі
аілыг кӱннӱг јер пол-тыр.
Паза кöрӱп турза

тоҕус kулактыг kӱläр kазан
kаінап тур-јадыр.
Аілыг kӱннӱг јерінің
тамаҕы пу пол-тыр.
Јоҕар кӧрзӧ постӱг пала
алтын ӱlгäр тур-јадыр,
алтын ӱlгäрнің ӱстӱндä
алтын табаk турӱп јадыр.
Алтын табакты алыб-алды,
ас тамактаң сыҕарыб-алды,
астäн позы тозыб-одур,
арҕан позы семіріб-одур.
Алтын табаҕын јіп салды,
туңмазын kоінына суҕӱб-алып,
kујактаныш јадыб-ысты,
постӱг пала узӱп јадыр.
Ускун кеlдї постӱг пала,
ускун јатса, кӧрӱб-іссä
алтон сӱрбäјї арҕазына јаілҕан,
еlїг сӱрбäјї іңнінä јаілҕан,
kыс кізі одур-јадыр пазында,
постӱг паланың пазынаң
піт кӧрӱп одур-јадыр.
Постӱг пала турӱп кеlјїк,
туруп кеlїп кӧрӱб-іссä
пір-дä kыс јok полды.
Постӱг пала јӧkтап јадыр:
«Еläп јӱргäн позыма
«ерlік аіна тоҕастыба?
«kыс кізі кӧргӧм тезäм
«пір-дä kыс јok полды!»
Туңмазын kолдаң kапты,
туңмазын једїніб-алып
терäктäң сыкты постӱг пала.

Едї парып сыkkанда
абаkаі јаkсы kыс кізі
алтын теракттіӊ істїндӓ
езігїніӊ kырїнда тур-јадыр.
Істїнӓӊ kыiҕалап јадыр:
«Постӳг пала, kоруkпа меннӓӊ,
«ерlік аіна мен емӓспін.
«Аілыг кӳннӳг кізі полјаӊмын.»
Постӳг пала аны есјїк,
аілан кеlјїк, кірїп кеlјїк,
кірїк кеlгӓндӓ алтын терӓккӓ
алтын езігї тазлады ам јабылды.
Пулар ӳјӓlӓӊ алтын терӓктїӊ
істїндӓ јурттап јадыр.
Кан Ōлактыӊ јерїндӓ
ала тубан тӳзӳп парҕан,
сыс тубан јаілып парҕан,
пір немӓ кӧрӳнӓ јоҕул,
ала тубанныӊ аразында
таг кеlїп талал-јадыр,
талаі кеlїп салҕыла-јадыр.
Алып тӧрӧн Кускун Алып
Кан Ōлактынаӊ кӳрӓс-јадыр.
Аі алыскаӊја,
јыл јылыскаӊја,
kараҕызына пilӓ јоҕуллар,
kара јер кӧдӳрӳп сыдап полбады
ікі кӳрӓскӓн алыпты.
Кара јер ӧттрӓ пазып
јер алтына ам тӳстӳlӓр,
пір там јер алтында
пір кӳн кӳрӓстїlӓр,
ікі там јер алтында
ікі кӳн кӳрӓстїlӓр,

ӱс там jер алтына тӱстӱlӓр,
ӱс там jер алтында,
Ӱзӱт Канның езiгiндӓ
ӱс кӱн кӱрӓстilӓр.
Калын еттӓрi тӱгӓн парҕан,
kаттыг сōгӱ jадып kалҕан,
kызыл еттӓрi тӱгӓн парҕан,
kуруk сōгӱ jадып kалҕан.
Ӱзӱт Канның jерiндӓ
ӱс кӱн кеlіп кӱрӓскӓн,
Ӱзӱт Канның jерi
кӧдӱрӱп сыдап полбады,
kара jерiн ӧттрӓ пазып
jеттi там jер алтына
ам тӱстӱ iкi алып.
Jеттi там jер алтында
jеттi Еrlік Канның езiгiндӓ
jеттi кӱннӱ jерi кӱрӓстilӓр,
тоҕус кӱннӱ тōрi кӱрӓстilӓр.
Алып тӧрӧн Кан Ōлактың
арыг кӱjӱ албīн jадыр,
азаkпынаң ас пасты,
аjабынаң кӧп таjанды,
алып тōрōн Кан Ōлаk
Кусkун Алыпkа jōктап тыр:
«Алып тōрōн Кусkун Алып,
«пiр jōk jōктап перīм! естӓрзiңмӓ?»
««Езӓ, Кан Ōлаk нанjы,
««сенiң jōҕың ноҕа еспӓjӓңмiн?
««jōkта jōктīр jōҕыңны!»»
Кан Ōлаk jōктап парī:
«Арыг кӱjӱң артыk полды,
«аiлыг jердӓң кеlгӓн кiзiнi
«аiна jерiндӓ ӧдӱрӱп салзаң

«улуг kудаідаң обал полар саҕа,
«јаjӓн kудаідың јазык полар,
«кӱннӱг јергӓ kаттап kеlіп
«сыҕып кȫрȫlӱң!
«ӧдӱрӓ ползаң кӱннӱг јердӓ
«јер јуртӱмда ӧдӱрӓрзің.»
««Езӓ, Кан О̄лаk, нанјы!
««сенің јо̄ҕың естӓрбін,
««кӱннӱг јергӓ сыҕып кȫрȫlӱң!»»
Кӱрӓс јӱргӓн постарын тоkтадылар,
kол јединізіп алдылар,
kӱннӱг јергӓ ам сыkтылар,
јетті kадыл јер алтын
тобурӱб-одурлар,
кӱннӱг јергӓ сыҕыб-одурлар.
Арҕалыk сынҕа ам сыkтылар,
арҕалык сынның ӱстӱндӓ
оілас kеlіп ам kабыстылар.
Кара јері ексӓl-јадыр,
kан тегрі јаіҕал-јадыр.
Ікі алып кӱрӓскӓндӓ
таг талалып kалҕан,
талаі салҕылап kалҕан.
Алып тȫрȫн Кан О̄лактың
kалын еді тӱгӓн парҕан,
kаттыг сȫгӱ јат-kалҕан,
kызыл еді тӱгӓн парҕан,
kуруk сȫгӱ јат-kалҕан.
Ала кӧгӱстӓң саҕыс сыkkан,
ала kарактың оды јазынҕан.
Алып тȫрȫн Кан О̄лаk
азаkпынаң ас пас-јадыр,
ајабынаң кȫп пас-јадыр,
арыг кӱјӱ албін парі,

алса јетпīн парī,
алып тӧ̄рӧ̄н Kускун Алып
кӧ̆дӱ̆рӱ̆п сыkkан kара јердäң,
kан тегірнің алтыбынаң,
kара пулуттӱ̆ң аразыбынаң
кӧ̆дӱ̆рӱ̆п kеlіп ам тастады;
kара јергä тӱ̆скäläктä
ас орkазын алты јердäң
кезä тептī Kускун Алып.
Алып тӧ̄рӧ̄н Kан Ōлаk
ӧlбīннäң ам ӧlдӱ̆.
Kускун Алып аілан кеlјік,
ӱ̆с kулактыг кӧк атка алтанды,
толǥап тартkан тобурчуǥӱ̆н
kызыл kолǥа ам тудӱ̆ндӱ̆.
Алып тӧ̄рӧ̄н Kускун Алып
јо̄ktап јадыр ам:
«Kара јер kаттыг полар,
«kан тегір мӧзӱ̆к полар!»
Kара јернің алтына
тӱ̆зäргä-јӱ̆р Kускун Алып.
Ӱ̆с kулактыг кӧк ат
сӧ̄lӧп јадыр Kускун Алыпkа:
«Ā̈м кӱ̆līм алып кӱ̆lӱ̆к,
«мен ӱ̆с kулактыг кӧк атпын,
«кӧк тегірнің ызыǥыбын,
«ертä пурун пір kаттī
«јер алтында јетті kадыл
«јер алтында піс кірдібіс,
«јер алтынаң сыǥып одурǥанда
«неңјі пар тӱ̆гӱ̆м тозы тӱ̆скäн,
«амды кірзäң јер алтына
«паза kаттап пу јергä
«сыǥарым јоǥул!

«Алып кӱlӱк Куску̇н Алыбым,
«аiланып нанӑл!
«јер јуртӱбыска парӑл!
«Садаi Канның олҕы
«kајан-дӓ полза аiланып кеlгäi,
«ер сенiнä јеткäндä
«адазының тузӱнда актiм тезä
«аiланып кеlгäi!
«iјäзiнiң тузӱнда ӧстiм тезä
«аiланып кеlгäi.»
Алып тӧрӧн Куску̇н Алып
јӧктады кӧк адына:
«Езä, ӱс kулактыг кӧк ат,
«аiланза аiланӑл-оk!
«нанза нанӑл-оk!»
Аттың аксын аiландра тартты,
толҕап тарткан тобурчiн
kан тегiргä сыҕара кӧдӱрӱп
kамјы салды Куску̇н Алып,
ӱс kулактыг кӧк аттың
kалын пудӱн јара сапты,
kаттыг аксын јара тартты.
Ӱс kулактыг кӧк ат
ӱкӱс салып оiлап сыкты.
Кара јер kаттi аiлан-kалҕан
kан тегiр ексäl kалҕан,
ала тубан јаiлып kалҕан,
улуг тубан тӱзӱп kалҕан
пу јердiң ӱстӱнä,
алып тӧрӧн Куску̇н Алып
наныб-ысты јуртӱна.
Јеттi там јер алтында
алтын терäктäгi јас ӧлаk
јеттi јаска јеттрä ер ӧзӱп тӱр.

Ј̇етті јастыг ōлаk сōлöп тўр:
«Езä, пејäң, езä јајаң,
«адабыстың јуртўна
«аіланып нанāл!
«Ј̇етті там јер алтында
«јетті Ерlік Каннның јерĭндä
«јетті јаска јетрä
«ер öсјӱ̆кпӱ̆н!
«ıјäбĭстĭң јуртўна
«ебірĭlіп нанāлың!»
Пејäзĭ сōlöп јадыр:
«Езä, туңмам, но полды?
«нанарыбыс kаі парадыр,
«аксыңның сӱ̆дӱ̆ арызын!
«арҕа моіның kатсын!»
«јетті јастыг ōлаk полып
«kаіда сен парарзың?»
Ј̇етті јастыг ōлаk јōктап јадыр:
«Алып полар ползам
«алыптың kолында јӱ̆рӱ̆п
«аксымның сӱ̆дӱ̆ анда арīр;
«кӱ̆lӱ̆к полар ползам
«кӱ̆lӱ̆ктӱ̆ң kолында јерзäм
«арҕа моіным анда kадар;
«адаі полар ползам
«алып кӱ̆lӱ̆ктӱ̆ң kолынаң
«анда ōlӱ̆п kаларбын.
«Адабыстың јуртўна,
«аіланып нанāлың!
«адам полҕан алтын терäк,
«ıјäм полҕан кӱ̆мӱ̆с терäк,
«јетті Ерlік Каннның јерĭндä
«јеттĭ там јердĭң алтында
«турўп kалзын, алтын терäк!

«Кајан полза аіlыг јердä
«алыппынаң алыссам,
«кÿlÿкпінäң кÿрäссäм,
«кара јер кöдÿрÿп сыдап полбаза
«кара јерні öтрä пазып тÿзäрбін!
«јетті кадыл јер алтына
«јетті Eplік Каннның јерінä
«тÿзÿп кеlзäм
«арыг кÿјÿм азын турзÿн!»
Сыӻара кондылар алтын терäктäң,
кÿмÿс терäктäң ÿјäläң,
кол тудÿнзÿб-алдылар,
езäн теп езäннäстіläр,
міндä теп міндäläстіläр,
алтын терäкті, кÿмÿс терäкті
ÿс ебрä оілап турдÿлар.
«Адам полӻан алтын терäк,
«іјäм полӻан кÿмÿс терäк,
«јетті Eplік Каннның јеріндä
«јаксы турÿп калыңар!»
Езі сölöп турза
алтын терäктің, кÿмÿс терäктің
алтын калка езігі
тазылап ам јабылды.
Јетті јастыг олак пејäзібінäң
кара јергä јада-тÿстÿ,
картыӻа куска кубÿлдÿлар,
ајастап келіп ујуӻÿп сыктылар,
јетті кадыл јерінä
кÿннÿг јергä öдÿп сыктылар.
Кÿннÿг јергä сыкканда,
кан тегірнің кырын тарта
кара пулуттÿ аралі
ујуӻÿб-одур ÿс картыӻа кус.

Алтын терӓктiң, кӱмӱс терӓктiң
iстiндӓ пуларбынаң kада jӱргӓн
kыс кiзi сōlōп парï
jеттi jастыг ōлҕа:
«Kajaн полза jерiңӓ
«jуртӱңа jетсӓңӓр
«ak талаi akkан полар,
«ak тасkыл пар-полар,
«ak талаiның kазында,
«ak тасkылның алтында
«улуг jурт пар-полар,
«ергi jурт пар-полар,
«kадарҕан мал jok полар,
«арҕа jон jok полар.
«Kан тегiрдӓң тӱзӓрзӓр ол jуртkа,
«абаңарының iјӓңӓрiнiң
«турҕан jуртӱ пу полар.
«Ол jуртkа тӱзӱп
«jеттi jастыг ōлаk
«ak талаiны ендрӓ парзын!
«раk емӓс jердӓ ak тасkыл
«ak тасkылның алтында kаjа полар,
«ол kаjаның алтында
«jеттi пут jес тоkпаk jадыр.
«Jес тоkпакты тудӱб-аларзың,
«jеттi пут jес тоkпаk jергӓ кiргӓн,
«сабы jер ӱстӱнӓ кӧрӱп jадыр,
«jес тоkпакты сабынаң тудӱб-аларзың,
«kара jердӓң сыҕара тартыб-аларзың,
«iңнiнӓ сыҕара кӧдӱр-алып
«сабарзың jылым kаjаны.
«Jылым kаjаның езiгi аjыла тӱзӓр,
«аның iстiнӓң kадарҕан мал сыҕар,
«kара кӱнӓртӓ тӱгӓнмӓс,

«јетті кӱнгä јеттрä
«пу мал тӱгäнмäс,
«јетті кӱннäң ертïп парза
«тоҕус кӱнгä једäр.
«Кадарҕан мал тозы сыкса
«малдаң ең сӧнда
«кӱмӱстӱг јӱгäнніг,
«кӱрäлïг езäрlïг
«јібäк тінін јер сӧзӱргäн
«тоҕус kулас сынныг
«kан позраk ат анда полар.
«Сыҕып кеlзä тудӱб-аларзың,
«јібäк тінінäң тударзың,
«пурунҕу абаңның ат палҕајаң.
«Анда турҕан алтын столбазына
«паҕлïрзың kан позраk атты,
«аттың алың тергідä
«алтын садаk палҕап салҕан,
«кезің тергідä темтäрі
«темір kујаҕы палҕап салҕан.
«Аk ебін тудӱб-алып
«аk тасkылды азып
«аңнап парï јадырзың,
«аk талаіны kастап
«kустап парып јадырзың.
«Ат јоk полҕап ӧлакты
«äр-адын адап перïм!
«суkтаныстыг позраk аттыг
«Сугјул Мергäн адың ползын!
«мені kајан полза танïзäр.
«Сарык сӧттӱң тӧзӱндä
«ӧлӱп kалҕан јајаңарың,
«Аі Арыг ады пол-тыр
«Када јӱргäн јајаңының

«ады Кӱн Арыг пол-тыр.
«Сугјул Мергäн kајан полза,
«Кускун Алыптың јерінä парза,
«арыг кӱјӱ асјаң полза,
«Кускун алыпты ӧдӱрзä
«ӱс kулактыг кӧк ады ӧдӱрбäзін!
«Кускун алыптың ебіндä
«Кӱмӱс Арыг kызы пар,
«аны ӧдӱрбäзін, kајан полза
«немäнің оңдајын анаң естäрзäр!
«амды јеріңäргä парыңар!
«мен сірäрдäң јарылып парім!»
Картыҕа kус јалыскан
паска јер-сäр уjуҕӱп сыkты,
јетті јастыг ōл, постӱг пала
ікōläң мынаң сыҕып
јуртӱ јерін-сäр уjуkјӱk.
Парып јатса, кӧрӱб-одурза
kан тегірнің kырынаң
kара пулуттӱң аразынаң
раk јердä кӧрӱп јадыр.
Аk талаі аҕып пар-тыр,
аk талаідың kазында
аk таскыл тур-јадыр.
Јетті јастыг ōл аны кӧрзӧ
уjуҕӱп парīр ā.
Аk талаіҕа јетјік,
аk талаіның kазына,
аk таскылның алтына
ӓн јуртkа ам тӱстӱläр.
Ӓн јуртkа тӱзӱп kелзä
kалык јон јоҕул,
kадарҕан мал јоҕул.
Кӱн Арыг пејäзі

ǟн јуртта kалып тур,
јеттi јастыг ōлаk
Садаі Канның kалђан олђы
сын позын сыђарђан,
ak талаіны ендрä оілап сыkты.
Парып јатса ak таскыл турўп јадыр,
ak таскылның алтында
јылым kаја турўп јадыр,
јылым kајаның kырінда
јеттi пут јес тоkпаk
јердä падып парђан.
Јеттi јастыг Сугјул Мергäн
сабынаң тудўб-алјыk,
kара јердäң kодра тартјыk,
ǟнгä сыђара кӧдўрјӱк,
јылым kајаны
кӧдўрӱп kеlіп ам сапты.
Јылым kајаның алтын kалkа
езiгi ајыла тўстӱ.
Ајылђанда аның iстiнäң
kадарђан мал анаң сыkты,
арђа јон анаң сыkты,
kаразын кўнäртäзін тўгäнмäдi.
Јеттi кўнгä једiп јадыр,
јеттi кўннäң ертiп јадыр,
тођус кўнгä једiп јадыр,
тођус кўннӱң пазында
kадарђан малы тоза сыkты,
kалыk јоны праі сыkты.
Кадарђан малының сōбынаң
кўмӱс јўгōннӱг,
кўрǟlіг јаkсы езäрliг,
тођус kулас сынныг
суктаныстыг позраk ат,

jібäк тінін jер сöзўргäн
jылым kajанаң сыђып келдï.
Jеттi jастыг ōлаk
суkтаныстыг позраk аттың
jібäк тінін тудўб-алды,
адазының ат полђајаң
алтын столбазына ађылып
суkтаныстыг позраk атты
jібäк тінїмäң палђап салды.
Позраk аттың алың тергідä
садаk полђап салђан,
позраk аттың кезің тергідä
темтäрï kујађы палђап салђан.
Jеттi jастыг олђының
ады адāн парђан,
суkтаныстыг позраk аттыг
Сугjул Мергäн полды.
Алып тöрōн Сугjул Мергäн
кезің тергідäн темтäрін,
темір kадыл kујађын
сестïб-алып кезïб-алды,
алын тергідäң алтын садађын
kурлуђўбынаң сестïб-алды.
Ас пеlінä салї тартып
алтын садакты ам kурjанды,
ak ебін тудўп jадыр,
алтын öргōзўн пўдўп jадыр.
Суkтаныстыг позраk атkа
ам алтанды Сугjул Мергäн,
таг jађалї аңнап парї,
талајын kастї kустап парї,
таг jађалї аң атjыk,
талаі kастї kус атjыk,
аңның семізін адып келдï,

кустӱң семізін адып келдї,
едін артынып келїп,
јер јуртӱна једїп турдӱ.
Арҕа јонын кы̆рыб-алды,
арҕа јонына ӱläп пäрдї,
јаксы кізǟ кöп пербäдї,
јабал кізǟ ас пербäдї,
артканын азак позына
ак ебінä кірїп јадыр,
Кӱн Арыг пејäзінä перїп јадыр.
Алтын сірāгä одра тӱстӱ,
абакаі јаксы Кӱн Арыг
ас тамаҕын аҕылып
алтын столҕа салып турдӱ.
Алып тöрӧ̄н Сугјул Мергäн
астāнына ас јіб-одур,
астāн позы тозыб-одур,
арҕан позы семірїб-одур.
Ол каразын конып јадыр,
аттыр таң адып јадыр,
арыг кӱн сыҕып јадыр.
Алып тöрӧ̄н Сугјул Мергäн
пејäзінä Кӱн Арыгга сölöп јадыр:
«Ізä пејäм јајам!» тедїр,
«ада туста актім парјык,
«іјä туста öстім парјык,
«ам мен пара-дырбын
«Кускун Алыптың јерінä јуртӱна,
«Кускун Алыпты öдӱрäрбін,
«ак малын сӱрӱб-аларбын,
«арҕа јонын аҕыларбын.»
Абакаі јаксы Кӱн Арыг
сölöб-одур туңмазына:
«Езä, туңмам Сугјул Мергäн,

«аkсың сӱдӱ арызын!
«арҕа моіның kатсындаk!
«парҕаізын kајан-дӓ полза.»
Алып тӧрӧн Сугјул Мергӓн
сӧlбб-одур пејӓзінӓ:
«Алып kолында јӱрӱп
«аkсым сӱдӱ арҕаіны!
«арҕа моіным kатkаіны!»
Алып тӧрӧн Сугјул Мергӓн
ебінӓң сыҕара kонјыk,
алтын столбаның тӧзӱндӓ турҕан
суkтаныстыг позраk аттың
kырїна keljiк.
Јӱгӱрӱп јӱрӱп јӱгӧн суkтӱ,
ебіріп јӱрӱп езӓр урду,
тоҕус kоллаг тартып турдӱ,
тоҕус kосkун суҕӱп турдӱ.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергӓн
аіланып кеlіп ебінӓ кірді,
темтӓрін терӓн-јадыр,
темір kујаҕын кезін-јадыр,
аk ебінӓң сыҕара пасты,
суkтаныстыг позраk аттың
јібӓк тінін сестіп,
алтаныл турдӱ амды.
Алтан кеlіп позраk атkа
аіландра ам тартып тыр,
kамјы салып јортып сыkты,
арҕалыk сынына талаза.
Позраk ат јортып сыkkанда
таг кеlіп талал-јадыр,
талаі салҕыл-јадыр,
kара јер аілан-јадыр,
kан тегір јаіҕал-јадыр.

Арҕалык сынның ӱстӱнä
сыҕып келгäн Сугјул Мергäн,
kаттанјызын кӧдӱр келіп
kамјы салды позраk атkа.
Камјызының табызы
тегір ӱстӱндä јаjäннарҕа
естілä тӱскäн,
јердің алтында Ерлік Канҕа
естілä тӱскäн.
Сукталыстыг позраk аттың
табанының табызы,
танäзының тыны
тоҕус там јер алтында
Ерлік Канҕа естілä-јадыр.
Сукталыстыг позраk ат
ӱкӱс салып јӱгӱргäн,
ӱс там тегір јеріні
ӱс сегріп ӧдӱп сыkkан,
ӱс там тегірнің озарында
арҕалыk сынның ӱстӱнä сыкты.
Аркы јазыны kаралып
келіп кӧрӱп турҕанда
кӧк талаі аkkан јадыр,
кӧк тасkылның алтыбынаң
кӧп јон јурт салып тыр,
саны јоk мал јӱр-јадыр,
пӧгӱнӱ јоk јурт јурттап јадыр.
Ол äлның аразында
кӧк торҕу еп тур-јадыр,
кӧк торҕу ебінің тастында
алтын столбä палҕап салҕан
ӱс кулактыг кӧк ат тур-јадыр.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергäн
аны кӧрӱп kыіҕа салды.

Кыiҕазына таг талалҕан,
талаi кеlïп салҕылāн,
јоҕары турҕан јаjāннарҕа
естïl-јадыр kыiҕазы,
тӧбӳн јатkан Ерlік Канҕа
естïl-јадыр kыiҕазы.
«Аранјула ӳс kулактыг
«кӧк ат пагдаба бінä?
«алып тӧрӧ̄н Кускун Алып
«ебіндä темдäбä бінä?»
Кускун Алып kыiҕалады:
«Ӳс kулактыг кӧк адым
«ноҕа пагда полбаjаң?
«алып тӧрӧ̄н Кускун Алып
«ноҕа темдä полбаjаң?»
Алып тӧрӧ̄н Кускун Алып
аk ебінäң сыҕып кеlдï,
јӳгӳрӳп јӳрӳп јӳгäн суктӳ,
ебіріп јӳрӳп езäр салды,
аk ебінä кіріп кеlдï,
терäн кеlïп темнäп кеlïп,
темір kујаҕын кезïб-алып,
адына алтаныи кеlïп
арҕа сынына талаза
јортып сыкты.
Кара јер ам јаiҕалды,
kан тегір ам ексälдï,
арҕалыk сынҕа сыҕып кеlдï,
Сугјул Мергäнгä езäн перді,
Сугјул Мергäнгä менді перді.
Аттарын kазï салды,
ал постары аттаң тӳстӳ.
Ӳkӳс едіп кеläбäс,
ас пеlдäң kабызып,

jаҕа пастаң kабызып,
кӱрäс-kалды ікі алып.
Кара jер ам jаiҕалды,
kан тегір ам ексäiдi,
ала тубан ам тӱзӱп kалды,
улуг тубан ам jаjынды,
палалыг kат
палазынаң азып jадыр,
kулуннӱг пі
kулуннаң азып jадыр.
Ол тубанның аразында
кӱрäзіп сыкты ікі алып,
kолбынаң тартызып
jетті кӱн jедіп турӱлар,
jетті кӱннӱң пазында
алып тöрӧ̄н Кусkун Алыптың
kалын едi ам тӱгäндi,
kаттыг сӧ̄гӱ ам kалды,
kызыл едi ам тӱгäндi,
kуруk сӧ̄гӱ ам kалды,
уjа тӱзä кӱрäс парi.
Алып тöрӧ̄н Кусkун Алып
kараk jазы kан полды,
пурун сӱ пус полды.
Тоҕус кӱннӱң пазына jетті,
тоҕус кӱннӱң пазында
азаkпынаң ас пасты,
аjабынаң кӧп таjанды.
Кара jердäң ам кӧдӱрдӱ
алып тöрӧ̄н Сугjул Мергäн,
kан тегірнің алтыбынаң,
kара jернің ӱстӱбінäң
кӧдӱр кеlіп тастап турдӱ.
Караj ергä тӱскäläктä

ас орказын алты јердäң
кезä тепті Сугјул Мергäн,
öлбінңäң öлÿп јадыр,
алып тöрöн Кускун Алып.
Алып тöрöн Сугјул Мергäн
кыңа салды арҕалык сыннаң:
«Арткан калҕан алып парба?»
Кускун Алыптың јеріндä
арткан, калҕан алып јоҕул,
Сугјул Мергäн аіланып
сукланыстыг позрак атка
ам келіп алтанды,
ÿс кулактыг кöк ат
ол сöннаң когдурÿб-алды,
арҕалык сыннаң ендрä
јортып келіп тÿстÿ.
Кускун Алыптың кызы
абакаі јаксы Кÿмÿс Арыг
алтын столбаның тöзÿндä
саҕыб-одурÿп тур-јадыр.
Аідаң арыг абакаі,
кÿннäң сыллыг абакаі,
кыстың јаксызы Кÿмÿс Арыг.
Алып тöрöн Сугјул Мергäн
алтын столбā ам једілті.
Абакаі јаксы Кÿмÿс Арыг
оілап келіп позрак атты
јібäк тінінäң алып турдÿ.
Алып кÿлÿк Сугјул Мергäн
адынаң тÿзä-конды,
езäн тезіп езäннäсті,
менді тезіп менділäсті,
ак ебінä кірä пасты,
алтын сірäгä ам одурттÿ.

Алып кӱлӱк Сугјул Мергäнгä
астың тадыліін салды,
арајанның kаттін салды,
араҕылаб-одур, сілаб-одур.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергäн
астäн kарынын тозыб-одур,
арҕан позып семіріб-одур.
Кӱмӱс Арыгдаң сурӱб-одур:
«Пејäң јајаң Кӱмӱс Арыг,
«кӱннäң сылыг абаkаі,
«адаң јеріндä јурт салбазаң,
«адаң јеріндä одурбазаң,
«менің јерімä кӧјӱрбäзäң!»
Абаkаі јаkсы Кӱмӱс Арыг
сӧlӧб-одур Сугјул Мергäнгä:
«Адам јуртӱнда ар јалысkан
«ноҕа мен јурттајаңмын,
«kадарҕан малымны јыр керäк,
«kамыk јонымны піріктäргä керäк,
«јер јуртӱңа кӧјӱрӱп пар!»
Алып тӧрӧн Сугјул Мергäн
сыҕара kоңјыk, kыіҕа салды:
«Кускун Алыптың арҕа јоны
«kадарҕан малын јыңар!
«kамыk јонын јыңар!
«пір јергä јыңар!»
Кускун Алыптың kамыk јоны
kадарҕан малыны
кӧк талаіның kазына,
кӧк тасkылның алтына
тоза јыгјыkтар.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергäн
саны јоk kадарҕан малын
пӧгӱнӱ јоk kамыk јонын

тоза кӧрӱ̆п сыкты.
Ебдӓгï саны јоk езïн
атkа артанып сыкты.
Аі парар јерïнï
алты kонып ертïб-одур,
јыл парар јерïнï
јеттï kонып ертïб-одур.
Арђалыk сыннаҥ ам азырды,
ађылђан kадарђан малын
малына kозып турдӱ̆,
сӱ̆рӱ̆п парђан kамыk јонын
јонына kозып турдӱ̆,
саны јоk kадарђан малы
аk јазā сыҥмïн јадыр,
пӧгӱ̆нӱ̆ јоk kамыk јоны
аk талаіныҥ kазына сыҥмïн јадыр.
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергӓн
алтын столбā ам јеттï,
Кусkун Алыптыҥ kызыбынаҥ,
аранјула ӱ̆с kулактыг kӧк ат
анд'оk једïп kелдï.
Адынаҥ тӱ̆зӓ-kондылар,
јïбӓк тïнïбïнӓҥ аттарын
алтын столбā палђап салдылар.
Абаkаі јаkсы Кӱ̆мӱ̆с Арыг
kолындађы аk пыладын
kара јергӓ тастап турдӱ̆,
kара јергӓ тастāнда
аk торђу еб-турӱ̆б-ысты.
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергӓн
аk ебïнӓ ам kïрдï,
астāнына ас јïдï,
суkсанына суг ïстï.
Ол kаразын kонып јадылар,

аттыр таӊ адып јадыр,
арыг кӱн сыҕып јадыр.
Абакаі јаксы Кӱмӱс Арыг
кыҕыр-јадыр Сугјул Мергäнні.
Сугјул Мергäн сыҕара конды,
Кӱмӱс Арыгга кіріп келді.
«Езä пејäӊ, езä јајаӊ,
«но керäктäӊ кыҕыртыб-алдыӊ?»
Абакаі јаксы Кӱмӱс Арыг
сȫлȫб-одур Сугјул Мергäнгä:
«Мынаӊ ары рак јердä
«ӱс там тегір јерініӊ озарында
«ак јазыныӊ ортазында
«алты азыр сарыг сȫт
«алтын пӱрlӱг пол-тыр,
«кӱмӱс кастырактыг пол-тыр,
«аныӊ тȫзӱндä ӧlӱп калҕан
«Аі Арыг пејäӊ полҕан,
«аныӊ каттыг сȫгӱн аларзыӊ,
«аны алыб-алып парарзыӊ.
«Јетті там тегірніӊ озарында,
«алтын кȫlнӱӊ казында,
«ак јазыныӊ ортазында
«јурттӱг полҕан алып кӱlӱк
«аранјула алты кулас сынныг
«аҕ-оі аттыг Алтын Кус.
«Арҕалык сынныӊ ӱстӱндä
«Кускун Алып Алтын Кусту
«сениӊ ӱјӱп ȫдӱргäн,
«ȫlгȫн сȫгӱн тіргізäрзіӊ.
«Алтын Кусту тіргіскäндä
«аны када кыҕырарзыӊ.
«Анаӊ ары парҕанда
«тоҕус там тегір јерініӊ озарында

«ak талаі аҕып парҕан,
«ak талаінын̜ kазында
«ak таскыл турӯп јадыр,
«ak таскылнын̜ алтында,
«ak талаінын̜ kазында
«ӯс kулас сынныг kан позраk аттыг
«ӯс јастыг Кан Ōлаk ӧlӯп kалҕан.
«Анын̜ ӧlгӧн сӧгӯн тіргізӓрзін̜.
«Мен Кӯмӯс Арыг одурбīннан̜
«јер алтынан̜ јетті kадыл
«Кан Еріктін̜ јерінӓ
«тӯзӓргӓ ам јӯрӓрбін;
«kаіда kаіда јӯрӯп јатсам,
«арыг кӯјӯм албін јӯрзӓ
«мен сені kыіҕалірбын,
«сен kаіда-дā јӯрзӓн̜,
«kулаҕына естілӓр kыіҕым,
«kаіда келіп сен ессӓн̜
«анан̜ ар'оk сен парарзын̜,
«јер алтына кірӓрзін̜,
«јетті там јер алтында
«јетті Ерlік Каннын̜ јеріндӓ
«анда кӧрӯзӓрбіс!» тедір.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергӓн
ak ебінӓн̜ сыҕара коңјыk,
алтын столбā пастыр келді,
јӯгӯрӯп јӯрӯп јӯгӓн суктӯ,
ебіріп јӯрӯп езӓр салды,
аілан келјік ak ебінӓ кірјік,
темтӓрін терӓнді,
темір kујаҕын kаттанды,
алтын садаҕын ас пеlінӓ kурјанды.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергӓн
сыҕара коңјыk ak ебінӓн̜,

адына кеlİп алтанды,
аiландра тартып тыр,
толђап тартkан тобурјiн
кӧдӱр кеlİп kамјы салды,
kалын пудӱн јара сапјык,
kаттыг аkсын јара тартты.
Сyктаныстыг позраk ат
ӱкӱс салып оiлап сыkты,
kара јернi јара тептi,
ала тубан тӱзӱп kалды.
Саны јоk суг кескäн,
пӧгӱнӱ јоk таг асkан.
Едä парыб-одурза
алнынаң пäрi саркынаң
ат табаны тазылыб-одур,
танā табызы kōлаб-одур,
ала тубан тӱзӱб-одур,
ол тубанның аразында
Сугјул Мергäн кӧрӱб-одур;
Сугјул Мергäн кӧрзӧ
аk ебiндäгi алтын столбаның
тӧзӱндä турӱп kалђан
ӱс kулактыг кӧк ат
удур кеlİп оiлаб-одур,
kырiнаң јетпiннäң тура тӱстӱ,
ӱс kулактыг кӧк ат јōктады:
«Алып тӧрӧн Сугјул Мергäн,
«аi молат kылыјың ал!
«менiң моiнымны кезä сап!
«менiң пазымның iстiндä
«ат пазынја алтын пар,
«koi пазынја кӱмӱс пар.»
Сугјул Мергäн јōктап јадыр:
«Јоk, ӱс kулактыг кӧк ат!

«сенің моінынңны ноҕа кесјӓңмін?
«сенің моінын кезӓрін
«суктаныстыг позрак аттың
«моінын мен кезӓрбін.
«Сенің пазындаҕы
«ат пазынја алтынынңны,
«коі пазынја кӱмӱсӱңні
«ноҕа мен алјаңмын?» тедір,
«адам полҕан кӧк адым,
«аіланып нан јер јуртка!»
Алып тӧрӧн Сугјул Мерҕӓн
ӱкӱс етјік анаң ар'ок,
ӱс кулактыг кӧк ат
турӱп калјык пу јерда.
Суктаныстыг позрак ат
кара јерні јара тӓп оілап сыкты,
анаңары парып јатса
алнынаң пері оілаб-одур
ӱс кулактыг кӧк ат.
Алып тӧрӧн Сугјул Мерҕӓннің
кырінда ам турӱп тӱстӱ.
Ӱс кулактыг кӧк ат сӧлӧдӱ:
«Алып тӧрӧн Сугјул Мерҕӓн
«ертӓ пурунҕӱ Кускун Алып ӓм
«јер алтында јӱрӱп јадыр,
«аттаң јазаг јӱрӱп јадыр,
«табрада моінымны
«кылыспынаң кезӓ сап!»
Ӓ сӧлӧп јадыр Сугјул Мерҕӓн:
«Адам полҕан кӧк адым,
«ијӓм полҕан кӧк адым,
«алыг полба! аіланып нан!
«јер јуртӱңа нанып пар!»
Аранјула ӱс кулактыг кӧк ат:

«Алып тӧрӧ̄н Сугjул Мергӓн,
«еркӓм, палам, аттаҥ тӱстӓк!
«ікі kулаҕымныҥ аразында
«саҥмојымда јаjаҕымныҥ алтында
«kазраjа kара піт kазал-парҕан
«kамама; аны алып ӧдӱрдӓк!»
Алып тӧрӧ̄н Сугjул Мергӓн
адынаҥ тӱзӓ-kонды,
кӧк аттыҥ јаjаҕын аjып кӧрзӧ
kазраjа kара піт kазал-пар-тыр;
Сугjул Мергӓн kара пітті
алыб-алjыk, ӧдӱрӱб-ысты,
Аранjула ӱс kулактыг кӧк ат
kабрагалі kеlін тӱстӱ,
ӧlбіннӓҥ ӧlӱп јадыр.
Алып тӧрӧ̄н Сугjул Мергӓн
kараk јазы kан полды,
пурун сӱ пус полды,
ылҕап јадыр, сыkтап јадыр.
Турӱп кеlјік Сугjул Мергӓн,
аі молат kылыјын алды,
кӧк аттыҥ пазын јара сапты,
пазыныҥ істін кӧрӱп турза
мізініҥ аразында
ат пазынjа алтын анда јадыр,
kоі пазынjа кӱмӱс анда јадыр.
Алып тӧрӧ̄н Сугjул Мергӓн
алтын кӱмӱстӱ алыб-алды,
kурлуkkа кірӓ тастаб-ысты,
адына алтаныш аіландра тартты,
позраk ады ӱкӱс етті.
Парып јатса, кӧрӱб-одурза
аk јазыныҥ ортазында
алты азыр сарыг сӧт тур-јадыр,

алтын пӱрlӱг, кӱмӱс kастыраkтыг.
Једіп келді сарын сӧ̄ткӧ,
једіп келзä ертä пурунҕӱ
Аі Арыгның сӧ̄гӱ мында јадыр.
Адынаң тӱзä kонды,
kаттыг сӧ̄гӱн теріб-алды,
kурлуҕӱна суҕӱб-алды.
Суkтаныстыг позраk атkа
ам алтанды Сугјул Мергäн,
аіландра тартып турдӱ,
кӧдӱрӱп келіп kамјы салды,
аранјула позраk ат
ӱкӱс салып оілап сыкты.
Кара јерні јара тепкäн,
kаттыг аҕасты сыі тепкäн,
аранјула ат оілап парі,
ала тубан тӱзӱп kалҕан,
улуг тубан јаілып kалҕан.
Анаң ары парыб-одур,
парыб-одурза, кӧрӱб-одурза
арҕалыk сын турӱп јадыр,
арҕалыk сынның ӱстӱнä сыкты,
арҕалыk сынның ӱстӱндä
аранјула ат тур-јадыр,
алты kулас сынныг аҕ-оі ат,
алып тӧ̄рӧ̄н Алтын Кус
ӧlӱп парҕан мында јадыр.
Алып тӧ̄рӧ̄н Сугјул Мергäн
адынаң тӱзä kонҕан,
Алтын Кустӱ ем салып емнäп јадыр.
Алтын Кус турӱп келді,
езäн тесті езäннäсті,
менді тесті менділäсті.
Анаң ар'оk аттарына алтандылар,

аiландра тартып јөртыс сыктылар.
Едä парып јатсалар
kаiда kаiда Кÿмÿс Арыгның kыiҕызы
Сугјул Мергäннiң kулаҕына естiлдi.
Алып тöрöн Сугјул Мергäн
адынаң тÿзä kонҕан,
kулуктаҕы Аi Арыгның
kаттыг сöгÿн алып
Алтын Kуска алып пердi.
Сугјул Мергäн сöлöп јадыр:
«Алтын Кус нанјы,
«мынаң ары тоҕус там
«тегiр јернiң озарында
«аk талаi аҕып парҕан,
«аk талаiдың kазында аk тасkыл,
«аk тасkылның алтында
«алып кÿлÿктÿң јурт салҕан,
«ÿс kулас сынныг kан позраk аттыг,
«ÿс јастыг Кан Ōлаk јурт салҕан.
«Кан Ōлактың јерiнä табраk пар!
«Мен јеттi kадыл јер алтына
«тÿзä-дiрбiн ам!» тедiр.
Алып тöрöн Алтын Кус
Кан Ōлактың јерiн таласјыk,
алып тöрöн Сугјул Мергäн
аi молат kылыспынаң
kара јернi јара сапты,
јеттi kадыл јер алтына
тÿзÿб-одурдÿ Сугјул Мергäн.
Јеттi там јер алтында
парып јатса, кöрÿб-одурза
абаkаi јаkсы Кÿмÿс Арыг
алтон алыппынаң тудÿс-јадыр.
Абаkаi јаkсы Кÿмÿс Арыг

Сугјул Мергäнгä сȫlȫп јадыр:
«Езі, Сугјул Мергäн,
«мындарkызын позың пілäрзің,
«Аі Арыгның арыг сӳнäзін алҕабын,
«Кан Ōлактың арыг сӳнäзін алҕан-оk-пын.»
Абаkаі јаксы Кӳмӳс Арыг
kартаҕа kуска ам kубулҕан,
kан тегірнің kырын тарта
уjуҕӳп сыkkан.
Алып тȫрȫн Сугјул Мергäн
аі молат kылыјын kолына алҕан,
пір kолына јадазын алҕан,
kамјы салып ӳkӳс еткäн,
алтон алыптың аразына
ам кіріп турдӳ,
kылыспынаң кезіп парі,
јыдабынаң јајып парі,
ар'ертіп алтон алыпты кезä сапты.
Аіланып келіп кȫрȫр тезä
пір-дä кізі артпін-дыр,
аілан келјік, ертäгі пурун
алтын терäк кӳмӳс терäк
мында турлар.
Анаң ары јортып сыкты,
кӳннӳг јергä ам таласты.
Кӳннӳг јергä сыҕып келіп
Кан Ōлактың јуртӳн'ам таласты.
Једä келді Кан Ōлактың јерінä,
Алып тȫрȫн Алтын Кус
Кан Ōлакты тіргізіб-ал-тыр.
Абаkаі јаксы Кӳмӳс Арыг
Аі Арыгны тіргізіб-ал-тыр,
Абаkаі јаксы Аі Арыг
јер јуртӳна аіланып тыр.

Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергäн
Кан Ōлактыҥ столбазына
ам једіп келдĭ,
Кан Ōлак удура сыҕып келдĭ
ak ебĭнĭҥ езігĭнäҥ,
суктаныстыг позрак атты
јібäк тінĭнäҥ алып турдў.
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергäн
езäн теп езäннäстĭ,
менді теп менділäстĭ.
Ak ебĭнä ам кірдĭläр,
алтын сірāгä одурдўлар,
ас тамактыҥ тадылīн салды,
арајанныҥ kаттīн салды,
астāннары тозыб-одур,
арҕан постары семірĭб-одур.
Пір kонза мынд'оk kонды,
ікі kонза мынд'оk kонды,
алып тӧрӧ̄н ӱ̆с алып
āлјыб-одур, кӧlјӱ̆б-одур,
kараҕызын ерткäнĭн
олар пilä јоҕуллар,
кӱ̆нäртäзін ерткäнĭн
олар пilä јоҕуллар.
Јетті кӱ̆ннӱ̆ҥ пазына
јеттрä одуруб-істĭläр,
Алтын Кус ам турдў,
ak ебĭнäҥ сыҕара kоҥјык,
алтын столбā пастырып келдĭ,
ak оі атkа ам алтанды,
јерĭн јуртӱ̆н ам таласты,
кӧдӱ̆рӱ̆п келĭп kамјы салҕан,
kара јер аілан-kалҕан,
kан тегір ексäl-kалҕан,

ала тубан тӱ̆зӱ̆п kалҕан,
улуг тубан јаілып kалҕан.
Алып тӧ̄рӧ̄н Сугјул Мергӓн
kыҕырыб-одур Кан Ōлакты,
јерінӓ јуртӱна kыҕырды.
Алып тӧ̄рӧ̄н Кан Ōлаk
сыҕара kонјыk аk ебінӓң,
алтын столба сар јӱгӱрдӱ̆,
аранјула ӱс kулас сынныг
kан позраk адына
јӱгӱрӱп јӱрӱп јӱгӓн суктӱ,
ебіріп јӱрӱп езӓрlӓдї,
аілан-kеlіп аҕ ебінӓ кір-kеlдї,
темтӓрін терӓн-турдӱ,
темір kујаҕын kаттап турдӱ,
алтын садаk ас пеlінӓ
салї тартып ам kурјанды.
Ікі алып аk ебінӓң
сыҕара ам пастылар,
аттарына алтанып kеlіп
аіландра тартып турлар,
ар' аіланып јортыс-сыkты
арҕалыk сынына талаза.
Арҕалыk сынның ӱстӱнӓ сыҕып
кӧдӱрӱп kеlіп kамјы салҕан,
kалын пудӱн јара сапkан,
kаттыг аkсын јара тартkан,
kара јерї јаіҕал-kалҕан,
kан тегір ексӓl-kалҕан,
ала тубан тӱ̆зӱ̆п kалҕан.
Пу јердӓ ікі аранјула
kостї-kеlіп јӱгӱр-јадыр,
табаннарының табызына,
танӓзының тынызына

jel jelī jelтiрiп jадыр,
kyjyн jelī ам kубаskан.
Тоҕус там тегiр jерiнi
тобырып kelгäн iкi алып,
арҕалыk сынҕа ам сыkтылар,
kаралып kelіп кöрÿп турлар.
Ікi алып кöрÿп турза
Сугjул Мергäннiҥ jер jуртÿнда
аk талаiныҥ kазында
арҕа jоны кöп пол-тыр,
аk jазыда kадарҕан малы
аk jазā сыҥмiн-jадыр,
kалын таiҕа тарап парҕан.
Сугjул Мергäн, Кан Ōлаk
kадарҕан малын тексiläп парҕан,
kамыk jонын аралап парҕан.
Āлыныҥ кÿнÿнÿҥ аразында
ÿс аk öргō турÿп jадыр,
ол ÿс öргōнÿҥ тастында,
алтын столбаныҥ kырiнда
абаkаi jаkсы ÿс абаkаi
сыҕыб-алҕан турÿп jадыр.
Алып тöрōн Кан Ōлаk
абаkаiны кöрзö jапсып турдÿ.
Арҕалыk сыннаҥ ендрā пасты,
аk jазыны тобыра пасты,
ат палҕаjаҥ алтын столбā
ам jедiп kelдi iкi алып.
Ўс абаkаi оiлас kelіп
араҥjула позраk атты
jiбäк тiнiнäҥ алып турÿлар,
алтын столбā палҕап салып
аiлан kelіп ебгä кiрдi.
Кiр-kelіп алтын сiрāгä

kості кеlіп одура тӱстӱ.
Алт' азактыг алтын сірā
алты јердäң ālіп турдӱ.
Ӱс абакаі јӱгӱр-кеlіп
астың тāлызын салды,
арајанның kаттін салды,
астāннары тозыб-одур,
арҕаннары семірїб-одур,
араҕа ıјіп анјылыб-одур.
Ӱр полҕанда, ас полҕанда
алып тöрöн Кан Ōлаk
kудалаб-одур Кӱмӱс Арыгга.
Тура kонҕан Кан Ōлаk,
kамјат пöрӱгӱн суста тартkан,
kолтуҕӱна kызыб-алҕан,
пазырып тыр Кан Ōлаk:
«Сугјул Мергäн нанјы,
«тагга сыkсаң тајаk полїм!
«сугга кірзäң јölöк полїм!
«сыkсарыб-ыссаң турун полїм!
«сыk тезäң адајың полїм!»
пазырып тыр Кан Ōлаk.
Алып тöрöн Сугјул Мергäн
сölöб-одур Кан Ōлаkkа:
«Езä, нанјы Кан Ōлаk,
«мӱнгäн адың kан позраk ат
«јаkсы малның kулунӱ,
«ал позың Кан Ōлаk
«јаkсы кізінїң палазызың.
«Сā пербāндā кемгā перјäң?
«тојың тоіла, Кан Ōлаk!
«пајың паіла, Кан Ōлаk!»
Алып тöрöн Кан Ōлаk
сыҕара kонды, kыіҕа салды:

«Алты јаізаң, kаіда пардыңар?
«табрада kадарҕан малны
«ak талаіныц пулуң јергä јыңар!
«артkан kалҕан kамык јон
«kадарҕан малны тудўп келïп соҕыңар!
«улуг тоіны тоіладар!
«улуг паіны паілаңар!»
Алты јаізаң kадарҕан малны
пулуң јергä јып келдiлäр,
ak талаіның пулуң јергä
kызып турлар,
артkан kалҕан арҕа јон
арҕамјызын тудўлўб-алып,
kадарҕан малны тудўб-алып,
аҕыла јўрi соҕуп јадыр,
улуг тоіны ам тоілады,
улуг паіны ам паілады.
Јетті кўннў јері тоіладылар,
тоҕус кўннў тöрi паіладылар.
Едä келïп одур-јатса
аҕ-оі аттыг Алтын Кус
ak ебінä кiрïп келјiк,
кiр-келïп пöрўгўн суста тартты,
kолтуҕўна kызыб-алып,
пазырып тыр Сугјул Мергäнгä:
«Алып кўлўк Сугјул Мергäн,
«тагга сыkсаң тајäң полiм!
«сугга кiрзäң јöлöк полiм!
«сыkсарыб-ыссаң турунўң полiм!
«сыk тезäң адајың полiм!»
Алып тöрöн Сугјул Мергäн
сölöб-одур Алтын Кусkа:
«Езä, наңјы Алтын Кус,
«мўнгäн адың аҕ-оі ат

«јаксы пiнiң kулун полђан,
«ал позың, Алтын Кус,
«јаксы кiзiнiң палазызың,-
«тојың тоiла, Алтын Кус!
«пајың паiла, Алтын Кус!»
Алып тӧ̄рӧн Алтын Кус
сыђара kонды аk ебiнӓң,
kадарђан малдаң мал тудӱп
сођып јадыр Алтын Кус;
kалын ӧ̄рдӧң пi тудӱп,
сођӱп јадыр Алтын Кус,
Улуг тојын ам тоiлады,
улуг пајын ам паiлады.
Јеттi кӱннӱң пазында
тојы келiп ам тозылды,
тоза јоны нанып јадыр.
Ол kаразын kон-јадырлар,
аттыр таң адып јадыр,
арыг кӱн сыђып јадыр,
Алтын Кус сыђара kонды,
аk оi атkа ам алтанды,
таг јађалi аңнап парi,
талајы kастi kустап парi,
аңның семiзiн атты,
албађаның kаразын атты,
kанаттыг kустӱң пузурӱн алды.
Ертӓн парђан Алтын Кус
iр туста ебiрлiп келдi,
аңны kустӱ артып келiп,
Сугјул Мергӓннiң еп kырында
аңдара тастады аң kузӱн.
Аiланып келiп алтын столбā
ађ-оi адын палђап салды,
аk ебiнӓ кiрiп келдi,

езäн тестï езäннäстï,
менді тестï менділäстï,
алтын сірäгä одурӯб-алды.
Ас тамаӻын сала-берді,
астāны тозынды,
арӻан позы семірді.
Алып тӧрӧн Алтын Кус
сӧlӧб-одур kаттына:
«Езä, Аі Арыг алӻан kаттым,
«пардаk Сугјул Мергäн туңмаңа,
«сурӯп кеlдäк туңмаңнаң,
«јерlіг кізі јерімä нанім,
«суглӯг кізі сӯма нанім,
«ысјаң мінä ыспајаң мінä?»
Абаkаі јаксы Аі Арыг
оілап сыкты туңмазына,
туңмазының аk ебінä
кіріп кеlді, сӧlӧп јадыр:
«Езä, туңмам Сугјул Мергäн,
«алӻан ерім Алтын Кус,
«јерlіг кізі јерін саӻынды,
«јурттӯг кізі јуртӯн саӻынды,
«суглӯг кізі сӯн саӻынды,
«ысјаң мізäң, ыспајаң мізäң?»
Сугјул Мергäн сӧlӧб-одур
пäјäзінä Аі Арыгга:
«Езä пејäм! езä јајам!
«наныңар! јӯрӯңäр!»
Абаkаі јаксы Аі Арыг
сыӻара kоңјыk аk ебінäң,
арӻа јоңӻа сӧlӧп јадыр:
«Алтон асkыр јылӻыдан
«таллап кеlіп ам тудӯңар!»
Алты јаізаң аттарына

алтандылар, парыб-ыстылар,
ат јаксызын алып келді.
Абакаі јаксы Аі Арыг
кӱмӱс јӱгäнін суҕуп јӱрдӱ,
кӱрäліг езäр урӱп турдӱ,
ат јаксызын алтын столбā
палҕап салды Аі Арыг.
Аілан келјік, аk ебінä
кірä пасты, сōлōп јадыр
алып тōрōн Алтын Куска:
«Алып тōрōн алҕаным,
«kадарҕан малдаң мал алалың!
«kалын естäң ес алалың!»
Алтын Кус сōлōп јадыр:
«Кадарҕаннаң мал керäк јоk,
«kалын естäң ес керäк јоk.»
Сыҕара келіп пастырдылар,
аттарына алтандылар
Алтын Кус ер епјі.
Кан Ōлак ер епј'оk
амды келіп, ебдäң сыҕын
аттарының аксын аіландра тартты,
kамјы салып јортып сыкты.
Алып тōрōн Сугјул Мергäн
сукtаныстыг позраk атkа
алтаныб-алып kада парір.
Кан Ōлакпынаң kада парїр,
аі парарын алты kонды,
јыл парарын јетті kонды,
едä парыб-одурза
аk јазының ортазында
аранјула аттарын
тоkтада тартып тырлар,
аттарынаң ам тӱстӱлäр.

Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергäн
сурӱб-одур Кӱмӱс Арыгдаӊ:
«Езä, јајаӊ Кӱмӱс Арыг,
«менiӊ алар кiзiм kаiда полјаӊ?
«сӧ̄лӧ̄п пер, јајам Кӱмӱс Арыг.»
Кӱмӱс Арыг јајазы
сӧ̄лӧ̄б-одур, јӧ̄ktаб-одур:
«Сугјул Мергäн туӊмаӊ,
«аiланып нан аk ебiӊä,
«аk ебiӊдä kалҕан Кӱн Арыг
«пејäӊнäӊ сен сурарзыӊ,
«пејäӊ пiлäр, мен пiлiп полбоспын.»
Турдӱлар, аттарына алтандылар,
Кан Ӧ̄лаk ер епјi
јерiнä сӱна аiландылар.
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергäн
адыныӊ аkсын аiландра тартты,
толҕап тартkан тобурјын
kӧдӱр кеiiп kамjы салды,
kалын пудун јара сапты,
kаттыг аkсын јара тартты.
Аранјула позраk ат
ӱкӱс едiп оiлап сыkты.
Кара јердäӊ тепкäн kара тобраk
kан тегiргä јабылды,
таг талалып kалҕан,
талаi салҕылап kалҕан.
Ӱр пар-јадыр, ас пар-јадыр,
арҕалыk сынҕа сыҕара kонды,
јерiн kаралып кӧрӱп тӱр,
јер јуртӱндаҕы малына
мал kозыл-тыр,
јер јуртӱндаҕы јоныйна
јон kозыл-тыр.

Арҕалык сынынаҥ ендрä
јортып тÿстÿ Сугјул Мергäн.
Алтын столбā једіп келді,
адынаҥ тÿзä конды,
јібäк тінінäҥ палҕап салды,
ак ебінä кірä-басты,
алтын сірāгä одра тÿстÿ.
Абакаі јаксы Кÿн Арыг
алтын столҕа ас тамаҕын салды,
ас тамаҕын јіб-одурдÿ,
астāны тозыныб-одур,
арҕан позы семіріб-одур.
Кÿн Арыг јајазынаҥ
сурÿб-одур Сугјул Мергäн:
«Езä, јајаҥ, езä, пејäҥ,
«алар кызым каіда полјаҥ?
«алар кызымны ӧ̄лӧп пердäк!
«сен пілбāн немä јоҕул
«јер ÿстÿндä, тегір алтында.»
««Езä, туҥмам Сугјул Мергäн,
««пар сенің алар кызың,
««тегір ÿстÿндä јајāн јеріндä
««тоҕус јајāнның палазы,
««Толаі Пуркан, аны аларзың.
««Анаҥ паска јер ÿстÿндä
««алар кызың јок полар.»»
Ол каразын конып јадыр,
аттар таҥ адып јадыр,
арыг кÿн сыҕып јадыр,
алып тӧ̄рӧн Сугјул Мергäн
темтäрін ам терäнді,
темір кујак ам каттанды,
алтын садāн ас пеінä ам курјанды,
сыҕарып конды, адына мÿндÿ,

ak таскылның пазына
сыҕып келіп кӧрӱп тӱр.
Толҕап тарткан тобурчуҕӱн
кӧдӱрӱп келіп камјы салды,
аранјула суктаныстыг
позрак ат анаң келіп
канаттыг полып ујуҕӱп сыкты,
кан тегірнің кырына једіп келді,
јајӓн јерінӓ једіп турдӱ.
Јајӓн јерінӓ једӓ-јӱрт,
адынаң тӱзӓ конды,
кара камјат пӧрӱгӱн
суста тартты, колтуҕӱна
кызыб-алды, кіріп келді,
тоҕус јајӓнҕа, Пуркан јајӓнҕа
кіріп келіп пазырып тур.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергӓнгӓ
Пуркан јајајы аілан келді,
аілан келіп сурӱп јадыр:
«Алып кӱлӱк Сугјул Мергӓн,
«но немӓ сурӱп келдің?»
««Јајӓннардаң, кудаілардаң
««но сурак сурӱп келім?
««алар кізім сурӱп келгӓбін,
««јајӓннарым сӧлӧп перінӓр!»»
Јајајылар, Пуркан јајајы сӧлӧп тӱр:
«Алып кӱлӱк Сугјул Мергӓн,
«алар кызың мында полјаң,
«тоҕус јајӓнның палазы
«Толаі Пуркан сын абакаі
«ол полјаң алар каттың.»
Пуркан јајӓн сӧлӧп јадыр:
«Езӓ, тоҕус јајајы,
«Толаі Пуркан палаңарны

«алып кӱlӱккä аҕылыңар!
«Сугјул Мергäнгä перiңäр!»
Тоҕус јајаjы, Толаi Пуркан
палазын аҕылып пер јадылар.
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергäн
Толаi Пурканы амды алды,
сыҕара келiп јединдï,
алтын столбаның тӧзӱнä келдï,
Толаi Пурканны kāб-алјык,
kара јергä тастаб-ысјык.
Јӱстӱк полып јадыб-ысты,
ол јӱстӱктӱ алабас
kолына суҕулуб-алды,
аiлан келiп адына алтанды,
аiландра тартып јортып сыкты.
Кан тегiрнiң ӧткӧјӱн
ӧдӱп сыкты Сугјул Мергäн,
kан тегiрнiң алтында
ӱкӱс едiп јортыб-ысты.
Аранјула сукханыстыг позраk ат
kара јергä тӱзӱб-одур,
арҕалыk сынның ӱстӱндä
ам келiп тӱстӱ,
арҕалыk сыннаң ендрä
јортыб-ысты позраk ат,
алтын столбазына јет-келдï.
Адынаң тӱзä kонды,
адын келiп палҕап салды,
аk ебiнä kiрä-kонды,
алтын сiрāгā ам одурӱп
kолындаҕы јӱстӱгӱн
kара јергä тастап салды,
абаkаi јаkсы Толаi Пурkан
азаk ӱстӱнӧ тура тӱстӱ.

Абакаі јаксы Кӱн Арыг
kолдаң кеlїп kāб-алды,
алтын сірāгā kостї кеlїп
ікі kыс одура тӱстӱ,
одура тӱскäн ікі kыс
астāнына ас јідїläр,
суксāнына суг істїläр,
астāн kарыннаң тосты,
арҕаннары семірдї.
Алып тӧрӧн Сугјул Мергäн
сыҕара kонјыk аk ебінäң,
тасkары kыпіҕылап јадыр:
«Езä, алты јаізаң, табрада
«алтон асkыр јылҕыны
«аk талаіның kазында,
«аk тасkылның алтында
«пулуң јергä јы̄ңар!»
Алты јаізаң аттарына
алтанып јӧртып сыkты,
kадарҕан малын јы̄б-аҕылдылар,
арҕа јоны ам кеlїп
арҕамјызын тудӱнӱп
алтон асkыр јылҕыдаң
тоҕус туг пї тудӱб-алдылар.
Тоҕус туг пї аҕылып
Сугјул Мергäннің езігїндä
соҕып јадылар.
Улуг тојын тоілап јадылар,
улуг пајын паілап јадылар,
јетті кӱннӱ јерї тоілады,
тоҕус кӱннӱ тӧрї паілады.
Тоҕус кӱннӱң пазында
тојы тозылды,
тоіҕа јы̄лҕан јоны тарап јадыр,

пајы кеlіп тӱ̆гӓндї,
паіҕа јы̄лҕан јоны тарап јадыр.
Ол kаразын kонып јадыр
алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергӓн,
орта kара тӱ̄зӱ̆нда
ускунӱ̆п јатса
алтын столбада турҕан
сукtаныстыг позраk ат
маңрады, кістӓндї.
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергӗ̈н
сыҕара kоңјыk ебінӓң,
пастыр кеlіп аттың kыріна
позраk аттаң сурјӱ̆k:
«Алтыма мӱ̆нгӓн
«сукtаныстыг позраk ат,
«но немӓнї пілдің?
«но немӓнї естїң?»
««Но немӓнї пілі̄м,
««мынаң ары тоҕус там
««тегір јерїнїң озарында
««Кан О̄лактың јерїндӓ
««kанныг јӓ̄ тӱ̆зӱ̆п јадыр,
««алып тӧрӧ̄н Кан О̄лаk
««арып тӱ̆рӓп парҕан
««табрада, ӓ̄м Сугјул Мергӓн,
««темтӓрїн терӓн!»»
Алып тӧрӧ̄н Сугјул Мергӓн
адына кеlіп алтанды,
аіланып кеlіп ӱ̆кӱ̆с етјїк,
толҕап тарtкан тобурјїн
кӧ̄дӱ̆рӱ̆п кеlіп kамјы салҕан,
таг полза талалып kалҕан,
талаі полза салҕылып kалҕан,
сукtаныстыг позраk ат

kара jерні jара тā̈п оілап сыkkан,
аі парар jерін алты kонып,
jыл парар jерін jетті kонып
ертіб-одур Сугjул Мергäн.
Тоҕус там тегір jерні
тоҕус kалыктаҥ ӧ̄дӱ̆п кеlгäн,
арҕалык сынҕа jедä тӱ̆скäн.
Арҕалык сынныҥ ӱ̆стӱ̆ндä
kамык jон kаінас парҕан,
алып тӧ̄рӧ̄н Кан Ӧ̄лактыҥ
ады кеlіп арып тыр,
алып jаксы позы сыllап пар-тыр.
Алып тӧ̄рӧ̄н Сугjул Мергäн
kанныг jāҕа ам kірді,
алты кӱ̆ннӱ̆ азра jāлас-парі,
jетті кӱ̆н ерткäнjä jāлас-парі,
jетті кӱ̆ннӱ̆ ертіп парды,
тоҕус кӱ̆нгӧ jетjік,
тоҕус кӱ̆ннӱ̆ҥ пазында
тоҕус муҥ серігдäҥ
тоза кеlіп одӱ̆рjік.
Аіланып кеlіп кӧ̄р турза
адар сабар немä jоҕул.
Аіланып кеlіп jортып кеlді,
алтын столбā ам тӱ̆стӱ̆,
аіланып кеlіп ак ебгä кірді,
алтын сірāгä одура тӱ̆стӱ̆.
Абакаі jаксы Кӱ̆мӱ̆с Арыг
ас тамаҕын салып тыр,
астāны кеlіп тозынды,
арāны кеlіп семірді.
Алып тӧ̄рӧ̄н Сугjул Мерҕäн
сыҕара kонjык, адына алтанды,
jортыб-одур jуртӱ̆на.
Кӧдӱ̆рӱ̆п кеlіп kамjы салҕан,

kалын пудўн јара сапkан,
kаттыг аkсын јара тартkан,
ала тубан тўзўп kалҕан,
улуг тубан јаілап kалҕан,
тоҕус там тегір јерні,
тоҕус kалыk ертіп салҕан.
Арҕалыk сынҕа сыҕып турдў,
kаралып kеліп кŏрўп тур,
kадарҕан малына мал kозыл-тыр,
kамыk јоныңа јон kозыл-тыр.
Алтын столбазына једіп турдў,
тўзӓ kонды адынаң,
араңјула позраk атты
јібӓк тініңӓң палҕап салды,
аk ебінӓ кірді Сугјул Мергӓн.
Абаkаі јаkсы Толаі Пуркан
ас тамаҕын салып тыр,
Сугјул Мергӓн ас тамаҕын јіб-одур,
астӓн позы тозыб-одур,
арӓн позы семіріб-одур.
Карыны полза тосkанда
сыҕара kоңјыk ебінӓң.
Столбада турҕан адының
kўрӓліг езӓрін алды,
kўмўстўг јўгӓнін сустў,
сукталыстыг позраk ат
арҕалыk сынын талаза јортыб-ысты,
арҕалыk сынның озарында
аk јазыда kалын ŏрўнӓ kозылды.
Алып тŏрŏн Сугјул Мергӓн
аk ебіндӓ одур-јадыр,
kысkырып kеlӓр јӓ јоҕул,
kыiн јадарда аҕрыk јоҕул,
аk ебіндӓ јадып kалды.

XIII. Суну Мäттыр.

Пу jердä Кырӄыстың пазын пiлiп jатkан Коңыр Тарӄа тäн пег пол-тыр. Пу Коңыр Тарӄа Алтаі jерiндä jатkан Коңдаіjы тäн kанӄа албан ап пäр-тiр. Пу туста akjа jok полӄанда, пijiк пiлбäгäндä пергäн албаны темiрбiнäң kара kус пол-тыр. Мындаӄы Кырӄыстар Коңыр Тарӄаның апjактың сöзӱн еспiн, пiс ноӄа Коңдаіjыӄа албан перäрбiс теп, kанӄа албан пербiн-jадырлар. Ӱс jылӄа jеттрä Коңтаіjыӄа албан пербäндä ӱс jӱс серiгбiнäң Кöзö Пег Коңдаіjыдаң сык-пар-тыр. Ол ӱс jӱс серiгбiнäң пег пу jергä jеткäндä пу jердäгi Кырӄыстар тоза пӱдӱн jадыр. Коңыр Пеггä jеттiлäр. «Албаныңны ноӄа jеттiрбiн jазың?» теп; Коңыр Пег аiтты: «Пу jатkан jон менiң сöзӱмнӱ еспiн jадыр, позым кeрi пардым, тöлӱм jоӊул» тедi. Кöзö Пег анда jыӊан jоннаң сурӱп тур: «Ноӄа срър пегнiң сöзӱн ноӄа еспäн, албан пербiн-jазäр?» тедiр. Кöзö Пегнi тудӱб-алдылар, jыдабынаң jаjып öдӱрдӱлäр, серiн тоза kырдылар; пiр немä пiлдiрбäзiн, пiр немä кöрдӱрбäзiн теп, kаiда kаiда öлгöн кiзiлäрнiң сöгӱн jергä jазыр kазып тыkтап салӄан.

Ол пегнi öдӱргäндä Коңыр Тарӄа аiтты: «Менiң сöзӱмнӱ ноӄа еспäнäр? Мен пурун ескäбiн ak казың аӄас öссä Ak Кан тöрöн полар, ол Ak Канӄа пiс албан перäрбiс. Ам ak казың öстӱ, Ak Кан ам тöрöн полар, kаjан полза срър албан аппарарзäр.»

Коңдаijы пiр jыл полӄанда ысkан пег нанмäнда паза пiр Казаk Пурут тäн паска аiмактың пiр муң серiн пу jергä ысkан. Олар пу jергä келзä Кырӄыстар тоза пӱдӱн-jадыр. «Пу jергä Кöзä Пег келгäнбä?» теп сур-jадырлар. Кырӄыстар сöлöдӱ: «Пу jергä андыг кiзi келбäн, пiс еспäн jадырбыс» теп jадылар. Коңыр Тарӄаның ебгä jетсä Коңыр Тарӄа öл-парӄан, андаӄы jоннаң сурза пу jергä келбäн теп jадырлар. Анаң келiп олар öлгöн серiгнiң сöгӱн тiлäп jадырлар. Тiлäп, тiлäп пiр jердä Кöзö Пегнiң kаттап соkkан торӄумынаң еткäн kурлуӄун тäб-алдылар. «Kаi-

даң кеlгӓн пу?» теп јадырлар. Олар аіттылар: «Піс аны ӧдўрбӓн, Кузујаk тӓн алып кізі Кӧзӧ Пегні ӧдўргӓн» тедіlӓр. Сірігнің пі аіткан: «Ол кізіні тӓп аҕылыңар!» тӓндӓ олар сӧlӧдўlӓр: «Ол кізіні тӓп kаідаң аҕылјаңмыс?» Серігнің пі аітты: «Ол кізіні таппазаңар сірӓр Коңдаіјының јерінӓ кӧјўңӓр!» теп кеlгӓн пег пір немӓ артыспін тоза јонны сўрўб-ыза-берді.

Кырҕыстарны тозы сўргӓндӓ пу јердӓ јазылып Кырҕыстаң ікі kарындас kалҕан, Іргіттӓң паза пір кізі kалҕан, Саҕаідаң ўс kарындас kал-тыр, Јодадаң пір-lӓ кізі kал-тыр.

Ол туста Коңдаіјының олҕы јетті јастыг Суну Мӓттыр полды; ол туста Коңдаіјының јуртўна парыс тӓн аң кір-тір, аны ӧдўрӓргӓ керӓк тӓп kан јон јып кеlді. Јон јылып кеlіп парды. Јетті јастыг Суну: «Мен kада парім, пабам!» тедір. Пабазы: «Парба, палам, кіјіксін!» тедір. Ол јон парҕанда пала kускаjаk атарҕа палык атарҕа пар-тыр, пір соҕан ал-тыр. Ол арыгга кірпарі, алында немӓ јадыр. Парыс тӓн аң пу полар теп kоруҕўп тур пала. «Аіланзам мені јіп салар» теп теміріlіг оkпылаң атыбыс-тыр, атканда, kамаҕын кірӓ аткан, kамаҕы ікі паска јарылып пар-тыр. «Кырҕыстар мені јабал саҕынар» теп ол парысты аҕастың kастыраkпынаң сӓрып палҕап салҕан, ебін-зӓрі нан ысkан.

Кырҕыстар парысты тіlӓп парза ӧдўргӓн парысты тӓп јыktар, нандра кеlіп Коңдаіјыҕа піс ӧдўрдўбіс теп јӧктап јадырлар. Коңдаіјы: «Кем парысты аткан?» теп сурҕанда аткан кізіні таппін-јадырлар. Пір постуг пала јӧктӓн: «Суну Мӓттыр пу парысты ӧдўргӓн, мен кӧрдўм!» тӓннӓ ол јон ам Суну Мӓттырдаң kоруҕўп ол тіріг полза піскӓ јабал полар теп kӧп етӓргӓ керӓк!» тедірlӓр.

«Пірзі менің кызымның kоіныва кіргӓн, теп аіт! пірзі менің kаттымның kоінына кіргӓн теп аіт! пабазына паралың!» тедірlӓр. Коңдаіјыҕа олар кеlіп kӧп етіп пу сӧстӧрў јоілап јӧктап перділӓр.

Кондаіјы олҕын алдыртып кеlјік. «Но кірјӓңзің олардың kоінына?» тедір. «Мен ноҕа кірјӓңмін? мен кірбӓбін!» теп јадыр.

Кыстарды, каттарды алдыртып келді. Олар сын тедір, ыстаннарды кöзўт-јадыр, «карада Суну Мäттыр пістің ыстанарымысты ўзä тартkылап салђан кўспінäң koiнымыска кiргäн» тедiлäр. Суну Мäттыр јöктады: «Паба, пулар кертiнмä! мен кiрбäм koiнына!» тедiр. Пабазы олђының сöзўн кертiнмiн, јонђа кертiн-јадыр.

Коңдаiјы јонђа сöлöп јадыр: «Паламны тудўңар, палђаңар, iкi колын јарылып сöгўн алыңар! Јарының кејiрiн алыңар, терäзiн сојыб-алып, колын сыртына палђап салыңар! јеттi kулас кўрўп казып анда тастаб-ызыңар!» тедiр. Суну аiтты: «Пабам, kаiда парарзың? менi öдўрўп јуртўң куруk полар» тедiр. «Кудаi менi сä нођа пердi?» Пабазы аның сöзўн укпiн-јадыр, «табызын ескiрбäңäр мä!» тедiр. Палазы аiтты: «Пабам, менiң табызын еспäзäң сöнда естäрзiң!» тедiр. Палазын алып парып, тастабыза пердiлäр.

Ўс јыл јатkанда Мöл јерiнäң пiр ја кеl-тiр, «Коңдаiјының јуртўнда пу јаны тартып атар кiзi парба? тартып атар кiзi јоk полђанда мä албан салзын» тедi. Коңдаiјы јонын јыб-алып, тартkан кiзi јер јоk полды, кöдўрäр кiзi-дä јоk полды, алты кiзi ол јаны кöдўрўб-алды. Коңдаiјы аiтты: «Палам Сунум пар-полза ол кöдўрäр едi.» Ылђаб-одур Коңдаiјы, «Парып кöрўңäр! ол ам öлгöнбä, тiрiгбä?» Парђан полза тiрiг полды, ал кеlдiлäр палазын. Кiскä салып кöдўр кеlдiлäр. Позы kап kара полып kалђан, сiмäттäнмiнäң јўп јадырлар, јiлiңмiнäң азрап јадырлар. Пiр аiђа јеткäндä саңызы анда кiрiзiб-одур. «Менi öдўргäн јерiнäң нођа аңылдың?» тедiр. «Мöл јерiнäң ја аңылђан-атсын!» теп. Алты кiзi аны кöдўрўп eбгä кiр-јадырлар. Ол јаны аңылып нођа менi аңылдырдың?» тедiр. «Пу јаны сен тартып поларзыңма?» теп јадырлар. Палазы сöлöдў: «Ä пабам, колымны кескiлäп јадырзың, ам јарнымда кўјўм јођул» тедiр. «Кўјўң-дä јоk полза тартып кöр, палам!» тедiр. Алты кiзi кöдўрўп јазын алына сала-бердi. «Ја куруп kалђан сiрäр kајаkпынаң сўртўңäр, öl ползын!» Сўрткäндä Суну Мäттыр kолына алјыk, тартыб-одурза сып тартып тыр. «Сен Мöлђа аны аппар! ол ја јарабiн јадыр, мындыг кiјiг аны мен тартпассым.»

Коңдаіјының katты пала тöрöдӳ, ады Амыр Саран полды. «Ak Кан менің тајым полҕан, іјäм Ak Канның туҕан полҕан, пу јуртта мен јӳрбäспін, Ak Кан тајыма парабын» теп Суну парыб-ысkан.

Амыр Саран kул'ат тудӳп kал-тыр, темтäрін терäніп kујаҕын кес-ал-тыр, kурлуҕӳн курјан-ал-тыр. Сарыг kар јäп тыр, ебінäң тең јäп тыр. Адына алтаныб-алып јӳрä-бäр-тір. Амыр Саран јарын аі јӳрӳп нан-kel-тір, јон аның парып kelгäн јолын пілбінјадыр. «Ijäң! пабаң! мені азраңар! јарын аі мен тамаk јібäн, аттаң тӳспін јӳрӳп јӳкпін. Јä пабам, мен пу Кырҕыс јонына јурттап kelјікпін.» Коңдаіјы сöлöдӳ: «Каіда палам? сен но керäк мä сöлöбöп-јазың? Позың јуртӳңа јабал саҕындың. Меннäң немä сурба.»

Амыр Саран Кырҕысты сӳрӳб-ысkан, пір аі сӳр-тӳр, пір аі парып олар пір талаіҕа јеттіläр; Амыр Саран оларны анда тастап kelјік «мында јурттаңар! паска јергä парбаңар!»

Амыр Саран абазына нанды. «Мен амды Мōл Канҕа кірäрбін» теді. Аітkан соң Мōл јуртӳна јӳрӳб-ыза-берді. Мōл Канҕа јетті, Мōл Кан сурдӳ: «Каідаң kelдің?» теп. «Мен Коңдаіјының олҕы Амыр Саран, Коңдаіјының јуртӳнаң kelдім.» Мōлдӳң kаны јöktап јадыр: «Менің kызым ал!» Амыр Саран: «Алзам аларбын, мä муң кізі пер! мен Ak Канны јäлазып сä аҕыларбын» тедір. Мōл Кан пір муң серіг пер-тір. Пір муң серігні Амыр Саран тоза kыр-тыр. Пір кізі kалҕан, ол кізіні Мōлның kанына нандырды. Канның kызын албаспын!» тедір. «Ak Кан тајыма парібын.» Ak Канҕа парып јет-тір. Мōлдаң Ak Канҕа пічік kel-тір: «Ak Кан ыссын Амыр Саранны, ол kызымны аларбын тäн, муң кізі серімні kырҕан; мен мекäläп салҕан.» Амыр Саран Ak Канҕа аіт-тыр: «Мені ölгöн теп пічік ыс!» тедір. Ak Кан тајы пічік ыстыр. Мōлдың kаны пічік ысты: «Ölгöн полза сöгӳн кöссӳн ысkан кізä, анда кертінäрбін.» Кізі ыс-тыр, Ak Канҕа kel-тір. «Ölгöн сöгӳ kаја кöрім?» тедір. Амыр Саран kel-јалыр тоҕазарҕа: «Ам ölöргö јӳрбӳн» теп јадыр. Мōл Канның ысkан кізі Амыр Саранны кöр-тӳр.

Амыр Саран сӧ̄лӧп тӱ̆р: «Ӧlзӧм тајым менїң сӧ̄гӱ̆мдӱ̆ тыkтап саларзың, адымны ӧдӱ̆рӱ̆п kостї'k саларзың, kујаҕымны ӱ̆стӱ̆мӓ тастїрзың, оk садаҕымны kостї суҕарзың, ӱ̆с kӱ̆ннӱ̆ң пазында ӧl-гӧн сӧ̄гӱ̆мнӱ̆ парып kӧрӧрзӱ̆ң.» Ӧ̄дурбїннаң ӧlӱ̆п ыс-тыр.

Комды етїп Амыр Саранның сӧ̄гӱ̆н алып парып тыkтап тыр, kујаҕының ӱ̆стӱ̆нӧ јаба тастап оk садаҕын ікі kабырҕазына салҕан. Адын ӧдӱ̆рган kостї кӧмгӧн. Kан ебїнӓ kelгӓн. Мо̄л Kанҕа ыскан кізінї наныб-ыза-бердї. Ӱ̆с kӱ̆ннӱ̆ң пазында аны кӧр-тӱ̆р Аk Kан, јоҕул, парыб-ыза пер-тїр Амыр Саран.

XIV. Аі Мергӓн Алтын Куспынаң.

Пулуң јерїн јерlӓп јадыр,
пулуң сӱ̆н ıјїп јадыр,
тӧс јергӓ еп тут-јадыр,
тӧң јердӓ мал kадыр-јадыр.
Амдыҕы тӧlнӱ̆ң алнында,
пурунҕӱ̆ тӧlнӱ̆ң сӧ̄нда,
еңіс талаі ендрӓ,
еlliг јонныг пол-тыр,
ербӓннїг јаза̄
сыңмас маллыг пол-тыр,
јеттї јастыг kат алҕан
Аk Kан пол-тыр.
Јеттї јастыг kат алҕан
аҕ-оі аттыг Аk Kан
јеттон јаска јет-парҕач.
Алты јастыг ергӓ парҕан
Аҕылаң Ко̄ kатты полҕан,
алты јаска ергӓ парҕан kатты
алтон јаска јет-парҕан.
Јӓттон јаска јеткӓн Аk Kанҕа
ӱ̆рӓнї јоҕул,
јеттон јаска јеткӓн Аk Kан

ўрäн ўјўн elтilӓп јўр,
алтон јаска јеткäн Аҕылаҥ Кō
пала ўјўн макылап јўр.
Јазы јеткäн Аk Кан
јајāнҕа ылҕаб-одур:
«Јазы толдра малы ноҕа пердiҥ,
«јазы толдра мал пергäнјä
«ўрäн мā пергäн ползын!»
Аҕылаҥ Кō ылҕаб-одур:
«Ебi толдра естi
«ноҕа мā пердiҥ, кудаi?
«еп толдра ес мā пергäнјä
«пала пергäн ползын мā!»
«јазы толдра менiҥ малым
«јāлап сўр-парар», тедiр,
«тölўм јоkта сўр-парар,
«ебi толдра езiм еlдi полҕаi,
«палам јоkта еlдi полҕаi.»
Ылҕанын естäбäс еli јоны
kад'оk ылҕаза-дырлар,
арҕа јоны јōктап јадыр:
«Јајāн, јаксыныҥ абазы
«јас ўрäннi пер-салјаҥ,
«јазыдā јеткäндā пер салјаҥ,
«kајаннаҥ пўткäн kаiран.
«Аҕ-оi атыҥ kаiдi езäрlip јоҕулзўҥ?
«камык јоныҥныҥ саныи
«kаiдi алар јоҕулзўҥ,
«аk јазы толдра малыҥныҥ
«пöгўнўн kаiдi алар јоҕулзўҥ,
«kара кўн-öртö kараk сiскäнјä
«ноҕа ылҕi-дырзыҥ.»
Аны ескäн Аk Кан:
«Камык јоным ноҕа едi сōlöдў?

«kамыk јоным сӧ̄лӧ̄ндä
«кан кудаі істі ајір полбазын!»
Јер турбāн Аk Кан тура-kонјыk,
јӱгӱр-јӧр јӱгäн сукпāн
аҕ-оі атkа јӱгäн сук-јӧр,
ебір-оілап јӧр езäр урбāн
аҕ-оі атkа езäр ур-јӧр.
Кӱмӱс јӱгäнін сукkанда
еlі јонына кӱнјілäп кӧрӱн-тӱр;
алтын езäрін аҕ-оі аттың
арҕазына урҕанда
арҕа јонына аіјылап кӧрӱн-тӱр.
Āр јазы јеткäн Аk Кан
kалын kујаҕын кескäндä
арҕа јонына алты јастыг
ӧ̄лјылап кӧрӱн-тӱр.
Алтанып ары аіланып
јортып парі̄р Аk Кан.
Арҕа јоны кӧрӱп тӱр:
«Адаң сенің алтына мӱнгäн
«аҕ-оі адың алты јастыг
«ат јылап кӧрӱнӱп парі̄р!»
Камыk јонының пӧгӱнӱн
ал-парі̄р Аk Кан,
kадарҕан малын саннап
санын ал-парі̄р Аk Кан.
Аk тасkылҕа сыkты,
сарыг сӧl јадыр,
аk Кан аны кӧр-тӱр,
асkырлыг алты јӱс пі̄lіг
аҕ-оі асkырның јылҕызы јӧр.
Аны кӧр-тӱр Аk Кан,
тас полҕан істі талалып тыр,
аранјула аҕ-оі асkыр

аjін тартып кістäп тур.
Јетті јӱ̄с інäк пазын пiлгäн
јеттон азыр мӱ̄стӱ̆г пуҕа
јеттон інäгін̡ јетті јылдан̡ пері
јетті пӱргä јер пербін-дір.
Аны кӧрӱ̆п Ак Кан сōlöдӱ̆:
«Кадарҕан менін̡ малым
«ал позым ар јазына јессäдä
«кадарҕан малымны пуҕам
«јер пербäjäн̡ пол-тыр.»
Анан̡ турӱ̆п келіп
аҕ-оі адына камjы пасjык,
таг јаҕалī ан̡наб-одур,
карсак пӱгӱ̆п оілір ан̡ны
Ак Кан кӧрбін-одур;
талаі кастī кустаб-одур,
канат сап уjуҕар кустӱ̆
Ак Кан кӧрбін-одур.
«Нумак пазым јадар полдыба?
«карсактыг ан̡ каіда парҕан?
«нумурт карäм сōлар полдыба?
«канаттыг кус каіда уjукkан?»
Адынан̡ аксын аіландра тартjык,
аҕ-öргöзӱ̆нä аіланып келjік,
ат палҕаjан̡ алтын столбā тӱ̆сjӱ̆к,
алтын столбā адын палҕаjык.
Аҕ-ебінін̡ тастында
камык јоны каінап јадыр,
āр јастыг Ак Кан
ебінä кірä конды,
кіріп келіп кӧрӱ̆п тӱ̆р,
алҕан катты Аҕылан̡ Кōнын̡
ала караҕы јарып јадыр,
алтынныг тāгї сестіліп јадыр,

кöксӱ кӱмӱс полҕан,
кöјӱгӱ ала маңыс полҕан
ҕлаkты тöрöдӱп ал-тыр.
Камыk јоны kаттыг аҕас
kаҕлап јадырлар,
пезік ет-јадырлар.
Алҕан kатты Аҕылаң Кö
алтын торҕу јыртып
јöргöк ет-јадыр.
Āр јастыг алып Аk Кан
ары аiланјыk
аk јајāнҕа алты kаттап пазырды,
пері аiланјыk Аk Кан
јетті јајāнҕа јетті пазыр-јадыр,
елї јонын ебїнäң сыҕарјыk,
ол kара тӱмтӱгӱн јāп јадыр.
«Кан kудаiның пергäнїн
«kара јалҕыјымны
«kанаттыг kус кöрбöзӱн!»
Езіктї ам пектäп јадыр.
«Езіктäң іт кöрбöзӱн!»
Ол kара kадарып kон јадыр,
атар таң атып јадыр,
арыг кӱн сыҕып јадыр,
сыk-kонјыk Аk Кан,
арҕа јонҕа јаkāн пер-јадыр,
улуг тоі едäргä јадыр.
Арҕа јоны узун јелä сāп јадыр,
улуг kулун тудӱп-јадыр,
сāп аiран ат-јадыр.
Атар таң атkанда
араҕы тігїп јадыр.
Тоза јоныч јӹп kелїп
тоі едїп јадыр,

тоҕус кӱн тоі еткäндä,
тозылҕанда улуг тоі
тоза јон тарап јадыр.
Ол kара Ak Кан
тӱн kара тӱнäп јадыр,
орта тӱннӱҥ тузӱнда
турӱп keljік Ak Кан.
«Алҕаным Аҕылаҥ Кō,
«kорkыстыг тӱс тӱзäп салдым!»
««Но немä тӱзäдіҥ?»»
Аҕылаҥ Кō сур-јадыр.
«Атар таҥ јерімдä ат-јадыр,
«арҕалыk сын ӱстӱндä
«ajін келіп kыіҕа сыҕып јадыр:
««Аранјула аҕ-оі ат пагдаба?
««артыk јаkсы адат јатkан
««Ak Кан ебдäбä?»»
«Ал позым ас кіс тоным
«јаҕабастаҥ käб алып
«сыҕа kонып кöр-тӱрбӱн.
«Сыҕа kонып кöр-турзам
«јыда сабы јыс пол-kel-тір,
«кізі мізі öрт пол-kel-тір,
«kара пор'ат мӱнӱп салҕан
«алып кізі kырыk пістіг
«молат јыдазын јергä молтрыk-јадыр,
«kара јергä kазі јајып тыр,
«сабыныҥ тöзӱнö тірäп
«ӱс тоҕып келіп kыіҕа сал-тыр.»
Ak Кан апјаk
пу каразын kон-јадыр,
атар таҥ атканда,
арыг кӱн сыkkанда
арҕалыk сынныҥ ӱстӱнäҥ

кізі табызы естїl-јадыр.
Ас кіс тонмынаң јабылып
сыҕа kонјык Аk Кан,
сыҕа kонып кöрзö
јыда сабы јыс пол-кел-тїр,
кізі мїзі öрт пол-kel-тїр,
kара пор'аттыг алып кізі
арҕалыk сынның ӱстӱндӓ
kыіҕа салып тур-јадыр.
Аk Кан аны кöр-тӱр,
погда јӱрӓгї портылап тыр,
поҕана kабырҕазы кіртїlӓп тїр,
аранјула аҕ-ојына
оілап јöрӱп јӱгӓннӓп тїр,
ебіріп јöрӱп езӓрlӓп тїр,
ебінӓ кірӓ коныл
kујаҕын kаттї пӱктї кезіп тїр.
Аҕ-оі адына ам алтанды,
алып јаkсы кізі јортыб-одур.
Кылыс тудӱп езӓннӓс-турлар,
јыда тудӱп мендіlӓс-турлар,
Аk Кан апјаk сурӱп тур:
«Ӓр адың кем полҕан?»
Кара пор'аттыг алып сӧlöдӱ:
«Ӱс там јердің олзары јуртӱг
«kара пор'аттыг
«артыk тöрöн Солбан Мергӓн менмін»
««Каідӓр парїзың, Солбан Мергӓн?»»
«Ӓн јердӓ мал јадыр,
«аны сӱрӱп парарҕа кеlјікпін,
«тек јердӓ ес јадыр,
«аны јӱктӓп аларҕа кеlјікпін.»
««Ӓн јазыдаҕы малды
««адаң kајан kадар салҕан?

««тек јазыдаңы естї
«іјäң kајан јбп салђан?»
Мізінä тӱкӱрјӱк,
нäңынаң ары сабыстылар,
аттаң тӱзä kондылар,
ас пеігä јапсыныстылар,
ӓ пӱгä тартыстылар,
емніг kулунні сырластылар,
kазра пӱгä тудӱстӱлар,
kазыр торбакті орластылар,
оңар наннап оң kолластылар,
тескір наннап тегäіläстіlар.
Јетті кӱнгä јеттрä
јергä тӱспін јадырлар,
тоңус кӱнгä јеттрä
тобраkkа тӱспін јадырлар.
Ӓр јастыг Ак Кан
азаkмынаң ас пасты,
ајамынаң кöп тајанды,
карђанадаң кабындырбін парір,
кара јердäң кöдӱрӱп парір.
Ӓр јастыг Ак Кан
kалаk kokаі салып парір:
«Ал позымны öдӱрзäң-дä
«ак kудаі пергäн јалђызымны
«öдӱрбäзäң, Солбан Мергäн,
«ал-јöрӱп арђыс етіб-ал!
«Кудаі пергäн пу јалђызымны
«kоіныңа суђӱп јöрӱп
«кізі етіб-ал, Солбан Мергäн!»
Ескіргäнін еспін-јадыр,
кöдӱрӱп kеlіп kара јергä
нанјі јаңјыk Ак Канны,
Ак Канның арыг тыны ӱзӱlјӱk.

Алып тöрȫн Солбан Мергäн
kара пор'атkа алтанjык,
ā̄лҕа кiрä jортып келjiк,
ат полҕаjаң алтын столбаның тöзӱ̆ндä
адын палҕаjык,
толҕап тартkан тобурjуҕӱ̆н
тудунӱ̆п аk öргȫгö̆ кiрä kонjык,
от сȫнда тура тӱ̆зӱ̆п кöр-тӱ̆р,
алтын пезiк iстīндä
ала маңыс ō̆лаk jадыр.
Ӱ̆kӱ̆с салjык Солбан Мергäн,
алтын пезiктä jатkан паланы
kāб-алjык Солбан Мергäн,
толҕап тартkан тобурjуkпынаң
çоi-jöр ол палаjакты,
соiҕан палаjаk ам ылҕы-дыр.
Ijäзï Аҕылаң Kō ӱ̆kӱ̆с-салjык.
«Ĵазык етсä jазы jеткäн Аk Kан еттiнi
«jаjāн пергäн jас паламны ноҕа соiдың?
«азыр kолыма пiр азрап перiм.»
Абаkаi jаkсы Аҕылаң Kō
тiläп jадыр jас паланы,
перō̆iн-jадыр Солбан Мергäн.
Аҕылаң Kōны пiр kолыбынаң
азыр тулīнаң kāб-алjык,
сыҕара сȫзӱ̆рjӱ̆к,
аранjула kара пор'аттың тергiзiнä
ас аiлыг jас палаjакты
тескäр тартып палҕаjык.
Абаkаi jаkсы Аҕылаң Kōны
kара kазыра kузуруҕӱ̆на
тескäр тартып палҕаjык.
Ам kадарҕан малын kаjыр-тыр,
kаптыг езiн атkа артып тыр,

тебā̆ ј̆ӱктӓп тір,
kамык јонны сӱ̆рӱ̆п тӱ̆р.
Камык јонны kајырып парі,
kадарҕан малын сӱ̆рӱ̆п парі,
kаптыг езін ј̆ӱктӓп парі,
алтына мӱ̆нгӓн kара нор'адын
ас kамјылап парі,
тергідā̆ палҕā̆н ас аілыг
јас паланы кӧп сā̆п парі,
тергідā̆ палҕā̆н ас аілыг
јас пала ылҕап парі:
«Алып тӧрӧ̆н Солбан Мергӓн,
«ас аілыг јас мен но јазык еткӓбін?
«ноҕа кӧп сā̆п парізың мені?
«kајандā̆ полза јајā̆ннаң јазык полар,
«јас мен јазык етпā̆бін,
«јазы јеткӓн пабам јазык ол еттіні,
«нодаң ары сојып парізың мені.»
Солбан Мергӓн јӧ̄ктап парі:
«Ā̆н јердӓгі малды ал парібын,
«kаіді етӓрјікпін?
«тек јердӓгі есті'ал парібын,
«kаіді етӓрјікпін?»
Ĵас пала сӧ̄лӧ̆б-одур:
«Ā̆н јазыдаҕы малды ал-парҕаның
«kудаі пілгӓі!» тедір,
«ā̆рлыг јурт ā̆н парбас,
«јаkсы јајā̆нның јаңы ā̆јыза
«јаkсы јурт орнӱ̆нд'оk полар,
«јаkсы kудаіның істі ајыза
«сенің јуртӱ̆ңнӱ̆ мендā̆ сӱ̆рӓрбін.»
Ӱ̆с там јерді тобырыб-одурлар,
ат азарҕа сын јадыр,
ат азарҕа сынҕа сыҕып кеlјік,

Солбан Мергäннiң јуртӱ анда,
kадарҕан аның малына
jïргä от јетпïн-јадыр,
kамыk јонына јурттïрҕа
јурт јетпïн-јадыр.
Аk Каннаң сӱргäн малын
kадарҕан малына kос-јадыр,
Аk Каннының јонын
арҕа јонына kос-јадыр.
Кара пор'адына kамјы салјыk,
ат палҕајаң алтын столбā äккäljiк,
ала маңыс ас аiлыг јас паланы
тергiдäң сестïп тур.
Арҕа јонын kыiҕылап тыр,
арҕа јоны оiлас keljiк.
«Нöдäргä пiстï kырдың?» тедïр.
««Ас аiлыг пу јас паланы
««ат палҕајаң столбаның тöзӱнä
««јеттi темiр öргöнмiнäң
««казаңар kара јергä!»»
Арҕа јоны азыр kолына алјыктар,
јеттi öргöнмïнäң kара јергä
kазï сäп kазап турӱлар.
«Јеттон пут јес тоkпаkпынаң
«öлзӱн теп мыны соҕыңар!»
Јеттi кiзi јес тоkпакты
јергä тӱзӱрбöн соҕып турлар.
«Iкi ергäктïг тiзiлïг ӱс kӱлас сынныг,
«iкi kōр пӱрӱ, kадарыңар!
«пу пала kубулҕат полып
«караkkа кōрӱнмïн парып ыспассын!»
Ас аiлыг јас öлаk астанып
тiлäнiп ылҕаб-одур:
«Ал позымны ноҕа ерäлäн јазың?

«ӧдӱрäр ползаҥ ӧдӱр сал!
«ал позымны ерäläбä!»
Ј̇алтрап јаткан пу ӧлак
јајäнны тартын-јадыр:
«Ј̇ајäн јајачым, ä кудаі!
«менї ноҕа јазыдыш јазыҥ?»
Едä јадып кӧрӱп јадыр,
кан тегірдің алтында,
кара пулуттӱҥ ӱстӱндä
ікі алтын ку ујук-јӧр,
карактарыныҥ јазы
наҥмырјылап јäп јадыр.
Алтын кӱнӱ пала кӧр-јасса
ікі алтын ку кубулӱп
ікі аранјула кулун пол-јадыр,
азаі тӱгӱ енäзінäҥ нä тӧрӧн
куралак јӧрӱlär.
Ол ӧлак аранјула ікі адын
ала каракка ам кӧрдӱ,
ајін келіп ылҕап јадыр:
«Алтыма мӱнјäҥ ікі адым
«арыг тыныамны ӱстӱрбäҥäр!
«менї алып парыҥар!»
Орта тӱннӱҥ тузӱнда
соҕып јаткан јетті алып
уіҕу алдырды,
кадарыб-одурҕан ікі пӱрӱ
астанјыктар, јір немä тіläп
јортыс парілар.
Ујук јӧргӧн ікі кулун пырҕырјык,
сыс тубан тӱсјӱк,
кан тегірнің кырынаҥ
ікі кулун ам келіп тӱстӱlär,
тӱзäбäс äзін кап јыктар,

јетті ӧргӧн kодра тартјыктар,
ǟзін алып ујуђўп сыктылар.
Алып тӧрӧ̄н Солбан Мергӓн
сыђа kоңјык аk ебінӓң
kара пор'атына мўңјўк.
«Ікі ўс kулас ікі кӧк пўрў kаідазāр?
«ададаң ӧстімні
«ікі kулун ал парып ысјык,
«ікі ўс kулас ікі кӧк пўрў
«ікі kулуннў тудўп јіңӓр!»
Ікі кӧк пўрў сўр-сыkјык,
Солбан Мергӓн кӧрўп турза
ікі kулун ујуk-парі,
kурлуђўн kāп оk сус-тўр,
садаk kāп ја сус-тўр,
кӧскӧ салып тыр,
кербӓітӓ тартып тыр,
ікі kулуннўң улуг аk kулун
оң kанатын кезӓ атып тўзўрјўк,
кіјік аk kулун ол ōлакты
аkсыбынаң ызырыб-алјык.
Оілаб-оk парі кіјік аk kулун,
оң kанатын кезӓ аттырђан аk kулун
алтын пўрlўг паі kазың
полып турўб-ысјык.
«Артыk јаkсы кіјік аk kулун!
«менің пар јок кўјўм тоза сыксын!
«тубан полып арыг кўјўм
«аk kулуннўң аксына кірзін!»
Парып јаткан кіјік аk kулуннўң
кўјўнӓ кўс козыдыs,
улам тың јўгўр-парі.
Алып тӧрӧ̄н Солбан Мергӓн
аранјула kара пор'атының

kалынныг пудӯн сӧгӧ сапты,
kаттыг аkсын јара тартты,
ізінäң істäзіп сӯрӯб-одур,
ікі кӧк пӯрӯ алына кіргäн
сӯрӯб-оk пардылар.
«Јӯгӯргäн ікі кӧк пӯрӯдäң
«kанаттыг полып kус ползаң
«уjуҕун ос полбассың!
«kарсаkтыг полып аң ползаң
«kалыk салып ос́ полбассың!»
Арҕалыk сынҕа сыҕып kелјік,
Солбан Мергäн kаран тыр,
сäсkан тобра уjук полбас
сарыг сӧl јадыр алдында.
Аның орта пӯрӯндä
kускун kарҕа јыlлып
kара намырт полып јадырлар;
немä јiп јадырлар јыlлып.
Солбан Мергäн тӯзä-kонјыk,
kудаiҕа пазырјыk.
«Ікі кӧк пӯрӯм аk kулунну
«тутӯп мында јiп јадырлар.»
Атына ам алтанјыk.
«Ас аiлыг јас паланың адын
«тут јäндä ікі пӯрӯ
«паланы kаiдар еттіні?»
Једä јортып kеlзä
аранјула аk kулун
ікі кӧк пӯрӯнӯң кӧксӯläрін
кезä тäп парыб-ыстыр.
Кускун kарҕа ä јыл-јаттыр.
«Аданың аjі! тедір,
«äнäнің kоkаjы!» тедір.
Аранјула kара пор'атkа

Солбан Мергäн kамjы салып,
ізiнäң iстäп сӳрӳб-одур.
Аксына от jiбäн ak kулун арыб-одур,
ijäзiнäң емjiгiн еммäн ak kулун
енäлiб-одур,
алса албiн-одур,
албын кӳjӳ jетпiн-одур.
«Ak kулунҕа jедiп
«атпiн салзам kолым kурузӳн!
«kара порам jедä jӳгӳрбäзä
«тöрт азаҕы сынып тӳссӳн!»
kарҕалыб-одур Солбан Мергäн.
Алында парiҕан ak kулун:
«Сä jеттiрзäм, Солбан Мергäн,
«тöрт азаҕым kурӳп тӳссӳн!»
kарҕалыб-одур ak kулун.
Едi парiза ak kулун
Erlik Каннын jуртӳна
урунjӳk ak kулун,
āлдың тастынjа ертiп парiр,
ертiп парып арҕалыk сынҕа
сыҕын kеljiк ak kулун.
Арҕалыk сынның ӳстӳндä
тöрт тор'атkа мӳнгäн
тöрт кiзi тур-jадыр;
аранjула ak kулуннӳ туттӳлар.
«Пу турҕан тöрт алып,
«ноҕа тутт̄ар менi?»
««Алып тöрōн Солбан Мергäн
««тоҕасса ak kулуннӳ тутарз̄ар!»» тāн.
Ала kарāның jазы
kара наңмыр полып ak-тыр,
ала kарāның jазын
кöрӳп полбiн тöрт алып

ајыныш салып ысјыктар.
Аk кулун анаң-ар'оk
оілап парір.
Солбан Мергäн тӧрт алыпka јетјік.
«Каја аk кулун?» теп тір.
««Ала kарäның јазын
««піс кӧр-полбін-јадырбыс,
««ајынып салып ысјыкпыс.»»
Аі молат kалыјын сусјук,
кӧдӱр keлін тӧрт алыпты
kылыспынаң кезä сапты.
Алтына мӱнгäн пор'аты
пора kозаңјылап kалӷан
кезäк тасkылја Солбан Мергäн
јыӷанаkја kалӷан.
Атының аксын аіландра тартјык,
Eрlік Kанӷа кеlјік Кан Мергäн.
Кара пор'атынаң тӱсјӱk,
Eрlік Kанӷа кір-кеlјік.
Пӧрӱгӱн сусјӱk, kолтуӷуна kысјык,
пазыр-тур Солбан Мергäн,
Казар Пазар іki kара адаіны
tілäп-тір Солбан Мергäн.
«Аk кулунӷа салім!» тедір,
«аны тутӱп јізіннäр!»
Eрlік Кан темір кінјідä турӷан
іki адаіны сестіп перјік.
Солбан Мергäн іki адаіны
пор'аттың іki сäркы тергізінä
палӷан салып атка алтаңјык,
аk кулуннӱң ізінä кеl-јік.
Ам іki адаіны сестіб-алып
аk кулуннӱң ізінä салјык.
«Аk кулуннӱ тутӱп јіңäр!

«аксында парıҕан ас аiлыг јас паланың
«кӧјӱк кӧгӱс едı ӧдӱрӱп
«ӱзӓ тартазāр iкi адаi.»
Казар Пазар iкi kар'адаi
ӱkӱс етiп iзiнӓң iстӓп
сӱрӱп перıр аk kулуннӱ.
Јӱгӱрӱп парҕан аk kулун
арҕалыk сынны азыб-одур,
ербӓннiг сӧıдӓ тобра јӱгӱрӱб-одур,
адаi табызы јаркылап естiljiк.
Араңјула аk kулун
аiланып келiп кӧрӱп тӱр,
арҕалыk сыннаң Казар Пазар
iкi kар'адаi kускунјылап
сӱрӱп келiп азыб-одур.
Аk kулун аны кӧр-тапјыk,
аk kулун ары аiланып
тезiп јӱгӱрӱб-одур.
«Јас парıҕан позыма
«јаjāн јаксының iстi
«kаiдı аjынбıн-јадыр?
«јалтарап парıҕан позыма
«пӱдӱргӓн kудаjым
«kаiдı полыспıн-јадыр?»
Казар Пазар iкi kар'адаi
аk kулунҕа једӓ-тӱсjӱктӓр,
једiп аk kулуннӱң iкi сарıнаң
тутkулаб-одурлар.
Аk kулун kар'адаiҕа јōkтады:
«Казар Пазар iкi kар'адаi
«менi тутпıн позытсāр
«аксымда јӧргӧн āмнi арҕызы етiп
«арҕама мӱндӱрзӓм
«улуг јаkсы етӓрбiс!»

Казар Пазар ікі kар'адаі:
«Арҕаңа мӱндӱрäр äңнің
«jаксызын kаjан кöрäрбӱс?»
««Менің äмнің jаксызын
««кöрбöс ползäр менің jаксымны
««ам срäр кöрӱңäр!» тедір,
аранjула аk кулун
ӱс пӱктälіп тäпjік,
Казар Пазар ікі kар'адаі
ӱзӱl-jаткан kалjык.
Аk кулун алса ӱзӱl-барҕан,
аk талаіды ендрä jортыб-одур,
парар jері jok полыб-одур.
Еді кеlірзä
аk талаідың kазында
jӱрäк сені еп тур,
jӱlӱнjä ыс пурлап jадыр.
Аранjула аk кулун астаныб-одур,
тіläніб-одур:
«Аk jаjäнның істі аjыза
«ал паріҕан ас аілыг jазымны
«азрапта перjäң немäні.
«Ал позымның ӱlӱзӱм полза
«арҕыста етіп алҕаібын,
«алаjыk ебдä одурҕан
«аіна полза мынд'оk азыр салҕаі.»
Алып паріҕан ас аілыг jазын
аҕас тöзӱнä салды,
ölöң отты ӱзӱб-алды,
паланың ӱстӱнö jапты,
алаjыk ебізäр парыб-одур.
Пазып кеlіп езіктäң пактылап тур,
пактылап кöрӱп турза
алтон сӱрбäjі арҕазына jаілыб-одур,

јеттон сӯрбӓјі іңнӓ јаілыб-одур,
абакаі јаксы постуг пала,
ала карāның јазы
кӧнӧктӱ̆г сугјылап ылђаб-одур.
«Ајал парђан ак кулун,
«ӧлӱ̆гбіні ак кулун?
«тірігбіні ак кулун?
«аксында алып парђан
«ас аілыг јас паланы
«ала карађым кӧрӧр-біні̄м?»
Абакаі јаксы ылђаб-одур,
араңјула ак кулун
аны ескӓндӓ кістӓб-ысјык.
Абакаі јаксы постуг пала
тура-коңјык ылђабіннаң
моіннаң кујактап ак кулуннў,
сыктап тыр постуг пала:
«Ајан парђан ак кулун,
«ал јӧргӧн ала маңыс ōлак
«каіда-дыр, ак кулун?
«ӧлӱ̆гбӓ? тірігбӓ?»
««Ӱ̆зӱ̆лбāн тыны јетјік-тур,
««сынмāн сыны јетјік-тур,
««мен ађастың тӧзӱ̆ндӓ
««ӧлӧң от јулђабын,
««ӱ̆стӱ̆нӓ јакпабын.»»
«Пастадак мені̆ ак кулун!»
Ак кулун пастап јортыб-одур.
Абакаі јаксы постуг пала
ӧлӧң отты ӱ̆зӓбӓс,
јōрђан етіп ӱ̆стӱ̆нӓ јāп салђан
ӧлӧң отын ајып ысјык,
алса ӱ̆зӱ̆л парђан
ађасјылап каттап парђан

ала маңыс блакты
постуг пала kāб-алјык,
koiнына сукјӱk,
kолтуҕӱна пасјык,
алајык ебгӓ кірӓ оілаб-одур,
алајык ебгӓ кірĭп келјік,
алтын абдара алјык,
аксын ајып ысјык,
алты kулас умју алјык,
умјӓ толдра сӱт ур-келгӓн
умјулап јадыр паланы,
астāн kарыны тозып јадыр,
ала kараҕы јарāјылап јадыр.
Коінына суҕӱп
kолҕазына пазып јадыр,
ол kара kоінына суҕӱп kонјык.
Кајан јӱгӱргӓн ак kулуңјак
аксына от јібāн,
ам оттап јӧр ак kулун;
іјӓзінӓң сык kалі
емјӓк еммāн ас аілыг јас пала,
амды келĭп умју еп јадыр,
kарыныјаҕы тос-јадыр,
kабырҕаны kāрбӓі-јадыр.
Ол kара тӱнӓп конды.
Кӧгӧрӱп таң атјык,
кӧстӧлӱп кӱн сыkјык,
сарҕалып таң атјык,
саҕылып кӱн сыkјык.
Сабылып парҕан ас аілыг јасkа
саҕыс кір-јадыр,
кӧгӧрӱп таң атканда
јер кӧрбӧн ала kараҕы
амды келĭп кӧрдӱ.

Коінына сук-јаткан постуг пала,
kујактап јаткан постуг пала,
kу јактаныш турўп кеlјік,
алып кеlгäн азыђын
азыр kолына туттўруп
амды кеlіп азраб-одур.
Јазä сыkkан ак kулунјаk
оімаk јердäң су ijin тўр,
олуг јердäң от оттап тыр,
kумдус тўгў тўктäн-јöр,
kулун сађырлан-јöр,
тўгäјilän јалын öстў
тўңўрјäкчilän толдра јаг öстў.
Ас аілыг пу јас öлактың
аксы тilі ам сыкты,
ађас тајаныш азаkkа пас-јöр.
·Абаkаі јаксы постуг пала
ак kулунђа сölöп тўр:
«Артык јаксы ак kулунўм,
«артык јаксы äңні
«ам арђыс етіб-ал!
«äрлыг јуртўма аіланып
«парарђа мäн јöрбўн.»
Аранјула ак kулун:
«Алдарап парђан позыма
«ајылђан kаізі пірдің тölўнäң
«аксы тilіңмінäң сölöн пер!
«естіб-kалзам атыңны,
«артык јаксы äм кўнні
«арђыс етіб-алзам,
«алтын езäрді ўстўмä урза,
«позыма кўмўс јўгäні сукса
«äрлыг јуртўңа једäрбін!
«тöрöткäн адаң но кізіні?

«еміскäн ijäң но кізінї?»
««Тöрöткöн менің адам
««ӱс там јердің озарїнда
««ӱс судў кејірä
««telä тӱктӱг кöк аттыг
««Тебäнä Кан пол-тыр,
««Тебäнä Кō ijäм пол-тыр,
««ер јалҕыс позымның адым
««Ала Маңныk пол-тыр.
««Кајан полза, аk kулун,
««арҕа сенїнä јессäң
««āрлыг јуртӱма једäрзің.»»
Абаkаi јаkсы Ала Маңныk
алтын kу кеп кес-тїр,
алтын kунӱң јарыҕына
аранјула аk kулуннӱң
ала kараҕы јалтап тыр.
Канат сāп оң kанаты
оттус таkпаk ырлап парїр.
kанат сāп сол kанаты
јеттон кöг кöгlöп парїр.
Кöгlöп парїҕан кöнӱнä
kанаттыг kус кölöнӱп
kу сӱрӱп kанат туд-алҕан
турӱп јат kон-јадырлар,
јер ӱстӱндäгї kарсаkтыг аң
ырлап парїҕан ырына
кölöнӱп ылҕап kал-јадыр.
Ујуҕуб-ысkан алтын kу
ӱс kаттап сабыныл
ӱс сынны ас-парї,
јеттї kаттап сабыныл
јеттї kырды ас-парї.
Ебїндä јат-kалҕан ōлаk

таскары сыҕып ам пас-jöр,
аіланып келіп ебінä кір-jадыр.
Абакаі jаксы Ала Маңнык
тӱгäнмäс jаксы азык
пӱдӱр-пер-парҕан,
іңнінä кезäргä уранмас
кеп пӱдӱр-пер-парҕан.
Ас аілыг jас ōлак
kастыракпынаң jӱгäн ет-суктӱ
kакпаспынаң езäр ет урдӱ,
алтанып пас-тыр jöрö-дӱр,
пастыр jöрӱп сур-jадыр:
«Тöрöтköн менің адам kаіда полjаң?
«еміскäн менің іjäм kаіда полjаң?»
««Алып jöргöн ǟм кӱlім,
««аксыңа емгäн сӱтӱң
««аkсыңнаң арызын!
««анда мен сōlірбін,
««арҕа темä полып
««арҕа моіның kасса
««анда мен сōlірбін!»»
«Аксыңа суҕар jӱгäнің jокпа?
«арҕаңа урjаң езäрің jокпа?
«Аранjула аk kулун
«ноҕа ам парбаспын?»
««Аксыма суkkан jӱгäнім
««kастыракпынаң еткäн,
««арҕама урjаң езäрім
««kакпаспынаң ет-салҕан,
««ǟм кӱlім, пу jӱгäнбінäң,
««ǟм кӱlім, пу езäрбінäң
««парарҕа полбаспын!»»
Ас аілыг jас ōлак
kастыракпынаң еткäн jӱгäнну

сустӱп салып ысјык,
kakпаспынаҥ еткäн езäрдї
сустӱб-алып ал тастады,
ебїнä кїрїп нїн јастанды,
ӱјäрїн тöзöнӱп узӱп ысјык,
узуп парып ускунӱп
kараҕы кöрӱб-ысјык.
Таҥа пастырбāн пу ōлаk
таҥ аткаңја узуб-ыстыр,
кӱнгä пастырбāн пу ōлаk,
кӱн сыkkаңја узуб-ыстыр.
Корукјаk тура kоңјык,
тонын јаҕазынаҥ алјык,
кезїб-алып пу тонын,
тасkар сыkјык пу ōлаk.
Сыҕып kелїп кöрӱп тӱр,
кӱн сыҕара узāбын теп,
јарык кӱн тāнї,
аранјула аk атkа
алтын езäрї урӱп парҕан,
тур-јаткан аk ат пол-тыр.
Кӱнгä пастырдым теп
јарык кӱн тāнї
аранјула аk атkа
кӱмӱс јӱгäнӱ суҕуп парҕан
тур-јаткан аk ат полды.
Калынның kујаҕы
кезїн тергäдä палҕалҕан,
аї молат kылыјы
алын тергäдä палҕалҕан,
тоҕус тазынның терäзїмїнäҥ
палҕап тарткан тобурјуҕӱ
алтын їлјїрбäзїмїнäҥ
езäр kазына їлїп салҕан;

туруп jадыр ak ат.
Оілап келіп пу ōлak
jібӓк тінінӓң тудўп тўр,
ak атkа алтанарҕа
ат ар таңа jетїкпїн-дїр.
Сарҕалын ам таң атып тыр,
саҕылып кӱн сыҕып тыр,
кӧгӧрӱп келіп таң атып тыр,
кӧстӧlӱп келіп кӱн сыҕып тыр.
Кезін тергӓдӓ палҕалҕан
kалынныг kујаҕын сестіп тір,
алып арҕазына кезіп тір.
Кара пӓрлыг алтын kурлуҕун
ас пеlінӓ kурjан-тыр,
тоҕус тӓкпӓlік алтын ортаkjын
азыр kолына алып ам тут-тур,
аранjўла ak атkа
ам алтанjыk jас ōлak.
Алтанабас арҕалыk сынына
кӧрӧргӧ ам jӧрjӱк,
ak ат jортып сыkkанда
нā jāп jатkан кӧбӱк kарҕа
кір паспін jортып парі,
нā ӧс jатkан jас отты
jабыра паспін jортып парі.
Арҕалыk сынҕа сыҕып келзӓ
алтын пӱрlӱг, кӱмӱс тостыг
паі kазың тур-jадыр,
аның пазына кӧрӱп турза
алты еlіс ak jазын піjік
пазында іlіп салҕан.
Ас аілыг jас ōлak
аттаң тӱзӓ kонjык,
ікі едӓгін kаіра kысjык,

ak казыңа оілап keljïк,
сала kāп тартынып пакпарјыk,
алты еlic јазын пijік
анаң тӳзӳп keljïк.
J̇ac ōлаk аны алып
аjып kыҕыр-јадыр,
јоҕары турҕан јетті јајäн
пазып тӳзӳр-тӳр пу пijікті.
«Алып тӧрӧн аҕ-оі аттыг,
«ар-јалҕыс Аі Мергäн
«сен јас ōлаk ползын!
«Кудаілäр сенї адап тырлар.
«J̇алтырап јӧргӧн јонҕа
«kајанда істїң аjызын!
«алып jakсының а̀лтына
«jер тӳспäзїн Аі Мергäн!
«аттың jakсының kузуруктаң
«jер kалбазын аҕ-оі ат!
«äннiг кiзä пастырбазын!
«ергäктїг кiзä cōlōтпӧзӳн?
«ӧксӳс кiзä аjын-јӧрвӳн!
«јазаг кiлä ат пол-јӧр!
«јалäс кiзä кеп пол-јӧр!
«jakсы јӧрзӧң, Аі Мергäн,
«јазың узак полар,
«јајäннаң пӧзӳк поларзың.
«А̀даңның jatkан јуртӳ
«алты там јердїң озарïнда,
«ak талаідың kазында,
«ak таскылның алтында.
«Адаңның äр аты
«аҕ-оі аттыг Ak Кан полҕан,
«емiскäн iјäң абаkаі jakсы
«Аҕылаң Кō полҕан.

«Артык јаксы алып кізі
«алып тӧрӧн Солбан Мергäн
«ол адаңны ӧдӱргäн,
«ол іјäңні ӧдӱргäн,
«јонын малын сӱр-парҕан.
«Албын кӱјӱң јетсä
«äрлыг јуртуңну аіландрыб-ал!
«ер сенінä ам јетјіксің,
«алҕыс піс перјікпіс.»
Кудаі салҕан ол пііік
еді пазылҕан пол-тыр,
пііігін пӱтä тудӱп
аҕ-оі аттыг Аі Мергäн
ізäбінä сук-сал-тыр.
Камјы пазып ам јортты,
аранјула аҕ-оі аттың
јазы парҕан пудӱ
ам келіп јара сапты,
јар полҕан јабајызын
ам келіп јара тартты.
Алты калыкты етіп
алты там јерді тобырыб-одур,
јетті калыкты етіп
јетті талаіны кејіб-одур,
ас полҕанда, ӱр полҕанда
алнында ат арҕазы пеl јадыр
А сыҕып келгäндä
атының аксын тартып
аркы сарін карап кӧрӱп тӱр.
Тегірбінäң тең аккан
теңіс талаі јадыр,
ол талаіды кастады
ертä пурӱн улуг јурт пол-тыр,
кыстаб-одурҕан јеріндä

kыiҕан пастыг от сыk-пар-тыр,
јаiлап јатkан јерiндä
ербäн от ӧс пар-тыр.
Ат палҕајаң алтын столба
пу јердä тур-kал-тыр,
алтын столбаның тӧзӱндä
тiсјä от ӧс-пар-тыр.
Аны кӧрӱп јортыб-одур,
ат палҕајаңа јетiп келјiк,
аттаң ам тӱсјӱк,
тӱзӱп кӧрӱп турза
ат палҕајаңның тӧзӱнä
пiјiк пазылып пар-тыр.
Ол пiјiктi kыҕыр-тыр,
iјäзi Аҕылаң Kō
пу пiјiктi пазып тыр:
«Kајан полза, палам,
«kарāмның оты kара јалҕыјым,
«kајан полза тiрiг полып
«пу јергä јетјäң ползаң
«пiстi iстäп сӱрӱспäзiн!
«пiстi сӱрӱп парҕан кiзi
«kара пор'аттыг Солбан Мергäн.
«Јӱгӱрӱп пор'аттың алына
«пу јердä ат јоҕул,
«Солбан Мергäнi ӧдӱрäр
«пу јердä ер јоҕул,
«kызарып азар kаны јоҕул
«kыјылып ӧлӧр тыны јоҕул.»
Анда одурҕан Аi Мергäн
ала kараҕыгың јазы
сiрläп тӱзӱб-одур.
«Тӧрӧткӧн менiң абам Аk Кан
«ер-ӧк полдыны!

«Аҕылаҥ Кō менiҥ iјäм
«kат-оk полдынı.»
Iјäзiнiҥ пiјiгiн kыҕырд'оk:
«Одурҕанда кӱ̆lдӱ̆ kаскабын
«кӱ̆lдӱ̆ҥ орта пӱ̆рӱ̆ндä
«ӱ̆с кулакгыг кӱ̆läр kазан
«јеттi iрiктi соҕып
«етпiнäҥ толдра салып
«пызырып анда салҕабын.
«Ӱ̆с темiр kаkпаk етiп
«тулҕап салҕабын,
«палам̆ кеlзä аны ал јiзiн!»
Алып тȫрȫн Аі Мергäн
тура kалып kазыб-ысјыk,
kазыб-ысса Аі Мергäн
темiр kаkпаk јап сал-тыр,
сыҕарыб-алып ајыб-ысјыk,
ӱ̆зӱ̆ ӱ̆с kарыс сыҕара kаiнап парҕан,
аны алып јiб-одур.
Астāн kарыны тозыб-одур,
арҕан позы семiрiб-одур.
Астāны тосkанда,
арҕаны семiргäндä
аҕ-оі атына ам алтанды.
Kајырып парҕан kадарҕан малдыҥ
iзiнä ам кеl-кiрдi,
сӱ̆рӱ̆п парҕан kамыk јонны
амды кеliп сӱ̆рӱ̆б-одур.
Ӱ̆с там јердi тобыр-одур,
едı јӱ̆гӱ̆рӱ̆п парıза
ат арҕазы Алтаі сын јадыр,
ā сыҕып кеlіп арkы сарын
kарап кȫрӱ̆п турза
kусkун тобра ујуk-полбас

kуба jазы анда jадыр,
сāскан тобра уjуk полбас
сарыг jазы анда jадыр.
Карак jедäр jер
кӧгӧрӱп кӧрӱн-jадыр,
kарак jетпäс jерï
кӧстӧlӱп кӧрӱн-jадыр.
Алтаі сыннаӊ кӧрӱп турза
ат тозыны кӧрӱндӱ,
алты jӱс пïlïг
аҕ-оі аскырлыг jылҕы kаjыб-одур.
Аі Мергäн аны кӧрзӧ
атын такылыг тӱктӱг
ak jабаҕā кубулдӱрды,
позы пазы тас ōлҕа kубулjӱк,
ол малды кӧрӧ jортӱб-одур.
Kelin jатkан алты jӱс пïlïг
аҕ-оі аскыр пïлäрïн пастï,
пу ōлактаӊ тезïп тоҕур оілады,
тоҕур оілап парып кӧрӱп кïстäн-тур,
аранjула аҕ-оі ат
аjïн тартып кïстäjïк.
Аjïн kelin кïстäндä
аҕ оі аскыр ōрӱн тастï
jортып keljïк аҕ-оі атkа.
Ak кулуннӱӊ тӧрӧткӧн іjäзı
оі-ала пï jортып keljïк,
оі-ала пïнïӊ ырыҕына
ікі емjäгï сыӊмас полып
сāмjып пар-тыр.
«Elän парҕан менïӊ палам
«ak ат ам jеттïӊмä?»
Оілап kelin ak атпынаӊ
кïӊрäдï, кïстäс-турлар,

аҕ-оі ат емјäгін еп тур.
Адазы аҕ-оі аскыр
ак аттың терін јалҕап тур.
Ӱстӱндä турҕан Аі Мергäн
кӧрӱп турӱп ылҕап тур:
«Аксы тілі-јок кадарҕан мал
«танысјаң-пол-тыр,
«äстыг тіллiг ijäм пабам
«мынаң ок ылҕы-цырні?»
Ам кӧр-турӱп Аі Мергäн
сыктап тыр, ылҕап тыр,
äп ак ат тосканда
Аі Мергäн камјы салып
андар'ок јортып парі.
Аҕ-оі аскырлыг јылҕызы
ак аттың тескäр ізінä кіріп
парып ысјыктар.
Камјы пазып јортыб-одур,
кӧрӱб-одурза алына,
удра кізі кеlір,
јетіп кеlзä пазы кодур
палтыры кагданныг
тас ӧл кеl-јадыр.
«Тороба, наіјы, каіда парізің?»
««Каідар парім, наіјы?
««аҕ-оі аскырлыг јылҕы
««кара кӱн ӧртӧ кајып
««маңтыс пербін-јадыр мä.
««Сен каідаң кеlгäн кізізің?»»
«Ӱс там јердің озарінаң кеlгäн
«Кара Канның албатызы полјаңмын.»
««Езä, наіјы, пос јӧргӧн кізі
««ертä пурун ас аілыг јас ӧлакты
««ак кулун алып

««ас аілыг јас паламынаң тес-парђан
««пірäр јердä естіңмä?»»
«Ас аілыг јас ол пала
«но немäнäң полђан?» тедір.
««Канназа менің kаным
««Аk Кан полђан,
««Аk Кан öлгöндö
««аk kулунјаk аның палазын
««аkсына алып тес-парђан.
««анымынаң аіланып kеlзä
««алдарап јöргöн пісті
««аіландырта парар теп
««сађына-дырбыс!» тедір.
«Ескäбін!» тедір Аі Мергäн.
««Каіда ескäзің?»» сур-јадыр.
«Јетті јердің озарында
«јер паска јергä сабыђып јаткан
«телä тӱктӱг кöк аттыг
«Тебäнä Кан јурттап јадыр,
«Тебäнä Канның јуртӱнда
«аранјула аk kулуннӱ
«Казар Пазар ікі kар'адаі
«аранјула аk kулуннӱ
«тудӱп јäн теп ескäбін.
«Ас аілыг јас ђлакты
«кöјӱк кöгӱс ӱзä тартып
«јіп турдӱлар kар'адаі
«едä мен ескäбін» тедір.
Аны ескäндä тас ђлаk
ӱн салып сыktап тыр:
«Каіранда ђл јалђыјым
«аіланар піскä теп сађынып
«kадарђан малын kадарђабын,
«ар јалђыјы ам öl-пар-тыр,

«Ak Канның ӓ̄рлыг јуртӱ
«ам ӱзӱl-пар-тыр.
«Амды мен-дӓ̄ ӧl-парзам!
«kудаі пергӓн улуг јуртӱ
«ӱгӓ парзын амды!»
Орлап турђан ол ōлak
аттаң оіда kel-тӱстӱ,
ајін сыдабīн ол ōлak
пазында турђан талбak пӧрӱгӱн
јара тартkылып јірт-јадыр,
аттаң аңдарылып јатkан.
Ол ōлakты kӧргӧндӧ
алып тӧрӧ̄н Аі Мергӓн
тӱзӓ kоңјыk ak аттаң,
kолдаң kапјык турђаза тартты,
ылђап турђан тас ōлдың
ала kарађының јазын kӧрӱп полбады.
«Ak kулуннӱң аксында јӧргӧн
«јас ōлak мен полђабын.»
Аны kӧрӱп Аі Мергӓн ылђап тыр:
«Албатты јоным меннī ползаң
«адам Ak Канның ӓ̄рлыг јуртӱна
«аіланып нан-пар ам!
«артыk јаkсы kара пор'аттыг
«Солбан Мергӓннің јуртӱна
«мен парīбын Аі Мергӓн.»
Тас ōл наныб-ысјыk,
алып тӧрӧ̄н Аі Мергӓн парыб-оk јадыр,
kадарђан малдың ізін сӱрӱб-одур,
јетті там јерді тобырыб-одур,
јетті талаі кејіб-одур.
Едī парып јасса егір сын јадыр,
сыђып kеlіп kӧрӱп тӱр,
ak тасkылдың алтында,

аҕып јатkан сугдуң kазында
ӓ̄р јазы јеткӓн апјаk кізі
kарӓ̄ның ырī kазанја полып парҕан,
аҕ-оі атkа мӱнгӓн
јӱс kоі kадар-салҕан.
Алып тӧрӧ̄н Аі Мергӓн
аны кӧрӧ јортыб-одур,
«торо̄ба» теп тоҕасты.
Апјаkkа езӓн тегӓндӓ
«Езӓнім» ертіп парҕан
«јаја̄н пергӓн јас ӱрӓнім јоҕул.»
Аі Мергӓн турӱп кӧрзӧ
пурун Солбан Мергӓн
ӧдӱргӓн пабазы пу апјаk пол-тыр.
Артыk тӧрӧ̄н Солбан Мергӓннің
малын kадарып јӧр-јадыр.
Пабазын кӧрӱб-турза
Аі Мергӓн ылҕап јадыр.
Апјаk ылҕанын кӧрзӧ
«Kаідаң kеlгӓн палам іні?» тедір.
««Kаідаң kеlім?» Аі Мергӓн сӧ̄lӧдӱ,
««ӱс јердӓң озарінда јурттӱг
««Kара Kанның албаттызыбын.»»
«Кӧрӧр kараk kыскa полјаң,
«естӓр kулаk узун полјаң,
«Ертӓ пурӱн аk kулунјаk
«ас аілыг јас паламны
«аkсыбынаң ызырып
«Солбан Мергӓннӓң тес-парҕан,
«аранјула аk kулуннӱң
«сабын сен естің тā̈ні.»
««Сынма тӓімӓбӓ?
««ескӓн сӧзӱмӓ кертінӓ јоҕулбын.»»
«Сындā полза сӧзӱң,

«тäiмäдä полза сöзӯң
«сölöп пер мā ōлаk.»
««Јеттi јердiң озарīнда
««telä тӯктӯг кöк аттыг
«Тебäнä Канның јуртӯнда
««Казар Пазар iкi kар'адаі
««аранјула аk kулуннӯ
««алып тöрōн олђыңны
««тудӯп јäн теп ескäбiн!
««Тебäнä Канның kатты
««Тебäнä Кō теп ескäбiн,
««kарāның оты, kарнының kурјузӯ,
««ар јалђыс аның kызының аты
««Ала Маңнык теп ескäбiн.»»
Āр јастыг Аk Кан апјаk
турӯп kelін сыктап тыр:
«Ајымнаң ам астым,
«кӯнӯмнäң ам kалдым,
«јӯс koi јӯс iрiктiң пазын пilгäн
«јеттi јастыг kара сiläкäнī
«аны мен ам сођарбын,
«отkа аны öртīрбiн,
«ölӯп парђан јалђыјыма
«арkы јердä азык ползын!»
Алып тöрōн Аі Мергäн
ађ-оі атына kамјы пазып
ађ-оі ат јортып парīр;
ала kарађы јетīспäс
Аk Кан аiланып kelін
сарāп јыланып кöрӯп тӯр
ајīн kelін kыiђынајаk:
«Пу парīђан ōлаk,
«āр адың но кiзiнī сölöп пер!
«алтыңа мӯнгäн аk ојың

«менің ротым öскöс мал пар.
«Ӱстӱңдä мӱнгäн äң
«менің ротым öскöс ер пар.»
Аі Мергäн аілан keljік,
āр jастыг Аk Канны
аттаң тӱзӱрӱб-алjыk.
«Пāрыңнаң сыkkан jалӷыjың
«мен полjаңмын!»
Āр jастыг Аk Кан
«Менің паламзың!» теп
keļ kуjаkтас-jадырлар.
«Езäнмä, абам!» тедір.
««ала kарāмның оты палам!
««пу jергä аіланып амды jеттің,
««артыk тöрȫн Солбан Мергäннің
««пір олӷы тöрȫн,
««kаізы kӱндä ол тöрȫн
««ол оk kӱндä Солбан Мергäн
««jетті тегірдің озарында
««jетті алып наjызы пар,
««тöрȫн палазын оларӷа ысkан
««азрадарӷа ысkан,
««палам аны ес! тедір.»»
«Jä, пабам, сен нан егä!
«kанныг jāӷа кірäргä jöрбӱн,
«таңда ā jетäрбін.
«Мен keļгäнімні кізā̈ сȫлöбö!
«ертäн атар таң атса,
«ертäн арыг kӱн сыkса
«артыk тöрȫн Мергäннäң
«анда парып сурарбын!»
Аk Кан нан-ыза-пердi,
алып тöрȫн Аі Мергäн
аk jазыда ол kара тӱнäп kонjыk.

Сарҕалып таң атты,
саҕылып кӱн сыкты,
кӧгӧрӱп таң атты,
кӧстӧlӱп кӱн сыкты.
Аранјула аҕ-оі ат кістäјік,
аkсы тіlі јоk аk ат сӧlӧп тӱр:
«Äм кӱlім Аі Мергäн,
«аk јазыда ноҕа узӱп јӧрзӱң?
«узубас керäк, äм кӱlім,
«артыk тӧрӧн Солбан Мергäнгä
«сен талатkазың,
«аk малыңны сӱргӱргäзің
«арыг езіңні артындырҕазың.»
Узуп јатkан Аі Мергäн
аны ескäндä тура kоңјыk,
аҕ-оі атына мӱнӱп
арҕалыk сынҕа сыҕып кеlді,
äрлыг јурттӱ kарап кӧр-тӱр.
Аранјула kара пор'ат
алтын ат полҕајаң столбада
палҕап салҕан тур-јадыр.
Аі Мергäн ајін kыҕылады:
«Аранјула kара пор'ат пагдаба?
«алып тӧрӧн Солбан Мергäн ебдäбä?»
««Ебдä!»» тедір Солбан Мергäн.
Аранјула kара пор'атын
јӱгӱр-јӧрӱп јӱгäннäп јадыр,
ебір-јӧрӱп езäрläп јадыр,
kалынныг темір kујаҕын
арҕазына кезіб-алды,
kара пäрлыг алтын ортаkшын
пеlінä kурјанды,
kара пор'атkа ам алтанды,
арҕалыk сынны кӧрӧ јортыб-одур,

алып тӧрȫн Аі Мергäнгä
удра кеlіп тоҕасты.
Кылыс пазынаң езäннäстіläр,
јыда пазынаң мендіläстіläр,
артыk тӧрȫн Аі Мергäн
kыіҕылап сȫlöп тӱ̄р:
«Алып тӧрȫн Солбан Мергäн,
«ада тузӱнда ӧјӱң полҕанма?
«ā̈рлыг јуртӱмнӱ ноҕа сӱ̄рдӱң?
«енä тузӱлда јāң полҕанма?
«ā̈рлыг јуртӱмнӱ ноҕа алдың?»
««Ада тузӱнда ӧс јоk полҕан полза
««амды ӧс ползын!
««енä тузӱнда јā јоk полҕан полза
««ам пiс јāлазāл!»»
Алып тӧрȫн Аі Мергäн,
полјамја пос тегäігä сыkты,
удур кӧрӱзӱп kыіҕылыстылар.
Алып тӧрȫн Солбан Мергäн:
«Алып тӧрȫн Аі Мергäн
«менi ат оkпынаң!
«оҕыңнаң kорукпассым!»
Аі Мергäн сȫlöп јадыр:
«Сен ат оkпынаң!»
Солбан Мергäн kурлуk карбï,
оk сустӱп тӱр kурлуҕӱнаң,
Солбан Мергäн садаk карбï,
ја сустӱп тур садактаң,
кӧскӧ салып тыр оҕын,
кербäітä тартып тыр,
кӱнгä салып тыр,
ізäңā̈ сiрäп тïр,
ертäн тартkан јазын
ірдä ам позытты,

ja табызы тазылї-тӱстӱ,
jердїң алтында jаткан
jетті Ерлік Канҕа jiңiлї парjык,
кіріс табызы тазылї-тӱстӱ,
jердїң ӱстӱндä jаткан
jетті jаjӓнҕа тазылап естїлдї.
Сырык jаксы сыстї тӱстӱ.
Аткан оҕы уjуҕӱп
алып тӧрӧн Аі Мергäннїң
казызының карыс кїрä атты,
кӓб-алды Аі Мергäн,
оҕын сї тутjӱк, селіб-ысjык,
Аі Мергäн кыіҕылап тыр:
«Солбан Мергäн, менї аттың,
«менїң оҕымны саҕыб-ал!»
курлук карбї Аі Мергäн,
ок сустӱб-алды,
садак карбї Аі Мергäн,
ja сустӱб-алды,
кӱнгä тӱскӧ салып тыр;
кӧскӧ тартып тыр,
кербäітä тартып тыр,
тартып келіп ам позытты,
октың табызы камык jонҕа
канныг кӱгӱртjілäп естїлдї.
Аты jалбак таска урундӱ,
аты позымынаң оідаска пар-тӱстӱ,
ӱскӱрӱп тын алынды,
сыҕырып саҕыс алынды.
Тур-келjік азаҕына,
аттаң ікӧлӧң тӱстӱлäр,
калынныг куjäн сустӱлар,
ат ӱстӱнä артып тастадылар,
ӱкӱс етїп ас пелдäң

ам келiп kабыстылар,
kазра пӱгä kабыстылар,
kазыр торбактï орластылар,
ебгä тартыб-ыстылар;
емнïг kулуннï сырластылар,
оңар наннап оң kолластылар,
тескäр наннап тегäiläстïläр,
азакпынаң сiрäнïстïläр,
аk таскылдың kајазын
аңдарып тарттылар,
iкi јаkсы кӱрäскäндä
егiр сынны ендiрä пастылар.
Алып јаkсы iкӧлӧң кӱрäскäндä
kанаттыг kуска тызы јоҕул,
kарсактыг аңа тызы јоҕул,
kара пастыг кiзiläргä
kара, кӱнäртä уiҕу јоk полды.
Јоҕары турҕан kудаiлар
Аi Мергäнгä iстï ајäн:
«Јајаннар Аi Мергäннäң артык јоҕул,
«äр саҕыстыг Солбан Мергäн алдырзын!»
Кабысkанда еттäрiн
kарбакпынаң käб-алып,
ӱзä тартызып селiс-турӱлар.
Артык тӧрӧн Солбан Мергäн
азакпынаң ас пасты,
ајабынаң кӧп тајанды,
kарҕанадаң kабындырбады,
табылҕыдаң тартындырбады,
оңар наннап оң kоллады,
тескäр наннап тегäiläдï,
тегiргä сыҕара кӧдӱрӱп
kол уjӱмынаң ам тастады.
Алып тӧрӧн Солбан Мергäн

алып јаксы ӧlгӧндӧ
аі карађы кӧрӱ̆нмін-дір,
аібалаі сыс тубан
Аі Мергӓн аксыныҥ тынына
ӓ̄рлык парі,
аҕ-оі ат оілап кеlјік,
ӓ̄зініҥ пазыныҥ алтына
саҕырызын сала перјік,
тӱ̆ӊдӓрӓ парір
тӱ̆гӓ полҕан јалнын салып
тӧзӧп јӧр аҕ-оі ат.
Амды Аі Мергӓн ајыл-тыр,
алтына мӱ̆нгӓн аҕ-оі ат
амды кеlіп сӧ̄lӧп тӱ̆р:
«Алып тӧрӧ̄н Солбан Мергӓнніҥ
«пір ӧ̄л тӧрӧ̄н,
«ол ӧ̄л тӧрӧ̄ндӧ
«мынаҥ ары јер кырінда,
«тегірдіҥ тӧзӱ̆ндӓ
«јербінӓҥ када пӱ̆ткӓн
«јетт'алып кізі пар,
«темір талаі тӱ̆бӱ̆ндӓ,
«пуларҕа Солбан Мергӓн
«јалҕыс палазын ал-пар-тыр,
«пулар палазын азрап јадырлар.
«Артык јаксы Аі Мергӓн ӓ̄м,
«табрак парӓ̄л!» тедір
Алып тӧрӧ̄н Аі Мергӓн
аҕ-оі атка ам алтанды,
камјы пазып ӱ̆кӱ̆с етті,
аранјула аҕ-оі атыныҥ
камјылабӓ̄н пудӱ̆н јара сапты,
јар полҕан аксын јара тартты.
Аранјула аҕ-оі аттыҥ

тебініп јÿгÿргäнінäң
ала kараkkа пір немä кöрÿнмäс
аібалаі сыс тубан тÿзÿп kалды.
Јетті там јердї
јетті kалыkта тобырды,
арҕалыk сын алнында јадыр,
арҕалыk сынҕа сыҕып
арkы сарін kарап тыр,
тегірбінäң тäң тÿскäн
теңіс талаі кöрÿн-јадыр,
kанаттыг kус ујуҕÿп
аны кејіп полбін-јадыр,
арҕалыk сыннаң аk талаіның
сÿн тобра кеlіп кöрдÿ,
теңіс талаіның тÿбÿндä
јетті алыптың јуртÿ,
јетті еп кöрÿн-јадыр.
Анда аkkан теңіс талаі
kазанјылап kаінап јадыр,
kаінап јатkан ол kазанҕа
kылыјын ам кеlіп сук-тÿр,
сукkан јерінäң kылыјы
ÿзä кöі-kал-јыk,
kаінап јатkан ол теңіскä
кірірга тідінмін-дір.
Курлук kарбі Аі Мергäн,
оk сустÿб-алды,
садаk kарбі Аі Мергäн,
ја сустÿб-алды,
азыр kолына ам туттÿ,
кöскö ам салды,
кербäітä ам тартты,
тартып кеlіп ам позатты,
теңіс талаідың тÿбÿндäгі

јетті алыпты јеттізімінäң
кес-атты Аі Мергäн.
Теңіс талаінын тӱбӱнäң
Солбан Мергäннің олҕы
јергä сыҕара kон-keljік,
алып тöрöн Аі Мергäнні
аттаң аңдара тартјыk;
ас пеlдäң ам kабыстылар,
јетті кӱн јері кӱрäстіläр,
јергä тӱспäдіlär,
тоҕус кӱн тöрі кӱрäстіlär,
тобраkkа тӱспäдіlär.
Kakпан јердäң kарбаkја
ӱзä тартыстылар,
тутkан јердäң тудӱмја
ӱзä тартыстылар.
Солбан Мергäннің јас олҕы
азаkпынаң ас пас-јöр,
ајабынаң кöп тајан-јöр,
äјäкпінäң ас пас-јöр,
ергäкпінäң кöп тајан-јöр,
оңар наннап оң kолады,
тескäр наннап тегäіlädі,
kарҕанадаң kабындырбады,
табылҕыдаң тартындырбады,
тегіргä сыҕара кöдӱрӱп keliп
kол ујумынаң ам тастады.
Оіда парІҕан Аі Мергäнні
аҕ-оі аты ам keliп
јалбаk саҕырызын салып јöлöп јöр,
тӱңдäрä парІҕан Аі Мергäнні
тӱгä полҕан јалынын
салып тöзöт-јöр;
ӱскӱрӱп тын алынды,

сыђырып сађыс алынды,
аранјула ађ-оі атка
ам келіп алтанды,
аіландра ам тартты,
kамјы пасты, јортыб-одур,
ӱkӱс салып јӱгӱрјӱк.
Јетті там тегір јерді
јетті kалыkта тобырыб-одур.
Ертä пурунђу Солбан Мергäннің
јерінä јетä тӱстӱ.
Аk јазы јетіп парђан
енäі кізі оілап келјік,
кескäн кебі кіс полды,
азађында маімађы талбаk.
Аі Мергäн ам келіп
kолдаң kапты ол енäіні,
kујаkтасты ікöлöң,
ылђас-јадырлар ікöлöң,
ертä пурун Аk Канның kатты
Аі Мергäннің ијäзі ол пол-тыр.
«Äі ијäң, аіланып нанäл!»
Аранјула ат туг-перді,
ијäзінің кіс тонын сустӱб-алды,
Солбан Мергäннің алђан kаттының
ала маңнык тонын сустӱб-алды,
ијäзінä кезіртіп јадыр,
ијäзінің азађындађы талбаk маімäн
сустӱб-алып тастады.
Солбан Мергäннің kаттының
kара маkаі саппађын сустӱб-алды,
Ађылаң Köңа кезірді.
Кіс маімакты Солбан Мергäннің
kаттына кезіртіп салды.
Аі Мергäн сöлöп јадыр:

«Ертӓ пурун менің іјӓмні
«ерің Солбан Мергӓн
«kара kазрā тескӓрі тартып
«палḡап салып сȫзӳргӓн,
«ам сені ол kазрā
«іјӓм ӳјӳн мен палḡім!»
Ам kеліп палḡап салды.
Āр јазы јеткӓн Ak Кан
парары јоḡул keріп пар-тыр,
палазына тоḡазып сȫлȫп тӳр:
«Палам, kајанда полза
«мен kадарḡан пу малды
«еді'k kадарып јіп јат!
«мен кȫр-јаткан еліңні јоныңны
«астатпа! суксатпа!
«Еңнӓ кезӓр кептӓң јудатпа!
«арḡа јоныңны астатпазаң
«ak kудаідаң алḡыс полар,
«јалḡыс позыңның јазы узаk полар,
«јајāннаң пȫзӳк поларзың.»
Алып тȫрȫн Ak Канның
арыг тыны ам ӳзӳлӳб-одур.
Аі Мергӓн арḡа јоныва
јарḡы јаkāн пер-јадыр:
«Алтынмынаң kомды едіңӓр.»
Комды етіп Ak Канны
арḡалыk сынḡа сыḡарып keліп,
kара јердӓ kазыб-алып
кȫп салдылар,
аḡ-оі адын анд'оk keліп
моінын кезіб-алдылар.
Іјӓзі Аḡылаң Кō сȫлȫп тӳр:
«Мен ȫлȫрбӳн-оk, палам,
«сенім ам јетті, палам,

«ölзöм Ak Канҕа kостї саларзың.
«Мен ам öl-парзам
«асkырлыг ылҕыдаң таллап турӳп
«ӳс јастыг тог пї соҕарзың!
«пу јонҕа тоі ползын!
«рak јаткан јонҕа
«kајан-дā полза јōk ползын!
«јаҕын јаткан јонҕа
«kајан-дā полза јōk ползын!
«пiстäң сыkkан тöl
«ölгöн кiзā ебiрiк етсiн.»
Ам kelïп iјäзї ölÿзä-бердi.
Алтынмынаң kомды еттї,
арҕа јонын kыҕырыб-алды,
арҕалыk сынҕа ала сыҕарды,
kара јерга kазып kelïп
kостї салдылар Ak Канҕа.
Алып тöрöн Аі Мерган
elї јонына јарҕы јakāн пер-јадыр:
«Солбан Мерганнiң kадарҕан малын
«амды kајырыб-алāлар!
«kаптыг езiн јÿртālap!
«ебiн аңдара јајāлар!
«eli јонын ам kelïп сÿрālap.»
Арҕа јонын ам kајырдылар,
kадарҕан малын kајырдылар,
kаптыг езiн алдылар.
Аткa артып турдÿлар,
тебā пÿктäп турдÿлар,
амды сÿрÿб-одурлар,
kара полза kоныб-одурлар,
кÿнäр-тā полза сÿрÿб-одурлар.
Аі јаксы алысkанда,
јыл јаксы ертïсkāндā

ертä пурунӈӯ Аk Канның
ǟрлыг јуртӯна јеттїlӓр.
Алып тӧрӧ̄н Аі Мергäн
аk талаіны kастап
арӈа јонына еб пӯдӯ̆р-перді̆,
ербäнні̆г јазӓ̄ kадарӈан малын
тарадыш тур Аі Мергäн.
Пуруннаӊ јон јурттабӓ̄н
Аk Канның ǟрлыг јуртӯна
еl јон ам kеlїп јурттады.
Пуруннаӊ ербäнні̆г јазынаӊ
kадарӈан малы от јібӓ̄н
амды kеlїп kадарӈан мӓ̄л
от јіп тї̆р.
Алып тӧрӧ̄н Аі Мергäн
пурунӈӯ адазының јуртӯна
ам kеlїп ебі̆ тур-тӯр,
аk ӧргӧ̄ пӯдӯ̆р-јадыр.
Солбан Мергäнні̆ӊ аткa арткан
арыг езін тӯзӯ̆р-јадыр,
арӓ̄н парӓ̄н сап јадыр.
Тебӓ̄ темнӓ̄н езін тӯзӯ̆р-јадыр,
ебінä кї̆р-јадыр,
кї̆ріп јып јадыр,
арӈа јонына kыӈа сал-јадыр:
«Узун јеlӓ ам сабыӊар!
«улу kулуннў тутӯӊар!
«kулуннӯг пі̆ні̆ тутабас
«сӓ̄н аіранны еті̆ӊӓр!»
Арӈа јоны ам kеlїп
узун јеlӓ саптылар,
улуг kулуннў туттӯлар,
kулуннӯг пі̆ні̆ сӓ̄дылар.
Ол kара тӯнӓп kондылар,

атар таң атkанда,
арыг кӱн сыkkанда,
Аі Мергäн арҕа јонына
јарҕы јаkāн пер-јадыр:
«Аіранны тігäңäр,
«араҕы пӱдӱрӱңäр!»
Elĭ јоны јып турдӱ,
јып турабас улуг тоі салып јадыр,
јетті кӱнгä јäттрä тоі етті,
јетті кӱннӱң пазында,
узāны ускунҕанда,
умутkаны саҕынҕанда
Аі Мергäн тура-kонды,
аk ебĭнäң сыҕып kelдĭ,
аранјула аk аты
kајаннаң пері от јібāн,
јӱгäнӱн сустӱб-алды,
езäрін сустӱб-алды,
«Аk јазыдаң от јіб-ал!» теп
аранјула аk атын салыб-ысты.
«Оімаk јердäң суг іјіп kel!
«олуг јердäң от оттап kel!
«ӱс кӱннӱң пазында keläрзің.»
Kајаннаң ала узубāн
алып тӧрӧн Аі Мергäн
амды kelіп кӧбӧң тӧзӧк
алтына тӧзӧп јадыр
кӧlбӧігӧн јорҕа јабынјык,
узуб-ысты Аі Мергäн.
Ӱс кӱннӱ ӱс kонып узудӱ,
узуп парып ускун kelзä
сарҕалып таң атып тыр,
саҕылып кӱн сыҕып тыр,
кӧгӧрӱп таң атып тыр,

кӧстӧlӱп кӱн сыҕып тыр.
Ӱс кӱннӱң пазында ам турдӱ,
кебін кесті, тасkар сыkты,
ӱс кӱндӓ кеlӓргӓ молјап парҕан
ak аты кеlбӓјік.
Ӱс кӱннӓң ертіп парјыk,
јетті кӱнгӓ јет-парјыk,
кеlӓр тӓн аҕ-оі аты
ебінӓ кеlбін парјыk.
«Аранјула ak атым kai парҕазың?»
kыіҕалап турдӱ Аі Мергӓн.
Кеlӓр тӓн аҕ-оі аты
кеlӓрі јоk полды;
kараk јазы kан полды,
пурун сӱ пус полды,
ајырҕан тарын-кеlіп
kыіҕалајыk Аі Мергӓн.
Ојыkтыг kазан олбаңназа тӱстӱ,
олҕан узаk орбаңназа тӱстӱ,
аранјула ak аттың кістӓн ӱнӱ
ӱс там јердің озарында
кӧк табысјылап естіlді,
аның табызып ескӓндӓ
Аі Мергӓннің kараk јазы kан полды,
пуруннӱң сӱ пус полды,
kаттанјызын паз'оk Аі Мергӓн
ak атын kыіҕа салды.
Пір там јердің озарында
аранјуланың ӱнӱ естіlді,
раk јердӓң аранјула ak аттың
нізіртті естіlді.
Ас полҕанда, ӱр полҕанда
арҕалыk сынның озарында
ak аттың табанның табызы

тарслаб-одур,
көксӱнӱң тыны кӱрlӓб-одур.
Арђалык сынны ам асты,
артык тӧрӧн Аі Мергäн
ӓзінä ам јетті.
Кӱмӱс јӱгäнӱн ам суктӯ,
кӱрäліг езäрін ам урдӯ.
«Анја ӱр kаідар јӧрдӱң?»
««Ӓм кӱlім Аі Мергäн,
««терäкјä пос пергäн сä,
««тäкпäјä саңыс пербäн,
««ертä пурун артык тӧрӧн
««Солбан Мергäнні ӧдӱргäндä
««аранјула kара поразын
««ноңа ӧдӱрбäзін?
««Јетті тамның озарында
««теlä тӱктӱг кӧк аттыг
««Тебäнä Канның ар јалђыјы
««абаkаі јаксы Ала Маңнык.
««Солбан Мергäннің пор'аты
««Аіна јабалђа kубулӱп парып,
««абаkаі јаксы Ала Маңныктың
««арыг тынын ӱс парђан,
««ар јаңыс Ала Маңнык ӧlгäн.
««Аның ӧдӱргäнін піліп
««kара пор'аттың паріђаны пілiп
««сӱр-парын паспін-kалјыкпын.»»
Јӱгӱрӱп јӧрӱп јӱгäннäп јадыр,
ебіріп јӧрӱп езäрlӓп јадыр,
ӱс kоллаг ӱзӱlбäзін теп тартып јадыр,
тӧдӱр јылбазын теп
тӧс kоллаг тартып јадыр.
Арђа јонына јаkып јадыр:
«Мен ебгä аілаиђанја

«kадарҕан малны kадарыңар!
«ебін толтра менің езімнї
«јаkсы кӧр-јадыңар!
«езä̈н јӧрзӧм ӯс јылдың пазында
«мен ебгä̈ аiланарбын.»
Калынныг kујā̈н ам кестї,
темтä̈рін ам терä̈ндї.
«Ертä̈ пурун ӧлӧр туста
«пазымнаң саҕып умју перін
«азрап алҕан Ала Маңнык.»
Іјä̈зінä̈ң артык ајынды,
ікі kарā̈ның јазы еңдä̈рїl-јӧр.
Аранјула аk атына ам алтанды,
арҕалык сынҕа сыҕара јортты,
аранјула аk аты турӯза пердї.
«Ноны пілїп парі̄зың,
«ā̈м кӯлі̄м Аі Мергä̈н?»
««Немä̈ пілі̄м, аҕ-оі атым,
««ікі kулā̈ңны кӧрӯ̈п парі̄бын,
««ікі пудӯңа kамјылі̄рым,
««аны саҕынып парібын.»»
Аҕ-оі ат јӧ̄ктап јадыр ам:
«Мен паспā̈н јер kалбас,
«сен кӧрбӧ̄н еl kалбас,
«алар кізің Ала Маңнык
«амды ӧлӯ̈п парҕан,
«аны аiландырбā̈нда
«јалбаk наныңа јадын јоk полар,
«аk талаiдаң суг іјä̈р маң јоk полар,
«кӧ̄гӧрӯ̈п ӧскӧ̄н кӧк отты
«отті̄рым јоk полар,
«kалын пудӯмнӯ тобраk јара сап!
«еті̄м аҕрыза тың јӯ̈грä̈рбі̄н,
«kаттыг аkсымны јара тарт!

«kан акса ајырҕаннаҥ јӱгрӓрбін.»
Кӧдӱр кеlіп kалын пудӱн
јара сапты Аі Мергӓн,
ӱкӱс етіп оілап сыкты
аранјула аҕ-оі ат.
Кол кӧдӱрӱп арыг аксын
јара тартты Аі Мергӓн,
ајырҕан кеlіп ам јӱгӱрдӱ
аранјула аҕ-оі ат.
Ала kараkkа кӧрӱнмӓс
ала тубан тӱзӱп kалды.
Аранјула аҕ-оі ат јӱгӱргӓндӓ
kанаттыг kуска езі јоk полды,
kарсактыг аҥа тызы јоk полды.
Ӱс там јердi тобурӱб-одур,
ер арҕазы егір сынҕа,
ат арҕазы арсыk пеlгӓ
сыҕып кеlіп аркы сарiн kарап
кӧрӱп тур Аі Мергӓн.
Тегiрбiнӓҥ теҥ јалбаk
ујӱ kырi кӧрӱнмӓс,
теҥiс талаі аk-јадыр.
Теҥiс талаіны kастады,
јон јурттӓн јер јадыр,
аk јазӓ сыҥмас мал јӧр.
Ал јонныҥ орта пӱрӱндӓ
јеттi азыр пастыг
аіҕа туткан аk ӧргӧ тур,
ал ӧргӧнӱҥ тастында
kамыk јон kарыл-јадыр,
аk ӧргӧнӱҥ iстiндӓ
арҕа јон маклас-јадыр.
Арҕалыk сыннаҥ енiб-одур,
адаі јаксы ӱрӱс-јадыр,

јон јаkсы сӯлас-јадыр,
еl јон јōkтас-јадыр:
«Ала kајаннаң ат аспāн арсаk пеlдäң,
«ер аспāн егір пеlдäң
«ам ер азып тыр.»
Арҕа јоны кірä-конды ебгä,
Тебäнä Канҕа сōlöп јадырлар:
«Ат аспāн арсыk пеlдäң
«ам јаkсы ат асјыk,
«ер аспāн егір пеlдäң
«ер јаkсы ам асјыk.»
Тебäнä Кан јōkтап јадыр:
«Āр јазым јетїп парҕан
«јаkсā кеlїргäн кізі полза
«атын ал перїңäр!
«јабалҕа кеlїргäн кізі полза
«едї kӱјӱм ертїп парҕан,
«езїм малымны сӱрӱп парҕаі!»
Аі Мергäн аттаң тӱстӱ,
аk öргō-зäр ам пасты,
езігїн ајып кірїп кеlдї,
езігїн ајып езäн пердї,
еркäн алтаі менді пердї.
Ар јазы јетїп парҕан
кöк аттыг Тебäнä Кан
пала ӱјӱн маkлап јадыр,
абаkаі јаkсы Ала Маңнык
алтын kомдыҕа сук-сал-тырлар.
Аі Мергäн kомдының
аkсын ајып кöрӱп тур,
алҕан кізі ӱјӱн сыkтїрҕа
Аі Мергäн кōlöн-јадыр;
јер албāн kат ӱјӱн сыkтїрҕа
јоннаң ујалып јадыр.

Ak jajäнныҥ пӱ̆ткäн
ат пазынја алтын емі̆ пол-тыр,
алтын емін алып
Аі Мергäн таінап јадыр,
аксына кі̄рä пӱ̆ркӱ̆с-јадыр,
улам јызып јадыр,
ем салҕаны ем полбады.
Арҕа јонҕа сӧ̄лӧп тӱ̆р:
«Арыг ем тілäп парі̆м,
«аіланып кеlгäнімјä
«Ала Маҥыктыҥ ӱстӱ̆нä
«kара с̆äк kондырбаҥар!
«алтынаҥ kурт јібäзін!
«kара kадарып турӱ̆ҥар!
«кӱ̆н ӧртӧ кӱ̆зäт турӱ̆ҥар!
«пір јылҕа јеттрä
«тäкпäјä етті̆ јібäссім,
«арыг ем мен тапсам
«аіланарбын тобрāнда.»
Ам кеlіп сыҕа kонды,
аҕ-оі атkа алтанды,
арҕалыk сынны кӧрä
ам јортып сыкты Аі Мергäн.
Камјы пазып Аі Мергäн,
ӱ̆кӱ̆с етті̆ аҕ-оі ат,
kарсактыг аҥ урӱ̆нза
тудӱ̆б-алып пу аҥны,
аксы ті̆lін сура-дыр:
«Пу јердіҥ ӱстӱ̆ндä
«ар јалҕыс Ала Маҥныкты
«тіргі̆зäр ем пілä-ді̆рзäрбä?»
Карсактыг аҥ јӧктады:
«Јер пілä јоҕулбыс!» тедір.
Ујуk парі̆ҕан kанаттыг kустӱ̆

Аі Мергӓн јолда урунза
тудўб-алып пу kустў,
kанаттыг kустаҥ сура-дыр:
«Ӓртӓ пурунҕў Солбан Мергӓннiҥ
«аранјула kара пор'аты
«Ала Маҥныкты ӧдўрўп
«тыны аныҥ kолында јӧр,
«kара пор'атты кӧргӧзāрбӓ?»
Тудўб-алҕан kанаттыг kус:
«Јер кӧрбӧбўс!» тедiлӓр.
Кара пор'аттыҥ јӧргӧн-јерiнӓ
ертӓ пурунҕў Солбан Мергӓннiҥ
јерiнӓ јетјiк Аі Мергӓн.
Пор'аттыҥ iзiн ам тiлӓп
јер таппīн-јӧр Аі Мергӓн.
Кара пор'аттыҥ iзiн таппāнда
kараk јазы kан пола-дыр,
пурун сў пус пола-дыр,
тiлӓп јӧрзӧ Аі Мергӓн
тагдаҥ пӧзўк таг јадыр,
тасkылнаҥ пӧзўк тасkыл јадыр.
Ол тасkылныҥ ўстўнӓ
сыҕып келiп кӧрўп тўр,
kалынныг таiҕа јадыр,
ендрӓ парып таiҕā јеттi,
јеттон аҕасты кезiп јадыр,
јазап јадыр кезӓбӓс,
јазīбас јелiмнӓп келiп
јеттон āстыг пырҕы ет-јадыр;
алтон аҕасты кезiп јадыр,
аҕас кезӓбӓс јазап јадыр,
алтон аҕас јелiмнӓп
алтон јiгiн алып јадыр,
алтон āстыг пырҕы ет-јадыр.

Аiландра keliп тарт-jадыр,
kанаттыг kус уjӱҕӱп keliп
ол пырҕының табызына
пу jердä jы̄лып jадыр.
J̇ы̄л-jаткан kанаттыг kустаң
сурӱп jадыр Аi Мергäн:
«Ертä пурун Солбан Мергäн
«мӱнгäн kара пор’атын
«кöрдā̈рбä, kанаттыг kустар?»
Кустар: «Піс кöрбȫбӱс!» тедїр.
Ікінjізін keliп Аi Мергäн
алтон ā̈стыг пырҕыны тартты,
пырҕы табызын естїп
kара jердä пӱткäн kарсактыг аң
тоза jы̄л-jадыр пу jергä.
J̇ы̄л jатkан kарсактыг аңнаң
сурӱп jадыр Аi Мергäн:
«Ертä пурун Солбан Мергäннің
«мӱнгäн kара пор’атын
«кöрдā̈рбä, kарсактыг аң?»
Аң: «Кöрбȫбӱс» теп jадыр.
Аi Мергäн ам keliп
тӱгäнjізіндä тартып тур,
аранjула kара пор’ат
kelзін теп тартып тур.
Тартып турӱп кöрӱп турза
арҕалыk сыннаң азра
kара пор’ат jӱгӱр-keldі.
J̇ібäк тіні jер сöзӱргäн,
kараk jазы kан полып
танā тöбӱн сірläб-одур,
пурунн ӱң сӯ пус полып
аkсын тöбӱн сірläб-одур.
J̇ет-kelгäндä kара пор’ат

јібäк тінінäң ам туттў.
Кара пор'аттаң аkсы тіlіп
Аі Мергäн сурўп тур:
«Аранјула kара пор'ат,
«абаkаі јаkсы Ала Маңныктың
«арыг тынын ноҕа öдўргäзің?»
Кара пор'ат ам cölöдў:
«Алыгсың, Аі Мергäн,
«äр јобаҕа ноҕа тўзўрдўң мені?
«алтына мўнгäн аҕ-оі атың
«ал позың ölўп парзаң,
«ајырҕанар јыkпа?
«артыk јаkсы äм ölгöндö
«мä-дä ајі улуг-оk-јы!»
««Абаkаі јаkсы Ала Маңныktың
««арыг тыны kаіда-дыр?»»
«Алты азыр алтын поскa
«аның тыны kубул-пар-тыр.»
Алты азыр алтын посты
kара пор'ат ам ал-перјік,
періп ылҕаб-одур kара пор'ат,
кöксў кöрўläп ылҕап тур,
Аі Мергäнгä cölöб-одур:
«Алып тöрöн Аі Мергäн,
«kаіран оk меннäң!
«менің äм мўнўп јöргöндö
«ат-оk мен полҕабын,
«артыk јаkсы äмнäң
«ам азып kалҕанда
«јоба кўс полјаң пол-тыр.
«Арkы јердä јöргöн
«менің äм Солбан Мергäн
«аттаң јазаг јöр-јадыр.
«Алып тöрöн Аі Мергäн,

«менің моінымны кес!
«kара јердің ӱстӱндä
«паза kаттап мä ајынар
«немä јер јоҕул!»
Артыk тöрöн Аі Мергäн
аі молат kылыҷын алјыk,
аранјула kара пор'аттың
моінын ам кезä сап јыk,
арыг тыны ам ӱзӱlјӱк.
Аранјула аk атkа ам алтанды,
Ала Маңныктың јерï јуртӱна
ам талазып јӱгӱрјӱк;
аі јаксы алызыб-одур,
јыл јаксы ертïзïб-одур,
ӱр полҕанда, ас полҕанда,
Тäбäнä Канның јерïнä
јетïп пар-тыр Аі Мергäн.
Ат налҕајаңа јетïп ам тӱстӱ,
тӱзäбäс аk öргöгö пас-кеlдï.
Езік ајып езäн тедïр,
еркäн алтап менді тедïр.
Äр јастыг Тебäнä Кан
алдарап парҕан одур-јадыр,
улуг јастыг Тебäнä Кан
еläн парҕан одур-јадыр.
Ала Маңныктың алтын kомдызын
ајып тыр Аі Мергäн,
ајып кöрзö ардап јудап парҕан
Ала Маңнык анда јадыр.
Амды кеlïп алтын посты
алабас аксына суҕуп
Ала Маңныктың аксына кïрä
ам пӱргӱрдӱ Аі Мергäн.
Каттыг сöгӱнä kан кір-јадыр,

еңні моінына ет тол-јадыр,
арыг тыны ам кір-јадыр,
ала kарађы ам кӧрдӱ.
Са кіргäндä ам турјӱk,
kарāн ајып сӧ̄lӧп тур:
«Ӧlӱп парђан позымны тіргізіп
«но кізіні̇ң јаkсыні?
«азып парђан позымні аіландырђан
«но кізіні̇ң тӧlӱні?»
««Ертä пурун Аk Кан адам полђан,
««Ађылаң Кō ijäм полђан,
««анаң kалђан ађ-оі аттыг
««ар јалђыс Аі Мергäн менмін.»»
Тура kонјыk Ала Маңнык,
азађына пазыр-турдӱ,
аkсынаң оксан-турдӱ;
алтын сары пас-јыk,
пар тамаkтың пазыбынаң
салып сілап тур,
аілі āрлап тур.
Астāны тозыб-одур,
арђаны семіріб-одур,
тоза јōk јōктазыб-одурлар.
Јалбаk наныңа јадып узубāн
Аі Мергäннің уіђузӱ келді.
Абаkаі јаkсы Ала Маңнык
тура kонып алтын сірāгä
кӧбӧң тӧјӧк тӧзӧп тӱр,
кӧlбӧскӧ јōрђанны јабын јадыр,
kујаkтазып kон-јадырлар.
Ол kара тӱнäп kондылар.
Сарђалып таң атты,
сађылып кӱн сыkты,
кӧгӧрӱп таң атты,

кӧстӧlӱп кӱн сыкты.
Абаkаі јаксы Ала Маңнык
сірāдäң тура kонды,
Аі Мергäн турӱб-оk кеlді.
Тебäнä Кан ам кеlіп
алтын абдыраны аjып тыр,
јетті еліс kудаі паскан
алтын пііік алып кеlді.
Аі Мергäнгä пііікті тастī-бäрді,
kāб-алып Аі Мергäн,
алтын пііікті kыҕыр-тыр.
«Абаkаі јаксы Ала Маңныkты
«Аі Мергäнгä аларҕа,
«јоҕары турҕан kудаілар салып тыр,
«пӱнгӱ кӱндä тоі етсіңäр.»
Ала Маңныk јонына сӧlӧп тӱр:
«Узун јеlä сабыңар!
«улуг kулун тудӱңар!
«пī сāп аіран пӱдӱрӱңäр!»
Улус еlі узун јеlä сāп турлар,
улуг kулуннӱ тудӱб-турлар,
пī сāп аіран ет-турлар.
Аіран пӱдӱргäндä
улуг тоі ет турӱлар,
улус еlі јырҕал пол-јадыр,
kазра соҕып Аі Мергäн kат ал-јадыр,
торбаk соҕып тоі сал-јадыр.
Тозы јоны јырҕап јадыр,
араҕа іјіп езір-јадыр,
улуг тоі тозылҕанда
толдра јыlҕан јоны
тоза ам тарадылар.
Јыlҕан јон тарāн туста
Аі Мергäн сӧlӧп тӱр:

«Јабыс-тā полза тāм пар,
«таіс-та полза сӯм пар,
«јері јуртӯма саҕын јадырбын.
«Алҕан kаттым Ала Маңнык,
«іјäңмінäң пабаңнаң сур!
«перäрlärбä? пербäстäрбä?»
Естіп одурҕан Ала Маңнык
ікі етäгін тӯрä kалынып,
оілап сыkјык, ебгä кірјік,
Тебäнä Канҕа сōlōп тӯр:
«Ijäң!» тедір, «пабаң!» тедір,
«јерlіг кӯзäңäр Аі Мергäн
«јерінä нанарҕа» теп јадыр.
««Јерlіг кӯзäбіс Аі Мергäн
««јерінä ам нанар полза
««арҕа јонына јаkāн пер!
««аттаң јаксызын тудӯрӯб-ал,
««кебіңнäң јаксызын кезіб-ал!»»
Арҕа јонына ат тудур-јадыр,
кӯмӯс јӯгäнін суктӯр-јадыр,
кӯмӯс езäрін урдӯр-јадыр.
Темтäрін терäніб-алып
аттарына алтанып
ер еңјі ікōlōң kостı
ам јортып сыҕып пардылар,
арҕалыk сынны азыб-одурлар.
Оі јердä оіда тартып
оkсаныс парılар,
kыр јердä kыін тартып
kылјыктас парılар.
Ӱр полҕанда, ас полҕанда
Алтаі сынҕа сыҕып kelіп,
арkы сарıн kарап тур,
алып тōрōн Аі Мергäннің

āрлыг јуртӱ̄на ам јеттіläр.
Кадарҕан малы
јазā сыҥмас ӧзӱ̆п пар-тыр,
арҕа јоны аk галаі kазына
сыҥмас пола ӧзӱ̆п пар-тыр.
Арҕалыk сыннаҥ еніб-одурлар,
āлҕа кіріб-одурлар,
ат палҕајаҥа јетä тӱ̄стӱ̆läр,
аk ӧргӧ̄ кірдіläр,
арҕа јонына јаkып јадыр:
«Узун јеlä сабыҥар!
«улуг kулун тутӱ̄ҥар!
«пiläр сāп аіран етіҥäр!
«ертäн таҥда тоі етäргä.»
Узун јеlä саптылар,
улуг kулун туттӱ̄лар.
Кӧбӧҥ тӧзӧк тӧзӧдӱ̆läр,
кӧlбӧскӧ јōрҕан јабындылар,
kад'оk kујактазып јаттылар.
Сарҕалып таҥ атты,
саҕылып кӱ̄н сыkты,
кӧгӧрӱ̆п таҥ атты,
кӧстӧ̄lӱ̆п кӱ̄н сыkты.
Амды тура kондылар,
Аі Мергäн арҕа јонына јаkāн перді:
«Кыр асkырлыг јылҕыны
«јы̄п kelіп kырыҥар!
«тор'асkырлыг јылҕыны
«јы̄п kelіп соҕыҥар!»
«улуг тоі етіҥäр!»
Кыр асkырлыг јылҕыны јы̄п
тутӱ̄п соҕып тоі салдылар,
тор'асkырлыг јылҕыны јы̄п
тутӱ̄п соҕып тоі салдылар,

таллап тутўп соҕып
еlї јонын јырҕадып тыр,
араҕа тігіп алып
еlї јонына іјіріп тур.
Јетті кўн јеттрä
улуг тоі ам салдылар,
тоҕус кўнгä тöрі
улуг јырҕал еттїläр,
јетті кўннўң пазында
арҕа јоны ам тарады,
тоҕус кўннўң пазында
тозылбас тоі ам тозылды,
јыlҕан јоны тоза ам тарады.
Ол kара тўнäп kондылар,
атар таң атkанда,
арыk кўн сыkkанда
аранјула аk атkа езäр салды,
алтанды аҕ-оі атkа.
Аk талаі ендрä пар-јадыр,
арҕа јонының санын
санап салып ал-парїр,
арҕалыk сынына постадып
kадарҕан малын аралап
kадарҕан малының пöгўн
пöгўнўп салып ал-парїр.
Кадарҕан малын аралап ерткäндä
таг јаҕалї аңнап парїр,
kарсактыг аң kарбандырбїн
атып парїр Аі Мергäн,
kанаттыг kустў öрlöтпїн
öдўрўп парїр Аі Мергäн.
Аңны атына толдра артынды,
äл кўнўнä аілан кеlдї;
арҕа јонына ўläп јадыр,

јаксы теп кӧп пербін-јадыр,
јабал теп ас пербін-јадыр,
аілан келіп ak ебінӓ тӱзӱп јадыр.
Езік аjып кіріп келді,
алҕан kатты Ала Маңнык
ас тамаk салып азрап јадыр,
астӓн kарыны тозыб-одур,
арҕан позы семір одур.
Анаң сыkјыk ak ебінӓң,
аҕ-оі адының езірін алјыk,
кӱмӱс јӱгӧнӱн сусјӱk,
ол kара тӱнӓп kоңјыk.
Атар таң атkанда,
арыг кӱн сыkkанда
тасkары сыҕып атын kыіҕылады,
пазына јӱгӓнін суктӱ,
арҕазына езӓрін урдӱ,
атына ам алтаңјыk.
Арҕалыk сынны постады,
аңнап парі kустап парі,
kанат сӓп уjуҕар kус
Аі Мергӓн кӧрбін-јадыр,
kарсаk пугӱп оілір аң
Аі Мергӓн кӧрбін-јадыр.
Ертӓн парҕан Аі Мергӓн
ікі кӱнгӓ јеттрӓ јӧрӱп парір,
ала kараkkа пір немӓ кӧрбін-парір.
Ӱс там јерді тобра јӧрӱп
аіланыб-одур Аі Мергӓн.
Еді келірзӓ kара kаја тур-јадыр,
ебірзӓ саріна kарҕана аҕас ӧскӧн,
kара kајаны kысkырып ӱргӱтјӱk,
аң пар болар теп ӱргӱткӓндӓ
ӱс kулас сынныг kара тӱлгӱ

ӱкӱс салып оілап парїр.
Аҕ-оі атkа kамjы пазып
амды kеlïп ӱкӱс етjік,
kалынныг пудӱн сӧгӧ сапты,
kаттыг аkсын jара тартты,
арҕалыk сынына ас парїҕан
kара тӱlгӱнӱ jедӓ jӱгӱрдӱ.
Садаk kāп jа сустӱ,
kурлуk kāп оk сустӱ,
kӧскӧ салды jазын,
kербӓітӓ тартыб-алды,
тартып kеlïп ам атты,
ӱс kулас сынныг kара тӱlгӱнӱ
kезӓ атып салды.
Ӱс kулас сынныг kара тӱlгӱ
абаkаі jаkсы постуг пала пол-парды,
постуг пала ӧl-парїр.
Ылҕап тilӓнïп сӧlӧп jадыр:
«Карсаkтыг аңны атjаң,
«kара пастыг kізінï
«менï ноҕа аттың? теп jадыр.
Артыk тӧрӧн Аі Мергӓн сӧlӧдӱ:
«Кара пастыг kізі полып
«kізі позымынаң парып ползаң,
«kара пастыг kізі полып
«kарсаkтыг аңа ноҕа kубулҕазың?»
Ебіндӓ kалҕан алҕан kатты
Ала Маңныk абаkаі
алтын kу кеп кескӓн
анда уjуҕуп kеljік,
kараk jазы kан пол-тыр,
пурун сӱ пус пол-тыр.
«Аі Мергӓн алҕаным,
«абаkаі jаkсы постуг паланы

«ноҕа кезä аттың?» тедір.
««Карсактыг аң jӯгӯрзä
««kара пастыг кізі полыш
««kубулӯп jöргöнӯн kаідаң пілім.»»
«Улуг сенің jуртӯң ӯгä парар,
«āрлыг сенің jуртӯң āн парар,
«тоҕус там jердің озарінда
«kара jер пӯдӯп jатkанда тöрöн
«kыр аттыг Кыр Jотаі Мергäннің
«туңмазы пу пол-тыр.
«Ölбöп позың ам ölöрзӯң,
«пурнӯмынаң тінäрдä,
«пудӯмынаң пазарда
«пу jердің ӯстӯндä
«аны тастір ер jоҕул,
«kыр аттың алына кірäр
«туjуk тыпҕактыг ат jоҕул.»
Алып тöрöн Аі Мергäн:
«Андыг алыпты ескäндä
«тудӯзарҕа мен парабын,
«алҕан кізім Ала Маңнык,
«аіланып ебгä нан!
«āрлыг jуртӯңнӯ jаксы тут!»
Тура kонды Аі Мергäн,
аҕ-оі атkа алтанды,
аіландра тарты аранjуланы,
kамjы кöдӯрӯп аҕ-оі аттың
kалынныг пудӯн сöгö сапты,
kаттыг аксын jара тартты,
ӯс там jерді тобырыб-одур.
Тегіргä тірäн темір сын jадыр,
аның ӯстӯнä сыҕып кеljік.
Алып тöрöн Кыр Jотаі Мергäн
анд'оk одур тоҕасты.

«Тороба, Аі Мергäн!» тедір,
«ададаң тӧрӧ̄н ар jалђыс
«Алтын Пос туңмамны
«нођа кеlіп ӧдӱ̆р-салдың?»
Аі Мергäн jӧ̄ктаб-одур:
«Сенің туңмаң Алтын Пос
«kарсактыг аңа нођа kубулђан?
«Кан kудаі kарсактыг аңны
«kара пастыг кізӓ̄
«окпынаң атарђа салђан,
«атпін kаідı-дā етjікпін!»
Аттаң тӱ̆зӓ kондылар,
арђаларына кескäн
kалынныг kуjактары сустӱ̆лар,
ат ӱ̆стӱ̆нӓ арта тастадылар,
kапjађаі тоннарын кестı̆lӓр,
ас пеlгӓ ам jапсыстылар.
Ā̄ пӱ̆гӓ кӱ̆рӓстı̆lӓр,
емнı̆г kулуннı̄ сырластылар,
kазыра пӱ̆гӓ кӱ̆рӓстı̆lӓр,
kазыр торпактı̄ орластылар,
kолбынаң kакпан jердӓ̆ң
ӱ̆зӓ тартыстылар еттӓрін.
Jетті кӱ̆н кӱ̆рӓс-парlлар,
jергӓ тӱ̆спін-jӧрдӱ̆lӓр,
тођус кӱ̆н кӱ̆рӓс-парlлар,
тобраkkа тӱ̆спін-jӧрдӱ̆lӓр.
Азаkпынаң сірӓнı̆с-jӧрдӱ̆lӓр,
тегіргӓ тірӓ̄н темір сын
тек jазы тӱ̆с-jадыр,
kан тегірдің алтында
kанаттыг kус
уjазында jатып полбı̆н-jадыр,
kара jердің ӱ̆стӱ̆ндӓ

карсактыг јаксы аң
інідä јатып сыдап полбін-јадыр.
Кызарып ӧскӧн еттäрі
сыдап полбін тӱгäн-пар-тыр,
када тӧрӧн каннары
када сугјылап каілып јӧр.
Аі јаксы алысканда,
јыл јаксы ертіскäндä
албан кӱстäрі тӱгäн-јӧр,
ал саглары ӱзӱl-јӧр.
Аі Мергäн ам сӧlӧп јадыр:
«Кыр Јотаі Мергäн токталың
«ікі наіјы ам полäл!»
Кыр Јотаі јӧктап јадыр:
«Ададаң тӧрӧн Алтын Пос
«ам ӧдӱртӱп салып
«ноның наіјызы полјаңмын.»
Анаң кеlіп кабыстылар,
аі јаксы алыс-јадыр,
јыл јаксы ертіс-јадыр.
Алып тӧрӧн Кыр Јотаі Мергäн
азакпынаң ас пасты,
ајабынаң кӧп тајанды,
оңар наннап оң коллап јӧр,
тескäр наннап тегäilӓп јӧр,
кол ујӱна сыңара кӧдӱр-парі,
табылңыдаң тартындырбін парі,
карңанадаң кабындырбін парі,
тегірдің алтыбынаң
кӧдӱр-кеlіп ам тастады,
Кыр Јотаідың арыг тыны ам ӱзӱlдӱ.
Алып тӧрӧн Аі Мергäн
аксының тынына арылызып парі,
пурнунӱң тыны пурлуңӱп парі,

оiлап keлгäн аҕ-оi ат
оiда парiҕан Аi Мергäннi
јалбаk саҕырызын салып јöлöп тур,
тӱңдäрä парiҕан Аi Мергäннi
тӱгä полҕан јалынын салып јöлöп тур.
Амды ӱскӱрӱп тын алынды,
сыҕырып саҕыс алынды.
Сынмāнда сыны kалҕан,
ӱзӱлбäндä тыны kалҕан.
Оiлап keлгäн аҕ-оi атына
алтап полбiн-дыр Аi Мергäн.
Аi Мергäн ам сōлöдӱ:
«Алтыма мӱнгäн аk атым,
«арҕаңа kаiдi алтанiм?»
Аk ат алнына јада-бердi,
јадып јöргöндö алтанды,
алтанабас аk атына,
јер јуртӱна талазыб-одур.
Аi парар јергä
ара kонып парыб-одур,
јыл парар јергä
јеттi kонып парыб-одур.
Арҕалыk сынҕа сыҕып keлiп
kарап кöрӱп јадыр,
јабаҕа азаҕы јарылбiн-дыр,
kулун азаҕы тентiбiн-дыр,
āрлыг јуртӱ пӱдӱн-јадыр.
Енiп keлiп ам тӱстӱ,
абаkаi јаkсы Ала Маңныk
удура сыҕып keлдi,
kолдаң kапты Аi Мергäннi,
kолтуkтаң јöлöдӱ,
аҕ öргōгö кiр-keлдi.
Аi Мергäннiң kаттынаң

абакаі јаксы Ала Маңныктаң
постуг пала тöрöп тӱ̆р.
Аі Мергäн алтын сірǟгä одурдӯ,
абакаі јаксы постуг пала
тура-kонды, оілап кеlдĭ,
пабазы Аі Мергäннің
азаҕына тӱ̆зӱ̆п јадыр,
аксынаң оксан-јадыр.
Аі Мергäн палазын kујактап
оксан-јадыр палазын.
Алҕан кізі Ала Маңнык
ас тамаk салып тыр.
Аі Мергäн јіб-одур,
астǟн kарыны тозыб-одур,
арҕан позы семірĭб-одур.
Алҕан kатты ам кеlіп
кöбöң тöзöк тöзöдӱ̆,
кöбöскö јöрҕанны јабындылар,
јатыб-ыстылар kујактап.
Ол kара тӱ̆нäп kондылар,
сарҕалып таң атты,
саҕылып kӱ̆н сыkты,
кöгöрӱ̆п таң атты,
кöстölӱ̆п kӱ̆н сыkты.
Аі Мергäн ам тур-кеlдĭ,
алҕан кізізінä сölöп тур:
«Таг јаҕалī аңнап пар-кеlім!
«талаі kасті kустап пар-кеlім!
Пǟрының сыkkан палазы,
постуг пала оілап кеlјік,
пабазы оkсанып
сölöб-одур Аі Мергäнгä:
«Пабаң, пабаң Аі Мергäн,
«аk јазыда тöрöн

«jaбā kулактың уjа салђан jерінä
«ам jолыңда урунзаң
«палазын ађыл-пер мä!
«постуг пала оінīрђа
«ол jaксы полjаң!» тедiр.
Алып тȫрȫн Аі Мергäн
палазын kуjактаб-алып
оксаныл сōlöп тӱ̆р:
«Карāмның оты сензің,
«kара jалђыjыма сā
«ађылып перäрбін!» тедiр.
Сыђып kелді Аі Мергäн
ађ-оі атkа алтанды,
арђалыk сынына jортыб-одур,
арђалыk сынны постады.
Таг jађалī аңнаб-одур,
kарсаk пӱ̆гӱ̆п оiлīр аң
jер таппīн-jӧрдӱ̆,
аk талаiђа еніп jортты,
талаiды kастī kустаб-одур,
kанат сāп уjуђар kус
jер таппīн-jӧрдӱ̆.
Карак jазы kан пол-тыр,
пурун сӱ̆ пус пол-тыр:
«Нумурт kарāмның сōлары полдыба?
«нумуk пазымның jадары полдыба?
«Кан kудаі салђан аңны
«кем сӱ̆р-парђан?»
Атының аксын аiландрып
наныб-одур ебінä,
нанып keліб-одурза
kал сарыг пӱ̆ткäн jер jадыр,
еркäктіг тізiліг
ікі jабā kулаk уjа сал-тыр,

јабā kулактың ікі пала
еркӓктĭг тізіліг ујада јадыр.
Ікі јабā kулактың ікі палазын
ал-јадыр Аі Мергӓн.
Ар јалҕыс постуг паланың
јаkӓн полҕан јабā kулактың палазын
kоіныпа суҕўб-алды,
аҕ-ебінӓ аіланып паныб-одур.
Арҕалыk сынҕа сыҕып келĭп
āрлыг јуртўн kарап тур.
Абаkаі јаксы постуг палазы
алтон сўрбӓјĭ арҕазына јаіл-јӧр,
јеттон сўрбӓјĭ еңнā јаіл-јӧр,
егір сынның алтында
јеттон kыспынаң оінап јӧр,
алтон kыспынаң оінап јӧр.
Ары аіланып алтон kыспынаң
алтон кӧг ырлап јӧр,
пері аіланып јеттон kыспынаң
јеттон кӧг кӧглӧп јӧр.
Аі Мергӓн пабазын кӧрўп
удура оілаб-одур постуг пала.
«Езӓн пабаң!» тедĭр,
«јабā kулактың пабазын аҕылдыңба?»
««Аҕылҕабын, kара јалҕыјым.»»
Алып тӧрӧн Аі Мергӓн
kоінынаң сустўб-алды,
алып пердĭ палазына.
Постуг пала оілаб-ысты,
алтон kыспынаң
тагдаң тагга оінап јӧр,
јеттон kыспынаң
kырдаң kырҕа кӧглӧп јӧр.
Аі Мергӓн ебін-зӓрĭ келдĭ,

Ала Маңнык kолдаң kапты,
алтын сірāгä одургтӯ,
астың тадылīн сал-тыр,
астāн kарыны тозыб-одур,
арҕан позы семірі̆б-одур,
кöбöң тöзöн тöзöп јадыр,
кölбöскö јōрҕанын јабындылар,
kада кеlіп јаттылар.
Орта тӯннӯң тузӯнда
ат палҕајаңда турҕан аk ат
аjīн кістäjік:
«Алып тöрōн Аі Мергäн,
«kаіран менің äм кӱlім,
«табраk тур-кеlік, сыҕып kеl!»
Аі Мергäн ас кіс тонын
јаҕа пастаң kарбајыk,
еңнінä кесjік сыҕа-kонды.
Оілап кеlіп сурӯп тӯр:
«Но нäмä кістäдің,
«аранјула аҕ-оі адым?»
««Äм кӱlім Аі Мергäн,
««ноҕа кістім?
««kара јалҕыс палам тāнің
««пазыңны јіјäң аіна пол-тыр,
««постуг менің палам тāнің
««кејäгі јабā kулактың палаларының
««kанатына пijік пазып салыб-ыстыр.
««Тоҕус там јердің озарінда
««ертä пурунҕӯ Кыр Јотаідың
««алып тöрōн туңмазына
««аk кыр аттыг Ар Јотаіҕа
««улуг алып, улуг кӱјӱк;
««пудумынаң пазарда
««пурунӯмынаң тынарда

««аның ӱстӱнä сыҕар
««јер ӱстӱндä алып јоҕул.
««Јабā кулактардың kанатына
««пiјiк пазып салҕанны
««Ар Јотаiҕа ызып тыр.
««Ар Јотаi келiп менï алзын!
««пабамны келiп ӧдӱрзӱн!
««āрлыг јуртӱн сӱр-парзын!
««Табрак парāл, āм кӱлiм.
««Јајан јаксының iстï ајызы
««јабā кулактың палазына
««јолда-дā јетäрбiс.»»
Алып тӧрӧн Аi Мергäн
аiланып келiп оiлап сыкты,
јӱгӱр-јӧрӱп јӱгäннäп јадыр,
ебiр-јӧрӱп езäрлäп јадыр,
алтаныб-алып аҕ-оi атkа,
кӧдӱр келiп kамјы салды,
kалынныг пудӱн сӧгӧ сапты,
kаттыг аксын јара тартты,
аҕ-оi ат ам ӱкӱс еттï,
аi парар јергä
ара-дā kонмiн јетiб-одур,
јыл парар јергä
јеттi-дā kонмiн јетiб-одур,
ӱс там јердi тобырыб-одур.
Тобыр келiп кӧрӱп тӱр,
тегiргä тiрäн темiр сын
алнында кӧрӱнӱп тур.
Јабā кулактың iкi палазы
темiр сынҕа сыk-парiлар,
темiр сынның ӱстӱндä
кузуk аҕајы тур-тӱр,
јабā кулактың палалары

аның пазына парып kонјыktар.
Аның озарінаң пері
ак kыр атка мӳнгäн Ар Јотаі
ас keljік темір сынны,
арҕа моіны алтон kарыс,
еңні моіны еліг kарыс.
Кузуk аҕастың пазында одурҕан
ікі јабā kулактың палазы
Ар Јотаіның еңнінä
ујуҕӳп келіп kондылар,
Ар Јотаі алыб-алды,
ікі јабā kулактың палазының
Аі Мергäннің kызы
kанатына паскан щјігін
ам кöрӳп kыҕыр-тыр.
Постуг пала пазып тыр:
«Аҕ-оі аттыг Аі Мергäнні
«пабамны келіп öдӳрзӳн!
«мені алзын, Ар Јотаі!»
Алып тöрöн Ар Јотаіның
погда полҕан јӳрöгӳ
портылып тур аны кöрӳп
поҕанҕа аның kабырҕазы
кіртілäп тур аны кöрӳп.
Алып тöрöн Ар Јотаі
kурлуҕӳн kарбі ок сустӳп тӳр,
садаk kарбі ја сустӳп тӳр,
кöскö салып јадыр,
кербäітä тартып тыр,
тартып келіп ам позатты.
Сырыk табызы сыстї тӳстӳ,
коста табызы köлі тӳстӳ,
Аі Мергäннің оң еңнің
окпынаң кезä атты,

Ар Јотаі арҕалык сыннаң
ендрä јортып келдĭ,
Аі Мергäннĭң мўнгäн атын
јібäк тынынаң kарбап алды,
аттаң аңдара тартты.
Сāрсык kолбынаң
ам kеl-кўрäстīläр,
јетті кўнгä јäттрä
ікōläң кўрäстīläр,
Аі Мергäннĭң сāрсык kолдың
сā албīн полды.
Ар Јотаі аны kāб-алды,
азаҕын kолын пір јергä палҕајык,
аk аттың kузуруҕўна палҕајык,
аk атты тінĭнäң алјык,
Аі Мергäннĭң јерĭн-зäр сöзўрўб-одур.
Арҕалык сынҕа сыҕа-kеlјĭк,
арkы сарīн kарап кöр-тўр,
Аі Мергäннĭң āрлыг јуртў
арkы сарīнда јат-јадыр.
Аі Мергäннĭң ар јалҕыс kызы
алтон kысныпаң
аk тасkылдың алтында
арсаk пеlнĭң ўстўндä
ојын сал-јадыр.
Јеттон kыспынаң
јўгўрўп келĭп кöг сал-јадыр.
Аі Мергäннĭң ар јалҕыс kызы
Ар Јотаіды кöрўп тўр,
алтон kыстаң јара оілады,
јеттон kыстаң јара оілады,
Ар Јотаіҕа јетĭп келдĭ.
«Тороба, алып кўlīм,
«алып тöрōн Ар Јотаі!

«jajан kосkаным сензің,
«kудаі салҕаным сензің,
«пабамны ӧдӱр-сал табраk!
«менї kат етїп ал табраk!
«kадырҕанымны kajырабас!
«kамыk еlімнї сӱрӓбӓс!»
Алып тӧрӧ̄н Ар Јотаі
постуг палаҕа сō̄lӧб-одур:
«Аданаң аjї, палаjаk!
«адазын ӧдӱрӱп салып
«палазын kаідї алjаңмын?
«адаңның ікі kолын
«емнӓп періп ыза-перім,
«kудаі пергӓн сен палаjакты
«абаң kолыбынаң перзїн мā̈!
«тоі етїп перзӓ аларбын.»
Постуг пала сō̄lӧп тӱр:
«Пабамны тіргїзӓр ползаң
«kол азаҕын сестӓр ползаң
«сā̈ парбаспын, Ар Јотаі,
«емjӓгїмнї туттӱрбаспын,
«ерім сенї етпӓспїн;
«пабамны сен ӧдӱрзӓң,
«сā̈ парабын, Ар Јотаі.»
Ар Јотаі jӧ̄ktап jадыр:
«Пабаңны мен ӧдӱрзӓм
«сенің kолыңны сындырабын,
«сенің пудӱңнӱ сындырабын,
«сенің kарā̈ңны тезӓрбїн,
«сібӓkjінї сенї етӓрбїн!»
Ар Јотаі kӧрӱп турза
аk талаідың kазынаң
кізі пазып kеlїб-одур.
Абаkаі постуг пала

ол кізі-зäр оілап парӣр,
ол кізā̈ јеттрä оілап келјӣк,
оілап келӣп: «Тороба!» теп тӣр.
«Ј̇ердäң ꝁара сыраілыг,
«јетті ꝁадыл јербӣнäң тон еткäн,
«сāрызы ꝁараꝁтыг,
«менӣ аларзыңма?»
««Аларбын сенӣ, постуг пала!»»
«Алар ползаң, табраꝁ кеl!
«пабамны парып ō̆дӯр!»
««Пабаң ꝁаіда полјаң?»»
«Аꝁ аттың ꝁузуруʓӯна
«алып тӧрō̆н Ар Јотаі
«пабамны палʓап салʓан.»
Пастап јō̆р аны палајаꝁ,
пастап оілап јетӣп келзä
аꝁ аттың ꝁузуруʓӯна
палʓап салʓан Аі Мергäн,
Ар Ј̇отаі тінӣн тутӯп тӯр.
Постуг пала сō̆lō̆п тӯр:
«Ат ꝁузуруʓӯнда палʓап салʓан
«Аі Мергäн абамны кес-сал!»
Ј̇ердäң ꝁара сыраілыг Ј̇едäр Мōс
Ар Ј̇отаідаң ꝁоруʓӯп тур.
«Арʓадаң алʓан Ј̇едäр Мōзым
«Ар Ј̇отаідаң ноʓа ꝁоруꝁ-тӯрзӯң?»
Ј̇едäр Мōс сō̆lō̆п јадыр:
«Кізі кӧрбō̆н немä полза
«Ар Ј̇отаіны кӧрзӯн!
«кізі еспāн немä полза
«Ар Ј̇отаіны ессӣн!»
Атының аксын аіландра тартјыꝁ,
тес-парӣр Ј̇едäр Мōс.
Абаꝁаі јаксы постуг пала

оілап келјік Ар Јотаі сары,
Ар Јотаінып атын тінінäң kапјык,
аксын ајып постуг пала
Ар Јотаіҕа тӱкӱрјӱк.
Ар Јотаі аты позыбынаң
тас полып турўб-ысјык.
Сōlір тіlі јоҕул,
тутар kолы јоҕул,
пазар азаҕы јоҕул,
кöрöр kараҕы јоҕул.
Аіланып келді постуг пала,
Једäр Мōсты kыҕырлап јадыр,
Једäр Мōс аіланып јорт-јадыр.
«Ар Јōтаі тас полҕанда
«пабамны парып öдӱр!»
Оілап келјік Једäр Мōс,
молат kылыспынаң
Аі Мергäннің моінын
кезäргä јöр-јадыр.
Аі Мергäн сōlöп јадыр:
«Пір сōlір сöзӱм пар,
«öдӱрбä! ес сöзӱмнӱ!
«менің јалҕыс постуг паламзың!
«карāмның отызың!
«kарнымның kурјуҕузуң!
«адыңны адап перім;
«аның сōнда öдӱрткäізің.
«Аі Мергäннің јалҕыс палазың,
«Ала Маңнык абакаінын
«јер јалҕыс kызызың,
«адың Алтын Арыг ползын,
«кезäр ползаң ам кес!»
Једäр Мōс ам келіп
kылыспынаң кезä сапты,

Аі Мергäн ам öl-пар-тыр.
Аі Мергäннің kамык јоны
ам келіп ылђасты,
іјäзі Ала Маңнык
ам келіп сыктады.
Абаkаі јаkсы Алтын Арыг
Једäр Мōсkа сōлöп јадыр:
«Пабамның kадарђап малын
«kајырыб-одур, Једäр Мōс!
«пабамның kамык јонын
«сўрўб-одур, Једäр Мōс!
«kаптыг езін тебā јўктöп,
«ебдäгі езін атkа артып
«ебің сäр парāл!
«Алђан ерім Једäр Мōс,
«пу турђан ађ-оі аттың
«ікі азāна тођус kадыл
«молат кізäн сук!»
Једäр Мōс ам келіп
тођус kадыл молат кізäн
ађ-оі атының азāна суктў,
арђазына јеттон пут
јес тоkпаk артып салды,
јетті тастың kолына перді,
јетті тас усkазып алдылар;
аттың köјіні ас сāп јöрläр,
пазына köп kамјылап јöрläр.
Абаkаі јаkсы Ала Маңныkkа
ам јетіп kелділäр.
Kелзä Ала Маңнык
ајы kўнў јет парђан одур-јадыр.
Једäр Мōс kолдаң kаңјык,
kол азāн kазра
тартып палђан турдў,

kара kазра kузуруҕўна
палҕап турдўлар абаkаіны.
Кадарҕан кöп малны
kајырып ам одурлар,
kамыk јонын сўрўб-одурлар.
Абаkаі јаkсы Ала Маңнык
пала кöктї маклаб-одур,
енä кöктї elтilä̆б-одур:
«Ар јалҕыјым Алтын Арїм,
«јалҕыс позыңның јазы јеткäн
«іјäңнї ноҕа јазыктап парїзың?
«jalāн јаkсыдаң
«kајан-дā полза јазыk јетäр.»
Ескіргäнін естäр јоҕул,
сölöнін тыңнїр јоҕул.
Кадарҕан малдың аразына кіргäн
kара kазра Ала Маңныkты
сöзўрўп ам пар-јадыр.
Ала Маңнык јаkсы абаkаі
ала kараҕы јарїр тузў јет-keljік,
алтын тāгä сезіlä̆ргä јöр,
ајін keliп ылҕап парїр:
«Кадарҕан менің малым kара kазра,
«ала kарāм јарїрҕа јöр.»
Аны ескäндä kара kазра
сāгї јоk kўндä сāктäп јадыр,
Ала Маңныkты јазырар
јолда јер таппїн·јадыр,
адаі јазынары јоk аk јазы kуба сöl,
ары оілї-дыр, пері оілї-дыр,
оілап турза kазың аҕас тур.
kазыңның алты кöңнöі пол-тыр,
аны аңдарыб-ысјыk.
Ала Маңнык кір-парјыk.

Кара kазра малҕа kозылјык,
kада парїр малбынаң,
kада парїҕан Једäр Мōс пiлä-јоҕул.
Једäр Мōстың јуртў
таiҕаның орта пўрўндä,
аҕып парҕан kара сугнўң kазында.
Камык јоның kара сугдуң kазында
јуртатты Једäр Мōс.
Једäр Мōстың ебї
алты пулуңнуг тас тўра,
алҕан kаттын ā кїрдї,
Аi Мергäннїң езїн ебгä кїрдї,
аk атты ал-kеlїп
аҕасkа јапсыра палҕады.
Аранјула аҕ-оi аттың
kарак јазы kан полып,
пурун сў пус полып,
ылҕап тура-дыр аҕаста.
Кара кўнäртä ылҕады,
аkсына суг пербїн турўлар,
kарнына от пербїн турўлар.
Ол kара тўнäп kондылар.
Атар таң атkанда,
арыг кўн сыkkанда
Алтын Арыг сōлōп јадыр:
«Аданың аjї, енäнїң kokыjы,
«kара пазыбысты јїргä-јōр!
«kара саҕыстыг ijäм
«Ала Маңнык абаkаi
«ам пїр ōл тўб-ал-тыр.
«Артык јаkсы ер ползаң
«парып ijäмдї ōдўр!
«олҕымынаң kада ōдўр!»
Кара тор'атын езäрlāдї,

Ала Маңныkkа пар-сыкты.
Аі Мергäннiң аҕ-оі аты
парҕанын пiliб-алды,
тöрт азāна кiзäн сук-салҕан,
jеттон пуг jес токпаk
арҕазына артып салҕан,
kара тöстӱ̆г kазыңа
ӱ̆кӱ̆с етїп оілаб-одур.
Аk jазы kуба сölдӱ̆ң
орта пӱ̆рӱ̆ндäгї kазына jет-кеljiк.
Карап турза Ала Маңнык анда полды,
кöксӱ̆ кӱ̆мӱ̆с, кöjӱ̆гӱ̆ алтын
ōлакты kуjактаб-одур.
Кезiнäр тоны joҕул,
тöзöнöр тöзöгӱ̆ joҕул,
jастанар jастыҕы joҕул,
jабынар jōрҕаны joҕул;
elӓп парҕан одур-jадыр.
Аҕ-оі ат сōlōп jадыр:
«Колындаҕы пу палаjакты
«табраk пер мā!»
Ала Маңнык ал-перjiк,
алып пергäндä аксына ызырыб-алjык,
ӱ̆кӱ̆с етїп оілап сыкты,
Ала Маңнык анд'оk одур-kалды.
Jедäр Мōс kара тор'адын kамjылап,
аҕ-оі атты сӱ̆рӱ̆б-одур,
аk ат кеl-jасса
тегiрмiнäң тең jалбаk
теңiс талаі jадыр.
«Аксымда jöргäн пу jалҕыjын
«Jедäр Мōстың kолында ōlгäнjä
«аk талаідың кер палыҕы jiзiн!»
Аk талаіҕа кiрä салыб-ысjык,

аілактаныл ak-парïр.
Аранјула ak ат аіланды,
јердäң kара сыраілыг Једäр Мōс
аӈ-оі атkа јет-келдï.
Јібäк тінїнäң туттў,
тобырјыkпынаң kамāна сапты,
аӈ-оі ат етїнїң аӈрīн
сыдабīн ылӈап парды,
Ала Маңныkkа јет-келдїлäр,
Ала Маңныk јат-јадыр,
kарынында аӈы јоk,
kараӈында уіӈу јоk,
арӈазында кебї јоk.
Јердäң kара сыраілыг Једäр Мōс
Ала Маңныkты тудўб-алды,
kол азāн kазра тартып палӈады,
ak аттың kузуруӈўна палӈады,
ak атты јібäк тінїнäң алды,
јединіп парї аӈ-оі атты,
Ала Маңныkты сöзўр-парī.
Абаkаі јаkсы Алтын Арыг
іјäзїн kолдаң алды,
іјäзїнїң kолын сындырды,
kара кïс тон кезірдї,
kара кïс маімаk кезірдї,
ікі кöнöк алды,
іјäзїнїң kолына пердї.
«Пар, су аӈыл пісkä!»
Темір езрäкпїнäң
іјäзїнїң пазына сок-јадыр.
Іјäзї ылӈады, сыkтады:
«Äі палам, kајандā полза
«јас позыңа јајāннаң јазык једäр,
«јазы јеткäн іјäңнї

«ноҕа сāп jӧрзӯң?»
Суҕа пар-jадыр іjӓзї,
kараҕының jазы kан пол-тыр,
пурнунӯң сӯ пус пол-тыр,
алып келдї сӯн ебгӓ,
Алтын Арыг тамаk ет-jадыр.
Катынjызын пазоk суҕа ыс-jадыр,
темір есрӓкпїнӓң пазоk
пазын jара сāп jадыр.
Суҕа пар jады іjӓзї.
Аі Мергӓннїң аҕ-оі ат
аҕасkа палҕап салҕан,
талбаk полҕан тур-jатkан,
аны кӧр-jадыр Ала Маңнык.
Сāсkан арҕазына kоныв
етїн соkkылап jадыр,
етїн jіп jадыр.
Аҕ-оі ат ылҕап тур:
«Алып артыk jаkсы Аі Мергӓн
«ӓ̄м кӯlїм мӯнӯп jӧргӧндӧ
«артыk jаkсы ат полҕабын,
«ӓ̄мнӓң азып kалҕанда
«kанаттыг kус ала сāсkанҕа
«пазынjыk полдым,
«kалын етїмнї сӧгӧ сапты,
«kара jӯрӓ̄мнї сустӯп jідї.
«Абаkаі jаkсы Ала Маңнык,
«алҕан ерїң Аі Мергӓн езӓнїндӓ
«арамзарларҕа орта кӧрбӧс kат полҕан,
«алҕан ерїңнїң азып kалҕанында
«адаі jабалларҕа суҕа парып
«суг алып пер-jадырзың.»
Соkkылып jатkан ол сāсkан
соkkылїрїнда тоkтап kеlїп,

саҕырызына kоныш кеlіп
саірап кеlіп тапсап јадыр:
«Пу јердä ебрä јӧрдӱм,
«абаkаі јаkсы Ала Маңныkты
«мен таппадым,
«аранјула аҕ-оі атты
«мен таппадым.»
Аҕ-оі ат сōlӧп јадыр:
«Абаkаі јаkсы Ала Маңныk,
«но кераk полҕан сā?
«аранјула аҕ-оі атты
«нӧдäргä тіläп јӧрзӱң?»
««Аk-парҕан аk талаідың пеlтірінда
««тоҕус пулуңнӱг тас туралыг
««kараҕы јоk пабам пар,
««kулаҕы јоk іјäм пар,
««āр јастарын јеткіläп парҕан,
««ал позым јоҕары турҕан
««јетті јајāның kолында
««Пурkан полҕан постугбын.
««Аk талаіҕа аk-парІҕан
««ас аілыг јас ōлакты туткабын,
««kараҕы јоk пабама,
««kулаҕы јоk іјäмä
««алыш парыш пергäбін.
««Kараҕы јоk пабамның
««іcјäң немäзі пір-дā јоҕул,
««kулаҕы јоk іјäмнің
««јіјäң немäзі пір-дā јоҕул,
««ол палајаk kара кӱнäртä
««ес пербІн ылҕІ-дыр,
««тыс пербін ылҕІ-дыр,
««kаіран оk меніҥ тӧрӧткӧн іјäм,
««Ала Маңныk! теп ылҕі-дыр,

««kаiран оk пабам менің
««Аi Мергäннің аk аты теп ылҕı-дыр.
««Јер арҕазын ебрä јӧрдӱм,
««Ала Маҥнык тǟн абаkаi јаkсы
««kат кізіні таппадым,
««аранјула артык јаkсы
««аk атты тiläп јер ӱстӱндä
««јеттi аiландра мен тiläдім,
««артык јаkсы аҕ-оi атты
««јер таппадым.
««Аiлан нанып парiҕанда
««палҕап салҕан kатып салҕан
««аk јылҕы турҕанда,
««арҕаҥны соkkылап јадырбын,
««артык јаkсы аранјула
««kубул турҕан полҕазыҥма?
««аранјула Аi Мергäннің аk ады
««сен ползаҥ сӧ̄лӧп пер мǟ!»»
«Алып тӧ̄рӧ̄н Аi Мергäннің
«аҕ-оi аты менмін!» тедір.
««Сен ползаҥ аҕ-оi ат
««ас аiлыг јас ӧлаk пала
««аk талаiҕа аkkанма?
««аkkан полза сӧ̄лӧп пер!»»
«Ардап, јудап, еläп јӧргäндä
«аk таiлаҕа тастадым.»
««Сенің тастǟн ǟҥ полза
««парып аны аларзыҥма?»»
«Азǟмда јеттi kадыл молат кізäн,
«арҕамда јеттон пут јес тоkпаk,
«мäн парып полбассым!
«Сǟсkан полҕан постуг пала
«адаҥның аты но кізіні?»
««Адамның аты полҕан ертä пурун

««kара kул’аттыг Каттан Кан
««jоҕары турҕан тоҕус jаjāн
««ертä пурун марҕы етïп
««kасkы сар’аттыг Каjан Соланны
««тоҕус jаjāн алып пӳдӳргäн.
««Темір сынның ӳстӳндä
««тоҕус jыл тудусканнар,
««тоҕус jылдың пазында
««адамның арыг тынын
««ӳзӳп полбïн-jöрдӳläр,
««ала kарāның отын
««аk jаjāннар алып парҕаннар,
««ас аілыг jас позымны
««аk jаjāннар алып парҕаннар,
««аkсы тілï jоk Пурkан етïп
««одуртkаннар менï.
««Араңjула аҕ-оі ат ам
««ас аілыг jазыңны парып ал!»»
«Езäн jöрзöм jетäрбïн,
«ас аілыг jазымны аларбын,
«мен jеткäңjä азраб-ал!»
Ала сāскан аk талаіды
ендрä уjуҕӳп сыкты.
Ертäн парҕан Ала Маңнык
суҕа парбïн анда калып
тӳскä jеттрä ол сāсканның
jōктап jатканын тыңнап турҕан,
Ір туста ікі кöнöнä
суг урӳп ам нанды.
Ебïнä кіріп кеlгäндä
абаkаі jаkсы Алтын Арыг
темір езрäк kāб-алды,
пазын jара сапты.
«Ертäн парҕан позың

«Іргä јеттрä наныш кеlбін,
«немä сен ет-јаттың?
«Алҕан ерім Једäр Мōс,
«āр јастыг менің іјäм
«Ала Маңнык ноҕа ӯр пол-јадыр?
«уруннӯң сабы јоkпа?
«Аk талаіҕа тастāн
«олҕының сабын естіп
«Іргä јеттрä јöргäн полбаспа?
«Алҕан ерім Једäр Мōс,
«азыр тулінаң алып
«толҕап тартkан тобырјыkпынаң
«Ала Маңныкты сојып кöрдäк!
«ескäн полза сōlір!»
Јердäң kара сыраілыг Једäр Мōс
сірāдäң тура-kоңјык,
толҕап тартkан тобырјыҕын
ам алды āр kолына,
абаkаі јаkсы Ала Маңныкты
тулінаң kāб-алып
kамјыбынаң сојып јöр.
«Аk талаіҕа аҕып парҕан
«ас аілыг паланың сабын
«естіп јöргäн ползаң, Ала Маңнык,
«табраk сōlöп пер піскä!»
Арҕазының етін јара сапты,
іki тулін ӯзä тартты,
пір сōlöбöдӯ Ала Маңнык.
Пагда турҕан аk атты
парып сојып јадырлар.
«Теңіс талаіҕа тастāн
«ас аілыг паланың сабын
«естіп јöргäн сірäр ескäзіңäрбä?»
Аk атты соі-јадырлар,

ak ат пір немä сōlöбöдӱ̆.
«Еспāн ползāр jakсы!» тедïр.
Ол kара тӱ̆нäп kон-jадырлар,
орта тӱ̆ннӱ̆ң тузунда
абаkаі jaксы Ала Маңнык
турӱ̆п кеlïп jердäң,
ебïнäң сыk-парīр,
ат-сар оілап парīр.
Оілап кеlïп аҕ-оі аттаң
сурӱ̆п jадыр Ала Маңнык:
«Ала сāскан немä сōlöдӱ̆?»
Аранjула ат jaксы jōктады:
«Ak талаіҕа тастāн
«jалҕыjыбысты, палаңны
«ak талаі пеlтірïндä
«тоҕус пулуңнӱ̆г тас турада
«караҕы jok апjak кізі,
«кулаҕы jok енäі кізі
«азрап jадыр теп сōlöн тӱ̆р;
«тоҕус kадыл молат кізāнïмнï,
«Ала Маңнык, сестäк!
«jеттi пут jес тokпāмны
«алыш сал ам табрак.»
Ала Маңнык тоҕус kадыл
кізäнïн кестïп тур,
jеттон пут jес тokпāн
ал-салды Ала Маңнык.
Аҕ-оі ат сōlöп тӱ̆р:
«Ала Маңнык алтан мā,
«ікōlöң ōлҕына парāл!»
Ала Маңнып теп тур:
«Аданың аjі, енäдäң kokajы!
«алҕан ерïмнïң мӱ̆нгäн атка
«азыр тулуңнӱ̆г kат кізі

«kaiдI мен мўнјӓңмўн?»
««Elӓп јӧргӧндӓ, Ала Маңнык,
««мўнмӓскӓ ерікпӓ!»»
«Јaксы ерімнің јaксы атына
«јабал kат кізі мен мўнзӓм
«јајāннаң позыма јазык полар!
«Алыш ерімнің аранјула атына
«Ала Маңнык мен мўнзӓм
«ak kудаідаң обал полар мā!»
««Elӓп јӧргӧнўбўстӓ
««улуг јaксы kудаідаң істї ajIр,
««мўн табрak мā, Ала Маңнык!»»
Абаkаі јaксы Ала Маңнык
арјан от ўзўб-алды,
Ала Маңнык аластан-тур,
ерік јokта ам kel-мўндў,
ўкўс салып ak ат оілады,
ађыш јатkан ak талаі
салђылыш ам kалды,
тӧбўн јатkан kара јер
kыімырап ам kалды.
Теңіс талаіды еніб-одур,
алдынаң удур keліп
ат табызы естїl-јадыр,
ас аілыг јас паланың
сыты естїl-јадыр.
«Kаіран'ok аранјула ak атты
«кӧрӧрбінІм? кӧрбӓспінІм?
«Ала Маңнык ijӓмнї
«кӧрӧрбінІм? кӧрбӧспінІм?»
Ала Маңнык кӧрўб-одурза
kара kул'ат мўнўп салђан
торспаkја keјāліг
јас ōлаk kel-јадыр.

Ат пазына урунӯстӯлар,
езӓннӣ езӓннӓс-турӯлар,
мендӣлӣ менділӓс-турӯлар.
Ала Маңнык аттаң тӯзӓ kонды,
ас аілыг ǰас паланы
аттаң-оk тӯзӯрӯб-алды.
Куǰактастылар ікӧ̄лӧң,
оkсаныстылар ікӧ̄лӧң,
ас аілыгдаң еммӓ̄н
іǰӓзӣнің емǰӓгӣн
ӧ̄лак kелӣп ам ӓ̄п тур,
астāн kарыны тозып ǰадыр,
аkсы тілӣ ǰібіп ǰадыр,
арҕан позы семір ǰадыр.
«Іǰӓң Ала Маңнык,
«аҕып ǰатkан аk талаіҕа
«ноҕа менӣ тастāзың?»
««J̌ердӓң kара сыраілыг J̌едӓр Мōс
««ӧ̄дӯрӓргӓ kелӣргӓндӓ
««тузāн аҕ-оі аттың
««албын кӯǰӯ албӣн одурҕан,
««аǰырҕаныш ол тастāн;
««ǰердӓң kара J̌едӓр Мōстың
««kолына кірӣп ӧ̄лгӧ̄нǰӧ̄
««аk талаідың кер палыҕы
««ǰізӣн теп сенӣ тастāн.
««Аk ǰаǰāнның істӣ аǰып тур,
««аkсы тілӣ ǰоk Пурkан полҕан
««абаkаі ǰаkсы Аі Пӯрǰӯл
««ол тудӯп турҕан сенӣ;
««аk талаідың пеlтірӣндӓ
««kараҕы ǰоk апǰаk кізі,
««kулаҕы ǰоk енӓі кізі
««ол азрāн палам сенӣ.

««Е палам мӳнӳп kелгäн,
««kараӻынаӊ от köiгöн,
««kарынынаӊ тӳдӳн пурлāн,
««аранјула kара kул'ат
««кемнiӊ аты пар-полӻан?»»
«Кемнi ползын kара kул'ат!
«kараӻы јоk ащјакті
«азрāн пабамнi полӻан!»
««Аранјула kара kулазын
««kаідаӊ алып мӳнгäзӳӊ?»»
«Kаідаӊ алып мӳнiм?
«аk талаідаӊ менi тутkан
«Пуркан полӻан Аі Пӳрјӳл
«kара kулазын аӻылып kелгäн.
«Езiгiнiӊ алнында
«kан тегiргä тiрi öскöн
«пöзӳк kара kаја пар,
«алтын kалkылыг пол-тыр,
«kара kул'ат ā пектäн пол-тыр,
«анаӊ сыӻарып kара kулазын
«аӻылып kелгäн Аі Пӳрјӳл,
«мā перiп мӳндӳргäн.»
««Аранјула kара kул'ат
««ам kаідāр парӻан?»»
«Kаідар парзын kара kул'ат?
«алтын kалkалыг kара kајā
«ā кiргäн kара kул'ат.
«Kара kајаныӊ алтын kалkазы
«алты самактыг пол-тыр,
«артык јаkсы алып kелзä,
«kара kул'атты кöрзö
«аны öдӳрӳп салар,
«андаӊ kоруӻуп пектäн.
«Јä iјäӊ ам парāл!

«азрāн менï kараҕы jok
«пабама ам парāл!
«азрāн менï kулаҕы jok
«ïjāмä ам парāл!»
Аранjула аҕ-оï атkа
ïкȫлöң алтаныб-одурлар,
тоҕус пулуңнӱг тас турā jеттïлäр.
Аранjула аҕ-оï ат
āспына тïлläп турҕан
jас ōлаkkа сȫлöп тур:
«Jä, мында тӱ̄зӱ̄ңäр!
«пïс мында kалāл!
«сен ас аïлыг jас ōлаk
«kара сāккä kубулӱ̄б-ал!
«тас тураның тӱ̄мдӱгӱ̄нä
«jазынып одурӱ̄б-ал!
«Кас kаңрап kеläр
«азаҕына аk öртȫк ал-kеläр,
«ол тӱ̄мдӱ̄ктäң кïрïп парар.
«Кïрзä тӱ̄мдӱгӱ̄н тулҕаб-ызарзың.»
Паjаҕы ас аïлыг ōлаk
ат пазынjа kара сāккä kубулдӱ̄,
уjуҕӱ̄п сыk-kелдï,
тоҕус пулуңнӱ̄г тас тураның
тӱ̄мдӱгӱ̄нä kонып jапсыныб-одур,
kара сāк полып кöрӱ̄б-одур,
аk талаïды jоkтап
kаңрап kас тапсаб-одур,
уjуҕӱ̄п kелïп ол kас,
тӱ̄мдӱ̄ктäң кïрïп kеljïк.
Анда одурҕан jас ōлаk
тӱ̄мдӱгӱ̄н тулҕаб-ысjыk,
езïгïн аjып кïрïп kеljïк.
Абаkаï jаkсы постуг пала

анда одурҕан полҕан,
аі тезä алтыны јоҕул,
кӱ̄н тезä кӱ̄мӱ̄јӱ̄ јоҕул,
алтон сӱ̄рбäјї арҕазына јаіл-тур,
јеттон сӱ̄рбäјї еңнінä јаіл-тур.
Āр јастыг караҕы јоk апјаk,
āр јастыг кулаҕы јоk енäі
столдың ӱ̄стӱ̄нä салҕан
алтын табакта kāрҕан ӧртӧктӱ̄
јіб-одурлар ікӧ̄лӧң.
Постуг пала ылҕап тур:
«Теңіс талаідаң тутkан
«туңмам, ноҕа тулҕадың
«сыҕар менің тӱ̄мдї̄мнї?
«јајāннаң јас позыңа јазыk полар!
«kудаідаң сā обал полар!»
««Јазыk полза мā полар јас ораіҕа
««јазыныш јӧргӧн сенї тутkаннаң ар.»»
Āр јастыг абысkа сӧ̄лӧп тӱ̄р:
«Ас аілї̄наң сыҕара
«азрап алҕан менің палам,
«мӱ̄н парҕан kара kулаң kаіда?»
««Салыб-ысkабын, абысkа,
««алты самаkтыг kара kајā
««пектäп салҕам kара kул'атыңны.»»
«Јä, пір јō̄k јō̄kтап перї̄м!
«пурун, палам, пу јердің ӱ̄стӱ̄ндä
«kара kул'аттың алына kї̄рä
«јӱ̄гӱ̄рäр ат јоk полҕан,
«пудумнаң пазарда менің ӱ̄стӱ̄мä
«сыҕар алып јоk полҕан.
«Артыk саҕызыма пас полбї̄н
«јер ӱ̄стӱ̄ндäгї јеттон алыпты
«тозы kолҕа алҕабын,

«јанҕа пастырып
«арҕазы паска јердäгі̆
«алтон алыпты артыk кӱ̆јӱ̆мä̆
«салдып туруп албан алҕабын.
«Кара јердің ӱ̆стӱ̆ндä̆
«kабыс тудӱ̆зар алып таппāбын.
«Аң сōнда јоҕары турҕан
«јетті јајāнмынаң марҕысkабын,
«јоҕары турҕан јетті јајāн
«kасkа сар'аттыг Кајан Соланны
«улуг алыпты пӱ̆дӱ̆ргäннäр.
«Кајан Соланны мен тастазам
«јетті јајāн пазын пілäргä мäн,
«мен тастадып мен ӧ̆лзӧ̆м
«алып тӧ̄рӧ̄н Кајан Солан
«менің јуртӱ̆мда одуртарҕа,
«kара јалҕыс Аі Пӱ̆рјӱ̆л
«менің паламны аксы тілі̆ јоk
«аk јајāн kолында Пуркан етäргä̆
«сӧ̆с пергäбі̆н.
«Анаң kелі̆п тудусkабыс,
«јетті кӱ̆н тудусkабыс,
«јетті кӱ̆н тā̆ні̆м пілі̆п јӧ̆рзӧ̆м
«јетті јыл пол-пар-тыр,
«тоҕус кӱ̆н кӱ̆рäскä̆бі̆с,
«тоҕус кӱ̆н тā̆ні̆м пілі̆п јӧ̆рзӧ̆м
«тоҕус јыл јет пар-тырбыс,
«тоҕус јылдың пазында
«азаkпынаң ас паскабын,
«ајаkпынаң кӧ̆п тајанҕабын,
«ејä̆kпі̆нä̆ң ас паскабын,
«ергä̆kпі̆нä̆ң кӧ̆п тајанҕабын.
«Карҕанадаң kабындырарҕа пербā̆н,
«табылҕыдаң тартындырарҕа пербā̆н,

«кӧдӱр-кеlіп тастāн менї,
«арыг тынымны ӱзӱп полбāн.
«Арыг тынымны ӱс полбін,
«ала kарāмның отын сустӱп парҕан,
«азыр kолымнаң ергāмнї кескäн,
«ікі ергāмнї кезäбäс,
«аның істїнä kарāмны сykkан,
«jӱргäн kасkа сар'аттың
«kулаҕына сykkан.
«Аранjула аk атына
«мӱнӱб-ал ам, палам,
«арлыг jуртӱна аіланып нан!
«алар сенїң кізің пу одурҕан
«Аі Пӱрjӱl менїң палам полар.»
Сыҕа kонды пу ōлаk,
аҕ-оі атkа алтанды,
іjäзїн Ала Маңныkты
кӱмӱс jӱстӱк етїб-алып
kолына суҕуб-алды.
Камjылīр kамjызы jоҕул,
суҕар jӱгäнї jоҕул,
алтанып ам jӧр сыkты.
Едī парīза jер тозыны
тегірга азыб-одур,
кӧрӧр тезä jас ōлаk,
алтын тӱктӱг аҕ-оі ат
удура кеl-jадыр.
Пар темїн темініп салҕан,
алтын езäр урӱлҕан,
кӱмӱс jӱгäн суҕӱлҕан,
kалынныг темір kуjаҕы
кезїн тергä пӧктӧрӱп салҕан,
тоҕус тозының терäзїмäң
толҕап тарkан тобырjыk

алтын іlјірбä паг еткäн
езäрдің алын kазына іl-салҕан.
Алтын тӱктӱг аҕ-оі ат
кіңрäді кістäб-одур,
kаңрады оҕураныб-одур.
Алтын тӱктӱг аҕ-оі ат
алып тӧрӧн пу ōлаkkа
јӱгӱрӱк кеlіп једä-тӱстӱ.
Аттың моінын kујаkті
ылҕап тыр пу ōлаk,
kалын kујаҕын сестіб-алјыk,
еңнінä тастап кес-тір,
kара пāрлыг алтын ортаkшын
ам kурјаныб-алды,
кӧскӧ салып тартып тыр,
тоҕус текпäнің пазына
сыҕара тартып тыр.
«Ер сенінä јетсäм
«он ікі текпä пазын
«kодра тартарбын!»
Аранјула аҕ-оі атkа
ам алтанды пу ōлаk,
анаң кеlіп кӧрӱп тӱр,
алтын езäрдің kамāнда
алтын підäрlіг піјік пас-тыр,
аk јајāннар пазып тыр.
«Аі адалыг ползын!
«кӱн іјälіг ползын!
«алтын тӱктӱг аҕ-оі аттыг
«Алтын Кус ползын!» адап тырлар!
Алтанабас ам јортып сыкты,
аі парар јергä
ара kонмін парī,
јыл парар јергä

јетті kонмін парі.
Аі јаkсы алысkанда,
јыл јаkсы ертіскäндä
äртä пурунђу Једäр Мōстың
јері јуртўна ам јетті.
Калынныг таіђаның орта пўрўндä,
kара сугдўң kазында,
алты пулуңнўг тас тураның
тастындађа ат палђајаңда
kара тор'ат анда тур-јадыр.
Једäр Мōс јестін kыіђыр-јадыр.
Једäр Мос сыђара kонјыk,
пöрўгўн kолтыkkа kысты,
Алтын Кус јўрјäнің аттын ал-јадыр.
Алып јаkсы ōлаk тўзä kонды,
алтын кејäгäдäң kапты,
толђап салђан тобырјыkпынаң
сојып тыр Једäр Мōсты,
ајыг ўнў тегіргä естілді:
«Каіран јўрјä нођа соідың мені?»
««Ертä пурун Аі Мергäн
««адамны kылыспынаң
««нођа кескілäп öдўрдўң?»»
«Алтын Арыг сенің јајаң
«кес теп сōлöгöндä кестім.»
««Аны јајам сōлōп полза
««аранјула аk аттың арђазына
««јеттон пут јес тоkпаk
««нођа сен артын салђазың?
««јетті kадыл молат кізäн
««нођа пудўна салђазың?»»
«Сенің јајаң Алтын Арыг
«сал тäндä салдым» тедір.
Толђап тартkан тобырјыkпынаң

арыг тӳнӳн ӳзӓ сапты,
kара тор'атының моінын
kылыспынаң кезӓ сапты.
Тас турā кіріп кеlдï,
Алтын Арыгдың моінын
kылыспынаң кезӓ сапты.
Таскар сыkты Алтын Кус,
kадарҕан малы jīр от jok
парjан kырылып пар-тыр,
kамыk jоны іjäр çуг jok
ölгӳlöп парҕан,
артkан kалҕан малын
ебінӓ сӳрӳб-одур,
кöп емäс jонын сӳрӳб-одур,
артkан kалҕан езін артынып.
Ас полҕанда, ӳр полҕанда,
аі jakсы алысkанда,
jыл jakсы ертіскӓндӓ
ертӓ пурунҕу адазының
āрлыг jуртӳна ам jеттï.
Ak талаі kастады
арҕа jонны jурттап jадыр,
ербӓннiг jазā
kадарҕан малын оттат-jадыр,
ат ебірбӓс ak öргō пӳдӳр-jадыр.
Ak öргōзӳн пӳдӳргӓндӓ
арāн парāн сāп jадыр,
ебін тудӳп езін кір-jадыр.
Колындаҕы ijäзін Ала Маңныkты
ам kолынаң сустӳб-алды.
Ол kара нīн jастанды,
ӳjӓрін тöзöндӳ,
jатып узӳб-ысты,
тӳн kаразын тӳнӓп jадыр.

Сарҕалап таң атты,
саҕылап кӱн сыкты,
кöгöрӱп таң атты,
сöстölöп кӱн сыкты.
Алты Кус сыҕа kонды,
аранјула аҕ-ојына
кӱмӱс езäрін урӱп тӱр,
кӱмӱс јӱгäнін суҕӱп тӱр.
Аҕ-ојына ам алтанды,
арҕалыk сынына пастады,
ертä пурунҕӱ Аі Мергäннің
ölгäн сōгӱнä ам кеlдï.
Ölгäн сōгӱн тāб-алды,
емін салып емнäп тур,
томын салып томнап тур,
артыk тōрōн Аі Мергäн
тірілïп кеlïп ам турдӱ,
āк саҕалы езäр kазына тӱс-пар-тыр.
Анаң кöр-тур Алтын Кус,
ертä пурунҕӱ алып кӱlӱк Āр Јотаі
абаkаі јаkсы постуг пала
тӱгӱргäндä тас полҕан,
Āр Јотаі анда турдӱ,
kыімырīр сыны јоҕул,
тудунар kолы јоҕул,
пазар азаҕы јоҕул,
кöрöр kараҕы јоҕул.
Алтын Кус јӱгӱр-кеlïп
тас полҕан Āр Јотаіны
kолыбынаң kāб-алып
kодара тартты јердäң,
kодара тартып емнäп тур.
Āр Јотаі ертäгïдäң ең сыллыг,
пурунҕудаң он сыллыг полды,

сын позы сыkkанда
алып тӧрӧ̄н Ā̄р Јотаідың
kараk јазы kан полды,
пурун сӯ пус полды.
«Менї тіргіскӓн но тӓ̄н кізізің?»
««Аі Мергӓннің палазы
««аҕ-оі аттыг Алтын Куспын.»»
Алып тӧрӧ̄н Ā̄р Јотаі
пӧрӱ̄гӱ̄н kолтуkkа kысты,
азаҕына пазыр-тыр,
аkсына оkсапып тыр.
«Јазың сенің узаk ползын!
«јајāннаң пӧзӱ̄к ползын!
«kајанда інӓк мӱ̄зӱ̄јӓ
«ікі наіјы поларбыс!
«ӧlгӧн сӧ̄ктӱ̄ кӧрӱ̄зӧрбӱ̄с,
«ӱ̄зӱ̄lгӓн тыпы kајызарбыс.»
Аранјула аk kыр атkа
ајін кеlіп kамјы салды,
kалынныг пудӱ̄н сӧгӧ сапты,
kаттыг аkсын јара тартты.
Алып тӧрӧ̄н Алтын Кус
аҕ-оі атkа ам алтанды,
ертӓ пурунҕӱ̄ kараҕы јоk
Каттан Канҕа ӱ̄kӱ̄с-салјыk.
Аі јаkсы алысkанда,
јыл јаkсы ертіскӓндӓ
Каттан Канның јеріна јетті,
тоҕус пулуңнӱ̄г тас тураның
тастына ам кеl-тӱ̄стӱ̄.
Езік ајып езӓн теді,
еркӓн алтап менді теді.
Караҕы јоk пабазымынаң
kол тудӱ̄п езӓннӓп турдӱ̄лар,

kулаҕы јok ijäзімінäң
аксын оkсаныс-турдўлар,
kара јалҕыс Аі Пўрјўlбінäң
kол тутўстўлар, езäннäстіläр.
Āр јастыг Каттан Кан
сурўп турдў Алтын Кустаң:
«Āрлыг јуртўңнў аіландырдыңма,
«ak ебіңні турҕустўңма?»
««Āрлыг јуртўмнў аіландырдым,
««ертäгі јуртўмнў орнына одурттўм,
««Алтын Арыг јајамны ӧдӱ̆рдӱ̆м,
««āр јастыг пабамны тіргістім.»»
Едї сӧlӧп одурҕанда
ak ебінің тўмдінің
кејім улінја кегдä пiјiк тӱ̆стӱ̆.
Алтын Кус käб-алды,
kыҕырыб-одур пу пiјiктi:
«Пуркан полҕан Аі Пўрјўlдӱ̆
«тўмдӱ̆ктӱ̆ пектäп ноҕа ыспадың?
«ертä пурунҕў алып полҕан
«kасkа сар'аттыг Кајан Соланны
«ўс кўннӱ̆ң пазында
«езiк алнындаҕы темір сынҕа
«тегірдäң тўзўрäрбіс.
«Алтын Кустў ӧдӱ̆ртäрбіс.»
Āр јастыг Каттан Кан
ылҕады, сыkтады:
«Ӧlбӧн позың ам ӧlӧрзӱ̆ң,
«Алтын Кус палам» тедір.
Алтын Кус сӧlӧб-одур:
«Јä, пабаң Каттан Кан,
«ӧс јатkанда kорыkпāбын,
«ӧlӧрдäң јер kоруkпаспын,
«kудаі салҕан ӧläр тāн јері

«öзöр jерï полцаң теп ескäбïн.»
Ол kара тÿнäп kондылар,
атар таң атkанда,
арыг кÿн сыkkанда
ат арђазы алтаі сынның ÿстÿнäң
аjін кеlіп kыіђа сыkты,
тöбÿн jаткан kара jер
kампырап турдÿ,
jођары турђан kан тегір
тіттірäп турдÿ.
«Аранjула ађ-оі ат пагдаба?
«алып тöрōн Алтын Кус ебдäбä?»
««Ебдä»» гедір Алтын Кус.
Адазы Каттан Кан сōlöп jадыр:
«Кара jалђыjым Алтын Кус,
«езік аjып паkтылап кöр,
«kудаі салђан арыг тыны
«тегäінäң сыђара аk jібäк полып
«тегіргä сыђара сустал турар »
Алып тöрōн Алтын Кус
езік аjып паkтылап тур,
кöрÿп турза аk jібäк
аіjылап jарып
кÿнjÿläп сусталып,
тегіргä сыђара тартын-тыр.
«Кöрдÿңмä, палам?»
««Кöрjÿкпÿн, пабам!»»
«Кöрзöң, палам Алтын Кус,
«сірäнің алтында jаткан
«kара пāрлыг алтын ортоkшын
«kолына тутÿп атып сал!
«Äртä пурун ол jібäктï
«мендā кöргöбÿн,
«артык кÿjÿмä езäн-jöрÿп

«атпāбын аk jiбäктï,
«азыр kолбынаң тудузўп
«алдыртkабын.
«Алтын ортыkшыны ам ал!
«аk jiбäктï кезä атсаң
«Каjан Солан öлöр.
«Аны jаза атсаң
«улуг jуртўбўс ўгä-парар,
«āрлыг jуртубўс āн парар.»
Алыш тōрōн Алтын Кус
ўkўс етïп алтын ортаkшыны
ам кеlïп kāб-алды,
алтын ортаkшыны
сыђара тартып полбады.
Каттан Канђа сōlöдў:
«Паска кізі тартпады,
«пабам Каттан Кан ол тартты.»
Ікінjізін ўkўс етïп
алтын ортаkшыны тартты,
азыр kолына ам алды.
Кўрjäкjä кўр кіскäзін салыш тыр,
кербäітä тартып тыр,
кўрjäкjä оkтың пазынаң
улуг ōрт jалбырап кōjўп тўр,
тартып кеlïп ам позатты,
кіріс табызы кеңілï тўстў,
jа табызы тазылï тўстў,
kоста табызы kолï тўстў,
сырыk табызы сыстï тўстў.
Тегірга сустал турђан
аk jiбäктï сартлады кезä атты,
артыk тōрōн Каjан Солан
турђан сīмнаң
саіjылï сагдырï тўстў,

kумjылī elгälä тӱстӱ,
алып тöрӧн Кajан Соланның
арыг тыны амды ӱзӱlдӱ.
Āр jастыг Каттан Кан сур-jадыр:
«Каiдı полды, палам Алтын Кус.»
Алтын Кус сölöп jадыр:
««Аты позымынаң ölдӱ.»»
«Ölгöн полза ертä пурун
«iкi ергāм кескäн jара кезiп
«iкi kарāмның отын
«iкi ергāмä суkkан,
«iкi ергāмнī алып
«аранjула kасkа сар'аттың
«kулāна суkkан,
«аны парып тiläп jöрӱп
«тāб-ал-kel, Алтын Кус.»
Алтын Кус ам оiлады,
оiлап парып ölгöн сōгӱн
kодурӱп jöргöндö,
kасkа сар'аттың позын
jара кезiп kылыспынаң
оң kулāн кöрдӱ,
iкi ергäк анда тур.
Iкi ергāн ам алjыk,
алабас Каттан Канҕа аҕыл-перjiк.
Каттан Кан алабас
аjыб-ысjык ергäктï,
iкi ала kараҕы
таң солбанның пӱläзï оскас,
ıр солбанның jарыҕы оскас.
«Палам Алтын Кус» тедiр,
«iкi ала kарāмны
«сабынмынаң jуг, палам!»
Алып тöрӧн Алтын Кус

ала kаpӓн kолына алды,
сабынмынаӊ југ-јадыр.
Амды kеlіп орнына сал-јадыр,
арыг ем сӱ̆ртӱ̆п сал-тыр.
Āр јастыг Каттан Кан
ертӓгідӓӊ еӊ сыллыг пол-тыр,
пурунҕыдаӊ муӊ сыллыг пол-тыр,
тасkар сыҕып кӧрӱ̆п тӱ̆р,
тоҕус јердіӊ kырīн
тоҕус аілан кӧрӱ̆п тӱ̆р,
ӱ̆с там јердї тобыра кӧрдӱ̆,
ӱ̆с јазы kара kаја сіlӓстрӓ кӧрдӱ̆.
Аілан kеlіп сӧ̄lӧп тӱ̆р:
«Ар јалҕыс Алтын Кус,
«ар јалҕыс менің паламны
«абаkаі јаkсы Аk Пӱ̆рјӱ̆lдӱ̆
«амды kат етіп ал!
«тоілірҕа тоіҕа соkјаӊ
«немӓlӓрі јоҕул пірдӓ̄,
«аӊнап парарҕа керӓк!»
Алтын Куспынаӊ Каттан Кан
аӊнап сыkтылар,
аспаk јергӓ сыҕып kарап тыр,
алтон пулан атып јадыр,
алтон пулан оіладарҕа
пербīн аттылар.
Кыр јергӓ сыҕып kеlділӓр,
kырk пулан атып јадылар,
kырk пуланны kыра аттылар,
ол пуланнарды сојып
тозы артын алдылар,
тоҕус пулуӊнуг тас тураны
талаза јортыб-одурлар.
Пуланның еті пызырып

тоі ет турӯлар,
тоі ерткäн сōнда
Каттан Кан сōlöб-одур:
«Палам Алтын Кус,
«албын кӱ̆јӱ̆бӱ̆с кöрōl!
«пеl тартызып кӱ̆рäс кöрōl!»
Ікōlöң сыҕа kондылар,
таскары сыҕып kelïп
ас пеlдäң тудӱ̆зӱ̆п
ам kelïп kабыстылар.
Кара јер ам ексäl-турдӱ̆,
kан тегір ам јаіkал-турдӱ̆.
Аі јаксы алысkанда,
јыл јаксы ертіскäндä
āр јастыг Каттан Кан
азаkпынаң ас пасты,
ајабынаң кöп тајанды,
ājäкпінäң ас пасты,
ергäкпінäң кöп тајанды,
табылҕадаң тартындырбады,
kарҕанадаң kабындырбады,
kол ујӱна сыҕара кöдӱ̆рдӱ̆,
кöдӱ̆рӱ̆п kelïп тастады.
Тудīм тезä kолында јоҕул,
kабīм тезä kарбāнда јоҕул,
кöрӱ̆п турза Алтын Кус
Каттан Кан kасты
ak тубан полып тартыл-тыр.
Ak тубан піргіп kelдï,
Каттан Кан полып kалды.
Ӱ̆кӱ̆с kelïп kаттап кӱ̆рäстīläр,
ӱ̆кӱ̆с kelïп паз'ok kабыстылар,
оңар наннап оң kолластылар,
тескäр наннап тегäiläстīläр,

Каттан Канны Алтын Кус
табылҕыдаҥ тартындырбады,
kарҕанадаҥ kабындырбады,
kол уjӱна кӧдӱрдӱ,
кӧдӱр-кеlіп тастады,
тудїм тезӓ kол-дā jоҕул,
kабїм тезӓ kарбаk-тā jоҕул.
Паза кӧрзӧ Алтын Кус
Каттан Кан kара суг полып
алдында jаілып jадыр.
Кара суг піргїп кеlдї,
паза Каттан Кан полды.
«Ӓjӓ, палам Алтын Кус,
«kудаі пергӓн кӱjӱҥ пар-оk,
«jе, ебгӓ кірāl амды.
«Kаjандā jазыҥ узаk ползын!
«jаjāннаҥ пӧзӱк ползын!
«артыk кӱjӱмнӱ сен ал!
«kудаі пергӓн kубулҕадым
«сенд'ӧк ползын!»
Колдаҥ jедїнїстїlӓр,
тоҕус пулуҥнӱг тас турā
ам кірдїlӓр ікӧlӧҥ.
Каттан Кан сӧlӧб-одур:
«Тӧрӧткӧн менїҥ палам,
«Аі Пӱрjӱl абаkаі
«теҥіс талаіда аk-парїҕанда
«тудӱп алҕан, палам,
«алып тӧрӧн Алтын Кус,
«Аі Пӱрjӱл паламны ал!
«ам нанып парыҥар!
«āр jазым jетїп ӧlӧр туста,
«ӧlгӧн сӧгӱмнӱ тыктап парыҥар!
«Ӓ, палам Алтын Кус,

«алтыма мӱ̆нгӧн атымны
«kара kул'атымны кӧрӧ̆рзӱ̆ңмӓ̆?»
««Кӧрӧрјӱ̆кпӱ̆н, пабам!»»
Колдаң туттӱ̆ палазын,
ікӧ̄lӧң једініс сыktылар,
kара kајаны кӧрӓ̆-бастылар,
алты самаkтыг езігінӓ јеттілӓр,
алты кӱ̆lӓс суҕӱ̆п турӱ̆лар,
алтын kалkаны толҕап кеlіп
тарсылап ам астылар.
Ајабас істінӓ кірділӓр,
kара kул'ат анда тур,
кӧрӱ̆п турҕан kарāның отына
kара kаја kызара ызып
јуkјылап тамјылап аҕып тыр.
Āр јастыг Каттан Кан
аны кӧрӱ̆п тудӱ̆п kалды,
кӧргӧн kарāнаң јас акты.
Кара kул'ат оілап кеlіп
кӧ̄рӱ̆п тӱ̆р пуруңҕӱ̆ āзін:
«Āм кӱ̆lім Каттан Кан,
«артыk кӱ̆јӱ̆ңӓ салдырҕазың,
«артыk кӱ̆јӱ̆ңӓ салдырба!
«сӧ̄lӧ̄нӱ̆м āм кӱ̆lім.
«Кајан Соланның аk јібӓктı
«кес ассаң ӧlӧ̆р тāбін,
«кӱ̆јӱ̆ңӓ езӓнӓбӓс
«ала kарāңның отын
«алдырҕазың, Каттан Кан.
«Кара јербінӓң јӱ̆гӱ̆рӱ̆п јӧрӱ̆п
«араңјула аттаң јадып kалзам
«позымының кӱ̆јӱ̆м kысkа тезӓң
«сеннӓң kада тӧрӧ̄н позым
«kара kајаның істіндӓ

«kамык jонның kарӓна
«кöрбïн ам парïбын.
«Алтын kалканың езiгïн
«алты самакпынаң пӓктӓңӓр!
«аiланып сыҕыңар!»
Кара kаjадаң сык-кеlдïlӓр,
алтын езiктï jаптылар,
алты самактап суҕабас,
алты кÿlӓспïнӓң пӓктӓбӓс
iкölöң нан-парïлар.
Алтын Кус ал-парарҕа
Аi Пÿрjÿlнÿң аты jok полды.
Алтын Кус kӓб-алды,
кÿмÿс jÿстÿк етïп
Аi Пÿрjÿlнÿ kолына суктÿ.
Сыҕып атына ам алтанды,
kастына, kазïнӓзïнӓ
езӓн мендi полды,
kамjы салып ам jортып сыkты,
ӓр ÿкÿс ет jÿгÿрттÿ.
Аi парар jердӓ ара kонмады,
jыл парар jердӓ jеттi kонмады.
Аi jаксы алызыб-одур,
jыл jаксы jылызыб-одур,
jер jуртÿна амды кеlïп
jетïп турдÿ Алтын Кус.
Ер арҕазы егiр сынҕа,
ат арҕазы Алтаi сынҕа
сыҕып кеlïп азыб-одур,
арkы сарïн kарап турдÿ,
jабаҕа азаҕы jарылбïн-одур,
kулун азаҕы тентiбïн-одур.
Алҕа кÿнгӓ кеlӓ jортты,
ат палҕаjаңа кеlïп тоkтап турдÿ,

тӱстӱlӓр, аҕ-ебгӓ кірдіlӓр.
Ертӓ пурун адазы Аі Мергӓн
ертӓп ӧlӱп парҕан,
ертӓ пурун іјӓзі Ала Маӊнык
азып парҕан.
Арҕа јонына сӧlӧп јадыр:
«Узун јеlӓ сабыӊар!
«улуг kулун тудӱӊар!
«аіран kымыс етіӊӓр!
«ертӓн таӊда тоі етӓргӓ.»
Кӧбӧӊ тӧзӧктӧрӱн тӧзӧп јадырлар,
кӧlбӧскӧ јӧрҕаннарын јабындылар,
kада kеlіп јаттылар,
тӱн kаразын тӱнӓп kондылар.
Сарҕалып таӊ атты,
саҕылып кӱн сыкты,
кӧгӧрӱп таӊ атты,
кӧстӧlӱп кӱн сыкты.
Тура kонды Алтын Кус,
арҕа јонына
алты асkыр јылҕы алдырды,
алты пі таллап сокты,
улуг тоі салды,
улуг паі салды,
јетті кӱн јері тоі салып,
јетті кӱннӱӊ пазында
тоіҕа јыlҕан јоны
тозы тарап турдӱ.
Тоі јӓн јоны Алтын Кустӱ
тозы мактап нан-јадыр,
kазанда еткӓн тамаҕын
kакті јідіlӓр,
kамык јоны тозы тарады.
Ар јалҕыс Алтын Кус

таскары ам сыкты,
аранјула ak оі аттың
езäрін ам алды,
ам кеlіп ебінä ал-кеlді,
алтын сірāгä ам јыгды,
кӳмӳс јӳгäнін ал-сустўп тўр.
«Аӄ-оі атым!» теп тір,
«оімак јердäң су іјіп
«олӄы јердäң оттап ал!»
Ak ебінä кіріп кеlді,
кӳмӳс јӳгöнӳн
алтын јарјынӄа іlіп тўр,
kалынныг kујаӄын сустўп тўр,
парāн ӳстӳнä јоза салды,
kара пāрлыг алтын ортакшын
абдыра ӳстӳнä салды,
ас пеlінäң kурјанӄан
алтын kурўн ам алып
пас парāн ӳстӳнä салды,
алтын сырін ам алып
абдыра пазына салып тыр.
Аіланып кеlіп алтын сірāгä
алтын столӄа одурдў,
алӄан кізігä сōlöп тӳр:
«Астың талызын сал!
«араӄының kаттін сал!
«ебімнäң ам мен сыкпін јадырбын.»
Алтын Кусиіläң Аі Пўрјӳl
ебдä ам јурттап јадыр.

XV. Картаҕа Мергäн.

Пулуң јерĭң јерlӓп јадыр,
пулуң сӯн iчïп јадыр,
еп толдра естĭг полџык,
јазы толдра маллыг полџык,
аk талаiдың kазынџа,
аk тасkылдың алтында
Картаҕа Мергäн јурттап јадыр.
Kара пор’ат Картаҕа Мергäннĭң
аңнап мӱнџäң ады полды,
kыр ат Картаҕа Мергäннĭң
јäҕа мӱнџäң ады полды.
Ол kаразын узуп kонды,
аҕарып таң атkанда,
арланып kӱн сыkkанда
аңнап kустап парды,
тāн јаҕалī аң атчык,
талајын kастап kус атчык,
оңар тескäр артын-kelџĭк,
нанып парды ебĭнä.
Нанып kelĭп арҕа јонына
аң kузӱн ӱlӓп јадыр,
јазаг улузӱна ат мӱндӱрдӱ.
јалāс улузӱна кеп кезĭрдĭ.
Астāнына ас јiџĭк,
суксанына сук iшшĭк,
ол kаразын узуп kончык.
Аҕарып таң атkанда,
арланып kӱн сыkkанда
темтäрĭн терäн јадыр,
темiр kујāн кезĭп јадыр,
kара пор’атты езäрlӓп јадыр,
мӱнӱб-алып јортып сыkчык.

Картаҕа Мергäннiң туӊмазы
Кан Пуркан абакаі.
Картаҕа Мергäн парып јаткан сōнда
алтын сiрäдäң турӱп келџiк.
Абакаі јаксы турабас
карындазы ептä јоҕул,
таскары ам сыкчык,
таскары кӧрӱп турза
карындазы Картаҕа Мергäн
арҕалык сынның едäгінä
једiп јортып сыккан.
«Каiда парiзың, Картаҕа Мергäн?»
туӊмазы кыiҕылап јадыр.
Алып јаксы Картаҕа Мергäн
ессäдä еспäџiк пол-пар-јадыр,
кӧрзӧдä кӧрбӧџӱк пол-пар-јадыр.
Туӊмазы Кан Пуркан
сōнынаң оiлап парi,
оiлап оiлап јетчiк,
ӱс кырның озарiнда
адын тiнiнäң тудӱб-алабас.
«Каiда парiзың, туӊмам?
«менiң јōҕым сурбāнда
«каiда парiзың, Картаҕа Мергäн?»
Абазы сōлӧп јадыр:
«Кан Пуркан туӊмам,
«мен кiзi кӧрбӧдӱм,
«менi кiзi кӧрбӧн,
«кiзi кӧрӧргӧ парiбын.»
««Јок, абаң, сын јōк јōкта!
««кiзi кӧрӧргӧ парбассың,
««кара тӱлкӱ качырарҕа
««сен парiзың, абам.
««Кара тӱлкӱнӱң сōнынаң сӱрбӧ!

««аны сӱ̄рзöң ölöрзӱ̄ң.
««Паза пір јо̄ҕым пар,
««ол јо̄кты јо̄ктап перī̄м!
««естäрзіңмä, Картаҕа Мергäн?
««Рак јердäң алып келīр,
««сені öдӱ̄рäргä келīр,
««јуртуң талīрҕа келīр,
««сені öдӱ̄рбäс јуртуңнӱ̄ талап
««kадарҕан малыңны сӱ̄р-парīр,
««kамык јоныңны сӱ̄р-парīр.»»
Алып Картаҕа сölöп јадыр:
«Јачың сенің узун,
«саҕызың сенің kыскa,
«но немä јо̄ктап јадырзың?
«сал тінімні, мен парīм!
«салбазаң тінімні
«öдӱ̄рäрбін сені!»
««Öдӱ̄р-сал, абаң!
««öдӱ̄рбäндä сені ыспассым.»»
Молат kылычын сура тартты,
ӱ̄kӱ̄с салабас,
адының тінін кезіп салды.
Јортып сыкты Картаҕа Мергäн,
арҕалык сынын азып парīр,
арбаттыг сölӱ̄н тобрып парīр,
аі парар јеріндä
ара kонып парīр,
јыл парар јеріндä
јетті kонып парīр.
Аранцула kара пор'ат
аңнап мӱ̄нцäң ат сölöдӱ̄:
«Алып јаксы Картаҕа Мергäн,
«аіланып нанāл јерібіскä!
«алып јаксы келіп

«jуртўңнў талап парïр,
«kамыk jоныңны сўрўп парīр,
«kадарҕан малыңны сўрўп парïр.»
««Iстï нін тасты талбаk
««сен kамы но немä пïl-jадырзың?»»
Пудўн jара сапчыk,
пазын jара сапчыk,
jўгўртўп парïр Картаҕа Мергäн
нанмïн-jадыр ебïнä.
Парҕаны ўр полдыба?
парҕаны ас полдыба?
арҕалыk сынны азып парïр,
арбаттыг сölўп тобрып парïр,
адының аkсын тартып полбïн,
наныб-одур ам ады.
Адынаң сурдў Картаҕа Мергäн:
«Алып келгäнï таiма полза
«kаiдаk полар, kара пор'ат?»
««Таiма полза
««jеттï jергäң кезäрзïң менï,
««менï öдўрўп салзаң
««адаi менï jiп салар.»»
Ўр полза jўгўртўп келцïк,
ас полза jўгўртўп келцïк,
jерïнä сўна jетïп келцïк.
Кадарҕан малы jаkсы тур-jадыр,
kамыk jоны jаkсы тур-jадыр.
«Jуртўмнў алып келäбäс
«kадарҕан малымны сўрўп парчыk,
«kамыk jонымны сўрўп парчыk,
«тäнïң kаiдï, kара пор'ат?
«jуртўм малым пўдўн турчўk.
«Jöilöнўп аiттың сен.»
««Jöilöнўп аiтпабын,

««ak ебінä парып кӧр!»»
Ебінä кірĭп келăбäс
кӧрзӧ туңмазы јоҕул,
Кан Пуркан абакаі јоҕул.
Пір улīнаң сурӯп јадыр,
пір кічīнäң сурӯп јадыр,
пір кізі туңмазын пілбīн-јадыр.
Кара пор'атка алтаныб-алчык,
ебірĭп јӧрӳп ізін істäп јӧр,
јолын јоллап таппаџык,
ak талаіның kазына јорт-келџіk.
«Суг езĭ, абаң!» тедĭр,
«туңмам kаіда парҕанын
«пілдĭңмä, суг езĭ?»
««Јok, наіјы, пілбäдĭм!»»
«Аны сен пілбīн
«но немä еткäзĭң?» тедĭр.
««Сајымны санāбын,
««кумӯмнӯ ілбāбĭн,
««парҕан јерĭн пілбäссĭм.»»
«Талаіҕа кіргäн полза
«талаіның істīнäң тāб-ал!»
««Талаіда полза табарбын.»»
«Табар ползаң пар!» тедĭр.
Суг езĭ талаіҕа кір-парды,
сортан полып оілаб-ышшык.
Картаҕа Мергäн оілаб-ok ышшык,
арҕалык сынның ӯстӯнä сыкчык,
аранџула kара пор'ат
езінä сӧлӧп јадыр:
«Ӱс тегір јердĭн озарīнда
«ергäк тізі ікі кан керä
«пабаңның азрāн kустар пар.
«Кан керä kустӯ kыҕырыб-ал!»

Картаҕа Мергäн кыҕырды,
ергäк тізі ікі кан керä
тегірдäң тӱзӱп келділäр.
«Нодаң ары пісті кыҕырдың?»
««Туңмам Кан Пуркан јідіп парҕан,
««туңмам каіда парҕанын
««пілä-дірзäрбä, кан керä?»»
«Пілä јоҕул» теділäр.
««Аның парҕанын пілбін
««срäр каіда јӱргӱзäр?»»
«Ікі палабыс пар,
«аны азрап јадырбыс,
«ары пері јöрбöдӱбӱс.»
««Парыңар! тап-келіңäр!»»
«Парарбыс!» теді ікі кус.
«Парзабыс ікі палабыс
«но немä азранып јірлäр?»
Картаҕы Мергäн аіланып
тоҕус пе тутчӱк.
«Тоҕус пенің едібілäң
«азраңар палаңарды!»
««Парзак ам парарбыс!»» тедір,
««тоҕус тегір јеріні
««тоҕус ебрä јöрöрбӱс,
««јетті тегір јеріні
««јетті ебрä парарбыс,
««анаң табарбыспа? таппаспыспа?»
Ергäк тізі ікі кан керä
тоҕус педің едіні кöдӱрӱб-алып
учук-пар-јадырлар.
Ебінä нан-келџік Картаҕа Мергäн,
јäҕа мӱнџäң кыр атын
кыҕыр јадыр Картаҕа Мергäн.
Кыр ат оілап келџік:

«Нӧдäргä менĭ kыҕырып kelдĭң,
«ем кӱlĭм Картаҕа Мергäн?»
««Кан Пуркан менĭң туңмам
««jiдiп kaiда парҕанып
««пiлä-дĭрзĭң, kыр адым?»»
«Пiлä jоҕул» тедiр kыр ат.
««Аны пiлбäзäң, kыр адым,
««но еткäзĭң, kыр адым?»»
«Аk пулуттӯ ӯстӯмä jабынабас,
«kара пулуттӯ алтыма тӧзӧнӧбӧс
«узу турҕамын, ем кӱlĭм.»
««Пiлбäзäң тап-kel!»» тедĭр,
««тапсаң kel, kыр адым!
««таппазаң kelбä, kыр адым!»»
Ат kiläп парып ышпыk.
Сугнӯң езĭ, талаiның езĭ
талаiдаң сыҕып kelдĭ.
«Талаiҕа кiрiп jӧрӧбӧс,
«тоза jӧрӯп сыkчыkпын,
«талаiда jоҕул туңмаң,
«jердĭң ӯстӯндä полар.»
««Таппāнда kaiдĭ едäрзĭң, суг езĭ,
««талаjына аiланып нан!»»
Аk талаiҕа кiр-kelџĭк.
Iкi kaн керä kус учук-kelџĭк,
Картаҕа Мергäн сурду:
«Тапkазāр? таппазāр?»
Кан керä kус jōkтады:
«Jеттi тегiр jерĭнĭ
«jеттĭ ебiрдĭбĭс,
«тоҕус тегiр jерĭнĭ
«тоҕус ебiрдĭбĭс,
«тāп полбĭн-jадыбыс.»
««Таппаза наныңар!

««ікі палаӊар парып азраӊар!»»
Нанып келді Картаҕа Мергäн,
ӓлҕа кӳнгӓ кіріп келџік,
алтын столбā једіп келџік,
артык тӧрӧн ак кыр ат
арҕалык сыннаӊ аза конџык,
јӳгӳрӳп келіп ебін-зӓрі
алтын столбаныӊ тӧзӳнӓ
келіп тура тӳссӳк,
јōк јōктабāн ōl-парчык.
Алып Картаҕа ам ылҕап јадыр:
«Перäр јōҕын јōктабін,
«каідı ōl-пардыӊ, кыр адым?
«перäр сōзӳӊ сōlōбін,
«каідı ōl-пардыӊ, кыр адым?»
Кара пор'ат јōктап јадыр:
«Ем кӳlім Картаҕа Мергäн,
«езäрімні јӳгäнімні
«сӳрӳп ал табрак!» тедір.
Езäрін алып јадыр,
јӳгäнін сӳрӳп јадыр,
кара пор'ат оілап парчык,
ары пері актан-јадыр,
јалбаҕаі кус полып
учуҕӳп сыкты јоҕары,
ак пулуттӳӊ, кара пулуттӳӊ
аразына кір-парчык.
Аіланып нандырып кӧрзӧ
кускаџак кеl-јадыр,
јалбаҕаі кус учуҕӳп
кускаџакты сӳрӳп јадыр,
тудӳп полбін-одур,
кускаџак јергӓ тӳссӳк,
јалбаҕаі анд'ок тудӳп полбін-одур,

алып Картаҕа аны кӧрӱп
пастырыш келцiк анда,
келiп kускацакты тудӱб-алцыk,
столбā jеттрā парчыk,
jалбаҕаi kара пор'ат пол-парды.
Картаҕа Мергāнгā сӧлӧп jадыр:
«Кыр адыҥ ӧлӱп парҕанда
«тыны kускацаk полыш
«jоҕары учуk-парҕан,
«kускацакты тутkанда
«kыр адыҥны тiргiзiб-ал!
«тутkан kускацакты
«kыр адыныҥ аксына сал,
«емнāп аны тiргiзiб-ал!»
Кускацаk аксына сукчӱk,
ем салып емнāп jадыр,
тiрiлiп парчыk kыр ат.
«Каiда кӧрӱп шiдiҥ» тедiр,
«Кан Пуркан туҥмамны?
««Раkkы jердā кӧрӱп келцiкпiн,
««kара jердiҥ jаҕазында
««kан тегāрнiҥ тӧзӱндā
««туҥмаҥны кӧрчӱкпӱн.
««Кара кӱрāҥ аттыг
««Кан Тӧҥӱс тāп алып кiзi
««туҥмаҥны аппарҕан,
««āлына кӱнӱнā аппарабас,
««тӧрт ӧргӧн сабабас,
««аҕа jапсырып палҕап тыр.
««Тоҕус тас ōлны kыҕырыш келцiк,
««ӧлгӧi тебāс окпынаҥ адып jадырлар,
««аранцула аттыг ползаҥ,
««алып кӱлӱк постыг ползаҥ
««ам jедiп ал туҥмаҥны.»»

Картаҕа Мергäн сурӳп јадыр:
«Рak јӳгӳргäзіҥмä, kыр ат?
«јаҕын јӳгӳргäзіҥмä, kыр ат?»
««Јӳгӳрчїкпïн, ем кӳlім!
««еҷімнïҥ тӳгӳ алты kарыс ӧскӧнҷӧ
««јӳгӳрчїкпїн!
««ізäҥäнïҥ ӳдӳ јірilіп тӳзӳп kалҕанҷа
««јӳгӳрчїкпїн!
««kырk kара kырk кӳн ӧртӧ
««молат јазыда јӳгӳргäбїн,
««тӧрт туіҕаҕы тозы уранҕанда
««јӳгӳр кеlчїкпїн,
««паkпа пазып јеттїкпїн,
««ам парып полбассым.»»
Пор'аттаҥ сур-јадыр Картаҕа Мергäн:
«Рak јӳгӳрäзіҥмä, пор'атым?
«јаҕын јӳгӳрäзіҥмä, пор'атым?»
««Тоҕус тегір јерінї
««тоҕус ебіріп јӳгӳрäбїн,
««јетті тегір јерінї
««јетті ебіріп јӳгӳрäбїн,
««алты kадыл кеҷім тӳгӳ
««алты kарыс ӧскӧнҷӧ јӳгӳрäбїн,
««ізäҥäнïҥ ӳдӳ јірilгäнҷä
««тӳзӳп kалҕанҷа јӳгӳрäбїн.»»
Алып јаkсы Картаҕа Мергäн
kара пор'атkа јӳгäнїн суктӳ,
kара пор'атты езäрläдї,
туҥмазын kiläп парї.
Kыр ат јōkтады езїнä:
«Мынаҥ ӳс кӳн парарзыҥ,
«пір талаі кечäрзїҥ,
«ол талаідыҥ озарындаҕы
«сын ӳстӳнä сыҕарзыҥ.»

«Арҕалык сын ӱстӱнäң
«аркы сары карап кӧрӧрзӱң,
«кырык кара јӱгӱргäн,
«кырык кӱн-ӧртӧ јӱгӱргäн
«молат јазы анда полар.
«Кырык кара јӱгӱрӱп,
«кырык кӱн-ӧртӧ јӱгӱрӱп
«молат јазыны ертїп сыҕарзың,
«паза пір талаі кечäрзäң,
«пір сынҕа сыҕар-ок-сың,
«анаң ӱстӱнӧң карап кӧрӧрзӧң,
«јыда сабы јыс полыш јадыр,
«кізі мїзї ӧрт полыш јадыр.
«Ебіріп парар јер јоҕул,
«тобырыш парар ізї јоҕул;
«алардың аразында јӱгӱргäбӱн,
«укпынаң атканнар,
«уктїң пізїнä саптырбāбын,
«кылыспынаң сапканнар,
«кылыс пізїнä кыдырбāбын,
«кылыстың сыртына пазып
«јӱгӱргäбїн,
«јыдабыннаң сасканнар
«јыда пізїнä састырбāбын,
«јыданың сабына пазып
«јӱгӱргäбїн.
«Озарындаҕы арҕалык сынҕа сыккабын,
«аркы сарын карап кӧргӧбӱн,
«от талаі аҕыш пар-тыр,
«от талаіның ōры пурлап
«тегіргä сыҕыш јадыр,
«от талаіның сыккан ōрынаң
«тегірнїң кыры кызара кӧјӱп јадыр,
«кара јернїң оды кōра кӧјӱп јадыр,

«ол талаіны кечіп ыскабын.
«Ӱс кара ӱс кӱн јӱгӱргӓбін,
«јолда казап салђан
«кан позрак ат тур-јадыр,
«езі аның кырінда öлӱп пар-тыр,
«алып кізі аны öдӱрӱп пар-тыр,
«ол алыпты емнӓп
«тіргізіб-алђабын.
«Тірілгӓндӓ сурђабын;
«Но алып сені öдӱргӓн?
«алып јаксы сöлöп јадыр:
«Кара кӱрӓң аттыг Кан Тöңӱс
«абакаі јаксы Кан Пуркан аппарђанда
«аны сӱрӱп парірабыс,
«мені öдӱрӱп салђан.
«Ең кӱлің туңмазын качыр-парірза
«мађа келзін!» тедір,
«мен полызарым ађа.
«Анаң ары паза ӱс кӱн јӱгӱргӓбін,
«ӱс кара-ок јӱгӱргӓбін,
«анда јолда паза кöр ат тур-јадыр,
«езӓрліг казап салђан,
«езі анд'ок öлгöн-ок јадыр,
«ортазы укпынаң кезӓ аткан,
«аны тіргіскӓн-öк-пӱн.
«Кара кöр аттыг
«Каттан Алып ол пол-тыр.
«Анаң мен сурђабын:
«Но тӓп алып сені öдӱргӓн?
«Кара кӱрӓң аттыг Кан Тöңӱс
«Кан Пурканны аппарђанда,
«мен аны сӱрӱп парђанда
«мені öдӱргӓн! тедір.
«Ең кӱлің, Картађа Мергӓн,

«туңмазын kачырзып парірза
«мађа kelзін!» тедір,
«мен kада парарбын» тедір.
«Анаң ары kара јердің јађазында
«kан тегірдің тӧзӱндӓ
«Кан Тӧңӱстӱң јуртӱ
«алып ползаң туңмаңа једіп ал.»
Кара пор'ат езӓрlібӓс,
Картађа Мергӓн алтан-јадыр,
кӧдӱрӱп kelіп kамцы салцык,
арђалык сынын азып парі,
арбаттыг сӧlӱн тобрып парі,
јыл парар јер јетті kонып парды,
аі парар јер ара kонып парды,
арђалык сынђа сыђып kelцік,
аркы сарын kарап кӧрӱп тӱр,
kырык kара јӱгӱрцӓң
kырык кӱн-ӧртӧ јӱгӱрцӓң
молат јазы јадып јадыр.
Кара пор'атkа kамцы салцык,
ӱкӱс салцык молат јазы кірӓ
kырык kара kырык кӱн-ӧртӧ
kара пор'ат јӱгӱр парі,
табан табызы тазылып парі,
тын табызы kӧлап парі,
молат јазыдаң сыђа kонып
арђалык сынына ыссык,
аркы сарын kарап кӧрӱп турдӱ.
От талаі ађып пар-тыр,
от талаіның ӧры
kан тегіргӓ сыђып јат,
kан тегірнің kыры
kызара кӧјӱп јадыр,
kара јернің оды

kōра кöјўп јадыр.
Кара пор'аtка kамџы салып
ўкўс етчік, от талаіны кессік,
kара пор'аtка kамџы салабас
јыл парар јерін јетті kонып,
аі парар јерін ара kонып,
kара јернің јаҕазында,
kан тегірнің тöзўндä
арҕалыk Алтаі сын тур-јадыр.
Аның ўстўнä сыҕып kеlіп
арkы сарын kарап турчўk,
аk талаі аҕып турдў,
аk талаідың kазында
аk сырҕа полҕан ā̄л јадыр,
аk сарыг полҕан мал јадыр,
kамыk јоны kаінап јадыр,
kарачылыг еп кöрўнмін-јадыр,
тўмäн јоны тўрўlä̆п јадыр,
тўннўктўг еп кöрўнмін-јадыр.
Ā̄лҕа кўнгö кіріп кеlџік,
ат палҕаџаң алтын столбā кеlџік,
тўзўп адын палҕаџыk.
Аk ебінä кіріп кеlзä
алып јаkсы толдра одурлар;
езäн теп езäннäс-јадыр,
менді теп мендіlä̆с-јадыр,
алтын сірäнің ўстўнä парабас
одурўп јадыр Картаҕа Мергäн.
Алып јаkсылар араҕа ічіп јадыр,
ічäбäс езäріп парlлар,
ўр полза іс-парlлар,
ас полза іс-парlлар,
тоҕус кўн іс-парlлар,
тоҕус kара іс-парlлар.

Тоҕус кӱннӱҥ пазында
kара пор'ат кiстäп јадыр:
«Ем кӱлiм алып Картаҕа,
«kаiда пардың сен?» тедiр.
Алып Картаҕа сыҕабас
kара пор'аtка јōктап јадыр:
«Астаң астадыңма?
«сугдаң суксадыңма?
«ноҕа кiстäп јадырзың?»
Аранҷула kара пор'ат сōлӧдӱ:
«Астаң ноҕа астiрбын,
«сугдаң ноҕа суксiрбын,
«араҕа iчäбäс адаңнаң сыkkан
«Кан Пурkанны унтӱп салдыңма?»
Ат сӧлōндӧ саҕыныб-алды,
парарҕа терäн-јадыр,
пор'аtка алтанабас
арҕалыk сынҕа сыҕара јортабас,
kара пор'ат сōлӧп јадыр:
«Поја пӧрӱктӱг полҕазың
«ам пӧрiң ноҕа јоҕул?»
Картаҕа Мергäн саҕын-турза
пӧрiн унтӱп сал-тыр.
«Алтын Канның палазы
«Алтын Арыг сын абаkаi
«алар кiзiм пӧрiм јып салар.»
Пор'аtка камҷы салабас
арҕалыk сынны азып парi,
арбаттыг сӧлӱн тобрып парi,
аi парар јерiндä
ара kоныи парды ам,
јыл парар јерiндä
јеттi kоныи парды ам.
Кара јернiң јаҕазында

kан тегiрнiң тӧ̄зӱ̄ндӓ
арҕалыk сынҕа сыҕып келдi,
арkы сарын kарап кӧ̄р-турза
ӓ̄л кӱ̄н турӯп јадыр.
Ат палҕаҷаң алтын столбā
kан позраk ат тур-јадыр,
kарāның от кӧјӱ̄п тӱ̄р,
kарҕынаң тӱ̄дӱ̄н пурлап тур.
Алып јakсы Картаҕа Мергӓн
адын алтын столбā палҕiбас
епкӓ кiрiп келҷiк.
Кӧрзӧ̄ алып јakсы одурӯп јадыр,
терӓк тезӓ салазы јоҕул,
тебӓ тезӓ пӧгӱ̄нӱ̄ јоҕул.
Езӓн теп езӓннӓс-турдӯ,
мендi теп мендiлӓс-турдӯ,
алып kатына сӧ̄лӧп јадыр:
«Астāн кiзā ас пер!
«суксāн кiзā суг пер!
«аксын тiлiн сурарҕа.»
Астāнына ас пер-јадыр,
суксāнына суг пер-јадыр,
kарыны тоссыk,
kабырҕаны тенӓн-јадыр,
kараҕы оттыг пол-тыр,
kамаҕы суглӱ̄г пол-тыр.
«Но тāн алып полҷаңзын?»
««Алты тегiрнiң-озарында јурттӱ̄г,
««аранҷула kара пор'аттыг
««Картаҕа Мергӓн полҷаңмын,
««јāҕа мӱ̄нҷӓң атым kыр ат.»»
«Раkпа чаҕынба парiзың?»
««Адамнаң kада сыkkан
««јаңыс Кан Пурkан туңмамны

««кілäп парīбын»» тедїр.
««Кан Пурканны таппін
««кырык јыл јӧрдӱм,
««пірäр јердä сен естїң тāнї
««пірäр јердä сен кӧрдӱң тāнї.»»
«Кӧргӧбӱн мен аны,
«алты кулас сынныг
«Кан Тӧңӱс аппарї,
«адын ас камџылады,
«абакаі јаксы кӧп камџылады.
«Абакаі јаксы ылҕап парї,
«абакаі јаксы сыктап парї,
«карāның јазын кан етїп парї,
«пурнӱнӱң сӱн пус едїп парї,
«аны кӧрӱп сыдап полбїн,
«алыштаң пылāп аларҕа сӱргäбїн,
«курлук карбї јазын сӱрҕан,
«садак карбї уҕун сӱрҕан,
«тарты келїп аткан менї,
«ортабынаң кезä аткан;
«анда ӧлӱп калҕабын,
«кыр адың менї тіргїскäн.»
««Менїң кыр адым
««сенї тіргїскäн полза
««када парāл!»» тедїр.
Јајāнның пӱткäн Кан Мергäн:
«Јок, парбассым» теп јадыр,
«парзам паза ӧдӱрäр менї.»
Картаҕа Мергäн сōлӧп јадыр:
«Ікі колын мен тударбын,
«ікі азаҕын тут!»
Парарҕа кӱстäп јадыр.
Ам ікӧлӧң пар-јадыр,
арҕалык сынын азып парілар,

арбаттыг сöl͡ÿн тобрып парlлар,
јыл парар јеріндä
јетті kонып парlлар,
аі парар јеріндä
ара kонып пардылар,
kара јернің јаҕазына јетчіктäр,
kан тегірнің тöзÿнä јетчіктäр,
арҕалыk сынның ÿстÿнä
сыk-келціктäр,
арҕалыk сынның озарының
паза алып келцік.
Сынның ÿстÿндä тоҕас јадырлар,
удра келгäн алып јаkсы
kара kул'аттыг Каттан Алып полцаң.
Каттан Алып сур-јадыр:
«Но тäн алып полцаңзаң?»
««Кара пор'аттыг
««Картаҕа Мергäн полцаңмын,
««kара јалҕыс туңмам
««Кан Пуркан абаkаі
««аңнап парҕанымда јіт-парҕан,
««аны кіläп јöрбÿн,
««кöрдÿңмä туңмамны?»»
«Мен кöргöбÿн!» тедір,
«kара кÿрäң аттыг Кан Тöңÿс
«туңмамны аппарҕан.
«Абаkаі јаkсы Кан Пурkанны
«тергäзінä полҕап салҕан,
«ат јаkсыны ас kамцылады,
«абаkаі јаkсыны кöп kамцылады,
«абаkаі јаkсы ылҕап тыр,
«абаkаі јаkсы сыkтап тыр,
«ылҕап парlҕанын сыдап полбін,
«пылäп аларҕа сÿргäбін.

«Алып јаксы Кан Тӧңӱс
«курлук карбі јазын алҕан,
«садак карбі уҕӱн алҕан,
«тарт келіп атканда мені
«орта пеlімні кезä аткан,
«анда ӧlӱп калҕабын;
«кыр адың тіргіскäн мені.»
««Кыр адым тіргіскäн полза
««кобырҕанымынаң каіс
««карындас поларбыс,
««тузӱмынаң турус
««туҕан поларбыс,
««када парāл!»» тедір.
Каттан Алып сӧlӧп јадыр:
«Парбассым Кан Тӧңӱскӧ,
«Кан Тӧңӱстӱң карāн кӧрбӧссӱм,
«Кан Тӧңӱстӱң карāн кӧргӧнҷӧ
«таіҕаның абазының карāн кӧрӧрбӱн.»
««Парāл!»» тедір Картаҕа Мергäн,
««ікі колын мен тударбын,
««ікі азаҕын срäр тулӱңар!»»
Ӱчӧlӧң парlлар,
арҕалык сынын азып парlлар,
арбаттыг сӧlӱн тобрып парlлар,
јыл парар јеріндä
јетті кон парlлар,
аі парар јеріндä
ара коныл парlлар,
ӱр полза парып јадырлар,
ас полза парып јадырлар,
кара јернің јаҕазы јетчіктäр,
кан тегірнің тӧзӱнӧ јетчіктäр,
Алтаі сынның ӱстӱнä
сыҕып келҷіктäр ӱчӧlӧң.

Аркы сарын кӧрӱп турлар,
ап аҕас тӱскӓн āл кӱн јадыр,
аk сарыг полҕан мал јадыр,
ол āлның ортазында
тоҕус пулуңнӱг тас тура јадыр,
тас тураның тастында
алтын столбā палҕап салҕан,
kара кӱрӓң ат палҕап салҕан.
Аны кӧрӱп Картаҕа Мергӓн
ікі алыпка сӧlӧп јадыр:
«Ікі алып āлҕа кіріңӓр!»
««Јok!»» тедірlӓр, ««піс паспаспыс,
««сен јаҕыскан пар!»» тедірlӓр,
««тудус сыксаң азаҕын
««піс јапсынарбыс!»» тедір.
Ікі алып јат-kалды,
Картаҕа Мергӓн јаҕыскан
āл кӱнгӓ кір-јадыр.
Ат палҕаҷаң столбā јетчік,
адын алтын столбā палҕады,
тас тураның езігі сар kелҷік.
Езіктің kырына kелзӓ
езіктің ікі сарында
ікі адаі темір кінҷібінӓң палҕāн.
Езік ачып кірӓргӓ парі,
ікі адаі ӱкӱс салҷык kабарҕа.
Пір kолыбынаң Картаҕа Мергӓн
пір адаіны јапсынҷык,
пір kолыбынаң Картаҕа Мергӓн
пір адаіны јапсынҷык,
темір кінҷізі ӱзӓ тартчык,
тас тураның пулына
ікі адаіны ӧдӱрӓ-сапчык.
Езік ассык kіріп kелгӓн,

ікінџізĭ езік турӱп јадыр,
ікінџізĭ езіктĭң ікі сарында
ікі аба тур-јадыр.
Езік ачып кірä парарда
ікі аба ӱкӱс салџык kабарҕа,
пір kолыбынаң
пір абаны јапсынџык,
пір kолыбынаң
пір абаны јапсынџык,
кӧдӱр kelџік ікі абаны,
кінџізін ӱзä тартчык,
тас тураның пулĭна
јапсыра сапчык ікі абаны,
ікі аба анда ӧlӱп парҕан.
Езігін ачып кіріп кelџік,
ӱчӱнџізĭ езік тур-јадыр,
ӱчӱнџізĭ езіктĭң ікі сарында
ікі алып тур јадыр,
пірзĭ молат kылычын тудӱп сал-тыр,
пірзĭ молат јыданып тудӱп сал-тыр,
пірзĭ сӧ̄lӧп јадыр:
«Алып Картаҕаның моінын
«молат kылыспынаң сап!»
пірзĭ сӧ̄lӧп јадыр:
«Тоҕус азра молат јыдабынаң
«kӧксӱнäң ӧттрä сас!»
Пірзĭ kылыспынаң
сабарҕа ӱкӱс етчĭк,
пірзĭ јыдабынаң
сачарҕа ӱкӱс етчĭк.
Алып јаксы Картаҕа Мергäн
пір алыптың пазын
ӱзä тартып тастаџык,
пір алыптың kолын

ўзä тартып тастаҹыk,
ікі алыпты ŏдўр-јадыр анда.
Езіктї ачып кірїп keļҹїк,
ak ебїнä кірăбăс
алып јаkсы Кан Тŏңўс
алтын сірăдїң ўстўндä узуп јадыр,
јетті сарыг kыс
пазын тудўп пїт соk-јадыр.
Картаҕа Мергăн ўkўс етчік,
алып јаkсы Кан Тŏңўстў
нăkтаң ары сапчыk,
алып јаkсы ед'оk узуп јадыр.
Ікінҹїзін паз'оk keļ-сапчыk,
kыімырап јадыр алып јаkсы,
kыімырап јаtканда алып јаkсы
тас тура kада kыімырап јадыр.
Ўчўнҹїзін нăkтаң ары сапчыk,
алып јаkсы тура kонды,
турўп keļїп тудўс-јадырлар.
Тас тураны тезă тебіссіктăр,
анаң ары сыҕып keļдїлăр,
тасkары сыҕып паза кўрăс-јадырлар;
ўр полза кўрăс-јадырлар,
ас полза кўрăс-јадырлар,
јетті кўнгă јеттрă кўрăстїлăр,
тоҕус кўн тоза кўрăстїлăр,
тобраkkа тўспăҹїктăр.
Арҕалыk сынның ўстўнă
сыҕып пардылар кўрăзїп,
тобраk kазраҹылī
ŏрлазып јадырлар,
ебїнă тартыстылар кўрăзїп,
емнїг kулунҹўлī
kысkырызып јадырлар,

ӱ̆р полза кӱ̆рӓс парıлар,
ас полза кӱ̆рӓс парıлар,
јетті јылӷа кӱ̆рӓстiлӓр,
јергӓ тӱ̆спıн јадырлар,
тоӷус јылӷа кӱ̆рӓстiлӓр,
тобраkkа тӱ̆спıн јадырлар.
Алып тӧрӧ̄н Картаӷа Мергӓн
азаkпынаң ас пазып тыр,
ајабынаң кӧп тајан-тыр.
«Када келгӓн аркыстар,
«kаіда полдыңар срӓр?
«полызып келіңӓр маӷа!»
Ікі аркыс сӧ̄лӧп тӱ̆р:
«Кӧрбӧ̄нӱ̆н Кан Тӧ̄ңӱ̆стӱ̆ кӧрзӱ̆н!
«еспӓ̄нiн Кан Тӧ̄ңӱ̆стӱ̆ ессін!
«ӧлбıннӓң алып Картаӷа ӧлзӱ̆н!
«парбıннаң алып Картаӷа парзын!»»
Аркыс полӷан ікі алып
нандра јӱ̆гӱ̆ртӱ̆п јадырлар.
Алып тӧрӧ̄н Картаӷа Мергӓн,
алып тӧрӧ̄н Кан Тӧ̄ңӱ̆с
ӱ̆р полза кӱ̆рӓссік,
ас полза кӱ̆рӓссік,
алып тӧрӧ̄н Кан Тӧ̄ңӱ̆с
јоӷары сыӷара кӧдӱ̆рчӱ̆к,
kара јергӓ аӷылып
алып Картаӷаны тастап јадыр.
Ӧдӱ̆рӱ̆п полбıн-дыр,
пазын пас-јадыр,
кӧчӱ̆гӱ̆ тур-пар-јадыр,
кӧчӱ̆гӱ̆н пас-јадыр,
пазы турӱ̆п пар-јадыр.
Туруп келџік паза Картаӷан Мергӓн,
ам паз'оk кӱ̆рӓс-јадырлар,

јетті кӱнгä јäттрä кӱрäстіläр,
јергä тӱспін јадырлар,
тоҕус кӱнгä тоза кӱрäстіläр,
тобраkkа тӱспін јадырлар.
Тоҕус кӱннӱң пазы ертізіп јадыр,
алып јаксы Кан Тӧҥӱс
азакпынаң ас насты,
ајабынаң кӧп тајанды,
алып јаксы Картаҕа Мергäн
тегіргä кӧдӱрӱп сыҕарды.
Қысkырып парі Кан Тӧҥӱс:
«Јерніҥ алтында јетті kуkат,
«јетті kуkаттың кӱзäзі,
«јер аіназы Јер Кара,
«kаіда пардың, нанцым?»
Картаҕа Мергäн ӱкӱс етіп
kара јергä аҕылып тастацык,
ас пеlінäң алты јердä
кезä тепчік Картаҕа Мергäн,
Кан Тӧҥӱс ам ölцӱк.
Кан Тӧҥӱс ölгӧндӧ
јер алтынаң јер аіназы
јер алтынаң сыҕып keliцік.
Алып Картаҕа ам keliп
јапсын-јадырлар ікӧlӧң,
kазра пӱгä тартыс парілар,
kазра торбакчылı ӧрлас јадырлар,
ä пӱгä тартыс парілар,
емніг kулунцылı
kысkырыс парілар,
полыспін ертіс јадырлар,
пуҕацылı сыҕырыс јадырлар,
ӱр полза кӱрäссіктäр,
ас полза кӱрäссіктäр,

јетті кӱн јері кӱрäстілäр,
тоҕус кӱн тоза кӱрäстілäр,
тоҕус кӱннӱң пазы ертіс-јадыр.
Јер аіназы јер Кара
азакпынаң ас пасты,
ајабынаң кöп тајанды,
Картаҕа Мергäн јер аіназын
kара јердäң кöдӱрӱп
kан тегіргä сыҕарды,
ak пулут kара пулут
аралі кöдӱрӱп келџік,
јер аіназы Јер Кара kыскырды:
«Јетті там јер алтында
«јетті kуkат!
«јетті kуkаттың пазы
«Јекчäкäі kуkат!
«kаіда пардың, kазінäм?
«колы сарыг тырҕактыг,
«корҕанџыл kарактыг,
«кендір тулуңнуг,
«kел табраk полыс маҕа!»
Кара јергä аҕылып
јер аіназын тастаџык,
орkазын алты јердäң
кезä тепті Картаҕа Мергäн,
јер аіназы Јер Кара ам öлџӱк.
Јетті там јер алтынаң
Јекчäкäі kуkат ам сыkчык.
Алып Картаҕа ам јапсын-јадыр,
ӱр полза кӱрäс парілар.
ас полза кӱрäс парілар,
сол сарындаҕы кендір тулін
ӱзä тартты Картаҕа Мергäн,
kара јергä тастаџык,

kукаттың тастӓн тулі
kара тасkыл полып ӧс парі,
оң сарындаӽы кендір тулін
тегірге сары тартчыk,
оң kолбынаң ӱзӓ тартчыk,
тегірдӓң аk тасkыл полып
ӧзӱп јадыр кендір тулі.
Тоӽус кӱн тозылӽанџа
кӱрӓзіп парілар,
тоӽус кӱннӱң пазына јеткӓндӓ
kара тасkыл аk тасkылбынаң
пірігіп парілар,
ікі тасkылның аразында
кӱрӓзіп турдулар.
Аранџула kара пор'ат
оларны кӧрбін-јадыр,
kар пор'ат естіп јасса
алып Картаӽа ӧстӧп јадыр.
Кара пор'ат амды келіп ылӽап турдӱ:
«Улуг јуртубус улуп kалар,
«кічіг јуртубус кістӓп kалар,
«кабырӽадаң ајарӽа
«kарындасыбыс јоӽул,
«тузубусты турузарӽа
«туӽаныбыс јоӽул,
«тоӽус јер ӧтрӓ
«тоӽус ебрӓ јӱгӱрӓргӓ,
«пір јердӓ туӽан таkпаібын!
«јетті тегір јеттрӓ
«јетті ебрӓ јӱгӱрӓргӓ
«kарындас кілӓп таkпаібын!»
Тоӽус тегір јердӓң
тоӽус ебрӓ јӱгӱрчӱк,
туӽан тӓп полбаџыk;

jетті тегір jетті jӱгӱрчӱк,
kарындас тāп полбаџык.
Карындас тāп полбīннаң
оiлап сыђып парīр.
Арђалыk сынны азып парīр,
арбаттыг сӧlӱн тобрыш парīр,
Кан Мергäннiң jуртӱна jет-тīр,
Кан Мергäн Каттан Алыппынаң
арађа iчiп jадырлар.
Кара пор'ат сӧlӧп jадыр:
«Алып Картађа ӧlӱп kалџыk,
«арыг тынына ара кiрiзiнäр!»
««Ӧlбīннäң алып Картађа ӧlзӱн!
««парбīннаң алып Картађа парзын!»»
Тасkары сыkтылар iкӧlӧң,
пор'атты тудӱб-алдылар,
арђалыk сынђа jединiп парīлар,
арђалыk сынның ӱстӱндä
тођус азыр темiр тыт тур-jадыр,
арђамџыбынаң jапсыра
палђаџыктар kара пор'атты,
iкi алып āлђа кiрiп парып
арађа iс jадырлар.
Палђап салђан пор'ат ылђап тыр
kараk jазын kан етiп
пурун сӱн пус етiп
jетті кӱн jеттрä турдӱ пор'ат,
jетті кӱнгä jеткäндä
тулђап jадыр, тепкiлäп jадыр,
арђамџызын ӱзä тепкiлäп
оiлап сыkты kара пор'ат.
«Езäн мен jӱргӧн ползам,
«ем кӱlīм тiргiзiп алзам
«адаiның аjазында

«тамаk пердiрäрбic срäргä,
«iңä ӱдӱбӱнäң
«кӱн кöстӱрäрбic срäргä!
«пу јердä јöрöбöс
«ем кӱlім јоkта kaiда парабын?
«таскылның пöзӱгӱнä сыҕабас
«таскылнаң сегiрiп ölöргö,
«анда ölӱп полбазам
«талаiның терäңiнä кiрiп
«анда ölöрбӱн!» тедiр.
Таскылның пöзӱгӱнä јӱгӱрчӱк,
таскылның позӱгӱнäң сегiр-јадыр,
анаң сегiрiп ölӱп полбаҷык.
Ам талаiҕа кiрä сегiрчïк,
талаiның тӱбӱндä јӱгӱр-јадыр,
талаiның кумӱн еlгäi јӱгӱрчӱк,
талаiның сӱн сöлдра јӱгӱрчӱк,
талаiҕа кiрiп ölӱп полбаҷык.
Талаiдаң сыҕара јӱгӱр сыkчыk,
kара јернiң јаҕазына јетчïк,
kан тегiрнiң тöзӱнä јетчïк,
арҕалыk сын турӱп јадыр,
аның ӱстӱнä сыҕып kеlҷïк,
арkы сарын kарап кöр-тӱр.
Сäскан тӱспäс сарыг сöl-јадыр,
kускун тӱспäс kуба сöl-јадыр,
арҕалыk сынның едäгiндä
аk kазын тур-јадыр,
алтын пӱрlӱг пол-тыр,
кӱмӱс тостыг пол-тыр.
Kара пор'ат сölöп јадыр:
«Јерiмä сӱма парзам
«но немä пiстi тiргiзiб-алар?
«kарындазыбыс јоҕул,

«туҕаныбыс јоҕул,
«ak кыр атка парзам,
«ak кыр аттаң суразам
«алып полдыба пістї тіргїзäргä?
«алтын пӱрlӱг кӱмӱс тостыг
«ak kазынның тöзӱндä öлöрбӱн!
«от јібїн астап öлöрбӱн!
«суг іспїн суксап öлöрбӱн!»
Оілап сыкчык kара пор'ат,
ak kазынның тöзӱндä турӱб-алџык,
от јібїн-јадыр, астап јадыр,
су іспїн-јадыр, суксап јадыр,
öлöр парар једіп kелџік.
Арҕалык сынның ӱстӱндä
ат јаксы азып kонџык,
кöрöр полза kара пор'ат
оілап турҕан ak кыр ат пол-тыр.
Оілаб-одурӱп кöр-одур.
Арҕалык сынның едäгїндä
kара пӱрӱт турӱп јадыр,
kара пӱрӱгнӱң аразында
алып кізі тур-јадыр.
Ол алып оң kолына уҕӱн алды,
сол kолына јазын алды,
тартып kелїп атчык,
уктӱң пізїнä саптырбаџык,
нандра оілап кöр-турза
аранџула kара kул аттыг
Каттан Алып аткан.
«Ем кӱлїм Картаҕа Мергäннї
«тіргізіп алып ползам
«адаі ајаҕында
«тамак перäрбїн саҕа!
«іңä ӱдӱбінäң

«кӱн кöстӱрäрбін саҕа!»
Кыр атка jеттрä оілап кеlцік,
jедäр полза пор'ат тінтрäп тӱр,
ölöргö jöр kара пор'ат.
Кеңрäдіп кістäп jадыр аk kыр ат,
маңрадып оҕрап jадыр,
ölӱп парjаң пор'атты
kараналиң кöрӱп тӱр.
«Аранцула kара пор'ат,
«ӱс kаттї суг ічїб-ал!
«ӱс kаттї от jіб-ал!»
Пор'ат ӱс kаттї от jіб-алды,
пор'ат ӱс kаттї суг істї,
тірїlіп парчык kара пор'ат.
Аk kыр ат сур-jадыр:
«Ем кӱlїм kаіда парҕан?»
««Куkатпынаң тудусkан
««таң ölгöнмö? таң тірїгбä?
««піlбін-jадырмын.»»
«Тудусkан jерін пilгäндä
«jöр пастап kаіда kалҕан.»
Кара пор'ат пастап jӱгӱрӱп парїр,
аk kыр ат сöнынаң
kулунцӱlї köп парїр,
аk таскылҕа kара таскылҕа
jетчїктäр іkі ат,
таң ölгöнмö? таң тірїгбä?
пilбін-jадырлар.
Пір кізі тапсап jадыр,
іkі ат естіп турӱлар,
kаідаң пilбін-jадырлар,
таң jернің алтында,
таң тегірнің ӱстӱндä
кізі тапсап jадыр,

кізі ылђанџылї естїl-јадыр;
таӊ јернїӊ алтында,
таӊ тегірнїӊ ӱ̆стӱ̆ндӓ
пilбїн-оk-јадырлар.
Паза естiлїп турдӱ̆,
кізі ӧстӧп јаткан оскос,
kаiдаӊ пilбїн-јадырлар.
Кыр ат ары пері сilкін-јадыр,
ат пазынџа алтын кӧк полып
јођары ајастап учук парї,
ak пулуттӱ̆ӊ kара пулуттӱ̆ӊ
аразына кірїп парчыk,
естїп тыӊнап јӧрзӧ
тӧбӱ̆н ӧстӧп јаткан естїlџїк,
нандра тӧбӱ̆н тӱ̆зӱ̆п парїр,
тӧбӱ̆н тӱ̆ссӓ алтын кӧ̄к
ak тасkылныӊ kара тасkылныӊ
аразында ӧстӧп јадыр.
Ат пазынџа алтын кӧ̄к
kаја аразында одур-јадыр,
ӧстӧп јаткан кізінї таппiн-јадыр.
Ak тасkыл тегірдӓӊ пері тӱ̆скӓн,
kара тасkыл јердӓӊ јођары ӧскӧн.
Ікі kајатыӊ аразында
алтын кӧ̄к тапсап јадыр,
алтын кӧ̄к тапса̄нда
kара тасkыл kара корђанџыл полып
kара јергӓ kаiлып јадыр,
ak тасkыл ak тубан полып
јођары сыђып јадыр.
Ak тасkыл јоk полџыk,
kара тасkыл јоk-ол-полџыk.
Алып Картађа јердӓ ӧстӧб-одур,
kykат јер алтынаӊ сыk-кеlџїк,

алып Картаҕā келĭп јапсын-јадыр,
ам келĭп тудус-јадырлар,
ам келĭп кӱрäс-јадырлар,
ӱр полза кӱрäс-јадырлар,
ас полза кӱрäс-јадырлар,
аі алысканџа кӱрäстĭлäр,
јыл јылысканџа кӱрäстĭлäр.
Кыр ат, kара пор'ат пілĭп турӱлар,
kукаттың тыны позында јоҕул,
уkканын пілĭп турӱлар,
kара јернĭң алтында
тоҕус талаі аҕып кел-тĭр,
пір јергä пірігĭп пір талаі полып
пу јердĭң ӱстӱнä сыҕып келдĭ ол талаі,
тоҕус талаіның пелтірĭндä
јес оба öзӱп сыk-тыр,
јер ӱстӱнä сыҕара öзӱп тӱр,
јернĭң тегірнĭң орта пӱрӱнä
ол јес оба öзӱп тӱр.
Јес обаның тöзӱндä kара сундуk,
kара.сундуkтӱң тӱбӱндä
kукаттың тыны анда јадыр,
kукаттың тыны јетті kускаџаk пол-тыр.
Јетті kускаџаk öдӱрзä
kукат анаң öлöр-пол-тыр.
Јес обā талазып јӱгӱрӱп парілар,
ӱр полза јӱгӱрдӱлäр,
ас полза јӱгӱрдӱлäр,
јес обā једĭп келџĭктäр.
Кара пор'ат азакпынаң
обаның тöзӱн сакпылап јадыр,
јес обаның тöзӱндä
kара тобрактың аразында
kара сундуk анда јадыр.

Азакпынаң kара сундуктӱң аксын
оја сапчык kара пор'ат,
кӧрзӧ алтын kајырчак турдў,
алтын kајырчакты сыҕара тартчык,
алтын kајырчакты аксына алып
јӱгӱрӱп одурлар Картаҕа сары.
Једіп kelзäläр ікӧlӧң,
олар тудўзўб-ok јадылар.
«Кускацакты kаіда ӧдӱрäбіс?»
ікі ат јӧктас јадырлар.
Тас пастыг кізі полып
ak кыр ат kӯл-јадыр,
алтын абдыраны
тас кізі ачып јадыр,
ачыб-алып кӧрзӧ
јетті кускацак істіндä јадыр.
Тас кізі ам kеlіп
јетті кускацакты тудўб-алцык,
алып јаксы Картаҕа Мергäннің
кылычын сӯрӯб-алцык,
јетті кускацактың моінын кессік,
kукаттың тыны ӱзӱl-парчык,
алып Картаҕа аілан kеlцік,
ікі аттың моінын kуцактап
ылҕап тур Картаҕа Мергäн:
«Ӧlӱп парҕан позымны
«тіргізіп алдäр, аттарым!»
Кара пор'атkа мӱнӱп алцык,
Кан Тӧңӱстӱң āлына кіріб-одур,
ak кыр ат сōнынаң
kулунцулап kōп парчык.
Аранцула ak кыр аттаң
сур-јадыр Картаҕа Мергäн:
«Каіда ӧlгӧн туңмам Кан Пурkан?»

Ak kыр ат ӧlгӧн jepiнä пастаңыk,
анда кӧрзӧ ӧlгӧн сōгў анда jадыр,
Картаҕа Мергäн туңмазының
ӧlгӧн сōгўн теріп jӧр,
пір аі теріп алңыk,
ебїн епті сал-jадыр,
табын таптї сал-jадыр,
ем сальш емнäп jадыр,
ем полбїн-jадыр,
том салып томнап jадыр,
том полбїн-jадыр.
Туңмазын тіргіс-полбїн
ылҕап сыkтап турдў.
Kapak jазын kан едіп турдў,
пурун сўн пус едіп турдў.
Кара пор'ат сōlӧп jадыр:
«Езäрїм ал, ем кўlїм,
«jўгӧнўм сўр, ем кўlїм,
«темір jернїң kырїнда
«темір тасkыл тур,
«темір тасkылның ўстўндä
«тоҕус jajäн, кудаілар
«алты пӧннўг ak отты пўдўрдў,
«ӧlгӧн кізі ол отпынаң тіргізäр,
«ол отты аҕыларҕа парїм!
«езäнмїнäң jӧргӧн ползам
«ўс кўннўң пазында kelӓрбін.»
Пор'ат оілап сыkчыk,
ўр полңыk, ас полңыk,
ўс кўннўң пазында
ak отты аҕылап jетчїk.
Ak отпынаң туңмазын емнäп jадыр,
тіргїзіп алчыk туңмазын,
kартаҕа kус польш учуҕўп

јоҕары парып ыссык туңмазы.
Картаҕа Мергäн Кан Тöңӳстӳң
јуртӳн ам талап јадыр,
кадырҕанын качырып јадыр,
камык јонын сӳрӳп сыкчык,
езін атка артып сыкчык,
езін тебǟ тäңнäп сыкчык.
Арҕалык сынны азып парī,
арбаттыг сöлӳн тобырып парī,
јыл парар јеріндä
јетті коныш парī,
аі парар јеріндä
ара коныш парī.
Парып јасса кöрӳп парī,
пір тас ōл парып јадыр,
праі тоза немä пілін парī оскас,
праі немä тоза саҕын парī оскас,
пілін парīза алып кізі оскас.
Тас ōлҕа јеттрä парып келдік,
тас ōлҕа сōлöп тӳр Картаҕа Мергäн:
«Кеп јок полза кеп перім!
«адын јок полза ат јаксызын перім!
«маҕа пу камык јонны качырарзыңма?
«кадырҕан малны сӳрӳзäрзіңмä?»
««Ат перзäң, кеп перзäң
««ноҕа сӳрӳспäссім? сӳрӳзäрім!»»
Кептің јаксызын алып јадыр,
кезіп јадыр тас ōл,
аттың јаксызын алып јадыр,
Кан Тöңӳстӳң алтын кулас
кара кӳрäң адын алып јадыр,
кара кӳрäң атка алтан-јадыр.
Картаҕа Мергäн сōлöп јадыр:
«Ам адыңны адап перім!

«Камык јоннының пазы
«kара кӱрäң аттыг
«Тас Кінäс сен ам поларзың!»
Пір kолына kуру аҕас перчїк.
«Јä kадырҕанымны kачырыб-ам ал!
«Камык јонын сӱрӱб-одур!
«Јол сыдāн кізіні аппарып сал!
«јол сыдабāн кізіні јō сап!
«јол сыдāн малны аппар сал!
«јол сыдабāн малны јō сап!»
Пір kолыбынаң ӧl аҕас сапчык,
пір kолыбынаң kуру аҕас сапчык,
kадырҕан малын kајырып парї,
kамык јонын сӱрӱп парї,
kара кӱрäң аттыг Тас Кінäс.
Алып Картаҕа сōlӧп јадыр:
«Јолда керāм пар,
«мен ам пурун парїм!
«сен сōнмынаң једäрзїң.»
Кара пор'аtка kамцы салабас,
ӱкӱс салып пар-сыkчык,
аk kыр ат kулунцӱлї kōп парї.
Ӱр полза парчык,
ас полза парчык,
арҕалык сынҕа сыkчык,
арkы сарын kарап kӧрзӧ
kара kулаттыг Каттан Алыптың
āл кӱнӱ анда пол-тыр.
Картаҕа Мергäн kыҕылап јадыр:
«Кара kул'ат пагдаба?
«Каттан Алып темдäбä?»
Каттан Алып сыҕар kонцык,
kара kул'аtка алтанцык,
арҕалык сынҕа сыҕара јӱгӱрчӱк,

kара kул'аттаҥ тӱзä kонџыk,
пӧрӱ̈гӱ̈н сӱра тартчыk,
пӧрӱгӱн kолтуҕуна kыссыk,
пазырыб-одур адын једiнiп:
«Менi ӧдӱрбä, Картаҕа Мергäн,
«алнынаҥ сапkанџы поларбын.»
«сӧныҥнаҥ kоҕынџы поларбын,
««Мен пiлбäссiм,»» тедiр,
««сӧнда Тас Кiнäс кеläр,
««јарҕыбысты ол јарар,
««пӧlгӱбӱстӱ ол пӧlӧр.»»
Тас Кiнäс једiп кеlџiк.
«Каiдi етчäҥ керäк полџаҥ?
«Тас Кiнäс пiстi јӧптӧп пер!»
Тас Кiнäс сур-јадыр:
«Каiдi керäк полар срäрнiҥ?»
Картаҕа Мергäн сӧlӧп јадыр:
«Андi андi еткäн Каттан Алып,
«kыр адым аткан Каттан Алып,
«kара пор'атты туткан Каттан Алып,
«тоҕус азыр тытkа палҕан Каттан Алып!»
Каттан Алыпты Тас Кiнäс сап јадыр
пiр kолындаҕы kуру аҕаспынаҥ.
«Јуртуҥну талап тӱр!
«kадырҕан малыҥ позыҥ kачыр!
«kамык јоныҥны позыҥ сӱр!»
Каттан Алып позыныҥ
јуртӱн талап јадыр,
kадырҕан малын позы kачырды,
kамык јонын позы сӱрдӱ.
Картаҕа Мергäн сӧlӧп јадыр:
«Јолда керäм пар,
«мен пурун парiмын!»
Картаҕа алып Камџы салџык,

ӱкӱс салып парып сыkчыk,
Кан Мергӓнгӓ једіп келцік.
Арҕалыk сыннаң kыiҕылап јадыр:
«Кан позрак ат пагдаба?
«Кан Мергӓн темдӓбӓ?»
Кан Мергӓн естӓбӓс,
аk ебінӓң сыk-келді̆,
кан позрак атkа мӱнӱп
арҕа сынына сыҕып келді̆,
кан позрак аттаң тӱзӓ kонцыk,
пӧрін сӯра тартчыk,
пӧрін kолтуҕӱна kыссыk,
пазырып јадыр, сӱнзӱлӱп јадыр:
«Мені̆ ӧдӱрбӓ, Картаҕа Мергӓн!
«алыңа сапkанцы поларбын,
«сӧнында kоҕынцы поларбын,
«улуг јӓҕа сен парзаң
«пазыңны мен сыkтірым,
«ӧдӱрбӓ мені̆, Картаҕа Мергӓн!»
Тас Кінӓс келӓбӓс
Тас Кінӓс сӧлӧп јадыр:
«Јуртуңнӱ позың тала!
«малыңны позың kајыр!
«јоныңны позың сӱр!»
Кан Мергӓн позы малыңны сӱрдӱ,
kамыk јонын позы сӱрдӱ,
Тас Кінӓс сӧннаң јӧрӱп
сојып јӧр Кан Мергӓнні̆.
Малын малҕа kостылар,
јоның јонҕа kостылар,
арҕалыk сынны азырып пары̄,
арбаттыг сӧлнӱ тобыртып пары̄,
алып Картаҕа сӧлӧп јадыр:
«Малымны јеттір јуртӱма,

«мен мында kат аларҕа парïбын.»
Тас Кiнӓс јонын сӱрӱп парï,
Картаҕа Мергӓн kат аларҕа парï,
ӱр полза парып јадыр,
ас полза парып јадыр,
арҕалыk сынҕа сык-келџiк,
арkы сарын kарап кӧрӱп тур,
аk талаiның kазында
а̄л кӱн јурттап јадыр.
Ол а̄лҕа кiрiп келџiк,
тоi пол-јадыр ол а̄лда,
епкӓ кiрчïк, ас тамаk јiџiк,
kарын тоссыk.
Алтын Канның kызын аларҕа
Алтын Канҕа kудалап јадыр,
Алтын Кан kызын пер-јадыр.
Тојын ет-јадырлар амды,
астāн јонын тозып јадыр,
арҕан јонын семiр-јадыр.
Ол kаразын узуп konџыk,
аҕарып таң атчыk,
арланып кӱн сыkчыk.
«Нанџаңмын» теп јадыр ам.
Алтын Кан: «Наныңар» тедïр.
Картаҕа Мергӓн kаттын алџыk,
јуртӱна нанып сыкты.
Јыл парар јерïндӓ
јеттi kонып парïлар,
аi парар јерïндӓ
ара kонып парïлар.
Алып јаксы Картаҕа Мергӓн
јерïнӓ сӱна јет-келџiк.
Тас Кiнӓс келд'оk,
kадарҕан малын једïр-kел-тïр,

kамыk јонын аҕыл-тыр,
алып тӧрӧн Каттан алышты
јылҕы kадарчаң пастуk етті,
алып тӧрӧн Кан Мергäнні
нек kадарчаң пастуk етті.
Тојын едіп јадырлар.
Арҕа јонын јіп јадыр,
астäн јонын тозып јадыр,
арҕан јонын семір-јадыр,
јалäс kелгäн јонына
јаkсы кеп кезірді,
јазаг kелгäн јонын
јаkсы ат мӱндӱрдӱ.
Тоі тозылып парчыk,
јоны ам тарап јадыр.
Ол kаразын узуп kон-јадыр.
Аҕарып таң атчыk,
арланып кӱн сыkчыk.
Јајäннаң пічік тӱс-јадыр:
«Кан Пурkан пістїң сары сыҕарзын!
«пістїң пазында Пурkан полып одурзын!»
Абаkаі јаkсы Кан Пурkан
Картаҕа Мергäн еңнінä пас-јадыр,
анаң ары тӱдӱн полып
јоҕары тегірге сыkчыk.
Ол kаразын узуп јадыр
алып јаkсы Картаҕа Мергäн.
Аҕарып таң атчыk,
арланып кӱн сыkчыk,
алып Картаҕа турӱп kеläбäс
тамаk јіп јадыр,
ептä ам јурттап јадыр.
Нумаk тозыл-парчыk.

XVI Кан Мергäн Аі Мергäнбінäң.

Аk талаіның kазында,
аk таскылның алтында
јурттап јадыр,
пулуң јерїн јерläп јадыр,
пулуң сӯн ічїп јадыр,
аk талаіның kазында
аk ебїн тудӯп јадыр,
арḡалыk сынның едäгїндä
аk малын kадыр-јадыр,
kан позраk аттыг
алты јастыг Кан Мергäн,
кöп емäс маллыг полды,
кöп емäс јонныг полды,
ар јаḡыс Абаkаі Каттыр
јаңалыг пол-тыр.
Ол kаразын узӯп kондылар,
аḡарып таң адып јадыр,
арланып кӯн сыḡып јадыр,
алты јастыг Кан Мергäн
турӯп kелдїк сірāдäң.
«Ар јаḡыс Абаkаі Каттыр јаңаң,
«таг јаḡалап аңнап парарḡа,
«талаі kастап kустап парарḡа!»
««Ададаң kада сыkkан
««ар јаḡыс туңмам
««Кан Мергäн, алыг полба!
««іңäдäң kада сыkkан
««ар јаḡыс туңмам
««Кан Мергäн, елā полба!
««еңнäбіскä кебäр кебїбїс пар,
««kарыныбыска јїр малыбыс пар,

««аңнап kустап парба!
««сенің ӱчӱн аk тасkылның пöзін
««köп сенäбін,
««аk талаiның терäн
««köп сенäбін,
««ікі пудуңнў еді салыг полҕанҷа
««моiнына еді кiрiс полҕанҷа јöргöбӱн,
««ам аңнап парба, туңмам!»»
Kан Мергäнні тоkтап полбаҷык,
аңнаб-оk парыб-ыза-берчік,
таг јаҕалап аң атчык,
талаi kастап kус атчык,
kарсаkтыг аңа kалык пербін парі,
kанаттыг kуска öр пербін парі,
аңның kустӱң едін
kан позраk атkа артып парір,
оңар тескäр артып парір,
аkсын пiргä тартып парі,
арҕазын кескäiтä тартып парі,
наныб-одур ебiнä.
Āлына кӱнӱнä кiрiп келҷiк,
ат палҕаҷаң алтын столбаның тöзӱндä
аттаң тӱс-јадыр.
Абаkаi Kаттыр сыҕып келді,
арҕа јонын јып јадыр,
арҕа јоны келгäндä
Абаkаi Kаттыр ӱлäп јадыр,
атkан аңны ӱлäп јадыр,
пајына köп пербiн-јадыр,
јоҕына ас пербiн-јадыр,
праi пiр тäң ӱлäп јадыр,
узуннў ӱзä кезiп ӱлäп јадыр,
јалбаҕын јара кезiп ӱлäп јадыр,
јазаг келгäн јонына

јаkсы ат мӱ̆ндӱ̆р-јадыр,
јалāс кеlгäн јонына
јаkсы кеп кезір-јадыр,
астап кеlгäн јонын
астың јаkсызыбынаң азрап јадыр,
араҕының kаттӣбынаң сīлап јадыр.
Артkан едін ебі̄нä аҕылџыk,
аk ебі̄нä кірäбäс
ас тамаҕын јіп јадырлар,
kарын тосkанда
kабырҕазы тенäнџіk.
Ол kаразын узуп kон-јадыр,
аҕарып таң атып јадыр,
арланып кӱ̆н сыҕып јадыр,
алып тӧ̄рӧ̄н Кан Мергäн
тура kонџыk, сӧ̄lӧ̄џӱ̆к:
«Ар јалҕыс јаџам Абаkаі Каттыр,
«аңнаб-оk-парарҕа!
«kустаб-оk парарҕа!»
««Парба! тоkта!»» јаџазы тедір.
Ікінџізі сур-оk-јадыр.
«Аңнап kустап ыспазаң
«kат аларҕа парарбын!»
««Кіџігзің ар јалҕыс туңмам
««kат аларҕа-дā парба!
««аkсың сӱ̆дӱ̆ арыза,
««арҕа моіның kатса
««kат аларҕа парарзың.»»
«Алып јаkсының арҕа моіны
«алып kолында јӧрä kатчаң,
«алып јаkсының аkсы сӱ̆дӱ̆
«ат ӱ̆стӱ̆ндä јӧрä арыџаң.
«Парџаң-оk-пын, јӧрџӧң-оk-пын,
«сен сӧ̄lӧп пербäзäң

«позым јӧрӳп kат табарым.»
««Аданаң kада сыkkан
««ар јалҕыс туңмам
««Кан Мергӓн, алыг полба!
««менĭң аіткаными ес!»»
Кан позраk атты езӓрlӓдĭ,
еспĭн јадыр, парып јадыр.
«Менĭң сӧзӳм еспӓзӓң пар!
«јеттi тегiр јерĭнĭң озарында
«Алтын Кан јурттап јадыр,
«Алтын Канның палазы
«Алтын Арыг сын абаkаі
«аны парып ал!» тедĭр,
«аның јаjāны сендӑ,
«сенĭң јаjāның анда,
«аны парып ал!» тедĭр.
Ебiр јӧрӳп езӓрlӓп јӧрдӳ,
јӳгӳрӳп јӧрӳп јӳгӓннӓдĭ,
кӳмӳс јӳгӓнĭн суҕӳп салды,
кӳрālĭг езӓрĭн езӓрlӓп салды,
темт̦ӓрĭн терӓн-јадыр,
темiр kујаҕын кезĭп јадыр,
арҕа пӧрҷӧ садаҕын
ас пеlĭнӓ kучан-јадыр,
kан позраk атkа алтанҷыk.
Абаkаі Каттыр јаҷазы келҷĭк,
«Ададаң сыkkан ар јалҕыс Кан Мергӓн,
«пiр сōlӧп перӓр сӧзӳм пар,
«естӓрзĭңмӑ, Кан Мергӓн?
«iҷӓмнӓң сыkkан ар јалҕыс Кан Мергӓн,
«пiр јōктап перӓр јōҕым пар,
«естӓрзĭңмӓ, Кан Мергӓн?»
««Естӓрбĭн!»» тедĭр Кан Мергӓн.
«Пiр тегiр јерĭн ōдӳп парзаң,

«пір талаі кессäң
«ол талаінын озарында
«арҕалык сынҕа сыҕарзың.
«Арҕалык сынның озарында
«kалын kара таіҕа јадыр,
«kалын kара таіҕаның јарымы
«пазыны пір јергä тартkан,
«kан керä kус уја салҕан,
«ікі палазын анда азрап јадырлар.
«Ессäңдä еспäн поларзың,
«анаң ар'оk парарзың,
«пір тегір јер ӧдӧрзӱң,
«пір талаі кечäрзің,
«ол талаіны кескäндä
«пір арҕалык сынҕа сыҕарзың,
«арҕалык сынның ӱстӱндä
«пір kаја пар-полар,
«kајаның аразында одур-јадыр
«пір кіріп парҕан апсаk,
«пазы ап аҕас пол-парҕан,
«ікі kараҕы јоҕул-оk полар,
«алтын тајаk тајаныш одурҕан полар.
«Ол апсакты кӧрзӧңдä
«кӧрбӧңі оk пол!
«ессäңдä еспäңі оk пол!
«Анаң ар'оk kамңы саларзың,
«анаң ар'оk пір тегір јер ӧдӧрзӱң,
«пір сынның ӱстӱнä сыҕарзың,
«ол сынның озарында
«kалынныг kара таіҕа јадыр,
«kара таіҕаның озарында
«от алачык тур-јадыр,
«алачык ебінің істіндä
«кізі сыктап јадыр,

«сыктап салӈанда ырлір,
«сенің ырлāн ырыңны
«ол кізі-дā ырлір.
«Ол ебгä сäн кірбä, туңмам!
«естіңмä, іџäмнäң сыkkаным
«Кан Мергäн туңмам?
«ессäң-дā еспäџік пол!
«едä öдöрзӱң!» тедір,
«кöргöндö кöрбöн пол!
«естіңмä, аданың сыkkаным
«Кан Мергäн туңмам?»
««Ессікпін!»» тедір Кан Мергäн.
«Алтың Канның јері анаң ары
«тöрт тегір јерінің озарында
«алар kаттың анда полар,
«арӈа јергä парарзаң,
«арӈа палазын аӈыларзаң
«ар јалӈыс јаџаң
«ала kараkkа кöрӱнмäі!
«еl јерінä парарзаң,
«еl палазын аӈыларзаң
«іџäдäң сыkkан јаџаң
«ікі kараkkа кöрӱнмäі!»
««Кöрöрбӱн,»» тедір, ««ноӈа кöрбöџöң!»»
Кан Мергäн камџы салабас
ам јортып сыkчыk,
Абаkаі Каттыр јаџазы
ікі пудӱн сабынып
ылӈап сыктап kалџыk.
Арӈалыk сынны азып парір
ар јалӈыс Кан Мергäн,
арбаттыг сölӱн тобрып парір
ар јалӈыс Кан Мергäн,
аі парар јерін ара kонып парір

ар јалҕыс Кан Мергäн,
јыл парар јерін јетті kонып парір
ар јалҕыс Кан Мергäн.
Пір талаіды кечіп келцік,
сыҕып келіп кӧрзӧ
ікі kан керä kус
kалын kара таіҕаның јарымы
пір јергä тартып ӱја салҕан,
ікі палазын азрап јадыр.
Кан Мергäн сӧlӧп јадыр:
«Менің јолыма ӱја салҕаннар,
«паскa јергä ӱја саларҕа тапшäнма?»
Ікі кан керä kус јоҕары ӱјӱk-јӧрläр,
алып тӧрӧн Кан Мергäн
kорлыk kарбі јазын сустӱп тӱр,
садаk kарбі ӱҕун сӱр-тур,
тартып келіп атты,
ікі kан керäні адып јадыр,
пір kан керäнің оң kанадын кез'атчыk,
пірзінің сол kанадын кез'атчыk,
адына kамцы салып
Кан Мергäн ам јортып тыр.
Ӱјадаҕы ікі палазы
kысkырызып јадырлар:
«Алып тӧрӧн Кан Мергäн
«пісті азрäн іцäбісті,
«пісті азрäн пабабысты
«ноҕа аттың, Кан Мергäн?»
Кан Мергäн ессäдä еспäцік полды,
кӧрзӧдӧ кӧрбӧцӱк полды,
kан позраk ат kамцы салабас
арҕалыk сынын азып парі,
арбаттыг сӧlӱн тобрып парі,
јыл парар јерін-дä јетті kонды,

аі парар јеріндӓ ара kонды,
пір тегір јерін ӧдӳп кеіңік,
пір талаіны кессік,
арҕалык сын ӳстӳнӓ сыкчык,
арҕалык сынның ӳстӳндӓ
kара kаја пол-јадыр.
Kајаның аразында апсаk полды,
ікі kараҕы јоk апсаk полды,
алтын тајāн тајаныш одур.
Кан Мергӓн сӧлӧп јадыр:
«Караҕы јоk апсаk
«менїң парар јолымнаң
«паска одурар јер таппāнда
«менїң јолымда одурӳб-алҕан.»
Колындаҕы тајāн јергӓ тӳзӳрӳп
ат ӳстӳнӓң Кан Мергӓн
тајāн kāп полбїн-јадыр,
аттаң тӳзӓбӓс kāб-ал-перчїк,
амды адын kамҹылап јортыш сыкчык.
«Парїҕан јерің јаксы пол, Кан Мергӓн!»
апсаk кізі сӧлӧп јадыр.
Кан Мергӓн јортыш сыҕабас
кӧрӳп парї ол апсакты,
ол апсаk kаја аразында турчӳk,
тајаҕын анда сачыш јадыр,
анаң ары јоҕары учук парї,
kан позрак атты kамҹылїбас
ӳкӳс сал-парї,
арҕалык сынны азып парї,
арбаттыг сӧлӳн тобрып парї,
пір тегір јерін ӧтчӳк,
пір талаі кессік,
арҕалык сынның ӳстӳнӓ сыкчык,
арkы сарын kарап кӧрӳп тӳр.

Калынныг kара таiђа jадыр,
kара таiђаның аразында
от алачыk тур-чадыр.
От алачыkтың iстiндä
кiзi сыkтап jадыр,
сыkтап jатkанны тоkтадып
ырлап jадыр ол кiзi.
Алып тӧрӧн Кан Мергäн
ол епкä кiрäргä терäн-тур,
ол епкä кiрäргä ат пiл-jадыр,
аранҷула kан позраk ат
суглуђун молат азыгга кептi салып,
анаң ары jӱгӱрӱп парi.
Аksын Кан Мергäн тартып полбiн.
Озарында турђан арђалыk сынђа
сыkчыk kан позраk ат,
kан позраk ат анда тоkтаҷыk.
Тӱзä kонҷыk Кан Мергäн,
сӧн kаjа пађып кӧрӱп тӱр,
от алачыk тастында
абаkаi jаkсы kыс кiзi тур-jадыр.
Jаkсы торђу тон кес-сал-тыр,
jаkсы kара пӧрӱгӱ кес-сал-тыр,
jаkсы маiмађын кезiб-оk сал-тыр.
Кан Мергäнгä kыпђылап jадыр:
«Ар jаkсы iҷäм ӧлӱп парчыk,
«аның ӧлгӧн сӧгӱн jып пер, Кан Мергäн.»
Кан Мергäн адын jедiнiб-алып
ам алачыk-сар пар-jадыр.
Алачыkта турђан kыс
Кан Мергäн-сар kеl-jадыр,
jолда kеliп тођас-jадырлар,
езäн теп езäннäп jадырлар,
мендi теп мендiläс-jадырлар.

Пajaҕы kыс cōlöп jадыр:
«Ар jалҕыс Кан Мергäн,
«āр jастыг іцäм аҕырып jадыр,
«ölÿр парī іцäм,
«ölгöн сöгÿн jӹп парīзаң!»
От алачык епкä jедäбäс
kан позрак адын
ат палҕацаң столбā палҕады,
от алачыkkа кірïп келцïктäр,
кірïп келïп кöрзö
jес караkтыг, кедір тулуңнуг
kукат аҕыр-jадыр,
ас тамактың тадылӣн салабас
азрап jадыр абакаі jакcы kыс.
Ӳр полчык, ас полчык,
Кан Мергäн пілïп келзä
jетті kон-сал-тыр ептä,
саҕыныб-одур Кан Мергäн
цу kукаттың kызын аларҕа,
kукаттың kызын kудалап пар-тыр.
Кукаттың kызы: «Парабын сā!» тедір.
«Алыбынаң алып пол-тырзаң!
«āр jастыг іцäм ölÿп парīр,
«kаідī парарбын саҕа?
«āр jастыг іцäм ölзö
«аппарып сōгÿн jӹп салҕаібыс,
«āр jастыг іцäм ölбöзö
«ебіндä калҕаі мында.»
Парар пол-jадыр kукаттың kызы,
ол kаразын узÿп kон-jадырлар,
аҕарып таң атчык,
арланып kÿн сыkчык,
Кан Мергäн турÿп келцïк:
«Аңнап kустап парцаңмын.»

Кан позрак атка алтанӌык,
талаіны kастап kустап парі,
тагны јаҕалап аңнап парі,
тагның āн адып парі.
Оңар тескäр артып јöр,
аіланып наның келӌік,
от алачыkkа једіп келӌік,
ат палҕаҷаң столбā једіп тӱссӱк.
Āн kузӱн аңдарып јадыр,
алачыk епкä кіріп келӌік.
Аң едін пызыр-јадырлар,
аң еді пысkанды азран-јадырлар.
Кукат ептä јадып
пір тапсі јоҕул аҕрып јадыр,
öлöрнӱ једіп пар-тыр.
Кан Мергäн сурӱп јадыр:
«Кукат іӌäңä
«ӱгрä ноҕа пербін-јадырзың?»
««Āр јастыг іӌäм,
««тамаk јіргä јоҕул,
««тамаk јіп полбін-јадыр.»
Кöп емäс ӱгрä kус пер-јадыр,
ӱгрäзін kузӱб-алып
пір сомнаk ӱгрä іссік,
ікі сомнаk ӱгрä іссік,
ӱчӱнӌі сомнаҕын пер-оk-јадыр,
тапсабāн kукат ам тапсап јадыр:
«Ар јалҕыс Кан Мергäн,
«менің паламны аппарарҕа едäрзің,
«кезіп парарҕа кебі пар,
«мӱнӱп парарҕа ады пар.»
««Сен перзäң kаідī полза аппарҕаімын.»»
«Аппарзаң менің паламны
«јаӌаң анда kырыспазын!

«менiң палам jабал полза
«нандра аҕыл перзäр! мында
«сiрäргä jабал полза
«мā jaкcы палам,
«аппар ам паламны.»
Катты аппарарҕа терäн-jадыр,
jaкcы торҕу тонын
кезiб-алды алҕан kатты,
kара тӱlкӱ пӧрiн кезiб-алды,
jaкcы маiмаҕын кезiб-алды.
Колынаң тудӱп Кан Мергäн
jедiнiп сыкчык Кан Мергäн.
Кан позраk аттың kырiна келцiктäр,
kан позраk атkа ускас-jадырлар,
арҕалыk сынны азыб-одурлар,
арбаттыг сӧlӱн тобрып парiлар,
ӱр полза парып jадырлар,
ас полза парып jадырлар,
ӱс тегiр jерiн ӧдӱп келцiктäр,
арҕалыk сынына сыkтылар,
арkы сарын kарап кӧрӱп тӱрläр,
Кан Мергäннiң jуртӱна jеттiläр,
āлын кӱнӱн kарап кӧрӱп тӱрläр.
Jaкcы одур-jадыр арҕа jоны,
арҕалыk сынны ендрä jорттылар,
Кан Мергäннiң парiҕанын
арҕа jоны кӧр-jадыр.
«Арҕа jерiнä парҕан Кан Мергäн
«наныб-одӱр jерiнä,
«iкi кiзi пiрlä аттыг келiрläр.»
Jацазы jōктап jадыр:
«Ар jалҕыс туңмам Кан Мергäн
«менiң аiткан сӧзӱмнӱ еспiн-jадыр,
«от алачыkkа кiрäбäс

«kукаттың kызын алҕан полар.»
Тура-kонцык, аҕас kāб-алцык,
алтына сук-салцык аҕачын.
Кан Мергäн кіріп келцік епкä.
«Арҕа јергä парабас
«арҕа палазын аҕылцыkпын,
«јалҕыс јацаң абаkаі Каттыр,
«ноҕа маҕа еп пӳдӳрбäдің?»
Тура-kонцык јацазы
алтындаҕы аҕачын kāб-алчык,
ӱкӱс етчïк јацазы,
Кан Мергäннï kамактаң ары сапчык,
ікі kарāнаң от тӱссӱк,
пурун ендрä сустап тӱссӱк,
Кан Мергäн аңдарылып тӱссӱк,
аңдарылып узуп kалцык.
Јацазы Абаkаі Каттыр
ылҕап јадыр, сыkтап јадыр,
јетті кӱнгä јеттрä сыkтап парī,
јетті кӱн ерткäнцы ылҕап парī,
саҕын-јадыр Абаkаі Каттыр.
«Ебïн туссӱн! тојын ессін!»
Кан Мергäннï ускур-јадыр.
«Ебïңні тут! тојыңны ет!»
Ебïн тутчык, тојын етчïк,
јетті кӱн јеттрä тоілап јадырлар,
Кан Мергäннің kаттының
тулīн ӧр-јадырлар,
ӧрӱп турза тулīн
сас емäс кендïр пол-тыр.
Тојы тозылып јадыр,
тоза јон тарап парды.
Ол kаразын узӱп kондылар,
аҕарып таң атчык,

арланып кӱн сыкчык,
Кан Мергäн турчӱк.
«Аӊнап кустап парҕаӊмын.»
Тас јаҕалї аӊнап јӱрчӱк,
талаіны кастап кустап јӱрчӱк,
таг јаҕалап āн ӧдӱр-јадыр,
талаіны кастап кузӱн адып јадыр,
оӊар тескäр артынҕык,
аіланып наныб-одур.
Ам аҕылҕан катты
ак ебїндä сыктап јадыр.
Āн кузӱн аӊдарып јадыр.
Абакаі Каттыр јаҕазы
ак ебїнäӊ сыҕып келҕїк,
арҕа јонын јӹп јадыр,
āн кузӱн ӱлäп јадыр,
пајына кӧп пербїн-јадыр,
јоҕына ас пербїн-јадыр,
узуннӱ ӱзä кес-јадыр,
јалбаҕын јара кес-јадыр,
арҕа јонына ӱлäп јадыр.
Арҕа јоны тоза ак епкä кір-келдї,
ас тамактыӊ јаксызын салып
азрап јадыр,
араҕыныӊ каттїн салабас
сїлап јадыр,
јарым караҕа сїлас-јадырлар,
арҕа јоны нан-јадыр.
Ар јалҕыс Кан Мергäн
каттын сары нанҕык,
кат амды сыктап јадыр,
кат амды ылҕап јадыр,
каттыӊ пазы тоза кан нол-парҕан,
позыныӊ пазын колбынаӊ,

kодыр, kодыр тартабас
kан аҕып сыk-јадыр.
Азаҕы тоза kодыр полды,
kолбынаң јара тартып тыр,
kан сыk-јадыр азаҕынаң.
«Каідї полдың, Алтын Пōс,
«ноҕа сыkтап јадырзың?»
««Каідї поларбын, Кан Мергäн?
««Јаџаң Абаkаі Каттыр
««аҕасџынаң пазымны јара сапчык,
««азаҕыбынаң пудуџа јара сапчык.»»
Кан Мергäн тура kонџык,
kаттын ікі тулїнаң kāб-алџык,
таскары сыҕара сōзӱрчӱк,
kамџызын kāб-алџык,
kамџызыбынаң соjып јадыр,
пір kатті сапчык,
ікі kатті сапчык,
ӱс kаттї сапчык.
«Аданаң ачї, Кан Мергäн,
«анџы ӱр ноҕа начып јадырзың,
«тоkта, наспа!»
Катты кӱlӱп јадыр,
ікōlōң ебгä кірчїктäр,
ол kаразын узуп kондылар.
Аҕарып таң атчык,
арланып кӱн сыkчык,
Кан Мергäн ам турчӱk,
ӱр полза јурттап јадырлар,
ас полза јурттап јадырлар,
аі јаkсы алызып јадыр,
јыл јаkсы јылызып јадыр.
Кан Мергäн паза аңнап парарҕа терäн-јадыр,
kатты ыспїн јадыр:

«Карнымда пала пар,
«палам тӧрӏргӓ-јӧр,
«парпа! токта!» тедір.
Ӳр полды, ас полды,
пір ӧлаk тӧрӧҷӳк,
пазы алтын полҷыk,
кӧчӳгӳ кӳмӳс полҷыk,
ол палазын аҷрап kон-јадырлар.
Кан Мергӓн паза аңнарҕа терӓн-јадыр,
арҕалыk сынны талазып јортып
kус аң тоза атчыk,
атkан аң атkан kус
оңар тескӓр артын-јадыр,
аіланып паныб-одур,
арҕалыk сынҕа сыҕып келҷік,
алып kарап кӧрӳб-одур.
Аk ебіндӓ kатты паз'оk сыктап јадыр,
арҕалыk сын ендрӓ јортты,
ат палҕаҷаң столба једіп келҷік,
адынаң тӳссӳк,
ат палҕаҷаңа адын палҕаҷыk.
Абаkаі Каттыр сыҕып келҷік,
арҕа јонына ӳлӓп јадыр,
арҕа јоны панып јадыр.
Абаkаі Каттыр сӧлӧп јадыр:
«Ар јалҕычым туңмам Кан Мергӓн,
«арҕа јерінӓ парабас
«арҕа палазын kат етчіксің,
«адаңнаң сыkkан јаҷазы
«ар јалҕыс Абаkаі Каттыр,
«ала kараңа кӧрӳнмӓс полар.
«Еl јерінӓ парабас
«еlнің палазын алҷыксың,
«іҷӓнің сыkkан пеҷӓзі

«ікі карāңа кŏрӱнмäс полар,
«епкä пар узу!» тедір.
Кан Мергäн сыкчык,
ебінä кіріп келцік,
катты паз’ок сыктап јадыр.
«Паза но немä сыктап јадырзың?»
««Абакаі Каттыр јацаң
««аӷаспынаң пазымны јара сапчык,
««пудӱмнӱ паза јара сапчык,
««палаңны кāб-алцык,
««езік-сăр тастацык,
««кӧчӱгӱ анд’ок јат калцык,
««ӱзä тарткан палаңны.»»
Алып јаксы Кан Мергäннің
кардаң ап аӷас сырајы
карала тартып тыр,
казан кӱјäзĭ оскос полды,
каннаң кызыл сырајы
кōра тартып тыр.
Алып тӧрōн Кан Мергäн
сыӷа концык ебінäң,
Абакаі Каттыр јацазына
кірä концык јӱгӱрӱп
сӱрбäчінäң капчык јацазын,
сыӷара сӧгӱрчӱк јацазын,
колына камцызын алабас
сојып јадыр абакаіны.
«Кара јалӷыс туңмам,
«нӧдäргä менĭ начып јазың?»
Пір табыс тапсī-јоӷул,
пір јōк јōктī-јоӷул,
ӱр полза начып јадыр,
ас полза начып јадыр,
јетті кара начып парī,

јетті кӱнäртä начып парі.
Ыскырып јадыр Абаkаі Каттыр,
сыkтап јадыр, ылҕап јадыр,
kарāның јазы kан пол-тыр,
пурун сӯ пус пол-тыр,
едін праі јара сапчыk,
kыскырып абаkаіның kыскызы
јаја̄н естіп сыдап полбаӌык,
аібынаң кӱнгӧ пічік ыс-јадыр:
«Алып тӧрӧн Кан Мергäннің
«јаӌазын Абаkаі Каттырны
«аны соідырбаҕын!»
Кӱн аларҕа тӱзӱп јадыр,
јергä тӱзäргä сыңмін јадыр,
аіҕа парып сӧлӧп јадыр кӱн:
«Аі, сен пар! kызын ал!
«мен јергä сыіп полбаӌыkпын.»
Аі тӱзӱп јадыр јергä
Кан Мергäннің kолынаң
kызын сӯра тартчыk,
јоҕары сыҕара аппарчыk,
јаја̄нҕа аппарчыk.
Јаја̄н ал-јадыр Абаkаі Каттырны,
ап аҕас еп пӱдӱрчӱк,
епкä kірä азрап јадыр,
ӱр полза азрап парī,
ас полза азрап парī,
аі алысkанӌа азраӌыk,
јыл јылысkанӌа азраӌыk.
Јер ӱстӱндä јеттон алып
јаја̄нҕа тоза јыіл-јадыр,
аі алтында алтон алып
анда тоза јыіл-јадыр,
јаја̄нҕа kудалап јадырлар.

jajăн ол алыптарҕа
Абакаі Каттырны перб̆ін-jадыр.
«Сірăргă пербăссім» тедір.
Тегірніӊ ӳстӳндă jурттӳг
Алтын Кан пар-пол-тыр,
Алтын Канныӊ олҕы
Аі Мергăн пар-пол-тыр.
Аі Мергăн kудалап кеl-тір,
Абаkаі Каттырны
Аі Мергăнгă пер-jадыр jajăн,
тоjын едіп jадыр,
тоза jоны праі сІлап jадыр.
Абаkаі Каттыр сыkтап jадыр:
«Ададаӊ сыkkан Кан Мергăн,
«пӳн кеlзăӊ пазарзыӊ мені,
«пӳн кеlбăзăӊ паспассыӊ.»
Тоі тозыл-jадыр,
тоза jон тарап парчыk,
Аі Мергăн алҕан kаттын алабас
нан-jадыр jуртӳна,
jолда парып jатkанда
абаkаі jаkсы паза сыkтап парІ:
«Ар jалҕычым Кан Мергăн,
«пӳн кеlзăӊ пасkаізыӊ мені,
«пӳн кеlбăзăӊ пазып полбассыӊ!»
Алып тӧрӧн Аі Мергăн
jерінă сӯна ам jет-кеlціk.
Алтын Кан апсаk
еб̆ін тудӳп пеlăдіп сал-тыр,
пеlăн епкă кірділăр,
тоjын едіп пеlăт-сал-тыр,
пеlăн тоіҕа парып кірділăр,
арҕа jонына сІлап jадырлар,
jетті kӳн jеттрă тоі етчіктăр,

астāн јоны тозып јадыр,
арҕан јоны семір-јадыр,
тојы тозыл-јадыр,
тоза јон нанҕылап јадыр.
Ол kаразын узӳп kон-јадыр,
аҕарып таң атчык,
арланып кӳн сыkчык,
Аі Мергäн ам турчӳk,
аңнап kустап парарҕа.
Катты сōlōп јадыр:
«Аңнап kустап парба! тоkта!»
««Ноҕа парбассым аңнап kустап?»»
Алҕан kатты Абаkаі Каттыр
тӳскäн пічік аҕыл-јадыр,
Аі Мергäн пічікті кöрзö
алты јердäң печäттіг
алтын пічік пол-тыр.
Печäттї kодра тартчык,
пічікті kыр-јадыр.
«Аі Мергäн тегірдäң тӳссӳн!
«јер ӳстӳнö тӳссӳн!
«јер ӳстӳндä темір сын пар,
«темір сынҕа парзын!
«јер ӳстӳндä јеттон алыпты
«тоза јыгзын Аі Мергäн!
«аі алтында алтон алыпты
«тоза јыгзын Аі Мергäн!
«kара јердің ӳстӳндä
«kара пастыг кізіні
«праі јыгзын Аі Мергäн!
«ол јонның јарҕылзын јарзын!
«јöбӳн јöптöзӳн!
«тоҕус јылҕа јеттрä
«ол јонын јарҕызын јарзын!

«астап турҕан кізінї азразын!
«тоҕус.јылҕа јеттрä
«суксып турҕан кізінї суг пер-турзӱн,
«јалāс кеlгäн јоньша
«јаkсы кеп кезірзін!
«јазаг кеlгäн јоньша
«јаkсы ат мӱндӱрзӱн.»
Аі Мергäн пӱ пічіктї кӧрӧбӧс
ылҕап ыссыk, сыkтап ыссыk.
Катты ерінäң сур-јадыр:
«Ноҕа ылҕап јадырзың,
«ар јалҕыс Аі Мергäн?»
««Ноҕа ылҕабаспын, Абаkаі Каттыр?
««астап кеlгäн кізінї
««темір сынның ӱстӱндä
««kаідаң алабас азраџаңмын?
««суксап кеlгäн кізǟ
««kаідаң алабас суг перџäңмін?
««тоҕус јылҕа јеттрä
««јалāс кеlгäн кізǟ
««kаідаң алабас кеп кезірџäңмін?
««јазаг кеlгäн кізінї
««kаідаң алабас ат мӱндӱрџäңмің?»»
«Алыгзың, ар јалҕыс Аі Мергäн.»
Абаkаі Каттыр турабас
алтын kајырчакты алџыk,
алтын kајырчакты ассыk,
алтын kајырчактың істінäң
аk пылат алџыk,
аk пылат ӱс тӱlџäктїг пол-тыр.
«Анаң пір тӱlџäгїн сестäрзің
«алтын стол пӱдäр» тедір,
«ас тамаk kад'оk пӱдäр» тедір,
«астап кеlгäн кізінї

«аныбынаҥ азрīрзыҥ,
«суксап кеlгäн кізінī
«аныбынаҥ-оk суг перäрзïҥ.
«Тоҕус јылҕа јеттрä
«алтын столдыҥ тамаҕы тозылбас,
«пір тӱ̄lҷäгін сестäрзïҥ
«јалāс кеlгäн кізініҥ кебі̄
«анда пӯдäр!» тедір,
«ол кепті кезірäрзïҥ.
«Ӱ̄чӱнҷі тӱ̄lҷäгін сестäрзïҥ
«ат анд'оk полар,
«тоҕус јылҕа јеттрä
«ол адын мӱ̄ндӱ̄рäрзïҥ.
«Тоҕус јылҕа јетсäҥ
«улузӱ тарап сыкса
«пу пылаттыҥ ӱс тӱ̄lҷäк
«ӱ̄чӱбӱ̄нäҥ тӱ̄зӱ̄н!
«Ам парарзыҥ јарҕы јарарҕа,
«улузӱн јы̄п јатсаҥ
«улуг јарҕыны позыҥ јарба!
«улуг апсактар олар јарзын!
«позыҥ kаіда ползаҥ
«ōk тäк јарҕыны позыҥ ертір!
«Анда парзаҥ, Аі Мергäн,
«адамнаҥ сыkkан ар јалҕыс
«Кан Мергäн анда полар,
«аҕа тыҥ kаттыг јōk јōктаба!
«улуг kаракпынаҥ удра кӧрбӧ!»
Абаkаі јаксы тасkар сыkчыk,
арҕа јонын јыгҷыk,
астап кеlгäн јонын
ас пер-јадыр абаkаі,
араҕыныҥ kаттīбынаҥ
сīлап јадыр абаkаі,

јеттi кӱннӱң пазында
арҕа јоны тарап јадыр.
Аi Мергäн адын езäрläп јадыр,
темтäрiн терäн јадыр,
темiр kујаҕын кезiп јадыр,
адын'ам алтанӌык,
kамӌы салҕан јортып сыkчык.
Аi Мергäн парҕан сōнда
јурттап јадырлар,
аi алыс-јадыр,
јыл јылыс-јадыр,
Абаkаi Каттыр абаkаiдың
iстiндä палаӌаk пар-пол-тыр.
Ӱр полӌыk, ас полӌыk,
ōлаk тŏрŏп јадыр,
пазы алтын полӌыk,
kŏксӱ кӱмӱс полӌыk.
Āр јастыг Алтын Кан
арҕа јонын паз'оk јы̄п јадыр,
паламның палазы тŏрŏӌӱк теп
арҕа јонын сiлап јадыр,
астап кеlгäн јонның
kарынын тос-јадыр,
kабырҕазын тенäiтiп јадыр.
«Пiстäң пала тŏрŏӌӱк,
«пiстiң ӱчӱн kудаiҕа пазыраңар!
«малҕа мал kозылзын,
«ескä ес kозылзын! теп.
«Ар јалҕыс палам Аi Мергäнгä
«пiчiк ызарҕа керäк.»
Пiчiгiн пазып јадыр Алтын Кан:
«Саҕа јаkсы пала тŏрŏӌӱк,
«kŏксӱ алтын ōлаk,
«пазы кӱмӱс ōлаk.»

Ол пічігін аппарарҕа
аҕ-оі аттыг албатты кізіні ыссык.
«Ј̆олда кізӓ̄ кӧэўтпӓ!
«јолда ӓ̄лҕа кірбӓ!
«темір сынҕа ко̄нӓ пар!
«Аі Мергӓнгӓ аппар!» тедір.
Ыскан албатты кізі
аҕ-оі адына алтанабас
јортып парчык пајаҕы кізі,
тегірнің тўнӱ̆гўнӓ келџік,
тегірнің тўнӱ̆гўнӓң
тубан полып тўссўк,
кара јергӓ тўзўп келџік,
аҕ-оі аттыг кізі полып
парып сыкты кара јердӓ.
Парып јадабас кӧрўп турза
ак талаіның казында
ӓ̄л одур-јадыр,
ол ӓ̄лдаң ертіп парір,
со̄нынаң кізі кыіҕылап јадыр,
аҕ-оі аттыг кізі каја-паска,
јаксы торҕу тонныг
кат кізі кыіҕылап јадыр.
«Каіда парізың, аҕ-оі аттыг кізі?»
««Каіда мен парібын?
««темір сынның ўстўнӓ парібын.»»
«Нӧдӓргӓ парізың?» тедір.
««Алып тӧро̄н Аі Мергӓн
««темір сынның ўстўнӓ
««арҕа јонны јі̄п јадыр,
««Аі Мергӓн кыіҕыртканда
««мендӓ̄ темір сынҕа парібын.»»
«Ӓ̄лҕа келгӓн ӓ̄лҕа кір!
«ас тамак јіп сык!» тедір.

Аҕ-оі аттыг кізі
тамаk јіргä кöлöнцÿк,
kаттың ебінä кірчік,
тамактың јаксызын салып
азрап јадыр kат кізі,
араҕының kаттін
кÿмÿс ајаkkа kузÿп
аҕыл-перцік, сілап перцік.
Аҕ-оі аттыг кізі
араҕы іспäцäңмін теп
кÿмÿс ајаҕыны алып
езік сары тастацыk.
Абаkаі јаксы алтын ајакпынаң
паз'оk араҕы аҕылцыk.
Алтын ајакты алабас
аҕ-оі аттыг кізі ічіп јадыр.
«Паза пар-оk?» теп кілäп јадыр.
Пір улуг ајаk толдра kузÿп,
паз'оk араҕы сілап јадыр,
ічіб-ыссыk праізын,
ам езіріп парчыk,
аңдарылып узі перчік
Кат кізі kарманын kодурабас
алты печäттіг сÿр алцыk,
ікі сарынаң тутчук,
паза kарманына сукчук.
«Тур, наңцы, табраk пар!»
Турдÿ, аҕ-оі адына алтанды,
kамцы салабас ÿкÿс салцыk,
темір сынына сыҕып kелцік,
темір сында кöп јон јыілҕан.
Темір сынның ÿстÿнä сыkkанда
Аі Мергäн аны кöрÿп
удра пас-kелцік Аі Мергäн.

«Каідар кеlдің?» теп сур-јадыр.
Карманынаң пу кізі
алты печӓттіг пічігін алџыk.
Алып тӧрӧн Аі Мергӓн
алты печӓдін сы̄ тутчӱk,
пічігін јазып кеlіп kы̄ҕыр-јадыр:
«Ар јалҕыс палам Аі Мергӓн
«kаізі̄ кӱн ебінӓң сыkkан,
«ол кӱн јетті пастыг Јеlбӓгӓн кеlгӓн
«алҕан kаттың Абаkаі Каттыр
«Јеlбӓгӓнмінӓң піріккӓн,
«пір кӓбӓс пір о̄л тапkаннар,
«kадарҕан малыңны тоза јіп парі̄,
«kаіді̄ етчӓң поларзың оларні̄
«ӧдӱрӓргӓ керӓк!»
Алып тӧрӧн Аі Мергӓн
пічік-оk пас-јадыр:
«Ӧдӱрбӓзін kат мені̄!
«ӧдӱрбӓзін пала мені̄!
«мен јеткінџӓ ӧдӱрбӓзін!»
Алты јердӓң печӓт салџыk.
Кеlгӓн кізіні̄ нандырды:
«Је пар!» јолда а̄лҕа кірбӓ!
«темір сыннаң тегіргӓ сыk!»
Аk оі адына алтанџыk,
тӱдӱн полабас тегіргӓ сыkчыk,
аk пулуттӱң, kара пулуттӱң
аразына једіп парі̄.
Ебіндӓ турҕан kат кізі
тегіргӓ сыkkанын пілі̆б-одур,
тасkары сыҕа kонџыk,
kара са̄ккӓ kубулџӱk,
јоҕары сыҕара учуҕабас,
аҕ-оі аттыг кізіні̄ сӱрӓбӓс

тегірнің тӱндӱгӱнä јет-кеlцік,
коінына кірä јӱгӱрцӱк,
карманына кіріп парцыk,
карманында јаткан пічіктï
ікі колына алцыk,
ікі сарына тудӱп салцыk.
Кара сäк нандра сыkчыk ам,
учуђӱп парып ыссыk.
Аk аттыг кізі тегірге сыђыш кеlцік,
алты печäттіг пічіктï
Алтын Канђа аппäрчік.
Алтын Кан пічіктï алцыk,
арђа јонын кыђыртыш јадыр:
«Ар јалђыс палам Аі Мергäннäң
«пічік кеlцік, аны кыђырыш перім,
«естіңäр!» тедір.
Алты печäттï сы тутчӱk,
кыђырып јадыр Алтын Кан:
«Кат менï емäс» тедір,
«пала дä менï емäс,
«ӧдӱрӱңäр ол катты!
«ӧдӱрӱңäр ол паланы!»
Алтын Кан сӧlӧп јадыр:
«Мындаk јаксы катты
«каідї ӧдӱрцäңміс?» тедір.
«Мындаk јаксы паланы
«каідї ӧдӱрцäңміс?» тедір,
«паза пічік ыс-перїм!»
Паза kаттап пічік пассыk:
«Кеlзін позы Аі Мергäн!
«каттын позы ӧдӱрзӱн,
«палазын позы ӧдӱрзӱп!
«андаk јаксы кізіні
«піс ӧдӱрäргä полбацыk.»

Алты печäт пічіккä сал-тыр,
ыскан кізінäң сур-јадыр:
«Мынаң тӱ̆зӱ̆п парабас
«јолда кізǟ кіргäбі̆зі̆ң?»
««Кірбǟбін»» теді̆р јазыр-јадыр.
«Пірäр кізǟ тоҕаскабызың?»
««Тоҕаспā̄бын!»» теді̆р јазыр-јадыр.
Ā̄р јастыг Алтын Кан
kар'аттыг кізінı̆ kы̄ҕыр-јадыр.
«Јолда парып кізǟ пічікті̆ кöзӧтпä,
«ар јалҕыс Аі Мергäнгǟ
«пічікті̆ кӧ̄нä ап пäр!»
Јӱ̆гӱ̆ртӱ̆п сыкчыk ол кізі,
тегі̆рні̆ң тӱ̆ндӱ̆гӱ̆нä јетчі̆к,
тубан полып тӱ̆с-јадыр,
темір сынҕа кӧ̄нä тӱ̆с-парı̆.
Ебі̆ндǟ kалҕан јалҕыс kат
темір сынҕа тӱ̆скäні̆н піl-јадыр,
сыҕа kонҷыk ол kат ебінäң,
kара сā̆ккä kубулҷӱ̆k паз'оk,
учуҕабас kар'аттыг кізǟ јетчі̆к,
kоінына кірчі̆к, kарманына кірчі̆к,
алты печäттı̆г пічікті̆ алҷыk,
ікі сарына тудуп салҷыk,
нандра сыkчыk kоінынаң.
kара сā̆ккä kубулабас ӱ̆чуkчӱ̆k.
Кар'аттыг кізі темір сынҕа тӱ̆ссӱ̆к,
алып тӧ̆рӧ̄н Аі Мергäн
кӧрӱ̆п удра оk пас-тыр кеlді̆.
«Каідā̄р кеlді̆ң?» сурӱ̆п јадыр.
Алты печäттı̆г пічі̆гін ал-перҷі̆к,
алты печäттı̆ сы̄ тутчӱ̆k,
пічі̆гін kы̄ҕыр-јадыр:
«Абаkаі Каттыр Јеlбäгäнні̆ң палазы

«kадырҕан малын тоза јічіктäр,
«kамык јоныңның јарымы
«јіб-оk парілар;
«kаiдi едäргä керäк?
«öдӱрäрбä? öдӱрбäспä?»
Аі Мергäн аіт-јадыр:
«Јолда āлҕа кірбāбiзiҥ?»
««Кірбāбiн»» тедїр кеlгäн кізі.
‹Пірäр кізі тоҕасkанба јазыда?»
««Тоҕаспāн оk пірäр кізі.»
Аі Мергäн пічік пас-тыр:
«Кат менi, öдӱрбäзiн!
«пала менi-ок, öдӱрбäзiн!
«малымны јiзiн!
«мен-оk мал табарым,
«јонымны јiзiн!
«мен-оk јон табарым.
«Мен јеткäнџä öдӱрбäзiн!
«ӱс јылдаң једäрбiн.»
Алты јердä печäт салџык.
Кар'аттыг кізі парчык,
тегiргä сыkчык тӱдӱн полып,
аk пулуттӱҥ, kара пулуттӱҥ
аразына јет-кеlџiк.
Паја kат кізі пiлiб-оk одур,
тасkары сыҕабас
kара пулут полып
тегiргä јапсынџык,
наҥмыр полып јāп тӱссӱк,
kара'аттыг кізiнiҥ kоiнына
наҥмырлыг суг кір-јадыр,
kарманына јетчiк,
алты печäттiг пiчiктi
паза kолына алџык,

іkі сарына тудабас
анд'оk салџык пічікті,
нандра сыkчык kара са̄к полып.
Кар'аттыг кізі
тегір ӳстӳнä сык-келџік,
Алтын Канђа јет-келџік,
пічігін періп јадыр Алтын Канђа,
Алтын Кан арђа јонын јып јадыр,
аk ебінä кір-јадыр,
ас тамактың јаkсыбынаң
сı̄лап јадыр Алтын Кан.
Абаkаі Каттыр анд'оk кір-келді,
палазы палтаң пултаң пастыр-јöр.
Алты печäттї сы̄ тутчӳk,
kыђыр-јадыр пічı̄н:
«Кат менı̄ емäс,
«пала менı̄ емäс,
«kатты ӧдӳрзӳн мен јеткäнџä!
«палазын ӧдӳрзӳн мен јеткäнџä!
«мен јеткäнџä ӧдӳрбäзäң
«пабамны ӧдӳрäрбін,
«kамаk јонымны ӧдӳрäр-öк-пӳн,
«kадарђан малымны ӧдӳрäр-öк-пӳн.
«Карађаналыг kара kаја пар,
«тођус алып јаkпыла̄бын анда,
«оларны сыђарзың kајадаң,
«тођус јердäгї самактарын алзын!
«тођус алып сыксын!
«арђалыk сынның едäгїндä
«молат тöгӧ пар,
«анд'оk улуг палта пар,
«пізїнің узунӳ пір kулас,
«палтабынаң моінын кессін.»
А̄р јастыг Алтын Кан

арҕа јоныбылаң
ылҕазыб-оk-јадырлар,
сыkтазыб-оk-јадырлар.
«Мындаk јаkсы kатты kаідї ӧдӱрчäң?
«мындаk јаkсы паланы kаідї ӧдӱрчäң?»
Абаkаі Каттыр саҕаныб-одур:
«Менїң јалҕыс тыным ӱчӱн
«праі јоны тоза ӧlӧр,
«kара kајадаҕы тоҕус алышkа
«позым парып ӧlцӧңмӱн.»
Ӓр јалҕыс палазын једїнїп алцыk,
kара kајаның кӱlӓзїн алцыҕ-оk,
kараҕаналыг kаја сар
пастыр парї Абаkаі Каттыр,
kараҕаналыг kара kаја
тоҕус јердӓ самактап салҕан,
тоҕус кӱlӓзїн алцыk,
тоҕус самаҕын тоза ассыk,
тоҕус алып сыҕып kеlцїк:
«Нӧдӓргӓ сыҕарып јадырзың?
«Абаkаі Каттыр олҕыбынаң
«сенї ам оk ӧдӱрӓрбїс,
«пїстїң пегїбїс Аі Мергӓн,
«пїстїң kаныбыс Аі Мергӓн
«позраk кӱндӓ пїстї сыҕарцаң,
«пӱн субат кӱн пол-тыр,
«пїстї пӱн сыҕарчыkсың,
«сенї ӧдӱрӓр-ӧк-пӱс.»
Абаkаі Каттыр сӧlӧдӱ:
«Алҕан ерїм Аі Мергӓн
«ӧдӱрзӱн теп ысkан менї.»
Аі Мергӓннїң пїчїн пер-јадыр,
тоҕус алып kыҕырабас
абаkаі јаkсы Абаkаі Каттырны

тӧгӧ-зäр аппардылар,
улуг палтаны kолына алдылар.
«Јат», тедїр тӧгӧ!
«моінынны кезä сабарбыс.»
««Аіт перäр сӧзӱм пар,
««аіт перін сӧзӱмнӱ.»»
Абаkаі Каттыр ам kеlїп
аіҕа пазырчыk,
кӱнгӧ пазырчыk.
«Ајым кӱнӱм, мен ӧlӧрбӱн,
«менї алып kалынар!
«ададаң сыkkан Кан Мергäн
«пӱн кеlбäзäң паспассың,
«пӱн кеlзäң пазарзың.»
««Моінынны сал!»» тоҕус алып тедїр.
«Тоkта!» тедїр, «тӱрчä.
«Ар јалҕыс палама
«емчäм ам перїм.
«Менї ам ӧдӱрзäр,
«ар јалҕыс паламны
«kада ӧдӱрӱнäр!»
Палазына емчäн сукчӱk,
тӧгӧ ам јат перчїk.
Тоҕус алып талас-јадырлар,
пірзї мен сабармын тедїр,
пірзї мен сабармын тедїр,
пір алып палтаны алабас
аk пулуттӱң kара пулуттӱң
аразына сыҕара
палтаны ам kӧдӱрчӱk,
ам kеlїп сапчыk,
kарсаkтыг аң јӱгӱр-кеlдї,
Абаkаі Каттырның ӱстӱнä јадырлар,
kарсаkтыг аңның моінын кескäн,

Абаkаі Каттырның моінын кеспін-дір.
Ікінџі алып kel-тір,
улуг палтаны кӧдӱрчӱк,
аk пулуттӱң kара пулуттӱң
аразына сыҕара кӧдӱрчӱк,
ам kelіп сапчыk,
kанаттыг kус учуҕуп kelді,
Абаkаі Каттырның ӱстӱнӓ јадыр,
kанаттыг kустӱң моінын кескӓн,
Абаkаі Каттырның моінын кеспін-дір.
Тоҕус алып сӧ̄лӧп јадырлар:
«Абаkаі Каттыр, сен тур!
«kарсактыг аң сā полыссыk,
«позы ӧлчӱк,
«kанаттыг kус сā полыссыk,
«позы ӧлчӱк,
«kудаі саҕа полыс-јадыр.»
Абаkаі Каттыр ам турдӱ.
Тоҕус алып сӧ̄лӧп јадыр:
«Аппар пісті kара kајā!
«kара kајада јāп сал!»
Абаkаі Каттыр самактап јадыр,
јāп салчыk тоҕус алыпты.
«Азāм парҕан јергӓ
«пазым ам парзын!
«пазым парҕан јергӓ
«азāм ам парзын!»
Ам kelіп јӧр-сыkчыk,
ӱр полза парып јадыр,
ас полза парып јадыр,
астаң астап парі,
сугдаң суксап парі,
ӧлӧрӱнӓ једіп парі.
Андї парып јасса

тегірнің тӱнӱгӱ јадыр,
јергä тӧбӱн сегірчïк,
јергä тӧбӱн тӱссӱк,
kурчаңа јеттрä kумҕа тӱссӱк,
анаң турӱп полбïн-јадыр.
Јетті kона одурчӱk,
јетті kонаk ерткäндä
турчӱk Абаkаі Kаттыр,
палазын једініп алып пастырчыk,
ылҕап парï, сыkтап парï,
пала кӧктï маkлап јадыр,
äнä кӧктï еlkілäп јадыр,
арҕалыk сынның ӱстӱнä сыkчыk,
арkы сарын кӧрӱп тӱр,
kалын kара таіҕа јӧр,
kара таіҕаның озарында
от алачыk турӱп јадыр.
«От алачыkтың істïндä
«менï ӧдӱрäр кізі парбïнï,
«анда парïм ӧлӧрбӱн.»
Алачыk сары пар-јадыр,
алачыkkа кіріп келцïк,
кіріп келïп кӧрзӧ kуkат јадыр,
јес kараkтыг пол-тыр,
кендïр тулуңнуг пол-тыр.
«Јïр немä таппïн јатkан поларбын,
«сенï јïргä јӧрбӱн!» тедïр.
Kуkат сӧлӧп јадыр:
«Kара јергä ам сыkчыkпын,
«kырk чыл анда јäҕа кіріп келцікпін,
«астаң астап келдïм,
«сугдаң суkсап келдïм,
«сенï јïргä оk јӧрбӱн,
«табраk сӧлӧ, но кізі полцаңзың.»

««Пабам менің улуг алып полҕан,
««kанаттыг kара аттыг
««Канаттыман Кан полҕан,
««Кан Мергäн туңмам полҕан.»»
«Каіда парып јадырзың ам?»
««Парібын ӧлӧргӧ јер kiläп,
««кізі ӧдӱ̆рзä кізі kолында ӧлӧргӧ.»»
Ам келіп тура келџік kукат,
таскары сыҕа конџык,
kаттап сыҕырыб-ыссык,
kалык јонның табызы kаінас-јадыр,
kадарҕан малының табызы kаінас-јадыр,
абаkаі јаксы кӧрзӧ
алачык еп емäс,
ап аҕас еп одур-јадыр.
Таскартан кіріп келџік,
абаkаі јаксы kыс кізі,
kыс кізі кіріп пар-тыр,
пазы аҕар пар-тыр.
«Абаkаі Каттыр!» тедір,
«алып тӧрӧ̄н Кан Мергäн
«менің оk туңмам полҕан.
«Кан позраk аттыг
«Канар Кō Арыг адым полџаң.»
Абаkаі Каттыр сӧ̄лӧдӱ̆:
«Кан Мергäн сäр ноҕа парбассың
«мында јурттап јадырзың?»
««Кан Мергäннің аіналары кӧп,
««Кан Мергäн сäр парбассым,
««Кан Мергäнгä аіна кіргäндä
««аіназы пазып полбассым.»»
Ас тамактың јаксыбынаң
Абаkаі Каттырны азрап јадыр,
ӱ̆р полза сілас-јадырлар,

ас полза сілас-јадырлар,
јетті кӳнгä јетчік,
јетті кӳн ерткäндä
kаіда kаіда кізі сыктап јадыр.
«Абаkаі Каттыр kаттымны
«kаіда табарым?» сыктап јадыр,
«јалђыс паламны
«kаіда табарым?» сыктап јадыр,
«јер ӳстӳндä табармынма?
«јер алтында табармынма?»
Абаkаі Каттыр сōлӧп јадыр:
«Аі Мергäн ерім келäр.»
Пајађы палазы сōлӧп јадыр:
«Менің пабам келäр!»
Канар Кō Арыг сōлӧп јадыр:
«Ерің келзä ӧдӳрäбін!»
««Ӧдӳрбä!»» теді Абаkаі Каттыр.
Аі Мергäн ылђап сыkтап
ам кіріп келді епкä,
Алыш Канар Кō Аі Мергäнні
ӳкӳс салџыk сыђара сӧзӳрчӳк,
јергä тастады Аі Мергäнні,
позы ӳстӳнä одур-ыссыk,
мōлат kылычын сӯр-алџыk,
Аі Мергäн ылђап јадыр:
«Мені ӧдӳрбä!» теп јадыр.
Абаkаі Каттыр сыђып келџік.
«Ӧдӳрбä!» теп пазыр-јадыр,
Пајађы ōл сыђыб-оk келџік.
«Пабамны ӧдӳрбä!» теп пазыр-јадыр.
Турчӳk, колдаң kапчыk,
епкä кірä једіп парчыk,
астäнђа ас пер-јадыр,
суkсäнђа суг пер-јадыр,

kарнын тосkыр јадыр,
kабырҕазын тенäітіп јадыр,
араҕаның kаттīн ічіп јадыр,
ӱ̄р полза сıлас-парıлар,
ас полза сıлас-парıлар.
Ар јалҕыс Аі Мергäн сӧ̄лӧп јадыр:
«Ноҕа мында јаҕысkан,
«абаkаі јаkсы, јурттап јадырзың?
«Кан Мергäнгä парбı̄н.»
««Кан Мергäнгä мен парбассым,
««Кан Мергäннің аіназы кӧп.»»
«Кан Мергäнгä парбазаң
«менің јерімä kеl!
«kада јурттāл!» тедір.
««Кы̄ҕырзаң парарбын,
««kы̄ҕырбазаң парбаспын!»»
Парарҕа терäн-јадырлар,
абаkаі јаkсы Абаkаі Каттырҕа
јаkсы ат тудӯп перді,
кептің јаkсызын кıдірді,
темтäрін терäн-јадырлар,
темір kујаk кес-јадырлар,
тасkары сыkчыk Канар Кō,
ӱ̄с kаттап сыҕырчыk,
kадарҕан мал јоk полџыk,
kамыk јон јоҕ-оk полџыk,
аk ебī јоҕ-оk полџыk.
Ат аҕылып алтандылар,
Абаkаі Каттыр палазын
адына усkастыр алџыk.
Ам kеlіп јӧрä сыkтылар,
арҕалыk сынын ас-парıлар,
ас парıлар, кӧп парıлар,
абаkаі јаkсы Абаkаі Каттыр

тегірнің тӯнӯгӯнäң сегіргäн
kумџа ам jедіп kелділäр.
Тӯдӯн полып тегрі-зäр сыkтылар,
тегірнің ӯстӯндӓ парып jаттылар,
тоџус алып jапkан
kара kаjӓ jеттілäр,
ар'оk парып сыkтылар,
тоџус алып кессäң
молат тӧгӧ jеттілäр,
kарсаkтыг аңның ӧлгӧн сӧгӯ
анд'оk jадырлар,
kанаттыг kустӯң ӧлгӧн сӧгӯ
анд'оk jадырлар.
Абаkаі Каттыр ылџады, сыkтады:
«Маџа полыс-kеліп
«менің ӯчӯн ӧлгӧн kанаттыг kус!
«менің ӯчӯн ӧлгӧн kарсаkтыг аң!»
Ам ӓлџа кірділäр,
астың тадылӣн jіп jадырлар,
араџаның kаттӣн ічіп jадырлар.
Паjа ӧлаk сӧлӧп jадыр:
«Алтыма мӯнäр ат парба?
«еңнімä кезäр кеп парба?»
Пабазы «Ат пар» теп jадыр,
«еңніңä кезäр кеп пар оk» тедір.
Алып jаkсы Аі Мергäн
алтон асkыр jылџызын
пір jергä jыгдыр-jадыр,
ат тутчаң арџамџызын
палазының kолына перчік,
арџамџы тудӯлуп ӧлаk,
аk ебінäң сыџа kонџыk,
алтын асkыр jылџызын аралап jӧр.
Ӯс jастыг аџ-оі ат тутчӯk,

ат палҕаџаң алтын столбā
аҕылып јадыр аk оі атты,
кӱмӱс јӱгäнін суҕуп јадыр,
кӱрālіг езäрін урӱп јадыр,
ӱс јастыг аҕ-оі ат
ат тасkылның уlінџа ōзӱп јадыр,
аранџула аҕ-оі ат
аібынаң кӱннӱ тулҕап тур,
епkä кіріп сōlōдӱ:
«Адымны адап періңäр!»
Канар Кō адын адап јадыр:
«Алтын Кан аҕалыг,
«Аі Мергäн пабалыг,
«Абаkаі Каттыр іџäliг,
«ӱс јастыг аҕ-оі аттыг
«Алтын Кіріс пол!» тедір.
«Алышkа алдыртпа!
«кӱlӱккä кӱlдӱртпä!
«ергäктіггä сертäтпä!
«еңніңгä пастыртпа!
«кеlгäнні позытпа!
«кеlбāнгä парба!
«улуг алып пол!
«улуг кӱlӱк пол!»
Алтын Кіріс атkа мӱндӱ,
аңнап kустап парды,
таг јаҕалап аңнап парı,
талаі kастап kустап парı,
оңар тескäр артынып,
нанык-ысты ебінä.
Āн kузӱн аңдарчык,
арҕа јонны јып алып
аң kузӱн ӱlāп јадыр,
аk ебінä кіріп кеlіп

ол kаразын узӱ̆п kонџыk.
Аҕарып таҥ атчыk,
арланып кӱ̆н сыkчыk,
алып Каннар Kō сōlōп jадыр:
«Кан Мергäннің аiналарҕа
«ам парāл!» тедiр,
«Кан Мергäннің iкi ōл тӧрȫн,
«iкi kара аттыг
«Кара Тас Мӧкӧ,
«Каттыг Тас Мӧкӧ,
«iкi kарындас пол-тыр,
«улуг алып улуг кӱ̆lӱ̆к.»
Канар Kō, Аi Мергäн, Алтын Кiрiс
ӱ̆чōlōң парīлар.
Арҕалыг сынны азып парīлар,
арбаттыг сӧlӱ̆н тобрып парīлар,
тегiрнің тӱ̆нӱ̆ккä jеттīläр,
тубан полып kара jергä тӱ̆стӱ̆läр,
арҕалыk сынҕа сыҕып кеlіп
Кан Мергäннің jуртӱ̆н kарап турлар.
Ат палҕаџаң алтын столбада
kан позраk атпынаң
iкi kар'ат тур-jадыр.
Аi Мергäн kыскыр-jадыр:
«Аранџула ат jаксы пагдаба?
«алып кӱ̆lӱ̆к jаксы темдäбä?»
Кан Мергäннің kатты сōlōп jадыр:
«Аi Мергäннäң ōл тӧрȫчӱ̆к
«ол кеlзä ӧlӧрзäр.»
Сыҕа kонып кӧрзӧlӧр,
арҕалыk сынның ӱ̆стӱ̆ндä
ӱ̆с кiзi тур-jадыр.
Аттарына алтанџыkтар,
арҕалыk сынҕа сыҕып парīлар.

Алтын Кіріс адынаң тӯстў,
kурлуk карбї jазын сӯрчўk,
садаk карбї уҕўн сӯрчўk,
jаҕа салып jапсыр турдў,
кӧскӧ салып кербäiттä тартты,
Кара Тас Мӧкӧнў адып jадыр,
ады позыбынаң jара атчыk.
Кан Мергäн Каттыг Тас Мӧкӧ
ікӧlӧң сыҕып кеlдіläр,
Аі Мергäнмїнäң Кан Мергäн,
Каттыг Таспынаң Алтын Кіріс
кўрäзїп jадырлар.
Кан Мергäннің катты
анд'оk сыҕып кеlџік.
Алып Канар Кō Кан Мергäннің
kаттымынаң кўрäс-jадылар,
Кан Мергäннің kазїнä
kуkат анд'оk кеlџік,
Канар Кō jапсын-jадыр.
Ўр полза тудўс парїлар,
ас полза тудўс парїлар,
jетті кўнгä jеттрä
тудус сыkтылар.
Алтын Кіріс Кара Тас Мӧкӧнў
алылып тастаџыk,
ас пеlїнäң сӣ тäп ӧдўрчўк.
Алтын Кіріс kуkатты jарыб-алџыk,
kуkатпынаң кўрäс-jадыр,
ўр полза кўрäстїläр,
ас полза кўрäстїläр,
kуkатты Алтын Кіріс ӧдўрџўк.
Алып Канар Кō
Кан Мергäннің kаттын тастаџыk,
арыг тынын ӧдўрäргä полбїн-jадыр,

тӱ̆ңдäрä пассыk,
арҕазынаң kāс тiлiп јадыр,
ол-оk kāспынаң kаттының
азаҕы kолын пiр јергä палҕады,
тоҕус азыр темiр тыттың
пазына iлiп ыссыk.
Кан Мергäн, Аi Мергäн
кӱ̆рäзiб-оk јадырлар,
Канар Кō Аi Мергäннi
јарыб-алып кӱ̆рäс-јадыр,
јеттi кӱ̆нгӧ јеттрä кӱ̆рäстiлäр,
јеттi кӱ̆ннӱ̆ң пазында
алып тӧрӧ̄н Кан Мергäн
азаkпынаң ас пас-јадыр,
ајабынаң кӧп тајан-дыр,
kара јердäң kāп сыkчыk,
аk пулуттӱ̆ң, kара пулуттӱ̆ң
аразына сыҕара кӧдӱ̆рчӱ̆к,
аҕылып тастаҕыk,
арыг тынны ӱ̆зӱ̆п полбiн-јадыр.
Кара пāрын iкi тiспiнäң
пазып јадыр Канар Кō.
Кан Мергäннiң аксынаң
јыланнар, паҕалар сыҕып јадыр,
iкiзiнџi пас-јадыр,
аксынаң kара kан тӧгӱ̆л-јадыр,
ӱ̆чӱ̆нџiзiн пас-јадыр,
ап-аҕас kан тӧгӱ̆л-јадыр.
Тура kонабас Канар Кō,
kолбынаң kабызып тастаб-ыссыk.
«Аiна саҕызы праi сыkkан полза
«аk ебiнä парып кӧр!
«аiна саҕызы сыkпāн полза
«kуkатты kачырып парiзың

«jер алтына кīрä.»
Āлҕа кірдіläр ӱ̆чӧ̄lӧң
Кан Мергäнмīнäң Аі Мергäн
Канар Кōмынаң ӱ̆чӧlӧң.
Алып тӧрӧ̄н Алтын Кірі̄с
kаіда kаіда парабас jok полды.
Ас тамактың jаkсызын
салып сīлап jадырлар,
араҕаның kаттīн салып
сīлап jадырлар.
Јетті кӱ̆н тāрī ічіп jадырлар,
тоҕус кӱ̆н тобра ічіп пардылар,
тоҕус кӱ̆ннӱ̆ң пазында
Алтын Кіріс ам кір-kеlҷік,
абаkаі jаkсызын jедініп
Алтын Канның палазын
Алтын Тана пол-тыр.
«Кан Мергäн, аларзыңма
«пу абаkаі jаkсыны?»
Кан Мергäн кӧрӱ̆б-одурчӱ̆k:
«Аларым оk» тедір.
Тоі ам ет-jадырлар,
арҕа jоныn тоза jы̄п алабас.
Јетті кӱ̆н jеттрä ічіп jадырлар,
тоҕус кӱ̆н тозылҕанҷа
тоі ет-jадырлар.
Астāн jоны тозып jадыр,
арҕан jоны семір-jадыр.
Еlī jоны тоза тарап jадыр,
албатты, jоны нан-jадыр.
Аі Мергäнбīнäң Алтын Кіріс
маныб-оk-jадырлар,
Кан Мергäн Канар Кō ікі kарындас,
ікӧ̄lӧң пір jердä jурт салдылар.

XVII. Кара Тыҕан Кан Суксаҕал Канбынаң.

Кара аттыг Кара Тыҕан Кан полҕан,
палазы јоk пол-тыр,
он ікі азактыг аҕ-оі аттыг
Оланар јӱрчӱзӱ полҕан.
Кат аларҕа пашка јергä парҕан
Оланар јӱрчӱзӱбілä парҕан.
Аk талаідың kажында
аk аттыг Аk Кан јурттап јадыр,
аң јуртӱна једäбäш
Алгаі сынның ӱстӱнäң
кöрӱп тӱрläр ікі алып,
kадарҕан малы кöп полҕан,
kамыk јоны кöп полҕан.
Кара Тыҕан Кан тöрт јаізаңнаң
пірзін Аk Канның јуртӱна ызып јадыр:
«Пар!» тедір, «сур Аk Каннаң!
«палазын јаkшыбынаң перäрбä?
«палазын јабалбынаң перäрбä?»
Пајаҕы јаізаң парып
Аk Канҕа кіріп келді,
Аk Каннаң сурӱп тӱр:
«Пацаңны јаkшыбынаң перäрзіңмä?
«јабалбынаң перäрзіңмä?
«Кара Тыҕан Кан сур-јадыр.»
Аk Кан ары кöрӱп ылҕі-дыр,
пері кöрӱп кӱлäдір,
перäбін тебäді,
пербäс-тä-бін тебäді,
тапшабін одур-kалды.
Јаізаң Кара Тыҕан Канҕа нан-јадыр.
«Аk аттыг Аk Кан

«перäбін-дä тебäчïк,
«пербäс-тä-бін тебäчïк.»
Ікінџізін јаізаңны ызып јадыр,
ікінџізін јаізаң сурҕанда.
Ak Кан перäбін-тä cölöбöдӱ,
пербäс-тä-бін cölöбöдӱ,
наныб-ok kelџік јаізаң,
нанып keläбäш cölöдӱ:
«Ak Кан перäбін-дä cölöбöдӱ,
«пербäс-тä-бін cölöбöдӱ.»
Ӱчӱнџӱзӱн јаізаңны ысты,
ӱчӱнџӱзӱн јаізаң парабаш
пажырыб-ok-тур,
сурӱб-ok-тур,
kaja кöрзö ікі алып кіжі
кіріп-kelä-јӱрäбäш
јаізаң сурӱп јадыр:
«Пегläзä пäм!» тедір,
«kанназа kаным!» тедір,
«јakшыбынаң перäзіңмä?
«јабалбынаң перäзіңмä палаңны.»
Ікі кіргäн алып
Ak Канның ікі олҕы полҕан,
Ak Канның ікі олҕы cölöп јадыр:
«Нуңмak пажыбыс јатпāнда,
«нумурт kарāбыс cолбāнда
«пербäспіс!» теп јадырлар.
Јаізаң ам наныб-ысты,
cölöн cöзӱн cölöп перді.
Ak Канның ікі олҕы
ікі аҕ-оі адын äзäрläдіläр,
ікі тең јӱрäбäш
Алтаі сынҕа шыҕып пардылар,
Алтаі сынҕа шыkkанда

iкi алып kыҕырды:
«Кара Тыҕан Кан атыжарҕа:
«тудӯжарҕа kelзäңäр!
«сен ат!» теп јадырлар.
Кара Тыҕан Кан kelіп
оҕын јазын kāп јӯрäбäш
тартып тыр атарҕа,
атып јатkанда јa табыжына
тубан тӯжӯп парҕан,
тубан ачылҕанда
кӧрӧр тезä iкi алып јоҕул.
Адын алтанабаш
парып кӧрзӧ јоҕул,
атkан оҕыбынаң
тӧлап пар-тыр iкi алып,
аранцула аҕ-оi аттардың
оң туiҕактар-ла kал-тыр,
iкi јakшы алыптаң
оң ергäк-lä kал-тыр;
kара аттыг Кара Тыҕан Кан,
он iкi азактыг аҕ-оi аттыг Олаңар
тӧрт јаiзāмынаң
Ak Канҕа kiр-kelдiläр.
Алып јakшы Кара Тыҕан Кан
Ak Канның азаҕына пажыр-јадыр.
«Ak Кан kастым» теп пажыр-јадыр,
«Ak Канның алҕан Катты Аҕылаң Кō
«азаҕыңа пажыр-јадырым,
»kазiнäм» теп пажыр-јадыр.
«Јakшыбынаң перäбiзäр,
«јабалбынаң перäбiзäр
«Аi Арыг абаkаiды?»
сурӯп јадыр Кара Тыҕан Кан.
Амды тојын тоiлап јадыр,

kара кӳн-öртö ічїп јадырлар,
Кара Тыђан Кан езірџік.
Ол kаразын kондылар,
ертäн турдӯлар.
Алђан kатты Аі Арыг
сölöб-одур Кара Тыђан Канђа:
«Јаштаң алђаным,
«јајāным kошkаным,
«сен кеџä маkтанђазың
«араkы ічїп езірїк полђанда,
«ікі алыпты оң ергäктäрїнäң
«тіргїзäрбїн, тāзїң» тедїр,
«ікі ађ-оі атты оң туіђактарынаң
«тіргїзäрбїн, тāзїң» тедїр.
Олаңардаң сур-јадыр:
«Пу сöстӳ сölӧбӳн?» тедїр.
««Тіргїзäрзїң тāзїң»» тедїр.
«Шыннап едї тāн ползам
«аранџула ат езäрläт!»
Аранџула ат езäрläдїläр,
ікі алып атkа алтанды,
парыб-ысты Кара Тыђан Кан.
Олаңарбынаң парыб-ысты,
Алтаі сынны ажып парїлар.
«Пурун äшшäңмін улуг кіжінäң,
«тегір јернїң kырїнда
«тегрä тірї öскöн
«темір kаја пол-тыр;
«аның пажында алты јӳllӳг
«ölгöн кізінї тіргїзäр
«аk от пар äшшäңмін,
«ā парїбыс, јӳрчӳм» тедїр.
Ӳр пардылар, ас пардылар,
ол темір kајā јетїп келџіктäр,

Алтаі сынҕа шыҕып келіп кӧрчӱктäр,
Алтаі сынныҥ едäгіндä
ат сӧгӱ азыр таг пол ӧскӧн,
ер сӧгӱ егір таг пол ӧскӧн,
пурун јер пӱт-келі,
алыптар ол аk отты
аларҕа полбін-јадыр,
анда келіп ӧлгӧн полҕан.
«Каіді јетіп аларбыс?»
теп сурӱп тӱр Олаҥар;
Кара Тыҕан Кан сӧлӧп тӱр:
«Аттарбысты мында
«kу сігäнгä kубулдӱрӱп
«паштірҕа керäк полар.»
Аттарын kубулдӱрдӱлар,
аттарын паштадылар,
аттары паштаҥыk,
постарын kарчыҕаі kушkа kубӱлӱп
учуҕӱп шыkтылар,
kајаныҥ пажына јеттіläр,
једäбäш кӧрзӧлӧр,
тоҕус азыр темір тыттыҥ
пажын пірга тартып
ікі ала kусkун уја салҕан,
ол kуш аk отты kадар јатkан,
кіжä пербін јатkан.
Ајастап кӧрӱб-одурлар,
кӧрӱп турза ујада
ікі ала kусkуннӱҥ
ікі палазы узӱп јадырлар,
паланыҥ алтынаҥ
ікі kарачыҕаі оттӱ kодурӱп
јерінä учуҕуп тӱштӱläр,
аттарына јеттіläр,

аттарына мӱндӱläр,
kамџы салып јӱрäбäш
јӱгӱртӱп шыkтылар.
Јерiнä јетiп kеlдiläр,
аш тамаk јiдiläр,
Алтаi сынҕа пардылар,
Алтаi сынҕа пара јӱрäбäш
iкi алыптың оң ергäгi
сынның ӱстӱндä таптылар,
алты јӱllӱг аk отпынаң
ергäктi емнäдiläр,
iкi алып тiрilџiк,
ертäгi постары полды.
Аранџула аттарының
оң туiҕаҕын таптылар,
алты јӱllӱг аk отпынаң
оң туiҕаҕын емнäдiläр,
аттар ам тiрilџiк,
ертäгi постары полдылар.
Кара аттыг Кара Тыҕан Кан
алардаң сурӱп јадыр:
«Адыңар шолаңар кем полџаң?»
Пiрзi алардың сölöп јадыр:
«Алтын тӱктӱг аҕ-оi аттыг
«Алтын Ергäк полџаңмын.»»
Пiрзi сölöп јадыр:
«Кӱмӱш тӱктӱг аҕ-оi аттыг
«Кӱмӱш Ергäк полџаңмын.»
Iкi алып сурдӱлар:
«Сенiң адың шолаң кем полџаң?»
««Кара аттыг Кара Тыҕан Кан,
««пäрымнаң шыkkан палам јоҕул,
««аның ӱчӱн kат аларҕа
««Аk Канҕа мен kеlгäбiн.»»

Азаҕына пажыр-jадыр,
аксынаң ӧкшӧн-jадыр,
анаң ӓлҕа пар-jадырлар,
тојын тоiладып jадырлар,
пајын паiладып jадырлар.
Ол каразын анда кондылар,
таңдазын нанып пардылар,
алты азактыг ала jорҕа ат
ам тудӱб-алдылар,
Алтын Ергӓк, Кӱмӱш Ергӓк
аттарын езӓрliбӓш
пiр кӱннӱк jергӓ ӱдӓштiлӓр,
пiр кӱннӱк jергӓ jеттрӓбӓш
анаң jарылып шыктылар.
Кара аттыг Кара Тыҕан Кан
каттыбынаң, арҕыштарыбынаң
наныб-ыстылар ебiнӓ.
Jерiнӓ jетiп келџiктӓр,
тоi ет-jадырлар,
тозы jонын кыҕырып,
тоi тӱжӱрӱп jырҕаштылар.
Ол каразын конды,
ертӓндӓ Кара Тыҕан Кан
аранџула кар'адын езӓрlӓдi,
ак ебiнӓ кiрӓбӓш
аңнап куштап парарҕа
терӓн-jадыр Кара Тыҕан Кан.
Алтаi сынын ажып парчык,
арбаттыг jазыны тобра парчык,
таг jаҕалап аң кӧрбӧдӱ,
талаi каштап куш кӧрбӧдӱ,
jапсып парi, таңнап парi.
Ертӓн парҕан Кара Тыҕан Кан
iр тушта аiланыб-одур.

аңдā кӧрбӧдӱ̆, kуштā кӧрбӧдӱ̆,
нанар јолында
арбаттыг јазының ортазында
kарҕаналыг kара kаја турдӱ̆,
аны кӧрӱ̆п јортыб-одур,
kарҕаналыг kара kајā
једїп kелџїк Кара Тыҕан Кан.
Кӱ̄рлӱ̆k тапшады
сарсыk мӱ̆стӱ̆г сарыг сӣн.
Кар'атkа kамџы салџыk,
сарыг сӣнны kачырып парӣ,
сарыг сӣнҕа једӓ̆ јӱ̆гӱ̆рџӱ̆к,
јыдазын kāб-алџыk,
јыдамынаң јачарҕа.
Шаҕамда јачарҕа јӱ̆ргӓ̆ндӓ̆
аранџула kара ады
нуңмаk ташkа сӱ̆рнӱ̆кчӱ̆к,
јалбаk ташkа таілыkчыk,
анаң kелїп тӱ̆шшӱ̆к,
Кара Тыҕан Кан турӱ̆п kелӓ̆бӓ̆ш
кӧрзӧ̆ kар'адының моіны
ӱ̆ш јердӓ̆ң сынып ӧ̆л-парҕан,
kар'адын емнӓ̆п салып
тіргізїп полбады.
Кар'адының пажында одурӱ̆п,
сыkтаб-одур, ылҕаб-одур:
«Адам полҕан kар'адым,
«іџӓ̆м полҕан kар'адым,
«ноҕа ӧ̆лдӱ̆ң?» теп јадыр,
«kаідӣ тіргізїп перїм сенї?»
Едӣ турӱ̆п парза
позы kурчаңа јеттрӓ̆
kара јергӓ̆ kірїп парїр.
Анаң едӣ кӧрӱ̆п турза

аранцула аӈ-оі аттыг
ӱш темір таjактыг
ап-аӈаш апшыjак кізі
алнында тур-jадыр,
апшыjак аіт-jадыр:
«Алтон аскыр jылӈыцда
«андак кара jылӈы jоӈулба?
«ташты талбак іштї нін
«но немӓ сыктап jадырзыӊ?»
Кара Тыӈан Кан сӧлӧп jадыр:
«Каіран менің кар'адым,
«jеттір!» тедїр «апшыjак.»
««Нан, тедїр, ак ебіцӓ,
««мӓн саӈан кара атты
««тудӱп перӓбїн анаӊ-дā артык,
««табрак нан ебіцӓ.»»
Кар'аттыг Кара Тыӈан Кан
пу апшыjактаӊ корукчӱк,
турчӱк одура тӱшшӱк,
турарӈа полбїн jадыр,
ікінцїзї ӱкӱс салабаш
анаӊ соӊ турчӱк.
Кара jер оjылып jадып калды,
анда турӈан тоӈус jыл
ылӈап турдӱ, сыктап турдӱ,
jыдазын таjаныб-алып,
езӓрїн jӱктӓніб-алып,
кылычын сӧзӱрӱб-алып
нанды Кара Тыӈан Кан,
ебїнӓ jедїп келцїк,
арӈа jонына сӧлӧп jадыр:
«Алтон аскыр jылӈымны
«ак талаіныӊ кажына
«jӱп алыцар!» тедїр.

Јылӷызын јӹп keldiläр,
Кара Тыӷан Кан ташкары шыкты,
кöрӳп турза Алтаі сынnаң
пајаӷы апшыјаk енїб-одур.
«Ја, Кара Тыӷан Кан!» аіт-јадыр,
«тоӷус kулаш јібäк арӷамџы
«пер маӷа! мен ат тудім!»
Јібäк арӷамџы kольша алды,
алтон асkыр јылӷыныӊ аразында
апшыјаk ам јӳрӳзä перді,
аранџула kар'ат kеlіп
арӷамџыбынаң раkтады,
нуkталан јетіп kеlџік.
«Кӳмӳштӳг јӳгäніӊ kаіда?
«кӳрälіг езäрін kаіда?»
Кӳмӳш јӳгäнін аӷылды,
кӳрälіг езäрін аӷылды.
Апшыјаk ам kеlіп
јӳгӳрӳп kеlіп јӳгäнін суkчӳk,
ебіріп kеlіп езäрін урчӳk.
«Ја, Кара Тыӷан Кан аkсын тут!
«мӳнӳп перім адыӊны!»
Ап аӷаш апшыјаk алтанџыk,
пір темір тајаk kольшда,
ікі темір тајаk kурӳнда
kар'ат ам тулӷап шыkчыk.
Ертäн тулӷäн kар'ат
Ïргä јеттрä тулӷады.
Ïргä апшыјаk kеlџік.
«Ја, Кара Тыӷан Кан!» теdір,
«kар'адыӊа мӳн!» теdір,
«сарсыk мӳстӳг сарыг сынны
«ам kачырыш!» теdір.
Аранџула kар'адына

алтанды Кара Тыҕан Кан,
Алтаі сынҕа шыҕып парīр.
Алтаі сынҕа шыҕа јӱ̆рӓбӓш
арkы сарīн кӧрӱ̆п kарап тыр,
анаң ары парып јадыр,
kар'ады ӧlгӓн јерīнӓ јеттї,
анаң ары кӧрӱ̆п турза
сарсыk мӱ̆стӱ̆г сарыг сы̆нның
ізї анаң ар'оk ертїп пар-тыр.
Анның ізїбінӓң істӓп пар-јадыр,
ӱ̆р парды, ас парды,
арҕалыk Алтаі сынҕа шыҕып кеlдї.
Анаң кӧрӱ̆п турза
аk јазыда алып кіжі
алтон асkыр јылҕы kадарҕан,
сарыг сы̆нның ізі ӓ̄-оk пар-тыр.
Пајаҕы јылҕӓ̄ једїп кеlџік,
ол јылҕыны кӧрзӓ
санаі сарыг јылҕы пол-тыр,
пашkа тӱ̆к јоk полды.
Сарыг сы̆н ол јылҕыбынаң
ертїп парҕан ізї јадыр.
Алып кіжідӓң сурӱ̆п јадыр:
«Но тӓн кіжі ӓң полџаң?»
««Но тӓ̄н кіжі ползын,
««улуг алып, улуг кӱ̆lӱ̆к,
««аранџула ала kул'аттыг
««Суkсаҕалдың малы пол-тыр.»»
Анаң ертїп шыkчыk,
Алтаі сын тур-јадыр,
ӓ̄ шыҕып ам кеlџік,
арkазын кӧрӱ̆п kарап тур,
аk јазыда алып кіжі јӱ̆р-јадыр,
алтон асkыр јылҕы kадарҕан,

сарыг сы̄нның ізі̆ ā парҕан.
Кара Тыҕан Кан парып
алып кіжā̈ јеті̆п келџік,
јеті̆п келі̆п сурӱ̆п јадыр:
«Но тā̈н кіжінің јылҕызы
«кадарып јадырзың?» теді̆р,
«пегlā̈зā̈ пā̈ң кем полџаң?
«канназа каның кем полџаң?»
««Кем ā̈м ползын?»» теді̆р,
««ала кул'аттыг Суксаҕал Кан
««аның малы полџаң»» теді̆р.
Анаң ары шыкчык,
сарыг сы̄нның ізінā̈ кірді̆,
парып кӧрӱ̆п турза
арҕалык Алтаі сын тур,
Алтаі сынны ажып парҕан,
ізі̆ јатканын кӧр-јадыр.
Алтаі сынҕа шыҕып келді̆,
аркы сарі̄н кӧрӱ̆п тур,
ак талаі аҕып пар-тыр,
ак талаідың кажында
ак шā̈р полҕан ā̈л одур.
Сарсык мӱ̄стӱ̆г сары сы̄нның ізі̆
ол ā̈лҕа кіріп парҕан,
аның-ок ізі̆бі̄нā̈ң ā̈лҕа кіргā̈н,
кӧрӱ̆п турза ала кул'ат
алтын столбада палҕап салҕан.
Ā̈лҕа јеті̆б-одурҕанда
адаілар ӱ̆рӱ̆жӱ̆п јадыр,
арҕа јоны кӧрӱ̆п таптылар,
кірā̈бā̈ш Суксаҕал Канҕа
јон сӧlӧп јадырлар:
«Тӱ̆гӱ̆ пашка ат келір,
«тӧрӧlӱ̆ пашка ер келір.»

Суксаҕал Кан сӧlӧп јадыр:
«Алты кіжі парып
«аның адын ал-періңӓр!
«јетті кіжі парып
«јакшы позын kолтуктап кіріңӓр!»
Кіріп келцік јакшы алып
езӓн теп езӓннӓшті,
менді теп менділӓшті,
Суксаҕал Кан турўп келді,
kолынаң алыпты kапчыk,
kолтуҕўнаң јӧlӧцўк,
алтын столҕа аҕыцыk,
алтын шірӓгӓ одуртчўk,
аштың тāлызыбынаң,
араҕының kаттiбынаң
сiлап јадыр Суксаҕал Кан,
ічiжiп јадырлар.
«Алын едāңні ат тулҕāн,
«кезің едāңні јеl тулҕāн,
«но теп кіжі полцаңзың?»
««Но тāн кіжі полiм,
««аранцула kара аттыг
««Кара Тыҕан Кан полцаңмын.»»
«Карāммынаң кӧрбӧзӧм-дӧ
«адыңның шагбаңны ешшӓңмін.»
Кара Тыҕан Кан сурўп јадыр:
«Сен но тāн кіжі полцаңзың?»
««Ала kул'аттыг Суксаҕал Кан.»»
Ічiжiп одурлар, езiрiп парiлар.
«Ала kул'аттыг Суксаҕал Кан,
«адам тужўнда ӧчўң полҕанма?
«аранцула kар'адымны
«kаіда еттің?» тедiр.
««Аранцула kара адың

««менїң ǰылђымнаң танызаң
««сенї ползын!» сölöп ǰадыр,
««таныбазаң менї ползын!»»
«Каіда еткäзїң, танїрбын.»
Суксађал Кан турўп
ǰонына ǰарђа ǰакāн пер ǰадыр,
«Алтон аскыр аксарыг ǰылђымны
«праі ǰы̄п кеlїңäр!»
Ӱ̋р полбады,
алтон аскыр аk сарыг ǰылђыны
праі ǰы̄п кеlдїläр,
Кара Тыђан Кан шыђып,
ǰылђыны аралап ǰўрдў̆,
едї аралап ǰўрзä
пїр аk сарыг атты анда кöрдў̆,
ол аk сарыг атты
kузуруктаң kāб-алды,
їнäк улїнџа kара ташkа
аk сарыг атты шапты,
едї шуштулўп парды,
терäзї kолында kалды,
терäзїн аk талаіђа таштады,
kуруk едїн kуџактап сыктаб-одур.
«Кара адым сäнзїң!
«аранџула kар'адымның
«терäзїн kаіда табармын?»
Алтан аскыр џылђы ǰы̄ш кеlџїктäр,
аны аралап ǰўрдў̆,
пу ǰылђының аразында
kар'ат ǰўр-ǰадыр,
анда ǰўргäн kар'атты
kузурўктаң kāб-алды,
їнäкчä kара ташkа шапчыk,
терäзї kолында kалды,

едї шуштулӱп парды,
едїн kāб-алџык,
ak талаiҕа таштаџык,
терäзїн курук едїнä jабаџык,
ӱш kаттап кеlїп тӱкӱрџӱк,
аранџула kар'ады
тірiлїп парды ам.
Аранџула kар'адын
jедїнїб-алџык епкä,
Суксаҕал Канҕа кірїп кеlџїк,
Суксаҕал Кан мактаб-одур:
«Ер-оk сен пол-тырзың!»
Ічїб-öк одурлар сїлажып,
Суксаҕал Кан сölöп jадыр:
«Інäк мӱзї ікі наiџы поларбыс!
«тігі jердä сен шабыkказың,
«пу jердä мен шабыkтым,
«ікі наiџы полāл!»
Ікі наiџы полдылар,
едї одурзалар
адаi ӱрӱштӱlӓр,
jон кеlїп сölöп jадыр:
«Тӱгӱ пашkа ат кеlџїк,
«тöрölӱ пашkа ер кеlџїк.»
Суксаҕал Кан сölöџӱк:
«Адын ал кеlїңäр!
«позын kолтуkтап кеlїңäр!»
Алып jаkшы Олаңар
аk ебїнä кір-кеlдї.
Алты тажōр араkы
пір kолына тутчӱk,
алты ірік едїн
пір kолына тутчӱк,
езäн теп езäннäш-шадыр,

менді теп менділäш-шадыр.
Кара аттыг Кара Тыҕан Кан
амды турӯп kудалап јадыр,
он ікі азаkтыг аҕ-оі̆ аттыг
Олаңар уҷӯн kудалап.
Јаkшы тӧрӧ̄н Суксаҕал Кан
kаттын сары кӧрӧ-дӱ̆р,
kатты ерін сары кӧрӧ-дӱ̆р,
Суксаҕал Кан сӧзӱ̆н перı̆б-одур:
«Сірäргä палам пербäзäм,
«кемгä перҷäңмін?» тедір,
«тојыңны тоіла!
«пајыңны паіла!»
Тоҕус аскырлыг јылҕыдаң
тоҕус тог пı̄ соkтылар,
тоза јонын kыҕырдылар,
тојын тоілап јадырлар.
Суксаҕал Канның јалҕыс kызы
торҕу епкä кірді,
тојы пајы ертчі̆к,
тоза јоны тараҷыk.
Кара ам пол-парды,
Суксаҕал Кан ам турӯп
наіҷызына сӧлӧп јадыр:
«Пар Олаңар јӱ̆рчӱ̆нä,
«анда парып kоныб-ал!
«kарада мен парабаш
«сенің немäңнäң оҕурлı̄рбын,
«сен јер пілбäссің!»
Ол kаразын парып
јӱ̆рчӱ̆зӱ̆нӱ̆ң ептä kон-јадыр,
Кара Тыҕан Кан јатчыk,
узӱ̆б-ыза перчі̆к,
таң атып келҷік,

кӱн шыҕып kelџік,
Кара Тыҕан Кан турӱп kelџік,
турӱп kelзä, кӧрӱп тезä
ікі kараҕы јоҕул.
Ікі kараҕын оҕурлады наіџызы.
Суксаҕал Каннын кіжі kelџік,
Кара Тыҕан Кан kыҕыр-јадыр.
Кара Тыҕан Кан турӱп kelџік,
пајаҕы јаізаҥ kолынаҥ једініб-алџыk,
Суксаҕал Кан наіџызына кірдї:
«Јakшы kондыҥма, наіџы?» тедїр,
«kаразын kонҕанда
«ікі kараҕымны оҕурладыҥ!»
Аштыҥ тāлызын јідїлäр,
араҕыныҥ kаттīн іштїлäр,
ертäннäҥ īргä јетрä
јідїлäр, іштїлäр.
Кара Тыҕан Кан тур-kelдї,
наіџызына сӧlӧп јадыр:
«Ја, ам парып kон!
«Мен јӱрчӱмä ам парīм,
«пу kаразын менї саҕыб-ал!
«мен пу kаразын kelіп
«сенїҥ немäҥ тäҥ оҕурлīрбын!»
Ол kаразын kонџыk,
атыр таҥ атчыk,
арыг кӱн шыkчыk,
Кара аттыг Кара Тыҕан Кан
он ікі азактыг аҕ-оі аттыг
Оланар јӱрчӱзінä сӧlӧб-одур:
«Пар ам! kастыҥны
«маҕа ам kыҕыр-kel!»
Парчыk, kастын kыҕыр-јадыр,
Суксаҕал Кан kelџік,

езäн торо̄ба тестïлäр,
Суксаҕал Кан тапшïры jоҕул,
kараҕы пар, кӧрӱ̆б-одур,
сӧ̄лӧцӧҥ тïлï jоҕул,
тïлïн оҕурлаб-ысты.
Суксаҕал Кан kарбанынаҥ
наіцызыныҥ ікі kараҕын алцыk,
kараҕын орнына сукчӱ̆k,
ӱ̆ш kаттап тӱ̆кӱ̆рчӱ̆к,
kараҕы jакшы пол-пар-тыр.
Кара Тыҕан Кан kарбанынаҥ
наіцызыныҥ тïлïн шуштӱ̆б-алцыk,
аксына суҕӱ̆п салцыk,
ӱ̆ш kаттап тӱ̆кӱ̆рчӱ̆к,
тïлï jакшы пол-парды.
Суксаҕал Кан сӧлӧп тӱ̆р:
«Тегірнïҥ алтында,
«пу jердïҥ ӱ̆стӱ̆ндӓ
«мäн сӱ̆мäлïгбïн теп саҕынамын,
«сен, Кара Тыҕан Кан наіцы,
«меннäҥ артыk сӱ̆мäлïгзïҥ,
«пістï kудаі jаjаҕан
«паладаҥ kызырҕан,
«ікі-дӓ kат алзаҥ
«сенïҥ пала jоk полар,
«ӧ̄лбӧс мӧгӱ̆ поларзыҥ.
«Менïҥ паза палам jоk полар,
«са̄ ӧшкӧш мӧгӱ̆ поларбын,
«kацанда полза,
«сен ӧлӧр ползаҥ
«сенïҥ ӧлгӧн сӧ̄гӱ̆ҥнӱ̆
«мен келïп кӧрӧрбӱ̆н,
«мен пурун ӧлзäм
«сен пу jергä jӱ̆рäбäш

«ölгöн сōгÿмнÿ кöр!»
Амды алар нанарђа терäн-јадыр,
Суксађал Кан атkа мÿнÿп,
аларды ÿдäжiп парī.
Јернiң ортазы темiр сын,
темiр сынның ÿстÿндä
јеттi азыр аk kазың тур-јадыр.
Суксађал Кан ам kеliп
сырлап еткäн сыр јöбöңнÿ
kурлуђунаң kāб-алђыk,
аk kазыңа атчыk.
Ођының пiзï озарīн сыkчыk.
Анаң сölö-дÿр Суксађал Кан:
«Ја, Кара Тыђан Кан наiђы!
«сен ölÿп парзаң
«ол сыр јöбöңнÿң сыры
«сојылып тÿжÿп парар,
«аның сыры сојылып тÿшсä
«ölгöнÿңнÿ пiläрбīн.»
Анаң аk kазыңның озарīна
Суксађал Кан тур-kеlдï,
јÿläп еткäн јÿlÿг окты
сÿрÿб-алып атчыk,
атkан ођы озарīнаң
аk kазыңны öтÿп парды.
«Мен ölзöм мунÿң јÿ
«сојылып јергä тÿжäр,
«анаң ölгöнÿмнÿ пiläрзïң.»
Езäн теп езäннäштïläр,
мендi теп мендiläштïläр,
Кара Тыђан Кан јуртуна нанды,
Суксађал Кан јерïн' öк нанды,
јерläрïнä јетчïктäр.
Кара Тыђан Кан јетсä

улуг тоі тоілап јадыр,
тоза јоны јы̄п алып.

XVIII. Аі Канат.

Пулуң јäрı̆н јäрläп јадыр,
пулуң сӯн ічı̆п јадыр,
тŏңö полза ебı̆н тıктı̆,
тŏшкä полза мал kадарды,
пулут алтынаң
кӯн кŏрӯнгäн тушта,
пус алтынаң
суг ішкäн тушта
kара талаідың kажында
јурт салҕан пол-тыр,
Кара Кан апшаk јурт салҕан.
Јазы толҕан маллыг,
еп толҕан естı̆г,
аі kара аттыг Аі Канат
Кара Канның оҕлы полҕан,
Арыг Абаkаі kызы полҕан,
Арыг Абаkаі тоі едı̆п јадыр,
мал kуштӯ ŏдӯрӯп јадыр,
араҕа kаттı̄н тігіп јадыр,
kалыk јонын јы̄п јадыр,
араҕа kоројон ічı̆п јадырлар.
Адалыг оҕлыг таныбı̄н јадырлар,
Аі Канат езірı̆п јадыр,
сӯт кŏlдŏң Сӯбӯр тагдаң
аі kар'ат јӯгӯрӯп кеlгäн,
ат палҕаңаң алтын тäккä
кälı̆п тура тӯшкäн аі kар'ат,
маңрадыг кіштäн,

аі kар'ат: «Тур, Аі Канат!» тäдї,
Аі Канат езрік узуп јадыр,
таг полза таҕалыб-одур,
талаі полза шаҕылыб-одур.
Аі kар'ат кіштäп тур:
«Аі Канат, тур! тедїр,
«саҕа јабал полар!»
Шабдар аттыг алып кіжі кälдї,
адынаң тӳжä kонды,
адын палҕї тартты,
кірä кälдї äпкä.
«Кара Каннық оҕлы
«Аі Канат тірігбä?» тäдїр.
Аі Канат узуп јадыр,
Арыг Абаkаі ырлап јӳр-јадыр.
«Јаkшы äр кälзäзїң
«мäң туңмамны ӧдӱр!
«мал kуштӳ праі ап парарбыс!
«туңмамны ӧдӱр-сал!
«туңмамны ӧдӱрбäзäң
«саҕа јабал полар!»
Шыkkан алып ташшын,
kылычын сӯрӯб-алып кірган,
алып јаkшы Аі Канаттың
моінына шапkан kылышпыла,
kылычы сынҕан тӣнбāн.
Пір кӧрāнä äбірїб-ыскан,
пазоk узуб-ыскан.
Аі Канатты алдылар,
јылҕының kузуруҕӯна палҕāннар,
талаіҕа таштāннар,
праі малып kужӯн тӯгäдä
аппарыб-ыскан.
Кӧпшӧ аспа палҕан,

алып кіжі кäліп јадыр,
kан позраk аттыг
Канныг Кылыш кälгäн:
«Кара Канның јуртў kаіда?
«кäм аны ўрäдіп парӻан?»
Ебрä ебрä јортып јадыр,
Аі Канат kаіда ölгöн
аны тіläп јадыр.
Талаіӻа kеліп тапkан аны,
талаі тўбўндä Аі Канат јатты,
шыӻарӻан аны талаідаң,
Канныг Кылыш суруп јадыр:
«Кäм сäні kаја äткäн?»
««Пilä јоӻул кäм kаја äткäн.»»
Мал сўрўп парӻаннар,
улуг јурт ебіріп kеlгäннäр,
јолын алар тапkаннар,
сўрўжўп шыkkаннар,
тоӻус кўнгä јäткäннäр.
Алып јаkшы Канныг Кылыш
таг кäвіндä јат kалды,
Аі Канат парчыk,
епкä јäдіп кäліп
аk аскa kубулўп кälгäн,
тöр пажынаң кіріп кälгäн,
тыңнап јадыр алда,
но нäмä јōkтап јадыр.
Аk ас кöрўп турза
Арыг Абаkаі анда полды,
Арыг Абаkаі јōkтап јадыр,
но нäмä јōkтанын аk ас тыңнäн
ташшын шыӻа kонды,
кіжі полыб-ысты,
kыіӻылап ысты:

«Кан позраk аттыг
«Канныг Кылыш kаiда полдың?»
Канныг Кылыш jӱгӱрӱп кäлдi,
Аi Канат jӱгӱрӱп кiрдi äпкä,
алып тӧрӧн Алтын Мäргäнпi
ташшын шыҕардылар,
ӱш пашkа ӱзä тарттылар.
Улуг jуртӱн праi таб-алдылар,
мал kужӱн праi сӱрдӱläр.
Арыг Абаkаiны
iкi тулiнаң амды
ат kузуруҕӱна палҕäннар,
сӧзӱрӱп парып шыkтылар,
ебiнä jеттiрдiläр,
тоҕус кӱн jеттiläр,
ебiн äзiн толдырды,
Канныг Кылыш сöлöп jадыр:
«Арыг Абаkаiны kаiда етäрзiң?»

. . . .

XIX. Сӯдäi Мäргäн Јолтаi Мäргäнбiнäң.

Пурунҕў тölдӱ̆ң сōнда,
емдiгї тölдӱ̆ң алында
аk талаiдың kазында полды,
Алтаi сынның алтында полды,
äп толдра äстïг полды,
јазы толдра маллыг полды,
алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'аттыг
Сӯдäi Мäргäн јурттап јадыр,
älдäң алҕан абаkајы пар,
Äң̧äң Кō абаkајы,
пāрынаң сыkkан палазы јоҕул,
iстïнäң сыkkан äркäзï јоҕул,
kанаттыг kустӯ атып јадыр,
kарсактыг аңны kырып јадыр,
јабал кiзǟ аҕлаk пербïн-јадыр,
јаkсы кiзǟ кöп пäрбïн-јадыр,
Сӯдäi Мäргäн тäксi пäрïн-јадыр.
Äргï јылы äртïп парып,
наҕы јылҕа аiланып сыk-кälïп,
јурттап јöрӱ̆п јадыр Сӯдäi Мäргäн.
Äдǟ јурттап јатkанда
Äң̧äң Кō абаkајы
iстïндä саҕын јадыр:
«Мäнïң алҕанымнаң
«пāрымнаң сыkkан палазы јоҕул,
«iстïмнäң сыkkан äркäзï јоҕул,
«паска јäрдä јурттап јадыр
«kалтар аттыг Картыҕа Мäргäн,
«парар кiзiм ол полҕан,
«Сӯдäi Мäргäн äмäс полҕан.
«Алып кiзi Картыҕа Мäргäннï

«kыҕырарбын пу jäргä,
«Сӱдäi Мäргäннi öдӱрӱп
«мäнi äбiнä аппарзын!»
Тäгiрдäгi kарачkаi kусjакты
сōспӱнäң тӱзӱрӱб-алды,
kанаттарына пiчiк пазыб-одур,
Картыҕа Мäргäнгä ыза-бäрдi.
«Кiзä öдӱртпä!» тiдiр,
«kуска туттурба!» тiдiр,
«алып jаксы Картыҕа Мäргäнгä
«тāбраk jöрӱп кäl!»
Ол kусjак парыб-ысты,
Äңäң Кō араҕа азып jадыр,
äliг äдiс араҕа äттi,
алтон äдiс араҕа асты.
Сӱдäi Мäргäн нанып кälдi,
абаkаi jаксы Äңäң Кō
ас тамаk салыб-ысты,
араҕызын турҕузуп iңiрiп тур.
Алтын столбā палҕап салҕан
алтын тӱктӱг тас kар'ат
кiстäп сölöп jадыр:
«Iшпä, iшпä, Сӱдäi Мäргäн!
«ölӱп kаларзың Сӱдäi Мäргäн!»
Абаkаi jаксы Äңäң Кō
kулаҕына ырлап jадыр,
аттың кiстāнiн äстiрбiн-jадыр,
Сӱдäi Мäргäн äзiрiб-ысты,
ӱш кӱн jäттрä араҕа iштi,
аттың кiстāнiн äспiн-jадыр,
паза ӱш кӱн араҕа iштi,
аттың кiстāнiн äспiн-jадыр.
Алты кӱннӱң пазында
аңнаныб-ысты, узӱб-ысты.

Ӳш кӳн узуп jатkанда
jā пазыб-ысты, кiрĭп кäлдĭ,
kалтар аттыг Картыҕа Мäргäн
сäрiгбĭнäң jäтĭп кäлдĭ.
Jыда пазы сыңразып,
kылыш пазы kыгдразып
jā пазып тура парҕан.
Ӑңäң Кō абаkаi jаkсы
сыҕып кäлĭп kыiҕылап jадыр:
«Кäl пäрi, kоруkпа!
«артыk тӧрӧн Сӳдäi Мäргäннĭ
«аңнат-салдым, узут-салдым,
«алар кiзiм сäн полдың,
«jаjāн kудаi kоскан» тĭдĭр.
Калтар аттыг Картыҕа Мäргäн
ӑбĭнä ӑмдĭ jäтĭп кäлдĭ.
iкi кäлĭп kуңаkтазып,
оkсанызып кiрĭп кäлдĭлäр.
Алтын столҕа ас салды,
азраб-одур Картыҕа Мäргäннĭ,
алтын столҕа араҕа салды,
iңiрĭб-одур Картыҕа Мäргäннĭ.
Сӳдäi Мäргäн ускунуп парды,
туjуkkа кӧрӳп тыңнап парды.
Абаkаi jаkсы сōlōп jадыр:
«Сӳдäi Мäргäннĭ ōдӳрäргä кäрäк!»
Сӳдäi Мäргäн тура сäгiрĭп
kаңып оiлап сыҕыб-ысты,
атын тудӳп сäстĭб-алды,
атына мӳнӳп kаңыб-ысты,
тон-дā jоҕул оiлаб-ысты,
ӑзäр-дā jоҕул оiлаб-ысты,
jāдаң азра сäгiрĭб-ысты,
кӧрӳнбĭн jатып kалҕылады.

Картыђа Мäргäн сōlöдӯ̈:
«Сӯ̈дäі Мäргäнні ōдӯ̈рбāндä
«сäні аларђа мā јарабас,
«нођа kыђырђаның мäні?
«kаџан полза ол мäні ōдӯ̈р-салар,
«артыk тöрōн Сӯ̈дäі Мäргäн
«улуг алып, улуг кӯ̈lӯ̈к пол-тыр.»
Рak парђан јäрдä
алып тöрōн Сӯ̈дäі Мäргäнгä
мӯ̈нгäн аты сōlöп пара-дыр:
«Нођа мäнің сöзӯ̈мнӯ̈ äспāнің?»
Таіђаның ортазында
алыпты мӯ̈кӯ̈п тастаб-ысты,
јабыдаkkа парђан Сӯ̈дäі Мäргäн
аттаң јазаг kалды,
тоннаң јалāш јадып kалды,
аты оілаб-ысты.
Сӯ̈дäі Мäргäн сыkтап ылђап
ађаш тајалып јазаг пар-јадыр,
kара полза сōђы кӯ̈ч,
кӯ̈н-ōртö полза аџы кӯ̈ч,
äніг полып äнälіп,
јобыг полып јобалып
јазаг пар-јадыр Сӯ̈дäі Мäргäн.
Табанның äті таста kалды,
јоданың äті јолда kалды.
«Тагдың пöрӯ̈ јізіндäк!
«таіђаның абазы јізіндäк!»
Ӯ̈ш јылђа јäтіп парды,
ōlöр кӯ̈нгä јäтіп парды,
таіђаның kырына сыk-кälгäндä
тођус јастыг арсыл аба пас-јадыр,
јірге удур-кälä-дір.
«Сäннäң kоруђуп нä полар мā?

«мäнï сäн öдÿр-сал!»
Аба kоруҕÿп пурулÿп пасты,
Сÿдäі Мäргäн абаны
азактаң kāб-алып
кöдÿр-кäлïп јäргä kakkан,
абаның тäрäзï kолында kалҕан;
абаның етï паска јäргä пар-тÿстÿ.
«Тоны јоk позыма
«тон таптым!» тїдïр,
«кäбï јоk позыма
«кäп тāб-алдым!» тїдïр.
Аба тäрäзïн тујукkа кäзïб-ысты,
kолы kолын'оk кäлïстï,
азак азаҕын'оk кäлïстï,
Сÿдäі Мäргäн сökkа тоңмады.
Анаң кäлïп јöр-ыза парды.
Каттап кÿчкÿрÿп полды,
kаттап јакcы пол-парды.
Аk јазы kуба сölдÿ
тобырып пар-јадыр,
раk јäрдä Алтаі сын тур-јадыр,
ā јäтïп сыk-парды,
арkызын kарап кöрÿп-тÿр.
Оттїрҕа от јäтпїн-јадыр,
аk малы анда полды,
јурттїрҕа јурт јäтпїн-јадыр,
kалык јоны анда полды,
анда пïр пöзÿк äп тур-јадыр,
аның äзігïнïң алында
ат јакcы ікі ат тур-јадыр,
алтын тÿктÿг аі јоkур ат,
кÿмÿс тÿктÿг кÿн јоkур ат,
кылык kаінап äзік алында
јöрÿзÿп тур, öдÿзÿп тур.

Сӱдäі Мäргäн кöрӱп туруп
індрä позып алҕа кіріп кäläдір,
kадарҕан малы кöрӱб-ысса
таіҕаның абазы кälді тäп
kојып оіласып тыр;
kалыk јоны кöрӱб-ысса
таіҕаның абазы кірді тäп
оk јаҷакпынаң атkылырҕа
удур-кälді Сӱдäі Мäргäнгä.
Сӱдäі Мäргäн сölöп јадыр:
«Öдӱрбäгil! атпаҕыл!
«таіҕаның абазы äмäспін,
«kара пастыг кізі полҷаңмын.»
Kалыk јон нан-јӱрӱб-ысты.
Улуг äпкä кірбäді,
улуг äптің kырында
кіҷіг äпкä кіріп кälді,
постыг kыстар одур-јадыр,
постыг палалар кöрӱп
kоруҕӱп kыіҕаласып
kоруҕӱп kычkырыстылар.
Аба кälді тäп ылҕастылар.
«Корукпаҕыл, палалар!
«таіҕаның абазы äмäспін,
«kара пастыг кізі пола-дырбын.»
Постыг паланың аразында
пір јаксы сыллыг kыс одур.
«Äзäн» тäп kолын тудӱстӱ,
Сӱдäі Мäргäн сурӱп тӱр:
«Ноҕа анҷа kалыk јӱрӱп тӱр?»
««Мäң пäҷäмнің тоі полып тыр,
««іki пäҷäмні пäріб-ыскан.»»
Пабазы кіріп кälді,
пір алып кізібінäң кіріп кälді,

аҕ-оі аттыг Аі Мäргäн
kыстың пабазы сӧlӧп тӱ̆р:
«Мäн сäнї ол кізǟ пäрäргä
«сäн парарзыңма, палам?»
««Јоk, тīдĭр, мäн парбассым.»»
«Пабаң пäрзä сäн ноҕа парбассың?»
Абысkа тарыныб-ыза-бäрдї:
«Сäн пу одурҕан абаҕа
«парарҕа јӧрзӱ̆ңмä, палам?»
Палазы сӧlӧб-одур:
«Аба полза абаҕа парарбын,
«тӧгӧ̄ полза тӧгӧ̄гӧ парарбын,
«сäн аkkälгäн кізǟ парбаспын.»
Абысkа тарыныб-аітты:
«Мäн пäргäн јäргä парбадың,
«абаҕа парзаң пар!»
Кысты тудӱ̆б-алды,
абаның kоіныва тастаб-ысты.
Аба kысты тудӱ̆б-алыш
тасkар сыҕып парыб-ысты,
пу кізідäң äп сура-дыр,
тігі кізідäң äп сура-дыр,
пір кізі ā äп пäрбīн-јадыр,
кізіläр кӱ̆lӱ̆зӱ̆п јадыр.
«Канның јаkсы палазы
«абаҕа парыб-ысты.»
Пір јаkсы кізі äп пäрдї,
јаман kаза ӧскӧс äп пäрдї,
аба полҕан Сӱ̆дäі Мäргäн
кірїп кälдї јабал äбїнä,
јäрдїң палҕаңын ікі kолбынаң алды,
піді kар̆бактап тастады.
«Кудаі! саҕынҕам саҕышчылап!
«kудаі! јōkтаҕам јōkчылап!»

«kудаі мā jaксы äп пӱдӱрзӱн!»
Äбі ӧзӱп ӧзӱп кälіп
пӱдӱп парыб-ысты,
пӧзӱк jaксы äп пӱдӱп парды.
Таҥнабāн кізі аны таҥнап тур,
kaiҕабāн кізі аны kaiҕап тур;
Сӱдäі Мäргäн сӧlӧп jадыр:
«Кӱlгäн кізі кӱlӱп jатсын!
«сӧlӧн кізі сӧlӧп jатсын!
«пар äмдï, абаkajым!
«торбаk сäн тiläп кäl!
«торбаk соҕып тоі äдäргä,
«kaiнадып кізінï jырҕадарҕа.»
Парыб-ысты абаkai тilän,
jабал äп пäргäн абыскa
кічäҥäш торбаk пäрïб-ысты,
кічäҥäш торбакты езігïнä аkkälдï.
Сӱдäі Мäргäн сыҕып кälдï,
«Пу торбаҕашты соҕарҕа кäрäк!»
Торбаҕашты соkтылар,
пір jарымы äпкä аkkälгäн,
пір jарымы тасkар салҕан,
kалыk jоны jізін аны.
Сӱдäі Мäргäн kудаіҕа тilän jадыр:
«Пір jарымы-дā полза
«ішсä jон тӱгäтпäзін!
«jізä jон тӱгäтпäзін!»
Каінатты jон jарым торбаҕашты,
ішсäдā аны тӱгäнмін-jадыр,
jізäдā äті тӱгäнмін-jадыр.
Аба тäрäзін кäп сäскäн,
алып тӧрӧн Сӱдäі Мäргäн
абаkajына сӧlӧп jадыр:
«Торбаk äтінäҥ алып

«алтын табаkkа салып
«аппар пабаңа!» ті̆дір.
Аппарды ӓті̆нӓң пабазына
jіп одур абыска,
сакардаң мӧттӧң таттылыг полды:
«Аба-дā полза кӳзӧ̄м jаксы пол-тыр.»
Ікі кӳзӧзӳ̆ анда полды,
аларҕа абыска jӧ̄kтап тур:
«Мӓн kадарҕан-дā малым пар,
«jӓтті jӳс пӓіlіг
«kул'аскыр ӧ̄рӳ̆м пар,
«jӓтті jӳс пӓідің аразында
«кӳ̆мӳ̆с тӳ̆ктӳ̆г кӧк пӓі пар,
«пу кӧк пӓідің kулуннары
«jыл-саі jідӥп пара-дыр,
«ол пӓіні̆ kадарҕылас!
«аның kулуннӳ̆ akkӓlзӓр
«jарым малы сlӓргӓ пӓрӓбі̆н!
«ӓстің jарымын пӓрӓбі̆н!»
««Піс парбāнда кӓм парар?
««піс kадарбāнда кӓм kадарар?»»
Парыб-ысты kадарҕылі̆рҕа.
Тамаk akkӓlгӓн kызы
тыңнаб-алып наныб-ысты,
ӓпкӓ нанып кӓlгӓндā
jӧ̄kтап турдӳ̆ ӓрі̆нӓ:
«Аттыг jaксылар пар-jадыр.
«аты jok сӓн kаідı парарзың?»
Сӳ̆дӓі Мӓргӓн сӧlӧ̄п jадыр:
«Пабазына пар, алҕаным,
«пір jабаҕа тilӓп кӓl!
«kаідı-дā jылҕы ползын!»
Ӓбі̆нӓң сыҕып пабазына парды,
пабазынаң jабаҕа тilӓн,

kоі kадарҷаң jабал jылӷыҷаk пäрдi.
Альш кäлiп jабал jылӷыҷакты
jачпаӷа палӷап салды.
Äртäн турдў «парiм!» тäдi,
äртäн турдў, тäмнäнiб-алды,
аба тäрäзiн кäзiб-алды,
атын мўндў, аты kојып тыр,
кöргöн кiзi кўlўзўп jадыр,
Алтаі сынның ўстўнä сыкты,
сыктап парды, ылӷап парды,
алып ат парӷан јол јадыр.
«Пурун менiң атымның iзiндiг.»
Кўläг јäl тўстў,
анҷа анҷа наңмыр јаӷды,
кöрўп турдў тас kар'ат кäldi,
мўкўп тастäн kар'ат јäттi,
парчан тäмi, парчан нäмäзi
аттың ўстўндä полды,
алтын тўктўг тас kар'ат
кўмўс äзäрliг полды,
кўмўс јўгäннiг полды,
кäбi тäргäдä полды,
kујаӷы, јаҷаӷы, оӷы анда,
kылычы јыдазы тўгäдä анда.
Jабал аба тäрäзiн сўрўб-алды,
jабал атының азаӷын палӷап салды,
аба тäрäзiн алтына тöзöп салды,
jakсы кäбiн кäзiб-алды,
jakсы атын мўнўб-алды,
jöрўб-ысты Сўдäі Мäргäн.
Ол парӷан jäрiндä
ўш кўннўг jäрдä
jäттi jўс пäiliг кул'аскыр
сўт кölдöң су iҷiп,

Сӱбӱр тагдаҥ от оттап
анда jӧр-jадыр.
Кадарҕылап турҕан ікі кізі
Аі Мӓргӓн, Кӱн Мӓргӓн ікі кӱзӧзӱ,
ат ӱстӱндӓ узӱп тур-jадыр.
Аны кӧрӱп турза
кӱмӱс тӱктӱг кӧк пӓі
ары аҥнактап тур туҕарҕа,
пӓрі аҥнактап тур туҕарҕа,
алтын тӱктӱг kара kулуннӱ
тӱб-ысты кӧк пӓі.
Jоҕаркы тӓгірдӓҥ пулутчылап
улуг kус тӱзӱп jадыр.
Алтын тӱктӱг kара kулун
аіланып турӱп ӓмгӓн,
тӓгірдӓҥ тӱскӓн улуг kус
kара kулуннӱ kāб-алды,
кӧдӱрӱб-алды, сыk-парыб-ысты,
Сӱдӓі Мӓргӓн аны кӧрӱп
ok jазын сӯрӱб-алды,
jаҷазын тӓмнӓп атыб-ысты,
kулуннӱ аппарҕан kустӱ
орта кӓс атып тӱзӱрдӱ,
kулун jӓрдіҥ ӱстӱнӓ тура тӱстӱ.
Паjа ікі паҷазы узӱп jадыр,
пірдӓ пілӓр jоҕул,
алып kустӱ артаныб-алды,
ікі паҷазына кӓлдї,
kыіҕалаб-ысты Сӱдӓі Мӓргӓн,
ікі паҷазы аттаҥ аҥнаныб-ысты,
турӱп кӓліп ана пазырып тур.
«Пу kустӱ піскӓ пӓр!» тїдір.
««Пӓрзӓм пӓрїм, нӓмӓ пӓрӓзіҥ.»»
«Нӓмӓ біс пӓрӓбїс?

«äп толдра äс пäрäбïс.»
««Äп толдра äс мā кäрäк jok,
««мäн тiлāн тiлäгдï пäрäзïңмä?»»
«Ноҕа піс пäрбäспïс?»
««Чумалчаҕының пір пӯн
««маҕа кäзïп пäрïңäр!»»
Чумалчаҕының пір пӯн
кäзïп пäрдï ікі паңазы,
Сӯдäі Мäргäн аттаң тӯ̈зӯ̈п
алып kустӯ пäрïб-ысты,
атына мӯ̈нӯ̈п jӯ̈рӯ̈б-ысты.
Jолда пір kус атты,
тäргä палҕап алды,
паjаҕы атына jäтïб-ok кälдï,
мӯ̈нгäн аттаң тӯ̈стӯ̈,
кäскäн кäбïн тäргä палҕап,
мӯ̈нгäн атын салыб-ысты.
Аба тäрäзïн кäзïб-алды,
kōр jабаҕā мӯ̈нӯ̈б-алды,
āлҕа кірïп кälдï,
āлдың кізізï сölöс-jадыр:
«Jaксы аттыг полза
«адар-ok äргäп тïр,
«jабал аттыг полҕан,
«пір kус атыб-алҕан.»
Äнäі äптäң сыk-кälдï,
тасkартан кöрӯ̈п jадыр,
аттаң алып тӯ̈стӯ̈,
пу kустӯ сäстïб-алды,
äбïнä кірïп jöрӯ̈б-ысты,
арыг сыллыг kыс пала
ас тамакты jазаб-ысты,
паjаҕы kустӯ kаінап ысты.
«Алтын тамаkkа сал!» тïдïр,

«пабазына аппар!»
Сӯдäі Мäргäн сöl̄öндö̆
сыллыг абакајы турӯп
аткан kустӯ аппарыб-ысты.
Анаң парза ікі jäстäзї
тамаk іцїп одурӯп јадыр.
«Піс атпїн кäм атар?» тїдїр,
«піс ӧдӯрӯп аккälдїбїс!»
Абыскa kус äтї јіп салды.
«Äкä, палам, kустӯң äтї
«таттылыг пол-тыр,
«саkардаң мӧттӧ̆ң таттылыг,
«аба-дā полза кӯзӧ̄м јаkсы.»
Ікі кӯзӧ̄гӧ абыскa
äс толдра äп.пäрдї,
јазы толдра мал пäрдї.
«Ä, кӯзӧ̄м, паза пір јōk,
«јōkтап сölöп пäрїм.
«Аk талаідың пазында
«алтын тӯктӯ̆г ала парс
«тāн аң јӧрӯп јадыр,
«ол ала парс тāн аң
«јонымны, älїмнї туткылап
«ӧдӯрӯп јіп тур.
«Аны парып атыңар!»
««Піс парбāнда кäм нарар,
««піс адарбыс аны.
««Кäџā пір алып kустӯ ӧдӯргäн,
««ноҕа піс аны ӧдӯрбäспїс.»»
Ікі кӯзӧ̄зӯ̆ тäмнäнїб-алды,
аk талаіны kазына сыҕара,
јортып пара-дыр кӯзӧ̄зӯ̆.
Пајаҕы абакаі нанып кälä-дїр,
Сӯдäі Мäргäн äрїнä кälдї,

наныn кäliп сыктаб-одур:
«Аттыг jакcы jäстäм
«парыб-ысты аk талаiҕа
«ала парс тäп аңны атарҕа,
«мӳнäр сäнiң атың jоҕул,
«кäзäр сäнiң кäбiң jоҕул,
«kаiда сäн парарзың?»
Анаң турдӳ Сӳдäi Мäргäн,
аба тäрäзiн кäсті,
паjаҕ'оk jабал атына мӳндӳ,
Алтаі сынның ӳстӳнä
сыҕып парды Сӳдäi Мäргäн,
кӳlгäн кiзi аны кӳlӳп jадыр,
сӧlӧн кiзi аны сӧlӧп jадыр.
Аң полыш тапсап тур,
kусчылап сыҕырып тур,
тас kар'ат паз'оk кäliп тур,
кäбiн кäзiб-ысты,
аба тäрäзiн сӳрӳп тастады,
kӧр атының тӧрт азаҕын палҕады,
тас kар'атkа мӳнӳб-алды.
Ӳкӳс äтiп парыб-ысты,
аk талаiдың пазына
сыҕарыб-ысты Сӳдäi Мäргäн,
алтын таг турӳп jадыр,
тäгiрä сыҕара ӧзӳп парҕан
алтын тагдың ӳстӳнäң
парс тäн аң оiлап кälдi,
нарслап кӧксӧп кäliп jадыр,
алып тӧрӧн Сӳдäi Мäргäн
тас kар'атты kамчылады,
тас kар'ат ӳкӳс етiп сыkты,
аңмынаң удур тоҕазып.
Алып тӧрӧн Сӳдäi Мäргäн

kылышпынаӊ кäзä kaҕыб-ысты,
äр палҕаҷаӊ сары kaiспынаӊ
тäргäзiнä палҕаб-алды,
нанып jӧрӱ̄п ыза-бäрдi.
Ӧ̄р парып паҷалары
Аi Мäргäн, Кӱ̄н Мäргäн
jолда тоҕастылар.
Аттаӊ тӱ̄зӱ̄п пазырдылар.
«Пу аӊны мā пäрäрзiӊмä?»
««Пäрзäм пäрäбiн»» тiдiр.
««Мäн тiлäн тiлäгдi пäрäзiӊмä?»»
«Но нäмä кäрäк?» тiдiр.
««Сыртынаӊ тäрäзiн тартып
««kaiс аларҕа кäрäк»» тiдiр.
«Пäрäрбiс!» тäп jадырлар.
Jалаштапып пäргäндä
сыртынаӊ kaiс сыҕара
тартыб-алды Сӱ̄дäi Мäргäн.
Паҷазы аӊны артыныб-алдылар,
позыныӊ атына мӱ̄нӱ̄б-алды,
jолдаӊ пiр кiк атыб-алды,
паjаҕы kōр атына кäлдi,
тас kар'атты салыб-ысты.
«Паза кäрäк ползаӊ
«паза сäн кäлäрзiӊ.»
Аба тäрäзiн кäзiб-алды,
kōр атына мӱ̄нӱ̄б-алды,
kалыk jонын аралаб-одур,
kадарҕан малын тобра-тӱ̄стӱ̄,
улуг кiҷiг kалыk кiзi
кӱ̄лӱ̄с-jадыр, сōлōс-jадыр,
jōктазып ербäктäзiп.
«Jаксы аттыг полза
«парс тāн аӊ атар-ok-чыk,

«jабал аттыг kаiда паразың,
«андыг оk позы аң атып кälгäн.»
Jäтїп кäліп äбінä
кірїп парды Сӯдäі Мäргäн.
Аiдаң Арыг kыс пала
аны кӧрӱ̈п сӧлӧп jадыр:
«Тӧlӱ̈ підї аба полып jӧрӧрзӱ̈ң,
«kаiдї kубулбадың нандра.»
Сӯдäі Мäргäн jōkтады:
«Сäннäң jазырт нäмä полды,
«пурун тузӯмда jурттӯг полҕабын,
«jäрlїг суглуг полҕабын,
«äбї толдра äстїг полҕабын,
«jазы толдра маллыг полҕабын.»
Андї сӧлӧп jаkсы алыптың
kаpаk jазы kан полды,
пурун сӯ пус полды.
«Äläбäс jäрдäң äнiг кӧп кӧрдӱ̈м.
«jарабас jäрдäң jобыг кӧрдӱ̈м,
«тäгір jäр kырїнда jурттӯг полдым,
«алтын тӱ̆ктӱ̈г тас kар’аттыг
«Сӯдäі Мäргäн полҕабын,
«äнäjїм Äңäң Кō абаkаі полҕан.»
Анаң кäліп но полҕанын
сыkтап ылҕап jōkтап пäрдї.
«Мäн äмдї Алтаі сынҕа сыҕабын.»
Ол kоныҕын kоныб-ысты,
äртäн Алтаі сынҕа сыҕыб-ысты,
аба тäрäзїн сӯрӯб-алды,
kōр аттың kузуруҕӯна палҕап салды,
kōр ат індрä нандра
оiлап тӯс-jӯрӯб-ысты,
ол ат āл jäткäн туста,
kалыk jон kыiҕылап jадыр:

«Аба тӓрӓзї кӓскӓн
«ӓрїң ӧlдӱ̄ ӓмдї,
«ӓмдї макаң kалзын!»
Абакаjы сӧlӧп jадыр:
«Ӓмдї мӓн ӓрїм jok kалдым,
«аба-дā ӓрїм jоҕул,
«ӓдї-дā̈ одур-kалдым.»
Сыkтап jадыр, ылҕап jадыр,
kараk jазы kан полды,
пурун сӯ пус полды.
Пабазы кӓlдї ӓбїнӓ,
ылҕанын кӧрӱ̄п сӧlӧдӱ̄:
«Каїда пурун сӓнїң
«jурттāн ӓбїң пар-полҕан
«анд'оk парыб-одур.»
Алып тӧрӧ̄н Сӯдӓї Мӓргӓн
алтын тӱ̄ктӱ̄г тас kар'атkа мӱ̄ндӱ̄,
кїзїнїң kараҕына кӧрӱ̄нбӓ̄н,
тоҕус тасkылның пазында
таїҕаның ортазында
Сӯдӓї Мӓргӓн ӓп турҕӯзӯп
анда одурӯб-ысты.
Канаттыг kустӯ уңурда атты,
kарсактыг аңны jӱ̄гӱ̄рдӓ атты,
аңны kустӯ тӱ̄гӓ̄тїп салды,
ӱ̄ш jыл наҕысkан jурттап jадыр.
Аңнап ысkан сӧ̄ннаң
аї jоkур аттыг Аї Мӓргӓн,
кӱ̄н jоkыр аттыг Кӱ̄н Мӓргӓн,
ікї паңазы анда кӓlдї,
ӓ̄н ӓп тур-jатkанын кӧрдӱ̄,
ӓпкӓ кїрїп jатkанда
парча аңның kустӱ̄ң пазын
ебрӓ kызып парҕан кӧрдӱ̄,

аны кöрӱп jöктазып тыр:
«Пістің чумалчаҕын кäзіб-алҕан
«тас kар'аттыг Сӱдäі Мäргäн
«пу пацабыс полар,
«аны піс öдӱрäl!
«Äмді ол äбінä нан-käläр,
«аның одурҕан jäріндä
«jӱс kулаш оімаk kазарҕа кäрäк.»
Алар käliп kазып тастады,
тамаҕын, азын, сӱн äтіп
пäläтäп сактап jадыр.
Алтын тӱктӱг тас kар'аттыг
Сӱдäі Мäргäн нанып käldі,
ікі пацазы сыҕа пас-парды,
аттаң käliп кöдӱрӱп
kолтуkтаң тудӱп тӱзӱрдӱ.
«Jаkсыны тӱгäдä пäрдің сäн,
«аңны атып пäргäзің,
«kустӱ атып пäргäзің,
«ас тамаkты jiп кöрölӱк.»
Äбінä kолдаң тутӱп кіріп käldі,
аң тäрäзін тöзöп салҕан,
алтында jӱс kулашша кӱрӱптӱ
пäläтäп салҕан ікі пацазы,
Сӱдäі Мäргäн оімаkkа кірä пазыб-ысты,
Сӱдäі Мäргäн тӱзӱп, тӱзӱп
kыімыkтір jäргä jäр jоҕул,
сыkтап jада парды Сӱдäі Мäргäн,
kараk jазы kан полып парды,
пурун сӱ пус полып парды,
ікі пацазы кӱlӱзӱп jадыр:
«Пістің сыртыбыстаң kаіс алҕазың,
«чумалчаҕыбысты кäзіб-алҕазың,
«анаң сыkсаң äр полып jӱргäl!

«анаң сыкпазаң сыҕып
«kаiлып ӧlӱ̆п kалҕыл!»
Äп тола äзïн jӱ̆ктäп
Аi Мäргäн, Кӱ̆н Мäргäн
артыныб-алды, нан-jӱ̆рӱ̆б-ысты,
алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'ат
kараk jазы Кан полып,
пурун сӯ пус полып
кiстäп, кiстäп сыkтап тыр.
«Аҕыллыг jаkсы äр ползаң
«кӱ̆рӱ̆птä ноҕа jадарчыkсың,
«алыг ползаң äдī jат!
«äзï jok ползаң äс кiрзïн,
«саҕыџы jok ползаң саҕыч кiрзïн!»
Кар'ат сыkтап турҕанда
kараҕының jазы тамџы полып,
сӯ полып аҕып тыр.
Iкi паџазы наныг парды,
kалык jон таңнап jадыр,
улуг кiџiг kаiҕап jадыр.
Абаkаi äнäi äптäң сыҕып
iкi jäстäзïнä пазып кälä-дiр,
пастырып кälзä кӧрӱ̆п турза
iкi jäстäзï наныв кälгäн,
аңның kустӱ̆ң пазын
парчазын артып кälгäн.
«Тäк jäргäн алҕан полбаза
«Сӱ̆дäi Мäргäн äрïмä
«парып ысkан iкi jäстäм
«Сӱ̆дäi Мäргäннï ӧдӱ̆рӱ̆п
«аңы kузӱ̆н аккäl полбаза!»
Iкi jäстäзïн äбïнä кыҕыр-кälдï,
араҕа аккälïп iџiрïп турдӱ̆,
iџiргäндä äзiрïб-ысты,

езіргäндä äбінä аппар-салды,
улуг кіціг kалыkты jыҕыб-алды.
«Пір jäргä парҕанымны сöлöбöцöр!»
Kалыk jон: «Сöлöбöспӱс» тідір.
Kарачkы ірдä кізі узäнда
тäмнäніп тур абаkаі jаkсы,
алтын тӱктӱг аҕ-оі атkа мӱндӱ,
ікі ат кälгäн jолы jадыр,
jоллап істäп парыб-ысты,
таіҕа аразына кіріб-ысты,
kап kара судӱң kазында
пір наҕыс äп туруп jадыр,
алтын тӱктӱг тас kар'ат
äбінä кіріп парып сыkтап тур,
алтын тӱктӱг тас kар'атты
нандра äптäң сыҕарыб-алды,
арыг сыллыг пала äпkä кір-кälді,
кіріп парза кӱрӱп кöрдӱ,
jӱс kулаш кӱрӱктӱң істіндä
Сӱдäі Мäргäн сыkтап jадыр.
«Мäн сöлöцöңмӱн, тідір,
«алтын тӱктӱг тас kар'аттыг
«Сӱдäі Мäргäн, алыг полҕазың,
«сöлöгöн сöзӱмнӱ ноҕа äспäнің,
«пу кӱрӱптäң сäні нäмä кöдӱр-сыҕар?»
Алтын тӱктӱг тас kар'атты
äбінä кірä аkкälді,
kузуруҕун кӱрӱпкä тӱзӱрдӱ,
Сӱдäі Мäргäн kолҕа тудӱб-алзын
сыҕарыб-аларҕа.
Анаң кälіп тӱзӱргäндä
kузурҕӱ ӱш kулаш jäтпäді.
Тас kар'атты сыҕара kацырды,
позының jачын тарап тур,

тарап кӱрӱпкä тӱзӱрдӱ,
тӱзӱрӱп кälгäндä kолына
абакаiдыҥ јачы јäтпін јадыр,
пір kулаш јäтпін јадыр.
Сыkтап тур постыг пала,
ылҕап тур постыг пала,
тас kар'ат ылҕаб-оk-тур.
Абаkаі јаkсы арыг сыллыг
тас kар'атпынаҥ јӧптӧстӱ.
«Каіді аны сыҕыб-алал!»
«тäгір јäр kырында јурттап тур
«тӧі kул'аттыг Тӧрӧмӧн Мӧkӧ,
«аныҥ туҥмазыныҥ јачы
«јӱс kулашkа јäтіп парар,
«аны парыш аkkäläргä кäрäк.»
Тас kар'ат kысkа парды.
«Јаkсы kадарҕылап кӧрӱп тур!»
Алтын тӱктӱг тас kар'ат
ӱш пӱктäліп јӱгӱрӱп
јӧрӱб-ысты, ӧілаб-ӱстӱ,
kыс полҕанын kырыдаҥ пілді,
јаі полҕанын наҥбырдаҥ пілді,
јасkыда парҕан тас kар'ат
кӱсkä јäтіп јӱгӱрӱб-ысты.
Тӧі kул'аттыг Тӧрӧмӧн Мӧkӧнӱҥ
јäрі јäтті тас kар'ат,
тäгіргä сыҕарып ӧзӱп парҕан
Алтаі сын турӱп јадыр,
алтын тӱктӱг тас kар'ат
аныҥ ӱстӱнä сыҕып парды,
арkы сарын kарып кӧрӱб-ысты,
kалыk јонҕа јурттірҕа
јурт јäтпін јадыр,
kадарҕан малҕа оттірҕа

от jӓтпін jадыр.
Ол ӓ̄лдың ортазында
kан тӓгірга̇ сыђара ȫзӱ̆п парђан
ak тас ӓп турӱ̆п jадыр,
аның алтын саркы kыріHда
алтын ӓп тур-jадыр,
сыллыг kыс пала анда jаттыр,
алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'ат
Алтаі сыннаң кöрӱ̆п jадыр,
парчан малын кöрӱ̆п тур-jадыр,
ӱ̆ш jӱ̆с пäiліг kар'аскыр jöр-jадыр.
Аның ȫрӱ̆нӓ kозылды тас kар'ат,
алтын тӱ̆гӱ̆ аідың kарађына сыђылды,
кӱ̆мӱ̆с тӱ̆гӱ̆ кӱ̆н kарађына сыђылды,
kар'ат мӱ̆нгӓн тас кізі кӓl-jадыр,
алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'атты кöрӱ̆п
таңнап jапсык тура-барды.
«Тӓгірдӓң тӱ̆с-кӓlдіңмӓ?
«jӓрдӓң сыk-кӓlдіңмӓ?
«мӓн сӓндіг атты jӓр кöрбȫбӱ̆н,
«kанназа мӓнің kаным,
«пӓгlӓзӓ мӓнің пӓгім,
«тȫі kул'аттыг Тöрö̆мöн Мöкö
«ана парып kабар ӓтіп,
«сölöп jȫктап кöрім!»
Анаң кӓlіп ана парыб-ысты,
пара jöрӱ̆п сölöп jадыр:
«Тȫі kул'аттыг Тöрö̆мöн Мöкö,
«kанназаң kаным!
«пӓгlӓзӓң пӓгім!
«алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'ат
«ӱ̆ш jӱ̆с пäiліг kар'аскырдың
«ȫрӱ̆ндӓ jöрӱ̆п jадыр,
«парып кöрöзӱ̆ңмӓ?»

««Нӓмӓзї парабын? парбаспын,
««пар, kаңыр-кӓлїңӓр ӧ̄рӱ̆бїнӓң!»»
Тас kар'ат кӓлӓ-дїр,
сучылап аҕып кӓлӓ-дїр,
талаі пулуңа кірїп парып
тутӱп алдылар тас kар'атты,
тутӱп алып аkkӓлдїлӓр.
Тӧ̄і kул'аттыг Тӧрӧмӧн Мӧ̄kӧ
тас kар'атты кӧрӱ̆п тур,
kаіҕабӓ̄н кізі аны kаіҕап тур,
таңнабӓ̄н кізі аны таңнап тур.
«Пу атты мā јајабӓ̄н,
«када сыkkан туңмама
«јајап салҕан ат пу полбазын.
«Езӓрлӓп пӓрїңӓр пу атты,
«тас kар'атты мӱ̆нзӱ̆н туңмам!»
Пір јаксы ат аkkӓлдїлӓр,
kостї јортарҕа аkkӓлдїлӓр,
тас kар'атты тудӱ̆б-алдылар,
кӱ̆мӱ̆с ӓзӓрїн урӱ̆п тастады,
кӱ̆мӱ̆с јӱ̆гӓнїн суҕӱ̆п салды,
арыг сыллыг kыс пала
алтын ӓбїнӓң сыk-кӓлдї,
таңнап kаіҕап тур kыс пала,
пір атына пір кізі мӱ̆ндӱ̆,
тас kар'атына арыг сыллыг
kыс пала кӓлїп мӱ̆нӱ̆б-алды.
Анаң кӓлїп јӧ̄рӱ̆б-ысkанда
сучылап аҕып пара-дыр.
Кыс пала аны таңнап kаіҕап пара-дыр.
«Ӓкӓ јајāн кудаідаң тӱ̆с-кӓлдїң,
«kаідаң ӧзӱ̆п, kаідаң пӱ̆дӱ̆п кӓлдїң?»
Алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'ат
пір сынны аза тӱ̆зӱ̆б-одур,

пір сынны јапсыныш кälä-дір,
ікі тагдың азаҕында
аk јазы јадып јадыр,
аk јазының ортазында јäткäндä
тас kар'ат саҕыш кірді кöксӱнä.
«Äl јäріндä äнälіп јобалып
«нäмä полар мā?» тідір.
Сулуктӱ азыгбынаң kызып
ол паланы алып парыб-ысты,
јäрі јуртӱна наныб-ысты.
«Сен мäні аппара-дырзың,
«мäні kаіда јäтіп алҕаізың?»
сölöп сыктап пара-дыр
арыг сыллыг постыг пала,
јӱгӱрӱп парды тас kар'ат,
маілып парҕан јäтіп кälді.
Сӱдäі Мäргäннің äбінä кälділäр.
Јаксы сыллыг абакаі
äдī оk сыктап одур-јадыр,
абакаі јаксы сыҕып кälіп
постыг паланы кöдӱрӱп тӱзӱр-јадыр.
«Алтын тӱктӱг тас kар'ат,
«алтон арҕалыг ат јадырзың,
«älіг сӱмälіг ат јадырзың.»
Сӱдäі Мäргäннің абакајы сölöдӱ:
«Ölӱп парҕан Сӱдäі Мäргäн
«кӱрӱптäң сыҕарыб-аларҕа
«аның ӱчӱн аkкälді сäні,
«мäң јачым јäтпāн кӱрӱп тӱбӱнä,
«сäң јачың јäтäр полбаза?»
Анаң кälіп наланы азраб-одур,
астың таттылīн пäрді,
алтын столҕа одурттӱ,
kыс паланы азраб-одур.

Äлïг jӱрмäш äңнïнä jаiлҕан,
алтон jӱрмäш арkазына jаiлҕан,
арыг сыллыг пала сыkтап jадыр.
«Пу кӱрӱптä jаткан Сӱдäi Мäргäнгä
«сäн jачың jäтäр полбазын!»
Тарап ыза-бäрдï jачын пу пала,
кӱрӱп iстïнä тӱзӱрӱб-ысты,
ол паланың узун jачы
Сӱдäi Мäргäнгä jäдïп парды,
тартты, тартты iкi kыс,
iкi абаkаi полбады.
Алтын тӱктӱг тас kар'аттың
kузуруҕуна палҕады jачын,
ӱчӱзï кäлïп тартыб-ысты,
Сӱдäi Мäргäннï кöдӱрӱб-ысты,
jӱс kулаш кӱрӱптäң сыҕарды;
анаң сыҕар-jöрӱп kуҷактазып
сыkтазып ылҕазып тыр.
Алтын столҕа одурттӱ,
ас jiп jадыр ӱчӱзï.
«Jаkсы äттïң, kыс пала!
«мäн сäнï jäр позыт пассым,
«сäнï аларҕа jöрбӱн.»
««Тöi kул'аттыг Тöрöмöн Мöкö
««кäлзä öдӱрäр сäнï,
««нандырыб-ыс мäнï, Сӱдäi Мäргäн.»»
«Jok, сыллыг kыс, нандырбассым!»
Улу тоi äдïб-ысты,
ӱҷӱзïлä тоi äттï,
Сӱдäi Мäргäн аң атып
jырҕалып азрады iкi kыс,
iкi kыс алыб-ысты.
«Jä, äмдï наналыk!» тäдï.
Таiҕа аразынаң наныб-одур,

пајаӻы абышка Алтын Канӻа
кастына јäтїб-одур,
Алтаі сынны азып тӱ̆стӱ̆läр,
ā̆л аразына кіріп кälдіläр,
улу тоіны каттап ӓдіп
јырӻадып турдӯлар.
«Алтын Кан кастын кälзін»
тäп кыӻырды Сӯдäі Мäргäн.
Абыска касты кäldі,
алтын столӻа ас салып тыр,
азрап аткарып тур,
алтын столӻа араӻа салып тыр,
іџіріп тур абысканы.
Сӯдäі Мäргäн сölöп тӱ̆р:
«Алып јаксы ікі кӯзōнӱ̆
«Аі Мäргäн Кӯн Мäргäн
«кыӻырыб-ал, абыска!»
Алып јаксы ікі кӯзōзӱ̆н кыӻырды,
Аі Мäргäн, Кӯн Мäргäн
äмдї кälдї äбінä,
корукпāн ікі паџазы коруктӯ.
«Одурӯңар, мынаң ас јіңäр!»
Одурттӯ, ас јідіртті.
Сӯдäі Мäргäн сölöп јадыр:
«Кöк аскырдың ōрӱндä
«кöк пäідің туӻан кулуннў
«сläр кадарӻылāрӻа парӻазыңар,
«кöк пäі кулун тӯб-ыскада
«сläр узуб-ысказыңар,
«алтын тӱктӱ̆г тас кар'аттыг
«алып кізі кус алыпты аткан,
«сläр ол кізідäң тіläзіңäрбä?
«кäрäгіңні пäрäрбіс тіläзäрбä?
«ол кізі сläрдäң тіläн

«пу чумалчаҕын кäзїб-аларҕа.
«Чумалчакты кäзїп алып
«kус алыпты алып
«пiс аттыбыс тäп нанҕазāр.
«Аныӊ соӊ ak талаiдыӊ пазындаҕы
«алтын тагдыӊ ӱстӱндä
«алтын тӱктӱг ала парсты
«кäм ӧдӱргäн? сiäрбä?
«Сӱдäi Мäргäн ӧдӱргäн,
«ала парсты тiлǟзǟр,
«мäн тiлǟн тiлäгдї пäргäзǟр.
«Сыртыӊардаӊ kaiс
«тартыб-аларҕа аiтkабын,
«анаӊ кäлїп kaiс сыҕырыб-алдым.
«Пiс аттыбыс тäп мактанҕазāр,
«kастыбыскa мактанҕазāр.
«Алтын тӱктӱг тас kар'аттыг
«Сӱдäi Мäргäн мǟн полҕабын.»
Сыртынаӊ алҕан kaiсты
кӧдӱзӱп одура парды,
чумалчаҕынаӊ кäскäн пӱнӱ
кӧдӱзӱп одура парды,
kасты абыскa кӧрӱб-ысты,
тарыныб-ысты iкi кӱзӧзӱнä.
Тас kар'аттыг Сӱдäi Мäргäн
тарыныл äмдї kыiҕалады:
«Ноҕа сiäр таiҕаныӊ аразында
«мäнїӊ äбїмдä кӱрӱп kасkазāр?
«ноҕа мäнї кӱрӱпкä суkkазāр?»
Тагц̧ылап ӧзӱп одура парды,
талаiц̧ылап тазып одура парды,
тарыныб-одурдӱ iкi пац̧азына,
тарыныб-одурҕанда iкi пац̧азы
Сӱдäi Мäргäннїӊ азаҕына пазырды.

Абыскa тура кälдï,
кылышты колыбынаң кäб-алып.
«Мäкälÿнiң сäн мäнï,
«алзаңар пазын таскар кäзiңäр!»
Таскар ал-сык-парды,
Сÿдäi Мäргäн сыђа-пазып сölдÿ:
«Кудаiдаң jaксы ползын
«каңан-да полза мā!
«пастарын кäспäгïl!»
Iкi паңазы азађына пазырды.
Алтын Кан аларђа аiтты:
«Мынаң сöнда пыдï jöрбö!
«мäкäläбä мäнï!
«паска кiзi аткан полза
«мäн аттым тäп сölöбö!»
Сÿдäi Мäргäн нанарђа тäдïр,
jäрïнä сÿна нанарђа,
абыска äп тол äс пäрдï,
jазы тол малын пäрдï,
калык jонның jaксызын пäрдï.
Сÿдäi Мäргäн сыђа парды,
тас кар'атты äзäрläп jадыр,
iкi тöi кöк пор'ат аккälïп,
iкi абакаiђа äзäрläп jадыр.
Нанарђа äмдï тäмнäб-алып
абысканың азађына пазырды.
«Äзäн мäндi jaксы одурђÿл!»
Кадарђан малын каңырып,
ÿш jÿс кiзiнï алып,
iкi абакаi jaксыны алып
наныб-ысты Сÿдäi Мäргäн.
Алтаi сынны азып тÿстÿ,
ак jазā тÿзÿп малын каңырды
Iкi абакаjы ырын ырлазып jадыр,

iкi абакаі кӧгӳн кӧгlӧзӳп јадыр,
пурун kалḃан jӓрiнӓ jӓтiп кӓldiлӓр.
Сӳдӓi Мӓргӓн сӧlӧп јадыр:
«Мында турӳңар, iкi абакајым!
«мӓн парып кӓlім ӓбiмӓ,
«kaiдi Ӓџӓң Кō јурттап јадыр.»
Аларды тоkтадып салып,
сiliгiб-ысты Сӳдӓi Мӓргӓн,
алтын тӳктӳг тас kар'ат
kодур јабаḃа полып парды,
позын сilгiнiб-ысты,
тас пастыг kодур ōл пол-парды.
Кодур јабаḃазына мiнiб-алды,
јӳр-салыза-бӓрдi.
Јас аḃаш таралḃанџа
јабазын kамџылаб-одур,
kуру аḃаш сынḃанџа
kулунџакты соḃыб-одур.
Алтаі сынның ӳстӳнӓ сыḃып кӓlдi,
Алтаі сынның ӳстӳнӓң кӧрӳп тур,
kадарḃан малына
от jiргӓ от јӓтпiн јадыр,
kалыk јонына
јуртiрḃа јурт јӓтпiн јадыр.
Кара kалтыр аттыг Картыḃа Мӓргӓн
kалыk јонның пазын пiliн јадыр,
kадарḃан малын kадар-јадыр,
анаң Алтаі сыннаң iнiп јадыр.
Āлḃа тас ōл кiрiп јадыр,
аk ӓбiнӓ јӓтiп јадыр,
ӓзiк алына аттаң тӳстӳ,
kодур јабаḃазын палḃап салды,
ӓбiнӓ пазыб-одур Сӳдӓi Мӓргӓн,
ӓзiгiн аџып кiрiп кӓlдi,

äliг jўрмäш äңнiндä jaiлҕан,
алтон jўрмäш арҕазына jaiлҕан,
kыс пала одур-jадыр.
«Äзäнмiзiң jäңä, пäңä?» тiдiр,
äзäн тäп kолбынаң тоҕастылар,
алтын сiрāгä одуртўп салды.
Алтын столды тартып кälдi,
ас тамаk салып jадыр,
азрап тур тас ōлакты,
аштāны тосkан туста
kыс пала сурўп тур ōлактаң:
«Рактаңма jаҕыннаңма кälдiң?»
Тас ōл jōктап jадыр:
«Тäгiр jäрiнiң kырiнаң кälдiм,
«абыскa kан jурттап jадыр анда,
«анаң кälдiм мäн» тiдiр.
Кыс пала сурўб-одур.
«Узун kулакпынаң äстiңмä?
«улу kаракпынаң кöрдўңмä?
«алтын тўктўг тас kар'аттыг
«Сўдäi Мäргäн тāн кiзiнi äстiңмä?»
Тас олаk сölöб-одур:
«Äскäнiм, кöргöбўн-дä,
«абыскa kанның очы kызын алҕан,
«аба тäрäзiн кäзiп jудап парҕан,
«iкi паңазы ана kара саҕынды
«таiҕа ортазында кўрўп kаскан,
«ол кўрўптä Сўдäi Мäргäн ölўп парҕан.»
Кыс паланың kараҕынаң
kан аҕып тур, jас аҕып тур,
сыктаб-одур kыс пала:
«Сўдäi Мäргäн мäң пабам полҕан,
«пабамны мäн кöрбöбўн,
«пабам kашkанда тöрōбўн,

«тірілiп сыkkан полза
«пу јäрдің äбінä нанҕаі-дā-ӌык,
«äп тол äзі äдï оk тур-јадыр,
«јазы тол малы äдī оk тур-јадыр,
«kалык оk јоны äдī оk ӧзӱ̆п јадыр.»
Арыг сыллыг kыс пала
äдī сӧлӧп сыктаҕанда
Äӌäң Кō абаkаі кірä пас-käлä-дір.
«Äзäнмïзïң, мäндімïзïң,
«äркäн кäнӌïм тас ōл?
«kодур јабаҕа атkа мӱ̆нгäн
«kаідаң кälгäзïң, äркäм кäнӌім?»
««Каідаң кäлäрӌïкпïн,
««абысkа kанның јäрïнäң кälдïм.»»
«Алтын тӱ̆ктӱ̆г тас kар'аттыг
«Сӱ̆дäі Мäргäннï кӧрдӱ̆ңмä?»
Постыг пала іӌäзïнä сӧлӧп тур,
тас ōл аітkан сō̆зӱ̆н сӧлӧп тур.
Äӌäң Кō сыктаб-одура-парды.
«Ноҕа ана мäн kара саҕындым,
«ӧлӱ̆м мā kудаі пäрбäдï,
«сомы паскa ат јадыр,
«сомы паскa äр јадырзың,
«kараҕың оттыг одур,
«kамаҕың саглыг одур,
«äрдïң кӱ̆мä äлiг сӱ̆мä,
«артыктың сӱ̆мä алтон сӱ̆мä,
«атың полза јолда сыллап парҕан,
«ал позың атта сыллап полҕазың,
«атты алып оттатыңар!
«позыңа јаkсы тӧзӧк тӧзӧң
«kалзын ōлак äбïбïстä.»
««Јаkсы кïзïзïң, Äӌäң Кō,
««мäн kонмаспын äбïндä,

««азың јідїм, сӯң іштїм,
««јӧрӧр јолым пар, kонмаспын.»»
Колдаң тутӯб-одур Äӌäң Кō,
сыҕарҕа пäрбїн одур.
«Пӯнӌä kон! јōk јōkтазыб-одурабыс.»
««Јӧрӧр јолым, пар-kалбаспын,
««парар јäрїм, пар-kалбаспын.»»
Турӯп кäліп тас ōлаk
сыҕа пас јӧрӯ̆б-ысты.
Сōннаң кäліп Äӌäң Кō
тас ōлакты kāб-алды,
тутарҕа пäрбāн Сӯдäі Мäргäн
атты јäштїп сілігїб-ысты,
сын позы kубулӯп парды,
алтын тӯктӯ̆г тас kар'ат тура парды.
Позы сілгїніб-ысты,
сын позы kубулӯп парды,
Сӯдäі Мäргäн тура парды.
Абаkаі јаkсы Äӌäң Кō
јäргä одура тӯстӯ̆, јōkтады:
«Сäнї јобатып äнäтїп салдым,
«ӧдӯрзäң-дā сäнїң äрігїң ползын,
«ӧскӯрзäң-дā сäң јаkсылыҕың јäткäі!»
Сӯдäі Мäргäн сōлӧдӯ̆:
«Абаkаі јаkсы Äӌäң Кō,
«kаӌан полза јōkтасkаібыс.»
Тас kар'атkа мӯнӯб-алды,
Алтаі сынына оілатып сыкты,
kалыk јон сыkтазыб-одур.
«Пурун парҕан тас kар'ат
«пӯн äбінä аіланды,
«äртäн парҕан Сӯдäі Мäргäн
«äбірліп кäлдї äбінä,
«ӧкӯс kулун ат ӧзӧр,

«ȫкӱ̄с jабыс олҕан ӓр полар.»
Алтаі сынны Сӱ̄дӓі Мӓргӓн аза-тӱ̄стӱ̄,
ӱ̄ч jӱ̄с кізі аіланыш jадыр,
Тȫрȫмȫн Мȫкȫнӱ̄ң туңмазы
Тȫң Азын Арыг абаkаі
ōлаk тӱ̄б-ыскан,
ана ас ӓтӣп, су ӓтӣп jадыр.
Сӱ̄дӓі Мӓргӓн jӓтӣп тӱ̄зӓ kонды,
ӓ̄бӣнӓ кӓlӣп кірӣп кӓlзӓ
Тȫң Азын Арыг абаkаі
ōлаkты тӱ̄б-ыскан.
Алтынмыннаң кӱ̄мӱ̄с ала маңыс
ōлаkты тӱ̄б-ысkанын кȫрӱ̄б-алды.
«Караҕымның оты поларзың,
«kарнымның kурчаҕы поларзың!»
Ӓ̄ртӓ пурунҕӱ̄ кȫк пӓідӓң туҕан
алып kус кȫдӱ̄ргӓн кӱ̄рӓң ат
абысkаның jӓрӣнӓң оілап кӓlӓ-дӣр,
саңрады кістӓп тур,
сāлады пырҕырыш тур.
«Ӱ̄стӱ̄м мӱ̄нӱ̄п jȫрȫр ӓм
«ӓмдӣ сӓн тȫрȫдӱ̄ң» тӣдір.
Кадарҕан малын kаҷырып
kалыk jонын пастап
ікі абаkаjын алып
jȫрӱ̄зӓ-бӓрдӣ Сӱ̄дӓі Мӓргӓн,
Алтаі сынны аза тӱ̄стӱ̄,
kадарҕан малын малҕа kосты,
kалыk албаттызын ӓlгӓ kосты.
Аk ӓ̄бӣнӓ парыш одурҕанда
ікі абаkаjын ала парды.
Алтын аjаkkа ас салып,
кӱ̄мӱ̄с аjаkkа палды салып,
пазырып сыkтап кӓlӓ-дӣр Ӓ̄ҷӓн Кō

«Обалбынаҥ jазык мӓн ӓт-салҕабын,
«ӧдӳрзӓҥ-дӓ̄ сӓнı̄ поларбын,
«ӧдӳрбӓзӓҥ-дӓ̄ сӓнı̄-оk поларбын.»
Сӳдӓi Мӓргӓн ылҕап тур,
kараҕыныҥ jазы kан полды,
пуруннўҥ сӳ пус полды:
«Ӓр тӧрӧ̄н кiзi ӓнi̇г кӧрбӓ̄нҹӓ
«ӓр полбас полар,
«ат jаксызы обал кӧрбӧ̄нҹӓ
«ат полбас полор.
«Алҕан кiзiм Ӓҹӓҥ Кō,
«мӓн сӓнi̇ ӧдӳрбӓспi̇н,
«kудаiдаҥ jаксылык ползын!»
Анаҥ кӓлiп улу тоjын ӓтi̇б-ысты,
улуг кiҹiгi̇н jырҕатып jадыр,
улуг ӓпти̇ ӓтi̇п салды,
пурун парҕан Картыҕа Мӓргӓн
Сӳдӓi Мӓргӓнгӓ jӓтi̇п кӓлдi̇,
ӓ̣зiк аҹып кiрiп кӓлiп,
азаҕына тӳзӓ пазыр-jадыр:
«Jаксы тӧрӧ̄н Сӳдӓi Мӓргӓн,
«отча обал ӓтпӓдi̇м,
«jамҹа jазык ӓтпӓдi̇м,
«ӧдӳрӳп-тӓ̄ алзаҥ сӓнı̄ поларбын,
«ӧдӳрбӓзӓҥ-дӓ сӓнı̄ поларбын,
«алыҥа кӓсти̇ҥӓ jӧрӳ̆п парабын.»
Сӳдӓi Мӓргӓн jӧ̄ктап jадыр:
«Сӓнi̇ ӧдӳрӳ̆п нӓмӓ ӓтчӓҥ,
«jаjӓ̄н kудаiҕа jазык поларма?
«jӓрi̇ҥ kаiда, сӳҥ kаiда
«jӓрi̇ҥӓ наныш jӓрлӓн!
«сӳҥа наныш сулан!
«kадарҕан малымны kадар пӓрдi̇ҥ,
«kалык jонымны кiзi ӓт пӓрдi̇ҥ.»

Анаң кäлiп пазынаң кӧдӱрдӱ,
алтын столҕа одурттӱ,
ас пäрiп азрап тур,
араџаны пäрiп iџiртiп тур.
Äлiг jӱрмäџi äңнiнä jaiлып,
алтон jӱрмäџi арҕазына jaiлып
постыг пала кiрiп кäлдi.
Азын сӱн пабазының азаҕына салып
пазыр jадыр пабазына:
«Äзäн мäндi, пабам!»
««Караҕымның оты ӧлаҕымны,
««kарнымның kурчаҕы ӧлаҕымны,
««наҕыс паламны азраб-ал!»»
Постыг пала iкi абакаiҕа парып
оkсанып kуџактазып тыр.
«Мäн азрап кӧрiм палаџакты»
Пiр kонды, пiр jастыг ӧксӧс полды,
iкi kонды, iкi jастыг полҕандыг полды,
ӱш kонды, ӱш jастыг полҕанџа полды,
аксы тiлi сыk-кäлдi,
«Паба, iџä» jӧkтап тыр,
«арҕама кäзäр тон пäргiл!»
Сӱдäi Мäргäн äптäң сыk-парды,
аңџылап тапсап парды,
kусчылап сыҕырыб-ысты;
jäл полып jäлiгiп
kуjунџылап kуiбуруп,
кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң ат
оiлап кäлiп тура парды.
Кӱмӱс jӱгäннi пазына суктӱ,
алтын тӱктӱг тас kар'атkа
алтын jашпаҕа kостi палҕады.
Кiрä пас кäлзä Сӱдäi Мäргäн,
тäмiн äзäрiн тӱгäдäзiн,

ал сыкты таскары;
кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң атка кäлiп
äбiрiп jöрӱп äзäрläп јадыр,
костi кäлiп коскун суђуп јадыр,
тођус колаг тартып салды,
он iкi jäрдäң марткалап салды.
Пабазы ōлакка кiрiп кäлдi,
атарђа ок јацађын пäрдi,
кылыцын пäрiп тур колына,
јыдазын пäрiп тур колына.
«Паба Сӱдäi Мäргäн, алђыс пäр мā!»
«кудаiдаң тiläнiп
«аңнап кустап пара-дырбын.»
Ōлађы пабазының азађына пазырды,
ōлађы iцäзiнiң азађына пазырды,
«Алђап пäргiл, пабам, iцäм!»
Алђап тур, сöлöп тур пабазы:
«Канаттыг кус сäнiң ползын!
«карсактыг аң сäнiң ползын!
«кöргöн карађың јазылбазын!
«кöстōн ођың кыја парбазын!»
Ōлак сыђа пас кöрӱб-ысты,
пабазы Сӱдäi Мäргäн када сыкты,
кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң ат
јäштiб-алды Сӱдäi Мäргäн,
паланы кöдӱрӱп мӱндӱрӱп салды,
iцäзi Тöң Азын Арыг сыђып кäлдi.
«Јајāн кудаi пäргäн нађыс палам,
«кан таiђаны тобырып парарзың,
«кан кара судӱ кäцiп парарзың,
«алты сын азып парарзың,
«алты судӱ кäцiп парарзың,
«канаттыг кус тођаспас,
«карсактыг аң тођаспас.

«Тäгір тірäп öзӱп парҕан
«тäмір сын турӱп јадыр,
«сыҕып парып аның ӱстӱнä
«аркы јанын карап кöрöрзӱң,
«таіҕаның ортазында
«ат караҕындыг алтын кöl полар,
«аның істіндä, палам,
«алтын тӱктӱг ар пулан
«оттап отын тартып јіп јадыр,
«аны сäн атып сал!»
Пала парып сыкты,
алты сын азып парды,
алты су кäҷіп парды,
тäмір сынҕа сыҕып парды,
тäмір сынның аркы јанында,
таіҕаның ортазында
ат караҕындыг кöl јадыр,
пу кölдӱң оҷаҕында
алтын тӱктӱг ар пулан
оттап отын тартып јіп јадыр,
ол кölдӱң оҷаҕында
ак сын турӱп јадыр
ол сынның ӱстӱндä
пір кізі сыҕып кіріп јадыр.
Алтын ортакшын тартыб-алып
блак атыб-ысты пу пуланны,
оҷаҕында кізі паз'ок атыб-ысты,
блакпынаң пір тäңі атыб-ок-ысты,
пу пулан аңнаныб-ысты,
блак атына камҷы салып
тäмір сыннаң індрä јортыб-ысты.
Ол кізі ініб-ок јäдіб-ок кäldі,
очуг кул'ат мӱнгäн кізі полҕан,
јазы јарынныг полды,

ӓ̆н ӓ̆ңнїг полды,
kараҕынаң от кӧiдў,
kаркынаң тўдўн тошkалады.
Ӓ̆зӓ̆н мӓ̆ндi тӓ̆дї ол кiзi,
ӓ̆зӓ̆н тї ӓ̆зӓ̆ннӓ̆стїlӓ̆р,
мӓ̆ндi тї мӓ̆ндilӓ̆стїlӓ̆р,
ол кiзi сӧlӧ̆дў:
«Мӓ̆н аттымба? сӓ̆н аттыңба?»
Пiр саҕынаң кӧрзӧ̆
пiр саҕынаң тӓ̆ггӓ̆н оk,
пiр саҕынаң сыk-парҕан,
пiр саҕынаң кӧрзӧ̆
пiр саҕынаң тӓ̆ггӓ̆н оk,
пiр саҕынаң сыk-парҕан.
«Ӓ̆кӓ̆ ӓ̆ркӓ̆м кӓ̆нџiм ӓ̆зӓ̆н мӓ̆ндїбӓ̆?
«ӓ̆рдӓ̆ң артыk ӓ̆р поларзың,
«аттаң артыk кўрӓ̆ң ат полар,
«аткан оҕың јазылбады,
«јаkсы пала тӧрӧ̆п турзың,
«аkсының сўтў арҕанџа
«ӓ̆рдӓ̆ң артыk ӓ̆р поларзың;
«пабаң iџӓ̆ң кiм мiнӓ̆?
«атың солаң но полды?»
««Адым адабӓ̆н»» тїдiр,
««атты мўнўп пўн сыктым,
««Тӧ̆ң Азын Арыг iџӓ̆liгбын,
««тӧ̄i kул'аттыг Тӧ̆рӧ̆мӧ̆н Мӧ̆кӧ̆ таiлыгбын,
««тас kар'аттыг Сўдӓ̆i Мӓ̆ргӓ̆н пабалыгбын.»»
Iкi пудўн kаҕыла тўстў алып кiзi.
«Тӧ̆ң Азын Арыг iџӓ̆ң
«мӓ̆нiң туңмам полҕан,
«тӧ̄i kул'аттыг Тӧ̆рӧ̆мӧ̆н Мӧ̆кӧ̆
«тајым тӓ̆зӓ̆ң тајың мӓ̆н џоларбын,
«пу пуланны сојā̆л!»

Пулан тäрäзін соjа тарттылар.
«Сäнің пастап атkан аңыңны
«пабаңа іцäңä аппарҕыл!»
Пагмынаң арчылап пäрді,
ōлакты kāб-алды, мӳндрä салды.
«Тöрöмöн Мöкö таjым,
«пабама, іцäмä тоҕас!» тīдір,
«мäң äбімä пар-кäl!
«алардың кöңнӳнä кöрбöзöң
«мäң кöңнӳмнӳ кöргӳl!»
Тöрöмöн Мöкö сölöп тӳр:
«Сäнің кöңнӳңнӳ кöрӳп парарбын,
«мäн парарбын, сäн пастырыб-одур!»
Ōлаk кälіп jöрӳб-ысты,
таjызы паска jäргä сыҕып парды.
Кан таіҕазын ōлаk тобыр-кälді,
kан kара судӳ кäцін кälді,
аk jазы, kуба сölгö тӳзӳп кälді.
Мактабāн улус мактан-jадыр:
«Кӳрäң ат ат полар-jадыр!
«ар наҕыс ōлаk äр полар-jадыр!
«пулан атып тастāн!»
Іцäзінä jäтіп кälді,
пабазы удур кälді,
палазын kуцактаб-алып тӳзӳрдӳ,
ар пуланның äтін тӳзӳрӳб-алды,
аның ортазын jара сапты,
kалыk jонҕа jарымдыҕын пäрді.
«Каінатып jіп jадыңар!»
Jарымдыҕын äбінä ап кірді,
ōлакты іцäзі пäцäзі азрап тур.
«Но нäмä кöрдӳң, палам?» тäдір.
Ōлаk кälзä jōктаб-одур:
«Очуг kул'ат мӳнгäн алып кізі

«Тӧрӧмӧн Мӧкӧ таjыма тоҕастым,
«таңда, іңäм, таjым кälär.»
Ас судў äтіп ўш абаkаі тäмнäп тур,
араҕазы азып тäмнäп тур.
Атар таң адып сыkты,
арыг кўн сыҕып кäldі,
kара jäр älгälіп тур,
kан талаі су jаіҕалып тур,
ўстўн сарkы jäрінäң,
алты таскыл jачkан jäрінäң
очуг kул'ат кäl-jадыр,
jäl полып jäliгіп кäl-jадыр,
су полып аҕып кäl-jадыр,
тäңіс талаіҕа jäдіп кäldі,
тäңіс талаі кäңіб-ысты,
судўң тäрäңі орта kабарҕа jäттï,
кäңіп кäldі kул'ат,
Сўдäі Мäргäннің äбінä jäтіп кäldі,
Тӧрӧмӧн Мӧкӧ ат ўстўндä турўп
jōkтап тыр, сӧlӧп тўр:
«Ар jалҕыс туңмам Тӧң Азын Арыг,
«ар jалҕыс Сўдäі Мäргäн,
«адымны ала пäр!
«позымны кӧрўрўп тўзўр!»
Сўдäі Мäргäн тура сäгірді,
Тӧң Азын Арыг абаkаі
нандыртып одуртўп салды.
«Сыkпаҕыл, Сўдäі Мäргäн,
«ӧlбӧн ползаң ӧlӧрзўң,
«jатпāн ползаң jадарзың,
«сыkсаң аның алып ӧдӧр оҕы пар,
«jаңаҕыбынаң тартып тур-jадыр.»
Алтын аjаkkа азын салды,
кўмўс аjаkkа пал салды,

таskары сыkса абаkаі
оk jаңаҕын тартып салҕан
Тöрöмöн Мökö турӱп jадыр.
Абаkаі jаkсы сöлöп jадыр:
«Мäніңköңнӱм köрбöзöң
«наҕыс паламның kөңнӱн köр!
«тоkтап kарындас оҕыңны
«пістің äбінä kіріп käl!»
Пазырыб-одур туңмазы,
Тöрöмöн Мökö аттаң тӱстӱ,
сыkтады туңмазын kуңаkтап,
ылҕады туңмазын kуңаkтап,
араҕазын іңіб-ысты,
ас сӱн jіб-ысты.
«Сäні тіläп ӱс jылҕа jäттім,
«kараҕымның оты сäнзің,
«kарынымның kурчаҕы сäнзің.»
Jäдäkтäп äбінä kіріб-ысты,
Сӱдäі Мäргäн тура сäгірді,
Тöрöмöн Мököнӱң азаҕына
пазырып jадыр Сӱдäі Мäргäн,
köдӱрӱб-ысты Сӱдäі Мäргäнні,
äзäн ті äзäннäшті,
мäнді ті мäндіläшті,
аппарыб-ысты Тöрöмöн Мököнӱ,
алтын сірäгä одурттӱ.
Ӱш абаkаі jӱгӱр-jадыр,
Сӱдäі Мäргäн азаkkа турӱп
jырҕатып сілап тур.
Сӱдäі Мäргäн оілап kälін сöлöдӱ:
«Улуг тоjын äтіңäр!
«улуг кіңігні jырҕатыңар!
«артыk тоjын äтkіl!
«арҕал jоньн jырҕатkыл!»

Ӓді сӧлӧ̄ндӓ абакајы сыҕып јадыр,
калык албаттызын јӹп тур.
Ӧ̄лак јӱ̆гӱ̆рӱ̆п кӓlді̆,
тајының азаҕына пазыр-јадыр:
«Ā̈р атымны адап пӓр!
«Тӧрӧ̆мӧн Мӧкӧ наҕыс тајым,
«кӧ̄р соламны солалаҕыл!»
Тајы кӓlіп адап пӓр-јадыр:
«Кӱ̆мӱ̆с тӱ̆ктӱ̆г кӱ̆рӓң аттыг
«Тӧң Азын Арыг іцӓlіг,
«Тӧрӧ̆мӧн Мӧкӧ таілыг,
«Сӱ̆дӓі Мӓргӓн пабалыг
«јолдаң тапкан Јолтаі Мӓргӓн ползын!
«аткан оҕың јӓргӓ тӱ̆спӓзі̆н!
«алҕыр тапкыр ӓр ползын!
«ӧlбӧгӱ̆l! јітпӓгіl! ӓр пол!
«алыптың тӧзӱ̆н сӧк!
«арыг сыллыгды тулі̄наң тут!
«ӱ̆зӱ̆lӓр сӓні̆ң тының јоk ползын!
«тӧгӱ̆lӓр сӓні̆ң kаның јоk ползын!
«јолдаң тапкан Јолтаі Мӓргӓн јӓ̄ні̆м
«јаkсы јӧрӱ̆п ӓр ӧскӱ̆l!»
«наҕыс тајыңны тастабаҕыл!
«ӱ̆ш јылдың пазында мā парып кӓl!
«мӓндӓ јабал полза мā кӓl!
«сӓндӓ јабал полза сā кӓlӓрбі̄н.
«Ӧlгӧн сӧ̄гӱ̆бӱ̆с пір тагда јатсын!
«аkkан kаныбыс пір су полып аксын!»
Сӱ̆дӓі Мӓргӓн сӧlӧп тӱ̆р:
«Сӓн тӧрӧ̆бӧ̄н ползаң, палам,
«Тӧрӧ̆мӧн Мӧкӧ kазын аҕам
«мӓні̆ ӧдӱ̆р-саларцыk;
«kудаі кӧдӱ̆рӱ̆п јӧрзӱ̆н!
«аk kудаі сā алҕыс пӓрзі̆н!»

Тöрöмöн Мöкö тура парды,
Јолтаі Мäргäн ōлаk
тајының атын äзäрläп тӱр,
тоӷус јäрдäң kолаӷын тартты,
он ікі јäрдäң мартkалап тур.
«Саібалбазын, тäбрäбäзін!
«аңнанбазын, ölбöзӱн!
«Тöрöмöн Мöкö тајым!
«улуг тагдаң аспаӷыл!
«тäрäң талаідаң кäшпäгіl!
«ölӱп парарзың, тајым.»
Јöрӱб-ысты Тöрöмöн Мöкö,
јолдаң тапkан Јолтаі Мäргäн
кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң атkа
кӱмӱс јӱгäнін суӷуп салды,
кӱрälіг äзäрін урӱп салды,
Сӱдäі Мäргäнгä сölöп јадыр:
«Алты јылда аіланмазам
«азып кäціп kалды тірзің,
«јäтті јылда јäдіп парбазам
«јäр ӱстӱмä öзӱп парды тірзің.»
Азаӷына пазырды,
аkсына оkсанды,
іцäзі пабазы сыkтап тыр.
«Јаkсы јöргӱl! палам!» тідір,
«јаттың јäріндä јабал јöрбä,
«älдің јäріңдä пастаk полба,
«Јолтаі Мäргäн палам!»
Аk талаідың сӱ салӷыл пара-дыр
кӱрäң ат јортып сыkkанда,
тäгірдің алты kызара кöјӱп парды,
јäрдің алты älгälді.
Кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң ат
ӱкӱс äтіп оілап сыkты,

тоҕус талаідың пазына сыкты,
тоҕус таскылның ӱстӱнä сыкты,
рак jäрдä Jолтаі Мäргäн
карап кöрӱп турӱп ас-парды,
jäl полып jälігіп пара-дыр,
су полып аҕып пара-дыр.
Рак jäрдä ат jälіндіг сын турдӱ,
анаң сык-кälіп карап тур,
аркы саркыда кан jурттап jадыр.
Ана jäтіп одурҕанда Jолтаі Мäргäн
ікі кускун учуҕӱп кälді.
Пір саҕынаң паска кіріп
пір саҕынаң сыҥылып калды,
Jолтаі Мäргäн аҥнап пара-дыр,
кӱрäң ат аҥнатарҕа пäрбін-дір,
jäläкпінäң кöдӱр-тӱр,
тірілін кälді Jолтаі Мäргäн.
Ікі саҕында алып кізі турдӱ,
оң саҕында алтын тӱктӱг
аі кар'аттыг алып турдӱ,
сол саҕында кӱмӱс тӱктӱг
кӱн кар'аттыг алып турдӱ.
Jолтаі Мäргäн сölöп тур:
«Адаң алі мäнмінäң пір полдыба?
«іҥäңнің äнҥізі мäнмінäң пір полдыба?»
Jолтаі Мäргäн тарыныб-ысты,
тоҕус тазынаң тарткан
тобурчукпынаң какты,
кар'ат тöрт тізäläніп аҥнанды,
пір саҕында паз'ок какты,
äзі ат моінын куҥактана тӱстӱ,
алып кізі сölöдӱ:
«Кімнің тölӱзӱсӱң? кімнің палазысың?
«тың кактың, тың саптың.»

««Тӧң Азын іҹälігмін,
««Сӱдäі Мäргäн пабалыгмын,
««јолдаң тапkан Јолтаі Мäргäнмäнмін.»»
«Адаңнаң сäндä ӧҹӱң пар-полҕанма,
«ноҕа саптың мäні?
«іҹäңнäң сäндä кäгің пар-полҕанма?
«ноҕа саптың мäні?»
««Каіда јäрдäң кälгäнзінäр?
««ноҕа мäні kоҕып сыктыңар?»»
«Тäгір јäрдің äдäгінäң
«раk јäрдäң кälдібіс,
«алтон kанның пазын пilгäн
«Пула Пурkан kыс kан пар,
«артыk тӧрӧн Сӱдäідің оҕлы
«јолдаң тапkан Јолтаі Мäргäнні
«пу тагдаң азырбазын!
«ӧдӱрӱп тастаңар! тāн,
«пу јäргä ол кälбäзін тāн.»
Јолтаі Мäргäн сӧlӧп тӱр:
«Каіді ӧдӱрäзіңäр мäні?»
Молат kылыҹын тартыб-алды,
пір саҕындаҕыны пір kакты,
пір саҕындаҕыны пір kакты,
кäзіlіп парды ікі алып.
Анаң кälіп јӧрӱб-ыза-бäрді,
Јолтаі Мäргäн ōлаk парыб-одур,
алтын тäгäі турӱп јадыр,
арkызын kарап кӧрӱп јатса
äп улуҕӱндыг аk тас јадыр,
аның ӱстӱндä ат пазынҹа
алтын пäтік јӱгӱр-јадыр,
аk јазыда äмзäп јӱр-јадыр,
аны кӧрӱп турҕанда
кӱмӱс тӱктӱг кӱрäң ат сӧlӧп тӱр:

«Кыіҕылатпа алтын пӓтіктї!
«пазын кӓзїп аткыл!
«рак јӓрдӓ јурттаҕан
«Пуркан кыс кан ӓсїлїп парар,
«ӓр тӓмгӓ сыҕар,
«ат сӯмгӓ сык-парар.»
Анаң кӓlїп јаҕаҕын тартты,
кыіҕалā̈лакта моінын кӓс атты.
Кӯмӯс тӯктӯг кӯрӓң ат сӧлӧп тӯр:
«Алтын пӓтіктїң істїн јар!
«істїнӓң јаҕын ал!
«каҕан полза кӓрӓк полар піскӓ!»
Јолтаі Мӓргӓн ōлак јӓт-кӓlдї,
алтын пӓтіктїң істїн јарыб-ысты,
істїндӓгї јаҕын алды,
ак пылатка орап палҕаб-алды,
анаң кӓlїп јортып салды.
Пора тӓгӓі тур-јадыр,
сыҕып кӓlїп карап турдӯ,
алтын тӯктӯг сарыг адаі
алында јортып пара-дыр;
Јолтаі Мӓргӓн аны кӧргӧндӧ
алтындаҕы кӯрӓң ат сӧлӧп јадыр:
«Алтын тӯктӯг сарыг адаі улаб-ысса
«кыс канның кулаҕына ӓсїлїп парар,
«табрак улā̈лакта пазын кӓзӓ ат!»
Оҕын јазын тӓмнӓб-алып
атыб-ысты Јолтаі Мӓргӓн,
сарыг адаі аңнаныб-ысты.
Анаң кӓlїп кӯрӓң ат сӧлӧп тӯр:
«Адаіның істїн јара как!
«јӯрӓгїнїң јаҕын ал!»
Јолтаі Мӓргӓн ана јӓтїп
адаіның істїн јара как!

јӱрäгiнiң јаҕын алды.
Анаң кäліп јӱгӱрӱб-ыза-бäрдi,
кыс канның јäрiнä јäтiп кäлдi,
Алтаi сынның ӱстӱнä сыҕып кäлдi,
аркы сарын карап тур,
он iкi талаi су аҕып кäлгäн,
он iкi таскыл јаџып кäлгäн,
тäгiргä сыккан äп турӱп јадыр,
кадарҕан малҕа от јäтпiн-дiр,
калык јонҕа јурт јäтпiн-дiр,
кырык ат јöрӱп јадыр,
кырык тас алып јöрӱп јадыр,
удур-дöдӱр атызып јадыр.
Аны кöрӱп Јолтаi Мäргäн
аџырҕалып тур, аџынып тур,
кӱрäң аттың аксын сiлiгiп
путӱн камџылаб-ысты,
кырык аттың тыҕыртынџа
ат тiзрäп оiлап тӱстӱ,
кырык кiзiнiң кыiҕыланџа
äр јаксы кыiҕылап јатты.
Кырык ат аџнанды,
кырык алып аџнанып
ат моiнына сöн-јадыр,
кырык алып актарды аттаң,
јäргä тӱскäндä
тудӱстӱ кырк алыппынаң,
каiзының пазын ӱзä тартты,
каiзының коксӱн ӱзä тартты,
парчазын Јолтаi Мäргäн öдӱр тастады,
анаң кäлiп кыiҕа салыб-ысты:
«Алып тöрöн кыс кан,
«сыҕар пäрi алыбыџны!»
Кыс кан сык-кäлдi äбiнäң,

«Cä jöптӱг алып кӱlӱк табылҕаі!»
Кыс kан kыiҕалап турдӱ,
ікі алыпты тас аңмардаң сыҕарды,
Jäкä, Мӧкӧ ікі алып сыk-кäldi,
Jолтаі Мäргäннi jäдä-jöрӱп,
тудузӱб-ысты, кӱрäзiб-ысты,
азакты пазып jöрöрӱ аҕлак полды,
jäр тajанары кöп полды,
саҕынып сыkтап jöрӱб-одур:
«Тöрöмöн Мӧкӧ тajым,
«кälцäң полза пу jäргä,
«kабырҕаным kaja пäрзiн-дäк!
«тузумнаң тура пäрзiн-дäк!»
сыkтап jадыр Jолтаі Мäргäн.
Саҕ'ол оk кӱндä,
саҕ'ол оk туста,
Тöрöмöн Мӧкӧ тajы
jäрiнäң jäтiп кäldi.
Пiрзiн kāб-алды,
пiр jäргä тастаб-ысты,
пiрзiн kāб-алды,
пiр jäргä тастаб-ысты.
Паза kыiҕылаб-ысты:
«Кӱlӱгӱң парма? алыбың парма?
«сыҕарып пäр, kыс kан!»
Кыс kан kыiҕалады:
«Мäнiң алыбым тӱгäндi
«сiläргä удур парарҕа нäмäм joҕул.»
Кыс kанҕа jöрӱб-ыстылар,
kыс kан удур кälä-дiр,
алтын ajakka ас тудӱндӱ,
кӱмӱс ajakka пал тудӱндӱ,
пазырып кälä-дiр kыс kан,
тöi kул'аттыг Тöрöмöн Мӧкӧ

кӧксӧп тапсап тур.
«Ар нађыс јäнімä
«нођа обал кӧдӱстӱң сäн?
«улуг тоіны äтäрзің,
«улуг кіцігні јырђатарзың,
«артык тоіны äтäрзің,
«Јолтаі Мäргäнгä парарзың!»
Кыс Кан пазырып тур.
«Ар нађыс јäніңä парарбын!»
Јäтті кӱн тојын äттĭ,
тођус кӱн тојын äттĭ,
јäрлĭг кізі јäрĭнä сађынды,
сулӱг кізі сӱна сађынды,
kадарђан малын јарыб-алды,
kаптыг äзĭн пӧлӱб-алды,
јäрĭнä нанарђа тäмнäндĭ,
kадарђан малын kацырып,
kаптыг äзĭн јӱктäп
атkа артыныб-алды,
пäігä јӱктäнĭб-алды.
Аk сарыг адаідың
аткан јäрĭнä јäтĭп кäлдĭ.
Ӱш јӱрмäштĭг kыс пала
ыр ырлап одур-јадыр,
сарын сарлап одур-јадыр.
«Сäн kан одурђан тузӱңда
«äдĭ сађынђаныңма?
«äргä парып äп тутарђа?»
Ол kыс ӱш kаттап ӱрӱб-ысты,
тäгірдäң тубан јäргä тӱстӱ,
пір нäмä кӧрӱнäр јођул,
јäрдäң палђацы јођары сыђып тыр,
пір нäмä кӧрӱнäр јођул,
Јолтаі Мäргäн тарыныб-ысты:

«Парар јолдың пазымда
«аіна kаідаң тоҕасты?»
молат kылыцын сӯрӯб-алды,
кӓсіндӓ турҕан абаkаі сӧlӧдӯ:
«Кӓспӓ, ӧдӯрбӓ ол kысты,
«алҕаным Јолтаі Мӓргӓн.»
Кысkа абаkаі сӧlӧп тӯр:
«Ӓмдї kан ӓмӓспїн,
«ӓмдї пӓг ӓмӓспїн,
«Јолтаі Мӓргӓннїң kатты полцаңмын,
«сӓн јӓр алтына кіргїl!»
Ӱш јӯрбӓштїг kыс пала
јӓр алтына кіріп парды.
Јолтаі Мӓргӓн јӧрӯб-ысты,
тӓгірдїң алтын кӧрӯп пара-дыр,
јӓрдїң ӱстӱн кӧрӯп пара-дыр,
раk јӓргӓ сыk-парыб-ысkанда
алтын пӓтік ӧдӯргӓн јӓргӓ јӓттї.
Аk Тас Кӧк Тас ікі ӧл оілап јадыр.
«Сӓн алып парҕан абаkајыңны
«мӓн аларбын!» тїдїр.
Ӱцӱзї kабызып тудузӯб-ысты,
таг талалып парды,
талаі сӯ салҕалып парды,
кӧп тудӯсkанда ас тудӯсkанда
ӧдӯр салды ікі алыпты.
Ӓбінӓ наныи јӧрӯб-ысты,
јолдаң тапkан Јолтаі Мӓргӓн
јӓтїп кӓlдї ӓбїнӓ,
іцӓзї пабазы кӓlїп
удур кӓlїп сыkтап ылҕап тыр,
улуг тоіны ӓтїб-ысты,
улуг кіцігнї јырҕатыб-ысты.
Пабазы сӧlӧп јадыр:

«Jäрімні сӱмнӱ тутӱп jат,
«jäр наҕыс Jолтаі Мäргäнім,
«öкӱс kулун ат ползын!
«öкӱс олҕан äр ползын!»
Jурттап сулап jаттылар.

XX. Ыр.

1.

Кара таскыл пӱтпäн полза
kара Ӱс kаідаң аkkаіӌык?
kалыkпынаң jон jok полза
пу оін kаідаң полҕаіӌык?

Аk таскыл пӱтпäн полза
аk Ӱс kаідаң аkkаіӌык?
арҕал jон jok полза
пу оін kаідаң полҕаіӌык?

2.

Тäкäнің мӱзӱ тӱспäӌäң полза
тäгіргä тірі öзöӌӱк,
тäксі kалык öлбöӌöң полза
jäргä сыңмін jадаӌык.

Пуланның мӱзӱ тӱспäӌäң полза
пулутkа тірі öзöӌӱк,
пу jаткан kалык öлбöӌöң полза
пу jäргä сыңмін jадаӌык.

3.

Кас парады kаңырап,
kанат алтын jäl толҕап,

kан kудаiдыӊ kосkан kызыма
парып тоҕас кӧрім!

Ку пара-дыр kуӊурӱп,
kурҕун алтын jӓl толҕап,
kудаiдыӊ kосkан kызыма
парып тоҕас кӧрім!

4.

Кӧгӱрӱп jадыр кӧк jазы
кӧк порам jортса jол ползын!
kудаi kосkан kызыма парып
пабам алҕазын мӓнї!

Аҕарып jадыр ak jазы
ak порам jортса jол ползын!
ak jajӓн kосkан kызыма парып
пабам алҕазын мӓнї!

5.

Кӱнгӧ тутkан кӧзӧӊӧ
кӱмӱс оралзын паҕына!
кӧlмӧккӧ jajӓн паланы
кӧӊӱрӓргӓ кӓрӓк jӓрінӓ!

Аiҕа тутkан кӧзӧӊӧ
алтын оралзын паҕына!
арҕалҕа jajӓн паланы
аппарарҕа кӓрӓк jӓрінӓ!

6.

Тӧстӧк ӓткӓн ӓбіӊ
тӧlӧ турар ӓп ползын!
тӧрӧl jaксыныӊ палазы
тӧlӧ jӱрӓр кізі ползын!

Аҕаштаң äткäн äбіӊ
аңналбас парбас äп ползын!
артык jаксының палазы
артык jӱрäр кізі ползын!

7.

Пулут тäгір пулҕал-тыр,
пабамның jäрï jырҕал пол-тыр,
кӧркӧцӱк позым кіціцäк,
кудаі коскан кызым, коіның аш!

Аjас тäгір астал-тыр,
абамның jäрï jырҕал пол-тыр,
ап ак позым кіціцäк,
ак jаjāн коскан äпчïм, коіның аш!

8.

Кыс: Іцäмнïң колында jӱргäнцä
äргä парыб-ыссам пір саҕыш,
абамның колында jӱргäнцä
абыска парыб-ыссам пір саҕыш.

Äркізі: Кацар ползаң, кыс кізі,
казап салҕам адымды кӧр!
парар ползаң, кыс кізі,
паҕдаҕы адымды кӧрӱп тур!

9.

Казың аҕаш кастырҕы
Казак сӱрткӧн сыр ӧксӧс,
туҕан jаксы āлҕа кірäлïңäр!
канҕа параткан кус ӧксӧс.

Ос аҕаштың кастырҕы
Орус сӱрткäн сыр ӧксӧс,

улуг jaksы туҕан kälгändä
уч-параткан kус öксöс.

10.

Ai kараҕын кölöткöн
ak пулуттуң kалыны,
арҕал jонның ырџызын
алып ырлазын, тыңнірҕа jaksы.

Кӱн kараҕын кölöткöн
кöк пулуттӱң kалыны,
кölмöк jонның ырџызының
кöгlöнӱ jaksы тыңнірҕа.

11.

Ak Ӱстӱң пазына
аттың тізінџä ak от öссӱн!
арҕал туҕаннар jaksызы
аспас парбас jон ползын!

Äрг'Ӱстӱң пазына
ізäңäџä кöк от öссӱн!
äl палазы туҕаннар
äртпäс парбас jон ползын!

12.

Сарастың jазызында
сар'ат кістäп kälä-дір,
сар'ат kälä-дір мäн тäзäм
jaksы туҕан аідып jадыр.

Тоболдың jазызында
тор'ат кістäп kälä-дір,
тор'ат kälä-дір тäзäм
jaksы туҕан аідып jадыр.

13.

Аіланып аkkан аk Ӯс
аттың, пäідің суҕады,
аітып одурҕан ӯнӯм
абысkаннардың алҕызы.

Äбірліп аkkан äрг' Ӯс
інäк, kоідың суҕады,
äтіläп одурҕан ӯнӯм
äргіннäрдің алҕызы.

14.

Тоіҕа мӯнҷäң тор'адым
тура-барҕаны полды,
тоіҕа салҷаң ӯнӯм
турӯп парҕаны пу полды.

Арҕалҕа мӯнҷäң аk атым
арып парҕаны пу полды,
арҕалҕа салҷаң ӯнӯм
аjып парҕаны пу полды.

15.

Аk таскылдың ӯстӯндä
алтын салдым öссӯн! тäп,
алтон тӯбäн кöг салдым,
арҕал jоным äссін! тäп.

Кöк таскылдың ӯстӯндä
кӯмӯс салдым öссӯн! тäп,
кöлҷö арыг кöглöдӯм,
кöлмöк jоным äссін! тäп.

16.

Äрнің äбрä тӯгäс парҕан
іҷäң алҕызы ползын!

älдï jонны äбiрïп
äм kудаі алҕыс пäрзïн!

Аксың äбрä тÿгäс парҕан
адаң алҕызы ползын!
арҕал jонны äбiрïп
ak jajäн алҕыс пäрзïн!

17.

Äзäрlïг атым мäн мÿнÿп
äбïн талаза нан'jöрбÿн,
äзäнгï jылҕа ізäс jok
äтiläп пäрïм, äстïб-ал!

Пазыkчыл атым мäн мÿнÿп
пастырып сыҕïм, кöрÿп kал!
пазаҕы jыл ізäс jok
мастап пäрïм, äстïб-ал!

18.

Jазы тöбöн ok атсам
jазынаң akkäläр кім полар?
jаттың jäрïндä jадан jÿрзäм
jарным jölöгÿ кім полар?

Індік тöбöн ok атсам
akkälïп пäрäр кім полар?
älдïң jäрïндä äнäl jÿрзäм
äңнïм jölöгÿ кім полар?

19.

Інïп jатkан аҕын суда
äjäгïбïнäң пазып кöп кäштïм,
іцäм öскÿргäн кöксÿм
älгä jонҕа кöп кöгlöдÿм.

Aђып jatкан aђын су
азакпынаң пазып кöп кäштім,
адам азрāн кöксӳм
арђал jонђа кöп аіттым.

20.

Кал табанныг ат оілаза
kалбырап салбас kара jäр,
kаірам jaксым тӳгäндї,
kajып кöрбöс kан kудаі.

Тäбік табанныг ат оілаза
тітрäп салбас kара jäр,
тäмäі jaксым кöп kалды,
äбірlіп кöрбöс äм kудаі.

21.

Kаңза, Тäгдäгäш, Катканак ӳш kарындас полђан, оларды Kазаk сӳрӳп парђан, jäрїндä ікі kарындас jат-kалђан, Kаңзаны Kазактар тутӳб-алып тäбірбїнäң kабырђазына ilїб-ыскан, jођар позы пу ырын ырлап турђан:

Kаіс kолаг kат тартып
Катканак пälгäнползаңдаk!
Катканак kälгäп полза
Казаk Орустаң öч аларџыкпын!

Тäмір kолаг тäң тартып
Тäгдäгäш kälгäн ползаңдыk!
Тäгдäгäш kälгäн полза
тäмäі Kазактаң öч аларџыкпын.

22.

Кан тäгірнїң кӳн аі пöзӳк,
kанаттыг ползам ушkаіџыкпын,

kалык јондā кöп ішкіl!
мäн анда ползам ішкäi-дā-чікпін.

Кöк тäгірнің кӱн аі пöзӱк,
kурђуннӱг ползам ушkаі-дā-чыkпын,
кölмöк јондā кöп ішкіl!
мäн анда ползам ішкäi-дā-чікпін.

23.

Адам алін атымны
арђанца мӱнӱп јäттім,
адазы пäргäн палазын
алып сыђарђа кälдім.

Іцäм äнцäзі атымпы
ölöнцö мӱнӱп јäттім,
іцäзі пäргäн палазын
алып сыђарђа кälдім.

24.

Јазы тöбӱн су аkса
јасkыдађы kартың салтыры,
јадалып јӱрӱп äс тапсам
јадар тынђа нä туза?

Індік тöбӱн су аkса
äскі kардың салтыры,
äнälіп јӱрӱп äс тапсам
äртäр тынђа нä туза?

25.

Саіђа сыkkан сарыг тал
сајын су асса тöзӱ пос,
саілалып öскöн саі јіттäр
јајäн кöрбöзö тыны пос.

Кумђа сыkkан kуба тал
kумӯн су асса тӧзӯ пос,
kуру ӧскӧн саі jітгäр
kудаі кӧрбӧзӧ тыны пос.

26.

Кӧгӯр jадыр кӧк jазы,
кӧк пор'аттың jолы,
кӧр нађыс позым кӧгlӧп одубӯн,
кӧlмӧк тыңназын ӯнӯмнӯ.

Ађар jадыр аk jазы,
аk пор'аттың jолы,
арда нађыс позым аjатсам
арђал тыңназын ӯнӯмнӯ.

27.

Кӧгӧр jадыр кӧк наjыk
кӧбӯр салып кäцälбäс,
кӧlӧн kалђан пу jаkсылар
кӧк jорђā мӯнӯп jäдälбäс.

Ађар jадыр аk наjыk
ађаш салып кäцälбäс,
азып kалђан пу jаkсылар
аk jорђā мӯнӯп jäдälбäс.

28.

Кӯннӯң алтында кӧк jылтыс
кӯннäң кäнäгі joђул,
кӧрӯн jӧргäн туђаннар
кӧlмӧктäң кäнäгі joђул.

Аідың алтында алтын jылтыс
аідаң кäнäгі joђул,

арҕалдаӊ кӓlгӓн туҕаннар
каннаӊ кӓнӓгі јоҕул.

29.

Кыс: Одуӊа парзам одім jok,
оі молат палта колымда jok,
ол одуӊнаӊ нан-кӓlзӓм
оінастӓн јаным ӓптӓ jok.

Піцӓнгӓ парзам піцӓнім jok,
пілӓп салҕан салпа jok,
піцӓннӓӊ наньш кӓlзӓм
пілӓскӓн јаным ӓптӓ jok.

Ӓр кізі: Кас пара-дыр каӊарып,
канаттыӊ алтын јӓl толҕап,
каіран мӓніӊ јаныма
каідаӊ сӧlӧтім јалап ӓт.

Ку пара-дыр куӊурӱп,
курҕуннӱӊ алтын јӓl толҕап,
кунур кастыг јаныма
кімнӓӊ сӧlӧтім јалап ӓт.

30.

Казак ӓзігі катт'ӓзік,
канмар парды, пос ӓзік,
ол канмар тӱгӓнгӓндӓ
кар'ӓптӓ јадар кӱн полды.

Пӓгдіӊ ӓзігі пӓк ӓзік,
пӓlӓгӓ парды, пос ӓзік,
ол пӓlӓгӓ тӱгӓнгӓндӓ
пӓктӓгдӓ јадар кӱн полды.

31.

Аіланып аkkан Äнбäш су,
аіланҕан jäріндä саі kалды,
азып кäцiп мäн kалзам
адāм äбі āн jат-kалар.

Äбірlіп аkkан Äнбäш су,
äбірган jäріндä саі kалды,
äртіп кäцiп мäн kалзам
іцäм äбі āн kалар.

32.

Jälбäгäі kустӳң kанаты
jарым kанаты пір kулаш,
jас орaі позым кіцiгäш,
jajāнның ӳчӳн kоіның аш!

Кӳгӳнäк kустӳң kанаты
пір kанаты пір kулаш,
кöргö позым кіцiгäш,
kудаiдың ӳчӳн kоіның аш!

33.

Тор'атымны ізäнiп
тобырчыk албін кälгäбін,
тулҕу позымны ізäнiп
туҕанны албін кälгäбін.

Кар'атымны ізäнiп
kамцы албін кälгäбін,
kара наҕыс позымны ізäнiп
kарындасты албін кälгäбін.

34.

Кас палазы пäс пала,

kaӊраб-уӊар пір пала,
kалыk јонда пäс пала,
kанда турар пір пала.

Ку палазы пäс пала,
kуӊрўб-уӊар пір пала,
кölмöк јонда пäс пала,
пäггä турар пір пала.

35.

Пала кõк мастаза
парбаk аҕашkа пір öссўн!
параксын позым кöгlöзöм
парчан јонҕа ўнўм äстilзiн!

Äнä кõк äтilä зä
äгір аҕашkа пір öссўн!
äр наҕыс позым кöгlöзöм
älгä јонҕа ўнўм äстilзiн!

36.

Оӊнаӊ кälіп jäl тўссä
ос аҕаш пазы наikалҕан,
одурўб-алып кöгlöзöм
отус кöк пазы ол ползын.

Täскäртäн jäl тўссä
тäрäк пазы наikалзын!
тäк одурўп кöгlöзöм
мäнің кöксўм наikалзын!

37.

Казың аҕаш пäк аҕаш,
пабам äткäн пäзiгäш,
kаӊма торҕа пäк торҕа,
іӊäм äткäн jöргöгöш.

38.

Јадаҕан kылы јäттi kыл,
јäрдä јатып köгlöбöс,
јат палазы пу пала
тäк одурӯп köгlöбöс.

Комызактың iкi kыл,
kолҕа албāнда köгlöбöс,
кölмöк палазы пу пала
кöңӱтпāндä köгlöбöс.

39.

Кырҕа сыkkан kыр kазың,
kырык путактыг пaiказың,
кырk aiмакта сäн јöрдӱң,
kыраiҕанҷа јöрӱп јат!

Оiҕа сыkkан оi kазың
отус путактыг пai kазың,
отус aiмакты äбiрдiң,
оi арҕанҷа јöрӱп јат.

XXI. Кулатаі Кулун Таіӌыбынаӊ.

Кара kул'аттыг Кулаттаі jурттап jадыр,
ak талаідыӊ kазында,
ak тасkылдыӊ алтында,
ӱш пäіliг асkыр маллыг полђан,
jоны jођул нађысkан кізі,
кізінї ол kӧрбӧн,
аны-дā ӌізі kӧрбӧн.
Аӊнап kустап тäмнäн-jадыр,
адын äзäрläп jӧрӱп jадыр,
таіђазына jäткäнӌä
kустӱ ушса атыш jадыр,
аӊны оілап сыkса атыш jадыр,
позы нађысkан наныш jадыр,
анаӊ кäliп äбiнä jäтiп jадыр.
Äдінї аӊдарыш салыш
äбiнä кір-кäl-jадыр,
ас äт пäрäр кізі jођул,
позы äтiп jадыр позыла,
kазаныша ӱш пулан äт суђӱп,
ӱш пулан äт kаінатыш jадыр.
Пызырыб-алды анызын,
позы-оk сыђарыш jадыр,
ӱш пуланныӊ äтiн тӱгäдä jiп jадыр.
Пу kаразын kон-jадыр,
äртäн турӱп jадыр,
ӱш пäіliг кӱрäӊ асkыр
jылђы малын кӧр-jадыр,
анаӊ паскa пір нäмä мал jођул,
kара пастыг кізі jођул.
Алыш Кулатаіђа сађыш кір-jадыр:
«Мā ӧскӧс кізі парба jäр ӱстӱндä?

«kӧрӧргӧ парім!» тідір.
Кара kул'адын äзäрläп jадыр,
jӧрӧргӧ äмді тäмнäн-jадыр.
Сӧс сурар пір кізі joђул,
таскартан сыђыш кäлді,
kӱрäң аскырны kыјђылап jадыр,
анызы jäт-кälгäндä
kӱрäң аскырђа сӧлӧп jадыр:
«Мäң äбімдä кізі joђул,
«мäн äбімні сäн kадарђылап поларзыңма?
«мäн сӧлӧн тілімні
«пілцäң-дä ползаңдаk!
«мäн äмді парып ыссам
«алты jылда кäläрбін,
«алты jылдаң äртіп парзам
«тођус jылда кäläрбін.»
Аранцула kӱрäң аскыр
тілібінäң jӧктабін-jадыр,
карађынаң jазы аk-тур,
kӱрäң аскыр пазыбынаң
kыпkап сал-jадыр.
Кара kул'аттыг алып Кулатаі
äбін самаkтап салды,
kара kул'атkа мӱнӱп
jӧрӱп сыђыб-ыза-бäрді.
Аk таскыл сыңђа сыђа кäлді,
аk таскылның ӱстӱндä
ады jӧрбін турӱб-ысты,
пазын тӱзӱрӱб-ыскан.
Аkсын сіліkті, kамцылады,
kара kул'ат kыпбырабін-jадыр.
Ӱрбä аспа турђанда
пазын кӧдӱрӱб-алды,
тілліг полып парды kара пор'ат.

«Улуг алыпсың iйм,
«алыбын алыпсың kыiҕың joҕул,
«пурул! позыңның jäрïн кöрдöк!»
Анаң тартып пурулўп кäлдï,
jäрïн кöрöргö пурулўп кäлдï,
кöрзö алты kырды азра
ak сўт кöl jадыр,
аның kазында паi сыра öс-jадыр,
паi сырадың пазында
ат пазынҹа алтын кōк тапсап jадыр:
«Алышkа jäңдiрïп jадазаң
«алтын кōктў jäр сōlöбö!
«алтын кōктў кäм öдўрзä
«сäнï ол-оk öдўрäр!
«алтын кōктў öдўрбäзä,
«kырk jыл-дā тудузўп jатсаң
«jäр ölбöссўң, Кулатаi!»
Адын пурул-тартыб-алды,
jöрўб-ыза-бäрдï Кулатаi,
jылҕызын kамҹылаб-алды
Кул'ат анаң кälïп оiлāнда
тагдаң тагга тастап пара-дыр,
алты кўннўг jäргä тiгiрт äсïl-jадыр,
ўрбä, аспа парҕанда
пöзўк таг азып парды,
тагдың ўстўнä сыҕып кälïп
азаҕына kарап кöрўп тур.
Kаiда, kаiда тiгiрт äсiliп тïр,
маҕатып кöрўб-ысса
тубан тўзўп jадыр,
ол тубанның алтында
кiзi kышkырзып jадыр,
ана iнïб-ыза-бäрдï,
кiзi kышkырҕанын äсïтïп,

пöзӱк тагдаң тӱс-пар-тыр,
таг тöзӱнä јäтiп kälзä
алып анда тудузӱп јадыр,
пiрōзӱ кiцiг ōлаk полды,
пiрōзӱ ыңаiбаҕан улуг кiзi.
Ōлаk Кулатаiды кöрӱп јадыр:
«Кулатаi јäстä!» тiдiр,
«тоkта тӱрчä! мäн маңнанҕампа
«јä јäстäм поларзың.»
Кара kул'аттыг Кулатаi
kыбыраbiн турӱп јадыр,
ōлаk кiзi äмдi кäliп
улуг кiзiнi кöдӱрӱп тастап
улуг кiзiнiң ӱстӱнä мӱн-јадыр,
kылыцын сӱртӱб-алды,
тöзӱн сöгӱп кäзiп јадыр.
Улуг кiзi сōlöп јадыр:
«Äзäбi јok äзiм пар,
«јазы толы малым пар,
«тӱгäдä ал! мäнi сал! öдӱрбä!
«мынаң сōнда сā kул полабын,
«алдыңа јöрӱп пäрäбiн.»
Ōлаk аны кöрбiн-јадыр,
тöзӱн сöккöнӱбiнäң öдӱрӱб-ӱстӱ,
алып кӱlӱк ölӱп јат-kалды;
ōлаk алыпты öдӱрӱп тастап
пурулӱп кäliп јадыр Кулатаiҕа.
Äзäн тäп äзäннäзiп јадыр,
мäндi тäп мäндiläзiп јадыр.
«Алар кiзiң мäнiң јäцäм.»
Кулатаi аттаң тӱзäр јоҕул,
ōлактың мӱнӱп кälгäн ады
ak kулунаҕаш јӱгӱр-кäldi ана,
арҕазында аның äзäр јоҕул,

пазында аның јӳгäн јоҕул,
арызы тудӳб-алып
сäгіріп мӳнӳп салды ōлаk.
«Jä, jäстä, парāk jäрїмä!
«азрāн побам анда пар,
«Ak Кан апшаk кізі,
«азрāн іцäм анда пар,
«Аі Арыг абаkаі,
«сäн алар кізїң анда,
«Алтын Суру jäцäм пар,
«парāk äмді мäнїң jäрїмä!»
Пара, пара, пара кälгäндä
jäр аразы раk äргäп тїр,
ӳш äрігї ӳш тӳlä пардылар,
Ak Канның jäрїнä jäт-кälдїläр,
ōлаk тӳзä сäгірдї kулунаҕынаң,
Кулатаіҕа кälä-jöрӳп
kара kул'адын аларҕа саҕына-бäрдї,
kол jäтпїн-тур пöзӳк.
Позы тӳзä пäріп Кулатаі
адын палҕап салды алтын jашпаҕа,
ōлаk колдаң аны тудӳб-алды.
«Побамның äбїнä кірäк!»
Побазына кіріп кälдїläр.
«Кулатаі äзäн мäнді!» тїдїр,
абыска äнäjїбїнäң äзäннäзіп
анаң одуртӳп jадыр ōлаk,
«Ас тамаk турҕус!» тїдїр.
Алтын столҕа ас салдылар,
азрап jада-барды Кулатаіды.
Ōлаk побазына сölöп jадыр:
«Кулатаі кізі köрбōн,
«Кулатаіды кізі кöрбōн,
«наҕысkан jурттап jадыр,

«Алтын Суру jäңäм сурарҕа
«наҕыс кізі jурттап полбі̆н-jадыр.»
Побазы сö̆lö̆п jадыр:
«Jä, позың пil, палам!
«пă̈рă̈р kонзаң пă̈р!»
Кара kул’аттыг Кулатаі
пір тапсы jоҕул одурӱ̆п jадыр.
Пijаҕы ŏлаk сö̆lö̆п jадыр:
«Ӓlі̆м jоным тоі ă̈ді̆с!»
Ӓlі̆ jоны мал сӱ̆рӱ̆п ö̆дӱ̆рӱ̆п
ă̈lі̆ jоны тоі ă̈ті̆п jадыр,
Кулатаі ӱ̆ш кӱ̆н kоныпjадыр,
алар kызын пірдă̈ кöрбö̆н.
Ŏлаk Кулатаіҕа сö̆lö̆п jадыр:
«Jăстă, jăңăмă парāk! кöр!»
Кара kул’аттыг Кулатаі
пара-дā jоҕул, тапсі-дā jоҕул,
алты кӱ̆нгă̈ jă̈ті̆б-ысты,
ŏлаk паза сölö̆п jадыр:
«Jăстă, jăңăмă парāk!»
Кара kул’аттыг Кулатаі
пара-дā jоҕул, тапсі-дā jоҕул,
тоҕус кӱ̆нгă̈ jă̈ті̆б-ысты.
Ŏлаk кіріп кă̈lді̆.
«Jă, jăстă, тоҕус кӱ̆нгă̈ jă̈тіп пардыбыс,
«алар кізіңні̆ ноҕа кöрбöдӱ̆ң?»
Анда-дā пір тапсі-jоҕул одур-jадыр.
«Jă, jăстă, одурзаң одур!
«мăн узуб-алі̆м!»
Ŏлаk узуп jатkанда,
абысkа узуб-оk-jатkанда
Кулатаі тура jöрӱ̆п таскар сыkты,
kул’адының kырina кă̈lіп
kарап кöрӱ̆п турза

позыныӊ кälгäн jäрінäӊ
iкi kускун кäлiп jатkаным
Кулатаі кöрÿп тур.
Тiзi kускун сöлöп kälä-дір:
«Тöгÿläр kаны jok, ÿзÿläр тыны jok
«kара кул'аттыг Кулатаі
«мында турÿп jадыр.
«Піс äргäк тiзi iкi kускунÿбÿс,
«Кöгöі Кан азрāн kузÿбÿс,
«аныӊ kызыныӊ тоі полып jадыр,
«пiстi kабарӻа ыскан сā,
«Кöгöі Канныӊ kызы Кöгöі Пурчуk.
«Сāнiӊ āбiӊā парӻабыс,
«āзiгiӊнi самаkтап салӻан,
«парар ползаӊ äдi сölö!
«парбас ползаӊ äдi-ok сölö!»
Кулатаі пiр тапсi-jоӻул.
Тапсыбāнда, сöлöбöндö
kускуннар äртiп пардылар.
Кулатаі адына мÿнÿп салды,
iкi kускуннар сōннаӊ jöрÿзä-бäрдi,
аӻарчiн парып jадыр,
āлдаӊ сыkkанда,
тагды ыскaнда
анаӊ кäлiп камцы салды,
ÿкÿс āтiп оiлатып сыӻыб-ыза-бäрдi.
Алты кÿннÿг jäрдä тiзiрт āсiлдi,
парып, парып kälгäндä
пiр пöзÿк тагга сыӻып парды,
аныӊ озарынаӊ kарап кöрÿп тÿр,
алты кÿннÿг ak jазы jадыр,
ak jазыныӊ озарында
ыӊаiбаӻан улуг таг jадыр,
улуг тагдыӊ ÿстÿндä

kызыл kаjа кӧрӱнӱп jадыр,
аны кӧрӱп kамҷы салды,
ӱкӱс ӓтïп оiлатып сыкты,
ӱш ӓрïгïп ӱштӱlӱп парҕанда
ak jазыны тобырып ӓртïп пар-тыр,
kызыл kаjалыг сынҕа jӓтïп кӓlдï,
озарын kарап кӧрӱп тӱр,
алты кӱннӱг ak jазы jадыр,
алты кӱнпӱг jазының озарында
пӧзӱк таг jадыр,
ол тагда тубан тошkылап
удур кӓlӓ-дïр.
Пïр нӓмӓ кӧрӱн joҕул аразында,
ол тубан Кулатаiҕа jӓтiзiп кӓlдï,
jӓткӓндӓ тубан аҷылды,
Кулатаi кӧрӱп турза
аҕ-оi аттыг алып кӓl-jадыр,
аҕ-оi аттыг ōлаk кӓl-jадыр.
Аҕ-оi kулун ат сӓнïнӓ jӓт-парҕан,
ōлаk ӓр сӓнïнӓ jӓт-парҕан.
«Сӓн Кӧгӧi Каннның jӓрïнӓ парып jадырзың,
«мӓнï ноҕа ускурбадың?
«анаң ускунӱп турӱп
«адыма мӱнӱп парҕам,
«мӱнӱп парып анаң пурулӱп парҕам.
«Jӓҷӓм адымны адап пӓргӓн,
«аҕ-оi аттыг Аi Мӓргӓн» тӓп.
«Ӓ, jӓстӓм Кулатаi!
«мӓнï аппаразыңма параткан jӓрïнӓ?»
Кулатаi тапсабïн jадыр.
«Парар ползаң пар!» тӓп.
Кара kул'адын kамҷылап салды,
kара kул'ат оiлаб-одур,
Аi Мӓргӓн аҕ-оi адын

тартып полбін парып jадыр.
«Ä, jäстä Кулатаі!» тідір,
«Кӧгӧі Канның jäріндä
«сäн korуӈар нäмä парба?»
Кулатаі сӧlӧп jадыр:
«Кізінің jаkсызын пiläр-jоkпын,
«jабалын-дā пiläр-jоkпын,
«korуӈарын-дā пiläр-jоkпын.»
Аі Мäргäн сӧlӧп парыб-одур:
«Кӧгӧі Канның алыбы пар,
«тäп äскäбін» тідір,
«кізінің тоjы полар» тідір,
«äртäн kулун kул'аттыг
«Кулун Таіцы Кӧгӧі Канның алыбы,
«äртäн сыӈарыб-ыскан
«ір полӈанца алты kанның jäрін
«аiландра jӧр-кälгäн äскäбін.
«Кулун kуӈ'аттың kолтуӈынаң
«тäр сыkпāн äскäбін,
«аның позы адының арӈазына
«äзäр jоk jабыдаk jӧр кälгäн äскäбін,
«аның тӧгÿläр kаны jоk,
«аның ÿзÿläр тыны jоk äскäбін.»
Улу тагта jäтіп сыk-кälдiläр,
улу тагдың озарында
kадарӈан малы jазы толдра
jазының оды малӈа
jірга jäтпін-jадыр,
äli jоны кӧп äргäп тір,
äli jонӈа jурттірӈа
jурт анда jäтпін-jадыр;
äli jонның аразында
алып кÿlÿк кӧп jыӈылып пар-тыр,
аттаң артыk ат

кӧп jыҕылып пар-тыр,
ӓрдӓң артыk ӓр
кӧп jыҕылып пар-тыр.
Аны кӧрӱ̆п турӱ̆п
Аі Мӓргӓн jӓстӓзінӓ сӧlӧп jадыр:
«Мӓні Аk Канның оҕлы тӓбӓ!
«наҕысkан тӧрӧ̄бӱ̆н,
«kудаі пӓргӓн арҕызым тї̄зің,
«піс ӧlӧр jӓрї̆бї̆с мында,
«мынаң тірї̆г сыҕып парзабыс
«пістї̆ ӧдӱ̆рӓр нӓмӓ jok полар.»
Кулатаі пірдӓ̄ нӓмӓ сӧlї̄ joҕул,
тагдаң інї̆б-ыстылар,
kадарҕан-дӓ̄ мал кӧп
аны аралап ӧтӱ̆п jадыр,
kадарҕан малды тобырҕанда
ā̄лҕа кірї̆п jадырлар.
Кӧгӧі Канның ӓзігї̆нӓ jӓт-кӓlдї̆lӓр,
Аі Мӓргӓн аттаң тӱ̆зӱ̆п jадыр,
Кулатаідың адын тудӱ̆п
алтын jашпӓ̄ палҕап jадыр.
Кӧгӧі Канҕа пас-кірӓдї̆рlӓр,
Аі Мӓргӓн jаксы кізінї̆ тоҕазып
ӓзӓннӓзї̆п кӓlӓ-дір,
Кулатаі пір нӓмӓ тапсї̄р joҕул,
ӓзӓн-дӓ̄, мӓнді-дӓ̄ тӓбӓдї̆.
Кулатаі kанҕа ӓзӓннӓстї̆,
kан кізі тӧрӧ парāнҕа одурттӱ̆,
ас тамаk турҕустӱ̆,
Кулатаі ас тамаk jіб-одур.
Кӧгӧі Кан аны сурӱ̆п jадыр:
«Каіда jӓрlї̆гзің?
«но судӱ̆ң kазындазың?
«нобаң іцӓң кім полҕан?»

««Побам іңäмні кӧрбӧдӱм,
««ak таскылдың алтындабын,
««ak талаідың kазындабын,
««ар нађыскан тӧрӧн,
««таг улїндыг kул'аттыг
««алып Кулатаібын»» тїдір.
Кӧгӧі Кан сурӱб-одур:
«Туңмаң полдыба?
«kарындазың полдыба?»
Кулатаі пір тапсабады.
Аі Мäргäн турӱп сӧlӧп тӱр:
«Кулатаі нађыскан тӧрӧн,
«kудаі мäнї тӧрӧтӱп
«ана арђыс ползын тäп пäргäн.»
Кан кізі сӧlӧп јадыр:
«Кулатаідың арђызы ползаң
«käl, пала тамаk јі!»
Аі Мäргäн одурбїн тур-јӧрӱп,
столдађы тамађын јіп јадыр,
Кӧгӧі Кан арађа пäрзä
Аі Мäргäн іңäр-јођул.
Јыђылђан алыштар kыпђылап јадыр:
«Кызыңның марђазы kаідї полар?
«ат јарызарба? äр kӱрäзäрбä?»
Кӧгӧі Кан анда сӧlӧп јадыр:
«Ат јӱгӱрзä ат сыkkаны ползын!
«äр kӱрäссä äр тастāны ползын!»
Алыш kӱlӱк kӱрäзäргä сык-kälдїläр,
ат јӱгӱртäргä сык-kälдїläр,
Кулатаі сӧнңа сыђыб-оk kälдї,
Аі Мäргäн піргä сыђыб-оk kälдї.
Кулатаі адына мӱнäргä
сӧдӧк тапшїн-јадыр.
Кулатаідың kамңызын алып

Аі Мäргäн сіlігĭб-іскäндä
kарына тонныг ас јастыг
ōлаг kубулӯб-алды,
аны kул'атkа мӱндӱрдӱ.
Алыш кӱlӱктäрдĭҥ аттары
тӱгäдä јарызып сыkты,
кӱн сыҕызын кöрö сыkты,
раk јäрдä kыс kан јурттап јадыр,
аныҥ јäрĭнä äбĭрä
аттар јӱгӱртӱб-ыстылар,
kарына тонныг ас јастыг ōлаk
kара kул'атты kамџылады,
аттардыҥ алгы ат
kул'аттыҥ алында парды,
алты атты kул'ат
јäтĭп полбĭн-одур,
ӱш äрігäндä ӱш тӱlгäндä
kыс kанныҥ јäрĭнä јäтĭп
äбіріп кälіп нандра пурулҕанда
алты атkа kул'ат јäт-кälдĭ,
алты атkа јäткäндä
парчазы јäтті ат пірґä пар-јадыр;
Аі Мäргäн сіlгініб-алды,
kанаттыг kус полып
уџуп сыҕыб-ыскан,
пір кізі-дä пілбін јатты,
јоҕартан кöрӱп парып
јäтті атkа јäтĭп кälдĭ,
јäтті аттыҥ аразынаҥ
kан позраk ат сыҕып
јäттĭрбін оілаб-ыза-бäрдĭ,
Аі Мäргäн kанаттыг kус полып
јоҕартан сіп тӱзӱп кälіп
позраk аттыҥ пälінä кälдĭ,

урундурӱп кӓлïп тӱзтӱ,
позраk ат јолдаң јаізрап парып
kара kул'ат пурунап парып јадыр,
kаідыг ат kул'аtkа јӓтсӓ
Аі Мӓргӓн урундурӱп тӱзӱр-јадыр,
алты атты урундурӱп тӱзӱрӱп
kара kул'ат наҕысkан јӓт-кӓлдï.
Аі Мӓргӓн алып пол-сыk-парҕан.
«Кул'ат сыҕып парды» kыіҕалап јадыр.
Кул'аттың сӧнда позраk ат сыk-парды,
аның сӧдӧк kыіҕалады:
«Кул'ат сыk-пас-полҕан
«kанаттыг kус кӓлïп
«позраk адымның пӓлïн урундурҕан,
«анаң пасkа позраk ат сыҕар полҕан.»
Позраk аттың іӓзï kыіҕалады:
«Улуг алып улуг кӱлӱк
«Аk Канның оҕлы Аі Мӓргӓн
«аның сӱмӓзï полды полар.»
Ӓдï сӧлӧндӧ Аі Мӓргӓн
ікï пілӓгïн јыксынып тыр,
ікï ӓдӓгін kызынып тыр,
анаң кӓлïп тудузӱп кӓлдïлӓр,
Кулатаі аңырҕанып кӓлïп
Аі Мӓргӓнгӓ полызып кӓлдï.
Алты јӱс алыппынаң
ікӧлӧң тудӱзӱп пардылар,
кӱн ӓртïб-оk-јадыр,
аі ӓртïб-оk-јадыр,
пір јыл ӓртïп парҕанда
Аі Мӓргӓн мајылып ӧлӱп парды.
Кулатаі наҕысkан јӧрӱп јадыр.
Кылышпынаң кӓссӓ
kылыш тӓгінмін сынып јадыр,

jыдабынаң jашса
jыда тäгінмін сынып jадыр.
Аі Мäргäн сары кӧрзӧ
Аі Мäргäн ӧlӱ̆п kалҕан полды,
анаң аңырҕан полды,
kылыңын сӱ̆ртӱ̆б-алар,
kылышпынаң кäзіп jадыр,
кäзä сāп тастаза
кäзінäң тіріlіп кäl-jадыр.
Ӱ̆ш jылҕа jäт-jӧрӱ̆б-ысты,
анаң пурулӱп кӧрзӧ
пір-дā̈ алып ӧlгӧн jоҕул,
кäскіläп, кäскіläп jӧрӱ̆п
пäш алты jылҕа jäт-кälдï,
пір-дā̈ алып ӧlбӧ̄н полды.
Äдï jӧрӱ̆п тоҕус jылҕа jäтïп парды.
«Мäн ӧlӱ̆п kалҕан ползамдаk!»
Jӧрä jӧрä кӱ̆ңӱ̆ тӱ̆гäндï,
он пір jылҕа сыk-парды,
jӧрӧр jok кӱ̆ңӱ̆ тӱ̆гäн парҕан,
одурӱ̆б-ыза-бäрдï Кулатаі.
Кӱ̆lӱ̆ктäр кälіп jадырлар,
kылышпынаң кäссä
kылыш тäгінäр-jоҕул,
jыдабынаң jашса
jыда ӧтӧр-jоҕул.
Кӧгӧі Каннының äр палҕаңаң
сары kаіс паг āргäп тір,
аны алдырып ал jадырлар,
ӧдӱ̆рӱ̆п тутӱ̆п полбāнда
азаҕын kолын кäстінä тартып
палҕап jадылар Кулатаіды.
Алып кӱ̆lӱ̆ктäр сурӱ̆п jадыр:
«Ӧlӧр ӧlӱ̆мӱ̆ң kаіда полар?»

««Мӓң jӓрімдӓ ak сӱт кӧl пар,
««аның kазында паі сыра пар,
««паі сыраның пазында
««ат пазынҷа алтын кӧ̄к пар,
««кӓм парып пазын тартыб-ысса,
««ол кізі анаң мынӓр кӓlзӓ
««мӓні̆ ол ӧдӱ̆рӓр.»»
Алыптар Кӧгӧі Канҕа кӓlіп
«Каідыг кізіні̆ ызарзың?» тӓп
«kул'аттыг Кулун Таіҷыны ыс!»
««Ызарбын!»» ті̆дір Кӧгӧі Кан.
Кӧгӧі Кан Кулун Таіҷыны сыҕарып:
«Кулатаідың jӓрі̆ндӓ,
«ak сӱт кӧlдӱ̆ң kазында,
«паі сыраның пазында
«ат пазынҷа алтын кӧ̄к пар;
«аны ӧдӱ̆рӓргӓ пар!»
««Парабын»» ті̆дір Кулун Таіҷы.
Кулун kул'атkа ӓзӓр ӓзӓрlӓбӓн,
jабыдаkkа jӧрӱ̆п jадыр,
адына сӓгіріп мӱнӱ̆п jадыр,
kулун kул'ат ӱкӱс ӓті̆п
jӓlҷilӓп парыб-ыза пӓргӓн.
Кулатаідың jӓрі̆нӓ jӓтті̆,
ak jазының ортазында,
ak сӱт кӧlдӱ̆ң kазында,
паі сыраның пазында
ат пазынҷа алтын кӧ̄к одурдӱ̆.
Аны кӧрӱ̆п Кулун Таіҷы
ана іні̆п пара-дыр,
ak сӱт кӧlдӱ̆ң kазына кӓlі̆п
аттаң тӱ̆с jадыр Кулун Таіҷы,
паі сыраҕа кӧрӧ пастыр-одур,
атарҕа тӓмнӓні̆п

ok јацакты сӯрӱ̆п алды,
атпıн токтап
паі сыраның kырıна пар-јадыр,
кäлїп kолбынаң тударҕа;
алтын кӧ̄к тудурбıн-јадыр,
пір äбірä сӱ̆рӱ̆п кälгäн тут-албıн,
азыҕын тајып аңнанып парҕан,
анаң турӱ̆п кäлїп кӧрӱ̆п јадыр.
«Нäмäнäң аңнандым» тäп
аны кӧрӱ̆п јасса кінігä јадыр.
Ол кінігäнї алып кӧрӱ̆п тур:
«Кулатаідың побазы
«Алып Кан тӓн алып полҕан,
«аны Кӧгӧі Кан јäңїп
«аппарыб-ыскан малын äзїн,
«сӱ̆рӱ̆п kацырҕан малынаң
«пір ӱ̆ш пäілїг кӱ̆рäң аскыр kашкан,
«ол аскыр Кулатаіды азрап тыр,
«Кӧгӧі Канның јäрїндä туҕан
«Алып Канның оҕлы Кулун Таіцы полҕан.
«Кулун Таіцы Кулатаідың туңмазы.»
Кулун Таіцы сӧлӧп тӱ̆р:
«Алып Кан побам äргäп тїр,
«Кулатаі kарындазым äргäп тїр.»
Кінігäдäң kарындазын пілгäндä
ak пазынца алтын кӧ̄ктӱ̆ тäгбäдї,
kулун kул'адын пурулӱ̆п оіlады.
«Карындазымны кізі ӧдӱ̆р-јадыр.»
Анаң адына мӱ̆нӱ̆б-алып
нандра ӱ̆кӱ̆с äтїб-ыза-бäрдї
Кӧгӧі Канның јäрїнä кӧрӧ.
Јäткäндä кӧрӱ̆б-ысса
äр палҕацаң сары kаіспынаң
палҕäн kарандазы ӧлӱ̆мгä јäт-парҕан.

Кулун Таіҷы kаісты тартып парды,
ӱзä-тартып тастаб-ыза-бäрдï,
kарындазын ікі kолбынаң тутӱп
кӧдӱртӱп одурт-ала
Кулатаі kараҕы кӧрӧlбӧн-одур.
Кулун Таіҷы kыҥҕалап јадыр
Кӧгӧі Канның kызын Кӧгӧі Пӱрчӱктӱ.
Кулун Таіҷының ӱнӱн äсткäндä
Кӧгӧі Пӱрчӱк кäl-јадыр,
алтын ајакта ас äккälïп
аkсына тутӱп азрап јадыр,
аны јäндä kараҕы кӧрӱб-ысты.
Кулатаіды Кӧгӧі Пӱрчӱк
аk äбïнä аппарды.
Кулун Таіҷы kылыҷын суртӱб-алды
алыптарбынаң кäзïзïгтä,
алыптар парчазы аны абылап јадыр,
Кулун Таіҷы отчылап кäзïп јадыр,
јïпчïläп кäзïп јадыр,
Кулатаідың кäскäн алыптар
сӧнҷа кälïп тірïlïп кälгäн,
Кулун Таіҷы кäскäн нäмä
јäр тірïlбӧн-јадыр,
ӧlгӧнмӧң ӧlӱп јадыр.
Алып тӧрӧн Кулун Таіҷын
kылышkа кäстïрбïн-јадыр,
јыдаҕа јаштырбïн-јадыр,
äзäптäнïп јӧрзӧ
пір јылҕа јäтïп парҕан,
алып кӱlӱктӱ тӱгäдä kырып јадыр,
кäспäннäрï kаҷып сыҕып јадыр,
кäзïlгäнï ӧlӱп kалып јадыр.
Пурулуп кälïп кӧрӱб-ысса
аk јазының ортазында

пір кізі туруп kälä-дір,
аны kөрзö тіріlіп парҕан
Аі Мäргäп полып јадыр.
Анаң kälіп тоҕазып äзäннäзіп јадырлар.
«Каідаң kälгäн кізізің?»
««Мäн Кöгöі Канның јäріндä тöрöн
««Кулатаідың туңмазыбын,
««kулун kул'аттыг Кулун Таіџыбын,
««сäн kämзің?»» тäп јадыр.
«Ak Канның оҕлыбын,
«аҕ-оі аттыг Аі Мäргäнмін,
«Кулатаідың јӱрчӱзӱбӱн.»
Ікölöң алҕа ініп пара-дыр,
kіріп kälзä äбінä
Кöгöі Пӱрчӱк Кулатаіды азрап јадыр,
Кулун Таіџымынаң Аі Мäргäнні
одуртӱп азрап тыр,
ікölöң ас тамакты јіділäр.
Аштāн kарыры тосkанда
Кöгöі Канҕа сыҕып пардылар.
Кулун Таіџы сölöп јадыр:
«Кулатаі kарындазыма
«kызыңпы пäрäбізің?»
Кöгöі Кан: «Пäрäбін» тідір.
«Тоі äтіб-алыс!» тідір.
Кулун Таіџы älін јонын kыіҕылап јадыр,
јоны тоі äтіп јадыр,
малын сӱрӱп kälіп соҕып kälіп,
Кулун Таіџы Аі Мäргäнмінäң
ікізі јöрӱп јіттäрбінäң
тоҕус kӱн јäткäнџä оін äт-јадыр.
Кулатаі араҕа іџіп јадыр,
Кулун Таіџы сölöп јадыр:
«Јäрібіс сӱбӱсkа нанāk!»

Аі Мäргäн сölöп јадыр:
«Алтын Суру пастаҕызы äнäiгä
«мäң јäрiмä паралыс!»
Ӱңölöң ат тäмнäп салды,
ӱңölöң аттыг јöрӱб-ыстылар,
Кöгöi Пӱрчӱк kас полып
јоҕары кöдӱрä уңӱп јадыр,
јäр аразы раk јäргä
раk тā полза јäдiзiп јадыр,
јäр пöзӱгӱ тагга сыҕып кälдiläр,
Аk Каннын јäрiн kарап кöрдӱläр.
Аk Каннын јäрiн кöрзö
јā полып јадыр,
kадарҕан малы орлазып јадыр,
kалык јоны kышkырзып јадыр,
Аі Мäргäн Кулун Таiңы
анаң ӱкӱс äтiб-iскäн,
Кулатаі сōнда аҕарчiн кäl-јадыр,
алтын јашпада аттаң тӱзӱп
алтын kалkы аңыб-ысты,
Аі Арыг äнäјi сыҕыб-ысты.
«Аі Мäргäн палам!» тiдiр,
«јäңäң Алтын Суру
«альшпынаң тудузӱп
«алты кӱнгä јäгiп парды.»
Кулун Таiңы Аі Мäргäнмiнäң
јазыг оiлазып сыҕадыр,
iкi пiläгiн јыkсындылар,
iкi äдäгiн kызындылар,
јäтiп кälзä Алтын Суруну
алты алып абылазып јадыр.
Кулун Таiңы ӱкӱс äтiп
Алтын Суруну јара тартты,
алты алыппынаң тудусту,

Аі Мäргäн jäтĭп кälдĭ,
алты алыптаң ўш алыш
Аі Мäргäн алыш тартты,
äртäн тудўскан ĭргä jäттĭрбĭн
алты алыпты ŏдўрўп тастадылар.
Алтын Суру маілап парҕан
турар кўцў jok одур-jадыр,
ікі kолдаң тудўб-алып
Алтын Сурунў äбĭнä алыш кälдĭläр.
Кулатаі анд'оk одурдў,
араҕа ічкĭläп одур-jадыр,
Кулун Таіцы сölöп jадыр:
«Jä, kарындас, нанāk jäрĭбіскä!»
Кулатаі сölöп jадыр:
«Jä jŏрŏк, алҕан кізĭм!»
Алтын Суру, Кŏгŏі Пўрчўк,
ікŏlöң kас полып уцўп jадырлар,
ікі kарындас атkа мўнўп
jäрläрĭнä jäт-кälдĭläр.
Äбĭн кŏрўб-ысса
алты jäрдäң самактап салҕан,
kара кўрäң аскыр анда кälдĭ,
кістäнĭп äзäннäстĭ.
Äпкä кälĭп jäтсä
jĭргä нäмä jok полды,
Кулун Таіцы тäмнäндĭ,
аңнап kустап jўрўб-ысты.
Äртäн парҕан Кулун Таіцы
ĭрдä аңны kусту артыныш нан-кälдĭ.
Ікі абаkаі кĭрĭб-алыш
äттĭ kоінатыш jадыр,
ол äттĭ jіп jурттап jадыр.
Кара kул'аттыг Кулун Таіцы
Алтын Сурудаң сурўп jадыр.

«Каідаң äнäі алабын?
«kaізы jäрдä jaксы кізі полза сölöп пäр!
«анāр парып kaт аларҕа.»
Алтын Суру сölöп jадыр ана:
«Кӱ̆н сыҕызы jäрдä Кыс Кан пар,
«кӱ̆џӱ̆ң алза аны аларзың.»
Адын äзäрläп jадыр Кулун Таіџы,
Кулатаідың азаҕына пазыр-jадыр,
Алтын Сурунӱ̆ң азаҕына пазыр-jадыр,
сыҕа jöрӱ̆п адына мӱ̆нӱ̆п jадыр,
кӱ̆н сыҕызын кöрö парып jадыр.
Äдı парып jатса улуг таг jадыр,
улуг тагга сыҕып кälіп,
озарын kaрап кöрӱ̆п jадыр,
ыџаібаҕан улуг äл jадыр,
кöрӱ̆п турза äзік алында
алтын jашпада аҕ-оі ат
палҕап салҕап турӱ̆п jадыр.
Кадарҕан малын kaлыk jоныn
öтӱ̆п алтын jашпаҕа jäт-кäldı,
äптäң jазаг кöрбöс jаізаң äр
сыҕып кälіп äзäн мäнді тäп jадыр,
кıріп кälіп одуртӱ̆п jадыр,
ас тамаk турҕузӱ̆п jадыр,
Кулун Таіџы алып jіб-одур.
Тоskaнда араҕа алдырып
äр кізі kостı одур-салҕан,
ікі алып іџіп jадырлар,
āрлазызып сılазыб-одурлар.
Ол кізі сölöп jадыр:
«Кулун Таіџы Кыс Канҕа парзаң
«jäрıндä kaлҕан Кулатаіды
«ноҕа пıргä албāзың?
«тӱ̆гӱ̆läр kaны jok Кулатаі,

«ӱзӱläр тыны jok Кулатаі,
«сäнї ӧдӱрäргä пäрбäiцїк,
«ӧlӱп kаларзың аднаkы наҕысkан.»
Араҕа іцїп Кулун Таіцы сур-jадыр.
«Адың солаң кäм̆ полар?»
««Аҕ-оі аттыг Алып Картыҕабын.»»
«Мäнїңбїнäң пїргä парҕаібынаң,
«ӧlӱп kалар полбāk!
«ӧlзӧ ӧlгӧiбӱс парып кӧрӧ̄k!»
Алып Картыҕа äзірік полды.
«Парза парїмдā» тäп сыk-парды.
Ікі алып тäмнäнїп сыҕып
ікӧ̄lӧң пірдä парып jадырлар.
Äргі jыл äртїп jадыр,
нā jыл кірїп jадыр,
улуг тагга сыҕып jадыр,
ak талаі ak-jадыр,
ak тасkылдың алтында
Кыс Kанның jäрї jадыр.
Алыбы кӱlӱгӱ кӧп jадыр.
Алып Картыҕа сӧlӧп jадыр:
«Нанāлбас кӱн полар,
«мына кіргäнцä аіланып нанāл!»
««Тың коруҕӱп турҕан ползаң
««сäн нан, Алып Картыҕа
««Кыс Канны албāнца салбаспын.»»
«Сäн нанмазаң мäн-дā нанмаспын,
«ӧlзӧбӱс сӧ̄гӱбӱс пір тагца ползын!
«акса kаныбыс пір јулца ползын!»
Кыс Канның jäрїнä інїп jӧрдӱläр.
Ат кӧдӱрбäс алтон алып
kыiҕылазып jадылар,
jäр кӧдӱрбäс jäттон алып
kыiҕылазып jадылар.

Аттаӊ ікі алып тӳзӳп јадыр,
kылышпынаӊ кäзізiггä тäмнäн-јадыр,
äртäн кäзiскäн алыптар
iргä јäтiп јадырлар,
кöп алыпты аӊдарып јадырлар,
ӳҷӳнҷi кӳнгä сыӷыб-оk јадырлар,
Алып Картыӷа маілып јöрö-барды,
тöртӳнҷӳ кӳнгä јäткäндä
Алып Картыӷаны öдӳрӳп тастадылар.
Кулун Таіҷы наӷысkан јада kалды,
тöлö нäлä јāлазып јадырлар,
јäттi кӳнгä јäткäндä
Кулун Таiҷыны kылышпынаӊ кäссä
kылыш одулӳп јадыр.
Јыдамынаӊ јашса
јыда сынып јадыр.
Тоӷус кӳнгä äдi јäдä-кäлдi,
кöп алып öдӳрӳп тастāн
Кулун Таiҷының кӳҷӳ тӳгäндi.
Кыс Кан позы тäмнäн-јадыр,
аiҷылап јарып кäлä-дiр,
Кулун Таiҷының сырајына тӳкӳрӳп
пälдäӊ тудӳзӳп јадылар.
Алты кӳннӳ азра
алызып полбiн-јадылар,
јäттi кӳнгä јäтрä
јäӊiзiп полбiн-јадылар.
Јалāш kысјаk пала кäлдi,
«Кулатаі побалыгбын» тiдiр,
«Алтын Суру iҷäliгбiн,
«сäнi сӳрӳзӳп кälдiм,
«Кыс Канны öдӳрбä!
«алар кiзi паза табылбас.»
Кулун Таiҷы «Тоktаk!» тiдiр,

«алыбын алыпсың Кыс Кан
«мäнï ӧдӳрӳп полбассың.»
Äрік jok кӳндä Кыс Кан сӧлӧп jадыр:
«Кадарҕан малымны kаӌырып пар!
«албатты jонымны сӳрӳп пар!
«аксына ас äтäрбiн,
«äңнiнä кäп тiгäрбiн.»
Äріктïг Кыс Кан
äрік jok кӳндä äргä пар-jадыр.
Кулун Таiӌы äмдï кälіп
kадарҕан малды kаӌыр-jадыр,
албатты jоны сӳрӳп jадыр,
jолҕа сыҕарып jадыр.
Кыс Кан аҕ-оi атка мӳнӳп jадыр,
анаң кälіп кӧӌӳр-сык-jӧр-jадылар.
Кадарҕан малыбынаң jӧрӧргä
аҕрыс полды Кулун Таiӌā,
сӧlӧп jадыр jонына:
«Адымның iзiбiнäң парарзāр.»
Анаң кälіп jӧрӳб-ыза-бäрдï,
Алып Картыҕаның jäрiнä jäттï,
Алып Картыҕаның абакаjы сыктап тыр.
«Алып Картыҕа алҕан кiзi
«но ӧlӳп kалды?» тäдiр,
«адаiдың kустӳң jäмiзï полып
«jадып kалды алҕаным.»
Кулун Таiӌы сӧlӧп jадыр:
«Арҕаң сӳмäң пар полза
«тiргiзiп кäl алҕаңны
«аiланып нанып парзаң
«тiргiзiп кälзäң äрiңнï
«мäң jäрiмгä парзын!
«jалы jӧн ат пäрäрбiн,
«jаҕазы jaксы кäп пäрäрбiн.»

Анаң кälіп парып сыктылар,
jäрінä сўна jäдізіп кälзä
алып Кулатаі аңны кустў
артынып кälіп jадыр.
Кадарҕан малы jok,
аң äдібінäң тоі äдіп jадыр,
ўрбä аспа полҕанда
Кыс Канның kадарҕан малы
албатты jоны jäтіп jадыр.
Ak jазы толдра маллыг jöр-jадыр,
ak талаідың kазында
толдра äl jурттап jадыр.
Кулатаідың kысjаҕы öзўп jадыр,
Кулун Таіцыны сöктöп
кўlўк полып jадыр.
Кулун Таіцы сölöп jадыр:
«Кöгöі Кан kудам
«kадарҕан малымны kацырып парҕан,
«ана парып побамның малын
«kацырып кälіггä jöрбўн.»
Кöгöі Пўрчўк сölöп jадыр:
«Побам кöріп парҕан
«малын jонын сўрўп кäl!
«побамны іцäмні öдўрбä!
«тіріг akkäl, Кулун Таіцы!»
Кулун кул'атты äзäрläді,
анаң кälіп jöрўб-ыза-бäрді.
Кöгöі Канның jäрінä jäтіп jадыр,
алтын jашпā кälіп тўзўп jадыр,
Кулун Таіцы äпкä кір-кälді,
Кöгöі Кан ас тамаk турҕузўп jадыр.
Кулун Таіцы сölöп jадыр:
«Äргі пурунҕў Алып Кан побамның
«kадарҕан малын jарып пäр!

«албатты јоныш јарыб-оk пäр!
«аны јарбазаң, пӓрбӓзӓң
«тас оҷіңны талірбын.»
««Кӓріп парҕан абыскабын
««парчазын kаҷырып пар!
««мӓні ӧдӱ̆рбӓ! тірі̆г аппар!»»
Кӧгӧі Кан позы тӓмнӓнді̆,
кӧк пор'адын ӓзӓрlӓді̆,
анаң кӓlі̆п јӧрӱ̆п сыktылар;
Кӧгӧі Кан абыскa
позының малын позы пастап јадыр,
позының ӓlі̆н позы пастап јадыр,
Кулатаідың јӓрі̆нӓ јӓті̆п јадыр,
малды малҕа kозып јадыр,
ӓlді ӓlгӓ kозып јадыр,
Кӧгӧі Кан ӓбі̆н ӓті̆б-алып
кӱ̆зӓ̄зі̆ні̆ң kырі̄нда јурттап јадыр.
Пу kаразын kон-јадыр,
ӓртӓн kаідаң kаідаң
ат тігірті̆ ӓсті̄lді̆,
таскары пір ат јӓт-кӓlді̆,
Алтын Сурунӱ̆ң туңмазы.
Кулатаідың јӱ̆рчӓзі̆,
Аі Мӓргӓн ӓпкӓ кірі̆п кӓlді̆.
Кулун Таіҷы kолынаң kā̄п
akкӓlі̆п одуртӱ̆п јадыр,
ас тамаk турҕус-јадыр,
ас тамаk јіп одурдӱ̆лар.
«Кулун Таіҷы суадым!» тідір,
«Арбыс Кап раk јӓрдӓ јурттап јадыр,
«аның kызы Аk Кыјал Арыг пар,
«аны аларҕа парҕабын.
«Алыбы кӱ̆lӱ̆гӱ̆ ана кӧп
«јӓр кӱ̆ҷӱ̆м албаска полҕан,

«анаң kаҷып сыҕып кäлдім,
««Кулун Таіҷы мäнĭңмĭнäң парҕаібынаң!»
««Парарбын»» тĭдĭр Кулун Таіҷы,
««öлзöм öлӳп kалҕаібын,
««парарбын сäнĭңмĭнäң.»»
Ӳш kонҕанда парарҕа тäмнäн-јадыр,
Кулун Таіҷы адын.äзäрläдĭ,
аттарына мӳнӳп алдылар.
Аі Мäргäнмĭнäң ікōлöң пардылар,
јäр аразы рак јäр äргäп тĭр,
ӳш äрігіп ӳш тӳлӳп пардылар,
ыңаібаҕан улуг ak јазы јадыр,
аның озарында алты кӳннӳк јäрдä
јäр пöзӳгӳ kара таг јадыр.
Анаң кäліп ӳкӳс äтіп
ak јазыны тобырып,
kара тагга сыҕып кäлдĭлäр.
Кара тагдың озарында
Арбыс Канның јäрĭ јадыр,
кöк талаідың kазында јадыр,
ат кöдӳрбäс алтон алыбы пар,
јäр кöдӳрбäс јäттон алыбы пар,
кöрӳп ана інĭзä пäрдĭлäр.
Āлҕа кірбĭн-ok тäмнäп
јаҷаkпынаң атып јадырлар,
kара тагдың ортазына јäт-кäліп,
ak јазā тӳзӳп јадырлар.
Удур атыб-ok јада-пардылар,
ат кöдӳрбäс алтон алыпka јäткäнҷä.
јäр кöдӳрбäс јäттон алыпka јäткäнҷä.
тӳгäдä атып аңдарып јадырлар.
Арбыс Кан кäлä kыпҕалап јадыр:
«Кулун kул'аттыг Кулун Таіҷы
«пу āлҕа кäлдĭ полбаза!

«Кулун Таіҷы jäткäн полза
«сіläр аны атпас,
«аның тӧгӱläр каны joҕул,
«аның ӱзӱläр тыны joҕул,
«пісті ӧдӱрӱп парар.»
Арбыс Кан алыптарды токтатты,
ікōlӧң jазаг jӧрӱб-ыза пäрді.
Кулун кул'ат, аҕ-оі ат
алардың сӧбынаң кälä-дір,
алтын jашпā jäтіп
аттарын палҕадылар.
Арбыс Кан удур сыҕып кälді,
äбінä кыҕырыш кіріп jадыр,
ас тамак jіп jадырлар,
араҕа аккäliб-іштіläр.
Анҷа ішкäннä
Кулатаі jäтіп кäl-jадыр,
Арбыс Кан удур сыҕып jадыр,
äзäннäзіп jадыр, мäндіläзіп jадыр,
оң колдаң тутӱп äпкä кіріп парды,
тӧргӧ кäliп одуртӱп jадыр,
ас тамак турҕузӱп jадыр,
Кулатаі jіп одур-jадыр,
ӱш алып ӱрӱнӱп jадыр.
Арбыс Кан кызын пäр-jадыр,
ӱш алып аттарын тäмнäніп,
Ак Кыjал Арыг абакаібынаң
äпкä нанарҕа тäмнäн jадыр.
Аі Мäргäн абакаjын алып
äбінä äмді наныб-ыза-бäрді.
Кулун Таіҷы Кулатаібынаң
äбінä-ок наныб-ыза-бäрдіläр.
Кулатаідың jäрінä
jäтіп кälді ікі алып.

Кадарҕан малҕа от јäтпīн-јадыр,
албатты јонҕа јурт јäтпīн-јадыр,
Кулатаі äмді јурттап јадыр,
аңнап kустап пара јоҕул
араҕыбынаң-ла јöрӱп јадыр.
Кулун kул'аттыг Кулун Таіӌы `
таіҕазына сыk-пар-јадыр,
аң атып јадыр,
kус атып јадыр,
äдї akkäliп äлї јоны азрап јадыр.
Јурттап јада-пардылар.

XXII. Таска Мāттыр.

Тарыплыг Тар Пäг јурттап јадыр, Кара Ӱс kапында јурттап јадыр, ӌäнäмӌä kалыkтыг јурттап јадыр. Ӱш јылдың пажында Тар Пäг Моңул Канҕа албан аппар-тыр. Тарышлыг Тар Пäгнің палазы јоҕул, палазы јok полҕанда кіжідäң пір ōл азрап тыр, Ӱӌäң тāн оҕлын азрап тыр. Пір кӱн Тарышлыг Тар Пäг Ӱӌäңбілäң албан аппарарҕа Моңул Канҕа пар-турӱлар. Он ікі јаізаң кіжінї алдылар, ӱӌ јыл аң тäрäзін ала јöрӱп, он ікі кӱң пардылар, парып, парып он ікі кӱн парҕанда Моңул Каның јуртӱна јäттрä пірлä кӱн kалды Ол јäрдä kонҕанда оҕлы Ӱӌäң агрыб-ыстым тīдї. Тар Пäг сōлöдӱ: «Ä, оҕлым, агрызаң-дā јöрōk, пірлä кӱндä Моңул Канҕа јäдäрбīс» тīдї. Атты тӱгäдä äзäрläдї, атka мӱнäргä јöрöрlöр, Ӱӌäң оҕлы сōлöдӱ: «Јä, пабам, мāн атka öзӱм мӱнälбäссім, сäн пу јäргä јатсаң ӱстӱңä мāн пассам јakшы полар.» Пабазы кäliп јат-kалды, оглы аның ӱстӱнä мӱндӱ, пабазының ӱстӱнä пазып, азаkпылаң пабазынын јарыны тäптї, öдӱктӱң тäмірї пазылды, тамҕа полып пазыл парды. Пабазы сōлöдӱ:

«Ӓ, палам, ноҕа jарныма пастың, öдӱгӱң тäмiрlïг пол-тыр», пабазы турдӱ, оҕлы атkа мӱндӱ, jöрölӱш тäп атkа мӱндӱ. Jöрӱп цыҕып ыстылар.

Ірга Моңул Kанның jäрiнä jäттïlär, туразын кöрдӱlär, ӓлҕа кiрбäдïlär, ӓлдың таштында kондылар, от салып аш äттiрïбысты, äттï цыkарып азрап турдӱлар, ажанып тостылар, jaкшы ӓлдың кiжilär jадыҕан kактырдылар, кöгlöп турдӱлар, пӓгlär тыңнап одурдӱлар. «Орта тӱнгä jäдiп узалыш!» тäдïlär.

Ӓртäн таң jарып тыр ускунӱп кäldïlär, турӱп сӓгiрiп от салдылар, от jaкшы кöiгöндö турӱп кäldïlär. Тар Пäг öзӱ турӱп кäldï, от kырыҕына кäliп jылып тур. Ӱцäң Пäг палам, тур!» тäдï. Ӱцäң Пäг турӱп кäldï, öдӱгӱн тонын аkкäl-пäр-тïр, тонлан-тур, кäзiрiп тур. Цаi турҕустӱлар, цаi iц-кäндä пабазы jöктап тур: «Тöрт ат аkкäliңäр! пiс Моңул Kанҕа паралыш!» Kӱмӱш äзäрläriн урдӱлар, торҕа kамҕы кäптäрiн кäстïlär, iкi jaкшы jaiзаңдар алдылар, тöрт ат мӱнӱп пардылар. Kанның äжiгïнiң алына кäliп аттарынаң тӱштӱlär, аттарын цацпаҕына паҕлап салдылар, тäргiдäгï тӱlкӱ аң тäрäзiн цäцiб-алып äпкä аkкäldïlär, äжiк аңып пазырдылар. «Турӱш!» тäндä турдӱлар.

Моңул Kан сурӱп тур: «Албан аkкäldïңäрбä?» тäдï. ««Албан jäттiрдïбiс!»» тäдïlär. Олҕы Ӱцäң пабазының алына тур-кäldï. Kан сурӱп тур: «Пу kаiдï кiжi сäнiң алыңда турдӱ?» Тар Пäг аiгты: «Пу мäнiң оҕлым!» тäдï. ««Jok!»» тäдï», сäнiң оҕлың мäн äмäс, сäн мäнiң пiлдiмзiн, пäг äмдi мäнмiн» тäдï, ««iкi jарыныңа пäцäт салҕам, jалаштап салып кöр!»» Моңул Kан сölöп тур: «Jaлӓштап кöрӱш!»

Торҕа kаладын суртӱб-алдылар, кӱнäгiн сӱртӱб-алдылар, кöрзö jарында пäцäт салҕан. «Jä» тäдï «пäцäттï кöрдӱңмä? пу мäнiң пiлдiм, jарынында пäцäт салҕам.» Моңул Kан сölöдӱ: «Ӱцäң Пäг, сäн пäг полдың.»

Пабазын ташkары цыҕардылар. Ӱцäң Пäг анда kалды, арацан kорацан iцiр-тур, аш субылаң азрап тур, ӱц кӱн аның былаң пiргä iштïlär.

Ӱцäң Пäг тур-кäldï. «Kанназа kаным» тïдiр «пäгlӓзä пäгiм»

тӀдӀр, тар-дā полза jäрӀм пар, таіс тā полза сӯм пар, мāнӀ äмді jандра пожыт, мäнің мында он ікі jаізаң парым пар.» Моңул Кан сӧ̄lӧдӱ̄: «Албан jакшы jäттӀрдің, тӯlгӯнӯң jакшызың аккäl-дің, албаӻаның каразын аккälдің, äмді jанӻын! ӯц jыл пажында паз'аккäl!»

Анаң кälіп кол тудужӯп, äңнібӀläң аппактажып, окшаны-жып jарылыш турдӯлар. Анаң Ӯцäң Пäг цык-кälдӀ. Моңул Кан сӧ̄lӧп тур: «Мунӯ он ікі кіжі jаткан jäрӀнä аппар салыңар!» тäдӀ. Аппарыб-ысты ікі jаізаң, он ікі кіжі jаткан jäрӀнä jäттӀ. «Jаізаңнар, аттарынаңарны аккäl! тäмнäш jӧрӧlӯш!» тäдӀ.

Пабазы сӧ̄lӧп jадыр: «Сāнің пу аӻылың пілгäн ползам сāнӀ äптäң аккälбäс äдӀм. Мäн кāріп парӻан, сäн äдӀ äтпāндā ползаң сāн пäг ок полар äдің, уjатка аккälдің мäні, jарынымның орта-зында пäцäт салдың.»

Ӯцäң jӧ̄ктажар jоӻул. Jаізаңнар атын аккälіп äзäрlӓп тäм-нäш-тастадылар, анаң jӧрӯгä атка мӯн-таштадылар, jäрӀ сӯна jандра jӧрӯб-ыстылар. Jолда кона тӯстӯlӓр, кӀк нäмä кӧрзӧ ат-турӯлар, пулан нäмä кӧрзӧ ат-турӯлар, он ікі кӯндä jäрӀнä jäт-кälдӀlӓр. Араӷан кораӷан пälӓн турӯп jадыр.

Ӯцäң сӧ̄lӧп jадыр: «Мāн äмді пäг полдым, Тар Пäг мäң піl-дӀм полды!» Jаізаңнары äбӀнä кыӻырдылар, äптің кіжіlӓрӀ кälдӀ-lӓр, араӷан кораӷан аккälдӀlӓр. Араӷан кораӷан іштӀlӓр.

Пабазын äбӀнä кыӻырбады. Таң jарāнӷа анда ырлашты-лар, кӯн сыкканӷа кӧгlӧш-jадырлар. Таң jарāнда jаізаңнар jан jӧрӯб-ыстылар, Ӯцäң Пäг кӧбӧн тӧжӧгӯн тӧжӧндӯ, кыш jӧрӻа-нын jабыныл jадыб-ысты. Ӏр полӻанӷа jадып узуб-ысты, Ӏргä ускун кälдӀ Ӯцäң Пäг, ташкар цыӻар парыб-ысты, āлы улузӯн кӧрӯп jадыр, äбӀнä кіріп кälдӀ, äнäjінä сӧ̄lӧб-ысты: «Араӷан ко-раӷан калӻанба?» ««Алты торсук пар»» тäдӀ. Пір jаізаңны кы-ӻырды: «Āлда нäнӷä пар кіжінӀ тӯгäдä кыӻырыб-ал!» Парцан jыӻылыжып jäттӀlӓр, äжік аӷып пазырып кälдіlӓр. «Канназа ка-ныңар мäнмӀн; пäгlӓзä пäгӀңäр мäнмӀн, мäн äмді Ӯцäң Пäг пол-дым.» Камышшылап älгälіш турдӯлар, каішшылап толӻалып тур-дӯлар, пазырып турдӯлар канӻа. Ӯцäң пäгlӓргä jакāн пäрдӀ:

«Мäн сӧзӳмнӳ тыңнаш! нā пäг мäн полдым!» Пäгlāр: «Аш тäр-бiс» тäдï. Ӳцäң сōlӧдӳ: «Мал мäң кӧп мында, kызыр iнäктäрiмнï аkkälïңäр, ташkары kаӻыңар соӻыңар jырӻап турӳш! арацан kорацан iцïш!» Мал сӳрӳп кäldïlāр, он iнäк kактылар, сојып тура-бардылар, он улуг kазанӻа от салды, äт kаiнат-салдылар, äт ōктап кäскiläдïläр. Äнäiläргä ӳц казан аппардылар, jïт ōлларӻа ӳц kазан аппардылар, кāрi абышkаларӻа тӧрт kазан аппардылар. Парцала jïп тура пардылар, Ӳцäң Пäг пас-jӧрӳп парды; ырла-жыңар, кӧгlӧжӳңäр!» тäдï. Алар ырлажып кӧгlӧш-турдӳлар. Ӳцäң Пäгнï маkтап турӳлар.

Ӳцäң Пäг äмдi сōlӧдӳ: «Азрадым сlāрнï, jырӻаттым сlāрнï, äмдi тараш äбïңäргä, мäң сӧзӳмнӳ тыңнап jадыш!» Пäгlāр ту-рӳп кäldïlāр, kамышшылап äгiläжïп, kаiшшылап толӻалажып па-зырып äптäрïнä jан-jӧрӳб-ыстылар. Ӳцäң Пäг äбрä äбïнä кïрïп jӧрӳб-ысты. «Jä, äнäjïм, арткан арацан пар полза пäр мā, мäч iшкäi jӧрбӳн!» тäдï. Äнäi пiр ала торсуk кӧдӳр алып остолдың ӳстӳнä аkkäl-салды, арацаны улуг цар'аjаkkа урӳп салды. Iцïб ысты, тазанап jӧрӳб-ысты, пыктын таjалып jӧрӳб-ысты; паза пiр цара аjаk iцïп тур, паза тазанап jӧрӳб-ысты, ырланып кӧгlӧ-нӳп jӧрӳп тӳр. Ӳцӳнцӳзӳн цар'аjаkтï iшкäндä улуг äзiрдï, Ӳцäң Пäг, улуг ырлāды, улуг кӧгlӧдӳ. «Ала торсуkтӳ ам ал-сал! анаң артыk iцпäссïм!» тäдï. Äнäi ала торсуkтӳ сал-салды. «Äмдi äнäi jадып узāk!» Кӧбӧн тӧжӧkтӳ тӧжӧттӳ, kыш jōрӻан jабынышты, kуцаkтажып jадыб-ыстылар.

Таң атkанца узу-jадырлар, кӳн цыkkанца узу-jадырлар. Таң атып кäldï, кӳн kараӻы цыk-кäldï, äнäi ускун-кäldï, äнäi цiмäкцi-нäргä аiтты: «Iнäк саӻыңар.» Цiмäкцiнäр цаiканы алдылар, таш-kары цыӻып кäldïlāр, алтон iнäктï сагдылар. Äнäiнiң сōда Ӳцäң Пäг ускунӳп кäiрiлiп цӧiлӳп jадыр, улуг äзäп jадыр; äнäi: «Алӻа-ным, сäн тур!» тäдï. Тура пас-кäldï Ӳцäң Пäг, таскары цыӻа пас-кäldï, jоның kалыӻын кӧрӳп, äбïнä jандра кiрä-пас-jӧрӳб-ысты. Цаi iцïп jадырлар. Ӳцäң Пäг jōктады: «Kалыk улузӳмда алыбым кӳlӳгӳп парба?» Улузӳ jыӻылды. Улус аiтты: «Kан jурттāн jä-рïндä алып kаiдI jok полцаң!» Пiр алып цыӻа пас-кäldï: «Адың

солаң но полған?» ««Кара Маттыр полғаңмын, кара пор'аттыг Кара Маттыр.»» «Сӓн Маттыр адыгцы ползаң аңнап kуштап сыҕалыш.»

Тӯгӓдӓ нӓнцӓ пар улус алында тӯгӓдӓ јыгдылар, kыстар јыг-оk-турдӯлар, јіттӓр јыг-оk-турдӯлар, Цалбат јазыҕа пардылар, kік аткылірҕа пардылар. Цалбат јазызына kӓlгӓндӓ ӓзӓбі-јоk kік полҕан, аны парца kалык ӓбіріп тур, он кіктӓр аларның орта пі-ріндӓ полыб-ыстылар. Кара аттыг Кара Маттыр ат-тур, аткылі аткылі kӓlгӓндӓ тӯгӓдӓ kыра атып таштады. Ӱцӓң Пӓг Кара Маттырны мактап тур. «Алыбым kӯlӱгӱм пар-оk-јадыр.» Аңны kуштӯ сојып сызыр-турдӯлар, атка мӱнӱп јӱктӓб-ыза пӓрдіlӓр; аттың пӓlін kаңаітып, аттың аксын аңаітып јандра kӓlіп јадыр-лар. Ӱцӓң Пӓг Кара Маттырбылаң kаткырыжып kожаңнажып індрӓ пастыр-тӱжӱб-одурлар. Алҕа јӓт-kӓlдіlӓр, Ӱцӓң Пӓгнің ӓбінің ӓжігінің алына аңны kуштӯ akkӓlіп, ӓжіктің алына тӱ-жӱр тастадылар. Ӱцӓң Пӓг Кара Маттырҕа сӧlӧп тур: «Кан ја-рымы ма пӓргіl! kан јарымы kалык улуска ӱlӓп пӓр! алар јізін! јырҕап јазын!» Кара Маттыр ӱlӓді, kалык улуска ӱlӓп пӓрді, kалык улус ӓп саіҕа akkӓlді, akkӓlіп kалык улус јырҕап јадыр. Калык улус сӧlӧп тӱр: «Ӱцӓң Пӓг піскӓ јаксы пӓг полар-јӧр, піскӓ аңны kуштӯ тӓкші ӱlӓп пӓрді, пӓгібіс kаныбыс јакшы по-лар-јат.» Кара Маттыр Ӱцӓң Пӓг ікізі іціш тура пардылар. Ӱцӓң Пӓг сӧlӧп тур: «Кара Маттыр, алыбым kӱlӱгӱм, пір ӓптӓ мӓнің білӓң јурттаҕыл! мӓн нӓмӓ јізӓм, сӓн аны-оk јіп јаткыл! kӓптің јакшызын kӓс-јаткыл! кадарҕан малымны кӧр-јаткыл! kалык јонымны ӓбір јаткыл! Јылҕызы јоk кіжігӓ јылҕы тут-пӓр-јаткыл! тоны јоk кіжігӓ тоны kӓзір-пӓр-јаткыл! аш јоk кіжігӓ kызыр інӓктӓң пӓр-јаткыл! пістің kалыҕыбыс јоныбыста аштаң јаткан кізі јоk ползын! јазаг парҕан кіжі јоk ползын! јалаң тур-ҕан кіжі јоk ползын!»

Кара Маттыр цыҕыб-ысты, kара пор'атты ӓзӓрlӓб-ысты, алтаныпмӱнӱп таштады, пастыр цыҕыб-ысты, kадарҕан малын kӓрі kалык јонын арҕалі пастыр цык-јӧрӱб-ысты. Малын кӧрӱп санын ал-јӧрӱп јадыр; јандра пас-тыр тӱжӱб-одур, kалык јо-

нына кыiҕа салды: «Ады јоктар ат тутӳп мӳнӳш! ажы јоктар кызыр інäктäң соҕыш! тоны јоктар јалäц јöрбöш! тон алып кäс јöрӳңäр!»

Калык јоны сölöп јадыр: «Пäгібіс каныбыс Ӳцäң Пäг јакшы пол-тыр!» ӳрӳнӳш-јадылар, макташ-јадылар: «Аксыбыска аштатпас-јадыр, äңнібіскä јудатпас-јадыр, јазаг јöргöнӳбӳстӳ ат мӳндӳрдӳ, јалäцыбысты тон кäзірді.»

Кара Мäттыр Ӳцäң Пäггä кäl-јадыр, нäмä äткäнін тӳгäдä сölöп јадыр. Ӳцäң Пäг аны мактап јадыр, алҕаны улуг істälні аккälді, улуг ајакты турҕус-јады, аштың јаксызын аккälіп, арацан, корацан аккälіп тут-јадыр. «Канназа каным, пäгläзä пäгім, сäн паштап іц!» тäді, «сäннäң пуруи іцäргä јарабас мā!»

Ӳцäң Пäг іціб-ысты, аннаң Кара Мäттырҕа аккälді, тутканда Кара Мäттыр іціб-ысты. Аштың јакшызын іціп, сунӳң јакшызын іціп, јöктың јакшызын јöктажып каткырыжып јырҕажып одурдӳлар, улуг äзіріп пардылар. Ірдä алып кӳlӳк јадышты јадыжып узӳб-ыстылар.

Арыг таң атыш јарып јатты, Ӳцäң Пäгнің äнäjі турӳп кälді. «Алҕаным јабажым тур!» тäді. Ӳцäң Пäг улуг кäйрilіп, улуг цöilӳп јадыр, äзäп ускунӳп тура пас-кälді. Кара Мäттыр, алыбым кӳlӳгӳм, тур!» тäді, Кара Мäттырын ускурдӳ.

«Јä, Кара Мäттыр, паза аңнап куштап парабыс!» тäп калык улус јыҕылыш кälді. Аттарын тӳгäдä тäмнäп јадыр.

Калык јонында пір ōлак тöрölӳ, кāрі абышкадаң, кāрі äнäiдäң; абышка алтонҕа јäткäн, äнäi алтонҕа јäткäн; пір конза пір јаштыг полды, ікі конза ікі јаштыг полды. Ӳц конза ӳц јаштыг полды. Пабазына сölöп јадыр: «Талдаң мā ја äт! табылҕадаң соҕан äт, оiның кушкацаҕын оiҕа тӳжӳр адарым, кырның кушкацаҕын кырҕа тӳжӳр адарым, адымны адап пäріш! кіжі сураза нäмä сölім?» Пабазы адын адап пäрді: «Кāрі тушта тöрöн Таска Мäттыр ползын! кӳlӳккä јäңдірбä, алыпка алдырба!» Пабазы талдаң ја äт пäрді, табылҕадаң соҕан äт-пäрді. Таска Мäттыр јазын соҕанын алды, äптäң сыҕа пас-јöрӳб-ысты. «Āлläнда āлың

ползын, јолланда јолың ползын! аңны куштў карап јӧр! табылӷа тӧзўндӓ кан ӓт-јӧргўl! карӷана тӧзўндӓ јін ӓт-јӧргўl!»

Таска Мāттыр парыб-ыскан, аңны куштў ат-јадыр, аңны куштў ӓңнӓніп јаныл јадыр, пабазының ӓбінӓ кір-кӓlдi, аңны куштў таштаб-ысты, іӌӓзi пабазы ўрўн тўр. «Јалӷыс палабыс пістi азрi-одур» аңның ӓдін каіпатып јіп јадырлар.

Ікінӌi кўндӓ таң атканда ташкары кіжі кыіӷылап јадыр: «Калык улузўн сўрӧ пардi, Ӳӌӓң Пӓг аңнап куштап јӧрўб-ысты. Таска Мāттыр «Мӓндӓ парімін» тӓдір, «тал полза јам пар, табылӷа полза соӷаным пар.» Ōлак алар сōнӌа тӓбініб-одур, калык јонына кір-кӓlдi, аларбылаң аралажып јӧрўб-ысты. Цалбат јазызына јӓзызына јӓттi; калык ӓбіріп кӓlдiлӓр; Кара Мāттыр Ӳӌӓң Пӓг ікізi аңны куштў аткылады, пір јалӷыс ӓlі јат-калды, ушкан кушшылап оілап јӓр-јадыр. Кара Мāттыр ат полбін-јадыр. Таска Мāттыр оңдаілап јадыр адарӷа, ӓlіктi кӧстӧп јӧр-јадыр. Атты ӓмдi Таска Мāттыр, ӓlіктi колтуктаң кірӓ атыб-ысты, Кара Мāттырды тӧштӧң кірӓ атыб-ысты, кік аңнан-јӧрўб-ыст'ок. Кара Мāттыр аңнан'ок-јӧрўб-ысты, пір окта ікізін јыг-ат-таштады. Ӳӌӓң Пӓг кыіӷа салыб-ысты: «Кара Мāттырны каідыг кіжі ат-таштады?» Калык јон кыіӷа салыжыб-ысты: «Тігі ōлак јыг-ат-таштады, кіктi атыб-ысты, Кара Мāттырны атыб-ок таштады.»

Ӳӌӓң Пӓг кыіӷа салыб-ысты: «Пу ōлакты аккӓlіш табрак!» Ōлак кӓlдi. «Сӓн Кара Мāттырны ат таштāн?» ««Аны мӓн ӧнӧттін, атпӓң мӓн кіктi атканым. Ол кіктi атканда соӷан Кара Мāттырды атты »» «Сӓн каідаң кӓlгӓн ōлак полӌаңзың? каідыг јӓргӓ тӧрōн ōлаксың?» ««Мӓн сӓң-ок ӓlіңдӓ јонында тӧрӧн, адым Таска Мāттыр тāн, канназа каным, пӓгlӓзӓ пӓгім, мā тарынбаӷын, мӓн порулўг ӓмӓс.»» «Кара Мāттырдың орына сӓнi алып јӧр-кӧрімін, сӓн јарабазаң сӓң пажыңны кӓзӓрім, мӓң алыбым кўlўгўмнў ат-таштадым.»

Анаң јан кӓlдiлӓр ӓптӓрінӓ, аңны куштў аккӓlіп тўжўр-јадылар, кан јарымны јонӷа пӓр-јадыр; Таска Мāттыр сōlӧп тур: «Пабам алтонӷа јӓткӓн, іӌӓм алтонӷа јӓткӓн, кӓм ӓмдi аны азрi?»

«Іḉäң пабам аштабас, сӓн мӓндӓ јакшы јӧрзӓң, сӓн алып кӳлӳк ползаң, іḉӓңні пабаңны мынар акkӓlӓрбіс, піс нӓмӓ јізӓбіс, алар аны ok јіp, піс нӓмӓ кӓссӓбіс, алар аны ok kӓзӓр, сӓн ӓмді Кара Мāттырдың адын, kара пор'атты мӳнӳп јӧр! сӓң адың кіḉіг, сӓні алып јӧрōlбӓс; ӳц јашка сӓн јӓссӓң кызыл kōр атkа мӳнӓрзің.»

Јалҕыскан Таска Мāттыр аңнап kуштап јӧрӳб-ысты; ушkан kустӳ уḉӳкта ат парады, јӳгӳргӓн аңны јӳгӳрттӓ ат парады, аңны kустӳ kырып јӧрӳб-ысты, kара пор'аттың пӓlін kаḉаітып kара пор'аттың аксын аḉаітып јӳктӓн-алып јаныб-одур.

Āлҕа kаҕыртkа јӓт-kӓlді, Ӳḉӓң Пӓгнің ӓжігінің алына тӳшkӓlді Таска Мāттыр, аңның сӓмізін Ӳḉӓң Пӓггӓ акkірді, салјадыр ӓбіндӓ; kап јарым kалыkkа ӳlӓш-јадыр. Калык јон ӳрӳнӳш-јадыр: «Таска Мāттыр ōлаk јакшы ōлаk пол-јады.»

Ӳḉӓң Пӓг kырыk kыллыг јадыҕанын ал-јадыр, јадыҕанын Таска Мāттыр kаk-јады, kырыk kыллыг јадыҕанбылаң kырыk пашка кӧгнӳ kаk-јадыр. Таңнабāн Ӳḉӓң аны таңнап јадыр, kаіҕабāн Ӳḉӓң аны kаіҕап јадыр. «Піді kаҕар кіжі јоҕыл, kырыk пашка кӧгнӳ кӓм kаҕар?» Кāрі кіжіlӓр кӧгнӳ ӓш тіп сыкташјадырлар, уц параткан kуш аілан кӓlіп, ӳц ӓбіріп тыңнап јадыр.»

Ӳḉӓң Пӓг сōlӧб-одур: «Ӳц јылҕа ӓмді јӓт-парды. Мōл Канҕа албан аппарīрҕа, Таска Мāттыр, мӓн парбассым, мӓн сӓні ызармын, сā он пір јаізаң пӓрӓмін, он ікіḉізі ӧзӳң поларзың, кызыл kōр атkа ӓмді мӳн! Моңул Кан сурī Таска Мāттыр кӓlгӓнбӓ, сіlӓр јӓр сōlӧбӧңӧр!»

Он ікі атты тӓмнӓп јӧрӳп, албанын он ікі атkа јӳктӓп, тӳlкӳнӳң јакшызын јӳктӓп, албаҕаның kаразын јӳктӓп, он ікі атkа мӳнӳп јӧрӳб-ыстылар. Он ікі конакта јӓтіш-кӓlдіlӓр, āл ташында kондылар, ӓртӓн турдӳлар, пардылар, Мōл Канҕа јӧрӳб-ыстылар, ӓжігінің алында цаппаkkа кӓl-тӳштӳlӓр, албанны цӓḉіп тӓргідӓң ӓбінӓ аk кіріп јӧрӳб-ыстылар, ӓжік аḉып пазыр турӳлар.

Камыш тајаҕын тајанып, одурӳп јадыр Мōл Каны. «Албан јакшы акkӓlдіңӓрбӓ?» ««Албан акkӓlдібіс»» тӓді. «Ӳḉӓң Пӓг kаіді ӧзӳ кӓlбӓді?» ««Ӳḉӓң Пӓг аҕырланып кӓlӓl-kалды.»» «Ӧзӳ

kälбäзä Таcka Мāттырны kaiдi ыспады?» ««Jok кälбäн»» тäдi. Мōл Кан кöрӯп сылап турдӯ, он iкi кiжi пip кäптiг полды, он iкi кiжi пip сыраiлыг полды, jäр таныш полбады, албаны тӯгäдä ал-турдӯ. Īр полыш jöрӯб-ыстылар.

Īр полђанда он iкi кiзi сōlöп тӯр: «Ат одына цык-конар-jöрбӯс» он iкi jaiзaң цык-jöрӯб-ыстылар, āл таштына цык-нардылар, jakшы оттыг jäрдä kондылар, от улугла салыб-ыстылар, äбiрä jат-турӯлар, jадып kоныш турдӯлар.

Мōл Кан kалык улузӯн jыг-jады: «Пар кöрӯш! алыптарым тӯгäдä jыгганда ӯң kурчї тура парыш! jыда kылыц jышшылап пол-турзӯн! Таcka Мāттыр анда полза тыштал6ас атарok!» тäдi.

Калык ӯц kурчї тура парды, jыда kылыц jыш пол-парды, ат табаны тiзрäжä кälдi. Таcka Мāттыр тон алтынаң кöрӯп jaды, ok jазы тäмнäп тарт-jады, анаң кälin пожап атыб-ысты, ӯц аттың моiнын кäз'атыб-ысты, ӯц алыпты кäзä атыб-ысты. Мōл Канның кiжiläpi пазыр кälin: «Мōл Кан сäнi kыђыр-jадыр, пiстi тӯjäнä ыскан. Таcka Мāттыр мында полза ол тыштал6ас ол атар.» Таcka Мāттыр тур-кälдi. «Кан кiжi kыђыр-jacca парïм!» Кызыл kōр адын äзäрlädi, анаң Мōл Канђа jöрӯб-ысты. Мōл Канђа jäтiп, äжiктi аңып пазырды: «Канназа kаным, пäглäзä пäгiм, kaiдыг кäрäккä мäнi kыђырдың?» ««Сäнi мäн сäзiп тутӯп полбамын, тарынма, Таcka Мāттыр.» Улуг iстälнiң кäстiнä одурттӯ, аштың jakшызын akкälдiрдi, араңан kораңан iңip-тур.

Мōл Кан сōlöп тур: «Мын ыскан jäргä парђаjыңма?» ««Кан кiжi ыскан jäргä нäгä парбас?»» Мōл Кан сōlöп тур: «Мäн кöп jäргä jöргöмӯн, jöрӯп jаныш одурђанда Алып Канның jäpiнi тођаш парђамын, пip пӯткäн алыптар, пip пӯткäн кӯlӯктäр, улуг äр кiжilāр äптä jok полђан, анаң iкi кiңiңäш akкälгäм, алып мында öзӯп äр цäнiнä jäтiп, jандра kаңып цык-парды, алар цыђып он iкi кӯн полды, сäн аларны сӯрӯш кöргöiбiнäң?» ««Сӯрäмiн!»» тäдi. «Сäнiң öзӯң kызыл kōр адың кiңiг, pak jäргä сäн адың цыдабас, мäң iкi ат пар, аранңула аттар пipöзӯ кӯрäң ат, пipöзӯ kара пор'ат, äмдi kара пор'атka мӯнӯб-ал, кӯрäң ат jä-

дāктāп аларзың; Кан Алыптың jāрї karakka кӧрӱнзā кӱрāң атка мӱнāрзїң.» Таска Мāттыр суран тур: «Сāн āмдї калык jоныңны jыг! мāн пїр кїжїнї арҕышка аларбын.»

Калык jонын jыҕыб-ысты, калык jоны тӱгāдā jыҕып кāлдї, Таска Мāттыр ӧзӱ сылап jӧрӱп пїр jїт алып тāб-алды. «Пу кїжї мāнїңбїлāң арҕыш полыш jӧрї.» Азык нāмā тāмнāп пāр-jады, jӧрцык-jӧрӱб-ыстылар, кашкан кїжїнїң jолы пїлїштїг полды, їзїнāң їстāп, jолынаң jоллап кара конар jok пар-jадыр, он їкї кӱн полҕан кїжїнї алты кӱн сӱрӱжӱп karakka кӧрӱндӱ, алар кырның ӱстӱндā одур-jадыр. Таска Мāттыр аларны кӧрдӱ, аларда Таска Мāттырны кӧрд'ok. Таска Мāттыр кӱрāң атка мӱндӱ, кара пор' адын арҕыжына пāрдї, кӧргӧн алыптар сары jӱгӱртӱп ak jазыда тозан тоҕлап jадыр, кӱрāң ат jӱгӱрӱб-одур, ушкан куштаң он габрак полды, karakka кӧргӧн jāргā jāдїжїб-одур, ak jазыда jāдїжїб-одур. Таска Мāттыр кыiҕа сал-тур-парды. «Каным, пāгїм jандра кыҕыр jадыр сāнї, сāн jанҕыл мāнїңбїлāң!» пурулар jok jӱгӱртӱп турлар. Ok jабылаң Таска Мāттырны атарҕа тāмнāп jадыр. «Кāлзāң мāн сāнї атарбын.» Таска Мāттыр сӧлӧп jадыр: «Мāнїң поруң, āмāс сāнїң поруң» оҕын кӧстāп салды, Таска Мāттыр атыб-ысты, їкї jарынның ортазынаң топта атты, алып аттаң тӱш-кāлдї. «Кālгil мынар!» тāдї. Таска Мāттыр парды, одурҕан алып сӧлӧп jадыр: «Мӧл Канның jāрїндā мāнї сӱрӱжāр кїжї jok полҕан, аның ӱцӱн каңып цыkканмын. Jāрїмā сӱма jāткāн ползам алыптарымны ала кāлāр āдїм, Мӧл jāрдā āш-jаткан полҕанмын. Ӱцāң Пāг ӱц jыл пажында албан аккāлзā аның алыбы кӱlӱгӱ Таска Мāттыр, Ӱцāң Пāгбїлāң пїргā кāлāр. Ӱцāң Пāгнїң алыбы сāн поларзыңма?» «Мāнмїн, сāнї сӱрӱжāргā мāнї ыскан, сāнї jандра пурул полбадым.»» Одурҕан алып сӧлӧдӱ: «Кызыл колҕа кїрїшкāн ползабыс, кāмнїң кӱцӱ артык полза ол jāңāр āдї! каңзаны мā пāр тāмкӱ тартарҕа! Таска алып оҕының пажына калтазын царї пāрїп таштаб-ысты алына ол алып каңзазын алды, каңзазына тāмнӱ салды, от цаҕып каңзазына салды, анаң тартканда ok аттарҕаң jāрїнāң тӱдӱн тӧлап цыкты, тӧштāң цыкты тӱдӱн, арҕазынаң цыкты тӱдӱн, ӱц тāмнāп тар-

тыб-ыскан, ӱц тäмнäп тӱдӱн толап цыkkан, аңнанып ölӱп jöрӱб-ысты.

Таскa Мāттыр сōlöп jадыр: «Алыптың сōгӱн kуш jібäзін!» «Куцактаныб-алды алыпты, тагта аппарыб-ысты, таштарны kодурӱб-ысты, оімаk äтіп köміп тура-барды, улуг ташпылаң тӱгäдä jäп турдӱ.

Таскa Мāттыр jаныn кälдї. Арђыжы сыктї кäläр. Таскa Мāттыр сурады: «Нођа сыктап турзӱң?» ««Нођа сыктап турамын; ол мäнің kарындажым полђан, ол мынаң цыkkан, мäн анда kалђам, ол алып кӱlӱктäр анаң цыђар äдї, алар jађлажарђа кäläр äдї; піс іді jöптöшкöн kарындашпылаң.» Таскa Мāттыр тарын-турдӱ. «Сäн нођа мā сölöбōзің? äмді jан! jанбазаң сäнї öдӱр саларбын!»

Ікі кіжі jаныб-ысты, Мōл Канның сары jанды. Таскa Мāттыр Алып Кāнның jäрінä парды; парар парар кälгäндä Алып Канның jäрі кöрӱн парды. Кӱн öртö кірігä kорукtӱ, орта kара кіргäндä ађрын кіріп jöрдӱ, улуг āлның ортазына jäт-кälдї, äргі ыспā кір-кälдї, кāріп парђан апшаk одур-jадыр, кāріп парђан āнäі одур-jадыр, алардың палазы jођыл, пу апшаk кан кіжі полђанын Таскa Мāттыр таныn тур, kамађында пäцäт салђан öксöс. Äзäннäштїläр, тођаштылар, апшаk сурап-одура парды: «Сäн пу jäрдің кіжізї äмäссің, сäн kаідаң кälгäн кіжізің?» «Раk jäрдä jурттап jатkан, Ӱцäң Пäг мäнің пäгїм» тäдї «аның алыбы Таскa Мāттыр полцаңмын! ӱц jылдың пажында піс Мōл Канђа албан пäрцäңбіс.»

Апшаk сōlöп jадыр: «Узун kулакта äштїlгäн Таскa Мāттыр алып пар. Сäн нођа мынар кälдің?»

«Пу Алып Кан jäрїнäң Мōл Кан ікі äр аппарђан äр цäнїнä jäтіп алар kацып парђан, анаң сōнда Мōл Кан мäнї ыскан, ол kашkан кіжінї мäн сӱрӱш-jäткäн, jандра пуруlдурӱп полбадым, атып аны öдӱрдӱм, пу jäргä кöрігä öніттäң кälдім, кӱн öртö кірälбäдім, kара орто кіріп кälдім.»

Пajaђы абышkа сōlöп jадыр: «Кара кіргäнің jаkшы, пір пӱткäн тӱгäдä алыштар, пір пӱткäн тӱгäдä кӱlӱктäр, сäн пір кіжі

«Мäн сöзӳмнӳ тыңнаш! нā пäг мäн полдым!» Пäгläр: «Аш тäр-біс» тäдї. Ӳӌäң сōlöдӳ: «Мал мäң кöп мында, kызыр інäктäрімнї akkälіңäр, ташkары kаӡыңар соӡыңар јырӡап турӳш! араӌан kораӌан іӌіш!» Мал сӳрӳп кälдїläр, он інäк kактылар, сојып тура-бардылар, он улуг kазанӡа от салды, äт kаінат-салдылар, äт ōктап кäскіlädїlär. Äнäіläргä ӳц kазан аппардылар, јїт ōлларӡа ӳц kазан аппардылар, кāрі абышkаларӡа тōрт kазан аппардылар. Парцала јіп тура пардылар, Ӳӌäң Пäг пас-јōрӳп парды; ырла-жыңар, кöгlöжӳңäр!» тäдї. Алар ырлажып кöгlöш-турдӳлар. Ӳӌäң Пäгнї мактап турӳлар.

Ӳӌäң Пäг äмді сōlöдӳ: «Азрадым сlāрнї, јырӡаттым сlāрнї, äмді тараш äбїңäргä, мäң сöзӳмнӳ тыңнап јадыш!» Пäгlāр ту-рӳп кälдїlär, kамышшылап äгіlажїп, kаішшылап толӡалажып па-зырып äптäрїнä јан-јöрӳб-ыстылар. Ӳӌäң Пäг äбрä äбїнä кїріп јōрӳб-ысты. «Јä, äнäјїм, арткан араӌан пар полза пäр мā, мäч ішкäі јöрбӳн!» тäдї. Äнäі пір ала торсуk кöдӳр алып остолдың ӳстӳнä akkäl-салды, араӌаны улуг цар'ајаkkа урӳп салды. Іӌїб ысты, тазанап јöрӳб-ысты, пыктын тајалып јöрӳб-ысты; паза пір цара ајаk іӌіп тур, паза тазанап јöрӳб-ысты, ырланып кöгlö-нӳп јöрӳп тӳр. Ӳӌӳнӌӳзӳн цар'ајактї ішкäндä улуг äзірдї, Ӳӌäң Пäг, улуг ырлāды, улуг кöгlöдӳ. «Ала торсуктӳ ам ал-сал! анаң артыk іцпäссїм!» тäдї. Äнäі ала торсуктӳ сал-салды. «Äмді äнäі јадып узāk!» Кöбōн тöжöктӳ тōжöттӳ, kыш јōрӡан јабынышты, kуӌактажып јадыб-ыстылар.

Таң атканӌа узу-јадырлар, кӳн цыkканӌа узу-јадырлар. Таң атып кälдї, кӳн караӡы цык-кälдї, äнäі ускун-кälдї, äнäі цімäкцї-нäргä аітты: «Інäк саӡыңар.» Цімäкцінäр цаіканы алдылар, таш-kары цыӡып кälдїlär, алтон інäктї сагдылар. Äнäінїң сōда Ӳӌäң Пäг ускунӳп кäірілїп цöіlӳп јадыр, улуг äзäп јадыр; äнäі: «Алӡа-ным, сäн тур!» тäдї. Тура пас-кälдї Ӳӌäң Пäг, таскары цыӡа пас-кälдї, јонын kалыӡын кöрӳп, äбїнä јандра кірä-пас-јōрӳб-ысты. Цаі іӌіп јадырлар. Ӳӌäң Пäг јōктады: «Kалык улузӳмда алыбым кӳlӳгӳп парба?» Улузӳ јыӡылды. Улус аітты: «Кан јурттāн јä-ріндä алып kаідї јоk полӌаң!» Пір алыш цыӡа пас-кälдї: «Адың

солаң но полҷаң?» ««Кара Мäттыр полҷаңмын, kара пор'аттыг Кара Мäттыр.»» «Сäн Мäттыр адыгҷы ползаң аңнап kуштап сыђалыш.»

Тӳгäдä нäнҷä пар улус āлында тӳгäдä јыгдылар, kыстар јыг-оk-турдӯлар, јiттäр јыг-оk-турдӯлар, Цалбат јазыђа пардылар, кiк аткылiрђа пардылар. Цалбат јазызына кälгäндä äзäбi-јоk кiк полђан, аны парца kалыk äбiрiп тур, он кiктäр аларның орта шiрiндä полыб-ыстылар. Кара аттыг Кара Мäттыр ат-тур, аткылi аткылi кälгäндä тӳгäдä kыра атып таштады. Ӳҷäң Пäг Кара Мäттырны мактап тур. «Алыбым кӳlӳгӳм пар-оk-јадыр.» Аңны kуштӳ сојып сызыр-турдӯлар, атка мӳнӳп јӳктäб-ыза пäрдiläр; аттың пälін kаҷаітып, аттың аксын аҷаітып јандра кäliп јадырлар. Ӳҷäң Пäг Кара Мäттырбылаң kаткырыжып kожаңнажып iндрä пастыр-тӳжӳб-одурлар. Āлђа јäт-кäldiläр, Ӳҷäң Пäгнiң äбiнiң äжiгiнiң алына аңны kуштӳ akкäliп, äжiктiң алына тӳжӳр тастадылар. Ӳҷäң Пäг Кара Мäттырђа сölöп тур: «Кан јарымы мā пäргil! кан јарымы kалыk улусkа ӳlӓп пäр! алар јiзiн! јырђап јазын!» Кара Мäттыр ӳläдi, kалыk улусkа ӳläп пäрдi, kалыk улус äп саiђа akкäldi, akкäliп kалыk улус јырђап јадыр. Kалыk улус сölöп тӳр: «Ӳҷäң Пäг пiскä јаксы пäг полар-јöр, пiскä аңны kуштӳ тäкшi ӳläп пäрдi, пäгiбiс kаныбыс јаkшы полар-јат.» Кара Мäттыр Ӳҷäң Пäг iкiзi iҷiш тура пардылар. Ӳҷäң Пäг сölöп тур: «Кара Мäттыр, алыбым кӳlӳгӳм, пiр äптä мäнiңбilӓң јурттађыл! мäн нäмä јiзäм, сäн аны-оk јiп јаткыл! кäптiң јаkшызын кäс-јаткыл! кадарђан малымны кöр-јаткыл! kалыk јонымны äбiр јаткыл! Jылђызы јоk кiжiгä јылђы тут-пäр-јаткыл! тоны јоk кiжiгä тоны кäзiр-пäр-јаткыл! аш јоk кiжiгä kызыр iнäктäң пäр-јаткыл! пiстiң kалыђыбыс јоныбыста аштаң јатkан кiзi јоk ползын! јазаг парђан кiжi јоk ползын! јалāц турђан кiжi јоk ползын!»

Кара Мäттыр цыђыб-ысты, kара пор'атты äзäрläб-ысты, алтанып мӳнӳп таштады, пастыр цыђыб-ысты, kадарђан малын käрi kалыk јонын арђалi пастыр цык-јöрӳб-ысты. Малын кöрӳп санын ал-јöрӳп јадыр; јандра пас-тыр тӳжӳб-одур, kалыk јо-

нына kыiҕа салды: «Ады joktap ат тутӯп мӯнӯш! ажы joktap kызыр iнäктäң соҕыш! тоны joktap jалäц jöрбöш! тон алып käс jöрӯңäр!»

Калыk joны сōlöп jадыр: «Пäгïбïс kаныбыс Ӯцäң Пäг jakшы пол-тыр!» ӯрӯнӯш-jадылар, макташ-jадылар: «Аксыбыскa аштатпас-jадыр, äңнïбïскä jудатпас-jадыр, jазаг jöргöнӯбӯстӯ ат мӯндӯрдӯ, jалäцыбысты тон кäзïрдï.»

Кара Мāттыр Ӯцäң Пäггä кäl-jадыр, нäмä äткäнïн тӯгäдä сōlöп jадыр. Ӯцäң Пäг аны мактап jадыр, алҕаны улуг iстälнï аkкälдï, улуг аjакты турҕус-jады, аштың jаkсызын аkкälïп, араңан, кораңан аkкälïп тут-jадыр. «Канназа kаным, пäглäзä пäгïм, сäн паштап iц!» тäдï, «сäннäң пурун iцäргä jарабас мā!»

Ӯцäң Пäг iцïб-ысты, аннаң Кара Мāттырҕа аkкälдï, тутkанда Кара Мāттыр iцïб-ысты. Аштың jаkшызын iцïп, сунӯң jаkшызын iцïп, jōктың jаkшызын jōктажып kаткырыжып jырҕажып одурдӯлар, улуг äзïрïп пардылар. Ïрдä алып кӯlӯк jадышты jадыжып узӯб-ыстылар.

Арыг таң атып jарып jатты, Ӯцäң Пäгнïң äнäjï турӯп кälдï. «Алҕаным jабажым тур!» тäдï. Ӯцäң Пäг улуг кäiрïlïп, улуг цöilӯп jадыр, äзäп ускунӯп тура пас-кälдï. Кара Мāттыр, алыбым кӯlӯгӯм, тур!» тäдï, Кара Мāттырын ускурдӯ.

«Jä, Кара Мāттыр, паза аңнап kуштап парабыс!» тäп kалыk улус jыҕылыш кälдï. Аттарын тӯгäдä тäмнäп jадыр.

Калыk joнында пiр ōлаk тöрöдӯ, кāрï абышкадаң, кāрï äнäiдäң; абышка алтонҕа jäткäн, äнäi алтонҕа jäткäн; пiр kонза пiр jаштыг полды, iкi kонза iкi jаштыг полды. Ӯц kонза ӯц jаштыг полды. Пабазына сōlöп jадыр: «Талдаң мā jа äт! табылҕадаң соҕан äт, оiның kушkацаҕын оiҕа тӯжӯр адарым, kырның kушkацаҕын kырҕа тӯжӯр адарым, адымны адап пäрïш! кiжi сураза нäмä сōlïм?» Пабазы адын адап пäрдï: «Кāрï тушта тöрōн Таскa Мāттыр ползын! кӯlӯккä jäңдïрбä, алыпка алдырба!» Пабазы талдаң jа äт пäрдï, табылҕадаң соҕан äт-пäрдï. Таскa Мāттыр jазын соҕанын алды, äптäң сыҕа пас-jöрӯб-ысты. «Āлланда āлың

ползын, јолланда јолың ползын! аңны куштӯ карап јӧр! табылӻа тӧзӯндӓ kан ӓт-јӧргӯl! карӻана тӧзӯндӓ јiн ӓт-јӧргӯl!»

Таска Мāттыр парыб-ыскан, аңны куштӯ ат-јадыр, аңны куштӯ ӓңнӓнiп јанып јадыр, пабазының ӓбiнӓ кiр-кӓlдi, аңны куштӯ таштаб-ысты, iӵӓзi пабазы ӯрӯн тӯр. «Јалӻыс палабыс пiстi азрi-одур» аңның ӓдiн kаiнатып јiп јадырлар.

Iкiнӵi кӯндӓ таң аткаnда ташкары кiжi kыiӻылап јадыр: «Калыk улузӯн сӯрӧ парадi, Ӯӵӓң Пӓг аңнап куштап јӧрӯб-ысты. Таска Мāттыр «Мӓндā парiмiн» тӓдiр, «тал полза јам пар, табылӻа полза соӻаным пар.» Ōлаk алар сōнӵа тӓбiнiб-одур, калык јонына кiр-кӓlдi, аларбылаң аралажып јӧрӯб-ысты. Цалбат јазызына јӓзызына јӓттi; калык ӓбiрiп кӓlдilӓр; Кара Мāттыр Ӯӵӓң Пӓг iкiзi аңны куштӯ аткылады, пiр јалӻыс ӓli јат-kалды, ушkан kушшылап оiлап јӓр-јадыр. Кара Мāттыр ат полбiн-јадыр. Таска Мāттыр оңдаiлап јадыр адарӻа, ӓliктi кӧстӧп јӧр-јадыр. Атты ӓмдi Таска Мāттыр, ӓliктi колгуктаң кiрӓ атыб-ысты, Кара Мāттырды тӧштӧң кiрӓ атыб-ысты, кiк аңнан-јӧрӯб-ыст'оk. Кара Мāттыр аңнан'оk-јӧрӯб-ысты, пiр окта iкiзiн јыг-ат-таштады. Ӯӵӓң Пӓг kыiӻа салыб-ысты: «Кара Мāттырны kаiдыг кiжi ат-таштады?» Калык јон kыiӻа салыжыб-ысты: «Тiгi ōлаk јыг-ат-таштады, кiктi атыб-ысты, Кара Мāттырны атыб-оk таштады.»

Ӯӵӓң Пӓг kыiӻа салыб-ысты: «Пу ōлакты аkкӓliш табраk!» Ōлаk кӓlдi. «Сӓн Кара Мāттырны ат таштāн?» ««Аны мӓн ӧнӧттiн, атпāң мӓн кiктi аткаnым. Ол кiктi атканда соӻан Кара Мāттырды атты.»» «Сӓн kаiдаң кӓlгӓн ōлаk полӵаңзың? kаiдыг јӓргӓ тӧрōн ōлаксың?» ««Мӓн сӓң-оk ӓliңдā јоныңда тӧрӧн, адым Таска Мāттыр тāн, kанназа kаным, пӓгlӓзā пӓгiм, мā тарынбаӻын, мӓн порулӯг āмӓс.»» «Кара Мāттырдың орына сӓнi алып јӧр-кӧрiмiн, сӓн јарабазаң сӓң пажыңны кӓзӓрiм, мӓң алыбым кӯlӯгӯмнӯ ат-таштадым.»

Анаң јан кӓlдilӓр ӓптӓрiнӓ, аңны куштӯ аkкӓliп тӯжӯр-јадылар, kан јарымны јоңӻа пӓр-јадыр; Таска Мāттыр сōlӧп тур: «Пабам алтонӻа јӓткӓн, iӵӓм алтонӻа јӓткӓн, кӓм ӓмдi аны азрi?»

«Іӌäң пабам аштабас, сäн мäндä јакшы јӧрзäң, сäн алып кӱlӱк ползаң, іӌäңні пабаңны мынар аккälарбіс, піс нäмä јізäбіс, алар аны ок јір, піс нäмä кäссäбіс, алар аны ок кäзäр, сäн äмді Кара Мāттырдың адын, кара пор'атты мӱнӱп јӧр! сäң адың кіӌіг, сäні алып јӧрōlбäс; ӱӌ јашка сäн јäссäң кызыл кōр атка мӱнäрзің.»

Јалӷыскан Таска Мāттыр аңнап куштап јӧрӱб-ысты; ушкан кустӱ уӌӱкта ат парады, јӱгӱргäн аңны јӱгӱрттä ат парады, аңны кустӱ кырып јӧрӱб-ысты, кара пор'аттың пälін каӌаітып кара пор'аттың аксын аӌаітып јӱктäн-алып јаныб-одур.

Ālӷа каӷыртка јäт-кälді, Ӱӌäң Пäгнің äжігінің алына тӱш-кälді Таска Мāттыр, аңның сäмізін Ӱӌäң Пäггä аккірді, сал-јадыр äбіндä; кап јарым калыкка ӱläш-јадыр. Калык јон ӱрӱ-нӱш-јадыр: «Таска Мāттыр ōлак јакшы ōлак пол-јады.»

Ӱӌäң Пäг кырык кыллыг јадыӷанын ал-јадыр, јадыӷанын Таска Мāттыр как-јады, кырык кыллыг јадыӷанбылаң кырык пашка кӧгнӱ как-јадыр. Таңнабāн Ӱӌäң аны таңнап јадыр, каі-ӷабāн Ӱӌäң аны каіӷап јадыр. «Піді каӷар кіжі јоӷыл, кырык пашка кӧгнӱ кäм каӷар?» Кāрі кіжіläр кӧгнӱ äш тіп сыкташ-јадырлар, уӌ параткан куш аілан кälіп, ӱӌ äбіріп тыңнап јадыр.»

Ӱӌäң Пäг сōlӧб-одур: «Ӱӌ јылӷа äмді јäт-парды. Мōл Канӷа албан аппарīрӷа, Таска Мāттыр, мäн парбассым, мäн сäні ызар-мын, сā он пір јаізаң пäрäмін, он ікіӌізі ӧзӱң поларзың, кызыл кōр атка äмді мӱн! Моңул Кан сурі Таска Мāттыр кälгäнбä, сlар јäр сōlӧбӧңӧр!»

Он ікі атты тäмнäп јӧрӱп, албанын он ікі атка јӱктäп, тӱl-кӱнӱң јакшызын јӱктäп, албаӷаның каразын јӱктäп, он ікі атка мӱнӱп јӧрӱб-ыстылар. Он ікі конакта јäтіш-кälділäр, ал ташын-да кондылар, äртäн турдӱлар, пардылар, Мōл Канӷа јӧрӱб-ысты-лар, äжігінің алында цаппакка кäl-тӱштӱlар, албанны цäӌіп тäргідäң äбінä ак кіріп јӧрӱб-ыстылар, äжік аӌып пазыр ту-рӱлар.

Камыш тајаӷын тајаныл, одурӱп јадыр Мōл Каны. «Албан јакшы аккälдіңäрбä?» ««Албан аккälдібіс»» тäді. «Ӱӌäң Пäг каіді ӧзӱ кälбäді?» ««Ӱӌäң Пäг аӷырланып кälāl-калды.»» «Ӧзӱ

кälбäзä Таскa Māттырны kaiдi ыспады?» ««Jok кälбäн»» тäдi. Мōл Кан кöрӱп сылап турдӱ, он iкi кiжi пiр кäптiг полды, он iкi кiжi пiр сыраiлыг полды, jäр таныш полбады, албаны тӱгäдä ал-турдӱ. Īр полыш jöрӱб-ыстылар.

Īр полȝанда он iкi кiзi сōlöп тӱр: «Ат одына цыk-конар-jöрбӱс» он iкi jaiзаӊ цыk-jöрӱб-ыстылар, āл таштына цыk-нардылар, jakпы оттыг jäрдä kондылар, от улугла салыб-ыстылар, äбiрä jaт-турӱлар, jадып kоныш турдӱлар.

Мōл Кан kалык улузӱн jыг-jады: «Пар кöрӱш! алыптарым тӱгäдä jыгганда ӱӊ kурчi тура парыш! jыда kылыц jышшылап пол-турзӱн! Таскa Māттыр анда полза тыштaлбас атарok!» тäдi.

Калыk ӱц kурчi тура парды, jыда kылыц jыш пол-парды, ат табаны тiзрäжä кälдi. Таскa Māттыр тон алтынаӊ кöрӱп jaды, ok jaзы тäмнäп тарт-jады, анаӊ кäliп пожап атыб-ысты, ӱц аттыӊ моiнын кäз'атыб-ысты, ӱц алыпты кäзä атыб-ысты. Мōл Канныӊ кiжiläрi пазыр кäliп: «Мōл Кан сäнi kыȝыр-jадыр, пiстi тӱjäнä ысkан. Таскa Māттыр мында полза ол тыштaлбас ол атар.» Таскa Māттыр тур-кälдi. «Кан кiжi kыȝыр-jacca парiм!» Кызыл kōр адын äзäрlädi, анаӊ Мōл Канȝа jöрӱб-ысты. Мōл Канȝа jäтiп, äжiктi аӵып пазырды: «Канназа kаным, пäгlзä пäгiм, kaiдыг кäрäккä мäнi kыȝырдыӊ?» ««Сäнi мäн сäзiп тутӱп полбамын, тарынма, Таскa Māттыр.» Улуг iстälнiӊ кäстiнä одурттӱ, аштыӊ jakшызын akкälдiрдi, араӵан kораӵан iӵiр-тур.

Мōл Кан сōlöп тур: «Мын ысkан jäргä парȝajыӊма?» ««Кан кiжi ысkан jäргä нäгä парбас?»» Мōл Кан сōlöп тур: «Мäн кöп jäргä jöргöмӱн, jöрӱп jаныш одурȝанда Алып Канныӊ jäрiнi тоȝаш парȝамын, пiр пӱткäн алыптар, пiр пӱткäн кӱlӱктäр, улуг äр кiжiläр äптä jok полȝан, анаӊ iкi кiӵiӊäш akкälгäм, алыш мында öзӱп äр цäнiнä jäтiп, jандра kаӵып цыk-парды, алар цыȝып он iкi кӱн полды, сäн аларны сӱрӱш кöргöiбiнäӊ?» ««Сӱрäмiн!»» тäдi. «Сäнiӊ öзӱӊ kызыл kōр адыӊ кiӵiг, pak jäргä сäн адыӊ цыдабас, мäӊ iкi ат пар, аранӵула аттар пiрöзӱ кӱрäӊ ат, пiрöзӱ kара пор'ат, äмдi kара пор'атka мӱнӱб-ал, кӱрäӊ ат jä-

дäктäп аларзың; Кан Алыптың jäрї karakka кöрӱнзä кӱрäң атkа мӱнäрзїң.» Таска Мāттыр сурап тур: «Сäн äмдї калык jоныңны jыг! мäн пїр кїжїнї арҕышка аларбын.»

Калык jонын jыҕыб-ысты, калык jоны тӱгäдä jыҕып кäлдї, Таска Мāттыр öзӱ сылап jöрӱп пїр jїт алып тāб-алды. «Пу кїжї мäнїңбїлäң арҕыш полып jöрї.» Азык нäмä тäмнäп пäр-jады, jöрцык-jöрӱб-ыстылар, кашкан кїжїнїң jолы пїлїштїг полды, їзїнäң їстäп, jолынаң jоллап кара конар jok пар-jадыр, он їкї кӱн полҕан кїжїнї алты кӱн сӱрӱжӱп karakka кöрӱндӱ, алар кырның ӱстӱндä одур-jадыр. Таска Мāттыр аларны кöрдӱ, аларда Таска Мāттырны кöрд'ok. Таска Мāттыр кӱрäң атка мӱндӱ, кара пор' адын арҕыжына пäрдї, кöргöн алыптар сары jӱгӱртӱп ak jазыда тозан тоҕлап jадыр, кӱрäң ат jӱгӱрӱб-одур, ушкан куштаң он габрак полды, karakka кöргöн jäргä jäдїжїб-одур, ak jазыда jäдїжїб-одур. Таска Мāттыр кыїҕа сал-тур-парды. «Каным, пāгїм jандра кыҕыр jадыр сäнї, сäн jанҕыл мäнїңбїлäң!» пурулар jok jӱгӱртӱп турлар. Ok jабылаң Таска Мāттырны атарҕа тäмнäп jадыр. «Кäлзäң мäн сäнї атарбын.» Таска Мāттыр сōлōп jадыр: «Мäнїң поруң, äмäс сäнїң поруң» оҕын кöстäп салды, Таска Мāттыр атыб-ысты, їкї jарынның ортазынаң топта атты, алып аттаң тӱш-кäлдї. «Кälгil мынар!» тäдї. Таска Мāттыр парды, одурҕан алып сōлōп jадыр: «Мōл Канның jäрїндä мäнї сӱрӱжäр кїжї jok полҕан, аның ӱцӱн каңып цыkканмын. Jäрїмä сӱма jäткäн ползам алыптарымны ала кäläр äдїм, Мōл jäрдä äш-jаткан-полҕанмын. Ӱцäң Пäг ӱц jыл пажында албан аkkälзä аның алыбы кӱlӱгӱ Таска Мāттыр, Ӱцäң Пäгбїлäң пїргä кäläр. Ӱцäң Пäгнїң алыбы сäн поларзыңма?» ««Мäнмїн, сäнї сӱрӱжäргä мäнї ыскан, сäнї jандра пурул полбадым.»» Одурҕан алып сōlöдӱ: «Кызыл колҕа кїрїшкäн ползабыс, кäмнїң кӱцӱ артык полза ол jäңäр äдї! каңзаны мā пäр тāмкӱ тартарҕа! Таска алып оҕының пажына калтазын царї пäрїп таштаб-ысты алына ол алып каңзазын алды, каңзазына тāмнӱ салды, от цаҕып каңзазына салды, анаң тартканда ok аттарҕаң jäрїнäң тӱдӱн тōлап цыкты, тöштäң цыкты тӱдӱн, арҕазынаң цыкты тӱдӱн, ӱц тäмнäп тар-

тыб-ыскан, ӱц тäмнäп тӱдӱн тӧлап цыkkан, аңнанып ӧlӱп jӧрӱб-ысты.

Таска Мāттыр сӧlӧп jадыр: «Алыптың сӧгӱн куш jiбäзiн!» «Куцактаныб-алды алыпты, тагга аппарыб-ысты, таштарны kодурӱб-ысты, оiмаk äтiп кӧмiп тура-барды, улуг ташпылаң тӱгäдä jāп турдӱ.

Таска Мāттыр jаныпп кälдi. Арҕыжы сыктi кälар. Таска Мāттыр сурады: «Ноҕа сыктап турзӱң?» ««Ноҕа сыктап турамын; ол мäнiң kарындажым полҕан, ол мынаң цыkkан, мäн анда kалҕам, ол алып кӱlӱктäр анаң цыҕар äдi, алар jаҕлажарҕа кälар äдi; пiс iдi jӧптӧшкӧн kарындашпылаң.» Таска Мāттыр тарын-турдӱ. «Сäн ноҕа мā сӧlӧбӧзiң? äмдi jан! jанбазаң сäнi ӧдӱр саларбын!»

Iкi кiжi jаныб-ысты, Мōл Канның сары jанды. Таска Мāттыр Алып Кāнның jäрiнä парды; парар парар кälгäндä Алып Канның jäрi кӧрӱн парды. Кӱн ӧртӧ кiрiгä корукту, орта kара кiргäндä аҕрын кiрiп jӧрдӱ, улуг āлның ортазына jäт-кälдi, äргi ыспā кiр-кälдi, кäрiп парҕан апшаk одур-jадыр, кäрiп парҕан äнäi одур-jадыр, алардың палазы jоҕыл, пу апшаk кан кiжi полҕанын Таска Мāттыр таныпп тур, kамаҕында пäцäт салҕан ӧксӧс. Äзäннäштiläр, тоҕаштылар, апшаk сурап-одура парды: «Сäн пу jäрдiң кiжiзi äмäссiң, сäн kаiдаң кälгäн кiжiзiң?» «Раk jäрдä jурттап jаткан, Ӱцäң Пäг мäнiң пäгiм» тäдi «аның алыбы Таска Мāттыр полцаңмын! ӱц jылдың пажында пiс Мōл Канҕа албан пäрцäңбiс.»

Апшаk сӧlӧп jадыр: «Узун kулакта äштilгäн Таска Мāттыр алып пар. Сäн ноҕа мынар кälдiң?»

«Пу Алып Кан jäрiнäң Мōл Кан iкi äр аппарҕан äр цäнiнä jāтiп алар kацып парҕан, анаң сōнда Мōл Кан мäнi ысkан, ол kашkан кiжiнi мäн сӱрӱш-jäткäн, jандра пуруlдурӱп полбадым, атып аны ӧдӱрдӱм, пу jäргä кӧрiгä ӧнiттäң кälдiм, кӱн ӧртӧ кiрälбäдiм, kара орто кiрiп кälдiм.»

Паjаҕы абышkа сӧlӧп jадыр: «Kара кiргäнiң jакшы, пiр пӱткäн тӱгäдä алыштар, пiр пӱткäн тӱгäдä кӱlӱктäр, сäн пiр кiжi

нäмä äтäрзiң. Мäн позым улуг kан полђабын, ӯц јыл мäнiңбiläң јаглажып Алып Кан мäнi јäңдi, мäнiң кӯцӯм алāлбады, мäнi мынар akkälīб-ысты, тамђа салып мäнi азрап јады.»

Апшаk Тасkа Мāттырны азрады. «Таң јарāлаkта цыk!» тäдi. Таң јарāлаkkа адына мӯнӯп Тасkа Мāттыр цыђыб-ысты, парды, пашkа јäрläрнi öттӯ, пiр улуг тагга јäттi, ол таг аӷылып јабылып турдӯ, тагны цыђар мäкäзi-јоk полды; тагның аӷылыш кöдӯрӯп цыђарын саkтаб-алды. Таг аӷылып кöдӯргäндä кӯрäң атты kамӷы салыб-ысты, ӯкӯс äтiп öтä салыб-ысты, ол сарында тура тӯштӯ. Пашkа јäргä цыk-парды, пашkа тäгiр алты полды, цыkkан оды јаkшы полды, оңар јäр јоk полды, аӷыг јäр јалан полды, äл kађырт кöрӯп јадыр, ана käl-јадыр.

Пашkа кiжiläр анда јöр-јадыр, пу јäрдiң кiжiдiг полбады, цаӷы алтын öкшöш полды, äдiнäң сōгӯ топта кöрӯп јадыр, алардың öлöр јäрi јоk, пiр кiзiдäң пiрlä пала тöрöдӯ, кöп пала полза јäрi сӯна патпас полар äдi. Аk јатkан сӯ мöт саkар öкшöш. Тасkа Мāттыр kälдi, äбiнä кiрдi, kудаiђа ӷођынды, äзäн салды аларђа, алар аш су јiп одурдӯлар, пiр кiжi кöрöр јођыл Тасkа Мāттырны, ажы-дā тӯгäнäр јäр јођыл.

Тасkа Мāттыр аштап турдӯ, ајаkkа kälдi, азаkkа турдӯ, алтын ајаkтаң јiб-ысты, алар Тасkа Мāттырны кöрбiн јадырлар. Тасkа Мāттыр тосkанӷа јiп одурдӯ, Тасkа Мāттыр таңнап турдӯ. Пу кiжiläр пашkа јäрдäң kälгäн кiжiläрнi аiна öшкöш kараkkа кöрӯнмiн-јадыр. Тасkа Мāттыр цыђа јöрӯп адына мӯнӯп анаң äртiп јöрӯб-ысты.

Парып, парып јатkанда раk јäрдäң пiр талаi кöрӯн-јадыр; ол талаiђа јäткäндä талаiдаң отшылап јођары тогланы, јођартаң от јалын тӯш-јадыр; ол талаiны кäӷäргä мäкäзi јоk полды. Аны јоkтап парды, кäӷäр мäкä таппады. Iндрä паза јандра тӯштӯ, кäӷäр јäр таппiн-јадыр, кäцiм тäзä кöјӯп парыб-ызар kоруђӯп јаныб-ысты. Паја кöргöн кiжiläрiнä јäттi.

Кiр kälin äзäннäшсä алар äштäр-дā-јоk, тођашса алар кöрöр-дā-јоk. Паз'оk алардың ажын јiб-ысты. Анда пiр арыг сылыг kыс одурдӯ, Тасkа Мāттыр ана kын тур-парды; kысты

kолдаң kāб-алды, цыђа пазып jӧрӱб-ысты, кӱрäң адына мӱнӱп, ушkаштырыб-алып jӧрӱб-ысты. Пір ат jäläгіндіг kырђа jäткäндä аны ац-тӱшкäндä, пajaђы kыс jok полды. Jаныⲡ парза kыс äбіндä одур-jадыр. Таска Мāттыр kысты паз'ok kāб-алып ушkаштырды, ат jäläгіндіг kырдаң тӱшкäндä, kыс jok полды. Таска Мāттыр kысты ӱц аппарды, kыс ӱцlä jok полып, äбінä jаныⲡ одурдӱ. Тӧртӱнцi кälгäндä алып кӱlӱк kыс kаракkа кӧрӱндӱ.

Kыс ӧс кіжіlärгä jӧктады: «Алып кӱlӱк пу турӱп jадыр, пашkа тäңірдäң кälгäн алып, ӱц тāмнäп мäнї аппарды, анаң мäн jан кälдім, мäн ана парбаспын, алардың jäрї jазыктыг, анāр піс парбаспыс. Таска Мāттыр, сäн мā цырбалба! мäнї анаркы jäргä аппарāлбассың. Піскä jазык jok, пістäң сађыцпылаң пала тӧрӧт.»

Таска Мāттыр сōlӧдӱ: «Мäн сäнї аппарїђа санадым, сäнї аппарар мäкäзї jok, äмді мында kал! мäн jанїм!»

Таска Мāттыр jäрїнä jӧрӱб-ысты, парып аңылђап jабылђан тагга jäт-кälдї, ацыл сыђарын сактап ол сарына цыђа салыб-ысты. Алып Kанның jäрїнä jäт-кälіп орта kарада пajaђы абышkа кір-кälдї.

Äзäн салам тäп тођаштылар. «Сäн парып ӱр полды, сäн кӧп jäрläп jӧргӧңбӧ?» ««Кӧп jäрläп цыктым, пашkа тäңір алтына цык-кälдім.»» Нäмä кӧргӧнӱн сōlӧп одурдӱ. Апшаk jӧктаб-одурдӱ: «Сäн алып кӱlӱк jазың, мäн улуг kан полђан, мäн ол jäрдäң äшїтпāм. Пу алып кіжіlär сäң адыцның ізінäң кірä кälгäнін сäзіп сäнї сыктап полбāндар.»

Аш сӱн пäріп азрап турдӱ. Таң аткалаkkа Таска Мāттыр атkа мӱндӱ.

Абышkа цыђып кälіп аіт-тыр: «Сäнің jанар jäрїндä kар тӱшпарды, улуг таскылды ат ажар jäр jођыл, jас полђанца анда kышта!

Таң jарāлаkkа jӧрӱб-ысты, таскылђа jäт-кälзä kар ађаштың пажыбылаң тӱш-парђан, jакшы аңныг куштӱг jäрдї тапты, аң куш аткылап kыштады. Аңның тäрäзїнäң одаг äт-тура-парды. Пір аі jурттап-jатканда Алып Kанның jäрїнä парды, абыш-

kaɓa aңнының kуштӱң äтін akkälді. Абышka äнäi ӱрӱн-турдӱлар. Таң аткалакта паз'ok jӧрӱб-ысты одаɓына, јаньп кälіп јуртта-ды. Jылы jäl тӱжӱб-ысты, kарны äріт-тура парды, ікі кӱн јылы jäl тӱштӱ, kар äріп кälіп су польш ak јады, таскылның ӱстӱнä цыɓып кälдi, кӧрӱп туруп одаɓына јаньп парды. «Äмді Алып Канның јäрін пар-кӧрім!» тäдi.

Таң јарібылаң јäт-кälдi, āлдың уцӱна парып, кіжilär таш-kары сыk-кälдilär. Анаң јӱгӱртӱб-ысты, камцы салды, kырk кіжінің kыпɓазын салыб-ысты, kырk аттың тігіртін салыб-ысты, āлны орта јара парыб-ысты. Кіжilär äмді турӱп кälдilär. Каi-дыг алып кӱlӱк пу? ат туткӱлаңар сӱрӱжäргä!»

Таска Мāттыр алнаң цыɓып аɓрін парды, алыптар ат тут-кӱлāнда сӱрӱштӱlär.

Таска Мāттыр рak пар-тыр, ok асса ok јäтпäс, тӱгäдä пір цilän кäl-јады. Таска Мāттыр камцы салып јӧрӱб-ысса пулар-ның јäдäрi јоɓыл. Таскылны атты, Мōл Канның јарінä оiлап тур-парды. Мōл Канɓа јäт-кälдi, аттаң тӱжӱп äбінä кірдi, äжік аца пажыр кälдi, алтын kамыш тајаɓын тајаньп Мōл Кан тур-кälдi. «Äзäн јан-кälдiң; Таска Мāттыр, ӱц јыл сäн јӧрдӱң, мäн сäнi ӧlӱп kалдың тäп саɓындым, сäң Ӱцäң Пäг мā тарын-јадыр, алыбым кӱlӱгӱмнӱ kаiда ыстың тäдi.» Арацан kорацан іціргäндä Мōл Кан kаiда јӧргӧнӱн сурады. Таска Мāттыр нäмä кӧргӧнӱн kаiда полɓанын сōlӧдӱ. Мōл Кан kаikап јады, таңнап пажын јаiɓаб-одур-јады Ӱц кӱн јäткäнцä іштilär.

Таска Мāттыр сōlӧдӱ: «Таiс-тā полза сӱм пар, пар-дā пол-за јäрім пар, јаньп кӧргӧјӱм! Канназа kаным, тарынба! пäгlазä пäгім, тарынба!»

Мōл Кан јаiзаңнарɓа «Äртäн kызыл kōр адын akkälіңäр!» тäдi. Таска Мāттыр äзірік узуб-ысты.

Арыг кӱн цыɓарбынаң турӱп кälдi Таска Мāттыр, таскары цыɓып кälіп kызыл kōр ат цаппада. Кызыл kōр ат ӧс парды, арɓазы аі ӧкшӧш, кӧксӱ кӱн ӧкшӧш, каpактаң тӱдӱн пурлап ја-дыр, аттың арɓа моiнын сібап тур. Кӱрälіг äзäрін урɓанда, ал-тынның јӱгäнін суk таштāнда, kол тудужӱп okшаныш-турдӱлар,

нраслажып Таска Мāттыр адына мӱнӱп jäр цык-jōрӱб-ысты. Камцы салып jортыб-ысты. «Адымнын̦ iдāзiн кōрiм!» тäп камцы салып ӱкӱс äттi, jäр су kaiбрап kaлӷанныг полды, пӧзӱк аӷаштын̦ орта пiрiбiлäн̦ тагдан̦ тагга таштап jӱгӱр-цыкты, Тасканын̦ караӷынын̦ jажы цаiцырып тӱжӱб-одур. Ӱцäн̦ Пäгнiн̦ он iкi кӱннӱг jäрi алты кӱндä ажып тӱш-кäлдi.

«Ӱцäн̦ Пäгтä пӱн кiрāгä jарабас, мында конып тан̦да кiрiм!» тäдi. Пӧзӱк тагда аттан̦ тӱштӱ, äзäрiн ал-турдӱ, jакшы кäцiмiн тӧжi салды, äзäрiн jастыг äтä салды, jатды узуб-ысты.

Тан̦ атты, Таска Мāттыр ускундӱ, äбрiп кōрӱп карап тур, Ӱцäн̦ Пäгтä мал-кожулӷан, āл каӷыртты карап турдӱ, калык улус аӷлак кōрӱп тур. Ӱцäн̦ Пäгнiн̦ ады јоӷыл. Алтаныл мӱн парды кызыл кōр атка. Кызыл кōр адын кубулдӱ кiцäн̦äц ат äт салды, ōзӱ кiцäн̦äц кiжi полды.

Āлӷа кiрдi аны пiр-дā кiжi танi-jоӷыл, кāрi äнäi абышкā кäl-тӱштӱ. Абышка аiтты: «Каiдыг jäрдäн̦ кäлдiн̦ сäн?» ««Ӧксӱс jабыс кiжiмiн, пала jok кiжā пала поларым.»» «Пiскā пала jok, пiстiн̦ палабыс поларзын̦ма?» ««Поларбын»» тäдi. Ӱрӱндӱläр абышка äнäi. Таска Мāттыр āллап jōрӱп сык-парды, Ӱцäн̦ Пäгтä кiрiп кäлдi. Ӱцäн̦ Пäгнiн̦ äнäji пас-jōр-jады, ӱц цiмäкцiн араӷы ас jōрдӱläр. Пу ōлак кiрдi, äжiк кырiнда одур-салды. Ӱцäн̦ Пäгнiн̦ äнäji jōктап jады: «Jāӷа парӷан абышкам iкi аi полды, кäläр цäнi jäттi, араiцан пäläтiп саларбыс.»

Кырык кыллыг jадыӷан кара сундук ӱстӱндā jадыр, ōлак jадыӷанны алды, тäпкäläрiн турӷустӱ, каӷыц цäртiп тур-парды, пурун kakkaн кōгӱн какты, jäттрā каӷар jоӷыл. Äнäi сураб-одур: «Сäн пу āлдаӷы кiжiзiн̦мā?» ««Пу āлдаӷы кiжiмiн.»» «Пу кōгӱн кäмнäн̦ äшкäнiн̦?» ««Таска Мāттырдан̦ äшкāбiн.»» «Как! как!» тäдiр äнäi; какты пу ōлак, jäттрā каппады. Анан̦ цыӷып абышкаӷа jаныл кäлдi.

Iр полӷанда āлдаӷы кiжiläр сōlōп jадыр: «Ӱцäн̦ пäгiбiс кäläдiр, кōп калыкпылан̦ цык-парӷан, аӷлак кiжiбiлäн̦ кälä-дiр.»

Ӱцäн̦ Пäг jäт-кäлдi, ōлак цыӷып аны кōрдӱ. Ӱцäн̦ Пäг äбiн-

дă одурдў, kујaҕын суртўб-алды, тонын суртўб-алды, улуг ӱшкӱрнўб-одурдў.

«Јāҕа парып кălгăм, калык улузўмнў kырдыр-кălдiм, улуг алыбым јоҕыл ăмдi, Таска Мāттыр парҕан полза kырдырбас ăдiм улузўмнў.»

Ăнăi јакшы тадылыг аштарын салды, арaцан корaцан iстălгă салды. «Сăн iц!» тăдi. «Рак јăрдăң кălдiң, кöксўң арыҕан полар.» Араҕы iцiрiп пăрдi, пiргă кălгăн оттус кiжi ăпкă кiргilăп кălдilăр, арaцан корaцан iц-пардылар. Ӱцăң јōктады: «Таска Мāттыр полҕан полза kырык кыллыг јадыҕап kакцаң полҕан.»

Ăнăјi сōlöб-одур: «Паја пiр олҕан кiр-кălгăн, Таска Мāттырдың кöгӱн kакты, јăттрă kаҕар јok» тăдi.

Ӱцăң Пăг ўц цiмăкцiннi ысты: «Аны тilăп тап кălіш!» ўц цiмăкцiн цыҕа јўгўрдў. Пiр ăптă узуп јаткан ōлакты таптылар, ōлакты ускур-турлар, ōлаk мурун тарлап јадыр, ускунмiн-тыр. Ōлакты ўц цiмăкцiн јаiҕап турдў, ōлаk тура сăгiр кălдi, јабал ōдўгўн кăс-тур, јабал тонын кăс-тур, цўбўр цабыр тонын кăс-салды, јабал пöрўгўн ал-кăстi.

Ӱцăң Пăггă кăldilăр. «Таска Мāттырның кöгўн kак!» тăдi. ««Мăн јăттрă ӱрăнбāм»» тăдi. Ӱцăң Пăг јадыҕанны ōлаkkа пăрдi, ōлаk тăпкăзiн турҕустў, kаҕарҕа тăмнăп јазап тур, анаң kакјöрўб-ысты, kырык кöгўн тўгăдă kак-тур, јăттрă kакпiн-тур. Ӱцăң Пăг араҕы сiлады, iшкăндă ōлаk аiдас kакты. Паза араҕы сiлады, паза ōлаk аiдас kакты. Ӱцўнцiзiн араҕы iшкăндă јадыҕан маҕадып kакты, ырланыб-одур парды.» Таска Мāттыр пу јăрдăң цыkkан ăмдi ўц јыл полды, паска тăңiр алтына кöрўп јöрјат, алып кўlўк Таска Мāттыр ăмдi-дă ölбōн.»

Ӱцăң Пăг сōlöдў: «Сăн аның ölбōнўн kаiдаң пil-јöрзўң?»

«Мăн поҕа пilбăссiм. Аiланып кălдi Таска Мāттыр. Кызыл kōр ат ат цăнiнă јăт-кălгăн, Таска Мāттыр ăр цăнiнă јăт-парҕан, јаныб-ok кăldilăр ăпкă сăнiң ok ăбiнă кiрiп кălгăн, сăн Таска Мāттырны танымадың.»

Ӱцăң Пăг турўп кăldi, ōлакты куцактаб-алды, сыkтап тур, ылҕап тур.

Таска Māттыр сіlігініб-ысты, алтон карыш äнніг пол-тыр.

Jōктажып ылђап тур. Ӱӊäӊ Пäг: «Мäніӊ калыђым тӯгäдä кырђан, jāђа jӧрӯп јудап кälдім.» ««Äмді мäн кіргäндä корукпа! мäн кälгäндä јудабассыӊ.»»

Араӊан кораӊан јакшызын аккälдіläр, істälгä салып іӊіжіп кӧгlӧш јадылар, кырк кыллыг јадыђан jäттрä какты, кырык пашка кӧгнӯ сарнап тӯр, аны тыӊнап каіђап одурдӯлар. Одус кізі пірг'ок істіläр. Одус jaiзаӊ тӯгäдä äзірді, аӊнаныб-ыстылар, Ӱӊäӊ Пäг jыђылыб-ок ысты. Таска Māттыр табрак äзрä jӧрjођыл. Цімäкціннäр паза арађа аккälді, пір ала торсук аккälді. Таска Māттыр аны кӧдӯрдӯ, аны тӯгäдä іӊіб-ысты, äзіріп полбāн јадыб-ысты.

Арыг таӊ атты, арыг кӯн сыкты, Ӱӊäӊ Пäг тур-кälді, Таска Māттыр тур-кälді. Одус jaiзаӊ турӯп äбінä јаныб-ыстылар.

«Арткан араӊан кораӊан полза аккälіӊäр, цімäкцін!» Пір торсук калђан полђан ол торсукту тӯгäттіläр, аштаӊ јакшызын jіжіб-одурдӯлар.

Алар анда јурттап пардылар, узун кузурук сӧзӯрӯп пӧрӯ кірбін-јадыр, урађац тудунӯп jā кірбін-јадыр.

ОПЕЧАТКИ.

				напечатано:	читай:
Стран.	2	стихъ	36	ҷарабас	чарабас
»	3	»	71	таьkылҕа	таскылҕа
»	4	»	101	kӧрбӧ̄мӱ̆с	kӧрбӧ̄мӱ̆с
»	5	»	147	пӓҷӓзӏ̆ң	пӓҷӓзӏ̆нӏ̆ң
»	7	»	197	kамҷын	kамҷыны
»	7	»	208, 209	мӓн	мӓң
»	11	»	333	kарандастың	kарындастың
»	13	»	398	тӱ̆рlӏ̆г	тӓрlӏ̆г
»	14	»	435	конма—туртӱ̆ң'	kонма—чуртӱ̆ң'
»	14	»	439	пӓҷӓзӏ̆нӓң	пӓҷӓңнаң
»	15	»	487	ӧтчӧмӱ̆н	ӧҷӧңмӱ̆н
»	16	»	502	чӓрӏ̆нӓң	чӓрӏ̆нӓң
»	19	»	601	чӓдӏ̆п	чӓдӏ̆п
»	22	»	80	турҕан	тӱ̄рҕан
»	26	»	204	чӓlӏ̆ннӏ̆г	чӓlӏ̆ннӏ̆г
»	31	»	369	ӏ̆зӏ̆ндӓгӏ̆	ӏ̆зӏ̆ндӓгӏ̆
»	33	»	453	ӓрӏ̆мнӏ̆	ӓрӏ̆мнӏ̆
»	35	»	511	чӓттӏ̆рӓ	чӓттӏ̆рӓ
»	35	»	513	Чӱ̆рӓктӏ̆ң	Чӱ̆рӓктӏ̆ң

II

				напечатано:	читай:
Стран.	37	стихъ	597	чäliнніг	чäliннĭг
»	44	»	31	kоруҕуп	kоруҕўп
»	44	»	33	піlіб	піlĭб
»	46	»	106	пäцäзін	пäцäзĭн
»	47	»	129	оҕуруң	оҕурўң
»	48	»	155	пäцäзы	пäцäзĭ
»	51	»	277	кіріп	кірĭп
»	52	»	299	kамчыны	kамцыны
»	56	»	428	kамчыны	kамцыны
»	56	»	443	пäр	äр
»	56	»	454	чӳрдӳм	чӧрдӳм
»	63	»	693	тäдір	тäдĭр
»	64	»	728	ебĭбізкä	ебĭбіскä
»	65	»	761	чӧрӳб	чӧрӳб
»	79	»	301	ӧlгӧн-дāндä	ӧlгӧн дāндä
»	83	»	440	тӳктӳг	тӳктӳг
»	88	»	17	туруп	турўп
»	88	»	18	турҕуза	турҕўза
»	89	»	47	чӧрӳб	чӧрӳб
»	98	»	345	кälзін	кälзĭн
»	98	»	348	kыіҕырдың	kы̄рдың
»	99	»	372	кälзін	кälзĭн
»	102	»	499	адыіјын	адајын
»	106	»	621	чізіп	чізĭп
»	107	»	672	піlдĭг	Тilдĭг
»	108	»	687	ӧlбӧн	ӧlбō̈н
»	112	»	844	урӳн	ӳрӳн
»	115	»	943	дäндä	дāндä
»	116	»	966	сашшы	сашты
»	117	»	984	чіттірäм	чіттĭрäм
»	127	»	1333	тӳктӳг	тӳктӳг
»	131	»	1473	kонҕал	kонҕан
»	136	»	18	сакпы	сакпа

				напечатано:	читай:
Стран.	137	стихъ	52	езігіндӓ	езігі̆ндӓ
»	148	»	426	туруп	турўп
»	151	»	508	сынаны	сынҕаны
»	169	»	412	ц̦ец̦ӓ	пец̦ӓ
»	170	»	437	менді̆	megндӓ
»	170	»	453	менді̆	мендӓ
»	178	»	171	сынын	сының
»	205	»	1097	ц̦аткaнда	чаткaнда
»	208	»	1197	сабыңып	сабынын
»	226	»	215	чыс чiläп	чыс-чiläп
»	233	»	435	тудус-чадырлар	тудўс-чадырлар
»	238	»	618	пiläгі̆	пiläгі̆н
»	238	»	636	ікінін	ікі нін
»	240	»	678	едіг	едіг
»	258	»	272	арыс	арыг
»	258	»	283	тоҕуш	тоҕус
»	260	»	339	сурўп	сӯрўп
»	276	»	112	сыkјыk	сыkјыk
»	296	»	785	јаја̄лап	ја̄ ја̄лап
»	306	»	122	тозуннуң	тозуннўң
»	323	»	677	оkазын	орkазын
»	328	»	865	пурунҕу	пурунҕў
»	338	»	1202	абаңарының	абаңардың
»	338	»	1202	іјӓ̆ңӓрі̆ні̆ң	іјӓ̆ңӓрді̆ң
»	344	»	1405	урду	урдў
»	358	»	1878	јадазын	јыдазын
»	375	строчка 8 съ верху		Коңтаіјы	Коңдаіјы
»	376	» 2 »		Сірігні̆ң	Серігні̆ң
»	377	» 1 съ низу		аны	јаны
»	379	стихъ	20	јӓттон	јеттон
»	385	»	200	ўстўндӓ	ўстўндӧ̆
»	388	»	322	ајыза	ајыза
»	388	»	324	ајыза	ајыза

				напечатано:	читай:
Стран.	394	стихъ	513	jыҕанаkjа	jыҕанаkjа
»	402	»	795	суҕуп	суҕÿп
»	406	»	934	азар	аҕар
»	407	»	946	кулактыг	kулактыг
»	417	»	1288	уjуҕÿп	уjуҕÿп
»	424	»	1550	кÿнäр-тä	кÿн-ӧртӧ или кÿн-äртä
»	425	»	1562	kеliп	kеliп
»	429	»	1720	тобраk	табраk
»	455	»	2573	jajан	jajäн
»	462	»	2821	аҕы	азы
»	466	»	2965	jетäрбiн	jедäрбiн
»	491	»	3810	jоза	jаза
»	502	»	354	jÿгÿргäбÿн	jÿгÿргäбiн
»	504	»	421	кеlцiк	кеlцiк
»	506	»	494	Поjа	Паjа
»	510	»	619	kобырҕанымы-наң	kабырҕанымы-наң
»	522	»	1042	kajатың	kajаның
»	525	»	1147	кÿннÿң	кÿннÿң
»	527	»	1201	kajырып	kачырып
»	528	»	1224	пӧрÿгÿн	пӧрiн
»	528	»	1225	пӧрÿгÿн	пӧрiн
»	528	»	1246	jуртуңнÿ	jуртÿңнÿ
»	529	»	1278	Jуртуңнÿ	Jуртÿңнÿ
»	529	»	1279	kajыр	kачыр
»	536	»	161	ÿстÿнä	ÿстÿнä
»	537	»	180	Алтың	Алтын
»	539	»	242	Каjаның	Каjаның
»	540	»	302	езäннäп	езäннäс
»	542	»	352	ӧlӧрнÿ	ӧlӧрÿнä
»	544	»	418,419,420	тÿстÿк	тÿстÿк
»	544	»	438	узÿп	узуп

				напечатано:	читай:
Стран	574	стихъ	1457	маныб	наныб
»	588	»	466	цылȝы	јылȝы
»	597	»	102	ташшын	таштын
»	599	»	40	туттурба	туттӯрба
»	602	»	146	käliсті	käliсті
»	602	»	159	jäтпiн-јадыр	jäтпiн-јадыр
»	612	»	489	Јалаштанып	Јаläштанып
»	613	»	519	суглуг	суглӯг
»	614	»	558	мӯндӯ	мӯндӯ
»	615	»	609	jӯргäl	jӯргӯl
»	617	»	644	езіргäндä	äзіргäндä
»	617	»	662	кӯрӯктӯц	кӯрӯптӯң
»	618	»	687	сыȝыб	сыȝарыб
»	623	»	854	kастын	kастым
»	623	»	873	туȝан	тӯȝан
»	624	»	895	сыȝырыб	сыȝарыб
»	626	»	962	мінiб	мӯнӯб
»	627	»	1010	кӯрӯп	кӯрӯп
»	628	»	1020	äдi	äдi
»	637	»	1347	кöрӯрӯп	кöдӯрӯп
»	642	»	1524	jӯгӯр	jӯгӯр
»	654	купл.	21,12	пälгäн	kälгäн
»	655	»	23,28	kälдiм	kälдiм
»	669	стихъ	281	кiзiнiң	kызының
»	678	»	594	kарыры	kарыны
»	680	»	674	kоінатып	kаінатып
»	681	»	679	сölöп	сölöп
»	681	»	691	кöрӯп	кöрӯп
»	688	»	931	ішкäннä	ішкäндä
»	690	строчка	13	iц-кäндä	iцкäндä
»	691	»	2	пожыт	пожат
»	692	»	2 съ низу	кӯlӯгӯп	кӯlӯгӯм
»	695	»	9 съ верху	парiмiн	парiмын

п.

					напечатано:	читай:
Стран.	696	строчка	8	съ низу	jӑтiш	jӑтĭш
»	698	»	1	съ верху	кŏрӳнзӑ	кŏрӳнсӑ
»	698	»	14	»	габраk	табраk
»	698	»	19	»	поруӊ	порум
»	698	»	2	съ низу	тӑ̈мнӳ	тӑ̈мкӳ
»	698	»	1	»	тӳдӳн	тӳдӳн
»	702	»	16	съ верху	атты	ашты
»	703	»	9	»	jатды	jа́тты
»	703	»	9	съ низу	kаҕыц	kаҕып
»	703	»	5	»	kаппады	kаkпады
